DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

İngiliz Galaxy Kitap Ödülü Sahibi
2007 YILIN YAZARI

RICHARD DAWKINS

"Kör Saatçi" ve "Gen Bencildir" in yazarı

TANRI YANILGISI

the God Delusion

10.BASKI

ULUSLARARASI BESTSELLER

6 AYDAN FAZLA NEW YORK TIMES BESTSELLER

herkesin okuması gereken bir eser...
the Economist

Kuzey

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

'Oh, bütün hayatımız boyunca inancın erdemi, ruhlar ve batıl inançlarla doldurulduktan sonra, gerçekler için, çınlayan bir trompet gümlemesi gibi olan bu kitabı okumak, çok tazeleyici. Sanki bize nefes veriyor'

Matt Ridley

'Tanrı Yanılgısı, usta Dawkin'sin bütün berraklığı ve zerafeti ile yazılmış. Çok iyi, aslında yetişkinler olduğu kadar çocuklar da bu kitabı okumayı hakediyor. Bütün okul kütüphanelerinde olmalı. Özellikle de "inançlı" okullarda'

Philip Pullman

'İnanmayanlar olarak ortaya çıkmak isteyen, ama buna cesaret etmeye emin olamayanlar için bir savaş narası'

Daily Mail

'Muhteşem bir kitap... keyifli, zarif, dürüst, sevimli ve sıklıkla çok eğlenceli ...kitap boyunca, neşelendirici bir genişlikte bulunan kaynaklar ve berrak düşünceler ile bilgilendiriyor'

Michael Frayn

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

'Richard Dawkins, bu ülkedeki, süregelen din takıntısından yoksun olan, inanmayan muazzam kitleye güç veriyor.'

Terry Saderson, Milli Laiklik Topluluğu

'Bu kitaba yeni binyılın kitabı olarak bakıyorum, böylelikle doğaüstü gücün hakimiyetindeki hayatlarımızı serbest bırakabiliriz'

Brian Eno

'Tutkuyla savunulmuş bir kitap. Dawkins, din adamları tarafından ileri sürülen bütün aptalca tutarsızlıkları defediyor'

Arena

'. . . zamanımıza daha fazla uyamazdı. Dawkins bu tutkulu yeni kitabında, tezlerini sergilemek için tüm gücünü ortaya koyuyor . . . canlı ve oldukça okunaklı'

John Cornwell, Sunday Times

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

'Şu ana kadar okuduğum, dine yapılmış en mantıklı ve yıkıcı suçlama. Dawkins'in ortaya koyduğu durum daha açık olamazdı: Tanrı bir hayal, dinlerin hepsi bir yanılgı'

Harry Ritchie, Mail on Sunday

'Tanrı Yanılgısı durdurulamaz bir bestseller. Dawkins'in son kitabı birçok kez okunmayı hakediyor, sadece önemli bir bilimsel çalışma olarak değil, aynı zamanda büyük bir edebi çalışma olarak ta'

Steven Weinberg (Nobel Ödüllü sahibi), Times Edebiyat Eki

'Dawkins İngiltere'nin en meşhur ateistlerinden biri ve Tanrı Yanılgısı'nda katı görüşlerini ustalıkla sergiliyor. Evrimi veya ateizm savını anlamak istiyorsanız Richard Dawkins'inkinden daha iyi çok az kılavuz bulabilirsiniz'

Sunday Telegraph

'Parıldıyor, etkili konuşuyor, coşkulu ve çok sert . . . Tanrı Yanılgısı güzel ve önemli bir kitap . . . Dawkins'in saygısız ve keskin çalışması taze bir nefes gibi gelecek'

San Francisco Chronicle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

'Ateizm hakkındaki bu tamamiyle hoş tez ikna ediyor, yıldırıyor, inandırıyor ve göz kamaştırıyor . . . Bir kısmı ile aynı fikirde olmamak zor, bir kısmı ise sizi kızdıracak. Gerçekten mükemmel'

Sunday Times, Perth

'Hiç şüphesiz İngiliz dilinde eser veren yaşayan en iyi yazarlardan birisi'

Irish Times

'Tanrı Yanılgısı akıllıca, sevecen ve gerçek . . . Eğer bu kitap işe yaramazsa işimiz çok zor'

Penn & Teller

'Bu kitap diğerleri arasında en favori kitabım. Umarım inançlarını sorgulayabilecek kadar güvenli ve akıllı kişiler bu kitabı okuyabilecek kadar büyük ve sağlam olurlar. Kahramanca ve hayatı değiştirecek bir yapıt'

Derren Brown

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

'Espritüel, bilgili ve çok anlaşılır bir polemik'
South China Morning Post

'Bu çok cesur ve önemli bir kitap. Dini bağnazlığı, ait olduğu, tarihin çöplüğüne göndereceğini ummak ise fazla olur'
Desmond Morris

'Richard Dawkins'in "Tanrı Yanılgısı" kitabında bir tanecik donuk sayfa yok. Berraklığına, zekasına ve doğru sözüne tezahürat yapmayı istememe neden oluyor'
Claire Tomalin

'Yaşayan en iyi edebiyat dışı yazarlarından biri olan Richard Dawkins, en sonunda dinle ilgili düşüncelerini tamamen zarif karakterli bir kitapta birleştirdi'
Steven Pinker

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Richard Dawkins

TANRI YANILGISI

The God Delusion

Çeviren
Tunç Tuncay Bilgin
Kalisto

ISBN 978 - 9944 - 315 - 11 - 1

Kuzey

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kuzey

Copyright © by Richard Dawkins.
All rights reserved.

Kitabın bütün hakları Richard Dawkins'e aittir. Yayınevimiz kitabın Türkiye haklarını temsil etmektedir.
Kitaptan tanıtım amacı ile yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmadan, hiçbir biçimde ve hiçbir yolla kitabın içeriğinin bir bölümü ya da tümü yeniden üretilemez ve dağıtılamaz.

Kitabın Türkiye telif hakları
Nurcihan Kesim Telif Hakları Ajansı
vasıtasıyla alınmıştır

Baskı - Cilt: İdil Matbaası Emintaş Kazım Dinçol
San. Sit. No:81 / 19 Topkapı - İSTANBUL
Tel 0212 674 66 78

Çeviren
Tunç Tuncay Bilgin
Kalisto

Editör
Erol Karaarslan

ISBN
978 - 9944 - 315 - 11 - 1

Düzeltilmiş Baskı
Mayıs 2009

Kuzey Yayınları
www.kuzeyyayinlari.com

kitapla ilgili her türlü durumda bizimle
kitap@kuzeyyayinlari.com adresinden iletişime geçebilirsiniz

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DOUGLAS ADAMS
anısına
(1952 - 2001)

'Bir köşesinde meleklerin olduğuna inanmadan da,
bir bahçenin güzel olduğunu görmek
yeterli değil midir?'

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YAZAR

RICHARD DAWKINS

Profesör Clinton Richard Dawkins dünyaca ünlü, kitapları dünya çapında milyonlarca satmış olan evrim biyoloğu ve yazardır. Nairobi'de 1941 yılında doğmuş olan Dawkins, Oxford Üniversitesi'nde biyoloji öğrenimi gördü. Ardından aynı yerde hayvan davranışları bilimi üzerine doktora tezini tamamladı. 1995 yılında bilimin halkça anlaşılması için oluşturulmuş Oxford Üniversitesi Charles Simonyi kürsüsünün başkanlığına getirildi. Britanya Kraliyet Bilim Topluluğu ve Kraliyet Edebiyat Topluluğu'nun da üyesidir.

Yazdığı ilk kitap olan *Gen Bencildir (1976)*, Richard Dawkins'i üne kavuşturan ve yayımlandığı anda bestseller olan kitabıdır. Modern evrimci çalışmanın bir klasiği haline gelen bu kitabın ardından bir dizi çok satan kitap gelmiştir. Toplam 8 kitabın arkasından yayınladığı Tanrı Yanılgısı isimli kitapla dünya çapında sansasyon yaratan Profesör Dawkins, aralarında 1987 Kraliyet Edebiyat Topluluğu ödülü, 1990 Kraliyet Topluluğu Micheal Faraday ödülü, 1997 İnsan Biliminin İlerlemesi İçin Uluslararası Kozmos Ödülü (International Cosmos Prize for Achievement in Human Science), 2001 Kistler Ödülü, 2001 Shakespeare ödülü ve 2007 Galaxy İngiliz Kitap Ödülleri Yılın Yazarı ödülünün de olduğu sayısız onurlandırma ve ödülün de sahibidir.

Haziran 2006'da İngiliz televizyonu Kanal Dört, Richard Dawkins tarafından hem yazılan hem sunulan ve bu kitapta geliştirilen konuların bazılarını irdeleyen, Tüm Kötülüklerin Kökeni isimli iki belgesel yayınladı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇERİK

	Önsöz	9
Bölüm 1	**İçten İnanan Bir İnançsız**	**17**
	Haklı İtibar	18
	Haksız İtibar	26
Bölüm 2	**Tanrı Varsayımı**	**35**
	Çok Tanrıcılık	37
	Tek Tanrıcılık	42
	Laiklik, Amerika'nın Kurucuları ve Dini	44
	Bilinemezciliğin Yetersizliği	50
	Noma	57
	Büyük Dua Deneyi	64
	Neville Chamberlain Evrimciler Okulu	68
	Küçük Yeşil Adamlar	71
Bölüm 3	**Tanrının Varlığı Yönünde Kanıtlar**	**75**
	Thomas Aquinas'ın 'Kanıtları'	76
	Ontolojik Kanıtlar ve Diğer Olası Kanıtlar	79
	Güzellikten Kanıt	84
	Kişisel 'Deneyimden' Kanıt	85
	Kutsal Kitaptan Kanıt	90
	Sevilen Dindar Bilimadamlarından Kanıt	95
	Pascal'ın Bahsi	100
	Bayes Kanıtları	102

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bölüm 4	**Tanrı Neredeyse Kesin Olarak Neden Yoktur**	**107**
	Nihai Boeing 747	108
	Bir Bilinçlendirici Olarak Doğal Seçilim	110
	İndirgenemez Karmaşıklık	114
	Boşluk İbadeti	120
	İnsancı İlke: Gezegen Versiyonu	128
	İnsancı İlke: Kozmolojik Versiyon	135
	Cambridge'de Bir Söyleşi	143
Bölüm 5	**Dinin Kökeni**	**151**
	Darwincilik Emreder	152
	Dinin Bariz Faydaları	155
	Grup Seçilimi	158
	Başka Bir Şeyin Yan Ürünü Olarak Din	161
	Dine Dönük Psikolojik İstek	167
	Sakin Ol Memlerimin Üzerinde Yürüyorsun	178
	Kargokültler	187
Bölüm 6	**Ahlakın Kökeni: Neden İyiyiz?**	**193**
	Ahlaki Eğilimimizin Darwinci Kökeni Var mıdır?	197
	Ahlakın Kökeni Hakkında Bir Durum Araştırması	204
	Eğer Tanrı Yoksa Neden İyiyiz?	208
Bölüm 7	**'İyi' Kitap ve Değişen Ahlak Anlayışı**	**217**
	Eski Ahit	218
	Yeni Ahit Daha İyi midir?	230
	Komşunu Sev	233
	Zamanla Değişen Ahlak Anlayışı	242
	Peki Ya Hitler ve Stalin?	
	Onlar Ateist Değiller miydi?	250

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bölüm 8 Dinin Sakıncası Nedir?
Neden Düşman Olmak Gerekir? 257
Aşırı Tutuculuk ve Bilimin Altüst Edilmesi 259
Saltçılığın Karanlık Yüzü 263
İnanç ve Eşcinsellik 265
İnanç ve İnsan Hayatının Kutsallığı 268
Büyük Beethoven Safsatası 274
'Ilımlı' İnancın Bağnazlığa Güç Katması 277

Bölüm 9 Çocukluk, İstismar ve Dinden Kaçış 285
Fiziksel ve Ruhsak İstismar 290
Çocukları Korumak 298
Bir Eğitim Skandalı 303
Bilinç Tekrar Yükseliyor 308
Edebi Kültürün Bir Parçası Olarak Dinsel Eğitim 311

Bölüm 10 Çok Gerekli Bir Boşluk (mu?) 315
Binker 316
Avuntu - Teselli 320
Esinlenme 328
Tüm Burkaların Anası 329

Dinden Kurtulmak İçin Yardıma İhtiyacı Olanlara, Kısmi Bir Yararlı Adresler Listesi 341

Sözü Geçen veya Tavsiye Edilen Kitaplar 344
Notlar 348

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yazarın Bütün Kitapları

Gen Bencildir
(The Selfish Gene)

Genişletilmiş Fenotip
(The Extended Phenotype)

Kör Saatçi
(The Blind Watchmaker)

Cennetten Akan Irmak
(River Out of Eden)

Olanaksızlık Dağına Tırmanmak
(Climbing Mount Improbable)

Gökkuşağını Çözmek
(Unweaving the Rainbow)

Ataların Hikayesi
(The Ancestor's Tale)

Bir Şeytan'ın Papazı
(A Devil's Chaplain)

Tanrı Yanılgısı
(The God Delusion)

ve çok yakında
The Greatest Show on Earth

Yayıncının Teşekkürü: Bu kitabın hatalarından arındırılmasında bize yardımcı olan sayın **Mecit Demir, Alican Görgeç, Tolunay Ergin, Umut Özel** ve emeği geçen diğer herkese teşekkür ederiz.

Not: Kitabın bazı bölümlerinin anlaşılması için editör ve çevirmen çeşitli dipnotlar eklemiştir. Bu notların yazarın dipnotlarından ayrılması amacı ile, editörün dipnotları [ed.n.] ve çevirmenin dipnotları [çev.n.] ile sonlanmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Önsöz

Karım çocukluğunda okulundan nefret eder ve ayrılmayı dilermiş. Yıllar sonra bir gün, yirmili yaşlarında, karım bu üzücü gerçeği ailesine açıklamış ve şaşkınlığını gizleyemeyen annesi şöyle bir tepki vermiş: "Ama hayatım, bize gelip bunu neden söylemedin?" Lalla'nın o gün bu soruya verdiği yanıt, kitabımın şu anki konusudur: "Söyleyebileceğimi bilmiyordum."

Söyleyebileceğimi bilmiyordum.

Etrafta şu ya da bu dinin öğretileriyle yetiştirilmiş olan, içinde mutsuz olan, bunlara inanmayan veya din adıyla yapılan birsürü kötülükten endişe eden, ailelerinin dinini bırakmak için belirsiz arzular duyan ve bunu yapabilmeyi dileyen ama terketmenin gerçek bir seçenek olduğunu farkedemeyen birçok kişi olduğundan şüpheleniyorum (aslında, olduğundan eminim). Eğer siz de onlardan birisiyseniz, bu kitap sizin için. Bilinci arttırmayı amaçlar; bir ateist olmanın gerçekçi, cesur ve görkemli bir istek olduğu konusunda bilinci arttırmayı. Mutlu olan, dengeli, ahlaklı ve mantığa dayalı fikirlerle tatmin olmuş bir ateist olabilirsiniz. Bu, bilinçlendirici mesajlarımın ilkidir. Ayrıca, bilinci arttırmayı, birazdan değineceğimiz üç farklı yolla da yapmak istiyorum.

2006 yılının Ocak ayında, bir İngiliz televizyon kanalında (Kanal Dört) *Bütün Kötülüklerin Kaynağı mı?* isimli iki bölümlük bir belgesel sundum. Başlangıçta belgeselin adından pek hoşlanmamıştım. Hiçbir şey tek başına bütün herşeyin kaynağı olamayacağı için din *tüm* kötülüklerin kaynağı değildir. Fakat Kanal Dört'ün ulusal gazetelerin sayfalarına verdiği reklâmdan çok hoşlandım. Reklamda Manhattan'ın siluetinin üzerinde '*Dinin olmadığı bir dünya hayal edin*' başlığı atılmıştı. Peki, bağlantı neydi? Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri çarpıcı bir biçimde yerli yerinde duruyordu.

John Lennon ile birlikte dinin olmadığı bir dünya hayal edin. İntihar bombacılarının, 9/11'in[1], 7/7'nin[2], Haçlı Seferleri'nin, cadı avlarının, Barut Komplosunun[3], Hintliler ile Pakistanlıların ayrılmalarının, İsrail-Filistin savaşlarının, Sırp-Hırvat-Müslüman katliamlarının, 'İsa katilleri' yakıştırmasıyla Yahudilere yapılan eziyetin, Kuzey İrlanda 'sorunlarının', 'namus cinayetlerinin', saf insanların paralarını ellerinden alarak onları soyup soğana çeviren parlak takım elbiseli, kabarık saçlı televanjelistlerin[4] olmadığını hayal edin. ('Tanrı

[1] İkiz Kulelere uçaklarla yapılan saldırı. *-ed.n.*
[2] 2005 yılında Londra'da düzenlenen metro bombalama eylemleri. *-ed.n.*
[3] Katoliklerin İngiliz Kralına karşı düzenledikleri başarısızlığa uğrayan suikast. *-ed.n.*
[4] Televizyon aracılığıyla propaganda yapan misyonerler. *-çev.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

canınız yanana kadar vermenizi istiyor.') Antik heykelleri yıkıp yok eden Taliban'ın olmadığı, kafirlerin halk içinde kafalarının kesilmediği, kadınların vücutlarının, birkaç santimetresini gösterdikleri için kırbaçlanmadığı bir dünya hayal edin. Meslektaşım Desmond Morris, John Lennon'ın bu muhteşem şarkısındaki sansürlenen cümlenin (ve dinin de olmadığı) Amerika'daki konserlerde zaman zaman kullanıldığını tesadüfen anlattı. Hatta şarkının yorumlarından biri, bu cümleyi, 've *hiçbir* dinin olmadığı' şeklinde kullanacak kadar cüretkardır.

Belki de bilinemezciliğin[1] makul bir görüş olduğunu, ancak ateizmin en az dinsel inanç kadar inançsal[2] *(dogmatik)* olduğunu düşünüyorsunuz. Eğer öyleyse, Bölüm 2'nin sizi "Tanrı Varsayımının" kâinatla ilgili bilimsel bir varsayım *(hipotez)* olduğuna ve bunun da tıpkı diğerleri gibi kuşkucu bir bakış açısıyla analiz edilmesinin gerektiğine ikna ederek fikrinizi değiştireceğini ümit ediyorum. Belki de size felsefecilerin ve ilahiyatçıların Tanrıya inanmak için sağlam gerekçeler öne sürdükleri öğretildi. Eğer düşünceleriniz bu yöndeyse, Bölüm 3 "Tanrı'nın Varlığı Yönünde Kanıtlar" (şaşırtıcı derecede zayıflamış kanıtlar) dan hoşlanabilirsiniz. Belki de Tanrının var olması gerektiğinin çok açık olduğunu düşünüyorsunuz; aksi takdirde dünya nasıl varolabilirdi ki? Bütün zengin çeşitliliğiyle, bütün türleri acaip bir şekilde tasarlanmış gibi duran, hayatın kendisi nasıl varolabilirdi? Eğer düşünceleriniz bu satırlar boyunca uzayıp gidiyorsa, Bölüm 4 "Tanrı Neredeyse Kesin Olarak Neden Yoktur?" ile aydınlanacağınızı umuyorum. Yaşayan dünyadaki tasarım yanılsaması bir tasarımcıyı işaret etmekten ziyade, çok daha büyük bir sistem ve müthiş incelikte Darwinci doğal seçilim ile açıklanabilir. Doğal seçilim, sadece canlı dünyasını açıklamakla sınırlı kalsa da, benzer açıklayıcı 'vinçler' konusunda bilincimizi arttırarak kozmos'un kendisini anlamamıza yardımcı olur. "Vinçlerin"[3] gücü ve doğal seçilim, dört bilinçlendirme arttırıcımdan ikincisidir.

Belki de bir veya daha çok tanrı olması gerektiğini düşünüyorsunuz çünkü insan bilimciler *(antropologlar)* ve tarihçiler inançlıların bütün insan kültürüne hâkim olduğunu belirttiler. Eğer tarihçilerin bu iddiası size inandırıcı geliyorsa, lütfen inançların neden bu kadar yaygın olduğunu açıklayan Bölüm 5 "Dinin Kökeni" konusuna bakın. Veya dinsel inancın meşru ahlaki değerleri olan insanlar olabilmemiz için gerekli olduğunu mu düşünüyorsunuz? İyi birisi olmak

[1] Bilinmezcilik olarak tanımlanan Tanrı'nın varlığının ya da yokluğunun şu an için bilinemeyeceğini öngören felsefe akımı. Agnostisizm. *-ed.n.*

[2] Asla değişmeyeceği kabul edilen, sözkonusu bilginin mutlak hakikat olduğu, inceleme, tartışma yahut araştırmaya ihtiyacın olmadığı düşünülen. *-ed.n.*

[3] Den Dennett Skyhook ve Crane kelimelerine şu anlamı yüklemiş. Skyhook, gök oltası, kısaca mucize anlamına geliyor, düşük katmanlar üzerine kurulu olmayan bir tasarım karmaşası kaynağı. Crane ise kendisinden daha karmaşık yapıların üretilmesinde kullanılan ancak kendisinin de fiziksel bilim sahasında sağlam temelleri olan bir yapı. Burada kelime oyunu yapılmış. Crane hem kafatası hem vinç anlamına gelir. *-çev.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

için Tanrıya ihtiyacımız yok mu? Bunun neden böyle olmadığını görmek için lütfen Bölüm 6 ve 7'yi okuyun. İnancınızı çoktan yitirmiş olsanız da hâlâ dinin dünya için iyi bir şey olduğunu hissettiren hassas bir noktanız mı var? Bölüm 8, sizi dinin dünya için hiç iyi bir şey olmadığı durumlar hakkında düşünmeye davet edecektir.

Eğer kendinizi yetiştirildiğiniz dinin içinde kapana kısılmış hissediyorsanız, bunun nasıl meydana geldiğini kendinize sormaya değerdir. Yanıt, genelde çocuklukta uğranılan bir çeşit beyin yıkanmasıdır. Eğer az da olsa dindarsanız, büyük bir ihtimalle dininiz ailenizin dinidir. Eğer Arkansas'ta doğup, Hıristiyanlığın doğru, İslamiyet'in yanlış bir din olduğunu düşünüyorsanız, (Afganistan'da doğmuş olsaydınız tamamen tam tersini düşüneceğinizi bilerek) çocuklukta beyninizin yıkanmasının kurbanısınız. Afganistan'da doğsaydınız beyin yıkanması aynı şekilde olacak ve düşünceler de tam ters olacaktı.

Din ve çocukluk sorununun tamamı, aynı zamanda üçüncü bilinç arttırıcımı da içeren Bölüm 9'un konusudur. 'Erkek veya kadın' yerine yalnızca 'erkek', veya 'insan' yerine 'adam' ifadesini duyunca irkilen feministlerde olduğu gibi, herkesin 'Katolik çocuk' ya da 'Müslüman çocuk' gibi ifadeleri duyduğunda irkilmesini isterim. Eğer isterseniz, 'Katolik bir ailenin çocuğundan' bahsedebilirsiniz; ancak eğer herhangi birisinin 'Katolik bir çocuktan' bahsettiğini duyarsanız, onu durdurun ve kibarca çocukların ekonomik ya da siyasi meselelerde nerede duracaklarını bilmedikleri gibi bu gibi meselelerde de nerede durulacağını bilemeyecek kadar küçük olduklarını belirtin. Amacım açıkca bilinci arttırmak olduğu için, bu konudan hem burada, yani Önsöz'de, hem de Bölüm 9'da bahsettiğim için özür dilemeyeceğim. Bunu çok fazla söyleyemezsiniz. Ben tekrar söyleyeceğim. O, Müslüman bir çocuk değildir, ama Müslüman bir ailenin çocuğudur. Bu çocuk Müslüman olup olmadığını anlayamayacak kadar küçüktür. Ayrıca Hıristiyan çocuk diye bir şey de yoktur.

Bölüm 1 ve 10, gerçek dünyanın muhteşemliğinin mantıklıca kavranmasını ve bunun bir din haline getirilmeden dinin tarih boyunca tekeline aldığı (ve yetersiz kaldığı) telkin edici rolü üstlenebilmesini kendi farklı yöntemleriyle açıklayarak, kitabın başını ve sonunu oluşturmaktadır.

Dördüncü bilinç arttırıcım ateist onurudur. Bir ateist olmak özür dilenecek bir şey değildir. Bunun tam aksine, gurur duyulacak, insanın kendi ayakları üzerinde ufka karşı dik durması gibi ve her zaman sağlam bir fikir özgürlüğü ve sağlıklı işleyen bir zihni işaret eden birşeydir. Kalplerinin derinliklerinde ateist olduklarını bilen ancak bunu ailelerine ve hatta bazı durumlarda kendilerine dahi itiraf edemeyen birçok kişi vardır. Bunun sebebi kısmen de olsa, ateist kelimesinin ısrarla çok kötü ve korkutucu bir etiket haline getirilmiş

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olmasıdır. Bölüm 9, ailesinin, komedyen Julia Sweeney'in ateist olduğunu bir gazeteyi okuduğunda keşfetmesiyle ilgili trajikomik bir hikâyedir. Tanrıya inanmaması aşağı yukarı tahammül edebilecekleri bir şeydi peki ya bir ateist olması? Bir *ATEİST Mİ?* (Annenin sesi çığlığa dönüşür.)

Amerika'nın bugünkü bağnazlığının gerçekten de dikkate değer olduğu hakkında Amerikan okuyuculara özellikle bir şeyler söylemeliyim. Hukukçu Wendy Kaminer, "dinle dalga geçmek, American Legion Hall'da bayrak yakmak kadar risklidir" dediğinde çok fazla abartmıyordu.[1] (Kitap boyunca son notlar böyle köşeli parantez içinde numaralandırılacaktır. Numaralı notlara kitabın sonunda ulaşabilirsiniz.) Günümüz Amerika'sındaki ateistlerin konumu, elli yıl önceki homoseksüellerinkiyle aynıdır. Gay Gururu hareketinin ardından bir homoseksüelin devletin yönetim kademelerine seçilmesi zor da olsa artık mümkündür. 1999'da yapılan bir kamuoyu araştırmasında Amerikalılara, iyi donanımlı bir kadına *(%95 evet)*, Katolik'e *(%94 evet)*, Yahudi'ye *(%92 evet)*, siyaha *(%92 evet)*, Mormon'a *(%79 evet)*, homoseksüele *(%79 evet)* veya ateiste *(%49 evet)* oy verip vermeyecekleri soruldu. Açıkçası kat edecek çok yolumuz var. Ancak çoğunlukla sanılanın aksine, ateistlerin sayısı çok daha fazladır, özellikle de eğitimli ve elit tabaka arasında. Hatta bu, John Stuart Mill'in şu sözü söyleyebildiği on dokuzuncu yüzyılda bile böyleydi: "*Dünya, en zengin mücevherleri olan, en seçkin, bilgelik ve erdemde bile en sevilen ünlülerinin ne kadar büyük bir oranının din konusunda tamamen kuşkucu olduğunu bilseydi utanırdı.*"

Doğrusu bu günümüzde daha da somutlaşmış olmalı ve bunun hakkında Bölüm 3'te kanıtlar sundum. Birçok insanın ateistlerin bu kadar fazla olduğunu fark etmemesinin sebebi çoğumuzun "ortaya çıkmaya" isteksiz olması yüzündendir. Hayalim bu kitabın insanların ortaya çıkmalarına yardım etmesidir. Aynen Gay hareketinde olduğu gibi, ne kadar çok insan ortaya çıkarsa, diğerleri için onlara katılmak o kadar kolay olacaktır. Zincirleme bir tepkimenin başlatılması için kritik bir sayının elde edilmesi gerekiyor olabilir.

Amerikan kamuoyu yoklamaları, ateistlerin ve bilinemezcilerin sayısının dindar Yahudilerin ve hatta diğer bazı dindar topluluk üyelerinin sayısını açık ara farkla geçtiğini ileri sürüyor. Ancak, Amerika'da en etkili siyasal lobi olduğu herkesçe bilinen Yahudilerin ve daha büyük politik gücü kullanabilen evanjelik Hıristiyanların aksine, ateistler ve bilinemezciler organize değildirler ve bu yüzden hemen hemen sıfır etkiye sahiptirler. Aslında ateistleri organize etmek, kedileri gütmeye benzetilir çünkü ateistler bağımsızca düşünmeye yatkındırlar ve otoriteye boyun eğmeyeceklerdir. Fakat iyi bir ilk adım, diğerlerini de peşinden sürükleyecek "ortaya çıkmaya" istekli kritik bir kütle oluşturmak olacaktır. Güdülemeyecek bile olsa, yeterli sayıda kedi çok fazla gürültü yapabilir ve göz ardı edilemez.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Başlığımdaki "yanılgı (delusion)" kelimesi, kelimeyi teknik bir terim olarak gören ve ortalıkta tartışma konusu olmasını istemeyen bazı psikiyatristlerin huzurunu kaçırdı. İçlerinden üç tanesi dini yanılgı için bana özel bir teknik terim olarak 'relusion'[1] kelimesini öneren yazılar gönderdiler.[2] Belki ileride kullanırım. Ancak şimdilik 'yanılgı' kelimesine sadık kalacağım ve bu konuda kendimi doğrulamalıyım. *Penguen İngilizce Sözlüğü, 'delusion'* kelimesini *'yanlış inanç veya izlenim'* olarak tanımlıyor. Şaşırtıcıdır ki, sözlüğün sunduğu aydınlatıcı alıntı Phillip E. Johnson'dan gelmiş: "Darvincilik, insanlığın, kaderini kendisinden daha büyük bir gücün kontrol ettiği yanılgısından kurtulmasının hikâyesidir." Bu kişi günümüz Amerika'sında Darvinciliğe karşı yaradılışçı saldırının önderliğini yapan Phillip E. Johnson ile aynı kişi olabilir mi? Elbette öyledir ve bu alıntı tahmin edebileceğimiz gibi gerçek söylemek istediği şeylerin dışında alınmıştır. Çalışmalarımdan alıntılar yapan ve bunları kasıtlı ve yanıltıcı olarak kullanan çok sayıda varoluşçu aynı nezaket örneğini göstermediği için, umuyorum ki açıkladığım bu hakikat yeterince önemsenir. Johnson'ın gerçekte anlatmak istediği her ne olursa olsun, ifadeyi yukarıdaki haliyle desteklemekten mutluluk duyarım. Microsoft Word tarafından tedarik edilen sözlük ise, 'yanılgı' kelimesini *"son derece karşıt kanıtlara rağmen içinde bulunulan kalıcı yanlış inanç, özellikle ruhsal bozukluğun bir belirtisi olarak"* şeklinde tanımlıyor. İlk bölüm dini inancın tarifini kusursuzca yakalıyor. Ruhsal karmaşanın bir belirtisi olup olmadığı konusunda sözü *Zen ve Motosiklet Bakımı Sanatı*'nın yazarı Robert M. Pirsig'e bırakmak isterim. Kendisi şöyle demiştir: "Yanılgıdan bir kişi acı çekiyorsa, buna delilik denir. Yanılgıdan birçok insan acı çektiğinde ise buna Din denir."

Eğer bu kitap amaçladığım şekilde çalışırsa, kitabı eline alıp kapağını açan dindar okuyucular, okuyup ellerinden bıraktıklarında birer ateist olacaklar. Ne cüretkâr bir iyimserlik! Elbette ki tutucu dindar zihinler kanıtlara karşı bağışıklıklıdırlar; dayanma güçleri olgunlaşması asırlar sürmüş olan (gerek evrimle, gerek planlı olan) çocukluk çağı beyin yıkama yöntemleri üzerine kuruludur. En etkili bağışıklık kazanma yolları arasında, bunun gibi kesinlikle Şeytan işi olan kitapların kapağını bile açmaktan kaçınmanın dehşetli uyarısı vardır. Ancak, çevrede yeni fikirlere açık birçok insan olduğuna inanıyorum: çocukluk çağı beyin yıkama süreci çok sinsi olmayan ya da bazı diğer sebeplerden ötürü bu sürece 'maruz kalmayan' ya da doğuştan gelen zekâsı bunun üstesinden gelebilen. Böylesi özgür ruhların dinin kusurlarından tamamen kurtulabilmeleri için yalnızca biraz cesaretlendirilmeye ihtiyaçları olacaktır. Sonuçta bu kitabı okuyan hiç kimsenin 'söyleyebileceğimi bilmiyordum' diyemiyeceğini umuyorum.

[1] Din Yanılgısı = Religion Delusion = Relusion -*çev.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu kitabın hazırlanmasında bana yardım eden birçok arkadaşım ve meslektaşıma minnettarım. Hepsini burada anmam imkansız ancak bu kişiler arasında, edebiyat yardımcım John Brockman, kitabı duyarlılıkla ve akılcı bir uyumla okuyarak bana eleştiri ve tavsiyenin yardımcı karışımını sunan editörlerim Sally Gaminara (Transworld için) ve Eamon Dolan (Houghton Mifflin için) bulunmaktadır. Kitaba olan kalpten ve coşkulu inançları benim için son derece cesaret vericiydi. Gillian Somerscales tavsiyeleriyle yapıcı olduğu gibi düzeltmelerinde de aşırı titiz olan, örnek alınacak bir yardımcı editördü. Çeşitli taslakları eleştiren diğerlerine ve Jerry Coyne, J. Anderson Thomson, R. Elisabeth Corwell, Ursula Goodenough, Latha Menon ve özellikle de kitabın her bir taslağının arasında bulunan bağlantı ve bağlantısızlık hakkındaki bilgisi neredeyse benim kadar derin olan *olağanüstü* eleştirmen Karen Owens'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu kitap İngiliz televizyon kanalında (Kanal Dört) Ocak 2006'da sunduğum 'Tüm Kötülüklerin Kaynağı mı?' isimli iki bölümlük televizyon belgeselinde bir şeyler borçludur (ve belgesel de bu kitaba.) Yapımda emeği geçen herkese ve Deborah Kidd, Russel Barnes, Tim Cragg, Adam Prescod, Alan Clements ve de Hamish Mykura'ya minnettarım. Belgeselden alıntı yapma izni için IWC Media'ya ve Kanal Dört'e teşekkür ederim. *Tüm Kötülüklerin Kaynağı mı?* İngiltere'de mükemmel izlenme oranlarına ulaştı ve ayrıca ABC Televizyonu belgeselin yayın haklarını satın aldı. Geriye belgeseli herhangi bir Amerikan kanalının göstermeye cesaret edip edemeyeceğini görmek kalıyor.[1]

Bu kitap birkaç yıldan beri kafamın içinde şekilleniyordu. Bu zaman zarfında fikirlerimden bazıları kaçınılmaz olarak konferanslarımda kendilerine yer buldular, mesela Harvard'taki Tanner konferanslarım sırasında ve dergi ve gazetelerdeki makalelerde. Özellikle *Free Inquiry*'deki devamlı köşemin okurları bazı pasajları aşina bulabilirler. Bu takdire değer derginin editörü Tom Flynn'a, devamlı bir köşe yazarı olmam için beni görevlendirdiğinde bana yaptığı teşvik için teşekkürü bir borç bilirim. Kitabın bitme aşamasındaki geçici bir boşluğun ardından köşemdeki yazılarıma kaldığım yerden devam etmeyi umut ediyorum ve hiç kuşkusuz köşemi kitapla ilgili eleştirilere cevabımı vermek için de kullanacağım.

Dan Dennett, Marc Hauser, Michael Stirrat, Sam Harris, Helen Fisher, Margaret Downey, Ibn Warraq, Hermione Lee, Julia Sweeney, Dan Barker, Josephine Welsh, Ian Baird ve özellikle de George Scales'e çeşitli sebeplerden ötürü teşekkür ederim. Günümüzde bunun gibi bir kitap, tamamlayıcı bilgiler sunan forumu olan, tepkileri

[1] Kaçak kopyalar ABD'ye bağlı sayısız web sitesinden indirilmektedir. Yasallaşması ve DVD kopyaların pazara çıkması için anlaşmalar sürmektedir. Basım aşamasına gelindiği sırada bu anlaşmalar henüz tamamlanmamıştı-güncelleştirmeler www.richarddawkins.net adresinde ilan edilecektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve tartışmaları içeren, sorular ve cevaplar kısmı olan canlı bir web sitesinin çekirdeği haline gelmediği sürece tamamlanmamıştır. Geleceğin neler getireceğini kim bilebilir ki? Umuyorum ki www.richarddawkins.net (Mantık ve Bilim için Richard Dawkins Vakfının web sitesi) bu boşluğu doldurmaya başlayacaktır ve siteye yeteneklerini, profesyonelliğini ve katışıksız zorlu çalışma saatlerini katmakta olan Josh Timonen'e son derece minnetarım.

Her şeyin ötesinde, tüm duraksama ve kendimden şüphelenmelerimde yalnızca verimlilik katan manevi desteği ve akılcı tavsiyeleri ile değil; kitabın gelişme sürecindeki iki farklı evrede, kitabı baştan sona yüksek sesle okuyarak, kitabın bir okurun gözünde nasıl gözükeceğini çok açıkça anlayabilmemi sağlayarak beni canlandıran eşim Lalla Ward'a çok teşekkür ederim. Bu tekniği diğer yazarlara da tavsiye ederim fakat uyarmalıyım ki en iyi sonuç için, okuyucunun, sesinin ve kulağının hassas bir şekilde dilin müziğine ayarlı profesyonel bir oyuncu olması gerekir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÖLÜM 1

İçten İnanan Bir İnançsız

"Kafamda insan suretinde bir Tanrı canlandırmaya çalışmam; dünyanın yapısı karşısında, onu kavramaya yetersiz algılarımızın el verdiği ölçüde huşu duymak yeterlidir."

ALBERT EINSTEIN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Haklı İtibar

Çocuk, çenesini elleriyle destekleyerek çimenlerin üzerine yüzükoyun uzandı. Aniden, mikrodünyanın ekonomisine sessiz ve görünmezce kuvvet veren arapsaçına dönmüş sap ve köklerin, mikro evrendeki bir ormanın, başkalaşım geçirmiş bir böcek ve karınca dünyasının ve hatta (bu yaşta ayrıntıları bilemeyecek olmasına rağmen) topraktaki milyarlarca bakterinin ağırlaşan farkındalığının altında ezildiğini fark etti. Birdenbire, çimenden mikro orman sanki büyüyormuş, evren ve de kendisini seyreden çocuğun mest olmuş zihniyle bütünleşiyormuş gibi göründü. Bu tecrübeyi dinsel terimlerle yorumladı ve bu da en sonunda onu papazlığa yönlendirdi. Bir Anglikan papazı unvanını alarak benim okuduğum okula atandı, çok sevdiğim bir öğretmendi. Onun gibi iyi kalpli, serbest fikirli bir papaz sayesinde hiç kimse bana dinin zorla dayatılmaya çalışıldığını asla iddia edemez.[1]

Başka bir zaman ve mekânda, bu çocuk "yıldızlar altındaki ben" olabilirdi; Orion takımyıldızı, Küçük ve Büyük Ayı'nın ışıklarıyla gözleri kamaşmış, Samanyolu'nun duyulmamış müziğiyle gözleri yaşlı, bir Afrika bahçesindeki trompet çiçeklerinin ve bademli pastanın geceye karışmış kokularıyla başı dönmüş. Aynı duygunun neden öğretmenimi ve beni tamamen farklı yönlere yönelttiği cevaplanması kolay bir soru değildir. Bilimadamları ve rasyonalistler arasında doğa ve kâinata verilen yarı mistik, ortak bir yanıt vardır. Bunun doğaüstücü inançla bir alakası yoktur. Öğretmenim çocukluk yıllarında muhtemelen Türlerin Kökeni'nin *(The Origin of Species)* son satırlarından haberdar değildi (ben de değildim); şu meşhur 'karma karışık küme' pasajı; 'çalılarda şarkı söyleyen kuşlarla, uçuşan çeşit çeşit böcekler ve nem dünyasında ağır ağır sürünen kurtçuklar.' Eğer bilseydi hiç kuşkusuz benimseyecek ve papaz olmak yerine belki de Darwin'in 'her şeyin, çevremizde rol alan ilkelere göre üretildiği' fikrine yönelecekti:

[1] Dersleri kaynatmak için en eğlenceli yöntemimiz hiç kuşkusuz onu din dersinden bir şekilde uzaklaştırmak ve coşkulu Fighter Command (Üç İngiliz Hava Komutanlığından birisi) ve Savaş hikâyelerine çekmekti. Kraliyet Hava Kuvvetlerinde askerlik hizmetini tamamlamıştı ve hem İngiliz Kilisesi'ne olan aşınalığım hem de bir parçacık sevgimden olsa gerek, sonradan John Betjeman'ın olduğunu keşfettiğim bir şiiri hâlâ aklımda tutarım: (en azından öğrenciler arası çekişmedeki üstünlüğünü göstermek adına)

Ordu papazımız eski bir pilottur
Şimdiyse kanatlarını haşince kestiler,
Ancak bayrak direği hâlâ papazın bahçesinde.
Daha Yüksek Şeyleri işaret eder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

> Böylece, aklımızın alabileceği en yüce amaç, yani daha üstün hayvanların üretimi, doğanın savaşından, açlık ve ölümden hemen sonra hayat buldu. Başlangıçta bir ya da daha az sayıda türü barındıran bu yaşamın amacı, birbirinden farklı yetenekleri ve ihtişamı sergilemektir; ve bu gezegen sabit bir yerçekimi kanununa uyum sağlayarak dönmeye devam ederken, oldukça sade bir başlangıcın ardındaki sayısız yapıdan en güzel ve en kusursuz olanları evrim geçirdiler ve geçirmekteler.

Carl Sagan, *Uçuk Mavi Benek*'te şöyle yazmış:

> Nasıl oldu da hemen hemen hiçbir büyük din, bilimi mercek altına aldığında şu sonucu çıkaramadı, "Bu bizim düşündüğümüzden daha iyi! Kâinat peygamberlerimizin söylediğinden çok daha büyük, geniş, akılcı ve şık." Bunun yerine şöyle dediler, "Hayır, hayır, hayır! Benim tanrım küçük bir tanrıdır ve onun böyle kalmasını isterim." Kâinatın görkemini modern bilimin ortaya çıkardığı şekliyle vurgulayan eski ya da yeni bir din, derin saygı kaynakları kazanabilecek ve geleneksel dinlerin pençelerinden korkmayacaktır.

Tüm Sagan kitapları, dinin geçmiş yüzyıllarda tekeline aldığı üstün merakın sinir uçlarına temas eder. Benim kitaplarım da aynı amacı taşır. Bu nedenle sık sık son derece dindar birisi olarak tanımlandığımı duyarım. Mektup yazarak benimle temasa geçen Amerikalı bir öğrenci, öğretmeninin benimle ilgili düşünceleri olup olmadığını bilmek istemiş. "Elbette var" diye yanıtlamış öğretmeni. "Onun pozitif bilimi dinle bağdaşmıyor ancak doğa ve kâinatla ilgili fikirleri insanı mest eder. Bence din *budur!*" Ancak burada 'din' doğru kelime midir? Hiç sanmam. Nobel ödüllü (ve ateist) fizikçi Steven Weinberg, Son Kuramın Düşleri isimli kitabında basit bir açıklamayla taşı gediğine oturtmuştur:

> Bazı insanların öylesine geniş, öylesine esnek Tanrı görüşleri vardır ki her nereye bakarlarsa baksınlar Tanrıyı bulacaklarına hiç şüphe yoktur. Onlara sorduğunuzda, 'Tanrı en büyüktür' ya da 'Tanrı bizim en üstün yaradılışlı halimizdir' ya da 'Tanrı kainattır' diyeceklerdir. Elbette, tıpkı diğer kelimelerde olduğu gibi 'Tanrı' kelimesine de istediğimiz anlamı verebiliriz. Eğer 'Tanrı enerjidir' demek isterseniz, onu bir avuç kömürün içinde de bulabilirsiniz.

Weinberg "Tanrı kelimesinin tamamen yararsız bir kelime olmaması için, insanların genelde anladığı şekliyle kullanılması gerekir: 'ibadet etmemize uygun olan' bir doğaüstü yaratıcıyı gösteren." derken haklıydı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Daha talihsiz bir kafa karışıklığı ise Einsteinci din denilebilecek şeyi doğaüstücü dinden ayıramamak yüzünden doğmuştur. Einstein'ın ara sıra Tanrı'nın adını anması, (ki bunu yapan tek ateist bilimadamı o değildir) yanlış anlamaya ve bu ünlü düşünür üzerinde hak iddia etmeye can atan doğaüstücülere cazip gelmişti. Stephen Hawking'in Zamanın Kısa Bir Özeti *(A Brief Story of Time)* eserindeki dramatik son (yoksa zararlı son muydu?), 'Öyleyse Tanrının aklını bilmeliyiz', dile düşecek biçimde yanlış yorumlanmıştır. Bu söz, elbette yanlışlıkla, herkesin Hawking'in dindar bir adam olduğuna inanmasına yol açmıştır. Hücre biyologu Ursula Goodenough, 'Doğanın Kutsal Derinlikleri' *(The Sacred Depths of Nature)* isimli eserinde, Hawking ya da Einstein'dan daha dindar birisi olduğu izlenimini uyandırır. Kiliseleri, camileri ve tapınakları sevmesinin yanında, kitabındaki sayısız pasaj adeta yanlış anlaşılmak için safça yalvarıyor gibidir ve dolayısıyla doğaüstücü din için cephane olarak kullanılır. Hatta kendisine 'Dindar Doğabilimci' diyecek kadar ileri gider. Yine de kitabının bir kez dikkatlice okunması, onun gerçekte en az benim kadar sağlam bir ateist olduğunu ortaya koyar.

'Doğabilimci' anlamca belirsiz bir kelimedir. Bana çocukluk kahramanım Hugh Lofting'in Doktor Dolittle'ını[1] hatırlatır (ki aklıma gelmişken, Dr. Dolittle, HMS *Beagle*'ın doğabilimcisinin[2] kendisi hakkında olduğundan daha fazla 'felsefe' hastasıdır.) On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda doğabilimci sözcüğünün anlamı, bugün hâlâ çoğumuzun bildiği anlamından farksızdı: bir doğal dünya öğrencisi. Bu bilinçle hareket eden doğabilimciler, Gilbert White'dan bu yana genelde din adamı olmuşlardır. Darwin, bir köy papazının sakin yaşantısının böcek tutkusunun peşinde koşmasına olanak tanıyacağını umut ederek gençliğinde kendi isteğiyle Kiliseye kapanmıştır. Ancak felsefeciler 'doğabilimci' *(natüralist)* kelimesini çok farklı bir anlamda, *doğaüstücü (süpernatüralist)* kelimesinin zıttı olarak kullanırlar. Julian Baggini, Ateizm: Çok Kısa Bir Takdim'de bir ateistin doğabilimcilikle bağlantısının anlamını açıklar: "Ateistlerin genel inancı; kâinatta yalnızca tek çeşit hammadde bulunduğu ve bunun da fiziksel olduğudur. Bunun dışındaki şeyler, güzellik, duygular ve ahlaki değerler yani kısacası insan hayatına zenginlik katan zengin fenomenlerin tümü akılda oluşur."

İnsanoğlunun düşünceleri ve duyguları beynin içindeki fiziksel nesnelerin fazlasıyla karmaşık bağlantılarından *doğar*. Felsefi doğabilimci eğilimde olan bir ateist doğal, fiziksel dünyanın ötesinde hiçbir şeyin olmadığına ve incelenebilir kâinatın arkasında pusuya gizlenmiş doğaüstü bir yaratıcı zekânın, bedenden daha uzun süre yaşayan

[1] Dr.Dolittle Hugh Lofting tarafından yazılan çocuk kitapları dizisinin kahramanıdır. İnsan hastalar yerine hayvan hastaları tedavi etmeyi tercih eder ve onların dilini anlayıp konuşabilir. *-ed.n.*

[2] Charles Darwin'in evrim kuramını oluşturmasına temel olan ünlü araştırma gezisine çıktığı İngiliz gemisinin ismi HMS Beagle'dir. Sözü edilen doğabilimci Charles Darwin'dir. *-ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ruhların ve mucizelerin var olmadıklarına inanan birisidir. (Henüz anlayamadığımız doğal fenomen olarak bilinen şeyler dışında) eğer kesin olarak anlaşılamadığı için doğanın ötesine uzanıyormuş gibi görünen herhangi bir şey varsa, eninde sonunda onu anlamayı ve doğanın içinde onu kucaklamayı umarız. Ne de olsa bir gökkuşağını bilimsel tanımıyla açıkladığınızda muhteşemliğinden hiçbir şey kaybetmeyecektir.

Çağımızın dindar gibi görünen büyük bilim insanlarının inançlarını daha derinlemesine incelediğinizde genelde tersi ortaya çıkar. Bu gerçek hiç kuşkusuz Einstein ve Hawking için geçerlidir. Şu anki Kraliyet Astronomu ve Kraliyet Cemiyetinin Başkanı Martin Rees, bana kiliseye 'inançsız bir Anglikan... tarikat sadakatinden yoksun birisi' olarak gittiğini söylemişti. Rees'in dinle ilgili inançları yoktur ancak adını andığım diğer bilim insanlarının, evren tarafından kışkırtılmış olan şiirsel natüralizmlerini paylaşır. Yakın geçmişte televizyonda yayımlanmış bir sohbet sırasında İngiliz Yahudilerinin saygı duyulan bir kişisi, doğum uzmanı arkadaşım Robert Winston'ı, kendi Yahudiliğinin tam da bu karakterde olduğu ve bu yüzden doğaüstü herhangi bir şeye aslında inanmadığını kabul etmesi için sıkıştırdım. İkna olmak üzereydi ama son anda çekindi (adil olmak gerekirse, benimle yalnızca röportaj yapacağını zannediyordu, bu konulara gireceğimden haberi yoktu.)[3] Onu sıkıştırdığım zaman, Yahudiliği, hayatını düzene sokmaya ve daha iyiye götürmeye yardım edecek sağlam bir disiplin olarak gördüğünü söyledi. Belki de öyledir; ama bunun dininin doğaüstü taleplerinin gerçek değerleriyle en küçük bir ilgisi dahi yoktur. Yahudi olduğunu gurur duyarak söyleyen ve Yahudi dini kurallarına uyan birçok entelektüel ateist vardır. Bunun sebebi belki eski geleneklere ya da öldürülmüş akrabalara karşı sadakat ve aynı zamanda "din"i, birçoklarımızın paylaştığı, en ünlü taraftarı Albert Einstein olan panteistik saygı olarak sınıflandırmaya olan şaşkın ve şaşırtıcı isteklilik olabilir. İnanmayabilirler ancak Dan Dennett'in söylediği şekilde, 'inanca inanırlar'.[4]

Einstein'ın en hevesle alıntı yapılan düşüncesi şudur: "Dinsiz bilim topal, bilimsiz din kördür." Ancak Einstein aynı zamanda şunları da söylemiştir:

> Dinsel görüşlerim hakkında okuduklarınız elbette bir yalandı, düzenli olarak tekrar edilmekte olan bir yalan. İnsan suretinde bir Tanrıya inanmam ve bunu hiçbir zaman inkâr etmedim, aksine bunu açık bir şekilde ifade ettim. Eğer içimde dinsel olarak tanımlanabilecek bir his var ise, bu dünyanın yapısı karşısındaki sınırsız hayranlığımdır, elbette bilimimizin açıklayabildiği kadarına.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Einstein kendisiyle çelişiyormuş gibi mi görünüyor? Bu sözler bir tartışmanın iki zıt tezini destekleyebilecek alıntılar için aşırılabilir mi? Hayır. Einstein 'din' derken, sözcüğü geleneksel anlamından bütünüyle farklı bir anlamda kullanmıştı. Ben doğaüstücü inanç ve Einsteinci inanç arasındaki ayrımı açıklığa kavuşturmaya devam ederken, yanılgısal olarak adlandırdığım tanrıların yalnızca *doğaüstü* Tanrılar olduğunu aklınızdan çıkarmayın.

İşte Einstein'dan birkaç alıntı daha, amaç Einsteinci inancın lezzetini katmaktır.

> "Ben içten inanan bir inançsızım. Bu biraz yeni bir tür inançtır."

> "Ben doğaya hiçbir zaman bir amaç, hedef veya insan biçiminde *(antropomorfik)* olarak anlaşılabilecek bir şey yüklemedim. Doğadan anladığım, onun sadece çok eksikçe kavrayabildiğimiz olağanüstü güzellikte bir yapı olduğu ve düşünen insana alçakgönüllülük hissini aşılaması gerektiğidir. Bu, mistisizm ile hiç alakası olmayan gerçek bir inanca dayalı bir duygudur."

> "İnsan suretinde bir Tanrı fikri bana oldukça yabancıdır ve hatta safça gelir."

Ölümünden bu yana, çok sayıda koyu din savunucusu *(apolojist)* anlaşılabileceği üzere Einstein'ın kendilerinden biri olduğunu göstermeye çalıştı. Bazı dindar yaşıtları onu oldukça farklı görürdü. 1940 senesinde Einstein "İnsan suretinde bir Tanrıya inanmam" ifadesini doğrulayan ünlü bir rapor yazdı. Bu ve benzer ifadeler dindar Ortodokslardan gelen bir mektup fırtınasını tetikledi.Çoğunluğu Einstein'ın Yahudi köklerine taş atıyordu. Aşağıdaki alıntılar Max Jammer'in Einstein ve Din *(Einstein and Religion)* kitabındandır (ayrıca bu kitap Einstein'ın dinsel meselelerle ilgili yorumlarından alıntı yaptığım başlıca kaynağımdır.) Kansas City Roma Katolik Kilisesi Piskoposu şöyle demiş: "Tevrat ve onun öğretilerinin soyundan gelen bir adamı, bu soyun muhteşem hadisini inkar eder görmek üzücü." Bir diğer Katolik papaz ahenge katılmış: "İnsan suretinde bir Tanrı'dan başka Tanrı yoktur... Einstein ne söylediğini bilmiyor. O baştan sona hatalıdır. Bazı insanlar, birtakım alanlarda yüksek bir bilgi seviyesine ulaştıklarında, her konuda düşüncelerini söyleme hakkını kazandıklarını zannederler." Dinin özel bir *alan* olduğu görüşü, ki *uzmanlık* istediği iddia edilebilir, körü körüne inanılmaması gereken bir görüştür. Eminim ki bu papaz peri kanatlarının rengi ve kâti şekli konusunda uzman bir 'peribilimcinin' uzmanlığına da-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nışmayı en az benim kadar saçma bulurdu. O ve piskopos, ilahiyat konusunda tecrübesiz olan Einstein'ın Tanrının doğasını yanlış anladığını düşündüler. Aksine, Einstein neyi tamamen reddettiğini çok iyi biliyordu.

Ekümenik bir birleşme adına çalışan bir Amerikan Roma Katoliği hukukçusu, Einstein'a yazdığı mektupta şöyle diyor:

> İfadenizi derin bir üzüntüyle karşılıyoruz... içinde bedensel bir Tanrı düşüncesiyle dalga geçtiğiniz satırlardan bahsediyorum. Geçtiğimiz on yılda, hiçbir şey Hitler'in Yahudileri Almanya'dan kovmasının mantıklı bir sebebi olduğuna insanları düşündürmeye sizin ifadeleriniz kadar uygun olmamıştı. Özgür konuşma hakkınızı göz önünde bulunduruyor ama yine de bu ifadenizin sizi Amerika'daki uyuşmazlığın en büyük kaynaklarından biri yaptığını söylüyorum.

Bir New York hahamı şöyle demiştir: "Einstein tartışılmaz biçimde büyük bir bilim adamıdır *'fakat'* dinsel görüşleri Yahudiliğin tam karşısındadır."

Neden "fakat" da "ve" değil?

New Jersy'deki bir tarih derneğinin başkanı dindar zihnin zayıflığını fazlasıyla sergileyen bir mektup yazmıştır, iki kez okumaya değer:

> Dr. Einstein, bilginize saygı duyuyoruz; ancak görünen o ki bilmediğiniz bir şey var: Tanrı bir ruhtur ve teleskop ya da mikroskop yardımıyla bulunamaz, tıpkı beyni inceleyerek insan düşünce ve duygularının bulunamayacağı gibi. Herkesin bildiği gibi, din inanç üzerine kuruludur, bilgi üzerine değil. Belki de, her düşünen insan kimi zaman dinsel şüphelere kapılmıştır. Benim sadakatim dahi zaman zaman sendelemiştir. Ancak iki sebepten ötürü ruhsal sapkınlıklarımdan kimseye bahsetmedim: (1) İyi niyetli imalarımla bazı hemcinslerimin hayatını ve umutlarını alt üst edip onlara zarar vermekten korktum; (2) çünkü "Bir diğerinin inancını yok eden kişinin içinde kötü niyet vardır" diyen yazarla aynı fikirdeyim. ...umuyorum ki Dr. Einstein, yanlış aktarıldınız ve sizi onurlandırmaktan zevk alacak muazzam miktarda Amerikalının daha çok hoşuna gidecek bir şeyler daha söyleyeceksiniz.

Ne kadar olağanüstü açıklayıcı bir mektup! Her cümlesinden zihinsel ve ahlaki korkaklık akıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Daha az rezil ama daha dehşete düşürücü bir diğer mektup, Oklahoma'daki Calvary Tabernacle Association[1] kurucusundan gelmiş:

> Profesör Einstein, Amerika'daki her Hıristiyan'ın size karşılık vereceğine inanıyorum, 'Tanrımıza ve onun oğlu İsa Peygambere olan inancımızdan vazgeçmeyeceğiz ancak, eğer bu milletin Tanrısına inanmıyorsanız sizi geldiğiniz yere dönmeye davet ediyoruz.' Bütün gücümle İsrail'e faydalı olmak için her şeyi yaptım ve sonra sen kafir dilinden çıkan tek bir söz ile geldin, halkını incitmek için ve sonrasında Yahudi karşıtlığını topraklarımızdan atmak için İsrail'i seven Hıristiyanların bütün çabalarını baltalamak için. Profesör Einstein, Amerika'daki her Hıristiyan size derhal yanıt verecek, 'Saçma ve boş evrim teorini al ve geldiğin yere, Almanya'ya geri dön ya da terk etmeye zorlandığın anavatanından geldiğin zaman seni hoş karşılayan insanların inancını yıkmaya çalışmaktan vazgeç.'

Einstein'ı eleştiren, tanrıya inanan bütün eleştirmenlerin doğru kavradığı tek şey, onun kendilerinden biri olmadığıydı. Einstein bir teist olduğunun ima edilmesine duyduğu öfkeyi tekrar tekrar dile getirmişti. O halde, o da tıpkı Voltaire ve Diderot gibi bir deist miydi? Yoksa felsefesine hayran olduğu Spinoza gibi bir panteist miydi? "Varolanın sistemli harmonisinde kendisini belli eden, Spinoza'nın Tanrısına inanırım, kendisini insan eylemleri ve kaderleriyle ilişkilendiren bir Tanrı'ya değil."

Gelin terminolojiyi hatırlayalım. Bir teist, ilk işi olan evreni yaratmasının yanında, hâlâ ortalıklarda ilk yarattıklarının sonraki kaderini etkileyen ve gözleyen bir doğaüstü zekâya inanır. Tanrıya inanan birçok inanç sisteminde, Tanrı insani meselelerle çok yakın ilişkidedir. Dua edenlere cevap verir; günahları affeder ya da cezalandırır; mucizeler yaratarak dünyaya müdahale eder; iyi ve kötü eylemlerimizin hesabını tutar ve bunları ne zaman yaptığımızı bilir (ve hatta ne zaman yapmayı *düşündüğümüzü* de bilir.) Bir deist de doğaüstü bir zekâya inanır ancak bu zekânın eylemleri öncelikle kâinata hükmeden kanunları düzenlemekle sınırlıdır. Deist Tanrı asla daha sonra müdahale etmez ve insan meselelerine özel bir ilgi duymadığı kesindir. Panteistler doğaüstü bir Tanrı'ya hiç inanmazlar ancak Tanrı kelimesini Doğanın ya da Kâinatın ya da işleyişe hükmeden kanunların doğaüstü olmayan eşanlamlısı olarak kullanırlar. Ancak bu eşanlamlılık doğaüstücülüğü içermez. Deistlerin Tanrısı duacılara cevap vermez, günahlarla ya da günah çıkarmalarla ilgilenmez, düşüncelerimizi okumaz ve kaprisli mucizelerle müdahale etmez ve dolayısıyla deistler teistlerden bu noktada ayrılır. Deistler ile panteistler

[1] Amerika'da bulunan bir kilise birliği. *-ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

arasındaki fark ise, deist Tanrının, panteistin evrenin kuralları için belirlediği mecazi ya da şiirsel *eşanlamı* olmaktan ziyade, bir çeşit kozmik zeka olmasıdır. Panteizm uyarılmış ateizmdir. Deizm sulandırılmış teizmdir.

"Tanrı zekidir ancak kötü niyetli değildir" ya da "Tanrı zar atmaz" ya da "Evrenin yaratılmasında Tanrı'nın seçme hakkı var mıydı?" gibi fikirleri barındıran şu ünlü Einsteincılığın deistik değil de panteistik olduğunu ve kesinlikle teistik olmadığını düşünmek oldukça mantıklıdır. "*Tanrı zar atmaz*" cümlesi "*Her şeyin kalbinde rastgelelik yatmaz*" olarak tercüme edilmelidir. "Evrenin yaratılmasında Tanrı'nın tercih hakkı var mıydı?", "Evren herhangi başka bir yolla meydana gelebilir miydi?" olarak düşünülmelidir. Einstein 'Tanrı' sözcüğünü yalnızca mecazi ve şiirsel amaçla kullanıyordu. Stephen Hawking ve yer yer dinsel mecazın diline kayan çoğu fizikçi de öyle. Paul Davies'in Tanrı'nın Aklı *(The Mind of God)* isimli kitabı Einsteinci panteizm ile gerici yapıdaki bir deizm arasında geziniyormuş gibi görünür; ve bu eseri *Templeton Ödülünü* almıştır (Templeton Vakfı tarafından senede bir kez verilen çok yüksek meblağda para ödülüdür ve genelde din hakkında güzel şeyler söylemeye hazırlıklı gelen bir bilim insanına verilir.)

Bizzat Einstein'dan bir alıntı yaparak Einsteinci inancı toparlamama izin verin: "Tecrübe edilebilecek herhangi bir şeyin arkasında aklımızın kavrayamayacağı bir şey olduğunu ve bunun güzelliğinin ve de haşmetinin bize yalnızca dolaylı bir yolla ve zayıf bir yansıma olarak ulaştığını hissetmek, bu dindarlıktır. İşte ben bu anlamda dindarım." Ben de bu anlamda dindarım ama 'kavrayamayacağı' ifadesinin 'sonsuza kadar kavranamaz' anlamına gelmemesi koşuluyla. Ancak kendime dindar dememeyi tercih ederim çünkü bu yanıltıcı olur. Zarar verici şekilde yanıltıcı olur çünkü insanların çok büyük bir çoğunluğu için, 'din' 'doğaüstü' demektir. Carl Sagan bunu çok güzel ifade eder: "... 'Tanrı' eğer sadece ve sadece kâinata hükmeden fiziksel kanunlar serisiyse, o halde böyle bir Tanrının varlığı çok açıktır. Bu Tanrı duygusal yönden tatmin edici değildir... yer çekimi kanununa dua etmenin pek anlamlı olduğu söylenemez."

Ne gülünçtür ki Sagan'ın son vurgusu, Einstein'ın 1940'ta insan suretinde bir Tanrıyı inkârının hemen akabindeki öfkeli saldırının bir parçası olarak, Amerikan Katolik Üniversitesi öğretim görevlisi, din adamı Dr. Fulton J. Sheen tarafından çoktan ima edilmişti. Sheen iğneleyici bir üslupla, insanlara Samanyolu için hayatlarını kenara koymaya hazır olup olmadıklarını sormuştu. Şu sözleriyle Einstein'ı desteklemek bir kenara, ona cevap yapıştırmayı düşünüyor gibiydi: "Onun kozmik dininde yalnızca bir hata var: kelimeye fazladan bir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

harf eklemiş – "z" harfi."[1] Einstein'ın inançlarında gülünç olan hiçbir şey yoktur. Bunun yanı sıra, bu fizikçilerin Tanrı kelimesini kendilerine özgü mecazi anlamlarda kullanmaktan sakınmalarını dilerdim. Bu fizikçilerin metaforik (mecazi) ya da panteistik Tanrısı, İncil'in, rahiplerin, molla ve hahamların ve de Katolik Kilisesi'nin değişmez kurallarının, müdahale eden, mucize üreten, düşünceleri okuyan, günah cezalandıran, dualara yanıt veren Tanrı'sından birkaç ışık yılı uzaktadır. Bu ikisini kasıtlıca karıştırmak, benim kanaatimce entelektüel hainliğin daniskasıdır.

Haksız İtibar

Kitaba verdiğim başlık olan *Tanrı Yanılgısı*'nın, az önce bahsettiğim Einstein ya da diğer aydın bilim insanlarının Tanrılarıyla bir ilgisi yoktur. Adamakıllı bir başlangıç yapabilmek için Einsteinci dini aradan çıkarmam gerekiyordu: çünkü ispatlanmış bir kafa karıştırma gücü vardı. Kitabın geriye kalanında yalnızca doğaüstü Tanrılara değineceğim ki içlerinden biri okuyucularımın çoğuna aşina gelecektir; Tevrat'ın Tanrısı Yehova. Ona birazdan geleceğim. Ancak bu başlangıç bölümünü sonlandırmadan önce ele almam gereken, aksi halde tüm kitabı altüst edecek başka bir mesele var. Bu sefer mesele görgü kuralları. Dindar okurlar birazdan söyleyeceklerim yüzünden gücenebilirler ve bu satırların kendi hassas inançlarına (tabii eğer gerçekten kendi inançlarıysa) yeterince *saygı* göstermediğini düşünebilirler ancak bunu yapmak zorundayım. Eğer böylesi bir gücenme onları okumaya devam etmekten alıkoyarsa bu çok yazık olur, nitekim buna burada açıklık getirmeliydim, yani başlangıçta.

Toplumumuzda dindar olmayanlar dahil neredeyse herkesin kabul ettiği genel bir sanı vardır; bu dinsel inancın bilhassa saldırılara karşı savunmasız olduğu ve olağandışı kalınlıkta bir saygı duvarıyla korunması gerektiğidir. Bu saygı her insanoğlunun birbirine göstermekle yükümlü olduğu saygıdan farklı bir sınıftadır. Douglas Adams ölümünden[15] çok kısa bir süre önce Cambridge'te yaptığı doğaçlama bir konuşma sırasında bu konuya çok ustaca açıklık getirir, onun bu sözlerini paylaşmaktan hiç usanmam:

[1] komik din -> kozmik din -*çev.n.*

 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

> Din... merkezinde bazı fikirler barındırır ve biz bunları kutsal ya da mübarek diye adlandırırız ya da benzer terimler kullanırız. Bu şu anlama gelir, 'İşte hakkında kötü söz söyleme izninizin olmadığı bir fikir ya da bir kavram; tek kelimeyle, bu yasaktır. Peki neden olmasın? Çünkü yasaktır!' Eğer birisi sizin onaylamadığınız bir partiye oy verirse, bu konuda onunla istediğiniz kadar tartışmakta serbestsiniz; herkes bir görüş bildirecek ama bu kimseyi rencide etmeyecektir. Eğer birisi vergilerin artması ya da azalması gerektiğini söylerse, bu konuda da yorum yapmakta özgürsünüz. Ancak diğer taraftan, birisi 'Bir Sebt günü ışık düğmesine dokunmamalıyım' derse, ona şöyle dersiniz, 'Buna *saygı duyarım.*'
>
> Neden Muhafazakâr Partiyi ya da İşçi Partisini, Cumhuriyetçileri ya da Demokratları, şu ya da bu model ekonomiyi ya da Windows yerine Macintosh'u desteklemek tamamen meşrudur da Kâinat'ın nasıl meydana geldiği ve onu kimin yarattığıyla ilgili bir fikir beyan etmek yasaktır? Kutsal meseleler olduğu için mi?... Genelde dinsel görüşlere itiraz etmemeye alışkınız ancak Richard'ın bunun aksini yaparak yarattığı coşkunun boyutu son derece ilginç! Bu konuda herkesin aşırı derecede heyecanlanması normal çünkü bu tarz sözler söylemek yasak. Yine de meseleyi mantıklıca irdelediğinizde, böylesi fikirlerin diğer fikirlerle çekişebilmesi adına en az onlar kadar serbest olmamasının bir sebebi yoktur, tabii eğer söylenmemeleri gerektiğini aramızda bir şekilde kararlaştırmadıysak.

İşte toplumumuzun dine gösterdiği lüzumsuz miktardaki saygının detaylı bir örneği, gerçekten de önemli bir örnek. Dindar olmak savaş zamanında vicdani muhalif statüsü elde etmenin hiç kuşkusuz en zahmetsiz yoludur. Savaşın kötülüklerini yorumladığınız bir doktora teziyle ödül kazanmış, parlak zekalı bir ahlak felsefecisi olabilirsiniz, lakin yine de vicdani savaş karşıtı olma isteğinizi değerlendiren bir askeri heyet size zor anlar yaşatacaktır. Oysa ebeveynlerinizden birinin ya da her ikisinin de bir Protestan olduğunu söylerseniz kolayca aradan sıyrılırsınız ve her ne kadar kendini ifade etmekten aciz ve bilgisiz olursanız olun, barışseverlik *(pasifizm)* teorisinde ya da aslında bizzat Protestan Mezhebinin içinde sayılırsınız.

Tayfın barışseverliğe zıt ucunda bulunan savaşan gruplar için dini isimler kullanmaya korkakça bir isteksizlik duyarız. Kuzey İrlanda'da, Katolikler 'Milliyetçi', Protestanlar ise 'Kralcılar' olarak bilinir ve bu bir örtmecedir. 'Dinler' kelimesi dahi uygun bulunmayarak 'topluluklar' haline getirilmiştir, tıpkı 'topluluklar arası savaş' ifadesinde olduğu gibi. 2003 Anglo-Amerikan istilasının bir sonucu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olarak, Irak'ta dejenerasyon oluşmuş, Şii ve Sünni Müslümanlar arasında sivil mezhep savaşı çıkmıştır. Bu, açıkça bir dinsel fikir ayrılığıdır. Oysa 20 Mayıs 2006 tarihli *Independent*, ön sayfa manşet ve başmakalesinde bunun bir 'etnik temizlik' olduğunu bildirmişti. O yazıdaki 'etnik' kelimesi bir diğer örtmecedir. Irak'ta gördüklerimiz dinsel temizliktir. Eski Yugoslavya'daki 'etnik temizliğin' esas kullanımı da, Ortodoks Sırpları, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Boşnakları[6] da kapsayan dinsel temizliğin, tartışmaya açık bir örtmecesidir.

Medya ve devlet içinde, etik konusundaki genel tartışmalarda dinin ayrıcalıklı olduğuna daha önce dikkat çekmiştim.[7] Her ne zaman cinsellik ya da üreme ile ilgili ahlak kuralları üzerinde bir anlaşmazlık çıksa, birkaç farklı inanç grubundan dindar önderin nüfuzlu kurullarda ya da radyo ve televizyondaki açık oturumlarda göze çarpar biçimde temsil edileceğine emin olabilirsiniz. Bu insanların görüşlerini sansürlemek için cephe almak zorundayız önerisini getirmiyorum. Ancak toplumumuz neden bu liderleri bir ahlak felsefecisi, bir aile avukatı ya da doktor yerine koysun ve sanki bir uzmana başvuruyormuşçasına kapılarını çalsın?

İşte dinin ayrıcalığını vurgulayan bir diğer tuhaf örnek. 21 Şubat 2006'da Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi herkesin uymak zorunda olduğu, halüsinasyon etkisi yapan ilaçların alınmamasını dikte eden bir kanundan, New Mexico'daki bir kilisenin muaf tutulması kararını aldı.[8] Centro Espirita Beneficiente Uniao do Vegetal'in[1] imanlı üyeleri, yalnızca "hoasca çayı" içtiklerinde Tanrı'yı anlayabileceklerine inanıyorlardı ki bu çay yasadışı, halüsinojenik bir madde olan "dimethyltryptamine" içeriyordu. Bu ilacın kavrayışlarını arttırdığına *inanmalarını* söylemenin yeterli olduğuna dikkatinizi çekerim. Kanıt göstermelerine gerek yok. Diğer taraftan, esrarın kemoterapiye katlanmak zorunda olan ve acı çeken kanser hastalarının ağrı, sızı ve bulantılarını hafiflettiğini ispatlayan çokça bulgu vardır. Yine de, 2005'te, Yüksek Mahkeme, tıbbi amaçla esrar kullanan hastaların tümünün federal davalarda savunmasız oldukları hükmünü getirdi. (Bu hüküm uzman doktor denetiminde kullanımın yasallaştırıldığı az sayıdaki eyaletlerde dahi geçerli hale getirildi.) Din, her zaman koz olarak kullanılmıştır. Bir sanat eleştirmeni topluluğu üyelerinin, mahkemede şöyle bir savunma yaptıklarını hayal edin; Empresyonist ya da Sürrealist tabloları incelerken kavrama yeteneğimizi arttırmak için halüsinasyon etkisi yapan bir ilaca ihtiyacımız olduğuna *inanıyoruz*. Şimdiye dek, her ne zaman bir kilise buna eşdeğer bir gereksinim talebinde bulunsa ülkedeki en yüksek mahkeme tarafından desteklenir. Dinin gücü adeta bir tılsım gibidir.

On yedi yıl önce, seçkin yazar Salman Rüşdi'ye,[9] bir roman

[1] Brezilya'da Amazon bölgesinde faaliyet gösteren bir Hıristiyan cemiyeti: http://en.wikipedia.org/wiki/Uni%C3%A3o_do_Vegetal -*ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yazdığı için ölüme mahkûm edildikten sonra, destek olmak üzere yazılar yazmak için New Statesman dergisi tarafından görevlendirilen otuz altı yazar ve sanatçı arasındaydım. Yazar daha sonra bir kitap yazdığı gerekçesiyle ölüme mahkum edilmişti. Hıristiyan liderlerin ve hatta bazı laik düşünce kurucularının Müslüman dünyasının 'üzüntüsünü' ve 'kalp kırıklığını' 'paylaşıyoruz' ifadesine öfkelenerek aşağıdaki karşılaştırmayı kaleme aldım:

> Eğer ırk ayrımcılığının savunucuları bu konuyu soğukkanlılıkla ele almak zorunda kalsalardı, ellerindeki tek savunma, karma ırklara izin vermenin inançlarının aleyhinde olacağını iddia etmek olurdu; doğru bildiğim kadarıyla. Böylelikle karşıtlığın önemli bir kısmı saygıyla ayaklarının ucuna basarak ortadan kaybolurdu. Ve bunun yersiz bir karşılaştırma olduğunda ısrar etmek faydasız olur çünkü ırk ayrımcılığının akla yatkın bir gerekçesi yoktur. Dinsel inanç kavramının, sahip olduğu gücün ve ihtişamın tüm esprisi, mantıklı nedenlere bağlı olmamasıdır. Geriye kalanımızdan beklenen, önyargılarımızı savunmamızdır. Ancak dindar birisinden inancını doğrulamasını istediğinizde, 'dinsel düşünce özgürlüğünü' ihlal etmiş olursunuz.

Sanırım epeyce benzer bir olay yirmi birinci yüzyılda yaşanmıştı. *The Los Angeles Times*, 10 Nisan 2006 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri genelindeki kampüslerde okuyan çok sayıda Hıristiyan grubun, ayrımcılık karşıtı hükümlerin ve buna dahil olarak tacizci, yaygaracı eşcinsellere getirilen içki yasağının zorla uygulandığı gerekçesiyle üniversitelerine dava açtıklarını bildirdi. Bir diğer tipik örnekte, Ohio'da yaşayan on iki yaşındaki James Nixon, 2004 yılında açtığı dava sonucunda, üzerinde "*Eşcinsellik günahtır, İslam bir yalandır, kürtaj cinayettir. Bazı sorunlar tam anlamıyla siyah ve beyazdır*" yazan bir tişörtü okulda giyebilme hakkı kazanmıştır. [10] Okul çocuktan bu tişörtü giymemesini istediğinde çocuğun ailesi okulu mahkemeye verdi. Eğer aile taleplerini ABD Anayasasının ifade özgürlüğü teminatına dayandırsaydı, bu adil bir dava sayılabilirdi. Ancak yapmadılar: aslında, yapamadılar çünkü ifade özgürlüğü 'içinde kin olan bir ifadeyi' kapsamamayı dikkate alır. Ancak tek başına kin, bunun *dinsel* bir seçim olduğunun kanıtıdır ve artık bunun kin olduğu söylenemez. Böylece, Nixon'ların avukatı ifade özgürlüğünün yerine anayasadaki *din* özgürlüğü maddesine başvurdu. Kazanmalarıyla sonlanan bu dava, görevi 'dinsel özgürlük için yasal savaşı sürdürmek' olan *Alliance Defense Fund of Arizona* tarafından desteklendi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dinin, eşcinsellik karşıtı ayrımcılık için yasal bir gerekçe olarak yerleşmesi adına açılan benzer Hıristiyan davalarını destekleyen din adamı Rick Scarborough, bunu yirmi birinci yüzyılın sivil haklar savaşı olarak adlandırdı: "Hıristiyanlar, Hıristiyan olma hakkı için cephe almak zorunda kalacaktır."[11] Bir kez daha, eğer böyle bir insan konuşma özgürlüğünün yanında yer alıyorsa, insanlar tereddütlü bir şekilde sempati duyabilir. Eşcinsellik karşıtı ayrımcılığın resmi davası, sözümona dinsel ayrımcılığa karşı bir dava olarak düzenlenmiştir! Ve yasa buna saygı duyar görünmektedir. "Eğer eşcinsellere hakaret etmemi engellemeye çalışırsanız, bu benim önyargı özgürlüğüme tecavüz etmektir' diyerek sıyrılamazsınız. Ancak şunu diyerek kurtulabilirsiniz, 'Bu benim din özgürlüğüme tecavüz etmektir." Üzerinde düşündüğünüzde, aradaki fark nedir? Birkez daha din baskın çıkmıştır.

Toplumun abartılı din saygısının, sıradan insani saygının ötesine geçişini etkili bir şekilde aydınlatan özel bir davanın incelemesiyle bu bölümü bitireceğim. Bu dava Şubat 2006'da parlayıverdi; komedi ve trajedinin sınırlarında çılgınca yön değiştiren, komik bir olaydı. Geçtiğimiz Eylül ayında bir Danimarka gazetesi, *Jyllands-Posten*, Hazreti Muhammed'i tasvir eden on iki adet karikatürü yayınladı. Sonraki üç ay zarfında, Danimarka'ya sığınmalarına izin verilmiş iki imam önderliğinde, Danimarka'da yaşayan Müslümanlardan oluşan küçük bir grup, İslam Dünyasını baştan başa saracak bir öfkeyi özenle ve sistemlice besledi.[12] 2005 sonunda, sürgünde yaşam süren bu kötü niyetliler yanlarına bir dosya alarak Danimarka'dan Mısır'a seyahat ettiler. Ardından dosya burada kopyalandı ve başta Endonezya olmak üzere tüm İslam ülkelerine dağıtıldı. Dosyanın içeriğinde Danimarka'daki Müslümanların maruz kaldığı sözümona eziyet hakkında temelsiz iddialar vardı ve Jyllands-Posten'in devlet yönetimindeki bir gazete olduğu iftirası da bu dosyada yer almıştı. Dosyada ayrıca kritik nitelikli on iki karikatür ve imamların kaynağını açıklamadan ekledikleri, ancak Danimarka'yla kesinlikle hiç ilgisi olmayan üç ilave resim bulunuyordu. Orijinal on iki karikatürün aksine, bu üç ekleme resim gerçekten hakaret boyutundaydı. (Ya da olacaklardı, tabii eğer ateşli propagandacının ileri sürdüğü üzere gerçekten Muhammed'i betimleselerdi.) Bu üç resimde bilhassa zarar verici olanı bir karikatür değildi ve bu resim, lastikli sahte bir domuz burnu takan sakallı bir adamın fax cihazından geçmiş fotoğrafıydı. Daha sonra bunun bir *Associated Press* fotoğrafı olduğu ortaya çıktı; fotoğraf Fransa'daki bir köy panayırının her yıl düzenlediği domuz çığlığı yarışmasına katılan Bir Fransız vatandaşının fotoğrafıydı.[13] Fotoğrafın ne Muhammed Peygamber, ne İslam ne de Danimarka'yla bir bağlantısı vardı. Ancak Müslüman eylemcilerin Kahire'ye yaptık-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ları zararlı ve coşkulu yürüyüşleri bu üç bağlantıyı protesto ediyordu... ve tahmin edilebilir sonuçlar hayat buldu.

Özenle işlenen 'incinme' ve 'hakaret', on iki orijinal karikatürün yayımlanmasından beş ay sonra patlamaya hazır bir noktaya geldi. Pakistan ve Endonezya'daki göstericiler Danimarka bayraklarını yaktı (bu bayrakları nereden temin ettiler?) ve Danimarka hükümetinin özür dilemesi adına isterik taleplerde bulunuldu. (Ne için özür dilenecekti? Karikatürleri onlar çizmedi ya da yayımlamadı. Danimarkalılar tam anlamıyla özgür bir basının bulunduğu bir ülkede yaşarlar ki bu, çoğu İslami ülkedeki halkın anlamakta zorluk çekeceği bir şeydir.) Norveç, Almanya, Fransa ve hatta Amerika'daki gazeteler (ancak çarpıcı bir biçimde, İngiltere buna katılmadı) *Jyllands-Posten*'la iyi niyetli dayanışma içinde olduklarını gösterircesine karikatürleri tekrar bastılar ve ateşe körükle gitmiş oldular. Elçilik ve konsolosluklar kınandı, Danimarka ürünleri boykot edildi, Danimarka halkı ve genellikle Batı Amerikalılar fiziksel tehdide maruz kaldı; Pakistan'daki Hıristiyan kiliseleri, Danimarka ve Avrupa'yla hiçbir bağlantıları olmamasına rağmen yakıldı. Libyalı isyancılar saldırdığında dokuz kişi öldü ve Bingazi'deki İtalyan konsolosluğu yandı. Germain Greer'ın bu konuyla ilgili yazısında şöyle diyor; Bu insanlar kıyamet çıkarmaya sahiden bayılırlar ve en iyi yapabildikleri şey de budur.[14]

Danimarkalı karikatüristin kellesine Pakistanlı bir imam tarafından 1 milyon dolar ödül kondu. Belli ki on iki farklı Danimarkalı karikatürist olduğundan habersizdi ve en kötü üç resmin Danimarka'da hiçbir zaman ortaya çıkmadığından da neredeyse kesin olarak habersizdi (ve, bu arada, bu bir milyon dolar nereden gelecekti?) Nijerya'da Danimarkalı karikatürleri kınayan Müslüman protestocular birkaç Hıristiyan kilisesini ateşe verdiler ve sokaklardaki Hıristiyanlara (siyah Nijeryalı) saldırıp onları öldürmek için pala kullandılar. Bir Hıristiyan zorla bir araba lastiğinin içine tıkıldı, benzinle ıslatılıp tutuşturuldu. Taşıdıkları pankartların üzerinde şiddet içerikli ifadeler bulunan göstericiler fotoğraf karelerine yansıdı; "İslam'a hakaret edenleri katledin", "İslam'la alay edenleri doğrayın", "Avrupa bunun bedelini ödeyeceksin: Yıkım başlamak üzere" ve görünüşe göre ironisiz olarak, "İslam vahşi bir dindir diyenlerin kafasını kesin."

Tüm bu kötü sonuçların ardından, gazeteci Andrew Mueller İngiltere'nin ileri gelen 'ılımlı' Müslümanlarından Sir Iqbal Sacranie ile bir röportaj yaptı.[15] Bu şahıs günümüz İslami standartlarına göre ılımlı sayılabilir ancak Andrew Mueller onu geçmişte Salman Rüşdi'nin idamı için yaptığı yorumla değerlendirir: "Ölüm onun için belki de çok kolaydır." Bu yorumu, onun İngiltere'nin en nüfuzlu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Müslüman'ı olan ve Salman Rüşdi'nin vatanında sığınması teklifini getiren cesur selefi merhum Dr. Zaki Badawi ile yüz kızartıcı bir zıtlığa düştüğünün ispatıdır. Sacranie, Mueller'e Danimarka karikatürleri yüzünden ne kadar endişelendiğini anlattı. Mueller de endişelenmişti ancak farklı bir sebepten ötürü: 'Ben, gözlerden ırak bir İskandinav gazetesindeki mizahtan yoksun birkaç eskize gösterilen bu gülünç, orantısız tepkinin İslam ve Batı'nın aslen uzlaştırılamayacağını doğrulamasından endişelenirim... Diğer taraftan, Sacranie İngiliz gazetelerini, karikatürleri tekrar basmadıkları için övdü ki Mueller ulusun büyük bir çoğunluğunun bu konudaki şüphesini dile getirmişti; "İngiliz gazetelerinin fikirlerini hapsetmesi, Müslüman hoşnutsuzluğuna olan duyarlılığı sağlamaktan çok pencerelerin kırılmaması arzusunu açığa çıkardı."

Sacranie'nin şöyle bir açıklaması oldu: "Peygamber kişi, huzur üzerinde olsun, Müslüman dünyasında çok derin bir saygı görür, bu kelimelerle anlatılamayacak bir sevgi ve muhabbettir. Ailenizin, sevdiklerinizin, çocuklarınızın ötesindedir. Bu inancın bir parçasıdır. Ayrıca hiç kimsenin Peygamberin resmini çizmemesini öğütleyen İslami bir öğreti vardır." Mueller'in incelemesine göre;

> İslam'ın değerleri diğerlerininkini bastıracak türdendir ki her müridi bunu böyle kabul eder; tıpkı tek yolun, tek gerçeğin, tek ışığın kendi dini olduğuna inanan herhangi bir dinin mensubunun düşüneceği gibi. Eğer insanlar bir 7'nci yüzyıl vaizini kendi ailelerinden daha çok seviyorlarsa, bu onlara kalmış, Ancak onlardan başka kimse bunu ciddiye almak zorunda değildir...

Eğer ciddiye almaz ve saygınızı tam anlamıyla göstermezseniz, fiziksel tehditle karşılaşırsınız, hem de ortaçağdan beri başka hiçbir dinin arzu etmediği bir ölçüde. "Bu denli zorlamanın gerekliliği ve onaylanması karşısında insan şaşırmadan edemez" diyor Mueller ve ekliyor: "Siz soytarılar eğer bir noktada dahi haklıysanız, karikatüristler her halükârda cehenneme gidecekler; peki bu yeterli değil mi? Bu arada, eğer Müslümanlara yapılan hakaretlerle galeyana gelmek isterseniz, Suriye ve Suudi Arabistan'daki Uluslararası Af raporlarını okuyun."

Birçok kişi Müslümanlar tarafından iddia edilen isterik 'üzüntüyle', Arap medyasının klişe Yahudi karşıtı karikatürlerini yayınlamakta gösterdiği gönüllülük arasındaki zıtlığı fark etti. Pakistan'daki Danimarka karikatürleri karşıtı bir gösteri sırasında, siyah çarşaflara bürünmüş bir kadın, 'Tanrı Hitler'i korusun' yazılı bir pankartı taşırken fotoğraflandı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tüm bu çılgın gümbürtüye cevaben, saygın liberal gazeteler şiddeti kınadılar ve ifade özgürlüğü hakkında göstermelik beyanlarda bulundular. Ancak aynı zamanda, Müslümanların 'katlandıkları' derin 'üzüntü' ve 'kalp kırıklığı' için 'saygı' ve 'duygudaşlık' hislerini bildirdiler. Hatırlayın, 'üzüntü' ve 'kalp kırıklığı' herhangi bir Müslüman'ın şiddete ya da bir tür gerçek acıya maruz kalması sonucu ortaya çıkmamıştı: Tüm bunlara sebep olan Danimarka sınırları haricinde yaşayan hiç kimsenin asla adını dahi duymadığı bir gazetede yayımlanan birkaç acemi karikatürdü ancak bu kasten planlanmış bir zarara teşvik kampanyasıydı.

Bu uğurda kimseyi üzmek, ya da kimsenin kalbini kırmak niyetinde değilim. Ama laik topluluklarımızın dine aşırı ayrıcalık tanıması beni hem şaşırttı hem de ilgimi çekti. Tüm politikacılar yüzlerinin saygısız karikatürlerine alışmalı ve hiç kimse onları savunmak için ayaklanmamalıdır. Ancak din söz konusu olduğunda bizden böylesi eşsiz, ayrıcalıklı bir saygı görmesini sağlayan özellik nedir? H.L. Menken'in dediği gibi: "Diğer dostlarımızın inancına saygı göstermek zorundayız ancak bu saygı yalnızca karısının güzel, çocuklarının da akıllı olduğu teorisine gösterdiğimiz anlayışta ve boyutta olmalıdır."

Olayların gelişiminde dine benzersiz şekilde ve haddini aşan saygı gösterilir ki ben bu kitap için bundan feragat ediyorum. Ne birilerini incitmek adına tarzımın dışına çıkacağım ne de inanç meselesini diğer meselelerden ayrı tutarak daha yumuşak bir tutum sergileyeceğim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÖLÜM 2

Tanrı Varsayımı

"Bir çağın dini,
bir sonrakinin edebi eğlencesidir."

RALPH WALDO EMERSON

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Eski Ahit'in Tanrısı, tartışmaya açık olarak, tüm literatürün en tatsız karakteridir. Kıskanç ve bundan gurur duyan, dar kafalı, adaletsiz, bağışlamak bilmez bir hâkimiyet bağımlısı, kindar, kana susamış bir etnik temizlikçi, homofobik, ırkçı, bebek katili, soykırımcı, evlat katili, bir salgın hastalık gibi tehlike saçan, megalomanyak, sadomazoşist, kötücül, dönek bir zorba ve bir kadın düşmanı. Aramızda çocukluk çağından itibaren onun yöntemleriyle yetiştirilmiş olanlar bu korkunçluklara karşı duyarsızlaşmış olabilir. Masum bir görüş açısına sahip *toy* birisi daha net algılamaya sahiptir. Winston Churchill'in oğlu Randolph her nasılsa kutsal kitap konusunda bilgisiz kalmayı başarmıştı ta ki Evelyn Waugh ve bir subay arkadaşının kendisiyle İncil'in tamamını iki haftada okuyamayacağına dair bahse girmesine kadar. Bu bahis, savaşta hep birlikte göreve çıktıkları bir anda, Churchill'in gürültü yapmasını engellemek adına nafile bir girişimden ibaretti aslında: "Maalesef umut ettiğimiz sonucu alamadık. Daha önce kutsal kitabın bir satırını bile okumamış ve korkunç bir şekilde heyecanlanmıştı; bir yandan alıntıları yüksek sesle okuyor, 'Baksanıza, İncil'de böyle dendiğini bilmediğinize bahse girerim...'[16] diğer yandan kıkır kıkır gülerek tanrıya çatıyordu; 'Tanrı, Tanrı bir halt değil!'" Thomas Jefferson (dikkatli okuyun) benzer fikre sahipti: "Hıristiyanların Tanrısı korkunç, kötü huylu bir varlıktır; acımasız, kindar, kaprisli ve adaletsizdir."

Bu denli kolay bir hedefe saldırmak insafsızlıktır. Tanrı Varsayımı, kanıt gösterilmeye çalışılan en itici örnek Yehova ile ya da zıddı olan, sıkıcı Hıristiyanlık ile doğrulanmamalı ya da çürütülmemelidir, "Hoşgörülü İsa, uysal ve ılıman." *(Adil olunursa, bu süt çocuğu karakteri, Victoria dönemindeki takipçilerine İsa'nın kendisinden daha çok şey borçludur. Acaba bayan C.F. Alexander'ın şu ifadesinden daha mide bulandırıcı bir üslup var mıdır? "Hıristiyan çocuklarının tümü uysal, itaatkâr ve iyi olmalıdırlar, tıpkı onun (İsa) gibi.")* Ben Yehova, İsa ya da Allah'ın, ya da Baal, Zeus veya Wotan gibi tanrıların kendine özgü özelliklerine saldırmıyorum. Bunun aksine, Tanrı Varsayımını daha savunulabilir bir biçimde tarif etmeliyim: *bir üstün insan, bir doğa üstü zekâ vardır ve bu varlık, kâinatı ve de içindeki biz dâhil her şeyi bilinçli olarak tasarlamış ve yaratmıştır.* Bu kitap daha farklı bir görüşü savunacaktır: *herhangi bir şey tasarlamaya yeter karmaşıklıktaki bir yaratıcı zekâ, yalnızca kademeli evrimin uzun bir sürecinin son ürünü olarak ortaya çıkabilir.* Evrim geçirmiş yaratıcı zekâlar muhakkak kâinata en geç katılanlardır ve bu sebepten ötürü, evrenin tasarımından sorumlu olamazlar. Tanrı bu tanıma göre bir yanılgıdır ve sonraki bölümlerin göstereceği gibi, zararlı bir yanılgıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tanrı Varsayımı'nın temeli, kanıtlara değil de kendine özgü ilhamlardan oluşan yerel göreneklere dayandığından, şaşırtıcı olmayan bir şekilde birçok versiyonda karşımıza çıkar. Din tarihçileri ilkel kabile animizminden[1] başlayarak, Yunan, Roma ve İskandinavlarınki gibi çoktanrıcılık ile devam eden ve Yahudilik ve onun türevleri Hıristiyanlık ve İslam'da olduğu gibi tektanrıcılığa doğru bir ilerlemenin farkındadırlar.

ÇOK TANRICILIK

(Politeizm)

Çoktanrıcılıktan tektanrıcılığa geçişin kanıta gerek duymayan ilerici bir düzelme olarak kabul edilmesinin gerekliliği pek anlaşılır bir durum değildir. Ancak bu Ibn Warraq'ı (Ben Neden Bir Müslüman Değilim'in yazarı) şu keskin zeka ürünü varsayıma iten yaygın bir sanıdır: *tektanrıcılığın nihai kaderi sırası geldiğinde bir tanrı daha eksilterek ateizm olmaktır.* Katolik Ansiklopedisi hem çoktanrıcılığı hem de ateizmi aynı umursamaz tavırla reddeder: "Biçimsel dogmatik ateizm kendi kendisini çürütür ve dikkate değer herhangi bir sayıdaki insanın mantıklı onayını asla *fiilen* kazanmamıştır. Kaldı ki çoktanrıcılık da bunu başaramaz ve halkın hayal gücünün kontrolünü kolayca ele geçirebilse de bir felsefecinin zihnini asla tatmin edemez."[17]

Tektanrıcı şovenizm[2] çok kısa bir süre öncesine kadar hem İngiltere hem de İskoçya bağış yasasında yer alıyordu; çoktanrıcı dinlere karşı vergi muafiyeti açısından farklı davranıyor ve tektanrıcı dinleri teşvik eden yardımlar için diğer yardımlara uygulanan oldukça sıkı güvenlik araştırmalarından muafiyet tanıyarak kolaylık sağlıyordu. Çok istediğim bir şey, İngiltere'nin saygı duyulan Hindu cemiyetinin bir üyesini, çoktanrıcılığa karşı gösterilen bu züppe ayrımcılığı sınamak için ortaya çıkıp bir sivil hareket başlatmaya ikna etmekti.

Tabii ki en iyisi, dini, hayırseverliğin sebebiymiş gibi göstererek reklamını yapmayı tamamen terk etmek olurdu. Bu eylemin topluma faydaları çok muazzam olurdu, özellikle de kiliselerce emilen ve zaten fazlasıyla zengin televanjelistlerin ayakkabı cilasına giden vergisiz bağış paralarının toplamının adilane bir tanımla ağız uçuklatacak seviyelere çıktığı ABD'de. Yaptığı işe uygun bir ismi olan Oral Roberts, izleyicilerine, eğer ona 8 milyon dolar vermezlerse Tanrı'nın kendisini öldüreceğini söylemişti. İnanılmaz bir şekilde işe yaradı. Hem de vergisiz! Robert gücünü halen korumaktadır, Oklahoma'daki 'Tulsa

[1] Hayatla ilgili olayları da düşünen bir ruhun yönettiğine inanan sistem. *-ed.n.*

[2] En geniş anlamıyla şovenizm, herhangi bir gruba olan aşırı, nedene dayanmaksızın oluşan bağlılıktır; sıklıkla karşı gruba olan nefret ve kötü niyet duygularını da beraberinde getirir. *-ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Oral Roberts Üniversitesi' de öyle. 250 milyon dolar değerindeki binalar bizzat Tanrı tarafından şu sözlerle sipariş edilmiş: "Öğrencilerini ayağa kaldır ki sesimi duysunlar ve ışığımın sönük olduğu, sesimin zor duyulduğu ve iyileştirme gücümün bilinmediği yerlere ulaşsınlar ve hatta yerküre'nin en uzak sınırlarına kadar uzansınlar. Emekleri katlanarak seninkileri aşacaktır ve bu bana oldukça keyif verecektir."

Biraz düşündüğüm zaman, düşlediğim Hindu davacımın 'Eğer onları alt edemiyorsan onlara katıl' kartını oynaması mantıklıydı. Onun çoktanrıcılığı, çoktanrıcılıktan çok kılık değiştirmiş bir tektanrıcılıktır. Bu inanışa göre yalnızca tek bir Tanrı vardır yani yaratıcı Lord Brahma. Koruyucu Lord Vişnu, yok edici Lord Şiva, tanrıçalar Sarasvati, Laksmi ve Parvati (Brahma, Vişnu ve Şiva'nın karıları), Fil tanrısı Lord Ganeş ve yüzlerce diğerlerini içeren bu isimlerin her biri ise tek bir Tanrı'nın simgeleri ya da vücut bulmuş halidir.

Hıristiyanların bu tarz bir safsataya sıcak bakmaları gerekir. Ortaçağ mürekkep ırmakları[1] (kanı ima etmiyorum) Kutsal Üçleme'nin 'gizemi' ve Arius[2] sapkınlığı gibi baskıcı ayrımlar için çarçur edildi. İskenderiyeli Arius, M.S. dördüncü yüzyılda İsa'nın Tanrı'yla *özdeşliğini* (aynı madde ya da ruhtan olduğunu) inkâr etmiştir. Muhtemelen kendinize soruyorsunuzdur, bu şeyler gerçekten ne ifade ediyor? Madde? Ne 'maddesi'? 'Ruh' demekle tam olarak neyi kastediyorsun? En mantıklı cevap 'Çok fazla şey ifade etmiyor' gibi görünüyor. Bu anlaşmazlık Hıristiyan dünyasını bir yüzyıl boyunca ortadan ikiye ayırmış ve İmparator Konstantin tüm Arius kitaplarının kopyalarının yakılmasını emretmişti. Böyle önemsiz nedenlerle Hıristiyanlık bölünmüştür ki bu ilahiyattın her zamanki gidişatı olmuştur.

Üç parçalı bir Tanrımız mı var yoksa üç Tanrı bir tane içinde mi? *Katolik Ansiklopedisi*, ilahiyat mantığının bir başyapıtında, konuyu bizim için aydınlığa kavuşturur:

> Tanrının bütünlüğünde, üç Şahıs vardır; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh. Bu Üç Şahıs gerçekten de birbirinden farklıdır. Nitekim, Atanasyus İman Açıklaması *(Athanasian Creed)* bunu şöyle açıklar: "Baba Tanrıdır, Oğul Tanrıdır ve Kutsal Ruh Tanrıdır ve buna rağmen sadece tek bir Tanrı vardır, üç değil."

Eğer bunlar yeterince aydınlatıcı değilse, *Ansiklopedi* üçüncü yüzyıl ilahiyatçısı "*Mucize Yaratıcısı Aziz Gregory*"'nin sözlerini aktarır:

[1] Dinsel meselelerin kağıda kaydedilmesi için boşuna kullanılmış yüzlerce litre mürekkep. *-çev.n.*

[2] Hıristiyanlıkta bir mezhep kurucusu. Miladın 270. yılında doğdu. 336 yılında öldürüldü. Kutsal Üçlemeye inanmadığı için, 312'de öldürülen Antakya piskoposu Lucian'ın talebesi olan Aryüs Libyalıdır. Hakiki Hıristiyanlıktan ayrılan kiliseye karşı gelmesi ile meşhurdur. *-ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

> Bu yüzden, ne yaratılan herhangi bir şey, ne Üçlemede bir diğerine bağlı olan bir şey ne de bir zamanlar var olmayıp da eklenen bir şey vardır. Fakat daha sonra katılan vardır. Bundan dolayıdır ki Baba Oğulsuz, Oğul da Kutsal Ruh'suz hiçbir zaman olmadı: Ve bu aynı Üçleme sabittir ve sonsuza kadar değiştirilemez.

Aziz Gregory'ye lakabını kazandıran mucizeler her ne olurlarsa olsunlar, hilesiz mucizeler değildiler. Sözleri, on sekizinci yüzyılda (ilerleyen bilim veya insan öğrenimlerinin çoğunun aksine) hiç ilerlememiş olan ilahiyatın karakteristik gerici tadını taşır. Thomas Jefferson, şu sözleri söylediğinde çoğu zaman olduğu gibi meseleyi doğru kavramıştı: "Anlaşılmaz teoriler karşısında kullanılabilecek tek silah dalga geçmektir. Fikirler, mantık üzerlerinde işlemeden önce net olmalıdırlar ve herhangi birisinin Üçleme hakkında net bir fikri asla olmadı. Bu yalnızca, kendilerini İsa'nın papazları diye adlandıran şarlatanların katıksız abrakadabrasıdır."

Yorum yapmaktan kendimi alıkoyamadığım bir diğer mesele de, dindarların sahip olmadıkları ve olamayacakları kanıtlar hakkında önemsiz ayrıntılar ileri sürerken sahip oldukları aşırı güven duygusudur. Bunun sebebi muhtemelen ilahi fikirleri destekleyecek herhangi bir kanıtın kesinlikle olmamasıdır. Her şekilde bu durum, çok az farklı fikirlere olan merhametsiz kini beslemektedir. Özellikle de Üçleme öğretisi hakkında olan alanda.

Jefferson, Kalvenizm[1] eleştirisinde kendi tanımıyla 'Üç Tanrı vardır' öğretisiyle epey alay etmiştir. Ancak çok tanrıcılıkla yinelenen flörtünün kontrolden çıkmış bir kibirlilik halini alması yönünde gayret sarf eden bilhassa Hıristiyanlığın Roman Katoliği koludur. Üçleme, duacıların ikinci hedefi olarak bizzat Tanrıyla (Tanrılarla?) boy ölçüşen, Tanrıça özellikleri taşıyan fakat öyle adlandırılmayan, dua edenlerin muhakkak ki Tanrı'ya alternatif bir aday olarak hedefledikleri, 'Cennetin Kraliçesi' Meryem Ana yoluyla birleştirilmiştir. Tanrıların tapınağı kısa bir süre sonra bir aziz ordusuyla dolup taşmıştır ve bu kişiler şefaat güçleriyle (aracılık) eğer yarı tanrı değillerse, kendi uzmanlaştıkları alanlarda yarı tanrılığa oldukça yaklaşıyorlardı. İnternetteki Katolik Cemiyeti Forum sayfası, faydalı bir şekilde, uzmanlık alanlarıyla birlikte 5120 azizi listeler.[118] Liste, karın ağrıları, tecavüz mağdurları, iştahsızlık, silah tüccarlığı, demircilik, kırık kemikler, bomba yapımı ve bağırsak bozuklukları konusunda uzman azizleri içerir ve saçmalıktan öteye geçmez. Ve dokuzlu grupta düzenlenmiş dört adet Meleklere Özgü Seramoni Korosunu unut-

[1] John Calvin'in XVI. yy başlarında ortaya attığı görüşlere dayanarak kurulan bir Hıristiyan mezhebidir. Kalvincilik, toplumsal kurumları; gelenekçi din anlayışına göre değil de, Hıristiyanlığın başlangıcındaki özüne göre düzenlemeyi savundu. Bu amaçla bilimsel gelişmelere koşut bir eğitim-öğretim uygulamaya çalışarak yeni bir teknoloji oluşturdu. *-ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mamalıyız: Seraphlar, Cherublar, Throneler, Dominionlar, Virtueler, Powerlar, Principalityler, Archangeller, (tüm seremoninin liderleri) ve en yakın arkadaşlarımız olan her zaman uyanık Koruyucu Melekleri de içeren sıradan eski Melekler. Katolik mitolojisiyle ilgili beni kısmen etkileyen şey tatsız ucuz edebiyatıdır fakat asıl etkilendiğim insanların zamanla detayları icat ederken takındıkları havai umursamazlıktır. Tam olarak utanılmadan uydurulmuştur.

Papa John Paul II'nin yarattığı azizlerin sayısı geçmiş yüzyıllardaki bütün seleflerinin bir araya getirdiğinden bile fazlaydı ve Meryem Ana'ya özel bir sempatisi vardı. 1981 yılında Roma'da maruz kaldığı bir suikast girişiminden etkilendiğinde çok tanrıcı arzuları dramatik bir biçimde ortaya konmuş ve sağ kalması Fatima Meryem Anamızın müdahalesine bağlanmıştır: "Bir anne eli kurşunun yönünü tayin etti." İnsan kurşunun tamamen ıskalamasını neden sağlamadığını merak etmeden duramıyor. Onu altı saat boyunca ameliyat eden cerrahi ekibinin kahramanlıktan en azından bir pay hak ettiğini düşünenler olabilir; ancak belki de doktorların elini de bir anne eli yönlendirmiştir. Asıl mesele şudur ki, Papa'nın düşüncesine göre kurşunu yönlendiren Meryem Anamız değil, tam tanımıyla Fatima Meryem Anamızdı. Herhalde Lourdes Meryem Anamız, Guadalupe Meryem Anamız, Medjugorje Meryem Anamız, Akita Meryem Anamız, Zeitoun Meryem Anamız, Garabandal Meryem Anamız ve Knock Meryem Anamız o sırada diğer ayak işleriyle meşguldü.

Acaba Yunanlar, Romalılar ve Vikingler bu tür çok tanrısal muammaların üstesinden nasıl geldiler? Venüs, yalnızca Afrodit'in bir diğer ismi miydi yoksa iki farklı aşk tanrıçası mıydılar? Thor baltası ile birlikte Wotan'ın bir simgesi mi yoksa farklı bir tanrı mıydı? Kimin umurunda? Hayat bir ya da birçok hayal ürünü arasındaki ayrımı kafaya takmaya gerek bırakmayacak kadar kısadır. Kendimi, çok tanrıcılığa jest yaptığım şeklinde bir ihmal suçlamasından korumak amacıyla bu konuda artık konuşmamalıyım. Yalın olmak amacı ile, ister çok tanrılı isterse tek tanrılı inanca ait olsun, kitabın geriye kalanında tüm ilahlara basitçe 'Tanrı' diyeceğim. Ayrıca, İbrahim'in Tanrısı'nın (kibarca çevirirsek) saldırgan bir erkek olduğundan haberdarım ve bu tabiî ki zamirleri kullanım şeklimi yönlendirecektir.[1] Daha kültürlü ilahiyatçılar Tanrının cinsiyetsiz olduğunu söylerken, bazı feminist ilahiyatçılar tarihsel adaletsizliği onarmanın peşinde koşarak Tanrı'nın dişi olduğunu savunurlar. Ancak her şeyi bir kenara bırakırsak, var olmayan bir dişiyle var olmayan bir erkek arasındaki fark nedir? İlahiyat ve feminizmin sahte kesişmesinde, aslında var oluşun cinsiyetten daha az dikkat çeken bir özellik olması gerektiğini düşünüyorum.

[1] İngilizcede kullanılan zamirler Türkçedekilerden farklı olarak cinsiyete göre değişiklik göstermektedir. Türkçede "O" kelimesi dişi, erkek ve cansızları belirtebildiği halde İngilizcede cinsiyetlere bağlı olarak "she", "he" ve "it" olmak üzere 3 ayrı zamir kullanılır. *-ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dini eleştirenlerin, din olarak adlandırılan çok geniş zenginlikteki geleneklere ve dünya görüşlerine saygı göstermemekle suçlanabileceklerini biliyorum. Sir James Frazer'ın Altın Dal *(Golden Bough)*, Pascal Boyer'in Açıklanan Din *(Religion Explained)* ya da Scott Atran'ın Tanrıya Güveniriz *(In God We Trust)* eserleri gibi insanbilimsel *(antropolojik)* bilgilerden haberdar çalışmalar boş inançların ve adetlerin tuhaf fenomenolojisini çarpıcı biçimde belgelerler. Bu gibi kitapları okuyun ve insanların saflığının büyüklüğü karşısında hayret edin.

Fakat bu kitabın tarzı onlar gibi değildir. Doğaüstücülüğün bütün türlerini kınarım ve bu kınamayı pekiştirmenin en etkili yolu okuyucularımın büyük ihtimalle en aşina olacağı haline odaklanmaktır; bütün toplumlarımızı en çok tehdit eden türüne. Okurlarımın çoğu günümüzün üç 'büyük' tektanrıcı dininden herhangi birisine yakındır ve (eğer Mormonizmi[1] de sayarsak dört din) hepsinin de geçmişi mitolojik resul İbrahim'e dayanır. Dolayısıyla kitabın geriye kalan bölümlerinde bu gelenekler ailesini akıldan çıkarmamak mantıklı olacaktır.

Şu an kitabın kaçınılmaz olarak karşılaşacağı sert cevaplardan birinin önüne geçmek için iyi bir an, aksi halde, (gündüzün ardından gecenin gelmesi kadar kesin bir şekilde) eleştirilerden biri yorumlarda yer bulacaktır: "Dawkins'in inanmadığı Tanrı'ya ben de inanmıyorum. Gökyüzünde bulunan uzun beyaz sakallı bir yaşlı adama inanmam." Bu yaşlı adam konu ile ilgisi olmayan bir dikkat dağıtıcıdır ve sakalı, en az uzunluğu kadar bıktırıcıdır. Aslında dikkati dağıtması, alakasız olmasından çok daha zararlıdır. Bu son derece ahmakça yorum aslında önceden hesaplanmıştır ve amacı dikkatleri spikerin gerçekte inandığı varlığın en az yaşlı adam kadar aptal bir varlık olduğu gerçeğinden uzaklaştırmaktır. Bir bulutun tepesinde oturan sakallı yaşlı bir adama inanmadığınızı biliyorum, o halde bunun için daha fazla vakit kaybetmeyelim. Tanrı ya da Tanrıların herhangi bir özel türüne saldırmıyorum. Benim saldırdığım şey, Tanrıdır, bütün Tanrılardır ve ne zaman ve ne şekilde icat edilmiş veya edilecek olurlarsa olsunlar doğaüstü olan her şeydir.

[1] Mormon dini Joseph Smith tarafından kurulmuştur. Kendisine görünen bir melek ona Tanrı'nın vahiylerini içeren altın tabakaların yerini söylemiştir. Böylece Joseph Smith 1830 yılında Mormon Kitabı'nı yayınlamıştır. *-ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TEK TANRICILIK

(Monoteizm)

"Kültürümüzün kalbindeki büyük, ağza alınmayacak kötülük tektanrıcılıktır. Eski Ahit adıyla bilinen barbar bir Tunç Çağı metninden üç insanlık karşıtı din gelişmiş (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam. Bunlar gök tanrılı dinlerdir. Ve tamamen ataerkildirler. Tanrı her şeye gücü yeten Baba'dır.) ve dolayısıyla, gök tanrı ve dünyevi erkek elçilerinin etkisine girmiş olan bu diyarlarda 2000 yıldır bir kadın nefreti var olmuştur."

GORE VIDAL

Bu üç İbrahim dininin en eskisi ve diğer ikisinin bariz atası Yahudiliktir: aslen cinsel yasaklara hastalıklı bir şekilde takıntılı, yanmış insan eti kokusu eşliğinde, rakip tanrılar karşısında üstün görülen ve seçilmiş bozkır kabilesinin ayrıcalıklı sayıldığı öfkeli, oldukça kaba bir tek Tanrı'ya dayalı kabile inancı. Hıristiyanlığın temeli, Filistin'in Roma işgali sırasında Tarsuslu Paul tarafından, Yahudiliğin daha merhametli ve daha az ayrıcalıklı tek tanrıcı bir mezhebi olarak atılmış ve dünyanın geri kalanına Yahudilerden yayılmıştır. Birkaç yüzyıl sonra, Muhammed ve takipçileri Yahudi orijinalinin katı tektanrıcılığına yeniden döndüler ama ayrıcalığını bir kenara ittiler. Ve inancı yaymak için güçlü bir askeri fetih ideolojisi ekleyerek, yeni kutsal kitap Kuran'ın üzerinden İslam'ı kurdular. Hıristiyanlık da, ilkin İmparator Konstantin'in bu inancı dış merkezli bir mezhep olmaktan çıkarıp resmi inanç konumuna yükseltmesinin ardından Romalıların, ardından Haçlı savaşçılarının ve daha sonra vurguncular ve misyonerler eşliğindeki diğer Avrupalı işgalci ve sömürgecilerin kullandıkları kılıçlar sayesinde yayılmıştır. Benim mesajlarımın çoğu için, bu üç İbrahim dini de aynıymış gibi düşünülebilir. Kitapta aksi belirtilmedikçe, çoğunlukla Hıristiyanlığı söz konusu edeceğim, ancak bunun tek nedeni bu türün en çok aşina olduğum olanı olmasıdır. Vermek istediğim mesajlar açısından, farklılıklar benzerliklerden daha az önem taşır. Ayrıca Budizm ve de Konfüçyüsçülük gibi diğer inançlar için endişelenmem gerekmiyor. Aslında bunlara din yerine ahlaki düzen veya hayat felsefesi olarak bakılması gerektiği şeklinde söylenebilecek birkaç söz vardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tanrı Varsayımı'nın başlangıçta yaptığım basit tanımı, İbrahim'in Tanrısı söz konusu olduğunda büyük ölçüde detaylandırılmalıdır. Sadece evreni yaratmakla kalmadı; içinde veya belki de dışında yaşayan (anlamı her ne ise) *insan biçimli* bir Tanrı'dır ve daha önce ima etmiş olduğum nahoş insani vasıfları taşır.

İster hoş olsun ister nahoş, insani vasıflar Voltaire ve Thomas Paine'in deist[1] tanrılarının hiçbir parçasını oluşturmazlar. Eski Ahit'in psikoz[2] sorunlu tanrısına kıyasla, 18. yüzyıl Aydınlanmasının deist Tanrısı baştan aşağı daha ulu bir varlıktır: kozmik yaratımına yakışan, yüceliği itibariyle insani meselelerle ilgilenmeyen, kişisel düşünce ve umutlarımıza kayıtsız, kirli günahlarımızı ya da geveledeğimiz pişmanlıklarımızı kafasına takmayan. Deist Tanrı, amacı fizik yapmak olan bir fizikçidir, matematiğin başı ve sonudur, bütün tasarımcıların en kusursuz olanıdır; evrenin bütün kurallarını ve sabitlerini oluşturan bir hiper-mühendis, onları mükemmel hassaslıkla ve önseziyle ayarlamış, bizim şu anda büyük patlama *(big-bang)* diye adlandırabileceğimiz şeyi ateşlemiş ve o andan itibaren emekli olmuş ve ortadan kaybolmuştur.

Daha koyu inançların hüküm sürdüğü zamanlarda, deistler ateistlerden ayrı tutulmayarak kötülenmişlerdir. Susan Jacoby, *Özgürdüşünenler: Amerikan Laikliğinin Tarihi* isimli kitapta zavallı Tom Paine'e yağdırılan hakaretlerden seçilmiş bir liste sunar: "Hain, sürüngen, domuz, kuduz köpek, ayyaş, aşağılık, baş canavar, hayvan, yalancı ve elbette kâfir." Yoksulluk içinde ölen Paine, Hıristiyanlık karşıtı görüşlerinden utanan ve zarar görmek istemeyen eski arkadaşları tarafından yüzüstü bırakılmıştı (sadece Jefferson şerefli bir şekilde onu terk etmedi.) Günümüzde bu anlayış öylesine değişti ki deistlerin ateistlerle çelişmesi, teistlerle ise birleşmesi daha büyük ihtimaldir. Her şeyin ötesinde, her iki grup da evreni yaratmış olan üstün bir zekâya gerçekten inanır.

[1] Deist, dinlere değil tanrıya inanan kimse. *-ed.n.*

[2] Türlü sebeplerle kişiliğin bütünlük ve uyum gücünü geniş ölçüde yıkan ruhsal bozukluklar; akıl hastalıklarının genel adı. *-ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Laiklik, Amerika'nın Kurucuları ve Dini

Amerika Birleşik Devletlerinin kurucularının deist olduklarını addetmek gelenekseldir. Çoğunun öyle olduğuna şüphe yoktur ancak en önemlilerinin küçük bir ihtimalle ateist olabileceği tartışılır. Kendi zamanlarında din üzerine yazmış oldukları yazılardan edindiğim izlenim, eğer zamanımızda yaşasalardı kesinlikle ateist olacakları şeklindedir. Ancak kendi zamanlarındaki kişisel dini görüşleri her ne olursa olsun, sahip oldukları ortak nokta *laiklik yanlısı* olmalarıydı ki bu bölümün içeriğini bu oluşturacaktır. Başlarken, başkan adayı ve Amerikan muhafazakârlığının kahramanı Senatör Barry Goldwater'in 1981 deki konuşmasından, Cumhuriyetin kuruluşundaki laiklik geleneğini ne kadar emin bir şekilde savunduğunu gösteren (belki de şaşırtıcı) bir alıntı yapacağım:

> İnsanların en sarsılmaz görüşleri, dinsel inançlarıdır. Bir tartışma esnasında kişi İsa Peygamber, Tanrı ya da Allah'tan (ya da bir insan bu yüce varlığa her ne isim veriyorsa) daha güçlü bir müttefik öne süremez. Ancak her güçlü silahta olduğu gibi, birisinin yararına Tanrı'nın adı idareli kullanılmalıdır. Topraklarımızın her tarafında büyüyen dini gruplar, dinsel nüfuzlarını mantıklı kullanmamaktadırlar. Devlet yöneticilerinin yüzde yüz kendi politikalarını izlemesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Eğer bu dini grupların ahlaki görüşlerinin herhangi birisine katılmıyorsanız, şikâyet ederler. Sizi para kaybı veya oy kaybı veya her ikisini birden yapmakla tehdit ederler. Eğer namuslu birisi olmak istiyorsam A, B, C ve D ye inanmam gerektiğini söyleyen politik konuşmacılardan cidden yoruldum. Bunlar gerçekten kim olduklarını zannediyorlar? Ve ahlaki inançlarını bana zorla kabul ettirme haklarının olduğunu da nereden çıkarıyorlar? Ve Senatodaki her oylamada oyumu kontrol etme hakkının kendilerine Tanrı tarafından verildiğini sanan bütün dini grupların tehditlerine katlanmak zorunda olan bir parlamenter olarak daha da sinirliyim. Bugün onları uyarıyorum: muhafazakârlık adıyla ahlaki değerlerini bütün Amerikalılara dayatmaya çalışırlarsa onlarla her şekilde savaşırım.[19]

Amerika'nın kurucularının dinsel görüşleri, tarihi kendi yorumlarıyla dayatmaya hevesli günümüz Amerikan sağ propagandacılarının oldukça ilgisini çekmektedir. Görüşlerinin aksine, ABD'nin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir Hıristiyan ulusu olarak *kurulmadığı* gerçeği, ilk olarak, 1796'da George Washington döneminde planlanan, 1797'de John Adams'ın imzaladığı, Trablus'la yapılan bir anlaşmanın şartlarında belirtilmişti:

> Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, hiçbir bağlamda, Hıristiyan dini üzerine kurulu olmayıp; aynı zamanda Müslümanların kanunları, dini ya da düzenine karşı kin vasfı taşımaz ve adı geçen Eyaletler Müslüman milletlerin hiçbiriyle savaşa ya da herhangi bir düşmanlık eylemine girişmemiştir. Taraflar tarafından bildirildiği üzere, iki ülke arasındaki süregelen uyum, dinsel fikirlerden ileri gelen bahaneler yüzünden hiçbir şekilde kesintiye uğramayacaktır.

Bu alıntının açılış sözleri günümüz Washington egemenliğinde şamataya yol açabilirdi. Oysa Ed Bucker, o zaman bu sözlerin ne siyasetçiler ne de halk arasında fikir ayrılığına yol açmadığını tatmin edici bir biçimde gözler önüne sermişti.[20]

Krallık yasalarıyla yönetilen, yerleşik bir kiliseye sahip olan İngiltere en az dindar ülkeler arasındayken, kuruluş temellerinde laiklik olan Amerika'nın şu an Hıristiyanlık âleminin en dindar ülkesi olması çelişkisine sıklıkla dikkat çekilir. Bunun sebebi bana devamlı soruluyor ve ben cevabı bilmiyorum. Sanırım şu olası: Protestanlar ve Katolikler değişik zamanlarda üstünlüğü ele geçirdiler ve bu zamanlarda diğer gruba karşı cinayetlere giriştiler ve İngiltere bu dinler arası korkunç savaş geçmişinden sonra dinden usandı. Bir diğer olasılık fikri, Amerika'nın göçmenlerden oluşan bir millet olması gözleminden doğar. Bir meslektaşım, Avrupa'daki akrabalarının oluşturduğu istikrar ve rahatlıktan kopan bir göçmenin yabancı topraklardaki bir kiliseyi bu yokluğu bir şekilde doldurmak için kullanabileceğine işaret etti. Bu ilginç bir fikir, ileride araştırmaya değer. Birçok Amerikalının yerel kiliselerini önemli bir kimlik olarak gördüğüne hiç kuşku yok ki gerçekten de kiliseler akrabaların özelliklerinin bazılarını taşır.

Yine bir diğer varsayıma göre Amerika'nın aşırı dindarlığı, paradokssal bir şekilde yapısındaki laiklikten ileri gelmektedir. Amerika hukuki yönden açıkça laik olduğu için, din, hür teşebbüs halini almıştır. Rakip kiliseler cemaat için çekişirler (kısmen getirdikleri yağlı vergiler için) ve çekişme pazarda bulunan tüm saldırgan ve ısrarlı satış teknikleriyle sürdürülür. Sabun taneciklerine[1] yarayan Tanrı'nın işine de yarar ve sonuç günümüzdeki az eğitimli sınıflar arasında din çılgınlığına yaklaşan bir şeydir. İngiltere'de bunun tam aksine, resmi kilisenin kalkanı ardındaki din, hoş bir sosyal meşgaleden çok az öteye geçebilmiş, neredeyse din olmaktan çıkmıştır. Bu İngiliz geleneği, aynı anda hem bir Anglikan papazı hem de Oxford'da felsefe öğret-

[1] Yazar İngilizcede dizi filmlere verilen "soap opera" ismi ile bir kelime oyunu yapıyor. *-ed.n.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

meni olan Giles Fraser tarafından *Guardian* gazetesindeki yazısında çok güzel açıklanmıştır. Fraser'in makalesinin alt başlığı "İngiltere Kilisesi'nin ileri gelenleri Tanrı'yı dinin dışına çıkardılar fakat inanca daha ateşli yaklaşımlarda tehlikeler vardır.":

> İngiltere'de taşra papazının esas rollerde olduğu zamanlar vardı. Bu çay içen kibar ve tuhaf tip, cilalı ayakkabıları ve nazik davranışlarıyla dindar olmayan insanları rahatsız etmeyen bir din modeli sunardı. Ayrıca Tanrı'ya sadık kullardan biri olup olmadığınızı sormak için bilim uğruna verdiğiniz emeklere müdahale etmez ya da yakanızdan tutup sizi duvara vurmaz ama beri yandan daha üstün bir güç adına kürsüsünden haçlı seferleri çağrısı yapmaktan ya da yollara mayın döşetmekten geri kalmazdı.[21]

(Betjeman'ın Hatıraları, 'Papazımız' Bölüm 1'in başından alıntı yaptım.) Fraser sözlerine şöyle devam ediyor, "Kibar taşra papazı gerçekte İngiltere'nin geniş topraklarına Hıristiyanlık karşıtı duygular aşıladı." İngiliz Kilisesindeki daha güncel bir gidişattan, yani dinin yeniden ciddiye alınmasından yakınarak makalesini sonlandırıyor ve son sözü bir uyarı cümlesi: "Asıl problem, İngiliz din fanatizmi cinini, yüzyıllardır içinde uyuduğu resmi kilise kutusundan çıkarıyor olmamızdır."

Dinsel fanatizm cini günümüz Amerika'sında azmıştır ve bu Amerika'nın kurucularını dehşete düşürmüş olmalı. Doğru olan bu paradoksu benimsemek mi yoksa kurdukları laik yapıyı kınamak mıdır bilinmez ama kurucular çok büyük ihtimalle dini siyasetin dışında tutmak gerektiğine inanan laiklik yanlılarıydı. Ve bu da onları, kamu alanlarında On Emir'in gösterişli teşhiri gibi şeylere karşı olanların yanına koymak için yeterlidir. Ancak bazı kurucuların deizmin ötesine geçmiş olabileceği varsayımında bulunmak umut vericidir. Onlar bilinemezci ya da hatta su katılmadık ateistler olabilirler miydi? Jefferson'ın aşağıdaki demeci, bugün bilinemezcilik dediğimiz şeyden ayırt edilemez:

> Soyut varlıklardan bahsetmek, *hiçlerden* bahsetmektir. İnsan ruhunun, meleklerin ve tanrının soyut olduğunu söylemek, ya bunların birer hiç olduğunu söylemek demektir ya da Tanrı, melekler ve ruhlar yoktur. Bundan daha farklı bir sonuç çıkaramam... hayallerin ve fantezilerin dipsiz kuyusuna dalmadığım takdirde. Gerçekten var olan şeylerle zaten yeterince meşgulüm ve bu beni fazlasıyla tatmin ediyor; lakin gerçekten var olması olası ancak hiçbir kanıta dayanmayan konularla kendime işkence edecek, ya da zihnimi kurcalayacak değilim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Christopher Hitchens, yazdığı *Thomas Jefferson: Amerika'nın Yaratıcısı* isimli biyografide, o dönemde ateist olmak şimdikinden çok daha zor olmasına rağmen, Jefferson'un büyük ihtimalle ateist olduğunu düşünüyor:

> Bir ateist olmasına gelince, onu yargılamayı sadece bir sebeple yapmamalıyız; politik yaşamı boyunca riayet etmek zorunda olduğu ihtiyat yüzünden. Fakat 1787 kadar erken bir tarihte yeğeni Peter Carr'a yazdığı gibi; bir insan sonuçlarından korktuğu için bu sorgudan ürkmemelidir. "Eğer bu sorgulama Tanrı'nın olmadığı gibi bir inançla sonlanırsa, bu uygulamanın erdeme teşvik ettiğini ve size diğerlerinin sevgisini sağladığını göreceksiniz."

Yine Peter Carr'a yazdığı bu mektupta bulunan aşağıdaki tavsiyeyi dokunaklı bulurum:

> Zayıf zihinleri köleleştiren aşağılık önyargıların yol açtığı bütün korkuları üzerinden at. Mantığı bulunduğu yuvasına sıkıca oturtarak düzelt ve her olay ve düşünce için onun mahkemesine başvur. Tanrının varlığını bile cesurca sorgula; çünkü eğer bir Tanrı varsa, akla saygıyı gözü kapalı korkudan daha çok takdir edecektir.

Jefferson'ın "Hıristiyanlık insanlığın üzerinde şimdiye kadar parlamış en sapık sistemdir" gibi yorumları deizm ile uyumludur fakat aynı zamanda ateizme de uyar. Sir James Madison'ın kuvvetli kilise kanunları karşıtlığı *(anticlericalism)* ile söylediği gibi: "Hıristiyanlık resmi kuruluş olarak neredeyse on beş yüzyıl boyunca denenmiştir. Sonuçlar ne olmuştur? Aşağı yukarı her yerde ruhban sınıfında kibir ve tembellik; halkta cehalet ve yaltakçılık; her ikisinde de batıl inançlılık, yobazlık ve zulüm." Benjamin Franklin'in "Deniz fenerleri kiliselerden daha yararlıdır" ve John Adams'ın, "Bu dünya, olası dünyaların en iyisi olabilirdi, tabii eğer içinde din olmasaydı" sözleri için de benzer şeyler söylenebilirdi. Adams, özellikle Hıristiyanlık karşıtı birkaç görkemli kınamayla kendisini ifade etmişti: "Hıristiyan dinini anladığım kadarıyla, geçmişte ve günümüzde bir esinlenmeydi. Fakat nasıl oldu da milyonlarca masal, öykü ve efsane, Yahudi ve Hıristiyan esinlenmesiyle karıştı ve şimdiye kadar var olmuş en kanlı dini oluşturdu?" Ve bu defa Jefferson'a yazdığı bir başka mektubunda şöyle yazmıştır: "İnsanlık tarihinin sahip olduğu kederlerin suiistimal edilmesinin en kötü örneğinin iması bile beni neredeyse ürpertiyor; Isa'nın çarmıha gerildiği haç. Bu üzüntü makinesinin ne gibi felaketlere yol açtığını düşünün!"

Jefferson ve meslektaşları ister teist ister deist ister bilinemezci veya ateist olsunlar, bir başkanın dini görüşlerinin varlığının veya yokluğunun sadece kendisini ilgilendirdiğine inanan tutkulu laiklerdi. Dini görüşleri ne olmuş olursa olsun Amerika'nın kurucularının hepsi eğer Baba George Bush'un kendisine gazeteci Robert Sherman tarafından sorulan, "Ateist olan Amerikalıların vatandaşlıklarının ve vatanseverliklerinin eşitliğini onaylıyor musunuz?" sorusuna verdiği cevabı okusalardı donakalırlardı: "Hayır, bu ateistlerin yurttaş ve vatansever olarak düşünülebileceğinden emin değilim. Bu millet Tanrı'nın emrindedir."[23] Sherman'ın açıklamasının kesin doğru olduğunu varsayarak (Ne yazık ki bir kayıt cihazı kullanmamış ve diğer hiçbir gazete hikâyeyi o zaman yayınlamadı), ateist yerine 'Yahudiler', 'Müslümanlar' veya 'Zenciler' kelimesini koymayı deneyin. Bu Amerikalı ateistlerin katlanmak zorunda oldukları ayrımcılığın ve önyargının ölçüsünü ortaya koyar. New York Times'ta yazan Natalie Angier'in 'Yalnız Bir Ateistin İtirafları' günümüz Amerika'sında bir ateist olarak yaşadığı soyutlanma hissinin üzücü ve dokunaklı bir tasviridir.[23] Ancak Amerikan ateistlerinin soyutlanması gerçekte önyargının sürekli olarak geliştirdiği bir yanılsamadır. Amerika'daki ateistlerin sayısı çoğu insanın kafasındaki rakamdan bir hayli fazladır. Önsözde de dediğim gibi, Amerikan ateistleri dindar Yahudilerin sayısından kat kat fazla olmasına rağmen Yahudi lobisi herkes tarafından bilindiği gibi Washington'daki en korkutucu etkiye sahip lobilerdendir. Amerikalı ateistler eğer adam akıllı organize olsalar kim bilir neler başarabilirler?[1]

David Mills, takdire değer kitabı *Ateist Evreni*'nde, eğer kitap roman olsaydı, olayı polis bağnazlığının abartılı bir karikatürü olarak değerlendirip pek fazla önemsemeyeceğiniz bir hikâye anlatır. Dinsel telkinle tedavi eden bir Hıristiyan, yılda bir kez Mills'in yaşadığı şehre gelen bir "Mucize Seferi" yürütmektedir. Bu tedavici, yaptığı diğer şeylerin yanında, diyabet hastalarını ensülinlerini çöpe atmaları ve kanser hastalarını ilaç tedavilerini bırakmaları ve bunun yerine mucize için dua etmeleri için teşvik eder. Mills, insanları uyarmak için barışçı bir gösteri düzenlemeye karar verir. Ancak bir hata yapar, polise giderek planını anlatır ve tedavicinin destekçilerinden gelecek olası bir saldırı karşısında korunma talebinde bulunur. İlk konuştuğu polis memuru ona şu soruyu yöneltir: "Tedaviciyi protesto mu edeceksin yoksa ona arka mı çıkacaksın?" Mills 'protesto edeceğim' diye yanıtladığında, polis memuru bu toplantıya kendisinin de katılmayı düşündüğünü ve Mills'in gösterisinin yanından geçerken şahsen Mills'in yüzüne tüküreceğini söyler.

[1] Free Inquiry'nin Editörü Tom Flynn etkileyici biçimde taşı gediğine koyuyor ('Laikliğin Yükselme Zamanı', Free Inquiry 26: 3, 2006, 16-17): "Eğer ateistler yalnız ve ayaklar altına alınıyorlarsa, yalnızca kendimizi suçlamalıyız. Sayı olarak güçlüyüz. O halde gelin yumruğumuzun gücünü deneyelim."

Mills şansını ikinci bir polis memurunda denemeye karar verir. Ve bu memur da, tedavicinin destekçilerinden herhangi birisi saldırarak Mills'e engel olmaya çalışırsa Mills'i tutuklayacağını çünkü 'Tanrının işine müdahale etmeye çalıştığını' söyler. Mills eve gider ve üst düzey birisinin kendisine daha yakın davranacağını umut ederek polis merkezine telefon etmeyi dener. En sonunda komiser yardımcısına bağlanabilir ve şu karşılığı alır: "Cehenneme git ahbap. Hiçbir polis memuru lanet olası bir ateisti korumak istemez. Umarım birisi seni iyice benzetir." Görünüşe göre bu polis merkezindekilerin hem düzgün konuşma yetenekleri, hem de insani nezaket ve görev bilinçleri oldukça yetersizmiş. Mills, o gün bu konuyla ilgili yedi ya da sekiz polisle konuştuğunu anlatıyor. Hiçbiri yardımcı değildi ve birçoğu doğrudan Mills'i şiddet uygulamakla tehdit etti.

Ateistler aleyhindeki böylesi önyargının hikâyeleri boldur ancak "Büyük Philadelphia Özgür Düşünce Derneği"'nden Margaret Downey bu tarz olayların düzenli kayıtlarını tutar.[24] Kaydettiği olaylar, toplum, okullar, iş ortamı, medya, aile ve devlet başlıklarıyla sınıflandırılmıştır ve ağır tahrik, iş kaybı, aile tarafından reddedilme ve hatta cinayet örneklerini içerir.[25] Downey'in kaydettiği, ateistlere duyulan nefretin ve yanlış anlamanın belgelenmiş kanıtları, dürüst bir ateistin Amerika'daki bir kamu seçimini fiilen kazanmasının gerçekten imkânsız olduğunu anlamayı kolaylaştırır. Temsilciler Meclisi'nin 435, Senato'nun 100 üyesi vardır. Bu 535 bireyin çoğunluğunun halkın eğitimli kesiminden olduğunu varsayımı altında, istatistiksel olarak büyük bir kısmı kaçınılmaz bir şekilde ateist olmalıdır. Seçilebilmek için ya yalan söylemişlerdir ya da gerçek hislerini gizlemişlerdir. İkna etmek zorunda oldukları seçmenler bu durumdayken onları kim suçlayabilir ki? Evrensel olarak, herhangi bir başkan adayının ateizmi kabul etmesinin politik bir intihar olacağı kabul edilir.

Bugünün Amerika'sındaki güncel siyasi havayla ilgili bu gerçekler ve ne anlama geldikleri, Jefferson, Washington, Madison, Adams ve bütün arkadaşlarını dehşete düşürürdü. İster ateist, ister bilinemezci, deist ya da Hıristiyan olsunlar, Washington'daki 21. yüzyıl teokratları karşısında korkuyla irkileceklerdi. Onların yerine, sömürge sonrası Hindistan'ının laik kurucuları, özellikle de dindar Gandi'yle ('Ben bir Hindu'yum, bir Müslüman'ım, bir Yahudi'yim, bir Hıristiyan'ım, bir Budist'im!') ve ateist Nehru'yla birlikte olmak isterlerdi:

> Hindistan ya da başka yerlerde din diye adlandırılan şeyin ya da en azından dinsel örgütlenmenin görüntüsü içimi korku hissiyle doldurdu ve bunu sık sık kınadım. Hepsini ortadan kaldırmayı diledim. Hemen her zaman bunlar, kör inanç ve tepki, dogma ve bağnazlık, batıl inanç, kötüye kullanma ve çıkar gruplarının korunmasıyla destekleniyormuş gibi gözüktü.

Gandi'nin hayalindeki laik Hindistan (dinler arası bir katliam yaşanırken ülkelerinin bölünmesi yerine bunun gerçekleşmesini dilerdim) için Nehru'nun yaptığı tanım neredeyse Jefferson'ın peşinde koştuğu şeydi:

> Laik bir Hindistan'ı konuşuyoruz... Bazı insanlar bunun din karşıtı bir şey olduğunu düşünüyorlar. Bu kesinlikle doğru değildir. Asıl anlamı tüm inançları eşitlikle şereflendiren ve hepsine eşit fırsatlar sunan bir Devlet'tir. Hindistan'ın uzun bir dinsel hoşgörü geçmişi vardır. Hindistan gibi birçok inancı ve dini barındıran bir ülkede laiklik temeli dışında gerçek bir milliyetçilik kurulamaz.[26]

Deist Tanrı hiç kuşkusuz İncil canavarının ötesine geçen bir ilerlemedir. Maalesef şu anda veya geçmişte var olmuş olması olasılığı oldukça zayıftır. Her türü için Tanrı Varsayımı gereksizdir.[1] Ayrıca, Tanrı Varsayımı olasılık kanunları tarafından reddedilmeye de çok yakındır. Bölüm 3'te Tanrının varlığının iddia edilen kanıtlarına değindikten sonra Bölüm 4'te bu konuya değineceğim. Şimdi bilinemezciliğe ve Tanrının varlığı ya da yokluğunun yasak bir sorgu olduğunu ve sonsuza dek bilimin menzili dışında kalacağını söyleyen şu hatalı görüşe yöneleceğim.

Bilinemezciliğin (*Agnostisizmin*) Yetersizliği

Eski okulumun küçük kilisesindeki kürsüden bize nutuk atan Hıristiyan, ateistler için gizliden gizliye bir saygı hissi beslerdi. Onlar en azından yanlış yönlendirmeden doğan görüşlerini cesurca sırtlanabiliyorlardı. Bu papazın asıl tahammül edemediği bilinemezcilerdi: yapmacıklı ve yavan, aşırı duygusal, silik, işe yaramaz, benzi atmış taraf tutmayanlar. Kısmen haklıydı ama tümden yanlış bir mantıkla. Aynı şekilde, Quentin de la Bédoyere'e göre, Katolik tarihçi Hugh Ross Williamson *'hem sebebi olan inançlıya hem de sebebi olan ateiste saygı gösterdi. Aşağılamalarını ortalıkta kanat çırpan kararsız kaypak vasat insanlara sakladı.'*[27]

Aksi yönde veya lehte kanıt bulamadığımız konularda bilinemezci olmakta yanlış olan bir şey yoktur. Mantığa uygun bir duruştur. Carl Sagan, kendisine evrenin herhangi bir yerinde hayat olup

[1] Napolyon, ünlü matematikçi Laplace'ın Tanrı'dan söz etmeden kitabını yazmayı nasıl başardığını şaşkınlıkla düşünürken, Laplace ona şöyle demiştir, "Efendim, bu varsayıma hiç ihtiyaç duymadım."

olmadığı sorulduğunda, bilinemezci olmaktan gurur duymuştu. Kendisini sorulara teslim etmeyi reddettiğinde sohbet arkadaşı onu bir 'önsezi' için sıkıştırmış ve o an ölümsüz bir yanıt vermişti: "Ama ben önsezimle düşünmemeye gayret ederim. Kanıt ortaya çıkana kadar kararı ertelemek gerçekten iyidir."[28] Dünya dışı hayat ucu açık bir sorudur. Sağlam kanıtlar her iki yönde de çıkabilir ve olasılıkları aksi yönde veya lehte düşürmekten daha fazlasını yapmaya yeterli kanıttan yoksunuz. Bilinemezcilik, bir anlamda çoğu bilimsel sorgulamada uygun bir duruştur; mesela fosil tarihindeki en büyük kitle imhası olan Permian dönemi sonu yok oluşuna[1] neyin yol açtığının sorgulanmasında olduğu gibi. Dinozorların daha sonra yok olmasına neden olan meteor çarpması gibi bir olay yüzünden oluşmuş olabilir. Ancak bu olay, birçok diğer olasılıktan herhangi birinin ya da bir olasılıklar birleşiminin sonucunda meydana gelmiş de olabilir. Her iki büyük yok oluşun sebepleriyle ilgili bilinemezcilik mantığa uygundur. Peki ya Tanrı sorgusu? Bu konuda da mı bilinemezci olmalıyız? Birçok kişi bu soruya kesinlikle evet dedi ve bunu genelde protesto etmeye çalan bir sağlam inanç havasında yaptı. Peki, haklılar mı?

Bilinemezciliğin iki türünü ayırarak başlayacağım. UGB, yani Uygulamada Geçici Bilinemezcilik, aleyhte veya lehte gerçekten kesin bir yanıtın olduğu, ancak bu yanıta ulaşmak için yeterli kanıtımızın olmadığı, (ya da kanıtı anlamadığımız ya da kanıtı okumaya vaktimizin olmadığı, vesaire...) mantıklı tarafsızlıktır. UGB, Permian yok oluşu karşısında mantıklı bir duruş olacaktır. O an bilmesek de bir yerlerde bir gerçek vardır ve bir gün bu gerçeği bilmeyi umarız.

Ancak ayrıca, tarafsızlığın son derece kaçınılmaz bir türü daha vardır ki buna Prensipte Sabit Bilinemezcilik (PSB) diyeceğim. Yaşlı okul papazının akronim yaratırken kullandığı bir kelime (hemen hemen) tesadüfîdir. Bilinemezciliğin PSB türü, ne kadar çok kanıt toplasak da cevaplanamayacak sorular için uygundur çünkü kanıt fikri bile başlı başına uygulanamazdır. Soru, başka bir düzlem ya da boyutta, kanıtın ulaşabileceği bölgelerin dışında bulunur. Kırmızıyı benim gibi görüp görmediğinizi sorgulayan şu eski felsefe sorusu bunun için bir örnek olabilir. Belki de sizin kırmızınız benim yeşilimdir ya da benim hayal edebileceğim renklerden tamamen farklı bir renktir. Felsefeciler, gelecekte ne gibi yeni delil ortaya çıkabilecek olursa olsun, bu sorunun cevaplanamayacaklar arasında olduğunu belirtirler. Ve bazı bilim insanları ve entelektüeller Tanrı'nın var olup olmadığı sorusunu, sonsuza kadar erişilemez PSB kategorisine sokmaya (bence çok hevesle) ikna olmuşlardır. Böylece, göreceğimiz üzere, Tanrının varlığı ve yokluğu varsayımlarımının doğru olma ihtimallerinin tam olarak eşit olduğu gibi mantıksız bir sonuç çıkarırlar. Benim savu-

[1] Permian dönemi ile Triasik dönem arasındaki geçiş sırasında oluşan, denizdeki türlerin %96 sının ve karadaki omurgalı türlerinin %70 inin yok olmasına yol açan olay. *-ed.n.*

nacağım görüş açısı ise oldukça farklıdır: Tanrı'nın varlığıyla ilgili bilinemezcilik sıkı sıkıya UGB sınıfına aittir. Tanrı var olsa da olmasa da bu bilimsel bir sorudur; belki bir gün cevabı bilebileceğiz ve şu an, bu olasılık hakkında oldukça güçlü bazı şeyler söyleyebiliriz.

İnsan fikirlerinin ve davranışlarının zamanla değişimini araştıran bilim dalı, daha önce asla bilimin ulaşamayacağına hükmedilmiş soruların cevaplandığı örnekler barındırmaktadır. 1835'te ünlü Fransız felsefeci Auguste Comte yıldızlarla ilgili şöyle yazmıştır: 'Kimyasal kompozisyonlarını ya da mineral yapılarını hangi yöntemi kullanırsak kullanalım asla inceleyemeyeceğiz.' Oysa Comte'un sözlerini kaleme almasından bile önce, Fraunhofer güneşin kimyasal kompozisyonunu incelemek için spektroskopunu kullanmaya başlamıştı bile. Günümüzde spektroskop kullanan bilim insanları güneşten bile daha uzak yıldızların mutlak kimyasal kompozisyonlarını uzun mesafeli araştırmalarıyla gözler önüne sermekte ve her gün Comte'un bilinemezciliğini boşa çıkarmaktalar.[29] Comte'un astronomik bilinemezciliğinin kesin durumu ne olursa olsun bu ders veren öykü, bilinemezciliğin mutlak gerçekliğini yüksek sesle bildirmeden önce en azından biraz düşünmemiz gerektiğini sezdirir. Yine de, Tanrı söz konusu olduğunda, kelimenin yaratıcısı T.H. Huxley'den başlayarak çok sayıda felsefeci ve bilim insanı aynı tutumu sergilemekten hoşnuttur.[30]

Huxley bulduğu sözcüğü açıklarken aynı zamanda bunun sebep olduğu kişisel bir saldırıya göğüs germekteydi. Londra Kraliyet Koleji'nin müdürü muhterem Dr. Wace, Huxley'in 'ödlek bilinemezciliğine' aşağılayıcı sözler yağdırdı:

> Kendisine bilinemezci demeyi tercih edebilir; ancak onun gerçek sıfatı daha eskilere dayanmaktadır: o bir kâfirdir; yani bir inançsız. Kâfir sözcüğü belki de tatsız bir anlam taşıyor. Ama belki de olması gereken en doğru kelime budur. İsa'ya inanmadığını açıkça söyleyen bir adam için tatsız bir şeydir elbette, olmalıdır da.

Huxley bu tarz bir tahrike göz yumacak birisi değildi ve 1889'daki yanıtı bekleyebileceğimiz kadar iğneleyiciydi (gerçi titiz görgü kurallarına riayet etmekten asla caymamıştı: tıpkı Darwin'in Buldoğu'nun dişlerinin kibar Victoria dönemi hicviyle bilenmiş olması gibi.) Sonunda Huxley, Dr. Wace ile hak ettiği cezayı alana kadar uğraşıp kalanları gömdükten sonra 'bilinemezci' kelimesine geri döndü ve ilk olarak nasıl ortaya çıktığını izah etti. Notunda şöyle der:

> Diğerleri mutlak bir 'ruhani bilgiye' eriştiklerinden oldukça emindi. Çok ya da az başarıyla var oluş problemini çözdüklerini zannettiler; bu sırada ben

> çözemediğimden oldukça emindim ve bu sorunun çözülemez olduğu konusunda oldukça güçlü bir inancım vardı. Hume ve Kant benim tarafımdayken, kendimi bu fikre bağlı olma küstahlığında düşünemedim... Böylelikle düşünceyi aldım ve 'bilinemezci' başlığına uygun olması gerektiğini tasavvur ettiğim şeyi icat ettim.

Huxley anlatısının sonunda bilinemezcilerin herhangi bir inançlarının olmadığını açıklar, yani olumsuz bir inançları bile yoktur.

> Bilinemezcilik aslında bir inanç değil bir yöntemdir, tek bir ilkenin titizce uygulanmasının altında yatan bir özdür.... Bu ilkeyi pozitif biçimde izah edersek: İdrak meselelerinde, diğer düşüncelerin hiçbirine itibar etmeden sizi götürdüğü yere kadar mantığınızı izleyin. Negatif yönde açıkladığımızda: İdrak meselelerinde, ispatlanmamış ya da ispatlanabilir sonuçlar kesinmiş gibi düşünmeyin. Bence eğer bir adam bilinemezci inancını sağlam ve temiz tutarsa, gelecek kendisi için her ne barındırırsa barındırsın evrenle yüzleştiğinde utanmayacaktır.

Bir bilim insanı için bunlar asil sözlerdir ve hiç kimse T.H. Huxley'i kolayca eleştirmez. Ancak Huxley, Tanrı'nın varlığının kanıtlanmasının ya da çürütülmesinin mutlak imkânsızlığı üzerinde yoğunlaşmışken, olasılık nüanslarını görmezden gelir gibiydi. Gerçek şu ki bir şeyin varlığının ya da yokluğunun kanıtlanamaması, o şeyin varlığını veya yokluğunu sağlam bir temele dayandıramaz. Huxley'in katılmayacağını sanmıyorum ancak bir görüşü sağlama almak amacıyla bir diğerinin doğruluğunu kabul etmek için çok fazla çaba sarf ediyor gibi görünüyordu. Şu ya da bu zamanda hepimiz bunu yapmışızdır.

Huxley'in aksine, Tanrı'nın varlığının da tıpkı diğerleri gibi bilimsel bir varsayım olduğunu iddia etmeliyim. Uygulamada sınanması zor olsa da, tıpkı Permian ve Kreaste yok oluşları tartışmasında olduğu gibi UGB (geçici bilinemezcilik) kategorisine aittir. Tanrının varlığı ya da yokluğu evrenle ilgili bilimsel bir olgudur, uygulamada olmasa bile prensipte keşfi mümkündür. Eğer var olsaydı ve bunu açığa çıkarmayı seçseydi, kendi menfaati için Tanrı bizzat sorunu gürültüyle ve anlaşılır biçimde kökünden hallederdi. Ve eğer Tanrı'nın varlığı şu ya da bu yöntemle asla emin bir şekilde kanıtlanamıyor ya da çürütülemiyor olsa bile, mevcut bulgular ve muhakeme sayesinde yüzde 50'den çok daha fazla bir olasılık sonucu elde edilebilir.

O halde gelin bir olasılıklar tayfı görüşünü ciddiye alalım ve Tanrı'nın varlığı hakkındaki insani yargılarla birlikte, zıt iki kesinliğin aşırı uçları arasına yerleştirelim. Tayf süreklidir, fakat yol boyunca aşağıdaki yedi kilometre taşı ile temsil edilebilir.

1) Koyu teist. Tanrı'nın var olma olasılığı yüzde 100'dür. C.G. Jung'un sözleriyle, "inanmam, *bilirim*."

2) Son derece yüksek olasılık ama tam yüzde 100 değil. *Fiili* teist. "Kesin olarak bilemem ama Tanrı'ya fazlasıyla inanırım ve onun burada olduğunu varsayarak hayatımı sürdürürüm."

3) Yüzde 50'den yüksek ama çok da yüksek olmayanlar. Teknik açıdan bilinemezci ama teizm meyilli. "Çok kararsızım ama Tanrı'ya inanmaya meyilliyim."

4) Tam olarak yüzde 50. Tamamen tarafsız bilinemezci. "Tanrının varlığı ya da yokluğu kesin olarak eşit olasılıktadır."

5) Yüzde 50'den düşük ama çok düşük değil. Teknik olarak bilinemezci ama ateizme meyilli. "Tanrının olup olmadığını bilmem ama inançsız olmaya meyilliyim."

6) Son derece düşük olasılık ama sıfırdan yüksek. *Fiilen* ateist. "Kesin olarak bilemem ancak Tanrı'nın epey olanak dışı olduğunu düşünüyorum ve burada olmadığını varsayarak hayatımı sürdürüyorum."

7) Koyu ateist. "Tanrının olmadığını bilirim", tıpkı Jung'un bir tanrının olduğunu "bilirim" görüşü gibi.

Kategori 7'de olan birçok kişi görürsem şaşırırdım ancak bu kategoriyi kategori 1 ile simetri oluşturması için ekledim ki kategori 1 oldukça kalabalıktır. Jung gibi bir insanın yeterli sebep olmadan böylesi bir inanç barındırma kapasitesine sahip olması inancın doğasındandır. (Bu arada Jung raflarındaki belirli kitapların gürültülü bir patlamayla kendiliğinden patladıklarını da düşünmüştür.) Ateistler inanç sahibi değildirler ve tek başına mantık hiç kimseyi bir şeyin kesinlikle var olmadığı görüşüne itemez. Bundan dolayı, pratikte kategori 7, kendisinin zıddı olan ve birçok kendini adamış taraftarı olan kategori 1'den bir hayli az taraftara sahiptir. Ben kendimi kategori 6'dan sayarım ama 7'ye meyilliyimdir. Yalnızca cennet bahçesindeki periler konusunda bilinemezciyim.

Olasılıklar tayfı UGB'de *(Uygulamada Geçici Bilinemezcilik)* iyi randıman verir. PSB'yi *(Prensipte Sabit Bilinemezcilik)* yüzde 50 Tanrı vardır olasılığıyla olasılıklar tayfının ortasına yerleştirmek görünüşte çekicidir, ancak bu doğru değildir. PSB bilinemezciler "Tanrı

var mıdır yok mudur?" sorusu için herhangi bir yönde bir şey söyleyemeyeceğimizi iddia ederler. Bu soru, PSB bilinemezcileri için prensipte cevaplanamazdır ve kendilerinin olasılıklar tayfında herhangi bir yere yerleştirilmelerini sert bir biçimde reddetmeleri gerekir. Sizin kırmızınızın benim yeşilim olup olmadığını bilemeyeceğim gerçeği bu ihtimali yüzde elli yapmaz. Bunun gibi bir ifade bir olasılık hesabıyla değerlendirilemeyecek kadar anlamsızdır. Yine de, Tanrının varlığı sorusunun pratikte cevaplanamaz olması önermesinden Tanrının varlığının ya da yokluğunun eşit olasılıkta olduğu sonucuna atlamak, tekrar yüzleşmemiz gereken yaygın bir hatadır.

Bu hatayı açıklamanın bir diğer yolu kanıtlama zorunluluğu ile ilgilidir ve Bertrand Russell'ın kutsal demlik hikâyesinde, hata bu yolla hoş bir şekilde gösterilmiştir.[31]

> Birçok ortodoks kişi, kendilerinin dogmaları ispat etmeleri gerektiğini değil, şüphe edenlerin kabul edilmiş olan dogmaları çürütmesi gerektiğini söyler. Bu elbette bir hatadır. Eğer ben, Dünya ve Mars arasında, Güneş etrafında, eliptik bir yörüngede dönen bir Çin demliği bulunduğunu öne sürseydim ve bu demliğin en güçlü teleskoplarımızla bile ortaya çıkarılamayacak kadar küçük olduğunu da iddiama ekleseydim, hiç kimse bunun aksini ispatlayamazdı. Fakat konuşmama, iddiamın aksi ispatlanamayacağı için insan mantığının iddiamdan şüphelenmesinin tahammül edilemez bir küstahlık olduğunu söyleyerek devam etseydim, kesinlikle saçmaladığım düşünülecekti. Oysaki eğer böyle bir demliğin varlığı eski kitaplarda bildirilse, her pazar kutsal bir gerçek olarak aktarılsa ve okul çağındaki çocukların zihnine yavaş yavaş aşılansaydı, varlığına inanmakta çekimser davranmak elbette bir tuhaflık belirtisi halini alırdı. Ve bu şüpheci kimse aydınlık bir çağda psikiyatristlerin, daha önceki çağlarda ise Engizisyon Mahkemesi'nin ilgisini hak ederdi.

Bu konuyu tekrarlayarak vakit kaybetmemeliyiz çünkü bildiğim kadarıyla hiç kimse bir demliğe tapmaz[1] ancak eğer üstelenirse şu sağlam inancımızı bildirmekte tereddüt etmeyecektik; yörünge izleyen bir demlik kesinlikle yoktur. Hatta hepimiz katı bir biçimde *demlik bilinemezcileri* olduğumuzu ileri sürebiliriz: Kutsal bir demlik olmadığını gerçekten de ispatlayamayız. Uygulamada, demlik bilinemezciliğinden uzaklaşarak *a-demlikçiliğe*[2] yöneliriz.

[1] Belki de peşin fikirliyimdir. 5 Haziran 2005 tarihli The Independent on Sunday gazetesi şu haberi yayımlamıştır: "Malezya'daki resmi kaynaklar bir ev büyüklüğündeki kutsal bir demliği inşa eden bir tarikatın yasaları ayaklar altına aldığını bildirdi." Ayrıca BBC Haberler'e de bakın: http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4692039.stm

[2] a-teist gibi -*çev.n.*

Bir Yahudi olarak yetişen ve mirasına bağlılığından ötürü hâlâ sabbat ve diğer Yahudi geleneklerine uyan bir arkadaşım kendisini bir 'diş perisi bilinemezcisi' olarak tanımlar. Onun için Tanrı en çok diş perisi kadar akla yatkındır. Sözü edilen bu iki varsayımı da çürütemezsiniz ve her ikisi de eşit miktarda olanak dışıdır. O bir a-teisttir ve tamamen aynı kapsamda bir a-pericidir. Ve her ikisi için de aynı küçük ölçüde bilinemezcidir.

Russel'ın demliği pek tabii varlığı akla uygun ve aksi ispatlanamaz sonsuz sayıda konuyu temsil eder. Ünlü Amerikan hukukçu Clarence Darrow şöyle demiştir: "Tanrıya inanmam, tıpkı Anne Kaz hikâyesine inanmadığım gibi." Gazeteci Andrew Mueller insanın kendisini herhangi bir dine esir etmesinin, *Dünyanın dörtkenar olduğuna ve evrende Esmeralda ve Keith isimli iki yeşil devasa ıstakozun kıskaçlarının arasında bulunduğuna* inanmayı seçmekten daha az tuhaf olmadığı fikrindedir.[32] Felsefe dünyasının gözdelerinden biri de görünmez, soyut, işitilemez bir tek boynuzlu attır ki Camp Quest[1] çocukları her yıl bunun yokluğunu ispatlamaya çalışırlar. İnternette popüler olan bir tanrı, Uçan Spagetti Canavarı'dır (varlığı en az Yehova ya da herhangi diğer bir tanrı kadar çürütülemezdir) ve birçok kişinin iddiasına göre bu Tanrı şehriyelerden oluşan uzantılarıyla onlara dokunmuştur.[33] Uçan Spagetti Canavarının Öğretisi'nin (*Gospel of the Flying Spaghetti Monster*) kitap halinde yayımlanmasını görmek ve büyük beğeni toplaması beni oldukça mutlu etti.[34] Kitabı kendim okumadım ama kim doğru olduğunu *bildiği* bir hakikati okumaya ihtiyaç duyar? Bu arada olması gereken oldu ve büyük bölünme gerçekleşti. Sonuç olarak *Protestan* Uçan Spagetti Canavarı Kilisesi de kuruldu.[35]

Bu alışılmışın dışındaki örneklerin tümünün ana fikri, çürütülemez olduklarıdır, ancak yine de hiç kimse bu örneklerin var olma varsayımlarının, var olmama varsayımlarıyla eşit bir durumda olduğunu düşünmez. Russel'ın belirtmek istediği, ispatın yükünün inançsızların değil inançlıların sırtında olduğudur. Ben ise demliğin var olması (Spagetti Canavarı, Esmeralda ve Keith, tek boynuz vs...) lehindeki olasılıkların karşıt olasılıklarla başa baş olmadığını düşünürüm.

Yörüngedeki demlikler ve diş perilerinin çürütülemez olduğu gerçeği, mantıklı hiçbir kimse tarafından ilginç tartışmalar türetecek cinsten bir gerçek olarak kabul edilmez. Hiçbirimiz kendimizi yaratıcı ya da alaycı bir hayal gücünün uydurabileceği milyonlarca zoraki nesneyi çürütmek zorunda hissetmeyiz. Bir ateist olup olmadığım so-

[1] Camp Quest Amerikan yaz kampı kurumunu bütünüyle takdire değer bir yöne çeker. Dindar ya da keşfe dayalı bir yapıda olan diğer yaz kamplarının aksine, Edwin ve Helen Kagin tarafından Kentucky'de kurulan Camp Quest, laik hümanistler tarafından işletilir ve çocuklar bir yandan bilinen açık hava aktiviteleriyle iyi vakit geçirirken diğer yandan kendi menfaatleri için kuşkucu düşünmeleri konusunda cesaretlendirilir. (www.camp-quest.org) Benzer yapıdaki diğer Camp Quest'ler şimdi Tennessee, Minnesota, Michigan, Ohio ve Kanada'da bulunmaktadır.

rulduğunda, Zeus, Apollo, Amon Ra, Mithras, Baal, Thor, Wotan, The Golden Calf ve Uçan Spagetti Canavarı'nı hesaba katarak, soruyu soran kişinin de bir ateist olduğuna dikkati çekmeyi eğlendirici bir strateji olarak düşünürüm. Çünkü ben bu kişiye göre yalnızca bir tanrı öndeyimdir.

Hepimiz kendimizde keskin inançsızlığa karşı kuşkucukukla *(septisizmle)* yaklaşma hakkı buluruz. Tek boynuzlular, diş perileri ve Yunan, Roma, Mısır ve Viking tanrısı gibi doğaüstü inançlar (günümüzde) zararsızdır. Ancak İbrahim'in Tanrı'sı endişe yaratmaktadır çünkü gezegeni paylaştığımız insanların önemli bir kısmı bu Tanrı'nın varlığına istikrarlı bir biçimde inanmaktadır. Russel'ın demliği, Tanrı inancının heryerdeliğinin kanıtın yükünü bir uygulanabilir politika konusu yönünde değiştirir görünmesine rağmen, mantık açısından değiştirmediğini gösterir. Şöyle ki, eğer konuyu yalnızca herhangi bir şeyin yokluğunun mutlak kanıtını asla elde edemeyeceğimiz bağlamında ele alırsak, Tanrı'nın yokluğunun kanıtlanması mümkün olmayacaktır ve bu saçma bir girişimdir. Önemli olan Tanrı'nın çürütülebilir olup olmadığı değil (ki çürütülemez değildir) varlığının mümkün olup olmadığıdır. Ayrıca bu özel bir meseledir. Bazı çürütülemez konuların mantıklıca değerlendirilmesinin sonucunda diğer çürütülemez konulara kıyasla çok daha fazla olanak dışı oldukları fikrine varılır. Tanrı'nın olasılıklar dizisinde ayrıcalıklı olduğunu dikkate almak mantık dışıdır. Ve Tanrı kanıtlanamayacağı ve çürütülemeyeceğinden, var olma olasılığının yüzde 50 olduğunu varsaymak da kesinlikle mantık dışıdır ki bu düşüncenin geçersizliğini ayrıca ele alacağız.

NOMA

Tıpkı Thomas Huxley'in yedi kademeli listemin tam ortasındaki tamamıyla tarafsız bilinemezciliğe hizmet ediyormuş gibi görünmek için gerçekte inanmadığı işler yapması gibi, listenin en üstündeki teistler, farklı bir yönden ama eşdeğer bir sebeple aynı eylemi gerçekleştirirler. İlahiyatçı Alister McGrath bu konuyu kitabı Dawkins'in Tanrı'sı: Genler, Memler[1] ve Yaşamın Kaynağı'nın *(Dawkins' God: Genes, Memes and the Origin of Life)* başlıca konusu olarak belirlemiştir. Doğrusu bilimsel çalışmalarımın hayran olunacak düzeyde güzel bir özetini yapmasının akabinde, geriye aksini ispatlamak istediği tek bir konu kalmış gibi görünüyor: Tanrı'nın varlığının çürütülemezliği, inkâr edilemez ancak utandırır derecede zayıf bir fikir.

[1] "Mem" terimi, yazar Richard Dawkins tarafından üretilen, ve bir zihinden ötekine transfer olabilen kültürel bilgi parçacıklarını tanımlar. Dawkins, örnek olarak melodiler, giysiler, moda, kap kacak yapma yöntemleri ve mimari tarzları gibi davranış tarzlarını göstermektedir. *-ed.n.*

McGrath'in kitabının sayfalarını çevirirken birden kendimi bir kenara 'demliği' karalarken buldum. Yeniden T.H.Huxley'i hatırlamama sebep olan McGrath şöyle diyordu: "Huxley, eksik deneysel bulgu temeline dayanarak umutsuzca dogmatik açıklamalar yapan teistler ve ateistlerden usanmış, Tanrı sorgusunun bilimsel yöntem ilkesine uyum sağlayamayacağını bildirmiştir."

McGrath kendisiyle benzer mizaçtaki Stephen Jay Gould'tan alıntı yaparak sözlerine devam ediyor: "Bunu bütün meslektaşlarıma söylemişimdir, hem de milyonlarca kez (üniversite seminerleri ve bilimsel araştırmalar esnasında): bilim, açıkça (mantığa dayalı yöntemleriyle) Tanrı'nın olası doğa kontrolü meselesine hüküm koyamaz. Bunu ne doğrulayabilir ne de inkâr edebiliriz; yani biz, bilim insanları olarak bu konu üzerinde yorum yapamayız." İnançtan yoksun, neredeyse zorlayıcı tondaki Gould'un bu iddiası gerçekten de haklı bir mazeret midir? Neden bilim insanları olarak Tanrı hakkında yorum yapamayız? Ve neden Russel'ın demliği ya da Uçan Spagetti Canavarı bilimsel kuşkuculuk karşısında eşit oranda ayrıcalıklı değildir? Birazdan açıklayacağım üzere, yaratıcı bir denetmen eşliğindeki bir kâinat, denetmensiz bir kâinattan epeyce farklı olurdu. Bu neden bilimsel bir mesele değildir?

Gould gerçekte inandığından farklı görüşler beyan etme sanatını az beğenilen kitaplarından biri olan Hazreti İsa'da *(Rock of Ages)* tam anlamıyla lakayt boyutlara taşımıştır. İşte bu kitapta "birbiriyle örtüşmeyen yetkiler *(non-overlapping magisteria)*" tabiri için NOMA akronimini uydurmuştur.

> Bilim ağı ya da alanı deneysel âlemi kaplar: Kâinatın nasıl meydana geldiği (eylem) ve işleyişiyle (teori) ilgilenir. Din ise en çözümlenemez anlamlar ve ahlaki değer soruları üzerinde yoğunlaşır. Bu iki alan örtüşmediği gibi aynı zamanda tüm sorguları da kapsamazlar (mesela, sanatsal değerlendirme ve güzellik kavramını aklınıza getirin.) Eğer basmakalıp bir söz edeceksek, bilim kayaların yaşını anlamaya, din çağların sıkıntısını anlamaya gayret eder; bilim cennetin nasıl işlediğini, din ise cennete nasıl gidileceğini çözmeye çalışır.

Bu çok berbat görünüyor; biraz düşünün, ne kadar uygunsuz olduğunu anlayacaksınız. Dinin şerefli bir konuk sayıldığı ve bilimin saygı duyarak geri adım atması gereken bu çözümlenemez sorular da nedir?

Daha önce bahsettiğim Cambridge'in ünlü gökbilimcisi Martin Rees, iki çözümlenemez soru adayı ve NOMA yanlısı bir yanıtla Kozmik Yaşam Alanımız *(Our Cosmic Habitat)* isimli kitabını yaz-

maya başlar. "Bu üstün gizem var oluşun sebebidir, neden var olduk? Hayatı denklemlerle ifade eden ve onları gerçek bir kozmos içerisinde var eden nedir? Bu gibi sorgulamalar bilimin ötesine uzanırlar, ancak: bunlar felsefecilerin ve ilahiyatçıların işidir." Ben şöyle söylemeyi seçerdim, eğer bu sorular gerçekten bilimin ötesine uzanıyorlarsa, o halde kesinlikle ilahiyatçıların da ötesine uzanmalıdırlar (Felsefeciler kendilerini ilahiyatçılarla bir gören Martin Rees'e asla teşekkür etmeyeceklerdir.) Buna meydan okumak için bir adım daha atar, ilahiyatçıların hangi olası yönleri sayesinde bir uzmanlık sahası hak ettiklerini sorardım. Oxford Üniversitesi'ndeki kurucu rektörümün yorumunu hatırladığım anlarda hâlâ gülerim. Genç bir ilahiyatçı üniversite bursuyla ilgili bir araştırma yapmak için başvurur ve Hıristiyan ilahiyatı hakkındaki doktora tezini teslim etmesinin ardından rektörün şöyle bir yorumuyla karşılaşır: "Bunun bir konu olup olmadığı konusunda mühim şüphelerim var."

İlahiyatçılar derin kozmolojik sorgular için bilim insanlarının sunamadığı hangi uzmanlıkları sunabilirler? Başka bir kitapta, bir Oxford gökbilimcisinin sözlerini nakletmiştim ki ona bu derin sorulardan bir tanesini sorduğumda şöyle yanıtlamıştı: "Ah, şimdi bilim dünyasının ötesine geçtik. İşte tam bu noktada işi sıkı dostumuz papaza devretmeliyim." Daha sonradan kitabıma aktardığım bu cevabı o an içinde kavrayabilecek kadar dâhi birisi değilim: "Ama neden papaz? Neden bahçıvan ya da şef değil?" Neden bilim insanları aşırı korkak bir tutum sergileyerek ilahiyatçıların tutkularına saygı duymalıdır? Kendilerinin bile cevaplayamayacağı ve ilahiyatçıların apaçık yetersiz kaldığı sorular karşısında neden geri adım atmalıdır?

"Bilim nasıl sorularıyla ilgilidir ve yalnızca ilahiyat neden sorularını yanıtlayabilecek donanımdadır" sözü can sıkıcı bir beylik sözüdür. Dünyada ne olup bittiği neden sorusuyla mı alakalıdır? (ve diğer birçok basmakalıp sözün aksine, bunun doğru olduğu bile söylenemez) Neden sözcüğü ile başlayan her İngilizce tümce haklı değildir. Tek boynuzlu atlar neden eşelenirler? Bazı sorular yalın bir biçimde bir yanıtı hak etmezler. Soyutlama ne renktir? Umut nasıl kokar? Bir sorunun dilbilimsel açıdan doğru olan İngilizce bir tümceyle ifade edilebilmesi o soruyu anlamlı kılmaz ya da pür dikkat kesilmemizi gerektirmez. Hatta soru gerçek olsa bile bu, bilim cevaplayamazken din cevaplayabilir anlamına gelmez.

Belki sonsuza kadar bilimin menzilinin erişemeyeceği, gerçekten adamakıllı ve anlamlı sorular vardır. Belki de kuantum teorisi çoktan sırrına erişilmezliğin kapısını çalmaya başlamıştır. Ancak eğer bilim bazı karmaşık soruları karşılayamıyorsa, insanları bunu dinin yapabileceğini düşünmeye iten nedir? Cambridge'li ve Oxford'lu bu gökbilimcilerin, ilahiyatçıların bilim için fazla derin olan soruları ce-

vaplamalarına olanak tanıyan herhangi bir uzmanlıklarının olduğuna gerçekten inandıklarına şüphe duyarım. Bu gökbilimcilerin her ikisinin de, kibar olmak adına, daha önce de bahsettiğim gibi gerçekte inanmadıkları şeyleri kabul ettiklerinden şüphelenirim: zaten ilahiyatçıların başka herhangi bir konuda dinlemeye değer fikirleri yoktur; gelin önlerine bir kemik atalım ve hiç kimsenin belki de asla cevaplayamayacağı birkaç soru karşısında hırpalanmalarını izleyelim. Gökbilimci arkadaşlarımın aksine, onlara bir kemik bile atmamalıyız diye düşünüyorum. Bilakis ilahiyatı (İncil tarihi, edebiyatı, ve benzeri şeylerin aksine) gerçek bir konu olarak kabul etmem için sağlam bir sebep görmem gerekir.

Benzer şekilde, bilimin üzerimizdeki ahlaki değer yetkisinin kuşku uyandırıcı olduğu konusunda hepimiz birleşiriz. Ancak Gould gerçekten dine bize neyin iyi neyin kötü olduğunu söyleme hakkını vermek ister miydi? Dinin insan bilgeliğine sunacak başka hiçbir niteliğinin olmaması gerçeği, bize neyin nasıl yapılacağını anlatma yetkisinin verilmesini akılcı kılmaz. Bir kere, bu hangi din olmalıdır? Yetiştirildiğimiz din mi? Hangi konuya göre ve İncil'in hangi kitabına yönelmeliyiz ve bunu, fikir birliğinden çok uzak, bazı kısımlarınınsa tüm makul ölçütler nezdinde iğrenç oldukları için mi yapmalıyız? Hangi sayıda edebiyatçı ölüm cezasının zina, dini tatillerde dal toplama ve aileye karşı küstahlık suçlarına karşı emredildiğini bilmek için İncil'i okumuştur? Eğer Deuteronomy (On Emir kitaplarının beşincisi) ve Leviticus'u kabul etmezsek (tüm çağdaş aydınlar gibi), akabinde hangi kıstasla, dinin hangi ahlaki değerlerini onaylamayı düşünmeliyiz? Veya ahlaki öğretileri bize uyan bir tanesini bulana kadar dünyadaki tüm dinleri didikleyip, ardından bir seçim mi yapmalıyız? Eğer öyleyse, bir kez daha sormalıyız, hangi kıstaslarla bu seçimi yaptık? Eğer dinsel ahlaklar arasından seçim yapmamızı sağlayan bağımsız bir kıstasımız varsa, aracılık yapan kişiyi oyundan çıkarıp, din olmadan doğrudan doğruya ahlaki seçimimizi yapmamıza engel olan nedir? Bu gibi sorulara Bölüm 7'de tekrar döneceğim.

Açıkçası Gould'un Hazreti İsa'da *(Rock of Ages)* yazdıklarının çoğunun sahiden ifade etmek istedikleri olduğuna inanmıyorum. Söylediğim gibi, hepimiz hak etmeyen ama güçlü bir rakibe yaranmak için gerçekte inanmadıklarımızı onaylamaktan suçluyuz ve Gould'un tek yaptığının bu olduğunu düşünüyorum. Tanrı'nın varlığı sorgusuyla ilgili açık ve güçlü ifadesini samimiyetle bildirdiğini düşünmek akla yatkındır: "Bunu ne ileri sürebilir ne de inkâr edebiliriz; kısacası bilim insanları olarak bu konu üzerinde yorum yapamayız." Bu devamlı ve sabit çeşitteki bilinemezcilik gibi görünüyor, tam gelişmiş PSB. Bu, bilimin bu soru için olasılık hükmünde bile bulunamayacağını ima etmektir. Bu önemli ölçüde yaygın safsata, 'bilinemezciliğin

yetersizliği' başlığıyla aktarmak istediğim düşünceyi somutlaştırır; çoğunluk bunu bir mantra[1] gibi tekrar eder ve şüphelendiğim üzere az bir nüfus bundan sıkılmıştır. Laf arasında, Gould tarafsız bir bilimcezci değildir ancak sağlam bir şekilde fiili ateizme yatkındır. Eğer Tanrı'nın var olup olmadığıyla ilgili söylenecek bir şey yok ise bu varsayıya hangi temel üzerinden vardığını merak ederim.

Tanrı Varsayımı yaşadığımız gerçekliğin içinde kâinatı yaratan, koruyan ve hatta mucizeleriyle müdahale eden bir doğaüstü güç olduğunu öne sürer ki bu mucizeler onun kendi yüce, durağan kanunlarının geçici ihlalleridir. İngiltere'nin önde gelen ilahiyatçılarından Richard Swinburne, kitabı Tanrı Var mıdır?'da *(Is There a God?)* bu konu hakkında şaşırtıcı biçimde takıntısızdır:

> Teistlerin Tanrı hakkında iddiaları, onun yaratma, koruma ya da küçük veya büyük herhangi bir şeyi ortadan kaldırma gücü olduğudur. Ve ayrıca o nesneleri hareket ettirebilir ya da farklı eylemlerde bulunabilir... Gezegenlerin Kepler'in keşfettiği şekliyle hareket etmesini ya da bir kibrit çaktığımızda barutun patlamasını gerçekleştirebilir; ya da gezegenleri tamamen farklı bir şekilde hareket ettirtebilir ve kimyasal maddelerin şu anki durumlarını belirleyen koşullardan tamamen farklı koşullarda patlamalarını ya da patlamamalarını sağlayabilir. Tanrı doğanın kanunları tarafından kısıtlanamaz; kanunları o belirler ve iptal edebilir ya da değiştirebilir; eğer isterse.

Çok kolay değil mi! Bu her ne ise, NOMA'dan bir hayli uzak olduğu açıktır. Ve her ne söylerlerse söylesinler, 'ayrık alan' ekolünü onaylayan bilim insanları, doğaüstü yaratıcılı bir evrenin, yaratıcısı olmayan bir evrenden fazlasıyla değişik olacağını kabul etmek zorundadırlar. Bu iki kuramsal kâinatın arasındaki farkın pratikte sınanması kolay olmasa bile prensipte bu iki kâinat birbirinden bir hayli farklı olmalıdır. Ve bu, bilimin, dinin varoluş iddiası hakkında tamamıyla sessiz kalması gerektiğinin, halinden memnun ve ayartıcı hükmünü sarsar. Bir yaratıcı doğaüstü zekânın varlığı ya da yokluğu açık bir biçimde bilimsel bir sorgudur, pratikte tartışmasız olmasa bile (ya da henüz). Ayrıca dinlerin milyonlarca imanlıyı etkilemek için bel bağladığı her mucize hikâyesinin yalanlanması ya da doğrulanması da öyledir.

İsa'nın babası bir insan mıydı ya da doğumu esnasında annesi bakire miydi? Yanıtlar her ne olursa olsun bir hükme varabilmek için arta kalan yeterince bulgu vardır, bu hâlâ prensipte mutlak bir cevabı olan tam anlamıyla bilimsel bir sorgudur: Evet veya hayır. İsa Lazarus'u yeniden diriltmiş midir? Çarmıha gerildikten üç gün sonra

[1] Mantra genellikle Sanskritçe olan dini hece veya şiirdir. Esasen ruhani kanallar olarak kullanılırlar, kelime ve ses oluşan titreşimlerden faydalanarak kişinin daha yüksek bir bilince ulaşmasını amaçlar. -*ed.n.*

kendisini tekrar hayata döndürmüş müdür? Benzer sorular için birer cevap vardır. Pratikte keşfetsek de keşfetmesek de ve bunlar tamamen bilimsel gerçeklerdir. Konuyu berraklaştırmak için kullanacağımız yöntemler, amaca uygun bulguların günden güne işe yarar hale gelmesi mümkün olmasa da, baştan sona ve katışıksızca bilimsel yöntemler olmalıdırlar. Meseleyi dramatize ettiğimizde, bir dizi kayda değer ayrıntının ortaya çıkmasıyla, adli arkeologların DNA bulgusu sayesinde İsa'nın gerçekten de biyolojik bir babası olmadığını ortaya çıkardıklarını hayal edin. Omuz silken ve soğuk bir üslupla şuna benzer sözler sarf eden din savunucularını gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz? "Kimin umurunda? Bilimsel ispatın teolojik sorgularla uzaktan yakından alakası yoktur. Yanlış otorite! Biz yalnızca en çözümsüz sorular ve ahlaki değerlerle ilgileniriz. Ne DNA bulgusunun ne de diğer bilimsel ifadelerin bu konuyla hiçbir ilgisi olamaz."

Aslında bunu komiklik olsun diye söyledim. Bilimsel ispatın, eğer herhangi bir tanesi çıkagelirse, değerlendirileceğinden ve göklere çıkarılacağından emin olabilirsiniz. NOMA popülerdir çünkü Tanrı Varsayımı lehinde başka bir bulgu daha yoktur. Dinsel inanç lehindeki en önemsiz bir bulguyu ele geçirdikleri anda bile, din savunucuları NOMA'yı pencereden dışarı atmakta hiç vakit kaybetmezlerdi. Çok yönlü ilahiyatçılar bir kenara dursun (cemaatlerinin koltuklarını kabartmak adına her ne kadar kendileri gibi bilge olmayanlara mucize masalları anlatmaktan mutlu olsalar bile), sözümona mucizelerin birçok imanlının inançları uğruna edindikleri en güçlü mantığı sağladığından şüphelenirim; ve mucizeler, net bir biçimde bilimin ilkelerine tecavüz etmektedir.

Roma Katolik Kilisesi bazı zamanlarda NOMA'nın peşinde koşar gözükmesine karşın, madalyonun öteki yüzünde mucizelerin verimini azizliğin itibarı adına zorunlu bir yeterlik olarak belirler. Eski Belçika Kralı, kürtaj karşısındaki duruşuyla bir aziz adayıdır. Ölümünden bu yana kendilerini ona adamış duacıların herhangi mucizevî bir iyileşme yaşayıp yaşamadıklarını ortaya çıkarmak için ciddi araştırmalar yapılmaktadır. Dalga geçmiyorum. Bu hukuksal bir olaydır ve tipik bir aziz hikâyesidir. Bu meselenin kilise dâhilindeki daha bilge camialar için bir utanç kaynağı olduğunu düşünüyorum. Çok yönlü sıfatına layık bir camianın neden kilisede kaldığı, ilahiyatçılara hem keyif veren hem de kafaları karıştıran bir gizemdir.

Mucize masallarıyla yüzleşildiğinde Gould büyük bir ihtimalle aşağıdaki satırlara sert bir yanıt verirdi. NOMA'nın tüm meselesi, çift taraflı bir anlaşma olmasıdır. Din, bilimin sahasına adım attığı ve mucizelerle gerçek dünyaya burnunu soktuğu anda, Gould'un savunduğu anlamını yitirir ve deyim yerindeyse bel kemiği kırılır (Gould'un dine yüklediği anlamın yanlışlığı ortaya çıkar ve savunulamaz hale

gelir.) Ancak şunu unutmayın ki Gould'un savunduğu mucizesiz din kilisede oturan ya da vaaz veren ilahiyatçıların çoğu tarafından onaylanmamaktadır. Aslında bu din tanımı onlar için büyük bir hayal kırıklığıdır. Alice'in Harikalar Diyarı'na düşmeden evvel kız kardeşinin kitabıyla ilgili yaptığı yorumu uyarladığımızda, mucizeler yaratmayan ve dualara karşılık vermeyen bir Tanrı'nın vasfı ne olabilir? Ambrose Birece'nin 'dua etmek' fiilini nasıl akılcılıkla tanımladığını hatırlayın: "Kâinatın kanunlarının tek bir talepçi namına feshedilmesini talep etmek. Bu, itiraf edildiği üzere alçakça bir taleptir." Tanrı'nın, kazanmalarına yardım ettiğini düşünen atletler vardır (yani kayrılmayı en az kendileri kadar hak eden rakipleri karşısında), Tanrı'nın kendilerine bir park yeri ayırdığına inanan motorlu araç sürücüleri vardır, dolayısıyla, büyük bir olasılıkla başkasını bu hizmetten yoksun bırakacaklardır. Bu tarz teizm utanç verici düzeyde gözdedir ve NOMA kadar akılcı olan herhangi bir şeyden etkilenmesi (yüzeysel olarak) pek mümkün değildir.

Her şeye rağmen, gelin Gould'a kulak verelim ve dinimizi kırpmak bir çeşit müdahalesiz, asgari bir düzeye çekelim: mucizeler, Tanrı ve bizim aramızdaki iki yönlü kişisel iletişimin, fizik kurallarının kurcalanmasının ve bilim sahasına tecavüzün olmadığı bir din. Olsa olsa şöyle olur: Kâinatın ilk formlarına deistik bir giriş, zamanın bolluğu içerisinde yıldızlar, elementler, kimya ve gezegenler gelişir ve hayat evrimleşir. Bu kesinlikle elverişli bir ayrışma mıdır? NOMA, bu daha gösterişsiz ve iddiasız dinde güvenlice sağ kalabilir mi?

Aslında böyle olduğunu düşünebilirsiniz. Ancak ben şöyle bir fikir öne sürerim: Müdahale etmeyen bir NOMA Tanrısı, İbrahim'in Tanrı'sından daha becerikli ve iyi olmasının yanı sıra, insaflı ve doğru incelendiğinde aynı zamanda bilimsel bir varsayım olmayı sürdürür. Tekrar başa dönüyorum: Diğer yavaş evrim geçiren zekâların haricinde yalnız olduğumuz bir kâinat, zeki tasarımı kendi varoluşundan sorumlu olan, bir ilk yol göstericili kâinattan oldukça farklıdır. İki farklı çeşitteki kâinatı pratikte birbirinden ayırt etmenin çok kolay olmayacağını kabul ediyorum. Yine de, çözümsüz tasarım varsayımı hakkında tamamen özgün olan bir şey vardır ve en az bilinen tek alternatif kadar özgündür: son derece açık kademeli evrim. Bağdaşmaz biçimde farklı olmaya yakındırlar. Evrim, eşsiz bir biçimde olasılıksızlıklarının gerçekçi amaçlar kapsamında kendilerini eleyeceği varlıklar için bir anlam kazandırmıştır. Ve Bölüm 4'te göstereceğim üzere, bu konunun son sözü olarak, Tanrı Varsayımı'nı büyük bir güçle tahrip etmeye yakındırlar.

Büyük Dua Deneyi

Dua Deneyi, eğer eğlendirici olmasaydı acınaklı olduğunu düşüneceğimiz bir mucize incelemesidir: Hastalar için dua etmek onları iyileştirir mi? Dualar çoğunlukla hasta kişiler için edilir, kişisel ve gayri resmi bir tapınma işidir. Darwin'in kuzeni Francis Galton, dua etmenin insanlar için yararlı olup olmadığını bilimsellikle araştıran ilk kişidir. Her pazar, İngiltere genelindeki kiliselerde, tüm topluluğun kraliyet ailesinin sağlığı için alenen dua ettiğine dikkati çeker. Yalnızca en yakınlarımız ya da en sevdiklerimiz tarafından dua alan biz diğerlerini düşünecek olursak, acaba bu durum son derece tuhaf ve faydasız değil midir?[1] Galton bu durumu incelemeye aldı ve istatistiksel bir farka rastlamadı. Her halükârda amacı dalga geçmek olabilirdi, tıpkı rastgele seçilmiş arazi parçalarına dua edip bitkilerin daha hızlı yetişip yetişmeyeceğini görmek istediğinde olduğu gibi. (yetişmediler)

Daha yakın geçmişte, fizikçi Russel Stannard (İngiltere'nin en tanınmış üç bilim insanından birisi ki buna değineceğiz) dua etmenin hastaların sağlığını iyileştirdiği görüşünü deneysel olarak sınamak için, (elbette) Templeton Vakfı'nın sermayesini sunacağı bir girişime ağırlığını koydu.[36]

Bu tarz deneylerin kitaba uygun yapılabilmesi için, çift kör *(double-blinded*[2]) prosedürüne uyulması gerekir ve bu kurala katı biçimde uyulmuştur. Tam anlamıyla rastgele seçilen hastalar belirlenir, ilk grup denek grubu (dua edilenler), diğeriyse kontrol grubu olarak belirlenir (dua edilmeyenler.) Ne hastalar, ne doktorlar ne hastabakıcılar ne de denekler hangi hastalara dua edileceğini ya da hangilerinin kontrol üyesi olduğu bilmez. Ancak deneysel duayı edenlerin her kim için dua edeceklerse isimlerini bilmeleri gerekir; aksi takdirde, belirlenen kişiler haricindeki ilgisiz kişiler için dua etmenin ne anlamı olurdu? Ancak duacılara hastaların yalnızca ön ismi ve soyadının ilk harfini vermek yeterlidir. Görünüşe göre bu sayede Tanrı doğru hastane yatağının yerini tam olarak saptayabilecekti.

Böylesi deneyler yapma fikri başta dalga geçilmeye son derece açıktır ve beklenildiği gibi bu proje de bu olumsuzlukları yaşamıştır. Bildiğim kadarıyla Bob Newhart[3] bununla ilgili bir skeç hazırlamamıştı, ancak yine de sesindeki kararlılığı duyar gibiyim:

[1] Oxford Üniversitesi daha önce bahsettiğim rektörünü seçtiğinde, Akademi Üyeleri onun sağlığına üç gece ard arda içtiler. Bu yemeklerin üçüncüsünde, bir karşılık konuşması yapmak istedi ve cana yakın bir yorum yaptı: "Kendimi şimdiden daha iyi hissediyorum."

[2] Bir deney prosedürü; deney esnasında, deneklerin ve araştırmacıların, testin güncel aşamaları gerçekleşirken test grubu ve kontrol grubunun durumlarını bilmemeleri şeklindeki deney prosedürüdür. *-çev.n.*

[3] Amerikalı komedyen, stand-up sanatçısı ve aktör. (http://en.wikipedia.org/wiki/Bob_Newhart) *-çev.n.*

> Ne söylüyorsun Tanrım? Beni kontrol grubundan olduğum için tedavi edemiyor musun? ...Ah anlıyorum, teyzemin duaları yeterli değil. Ama Tanrım, yan yataktaki Bay Evans... O neydi Tanrım? Bay Evans her gün binlerce dua aldı öyle mi? Ama Tanrım, Bay Evans o kadar insanı tanımaz ki... Ah, ondan yalnızca John E. Olarak bahsettiler, John Ellsworthy'yi kastetmediklerini nasıl anladın?... Ah evet, hangi John E.'ye dua ettiklerini anlamak için her şeyi bilme yeteneğini kullandın. Ama Tanrım...

Tüm alayları cesurca göğüsleyen araştırmacı grubu hiç yılmadan çalıştı ve Boston yakınlarında bulunan Zihin/Beden Tıbbi Akademisi'ndeki bir kardiyolog olan Dr Herbert Benson önderliğinin kontrolündeki 2,4 milyon dolarlık Templeton sermayesi harcandı. Dr Benson'ın daha önceleri söylediği bir söze Templeton baskısından çıkan bir makalede yer verilmişti: "Tıbbi olgularda şefaat *(aracılık)* dualarının etkisinin ispatına inanmak yükselmektir." Araştırmanın sağlam ellere teslim edilmiş olması güven vericiydi ve şüpheciler tarafından berbat edilme olasılığı düşüktü. Dr Benson ve takımı altı hastanedeki 1.802 hastayı gözlemledi ki bu hastaların hepsi koroner baypas ameliyatı geçirmişti. Hastalar üç gruba ayrıldı. Birinci grup dua aldı ve bunu bilmedi. Grup 2 (kontrol grubu) dua almadı ve bunu bilmedi. Grup 3 dua aldı ve bunu bildi. Grup 1 ve Grup 2 kıyaslaması aracılık dualarının etkisini sınamak içindi. Grup 3 birinin dua ettiğini bilmenin ortaya çıkarabileceği psikosomatik etkileri test etmek içindi.

Duacılar üç kilise cemaatinden oluşuyordu, Minnesota, Massachusetts ve Missouri, bu üç kilisenin konumu hastanelerden oldukça uzaktı. Duacılara, açıklandığı üzere, dua edecekleri hastaların yalnızca ön adları ve soyadlarının ilk harfi söylendi. Bunu mümkün olabildiğince standartlaştırmak deneysel alıştırmayla emin bir şekilde sağlanabilirdi ve dolayısıyla tüm duacılara dualarının içine şu cümleyi de katmaları söylendi: "çabuk, sağlıklı bir iyileşme ve komplikasyon olmamasıyla birlikte başarılı bir ameliyat için."

Amerikan Kalp Dergisi *(American Heart Journal)* Nisan 2006 sayısında bildirilen sonuçlar oldukça belirgindi. Dua edilen ve edilmeyen hastalar arasında fark yoktu. Dua edildiğini bilen ve dua edildiğini ya da edilmediğini bilmeyenler arasında bir fark vardı; ancak bu olumsuz yöndeydi. Dualardan yararlandıklarını bilenler, bilmeyenlere nazaran, yan etkilerden daha fazla acı çektiler. Tanrı bu olgun girişimi kınadığını göstermek için hafifçe cezalandırmış mıydı? Kendileri için dua edildiğini bilen hastaların sonuç itibariyle fazladan stresten zarar görmüş olmaları daha olasıydı: Araştırmacıların

deyimiyle 'performans anksiyetesi'. Araştırmacılardan birisi olan Dr Charles Bethea şöyle demişti, "Bu onları 'dua takımına çağrılacak kadar hasta mıyım?' düşüncesiyle kararsızlaştırmış olabilir?" Günümüzün dava açma meraklısı toplumunda, kalp rahatsızlıklarından zarar gören bu hastaların, deneysel dua aldıklarını bilmelerinin bir sonucu olarak, Templeton Vakfı aleyhinde eylem niteliğinde bir dava açmaya yeltenmiş olabileceklerini umut etmek fazla mıdır?

Bu araştırmanın ilahiyatçılarca kınanması hiç şaşırtıcı değildi çünkü bu deneyin dinle dalga geçme kapasitesi vardı ve bu ilahiyatçıları mutlaka kızdırırdı. Oxford'lu ilahiyatçı Richard Swinburne, araştırmanın başarısızlığının ardından yazdığı yazısında, şu bağlamda araştırmaya karşı çıktı; Tanrı, dualara yalnızca iyi sebepler dâhilinde edildiğinde cevap verir.[37] Rastgele birisi için değil ama belirli bir kişi için dua etmek, sırf çift kör prosedürlü bir deneyin tasarımındaki rastgelelik yüzünden sağlam bir mantık teşkil etmeyecektir. Tanrı bunu anlar. Bu, aslında Bob Newhart'ın taşlamasının esas fikriydi ve Swinburne de bunu doğrulamıştı. Ancak Swinburne raporunun diğer kısmında, bizzat taşlamanın da ötesine geçer. İlk defa olmamak kaydıyla, Tanrı tarafından yönetilen bir dünyada acı çekmenin hak verilecek bir yönünü bulmaya çalışır:

> Acı çekmelerim bana cesaretimi ve sabrımı gösterme fırsatını sunar. Size, duygudaşlığınızı göstermeyi ve acılarımı hafifletmeye yardım etme fırsatını tanır. Ve topluma sunduğu fırsat ise, şu ya da bu çeşit acıların tedavisinin keşfi için yüksek miktarda para harcanıp harcanmayacağının bir karara bağlanmasıdır. İyi bir Tanrı acı çekmemize üzülse de, en çok ilgilendiği şey kesinlikle ve kesinlikle her birimizin sabır, sevgi ve büyüklük göstermemizdir ve dolayısıyla kutsal bir karakter olmamızdır. Bazı insanların kendi iyilikleri için berbat bir şekilde hasta olmaları gerekir ve bazı insanlar ise diğer insanlara önemli seçimler sağlamaları için hasta olmaya ihtiyaç duyarlar. İşte yalnızca bu yolla, bazı insanların oldukları insan tipi hakkında ciddi kararlar vermeleri konusunda cesaretlenirler. Diğerleri içinse bir hastalık bu kadar faydalı değildir.

Bu gülünç usavurma[1] eseri teolojik zihnin aşırı tipik bir örneğidir. Bana Swinburne ve Oxford'lu meslektaşımız Profesör Peter Atkins ile birlikte katıldığımız bir televizyon panelindeki özel bir durumu hatırlatır. Swinburne bir noktada Yahudi soykırımını savunmaya yeltenmişti ki bu aslında Yahudilere cesur ve asil olma fırsatı sunmaktır. Swinburne bu temele dayanarak bunu yapmak istemişti. Peter Atkins siddetli bir biçimde gürledi: "Cehennemde çürüyesin."[2]

[1] Muhakeme, mantıklı düşünme. *-ed.n.*

[2] Bu karşılıklı etkileşim son yayından aktarılarak hazırlanmıştır. Swinburne'nin tipik teolojisine ait bu yoru-

Swinburne'ün makalesinin ilerleyen bölümlerinde tipik bir ilahiyatçı mantık daha göze çarpar. Emin bir tavırla şu fikri öne sürer: "Eğer Tanrı varlığını kanıtlamak isteseydi, kalp hastalarından oluşan karşıt iki grubun (kontrol grubu ve deneysel grup) iyileşme istatistiklerini belli belirsiz etkilemekten daha iyi yollar bulurdu. Eğer Tanrı var olsaydı ve bizi buna ikna etmek isteseydi, 'dünyayı doğaüstümucizelerle' doldurabilirdi." Ama Swinburne en sonunda ağzındaki baklayı çıkarır: "Ancak, zaten Tanrı'nın varlığına dair yeterli kanıt mevcuttur ve bu kadar çok kanıt bizim için iyi olmayabilir." Çok fazla kanıt bizim için iyi olmayabilir! Tekrar okuyun. Çok fazla kanıt bizim için iyi olmayabilir. Richard Swinburne, yakın zamanda emekli olmuş, İngiltere'nin en itibarlı ilahiyat profesörü unvanının sahibidir ve İngiliz Akademisi'nin bir üyesidir. Eğer ihtiyaç duyduğunuz ilahiyatçı böyle birisiyse, Swinburne'ün diğerlerinden pek de farklı bir ilahiyatçı olmadığını bilmelisiniz. Belki de siz ilahiyatçıya gerek duymuyorsunuzdur.

Swinburne, araştırmanın başarısızlığa uğramasının ardından, bunu yadsıyan tek kişi değildi. Muhterem Raymond J. Lawrence New York Times'daki köşesini cömertçe kullanarak, sorumluluk sahibi dini liderlerin aracılık dualarının bir etkisi olup olmadığıyla ilgili herhangi bir kanıtın bulunamamasından dolayı neden 'derin bir oh çekeceklerini' izah etmiştir.[38] Eğer Benson araştırması duanın gücünü gözler önüne sermeyi başarabilseydi, ağız değiştirecekler miydi? Belki hayır ama diğer birçok papazın ve ilahiyatçının böyle yapacağından emin olabilirsiniz. Muhterem Lawrence'in yazısı en çok şu ilhamla hatırlanır: "Geçenlerde bir meslektaşım, kocasının yanlış tedavi edilmesinden ötürü doktorun birini itham eden dindar ve iyi eğitimli bir kadından söz etti. Doktorun suçu, kocasının ölüme yaklaştığı günlerde yeterince dua etmemekmiş."

Diğer ilahiyatçılar NOMA taraftarı kuşkucularla duayı böylesi bir yöntemle araştırmanın para kaybı olduğu konusunda birleştiler çünkü onlara göre doğaüstü etkiler barizce bilimin menzili dışındadır. Ancak, Templeton Vakfı çalışmayı finanse edip tam desteğini verirken, sözümona aracılık duasının gücü en azından yalnızca prensipte bilimin menzili dışındaydı. Çift kör prosedürlü bir deneyin gerçekleştirilmesi mümkündü ve bu yapıldı. Olumlu bir sonuç elde edilebilirdi. Ve eğer öyle olsaydı, tek bir din savunucusu *(apolojist)* hayal edebilir misiniz ki bilimsel araştırmanın dinsel meselelerle ilgisiz olduğu temeline dayanıp, bu sonucu reddetsin? Elbette hayır.

Araştırmanın olumsuz sonuçlarının inançlıları sarsmadığını bildirmek gereksizdir. Deney duacılarının bir kısmını sağlayan Misso-

---

[38] Hiroşima hakkındaki oldukça benzer yorumuyla önceden işaret edilmişti. Tanrı'nın Varlığı *Üzerine Deneme*, sayfa 264: 'Hiroşima atom bombasıyla yok olan insanların sayısının bir kişi azaldığını varsayalım. Eğer böyle olsaydı, cesaret ve halden anlama adına fırsatlar azalırdı...'

uri İbadet Hizmetleri Müdürü Bob Barth şöyle bir yorum yapmıştı: "İnançlı bir insan bu araştırmayı ilgi çekici bulabilir fakat biz zaten çok uzun zamandır dua etmekteyiz ve dua etmenin işe yaradığını gördük, bunun işe yaradığını biliyoruz. Bu deney, dua ve dinsellik araştırmasının yalnızca ilk adımıdır." Evet, doğru: Duanın işe yaradığını inancımız yoluyla biliriz, o halde eğer bunu kanıtlamayı başarmazsak istediğimiz sonucu alana kadar yılmadan çalışmaya devam ederiz.

Neville Chamberlain Evrimciler Okulu

NOMA'da ısrarcı bilim insanları, popülist yaradılışçılık tehlikesinin neden olduğu olası bir gizli dürtüyü özgün Amerikan siyasetinin gündemine taşırlar; Tanrı Varsayımı'nın bilime karşı bağışıklı olması. Amerika'nın bazı bölgelerinde bilim, iyi organize olmuş, sağlam siyasi bağlantıları olan ve her şeyin ötesinde sınırsızca finanse edilen bir karşıtlığın saldırısına maruz kalmaktadır ve evrim öğretimi ana hedeftir. Bilim insanları korkularından dolayı affedilebilirler çünkü tüm araştırma sermayesi eninde sonunda hükümetçe sağlanmaktadır ve seçili vekiller tahsilli seçmenlere hizmet ederken aynı zamanda cahil ve taraflı seçmenlere de hizmet etmelidirler.

Böylesi tehditlere cevaben bir evrim savunma lobisi oluşturulmuştur. Bu topluluktaki bireyler çoğunlukla, dikkat çekici bir biçimde, Eugenie Scott önderliğindeki Ulusal Bilim Eğitimi Merkezi *(NCSE - National Center for Science Education)* tarafından temsil edilir. Eugenie Scott yakın geçmişte kendi kitabı Evrim Yaradılışçılığa Karşı'yı *(Evolution vs Creationism)* yazmış, bilim adına eylemler yapan yorulmaz bir eylemcidir. NCSE nin ana siyasal hedeflerinden biri de 'mantıklı' dinsel görüşü keşfetmek ve harekete geçirmektir: kiliseye giden halkın arasında, evrimle bir sorunu olmayan ve bunun inançlarıyla ilgisiz olduğunu (ve hatta inançlarını desteklediğini) düşünen erkek ve kadınlar. Evrim savunma lobisi, yaradılışın dinin adını kötüye çıkarmasından sıkıntı çeken ruhban sınıfları, ilahiyatçılar ve aşırı tutucu olmayan inançlıların bu ana görüşü çerçevesinde ilgi çekmeye çalışmıştır. Ve ilgi çekmenin yollarından biri, gerçekte onaylamadığımız bir yöne kaymak, yani NOMA'yı benimsemektir ve bu, bilimin dinin iddialarından bağımsız olup, hiç tehditkâr olmadığı konusunda hemfikir olmaktır.

Neville Chamberlain evrimciler okulunun en önde gelen aydınlarından biri de filozof Michael Ruse'dir. Ruse, yazıları ve açtığı davalarla yaradılışçılık karşıtı güçlü bir savaşçıdır.[139] Ateist olduğunu iddia eder ancak Playboy'daki makalesi şöyle bir yaklaşımdadır:

> Biz bilimi sevenler, düşmanlarımızın düşmanının dostumuz olduğunu anlamalıyız. Evrimciler sözde müttefiklerini aşağılamakta çok zaman kaybederler. Ateistler yaradılışçılara karşılık vereceklerine cana yakın Hıristiyanları kötülemek için bol bol nefes tüketirler. John Paul II Darvinciliği destekleyen bir mektup yazdığında, Richard Dawkins kendisine şöyle yanıt vermişti: "Papa ikiyüzlü birisidir ve bilim hakkında söylediklerinde samimi olamaz. Bu açıklamayı yapmak yerine açık sözlü bir tutucu olmasını yeğlerdim."

Uzman bir görüş açısıyla Ruse'nin bu konuyu Hitler karşıtı mücadeleye benzetmesindeki yüzeysel çekiciliği fark edebilirim: "Winston Churchill ve Franklin Roosevelt, Stalin ve komünizmi sevmemiştir. Ancak Hitler'le savaşırken Sovyet güçleriyle birlikte davranmaları gerektiğini sezmişlerdir. Her türden evrimci yaradılışçılık ile savaşmak için bu örnekte olduğu gibi yan yana durmalıdır." Ancak en sonunda meslektaşım, Chicago genetikçisi Jerry Coyne'nin Ruse hakkındaki sözlerine kulak verdim:

> Ruse savaşın gerçek doğasını kavrayamamıştır. Bu savaş yalnızca evrim ve yaradılışçılık savaşı değildir. Dawkins ve Wilson gibi bilim insanlarına göre [E. O. Wilson, meşhur Harvard'lı biyolog], gerçek çekişme rasyonalizm ve hurafeler arasındadır. Bilim rasyonalizmin yalnızca bir formunu teşkil ederken, din hurafenin en bilindik şeklidir. Yaradılışçılık, sadece en güçlü düşman olarak gördükleri şeyin bir belirtisidir: din. Din yaradılışçılık olmadan var olabilirken, yaradılışçılık din olmadan var olamaz.[40]

Yaradılışçılarla ortak bir yanım vardır. Chamberlain okulunun aksine, onlar da tıpkı benim gibi NOMA ve ayrık otoritesiyle ilgilenmeyecektir. Bilim sahasının bağımsızlığına saygı duymak bir kenara dursun, yaradılışçılar kirli pençelerini her yere geçirmeyi çok iyi becerirler. Ve ahlaksızca savaşırlar. Yaradılışçılık taraftarı avukatlar Amerikan taşrasındaki kamu davalarında, ateistliğini uluorta bildiren evrimcilerin arayışındadırlar. İsmimin bu durumlar dâhilinde kullanıldığını biliyorum ve bunu esefle karşılıyorum. Bu etkili bir taktiktir çünkü rastgele seçilen jüri topluluklarının içinde, ateistlerin şeytanın kılık değiştirmiş hali oldukları bilgisiyle yetiştirilmiş olanlar mutlaka vardır ki ateistler ya çocuk sapığı *(pedofil)* ya da 'terörist' muamelesi görür (günümüz Salem cadıları[1] ve McCarthy Komünistleri[2] gibi). Beni kürsüde yakalayan yaradılışçı bir avukat, şu soruyu yönelterek bir anda jüriyi kazanabilir: "Evrim hakkındaki bilginiz sizi bir ateist

[1] Ekim 1692 de, Amerikan Salem kentinde, cadılıkla suçlanan 19 kadın asıldı, 150 kadın hapse atıldı. *-ed.n.*

[2] Soğuk savaş devrinde senatörlük yapan McCarthy'nin ismi, lideri olduğu antikomünist hareketin başını çektiği, komünist cadı avı hareketine isim kaynağı olmuştur. *-ed.n.*

olma yönünde etkiledi mi?" Bu soruya aniden evet demek isterim ancak bunu yaptığımda jüriyi kaybederim. Bunun aksine, laik ve hukuki açıdan doğru bir cevap verilebilir: "Dinsel inançlarım, ya da inançsızlığım, özel bir meseledir. Ne bu mahkemenin amacıyla ne de bilimsel çalışmalarımla en ufak bir ilgisi yoktur." Doğrusu bu ifadeyi de kullanamazdım ki sebebini Bölüm 4'te açıklayacağım.

The Guardian gazetesinde yazan Madeleine Bunting, "Akılcı amaçları olan lobi neden Richard Dawkins için Tanrı'ya şükreder?" başlıklı bir makale yazmıştır.[41] Bu gazetecinin Michael Ruse haricinde birisine danıştığına dair bir belirti yoktur ve makale sanki Ruse'nin kaleminden çıkmış gibidir.[1] Dan Dennett, Remus Amca'dan[2] zeki bir alıntı yaparak Bunting'e karşılık verdi:

> Bu iki İngilizin (Madeleine Bunting ve Michael Ruse) Amerikan halk yaşantısındaki en bilindik entrikalardan birinde harap olmalarını komik buluyorum (akılcı amaç lobisi neden Richard Dawkins için Tanrıya teşekkür etmelidir, Mart 27). Tavşan tilki tarafından yakalandığında ona yalvarır: "Ah, lütfen, lütfen Tilki, ne istersen yap ama beni şu korkunç çalıya atma!" Aslında, çalıların arasında güvende olacaktır ve bunu tilkinin ağzını aramak için yapar. Amerikan propagandacı William Dembski akılcı amacın yararına sağlam çalışmaları devam ettirmesini söyleyerek Richard Dawkins'le dalga geçen bir yazı yazdığında, Bunting ve Ruse buna aldandılar! "Oh Tanrım, Tilki, samimi iddianız (evrimsel biyoloji bir yaratıcı Tanrı fikrini çürütür) fen sınıfında biyoloji dersini tehlikeye atmaktadır çünkü bunu öğretmek kilise ve devlet arasındaki ayrımı bozacaktır!" Doğru. Ayrıca, bakireyken doğumun imkânsız olduğunu bildireceği için fizyoloji dersini de hafifletmelisiniz...[42]

Tüm bu mesele, Tavşan'ın çalılardan hür yakarışı da eklenerek, biyolog P.Z.Myers tarafından dikkatle ele alınmıştır. Myers'ın Pharyngula[3] *blog*'u etkili bir sağduyu adına eminece dikkate alınabilir.[43]

Ödün verme lobisindeki meslektaşlarımın ister istemez aldatıcı olduklarını ima etmiyorum. NOMA'ya içtenlikle inanmış olabilirler, fikir ayrılıklarında ve konunun detaylarında nasıl uzlaştıklarını kavrayamamama rağmen. Bu sorunun peşinden gitmeye şimdilik gerek yoktur fakat bilim insanlarının dinsel meseleler hakkındaki ortalığa dökülmüş bildirilerini anlama arayışında olan birisi, siyasi şartları göz önünde bulundurmayı unutmamalıdır: gerçeküstü medeniyet

[1] New York Times 22 Ocak 2006 sayısındaki, hatırı sayılır (ve çok daha sağlam bilgiler sunan) gazeteci Judith Shulevitz'in makalesi 'Kozmolojiler ters düştüğünde' için de aynı şey söylenebilir. General Montgomery'nin Savaşın İlk Kuralı 'Moskova'ya ayak basmayın' idi. Belki de Gazetecilik Bilimi için de bir İlk Kural olmalıdır: 'Michael Ruse'dan başka birileriyle de röportaj yapın.'

[2] Walt Disney karakteri. *-çev.n.*

[3] Embriyonun gelişiminde bir safha. *-ed.n.*

savaşları artık Amerika'yı parçalamaktadır. NOMA tarzı ödün vermeye daha sonraki bölümlerde tekrar değineceğim. Şimdi bilinemezcilik, bilgisizliğimizin yavaş yavaş yontulma olasılığı ve Tanrı'nın varlığı ya da yokluğuyla ilgili kararsızlığın belirli bir ölçüde azaltılmasını inceleyelim.

KÜÇÜK YEŞİL ADAMLAR

Bertrand Russel'ın hikâyesinin uzayda bir demlik değil, uzayda hayatla ilgili olduğunu varsayın; bu da en az Sagan'ın unutulmaz inkârının konusu kadar cesaret gerektirir. Bu varsayımı da çürütemeyiz ve tam anlamıyla akla yatkın tek duruş bilinemezciliktir. Ancak bu varsayım artık boş bir varsayım değildir. Hemen aşırı olasılıksızlık sezemeyiz. Elimizde eksik ispata dayalı ilginç bir bulgu olur ve kararsızlığımızı azaltacak ispatın türünü kaydedebiliriz. Eğer hükümetimiz, sadece yörüngede gezinen demlikleri aramak maksadıyla pahalı teleskoplara yatırım yapsaydı hakaret etmek isterdik. Ancak, zeki yabancılardan sinyaller alabilmek umuduyla gökyüzünü tarayan radyo teleskoplar kullanarak, DDVA (Dünya Dışı Varlık Araştırması) adına para harcamayı takdir edebiliriz.

Carl Sagan'ı dünya dışı yaşamı içtenlikle inkâr etmesiyle övmüştüm. Fakat olasılığı kestirebilmek için neyi bilmeye ihtiyacımız olduğuyla ilgili aşırıya kaçmayan bir değerlendirme yapabilir (ve Sagan yaptı). Bu süreç, en azından bilgisiz olduğumuz konu başlıklarının bir listesini çıkarmakla başlatılabilir, tıpkı, Paul Davies'in tanımıyla, olasılıkları bir araya getiren ünlü Ördek Denklemi'nde *(Drake Equation)* olduğu gibi. Bu denklem, kâinatta bağımsız bir biçimde evrim geçiren medeniyetlerin sayısını tahmin etmek için yedi terimin birbiriyle çarpılması gerektiği açıklamasını getirir. Bu yedi terimin açılımı şöyledir: Yıldızların sayısı, yıldız başına düşen dünya benzeri gezegenlerin sayısı ve şu ya da bu olasılık ve de listeye koymaya gerek duymadığım diğer terimler. Çünkü burada belirtmek istediğim tek konu, bunların hepsinin bilinemez ya da muazzam hata paylarıyla tahmin edilebilir olmalarıdır. Tamamen ya da hemen hemen tamamen bilinmez olan birçok terim birbiriyle çarpıldığında, elde edilen sonuç (uzaylı medeniyetlerinin tahmini sayısı) o kadar hatalıdır ki burada bilinemezcilik tek güvenilir duruş olması koşuluyla son derece mantıklı görünür.

Ördek Denklemi'ndeki bazı terimler, ilk kez not alındıkları 1961 yılında olduklarından daha bilindik haldedirler. O tarihte, merkezi bir yıldızın yörüngesindeki güneş sistemimizin gezegenleri bilinen tek terimdi, buna Jüpiter ve Satürn uydu sistemlerince sağlanmış kısmi

benzerlikler de dâhildi. Kâinattaki yörüngesel sistem sayısıyla ilgili en yakın tahminimiz, daha gayri resmi 'sıradanlık prensibi' eşliğindeki kuramsal modellere dayalıydı: yaşamakta olduğumuz yerde olağandışı hiçbir şey olmaması gerektiği hissi (bu prensip Copernicus, Hubble ve diğerlerinin tatsız tarih derslerinden doğmuştur.) Maalesef, sıradanlık prensibi, arkasından gelen insancı ilkeyle zayıflatılmıştır (Bölüm 4'e bakın): Eğer bizim güneş sistemimiz gerçekten kâinatta tek ise, böylesi meseleler hakkında kafa yoran varlıklar olarak, burası, tam anlamıyla, yaşamak zorunda olduğumuz tek yerdir. Varoluşumuzun kendisi, oldukça sıradışı bir yerde yaşadığımızı gösterebilirdi.

Ancak güneş sistemlerinin heryerdeliğine dair günümüz tahminleri artık sıradanlık prensibi üzerine dayandırılmamaktadır; açık, dolaysız ispatla bildirilirler. Comte'un pozitivizminin intikamı spektroskop, tekrar işler hale gelmiştir. Teleskoplarımız diğer yıldızlar etrafındaki gezegenleri net bir biçimde görecek güçte değildir. Ancak bir yıldızın konumu, etrafında dönen gezegenlerin yerçekimsel etkisiyle düzensizleşir ve spektroskoplar yıldızların spektrumundaki Doppler değişimlerini gözler önüne serebilirler. En azından düzeni bozan gezegen büyük olursa. Çoğunlukla bu yöntem kullanılarak, kitabın yazıldığı sırada 147 yıldızı yörüngeleyen 170 adet güneş sistemi dışı gezegenin olduğunu biliyoruz[44] ancak bu rakam kitabı okuduğunuz sırada mutlaka yükselmiştir. Şimdiye kadar bunlara büyük 'Jüpiterler' dendi, çünkü yalnızca Jüpiterler yıldızlarını günümüz spektroskoplarının keşif bölgesine itebilirler.

En azından Ördek Denklemi'nin önceleri saklı kalmış bir teriminin sayısal ölçümünü geliştirdik. Bu durum, denklemin sunduğu son değer hakkındaki bilinemezciliğinizin belirgin miktarda rahatlamasını sağlamıştır. Diğer dünyalardaki hayat konusunda hâlâ bilinemezci olmak zorundayız. Ancak artık daha az bilinemezci olabiliriz çünkü artık biraz daha bilgiliyiz. Bilim bilinemezciliği budayabilir, tıpkı Huxley'in Tanrı'nın özel durumunu yadsımak için gerçek görüşlerini budaması gibi. İddia ediyorum ki, Huxley, Gould ve diğerlerinin kibar kaçınmalarına rağmen, Tanrı sorgusu ne prensipte ne de sonsuza kadar bilimin sahası dışında kalacaktır. Comte'un aksine, yıldızların doğası ve yörüngelerindeki hayat olasılığıyla birlikte, bilim bilinemezciliğin sahasına, en azından olasılıksal akınlar yapabilir.

Tanrı Varsayımı tanımlamam 'insanüstü' ve 'doğaüstü' sözcüklerini kapsar. Farkı belirginleştirmek için, bir DDVA radyo teleskopunun gerçekten dış dünyadan bir sinyal aldığını hayal edin ve bu sinyal açıkça yalnız olmadığımızı ortaya çıkarmış olsun. Bu saçma olmayan bir meseledir, sırası gelmişken, ne tarz bir sinyal bizi bunun zeki bir kaynağı olduğu konusunda ikna eder? Soruyu tersine çevirmek iyi bir yaklaşımdır. Dünya dışı dinleyicilerin varlığımızdan ha-

berdar olması için, zekâmızla ne yapmalıyız? Ritmik titreşimler bunu sağlayamaz. 1967'de titreşimi ilk keşfeden radyo gökbilimci Jocelyn Bell Burnell, 1,33 saniyelik frekans hızının hassasiyetinden etkilenerek, şaka yollu, sinyale şöyle bir isim koymuştur, KYA (Küçük Yeşil Adam) sinyali. Daha sonra gökyüzündeki farklı bir frekansta ikinci bir sinyal keşfetmiştir ki bu sinyal, KYA varsayımına biraz daha uygundur. Metronomik ritimler birçok zeki olmayan fenomen tarafından oluşturulabilir, sallanan dallardan damlayan su damlalarına kadar, kendinden ayarlı ters tepki döngülerindeki zamanlama gecikmelerinden, kendi etrafında ve bir yörünge etrafında dönen göksel cisimlere kadar. Galaksimizde şu an binden fazla titreşim bulunmuştur ve bunların her birinin tıpkı bir deniz feneri ışığı gibi etrafımızda salınan, radyo enerjisi çıkaran, dönen nötron yıldızları oldukları genelde kabul edilmektedir. Saniyelerle ölçülen bir zaman çizelgesinde kendi etrafında dönen yıldızları düşünmek merak uyandırıcıdır (günlerin 24 saat değil de, 1,33 saniye sürdüğünü hayal edin) ama nötron yıldızları hakkında bildiklerimiz zaten fazlasıyla merak uyandırıcıdır. Asıl mesele, artık titreşim fenomeninin zekânın değil temel fiziğin bir ürünü olarak kabul edilmesidir.

Beklemedeki kâinata sadece ritmik bir titreşimle zeki varlığımızı gösteremeyiz. Asal sayıları tam anlamıyla fiziksel bir sürecin oluşturmuş olabileceğini düşünmek zor olduğundan, genelde tercihe dayalı bir tarif oldukları ima edilir. İster asal sayıları saptayarak ister diğer yollarla, DDVA'nın anlaşılır bir dünya dışı ispatla çıkageldiğini hayal edin ve belki de bunu Fred Hoyle'nin *A for Andromeda* ya da Carl Sagan'ın Temas *(Contact)* isimli eserlerindeki bilim kurgu satırlarında sözü geçen çok geniş miktarda bir bilgi ve akıl aktarımı izler. Böyle bir durumda nasıl bir karşılık vermemiz gerekir? Tapınmaya benzer bir tepki affedilebilirdi çünkü bu kadar uzak bir mesafeden sinyal gönderebilme kabiliyetine sahip bir medeniyetin bizden çok daha üstün olma ihtimali vardır. Üstelik bu medeniyet aktarma sırasında bizden daha ilkel olsa bile, aramızdaki bu muazzam mesafeye dayanarak, mesajın bize ulaştığı zamanda bizden bin yıl ileride olmaları gerektiğinin hesabını yapabiliriz. (tabii bu arada kendi soylarını tüketmezlerse)

Onlar hakkında bilgi edinmeye başlayalım ya da başlamayalım, bunlar çok büyük bir ihtimalle bir ilahiyatçının hayal gücünün kendisine sunabileceği herhangi bir varlığı aşan, tanrı benzeri varlıklardan oluşmuş insanüstü yaratık medeniyetleridir. Teknik başarıları bize doğaüstü görünecektir, tıpkı 21. yüzyıla ışınlanan bir Orta Çağ köylüsüne bizim dünyamızın görüneceği gibi. Bu köylünün bir dizüstü bilgisayara, bir cep telefonuna, bir hidrojen bombası ya da bir jumbo jete nasıl tepki vereceğini hayal edin. Arthur C. Clarke'nin,

Üçüncü Kural'da *(Third Law)* dediği gibi: "Yeterince ilerlemiş herhangi bir teknoloji büyüden farksızdır." Teknolojimizin ikram ettiği mucizeler eskilerin gözüne, suları yaran Musa ya da su üstünde yürüyen İsa hikâyelerinden daha az olağanüstü görünmeyecektir. DDVA sinyalimizin yabancıları bize tanrı gibi gelebilirler, tıpkı Taş Çağı medeniyetlerinde silahlar, teleskoplar, kibritler ve güneş tutulmalarını önceden söylemelerine yarayan takvimlerle çıkagelen misyonerlerin Tanrı muamelesi görmeleri gibi. (ve hak etmedikleri onuru sonuna kadar kullandılar.)

O halde, en gelişmiş DDVA yabancıları hangi anlamda tanrı değildirler? Hangi anlamda üstün insan olurlar ancak doğaüstü olamazlar? Bu öylesine önemli bir anlamdır ki bu kitabın kalbine iner. Tanrılar ve tanrı benzeri dünya dışı varlıklar arasındaki fark, özelliklerinde değil kökenlerinde yatar. Zeki tanımlamasını hak etmeye yeter karmaşıklıktaki varlıklar bir evrim sürecinin sonucudur. Onlarla karşılaştığımızda her ne kadar tanrı benzeri görünürlerse görünsünler, başlangıçta öyle değillerdi. Bilimkurgu yazarları, Sahte Dünya'daki *(Counterfeit World)* Daniel F.Galouye gibi, çok daha üstün bir medeniyet tarafından hazırlanmış bir bilgisayar benzetiminde yaşadığımızı bile öne sürmüşlerdir (ve bu varsayımın nasıl çürütüleceğini bilmiyorum). Ancak benzetimlerin de bir kökeni olmalı. Olasılık kanunları, daha ilkel ataları olmaksızın aniden ortaya çıkmalarını bütünüyle reddeder. Büyük bir ihtimalle varlıklarını Darwinci evrimin bir çeşidine (belki de alışılmadık olana) borçludurlar: Daniel Dennett'in terminolojisinden alırsak, 'gök oltasının' aksine bir çeşit giderek karmaşık bir hal alan 'vinçler.'[45] Gök oltaları (tüm tanrılar dâhil) mucizelerdir. Gerçek bir açıklayıcı görevleri yoktur ve sağladıklarından daha fazla açıklama isterler. Vinçlerse gerçekten açıklık getiren nesnelerdir. Doğal seçilim tüm zamanların şampiyonudur. Hayatı ilkel gösterişsizlikten, karmaşıklığın, güzelliğin ve günümüzün büyüleyici tasarımının baş döndürücü doruklarına taşımıştır. Bu Bölüm 4 'Tanrı Neredeyse Kesin Olarak Neden Yoktur?'un başlıca içeriği olacaktır. Ancak öncelikle, Tanrı'nın varlığına etkin bir biçimde inanmadığımı gösteren esas mantığı açıklamaya girişmeden önce, tarih boyunca sunulan inanç hakkındaki olumlu kanıtlardan kurtulmak zorundayım.

BÖLÜM 3

Tanrının Varlığı Yönünde Kanıtlar

"İlahiyat kürsüsü bizim kurumumuzda yer alamaz."

THOMAS JEFFERSON

Tanrı'nın varlığı yönünde kanıtlar yüzyıllar boyunca ilahiyatçılar tarafından sistematikleştirilmiş ve bunlara (yanlış anlaşılan 'common sense - sağduyu' yu sağlayanlar da dâhil olmak üzere) başkalarınca bazı eklemeler yapılmıştır.

Thomas Aquinas'ın 'Kanıtları'

Thomas Aquinas'ın on üçüncü yüzyılda öne sürdüğü beş 'kanıt' aslında hiçbir şeyin ispatı değildir ve anlamsızlıkları kolayca teşhir edilebilir; gerçi itibarını göz önüne aldığımda bunu çekinerek dile getirdim. Bu kanıtlardan ilk üçü yalnızca tek fikri bildirmenin değişik yollarıydı. Bu yüzden üçü birlikte dikkate alınabilirler. Hepsi çıkışı olmayan sonsuz birer kısırdöngüye yol açar; bir sorunun cevabı, başka bir soruyu doğurur ve bu *sonsuza* kadar böyle devam eder.

1- *Hareketsiz Hareket Ettirici.* Hiçbir şey bir ilk hareket ettirici olmadan hareket etmeye başlamaz. Bu bizi tek çıkışın Tanrı olduğu bir kısırdöngüye yöneltir. Bir şey ilk hareketi sağlamış olmalıdır ve biz buna Tanrı deriz.

2- *Sebepsiz Sebep.* Hiçbir şey kendi kendine sebep olamaz. Her sonucun öncül bir sebebi vardır ve biz tekrar kısırdöngüye itiliriz. Bu durum, bir ilk sebep tarafından sona erdirilmiş olmalıdır ki biz buna Tanrı deriz.

3- *Evrensel İspat.* Maddesel nesnelerin var olmadığı bir zaman dilimi mutlaka olmuştur. Ancak, şu an maddesel nesneler bulunduğundan, bunları var eden maddesel olmayan bir şey olmalıdır ki biz buna Tanrı deriz.

Bu kanıtların üçü de bir kısırdöngü görüşüne dayanır ve bu döngünün sonlanması için Tanrı'dan yardım alır. Bu baştan aşağı yersiz bir sanıdır ve Tanrı bu döngüye karşı "sözümona" bağışıksızdır. Bir sonsuz döngüyü ve bu döngüyü sonlandıracak, isimlendirdiğimiz bir sonlandırıcıyı keyfice arzulamanın onaylanabilir olduğunda hemfikir olsak ve bunu sadece bir sonlandırıcıya ihtiyacımız olduğu için yapsak da, bu sonlandırıcıya yine de genelde Tanrı'ya yüklenen özellikleri yüklemek adına kesinlikle sağlam bir temelimiz olmaz: Her şeye gücü yetme, her şeyi bilme, iyilik, tasarım yaratıcılığı, insani özellikleri fazlasıyla aşan dua dinleme, günah bağışlama ve düşünce okuma. Bu arada, her şeyi bilme ve her şeye gücü yetme vasıflarının birbirleriyle çeliştiği mantıkçıların dikkatinden kaçmamıştır. Eğer Tanrı

her şeyi biliyorsa, her şeye gücü yetme özelliğini kullanarak yapacağı şeyler zaten önceden bellidir. Demek ki Tanrı bu belirli eylemlerini değiştiremeyecektir, ki bu da her şeyi yapabilme gücünün olmadığı anlamına gelir. Karen Owens bu nükteli küçük paradoksu eşit ölçüde esprili bir dörtlüğünde yakalamıştır:

> Herşeyi bilen,
> Geleceği gören Tanrı
> Gelecekteki fikrini değiştirmek için,
> Her şeye gücü yetme özelliğini kullanabilecek mi?

Kısırdöngü ve onu sonlandıracak Tanrı'ya nafile yakarışlara geri dönersek, bunları 'büyük patlama *(bigbang)* eşsizliği' ya da henüz bilinmeyen başka fiziksel kavramlara yormak anlamsız kaçacaktır. Bu sonlandırıcıya Tanrı demek en iyi ihtimalle yararsız, en kötü ihtimalle zararlı derecede yanıltıcı olur. Edward Lear'ın Crumboblious Pirzolaları İçin Anlamsız Tarif'i *(Nonsense Recipe for Crumboblious Cutlets)* bizi, 'birkaç dilim biftek temin edip, bu dilimleri mümkün olan en küçük parçalarına ayırıp, o parçaları biraz daha küçültüp, bunu 8 ya da 9 kez tekrarlamaya' davet eder. Bazı kısırdöngüler doğal bir sonlandırıcıya erişirler. Bilim insanları, "eğer, mesela, altını mümkün olan en küçük parçalarına ayırabilseydik neler olurdu?" sorusunun yanıtını merak etmeye alışkındırlar. Neden geriye kalan bu altın parçacıklarından birini ortadan kesebilip, daha küçük bir altın zerresi elde edemezsiniz? Bu durumda, kısırdöngü atom tarafından kati surette yok edilecektir. Mümkün olan en küçük altın parçası, tam olarak yetmiş dokuz proton ve bundan biraz fazla miktarda nötron ve yetmiş dokuz elektronu içeren bir atom çekirdeğidir. Eğer altını bir atom seviyesinin bir adım ötesine giderek, 'kesebilirseniz', elde ettiğiniz şey artık altın olmaz. Atom, Crumboblious Pirzolaları tarzındaki kısırdöngüye bir doğal sonlandırıcı sağlar. Tanrı'nın Aquinas'ın kısırdöngülerinde doğal bir sonlandırıcı niteliği taşıyıp taşımadığı asla belli değildir. Kitabın ilerleyen sayfalarında da göreceğimiz gibi, aslında bu kibar bir eleştiridir.

4- *Dereceden İspat.* Dünyadaki konuların (şeylerin) farklı farklı olduklarını biliriz. Mesela, iyilik ve güzellik dereceleri vardır. Ancak bu dereceler yalnızca bir maksimuma göre kıyaslandıktan sonra açıklık kazanırlar.
İnsanlar hem iyi hem kötü olabilirler, öyleyse maksimum iyilik insanda gömülü olamaz. O halde, kusursuzluk standardını belirlemek için de başka bir maksimum olmalıdır ve biz bu maksimuma Tanrı deriz.

Bu bir ispat mıdır? Öyleyse şöyle de diyebiliriz: İnsanlar kokularına göre farklılık gösterirler ancak kıyaslamayı yalnızca kavranabilir bir kusursuz maksimum örneğiyle yapabiliriz. O halde, leş gibi kötü kokmakta emsalsiz olan bir maksimum var olmak zorundadır ve biz ona Tanrı deriz. Ya da bu kıyaslamanın öğelerini istediğiniz gibi değiştirin ve benzer, saçma sonuçlar türetin.

5- *Teolojik İspat ya da Tasarıdan İspat.* Dünyadakiler, özellikle yaşayan nesneler, sanki birisi tarafından tasarlanmış gibi görünürler. Tasarlanmamış gibi görünen, bildiğimiz hiçbir şey yoktur. O halde bir tasarımcı olmalıdır ve biz ona Tanrı deriz.[1] Aquinas, hedefe doğru giden bir ok benzetmesini kullanmıştır ancak çağdaş bir ısı güdümlü anti-uçak füzesi amacına daha iyi hizmet ederdi.

Tasarıdan ispat, günümüzde hâlâ düzenli olarak kullanılan tek kanıttır ve birçoğunun gözünde hâlâ yıkıcı güçte ve çözümlenemezdir. Genç Darwin, bunu Cambridge'li bir öğrenciyken William Paley'in Doğal İlahiyat'ında *(Natural Theology)* okuduğunda bundan çok etkilenmişti. Paley'in kör talihine bakın ki bu kanıtı çürütmek ergin Darwin'e nasip olmuştur. Herhalde, popüler inancın akılcı usavarımla zedelenmesinde, tarihte Charles Darwin'in tasarıdan ispatı çürütmesinden daha yıkıcı bir örnek yoktur. Bir kere bu çok beklenmedik bir durumdu. Darwin'e şükürler olsun ki, artık "tasarlanmamış gibi görünen bildiğimiz hiçbir şey yoktur demek" doğru değildir. Doğal seçilimli evrim karmaşıklık ve inceliğin olağanüstü doruklarına tırmanarak kusursuz bir tasarım imgelemi üretmiştir. Ve bu sahte tasarım tepelerinden birisi de, sinir sisteminin (diğer daha basit yeteneklerinin yanında), bir oktan çok, hedefin peşinde olan karmaşık bir ısıya duyarlı güdümlü füze sistemi gibi hareket etmesidir; küçük bir böcekte bile. Tasarıdan ispata Bölüm 4'te tekrar değineceğim.

[1] Okul arkadaşlarımdan birinin birlikte geometri çalışırken bir Öklid sağlamasının içine sıkıştırdığı ölümsüz tasımı *(Tasım: Doğru kabul edilen iki hükümden üçüncü bir hükmün çıkarımı yolu. Ç.n.)* hatırlamadan edemedim: 'ABC Üçgeni eşkenardır. O halde...'

YARADILIŞIN DOĞASIYLA İLGİLİ *(ONTOLOJİK)* VE DİĞER OLASI (ÖNSEL) KANITLAR

Tanrı'nın varlığı yönündeki kanıtlar başlıca ikiye bölünürler, *öncekiler* ve *sonrakiler*. Thomas Aquinas'ın beş kanıtı sonraki kanıtlardır, yeryüzünün gözlemlenmesine dayanırlar. Önsel kanıtların en ünlüsüyse, sadece uzaktan akıl veren usavarımcılığa dayanan ontolojik kanıttır. 1078 senesinde Canterbury Azizi Anselm tarafından ileri sürülmüş ve o tarihten bu yana birçok filozof tarafından farklı şekillerde yeniden ifade edilmiştir. Anselm'in kanıtının sıra dışı bir yönü bulunur ki bu da aslen insanlara değil bizzat Tanrı'ya hitap etmesidir, tıpkı bir dua gibi (dua dinleme becerisine sahip herhangi bir varlığın kendi varlığını ispatlamaya gerek duymayacağı fikri aklınıza gelebilir.)

Anselm'e göre, kendisinden daha mükemmel hiçbir varlığın tasavvur edilemeyeceği bir varlığı, en mükemmel olanı tasavvur etmek mümkündür. Bir ateist dahi böylesi üstün bir varlığı akla getirebilir, gerçek dünyadaki varlığını inkâr etse bile. Kanıt şöyle bir sonuca varır; gerçek dünyada var olmayan bir varlık, bu duruma göre mükemmel olamaz. O halde bir çelişkiye düşeriz ve demek ki Tanrı vardır!

Bu çocuksu iddiayı uygun bir dile, yani çocuk bahçesi diline çevirmeme izin verin:

> 'Tanrı'nın varlığını sana ispatlayabileceğime dair bahse girerim.'
> 'Yapamazsın işte.'
> 'Peki o zaman.. Mümkün olan en kusursuz kusursuz *kusursuz* şeyi düşün.'
> 'Tamam düşündüm, şimdi ne yapayım?'
> 'Şimdi, bu kusursuz kusursuz kusursuz şey gerçek mi? Yaşıyor mu?'
> 'Hayır, yalnızca zihnimin içinde.'
> 'Ama eğer gerçek olsaydı daha kusursuz olmaz mıydı? Çünkü gerçekten gerçekten kusursuz bir şey, saçma, bayat ve hayal ürünü bir şeyden daha üstün olmalıdır. Böylece Tanrı'nın varlığını kanıtlamış oldum. Lay lalay la lay lay. Tüm ateistler budaladır.'

'Budalalar' sözcüğünü çocuksu ukalalığı yansıtması için iyice düşünüp taşınarak seçtim. Anselm, 14. İlahinin ilk mısrasını alıntı yapmış ve varsayımsal ateistlerini betimlerken 'budala' (Latince *insipiens*) sözcüğünü kullanacak kadar küstahlaşmıştır, "Budala tüm kalbiyle Tanrı yoktur dedi:"

> Sonuç itibariyle, bir budala dahi en azından aklın içinde daha üstün bir örneği olmayan bir şeyin var olduğuna ikna olmuştur. Bunu hissetmesi için kulak vermesi gerekir. Ve hissedilen şey her ne ise, aklın içindedir. Ve elbette, daha üstün bir şey düşünülemeyeceğinden yalnızca zihnin içinde var olamaz. Zira yalnızca zihnin içinde var olduğunu hayal edin: o halde gerçekte de var olduğu düşünülebilir; ki bu daha üstün olanıdır.

Önemli sonuçların bu tarz münakaşacı dalaverelerin sonunda ortaya çıktığı fikri hiç hoşuma gitmemiştir, bu yüzden 'budala' benzeri sözcüklerle saldırmamak için kendimi dizginlemeyi ihmal etmemeliyim. Bertrand Russel (budala değildir) ilginç bir söz söylemiştir, "Safsatanın tam olarak nereden kaynaklandığını bulmak, [ontolojik kanıtın] safsata olması gerektiğine inanmış olmayı hissetmekten çok daha zordur." Ki Russel gençliğinde bu konuda ikna oluvermişti:

> 1894'te bir gün, Trinity Caddesi'nde tek başıma yürüyüş yaparken, birdenbire ontolojik kanıtın mantıklı olduğunu fark ettiğim (ya da fark ettiğimi sandığım) o belirli anı hatırlarım. Bir tütün tabakası almak için dışarı çıkmıştım; geri dönüş yolunda tabakayı aniden havaya fırlattım ve tekrar yakalar yakalamaz haykırdım: 'Great Scott![1] Ontolojik kanıt sağlamdır.'

Şöyle düşünüyorum, acaba neden şöyle bir cümle kurmadı: "Great Scott! Ontolojik kanıt akla yatkın gibi görünüyor. Ancak kozmosla ilgili önemli bir gerçeğin basit bir sözcük oyununun ardında gizli olması, gerçek olmak adına fazla sağlam değil midir? Belki de Zeno'nunki gibi bir paradoks olup olmadığını çözmek için araştırma yapmaya hazırlansam daha iyi olacak sanırım." Yunanlılar, Zeno'nun *kanıtı* yüzünden Achilles'in kaplumbağayı asla yakalayamayacağını görmekte epey zorluk çekmişlerdir.[2] Ancak Yunanlar Achilles'in bile bile kaplumbağayı kaçırdığı sonucunu çıkarmamaya meyilliydiler. Bunun yerine bunu bir paradoks olarak nitelendirdiler ve sonraki nesil matematikçilerin buna bir açıklık getirmesi için beklediler. (Daha sonra ortaya çıkarılan, sınırlı bir değerde birleşen sonsuz seriler kuramıyla.) Russel'ın bilgi donanımı, Achilles'in kaplumbağa yakalamadaki başarısızlığını anarken kafasına tütün tabakası fırlatılmaması gerektiğinin sebebini anlayabilecek birisininki ka-

[1] Genelde süper kahraman çizgi romanlarında geçen bir şaşkınlık veya hayret ifadesidir. Süperman tarafından sıkça söylenir ve ulu tanrım için bir örtmecedir. *-ed.n.*

[2] Zeno'nun paradoksu ayrıntıları bir dipnotta işlenecek kadar ünlüdür. Aşil kaplumbağadan on kat daha hızlı koşabilmektedir, böylece yarışın başlangıcında kaplumbağaya 100 metre avans verir. Aşil 100 metre koştuğunda kaplumbağa ondan 10 metre öndedir. Aşil 10 metre daha koştuğunda kaplumbağa 1 metre öndedir. Aşil 1 metre daha koşar, kaplumbağa hâlâ 1/10 metre öndedir... Bu *sonsuza* kadar sürer ve böylece Aşil kaplumbağayı asla yakalayamaz.

dar yeterliydi elbette. O halde aynı dikkati neden Aziz Anselm söz konusu olduğunda göstermedi? Eğer mantık zorunlu kılıyorsa, hayal kırıklığına uğramaktan bile hiç çekinmeyen, aşırı derecede temiz zihniyetli bir ateist olduğundan şüphelenirim.[1] Ya da belki de ipucu ontolojik kanıtı çözmesinden çok sonra Russel'ın 1946'da bizzat yazdığı notlarından birinde gizlidir:

> Asıl soru şudur: Sırf onu düşünebiliyor olmamızdan yola çıkarak, zihnimizin dışındaki varlığının da ispatlanabilir olduğunu onaylayabilir miyiz? Bu soruya her filozof evet yanıtı vermekten hoşlanacaktır, çünkü bir filozofun dünyevi bulguları keşfetme amacındaki gayreti, incelemekten çok düşünme yoluna gitmektir. Eğer doğru yanıt evet ise, kuramsal düşünce somut bilgiye bir köprü uzatacaktır. Eğer yanıt hayırsa, bu köprü yoktur.

Bu konudaki şahsi düşüncem, tüm bunların aksine, gerçek dünyadaki verilerin en küçüğünden dahi faydalanmadan böylesi önemli bir sonuca ulaşıldığında, bu türden bir mantığın her satırına otomatik ve derin bir kuşkuyla bakmalıyız. Belki de bu benim bir filozof değil ama bir bilim adamı olduğumu işaret etmekten başka hiçbir şeye yaramaz. Yüzyıllar süresince filozoflar ontolojik kanıtı gerçekten ciddiye alarak hem lehinde hem aleyhinde görüş bildirmişlerdir. Ateist filozof J. L. Mackie, Tanrıcılığın Kerameti'nde *(The Miracle of Theism)* kısmen anlaşılır bir tartışma başlatır. Bir filozofun aşağı yukarı tanımını yaparken, "yanıt verirken sağduyulu kararı temel almayan birisidir" dediğimde aslında iltifat etmiş olurum.

Ontolojik kanıtın yanlışlığının en kesin kanıtları genelde David Hume *(1711-1776)* ve Immanuel Kant'a *(1724-1804)* atfedilir. Kant, Anselm'in 'varlık' yokluktan daha 'kusursuzdur' diyen şüpheli varsayımını çürüterek oyunun sırrını ortaya çıkarmıştır. Amerikalı filozof Norman Malcom bunu kendi üslubuyla şöyle izah eder: "Varoluşun bir kusursuzluk olduğu doktrini gözlerden kaçmayan bir tuhaflıktır. Şu ifade akla uygun ve doğrudur; eğer evime yalıtım yaptırırsam, gelecekte, yalıtım yapılmamış halinden daha iyi bir ev olacaktır; ancak eğer evim var olsaydı, var olmadığından daha iyi bir yer olacaktı demek ne anlama gelir?"[46] Bir diğer filozof Avustralya'lı Douglas

[1] Günümüzde buna benzer bir durumu, yaşlandığında dininden döndürülerek bir çeşit Tanrıçaya inanmak zorunda bırakıldığını bildiren, filozof Antony Flew'in bolca reklamı yapılmış dönekliğinde görebiliriz (internet üzerinde çılgın, ateşli bir tekrar süreci başlatılmıştı.) Aksi yöndeki Russel müthiş bir filozoftu. Ve Nobel ödülü kazanmıştı. Flew'in sözümona din değişikliği belki de Templeton ödülüne layık görülmeliydi. Bu yönde ilk adım, 2006'da 'Phillip E. Johnson Düşünce Özgürlüğü ve Sadakat Ödülü'nü' kabul ettiğini bildiren viz kızartıcı karardır. Phillip E. Johnson ödülünü ilk alan bizzat Phillip E. Johnson'dır, Akılcı Amacı bir 'bombardıman strateji' olarak kurarak güvenilirlik kazanmış bir hukukçudur. Flew ödülün ikinci sahibi olacaktı. Ödülü veren üniversite BIOLA Üniversitesi'dir yani Los Angeles Kutsal Kitap Enstitüsü'dür *(Biola University of Los Angeles.)* 'Flew kullanıldığımı fark edemiyor mu?' diye düşünmeden edemiyor insan. Victor Stenger, Free Inquiry 25: 2, 2005, 17-18'deki 'Flew'in Çatırdayan Bilimi'ni okuyun; www.secularhumanism.org/index.php?section=library&page=stenger_25_2

Gasking, ironik 'kanıtı' Tanrı *yoktur* ile taşı gediğine oturtmuştur. (Anselm ile aynı dönemde yaşamış Gaunilo, benzer bir *reductio*[1] ileri sürmüştür.)

1 Dünyanın oluşumu aklın hayalin alabileceği en harika başarıdır.

2 Bir başarının erdemi / değeri, gerçek bir yeteneğin ürünüdür (a) ve yaratıcısının gücüdür (b).

3 Yaratıcının yetersizliği (ya da güçsüzlüğü) ne kadar çok olursa, başarı da o kadar çok etkileyicidir.

4 Bir yaratıcı için en heybetli engel, var olmamasıdır.

5 O halde, eğer kâinatın var olan bir yaratıcının ürünü olduğunu düşünürsek, ondan daha büyük bir varlığın olduğunu akla getirebiliriz; ismen, kendisi var olmadan her şeyi var eden bir yaratıcı.

6 Bu durumda, var olan bir Tanrı, kendisinden daha güçlü bir varlığın olmadığını düşündüğümüz bir yaratıcı olamaz çünkü ondan daha müthiş ve daha inanılmaz bir yaratıcı, var olmayan bir Tanrı olacaktır.

Dolayısıyla:

7 Tanrı yoktur.

Gould'un esas amacının Tanrı'nın var olmadığını kanıtlamak olmadığını söylemek yersizdir. Ayrıca Anselm Tanrı'nın varlığını kanıtlamak niyetinde değildi. Aralarındaki tek fark, Gould'un biraz eğlenmeyi istemiş olmasıdır. Gould, Tanrı'nın varlığı ya da yokluğunun 'mantıksal hokkabazlıkla' bir karara bağlanamayacak kadar önemli bir sorun olduğunun bilincindeydi. Diğer taraftan, kanıtın en önemli sorununun, varoluşun anlaşılmaz biçimde bir kusursuzluk göstergesi olarak kullanılması olduğunu düşünmüyorum. Ayrıntıları unuttum ancak bir keresinde ontolojik kanıt üzerinden domuzların da uçabileceğini kanıtlayarak bir toplantı esnasında ilahiyatçıların ve filozofların tadını kaçırmıştım. Yanıldığımı ispatlamak için Şekilsel Mantığa başvurma ihtiyacı hissetmişlerdi.

Ontolojik kanıt, tıpkı Tanrı'nın varlığı yönündeki tüm *öncül* kanıtlar gibi, bana Aldous Huxley'in Zıt Fikre Nişan Al'ındaki *(Point Counter Point)* Tanrı'nın varlığıyla ilgili matematiksel bir kanıt bulan yaşlı adamı hatırlatır:

[1] Bir yanlışlığı mantıksal sonuçlarla çürütmek, tuhaflığı indirgemek. *-çev.n.*

> M herhangi bir pozitif sayı olmak üzere, sıfır üzeri M sonsuza eşittir formülünü bilir misiniz? Peki, neden her iki tarafı da sıfırla çarparak denklemi daha baştan indirgemiyoruz? Hangi durumda, *M'in* sonsuz kere sıfıra eşit olduğu durumu elde edersiniz? Bu pozitif bir sayının sıfır ve sonsuzluğun çarpımı olduğunu söylemektir. Bu, kâinatın sonsuz bir güç tarafından yoktan var edildiğini kanıtlamaz mı? Öyle değil mi?

Ne yazık ki Aydınlanma Çağı'nın ünlü ansiklopedicisi olan Diderot ve ünlü İsveçli matematikçi Euler'in bu ünlü hikayesi şüphelidir. Efsaneye göre Büyük Katerina, Euler ve Diderot arasında bir tartışma düzenler. Sahte sofu Euler, ateist Diderot'un üzerine yürür ve olanca suçlar bir ses tonuyla çatışmayı başlatır: "Mösyö, $(a+b^n)/n = x$, bu yüzden Tanrı vardır. Tekrar et!" Diderot vazgeçerek geri çekilir. Hikâyenin başka bir uyarlamasında öyle bir geri çekilir ki geldiği yere, yani Fransa'ya kadar gider.

Euler, 'Bilimle Kör Et Kanıtı' diye adlandırabileceğimiz bir yöntem kullanıyordu (bu durumda matematik.) David Mills, Ateist Evreni'nde, dindar bir sözcüyle bizzat yaptığı bir röportajı aktarır ki bu kişi bilimle kör etme yöntemini Enerjinin Korunumu Yasası'nı hatırlatarak denemiş ancak bu tuhaf girişimi başarısız olmuştu: "Hepimiz madde ve enerjiden meydana geldiğimizden, bu bilimsel prensibin sonsuz hayata (Tanrı'ya) inancı güvenilir kılması mümkün değil midir?" Mills bu yoruma benim vereceğimden daha kibar ve soğukkanlı bir yanıt vermiştir ki bu röportajcının söyledikleri İngilizceye çevrildiğinde yalnızca şu görüşü sunar: "Öldüğümüzde, vücudumuzu oluşturan atomlarından hiçbiri kaybolmaz (ve enerjinin hiçbir kısmı). O halde biz ölümsüzüz."

Bu kadar derinlemesine tecrübe sahibi olan ben bile, bu kadar şapşal ve arzulu bir fikirle karşılaşmadım. Lakin *http://www.godlessgeeks.com/links/GodProof.htm* adresinde sergilenen şahane 'kanıtların' çoğunu okumuştum; 'Tanrı'nın Varlığı Yönünde 300'ü Aşkın Kanıt' başlığı altında listelenen son derece komik yazılar. 36. kanıttan başlayarak epey gülünç olan altı tanesine burada yer veriyorum.

> *36- Eksik Tahribattan Kanıt:* Bir uçak kazasında 143 yolcu ve mürettebat öldü. Ancak bir çocuk sadece üçüncü derece yanıklarla kurtuldu. O halde Tanrı vardır.

> *37- Olası Dünyalardan Kanıt:* Eğer her şey farklı olsaydı, o zaman her şey farklı olurdu. Bu kötü olurdu. O halde Tanrı vardır.

> *38- Doğrudan Doğruya İstekten Kanıt:* Tanrı'ya inanıyorum! Tanrı'ya inanıyorum. İnanıyorum, inanıyorum, inanıyorum. Tanrı'ya inanıyorum! O halde Tanrı vardır.

39- İnançsızlıktan Kanıt: Dünya nüfusunun çoğunluğu Hıristiyan inançsızlardır. İşte bu tam da Şeytan'ın istediğidir. O halde Tanrı vardır.

40- Ölümden Sonra Deneyimden Kanıt: X kişisi bir ateist olarak öldü. Artık hatasını anlamıştır. O halde Tanrı vardır.

41- Duygusal Şantajdan Kanıt: Tanrı sizi sever. Nasıl ona inanmayacak kadar kalpsiz olursunuz? O halde Tanrı vardır.

GÜZELLİKTEN KANIT

Aldous Huxley'in az önce bahsettiğim romanındaki bir diğer karakter, Tanrı'nın varlığını bir gramofonda Beethoven'in yaylı sazlar dörtlüsü No 15 A minör'ünü *(string quartet no. 15 A minör 'heiliger Dankgesang')* çalarak ispatlamıştır. İnandırıcı gelmemesi, kanıtın popüler boyunduruk altında olduğunun göstergesidir. Geçmişte daha az ya da fazla acımasız meydan okumalarla kaç kez karşılaştığımı saymaktan yoruldum: "O halde Shakespeare'i nasıl açıklarsın?" (Ne çektiğimi anlamak için Shakespeare yerine Schubert, Michelangelo, vs. koyun) Kanıt size çok laubali gelecektir, bu yüzden devamını yazmak istemiyorum. Ancak kanıtın temeli asla ayrıntılarıyla açıklanmamıştır ve üzerinde ne kadar çok düşünürseniz bir o kadar ümitsizliğe sürüklenirsiniz. Elbette Beethoven'in eski dörtlükleri olağanüstüdür. Shakespeare'in soneleri de öyle. Tanrı burada olsa da olmasa da fevkaladedirler. Tanrı'nın varlığını kanıtlamazlar; Beethoven ve Shakespeare'in varlığını kanıtlarlar. Büyük bir lider şu sözüyle insanların güvenini kazanır: "Eğer Mozart'ı dinleme imkânınız varsa, neden Tanrı'ya ihtiyaç duyasınız?"

Bir keresinde, *Issız Ada Diskleri* isimli bir radyo programında haftanın konuğu idim. Bu programda, eğer ıssız bir adaya düşerseniz yanınıza almak istediğiniz sekiz plağı seçmek zorundasınız. Benim seçtiklerimin arasında Bach'ın *St Matthew Passion*'ından *'Mache dich mein Herze rein'* vardı. Ve programın sunucusu dindar birisi olmadığım halde neden dinsel şarkılar seçtiğimi anlamakta güçlük çekmişti. Şöyle de diyebilirsiniz, Cathy ve Heathcliff'in gerçekte var olmadıklarının tamamen bilincinde olarak Wuthering Heights'in[1] tadını nasıl çıkarabilirsiniz?

[1] Emile Bronte'nin tek romanı. İlk olarak 1847 yılında Ellis Bell takma adıyla yayımlanmıştır ve ölümünün ardından ikinci baskıya kız kardeşi Charlotte sayesinde geçilmiştir. Kitabın adı hikâyenin geçtiği malikâneden ileri gelir. Yazar, Heatcliff ve Catherine arasındaki tutkulu aşkı betimler, bu öyle bir aşktır ki hem bu iki aşığı hem de arkadaşlarını mahveder. *-ed.n.*

Ancak dikkati çekmek istediğim konu farklıydı ve her ne zaman Sistine Kilisesi ya da Raphael'in *Bildirisi* gibi dinsel meselelere itibar edilse vurgulanması gerekirdi. Büyük sanatçılar da hayatlarını kazanmak zorundadırlar ve yaşadıkları yerlerde bazı görevler üstlenirler. Raphael ve Michelangelo'nun Hıristiyan olduklarından şüphe duymak için bir nedenim olamaz; zamanlarındaki tek seçenek buydu. Ancak bu hemen hemen kendi seçimleriydi diyebilirim. Kilise, muazzam zenginliği sayesinde daima sanat dallarının üzerinde etkili olmuştur. Eğer tarihin akışı farklı seyretse ve Michelangelo devasa bir Bilim Müzesi'nin tavanını boyamakla görevlendirilseydi, sonuçta en az Sistine Kilisesi kadar yaratıcı bir ürün elde edilmez miydi? Beethoven'ın Mesozoik[1] *Senfonisi* ya da Mozart'ın *Genişleyen Kâinat* operasıyla hiç karşılaşmayacak olmamız ne üzücüdür. Ve Haydn'ın *Devrim Oratoryo*'sundan yoksun bırakılmamız ne utanç vericidir; ancak bu, *Yaradılış*'ının tadını çıkarmamızı engellemez. Karının ürkütücü hatırlatması ışığında, konuya farklı bir açıdan yaklaşırsak, "Shakespeare Kilise hayrına çalışmak zorunda kalsaydı ne olurdu?" diye düşünebiliriz. Çok büyük bir ihtimalle, *Hamlet, Kral Lear* ve *Makbet*'i yitirirdik. Ve karşılığında ne alırdık? Bu kadar nefis eserler elde edebilir miydik? Hayal edin.

Eğer önemli sanat dallarının varlığını Tanrı'nın varlığına bağlayan tutarlı bir kanıt var ise, bunu detaylıca izah eden birisi şu ana kadar ortaya çıkmamıştır. Bu kanıttan tek beklenen netçe anlaşılır olmasıdır ancak böyle bir kanıt asla olmamıştır. Belki de sadece tasarımdan kanıtın benzer bir türü olarak görülmelidir: Schubert'in müzik zekâsı bir olasılıksızlık mucizesidir, hatta omurgalı hayvan türlerinde bulunan göz organından bile daha önemli bir mucizedir. Ya da daha aşağılayıcı bir tanımla bu kanıt belki de bir tür deha kıskançlığıdır. Bir diğer insan, nasıl olur da benim erişemeyeceğim güzellikte müzik/şiir/sanat üretmeye cüret edebilir? Bunu ancak ve ancak Tanrı yapar.

KİŞİSEL 'DENEYİMDEN' KANIT

Akran okul arkadaşlarımdan diğerlerine göre daha akıllı ve olgun olanlardan birisi, ki kendisi epey dindardı, İskoç adalarında kamp tatili yapmaya gitmişti. Gece yarısı o ve kız arkadaşı çadırın içindelerken bir iblisin sesini duyar ve uyanırlar; bu, olası bir kuşkuya yer bırakmaksızın bizzat Şeytan'dır: Bu ses her açıdan şeytanidir. Arkadaşım daha sonradan papaz olmayı seçmesinde ve göreve atanmasında

[1] Mesozoik çağ, bir jeolojik çağ, 245 milyon yıl önce başlar ve 65 milyon yıl önce biter. Ağaç ve dinozorlar ilk kez bu çağda ortaya çıkmıştır.. -*çev.n.*

payı olan bu korkutucu deneyimini hiçbir zaman unutmaz. Gençliğimde bu hikâyeden etkilenmiştim ve bir hayvan bilimi etkinliğinde, Oxford'daki, Rose&Crown isimli barda dinlenen bu hayvanbilimcilere hikâyeyi olduğu gibi aktardım. Aralarından ikisi uzman ornitologlardı ve kahkahaları bir aslanın kükremesine benziyordu. Keyifli bir koro halinde 'Manx Shearwater!' diye bağırdılar. İçlerinden biri şöyle ekledi: Şeytani çığlık ve gıdaklamaları bu türlere dünyanın faklı bölgelerinde ve değişik dillerde, yerel bir takma ad kazandırmıştır, 'Şeytan Kuş.'

Birçok insan Tanrı'ya inanır çünkü kendi gözleriyle onun hayalini gördüklerine inanırlar (Ya da bir meleğin ya da hüzünlü bir bakirenin). Ya da kafalarının içinde Tanrı'nın kendileriyle konuştuğunu duyarlar. Kişisel deneyimden kanıt, bir Tanrı'ya inanmaya ihtiyacı olanlara en ikna edici gelen kanıt türüdür. Ancak farklı düşünen ve psikoloji hakkında az çok bilgi sahibi olanlar için en güçsüz olanıdır.

Tanrı'yla doğrudan doğruya karşılaştığınızı mı söylüyorsunuz? Bazı insanlar da pembe bir fille karşılaşmışlardır ancak bu durum sizi kesinlikle etkilemeyecektir. Peter Sutcliffe, Yokshire Katili, belirgin biçimde İsa'nın sesini duymuştur ki ona kadınları öldürmesini söylemiştir (ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı.) George W. Bush Tanrı'nın kendisine Irak'ı işgal etmesini buyurduğunu söyledi (Gelin görün ki merhametli Tanrı Irak'ta kitle imha silahları bulunmadığını vahyetmeye tenezzül etmemiş.) Akıl hastanelerindekiler Napolyon ya da Charlie Chaplin olduklarını zannederler. Veya tüm dünyanın kendilerine suikast düzenlediğini ya da düşüncelerini diğer insanların beynine nakledebileceklerini düşünürler. Onların suyuna gideriz ancak ilham aldıkları iç düşüncelerini ciddiye almayız çünkü genelde insanların büyük bir kısmı bu fikirlere katılmayacaktır. Dinsel deneyimlerdeki tek fark, birçok insan tarafından öne sürülmüş olmalarıdır. Sam Harris, İnancın Sonu *(The End of Faith)* isimli eserinde yazdıklarıyla pek de alaycı bir tutumda değildi:

> Mantıksal gerekçelere dayanmayan birçok inanç barındıran insanlara isimler yakıştırırız. İnançları oldukça yaygın olduğundaysa bunlara 'dinsel' deriz; Eğer bunun aksi olsaydı, bunlara 'çılgınlık', 'psikoz' ya da 'yanılgısal' dememiz daha olası olurdu... Hiç şüphesiz ki aklıselimler sayıca fazladır. Ve Yaratıcının, yatak odası pencerenize yağmur damlalarını Mors alfabesiyle çarptırarak sizinle iletişim kurduğuna inanmak zihinsel bir hastalığın kati ispatı olurken, bu Yaratıcının düşüncelerinizi duyabildiğine inanmanın toplumumuzda normal olduğunun düşünülmesi aslında basit bir tarihsel kazadır. Böylelikle, dindarlar genelde çılgın olmazken, öz inançları tamamen öyledir.

Halüsinasyonlar konusuna Bölüm 10'da tekrar döneceğim.

İnsan beyni birinci sınıf bir benzetim yazılımı kullanır. Gözlerimiz, beynimize dışarıda neler olup bittiğinin doğru dürüst bir fotoğrafını ya da tarihsel olayların kesin bir filmini sahnelemez. Beynimiz sürekli güncellenen bir örnek oluşturur: optik sinirler üzerinde gürültüler çıkaran şifrelenmiş titreşimler yoluyla güncellenen ama yine de her halükârda düzenlenmiş olan örnekler. Optik yanılsamalar bunun canlı örnekleridir.[47] Yanılsamaların önemli bir bölümü ki Necker Küpü buna iyi bir örnek teşkil eder, beynin aldığı duyu verisinin yalnızca iki gerçeklik örneğiyle uyumlu olmasından kaynaklanır. Beyin, bunların arasından bir seçim yapma temelinin olmamasıyla, her ikisini de algılar ve biz bir ilk örnekten diğerine bir dizi geçiş yaşarız. Baktığımız resim, tam anlamıyla, bize değişiyor ve farklı bir hal alıyormuş gibi görünür.

Beyindeki benzetim yazılımı özellikle yüz ve sesleri oluşturmakta uzmandır. Penceremin eşiğinde Einstein'ın plastik bir maskesi vardır. Önden bakıldığında, şaşırtıcı olmayarak, eksiksiz bir surat gibi görünür. Şaşırtıcı olan arkadan bakıldığında (oyuk kısım) yine eksiksiz bir surat gibi görünmesi ve bu sefer gerçekten sıradışı bir algılama yaşanmasıdır. Bakan kişi maskenin etrafında dönerken, surat takip ediyormuş gibi görünür. (Mona Lisa'nın, takip ettiği söylenen bakışlarında olduğu gibi zayıf ve bıktırıcı değildir.) Çukur taraf gerçekten ama *gerçekten* hareket ediyormuş gibi görünür. Bu göz aldanmasını daha önce görmemiş insanların şaşkınlıkla nefesleri kesilir. İşin tuhafı, eğer maske yavaşça dönen bir masaya sabitlenirse, ön tarafa bakarken doğru yönde dönüyormuş gibi görünür, ancak çukur tarafa baktığınızda *zıt* yönde dönüyormuş gibi görünür. Buradan şöyle bir sonuç çıkar: Bir yönden diğerine geçişi izlediğinizde, gelen taraf giden tarafı 'yiyormuş' gibi görünür. Bu, görmek için bazı külfetlere dayanmaya değer müthiş bir yanılsamadır. Bazen çukur kısma oldukça yaklaşır ama yine de 'gerçekten' çukur olduğunu göremezsiniz. Bunu görmeyi başarabildiğinizde, tekrar ani bir kayma görürsünüz ki bu iki yöne de olabilir.

Bu neden olur? Maskenin üretiminde bir hile yoktur. Her çukur maske bunu yapabilir. Tüm hile bakan kimsenin beynindedir. İçsel benzetim yazılımı bir yüzün varlığını bildiren bir veri alır ve belki de bu yüz yaklaşık olarak doğru konumlanmış bir çift göz, bir burun ve bir ağızdan ibarettir. Bu yarım yamalak işaretleri alan beyin gerisini halleder. Yüz benzetim yazılımı harekete geçer ve gözlere sunulan basit bir çukur maskeden yola çıkarak eksiksiz bir yüz örneği yaratır. Yanlış yöne dönme yanılsamasıysa, eksiksiz olarak algılanması beklenen maske yerine, masanın üstünde dönen oyuk bir maske olursa, zıt yönde dönüş optik veriyi anlamlı kılmanın tek yolu olacaktır (bu

epey zordur, ama özen gösterirseniz göreceksiniz.)[48] Tıpkı bazen havaalanlarında gördüğünüz, dönen radar çizgisinin yanılsamasına benzer. Beyin radar çizgisinin doğru örneğini algılayana kadar, yanlış yönde ama tuhaf bir şekilde eğri bir tarzda dönen hatalı bir örnek görülür.

Tüm bunları beynin benzetim yazılımının tüyler ürpertici gücünü açıklamak için söylüyorum. Pek tabii olanca doğrulayıcı güçte 'Tanrı'dan gelenleri' ve 'hayalleri' üretebilecek kabiliyettedir. Bu kapsamlı yazılım için, bir hayaleti, bir meleği ya da Bakire Meryem'i görmüş gibi göstermek çocuk oyuncağıdır. Ve aynı durum işitme işlevinde de söz konusudur. Bir ses işittiğimizde, bu ses işitsel sinirlere inançla taşınmaz ya da çok imanlı Bang ve Olufsen'in naklen yayını vasıtasıyla iletilmez. Görme gücünde olduğu gibi, beyin sürekli güncellenen işitsel sinir verisine dayalı bir ses örneği oluşturur. İşte sırf bu yüzden cırtlak hürlemesini sağlayan pür ton armonilerinin bir bileşkesini duymaktansa, trompet sesini tek bir nota gibi işitiriz. Aynı notayı çıkaran bir klarnet 'odunumsu' bir ses çıkarırken, farklı armoni uyumlarından dolayı bir obua 'kamışımsı' ses çıkaracaktır. Eğer ayrık armonileri üst üste koymak üzere bir ses sentezleme cihazını *(synthesizer)* dikkatlice idare edebilirseniz, beyin bunları, benzetim yazılımı durumu 'çakana' kadar kısa bir süreliğine pür tonların bir birleşimi gibi duyacaktır ve o andan sonra saf trompetin ya da obuanın ya da dinlenen enstrümanın yalnızca tek notasını tadarız. Konuşmanın ünlü ve ünsüz sesleri ve ayrıca farklı düzeydeki daha yüksek rütbeli fonemler (ses birimleri) ve sözcükler beyinde yine aynı yöntemle oluşturulmaktadır.

Bir keresinde, çocukken bir hayalet sesi duymuştum: Bir erkek sesi bir şiir ya da dua gibi bir şey mırıldanmaktaydı. Sözcükleri hemen hemen seçebiliyor ama ne söylendiğini tam olarak anlamıyordum ki bu ciddi, heybetli bir ses tonuydu. Eski evlerdeki rahip sığınaklarının hikâyelerini duymuştum ve biraz korkmuştum. Ancak yatağımdan kalktım ve sesin kaynağına doğru yavaşça süründüm. Ben yaklaştıkça, ses artıyordu ve aniden ses kafamın içine 'atladı.' Şimdi, bu sesin gerçekte ne olduğunu anlamaya çok yaklaşmıştım. Rüzgâr, kilit deliğinden içeri süzülen ve beynimdeki benzetim yazılımının bir erkek sesi örneği meydana getirmek için kullandığı sesler yaratıyordu. 'Duyduklarımın', yalnızca anlaşılmaz konuşmalar olduğu söylenemezdi, bazı sözcükler hatta cümleler duymuştum. Ve eğer, hem aşırı duygusal olsaydım hem de dindar bir yetiştirilme tarzım olsaydı, rüzgârın o gece bana neler söyleyebileceğini çok merak ediyorum.

Başka bir olayda, yine aynı yaşlardayken, deniz kıyısındaki bir kasabada gayet sıradan bir evin penceresinden dışarı bakan bir surat gördüm. Bu, inanılmaz bir nefretle gözlerini bana dikmiş kocaman

ve yuvarlak bir surattı. Korkudan titrememe rağmen gerçekte ne olduğunu görebilecek kadar yakına yaklaştım: Perdelerin kıvrımının yarattığı, surata benzer belli belirsiz bir şekil. Surat ve şeytani ifade, bizzat benim korku dolu çocuk beynimce üretilmişti. 11 Eylül 2001'de, dindar kişiler İkiz Kuleler'den yükselen dumanların içinde Şeytan'ın yüzünü gördüklerini zannettiler: Bu aslında bir fotoğrafla desteklenen batıl bir inançtır ve internet yoluyla yayımlanmış ve her yere dağılmıştır.

Örnekler üretmek insan beyninin çok başarılı olduğu bir alandır. Uykudayken, buna rüya görmek denir; uyanık olduğumuzda, hayal etme ya da son derece inandırıcıysa, sanrı adı verilir. Bölüm 10'un kanıtlayacağı üzere, 'hayali arkadaş' sahibi çocuklar bazen arkadaşlarını sanki gerçekmiş gibi çok net görürler. Eğer kolay aldanır yapıdaysak, sanrı ya da anlaşılır rüya görmeyi oldukları gibi kabullenmeyiz ve hayalet gördüğümüzü ya da işittiğimizi iddia ederiz; ya da bir melek; ya da Tanrı; ya da (özellikle de eğer genç, kadın ve Katolik ise) Bakire Meryem. Bu tarz kuruntu ve görünmeler, hayaletler ya da meleklerin, tanrıların ya da bakirelerin gerçekten burada olduğuna inanmak adına hiçbir şekilde makul gerekçeler değildir.

Toplu halisünasyonlar arasında, Portekiz'deki Fatima kentinde 1917'de 70.000 yolcunun hep birlikte, güneşin 'gökyüzünden koparak aşağıdaki insan kalabalığının arasına girdiğini görmeleri'[149] gibi örnekler çok dikkat çekicidir. 70.000 kişinin nasıl olup da aynı halisünasyonu görebildiğini açıklamak kolay değildir. Ancak bu olayın dünyanın geriye kalanında fark edilemeden sadece Fatima'da gerçekleşmiş olmasını onaylamak daha güçtür. Ve onaylanması gereken yalnızca bu değildir. Güneşin böyle bir hareket sergilemesi için, güneş sisteminde yokedici bir yıkımın meydana gelmesi gerekir ve bu durumda, tüm insanlığın uzayda emin bir bölgeye fırlatılabilmesi için teknolojik ilerleme sürecinin hız kazanmasına odaklanılır. Burada ister istemez David Hume'un mucizeler için ürettiği kısa ve öz tanım akla gelir: "Bir mucizenin kanıtlanması için şahitlik yeterli değildir ancak, bu şahitlik kanıtlanmaya çalışılan gerçeklikten daha mucizevîyse durum değişir."

Yetmiş bin kişinin eş zamanlı olarak aldanması ya da kitlesel bir yalana beraberce imza atmaları pek olası gözükmeyebilir. Veya tarihteki kayıtlar, yetmiş bin insanın hep beraber güneşi dans ederken gördüğünü bildirmekle yanılıyor. Ya da hepsi aynı anda serap gördüler (bakışlarını güneşe sabitlemeye razı edilmişlerdi ki bu görme yetenekleri için pekiyi sayılmaz.) Ancak görünürdeki tüm olasılıksızlıklar elimizdeki diğer seçenekten çok daha fazla olasıdır: Dünya aniden yanlamasına bir baskı gördü, yörüngesinden dışarı fırladı ve güneş sistemi parçalandı ve bunu Fatima dışında hiç kimse fark edemedi.

Portekiz bu kadar izole bir memleket olamaz sanırım.[1]

Kişisel tanrı 'deneyimleri' ve dinsel fenomenler hakkında gerçekten de söylenebilecek daha fazla söz yoktur. Eğer böylesi bir deneyim yaşadıysanız, kendinizi pekâlâ buna sıkı sıkıya inanır halde bulabilirsiniz. Ancak bizden buna inanmamızı beklemeyin, özellikle de beyin ve kuvvetli işleyişi hakkında az çok bilgi sahibiysek.

Kutsal kitaptan kanıt

Bazı insanlar vardır ki hâlâ kutsal kitaplara dayanarak Tanrı'nın varlığına ikna olurlar. C.S. Lewis'e atfedilmiş yaygınca tanınan bir kanıt (ki kendisi kanıta nazaran daha yaygınca tanınmalıdır), şu bilgiyi sunar; İsa Tanrı'nın oğlu olduğunu öne sürdüğünden, ya haklı ya deli ya da bir yalancıdır: 'Çılgın, Kötü ya da İyi.' Veya, basit bir aliterasyonla *(dilbilimde ses yinelemesi, Lunatic, Liar, Lord)*, 'Delice, Yalancı ya da Rab'dır. İsa'nın Tanrısal mevkiyle ilgili öne sürdüğü tarihsel kanıt çok azdır. Ancak, eğer bu kanıt sağlam olsaydı bile elimizdeki üçleme gülünç derecede eksik olurdu. Dördüncü bir olasılık, ki görünen köy kılavuz istemez, İsa gerçekten hatalıdır. Birçok insan hatalıdır. Daha önce de söylediğim gibi, İsa'nın kutsal olmayı amaçladığı yönünde bile sağlam tarihsel kanıtlar yoktur.

Kayda geçmiş bir metnin, şu gibi sorular sormaya alışkın olmayan insanları ikna edebilme gücü vardır: "Bunu kim, ne zaman yazmıştır?" "Ne yazılacağını nasıl bilmişler?" "Kendi zamanlarında yazdıklarının, bizim zamanımızda da anlaşılır olabileceğini sahiden düşünmüşler midir?" "Bu insanlar tarafsız gözlemciler midir yoksa yazılarının çarpıtıldığı bir gündemleri mi vardır?" On dokuzuncu yüzyıldan beri bilge ilahiyatçılar, ilahilerin gerçek dünya tarihinde neler olup bittiğinin güvenilir açıklamaları olmadığını karşı konulmaz biçimde kanıtlamıştırlar. Hepsi İsa'nın ölümü ve Paul'un mektuplarından uzun süre sonra yazılmıştır ki bu mektuplar İsa'nın hayatının sözde gerçeklerinden neredeyse hiç bahsetmez. Hepsi birçok farklı 'Çin Fısıltısı kuşaklarındaki' (bölüm 5'e bakın) hata yapması olası kâtipler tarafından sonradan çoğaltılmış ve yeniden çoğaltılmıştır ki zaten onların da kendi dinsel gündemleri vardı.

Dinsel gündemle saptırmanın güzel bir örneği İsa'nın Betlehem'de doğmasının kalp ısıtan efsanesidir ki akabinde Herod'un masum insan katliamı vardır. İsa'nın ölümünden yıllar sonra, ilahiler yazılırken, hiç kimse onun nerede doğduğunu bilmezdi. Ancak bir Eski Ahit kehaneti, (Micah 5: 2) Yahudilerin uzun süredir beklenen Mesih'in

[1] Hiç kuşkusuz, karımın ailesinin bir keresinde *Hotel de L'Univers et du Portugal* isimli bir Paris otelinde konaklamış olmasına rağmen.

Betlehem'de doğacağını ummalarına yol açmıştır. Bu kehanet ışığında, John'un ilahisi özellikle taraftarlarının İsa'nın Betlehem'de *doğmamış* olmasını şaşkınlıkla karşılamasının altını çizer: "Diğerleri, Bu Hz. İsa'dır dediler. Ancak bazıları İsa Kilise'den gelmeyecek miydi dediler? Kutsal kitap, Hz. İsa, Davut'un tohumundan ve Betlehem şehrinin dışından, Davut'un olduğu yerden gelecek dememiş miydi?"

Matta ve Luka, İsa'nın her şeye rağmen Betlehem'de doğmuş olması *gerektiği* kararına vararak sorunu farklı bir biçimde ele aldılar. Ancak İsa'yı o bölgeye farklı yollarla taşıdılar. Matthew, Meryem ve Yusuf'un birlikte hep Beytüllahim'de olduklarını, İsa'nın doğumundan çok sonra, Mısır'dan eve dönerken Kral Herod'un masum insan katliamından kaçıp, Nazareth'e yerleştiklerini söyler. Luke ise, bunun tam aksine, Meryem ve Yusuf'un İsa doğmadan önce Nazareth'e yerleştiklerini söyler. Öyleyse, kehanetin tamamlanması adına, o önemli anda Betlehem'de nasıl bulundular? Luke şöyle der, Quirinius Suriye'nin hükümdarı olduğu zamanda, Sezar Augustus, vergilendirme amaçları için bir nüfus sayımını emreder ve herkes 'kendi şehrine' gitmek zorunda kalır. Yusuf 'Davut'un evinden ve soyundandır' ve bundan ötürü 'Davut'un şehrine, yani Betlehem'e' gitmek zorunda kalmıştır. Bu iyi bir çözüm gibi görünüyordu; A.N.Wilson'un *İsa*'da ve Robin Lane Fox'un *Yasak Versiyon*'da (diğerlerinin arasından) belirttikleri gibi, tarihsel yanlışlıklarının dışında. Davut, eğer var olsaydı, Meryem ve Yusuf'tan yaklaşık bin yıl önce yaşamış olacaktı. Romalılar nasıl bir mantıkla Yusuf'u, bin yıl önce dolaylı bir atasının yaşadığı bir şehre gönderme ihtiyacı hissetmişlerdir? Bu şuna benzer; mesela, eğer Fatih William[1] ile buraya gelip yerleşen Senyör de la Dakeyne'e kadar yaşamış atalarımı hesaba katabilseydim, Ashby-de-la-Zouch isimli bir yeri nüfus sayımı formunda doğum yerim olarak belirtebilirdim.

Dahası, Luke tarihçilerin özgürce kontrol edebilecekleri olayları düşüncesizce ifade ederek itibarını mahveder. Hükümdar Quirinius gerçekten bir sayım emretmiştir; bu yerel bir nüfus sayımıdır ve Sezar Augustus'un tüm İmparatorluk sınırları için emrettiği sayıma benzemez. Ancak bu sayım çok geç gerçekleşmiştir: M.S 6'da, Herod'un ölümünden çok sonra. Lane Fox şöyle bir sonuç çıkarır, "Luke'un hikâyesi tarihsel olarak imkânsızdır ve tutarsızlıklarla doludur" ancak Luke'un durumu ve Micah kehânetini tamamlama arzusunu göz önünde bulundurarak onu suçlamaz.

Free Inquiry'nin Aralık 2004 sayısında bu mükemmel derginin editörü Tom Flynn, çok sevilen Noel hikâyesindeki boşluk ve çelişkileri belgeleyen makalelerin bir koleksiyonunu bir araya getirmiş-

[1] 1035 - 1087 yılları arasında Normandiya Dükü ve 1066-1087 yılları arasında İngiltere Kralı olarak görev yapmıştır. Muhteşem Robert ve Herleva'nın tek oğludur. William gayrimeşru olarak Falaise'de, Fransa'nın bir parçası olan Normandiya'da doğmuştur. William İngiltere'yi istila etmiş, 1066 yılında Hasting Savaşı'nı kazanmış ve İngiliz ayaklanmalarını bastırarak, şimdi bilinen Normandiya Fethini yapmıştır. *-ed.n.*

tir. Flynn bizzat, İsa'nın doğumu üzerine nutuk çeken Evanjelistler Matthew ve Luke arasındaki birçok çelişkiye dikkat çeker.[50] Robert Gillooly, doğudaki yıldız, bakireyken doğum, bebeğin krallar tarafından yüceltilmesi, mucizeler, idam, İsa'nın dirilişi ve göğe yükselmesi de dahil olarak, Hz.İsa efsanesinin tüm önemli başlıklarının her birinin Akdeniz ve Yakın Doğu bölgelerinde zaten var olmakta olan dinlerden nasıl alıntı yapıldığını gözler önüne serer.

Flynn şu düşünceyi akla getirir, Matthew'in Yahudi okuyucuların çıkarı uğruna Mesih kehanetlerini (Betlehem'de doğan Davut'tan miras kalan) karşılama arzusuyla, Luke'un Hıristiyanlığı, Yahudi olmayanlara uyarlama arzusu ve bundan ileri gelen putperest Helenistik dinlerin sıcak düğmelerine basılması, burnunun dikine çarpışır (bakireyken doğum, kralların tapınması vs..) Neticedeki çelişkiler göze batar cinstendir ancak inançlılar tarafından tutarlı bir şekilde göz ardı edilmektedir.

Bilge Hıristiyanlar George Gershwin'in kendilerini şu konuda ikna etmesine gerek duymazlar, "Yükümlülükleriniz İncil'den alınmıştır, olmazsa olmaz değildirler." Fakat çevrede bu yükümlülüklerin zorunlu olduğunu düşünen birçok bilgisiz Hıristiyan vardır. İncil'i fazlasıyla ciddiye alanlar, bunu gerçekten de tarihin gerçekçi ve kesin bir kaydı olarak kabul ederler ve dolayısıyla inançlarını destekleyen bir kanıt olduğuna inanırlar. Peki bu insanlar, aslına uygun bir gerçek olduğuna inandıkları bu kitabın kapağını hiç açmazlar mı? Bu aşikâr çelişkileri fark etmezler mi? Gerçeklik arayışındaki birisi, Matthew'in, Yusuf'un Kral Davut'un soyundan yirmi sekiz ara nesille geldiğini savunmasının karşısında, Luke'un kırk birinci nesil olduğu savunmasını kafasına takmaz mı? Daha da kötüsü, bu iki listedeki isimlerin bazıları örtüşmemektedir! Her koşulda, eğer İsa gerçekten bakire bir anneden doğduysa, Yusuf'un soyu bununla ilgisizdir ve bu bilgi Mesih'in Davut'un soyundan gelmesi gerektiğini belirten Eski Ahit kehanetini tamamlamakta İsa adına kullanılamaz.

Amerikalı İncil âlimi Bart Ehrman, alt başlığı, "*Yeni Ahiti Kim, Neden Değiştirdi'nin Gerisindeki Hikâye*" olan bir kitapta, Yeni Ahit metinlerinin üzerini sisle örten büyük kararsızlığı açıklar.[1] Kitabın giriş bölümünde, Profesör Ehrman dokunaklı bir biçimde İncil inançlısı tutucudan özenli bir kuşkucuya geçişindeki kişisel eğitim seyrinin planını çizer ki bu kutsal kitapların geniş ölçüde yanılabilirliğini fark etmesiyle başlayan bir seyirdir. Amerikan üniversiteleri hiyerarşisinde yukarı doğru ilerlerken, en altta bulunan 'Moody İncil Enstitüsünden' başlayarak, Wheaton Üniversitesi'nden geçen (çizel-

[1] Alt başlığı verdim çünkü tek emin olduğum nokta buydu. Kitabın elimdeki kopyasının ana başlığı, Continuum of London tarafından yayımlanmış, '*Bu Kimin Dünyası?*' idi. Bu yayında, henüz görmediğim ve Harper San Francisco'nun Amerikan yayını ve ana başlığı Yanlış Aktarılan İsa olan kitapla aynı olup olmadığını söyleyebilecek bir şey bulamadım. Aynı kitap olduklarını varsayıyorum ancak yayıncılar neden böyle şeyler yapar?

gede birazcık daha yukarıdadır, ancak yine de Billy Graham'in okuludur) ve en tepedeki dünyaca ünlü Princeton'a kadar uzanan her aşamada, aşırı tutucu Hıristiyanlığını, tehlikeli progressivizme[1] karşın korurken, sorunlarla karşılaşacağı şeklinde uyarılmıştır. Ve öyle de olmuştur. Bu durumdan biz, yani onun okuyucuları fayda görüyoruz. Diğer iç açıcı şekilde yerleşik inançlara karşı olan İncil eleştirisi kitaplar, daha önce bahsettiğim Robin Lane Fox'un Yasak Uyarlama *(The Unauthorized Version)* ve Jacques Berlinerblau'nun Laik İncil: İnançsızlar Neden Dini Ciddiye Almalıdırlar *(The Secular Bible: Why Nonbelievers Must Take Religion Seriously)* isimli kitaplardır.

Resmi ölçütler dâhilindeki dört öğreti, az ya da çok keyfi olarak, en azından bir düzine öğreti arasından seçilmiştir, Thomas, Peter, Nicodemus, Philip, Bartholomew ve Magdalalı Meryem öğretileri.[151] Thomas Jefferson'un yeğenine yazdığı mektupta bahsettikleri işte bu ilave öğretilerdir:

> Yeni Ahit'ten bahsederken, tüm İsa hikâyelerini okumanın yanı sıra, kendilerine Evanjelik diyen sahte evanjeliklerin oluşturduğu kilise bilim konseyinin *(ecclesiastic)* bizim hakkımızdaki kararlarını da değerlendirmelisin. Çünkü bu sahte evanjelikler en az diğerleri kadar vahiy almış gibi görünürler ve sen bu iddialarını kendi mantığınla muhakeme edeceksin, konseydekilerin mantığıyla değil.

Seçilmeyen öğretiler konseydekiler tarafından da rağbet görmemişti çünkü bir ihtimal, bu öğretilerdeki mantıksızlıklar kilise standardına uyan dört öğretideki mantıksızlıklardan çok daha rahatsız ediciydi. Mesela, Thomas Öğretisi, çocuk İsa hakkında birçok hikâyecik içeriyordu ki burada İsa yaramaz bir peri edasıyla büyülü güçlerini kötü emellerine alet ediyor, oyun arkadaşlarını keçilere çeviriyor, çamurdan kuş üretiyor ya da tahta parçasının uzunluğunu mucizevî bir şekilde arttırarak marangoz babasına yardım ediyordu.[2] Hiç kimsenin

[1] Progressivizm Amerika'nın tipik felsefesi olan pragmatizmin eğitime uygulanmasıdır. Temsilcileri Charles Sanders Peirce, William James ve John Deweydir. Progressivizmin prensipleri şunlardır:
- Eğitim çocuğun ilgisine uygun olmalıdır.
- Çocuk öğrenmeye ihtiyacı olduğu ve istediği için öğrenmelidir.
- Eğitim hayatın bizzat kendisi olmalıdır. Progressivistler eğitim ile hayatı iç içe görürler.
- Öğretmenin rolü yön vermek değil tavsiye etmektir.
- Çocuk öğreneceği konuyu kendisi seçmelidir.
- Okul rekabet yerine iş birliğine teşvik etmelidir.
- Demokratik eğitim ortamı oluşturulmalıdır. *-ed.n.*

[2] A.N.Wilson, İsa biyografisinde, daha en başında Yusuf'un bir marangoz olduğu hikâyesi üzerine şüphelerini aktarır. Yunanca sözcük *tekton* sahiden de marangoz demektir ancak Aramca sözcük *naggar*'dan çevrilmiştir ki bu sanatkâr ya da bilge anlamına gelir. Bu bazı yapısal yanlış çevirilerden biridir, İncil'i bozan en ünlü yanlış çeviri, Isaiah'ın İbranicesi genç kadının *(almah)* Yunancaya bakire *(parthenos)* olarak çevrilmesidir. Basit bir hata! (Nasıl olduğunu anlamak için İngilizce sözcükler 'maid' temizlikçi kadın, kız] ve 'maiden' i [bakire, el değmemiş] akla getirin) Bu çevirmen hatası çılgınca şişirilmiş ve İsa'nın annesinin bir bakire olduğunu söyleyen akıl almaz bir efsanenin doğmasına yol açmıştır! Tüm zamanların yanlış yapısal çeviri şampiyonu unvanının tek sahibi ayrıca bakireleri de etkilemiştir. Ibn Warraq şamatacı bir üslupla, şu anlamda *"her Müslüman şehide yetmiş iki bakire"* sözünün 'kristal kadar berrak beyaz üzümlerin' yanlış bir çevirisi olduğunu bildirmiştir. Şimdi, eğer bu yanlış geniş ölçüde bilinseydi, intihar eden masum kurbanların

Thomas Öğretisindekiler gibi yavan mucize hikâyelerine inanmayacağı düşünülmüştü. Ancak bu dört onaylı öğretiye inanmak adına herhangi bir neden aramaya gerek yoktur. Çünkü hepsi de efsane statüsündedir ve en az Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri hikâyeleri kadar belirsizdirler.

Kilise onaylı dört ilahinin en ortak oldukları nokta aynı kaynaktan türetilmiş olmalarıdır ki bu ya Mark'ın ilahisi ya da Mark'ın yaşayan en eski torun olduğunu belirten kayıp çalışmadır. Bu dört evanjeliğin kim olduklarını hiç kimse bilmez ama İsa'yla bizzat tanışmadıkları kesindir. Yazılanların çoğu tarihe göre anlamsız, saf girişimlerdir ancak barizce Eski Ahit'ten yinelenmişlerdir çünkü ilahi üretenler İsa'nın hayatının Eski Ahit kehanetlerini tamamlama zorunluluğu olduğu konusunda içtenlikle ikna olmuşturlar. Üstelik İsa'nın hiçbir zaman yaşamadığı tarihsel bir durum üretmek bile mümkündür, gerçi bu herkesçe desteklenmeyecektir. Tıpkı diğerlerinin arasından farklı biri olan, Londra Üniversitesinde Profesör olan G. A. Wells'in, İsa Var mıydı? *(Did Jesus Exist?)* da dâhil olmak üzere birkaç kitabında yazdığı gibi.

İsa büyük bir ihtimalle yaşamış olmasına rağmen, ünlü İncil bilimciler genelde Yeni Ahit'i tarihin güvenilir bir kaydı olarak hesaba katmazlar (ve kesinlikle Eski Ahitin de) ve ben de İncil'i artık herhangi bir tanrısallığın kanıtı olarak göz önünde bulundurmayacağım. Thomas Jefferson'un selefi John Adams'a yazdığı sözcükler adeta geleceği sezer vasıftadır, şöyle ki, "Yüce bir Varlık olan babası tarafından bir bakirenin rahmine düşürülen İsa'nın gizemli neslinin, Jüpiter'in beynindeki Minerva nesli efsanesi gibi bir masal olarak değerlendirileceği günler gelecektir."

Dan Brown'un kitabı *Da Vinci Şifresi* ve kitaptan kurgulanan film, kilise çevrelerinde büyük tartışmalar başlatmıştır. Hıristiyanlar filmin ve filmi gösteren *Picket* isimli sinemalar zinciri şirketinin boykot edilmesine teşvik edilmiştir. Bu film baştan sona kurgudur: yalan, yanlış bir kurgu. Aslında bu katışıksız öğreti tutkusudur. *Da Vinci Şifresi* ile öğreti arasındaki tek fark, *Da Vinci Şifresi*'nin çağdaş, öğretilerinse eski kurgu olmasıdır.

kim bilir kaç tanesi bugün yaşıyor olurdu? (Ibn Warraq, 'Bakireler? Hangi bakireler?', *Free Inquiry* 26: 1, 2006, 45-6.)

SEVİLEN DİNDAR BİLİM İNSANLARINDAN KANIT

"Üstün zekâlı erkeklerin çok büyük çoğunluğu Hıristiyanlık dinine inanmaz ancak bu gerçeği toplum içinde ört bas ederler çünkü kazançlarını kaybetmekten korkarlar."

BERTRAND RUSSEL

"Newton dindardı. Sen, Newton, Galileo, Kepler, vs. vs. vs. den üstün olduğunu mu zannediyorsun? Eğer Tanrı onların takdirini kazanacak sağlamlıktaysa, sen kim olduğunu zannediyorsun?" Bu görüşün aşırı uygunsuz olduğunu söylemek pek bir şey değiştirmeyecektir, lakin bazı sofular buna Darwin'in ismini karıştırırlar. Bunun sebebi kötü, inatçı bir koku gibi etrafa saçılan ancak yanlışlığı kolaylıkla ispatlanabilir bir dedikoduydu. Ve bu durum hiç kuşkusuz Darwin'in ölüm döşeğinde dini benimsemesiyle ilgili dokunaklı bir hikâye uydurma arayışındaki bir 'Umut leydisi' tarafından kasıtlıca başlatılmıştı. Hikâyeye göre akşam ışığında yatağında dinlenen Darwin, Yeni Ahit'in sayfalarını çevirirken bir yandan da Evrim'in tamamıyla yanlış olduğunu itiraf etmiş.[1] Bu başlıkta çoğunlukla bilim insanlarına odaklanacağım çünkü (belki de akla getirilmesi o kadar da zor olmayan sebeplerden) sevilen isimleri dindar örnekler olarak gösterme çabasındakiler genellikle bilim insanlarını kullanırlar.

Newton sahiden dindar olduğunu iddia etmiştir; tıpkı o dönemin insanlarının neredeyse hepsinin yaptığı gibi (ve bunun bir önemi olduğu akla getirilmelidir). Ancak bu görüş, önceki yüzyıllara göre din öğretimi yapmakta daha az sosyal ve hukuki baskının olduğu ve dini terk etmek için daha fazla bilimsel desteğin olduğu on dokuzuncu yüzyıla girildiğinde sona erer. Elbette her iki yönde de istisnalar olmuştur. James Haught'un İnançsızlığın 2000 Yılı: Kuşkulanma Cesareti Olan Ünlü İnsanlar *(2000 years of Disbelief: Famous People with the Courage to Doubt)* isimli eserinde belirttiği üzere, Darwin'den önceki zamanlarda herkes inançlı değildi. Ve daha sonra bazı seçkin bilim insanları Darwin'e inanmayı seçtiler. Michael Faraday'in, Darwin'in çalışmasını okumasından sonraki zamanlarda bile içten bir Hıristiyan olduğundan şüphe etmemiz için hiçbir sebep yoktur. O Sandemanian tarikatının bir üyesiydi ve bu tarikatın mensupları İncil'in gerçekçi bir yorumuna inanırlardı (geçmiş zaman kul-

[1] Ben bile ölüm döşeğinde dini benimseme kehanetleriyle onurlandırıldım. Aslında, bu eylemi monoton bir tekdüzelikle yinelerler [e.g. Steer 2003'e bakın], ki birbiri ardına gelen her taze ve canlı yanılsama bulutunun ilkiymiş ve ilk olduğu savunulur. Galiba öldükten sonraki itibarımı korumak için bir ses kaydedici edinmeliyim. Lalla Ward şöyle ekliyor, "Neden ölüm döşeğiyle uğraşalım? Eğer çözülecekseniz, Templeton Ödülünü almak için bunu sağlıklı zamanınızda yapın ve bundan bunaklığınızı sorumlu tutun."

lanıyorum çünkü fiilen yok olmuş vaziyetteler), yeni başlayan üyelerin ayakları bir ayinle yıkanır ve Tanrı'nın arzularını saptamak için kura çekerlerdi. Faraday 1860'ta kıdemli oldu, Türlerin Kökeni'nin (*The Origin of Species*) yayımlanmasından yıllar sonra ve bir Sandemanian olarak 1867'de öldü. Deneyci Faraday'ın kuramcı akranı, James Clerk Maxwell eşit miktarda dindar bir Hıristiyandı. On dokuzuncu yüzyıl İngiliz fizikçilerinin diğer önde gelenleri William Thomson ve Lord Kelvin di. Öyle ki bu kişiler evrimin zaman yoksunluğundan reddedildiğini ispatlamaya gayret etmişlerdir. Bu büyük termodinamikçinin hatalı bilgileri, güneşin bir çeşit yakıt tüketen ateş olduğu ve binlerce milyon değil onlarca milyon yıl sonra tükeneceği yönündeydi. Kelvin'in nükleer enerji hakkında bilgi sahibi olması beklenemezdi. 1903'teki İngiliz Birleşmesi toplantısında, Charles Darwin'in ikinci oğlu Sir George Darwin, Curie çiftinin radyum keşfini oradakilere hatırlattığında, o sıralar yaşamakta olan Lord Kelvin'in henüz olgunlaşmamış varsayımını yıkarak şövalye unvanı verilmeyen babasının intikamını almıştı ve bu haklı çıkarma görevinin ona düşmesi memnuniyet verici bir gelişmeydi.

Yirminci yüzyılda din öğretimi yapan önemli profesörler bulmak zorlaşmıştır ancak çok da nadir değillerdir. Daha çağdaş olanların çoğunluğunun yalnızca Einsteinci anlamda dindar olduklarından kuşkulanırım ve Bölüm 1'de bunun kelimenin yanlış kullanılmasından kaynaklandığını belgelemiştim. Buna rağmen, bazı içi dışı bir, iyi bilim insanlarının, tam ve geleneksel anlamda dindar olanları da vardır. Çağdaş İngiliz bilim insanları arasındaki üç değişmez isim, Dickensian hukuk firmasındaki son sınıf öğrencilerinin keyif verici aşinalığıyla ön plana çıkarlar: Peacocke, Stannard ve Polkinghorne. Bu üç kişi hem Templeton Ödülü'nü kazanmış hem de Templeton Güven Kurulu'ndadır. Hepsiyle de aleni ve gizli, barışçıl sohbetler etmemin ardından, bir çeşit evrensel kanun düzenleyici görüşleriyle olmasa da Hıristiyanlık dininin ayrıntıları hakkındaki görüşleriyle beni şaşırttılar: dirilme, günahların ve diğerlerinin bağışlanması.

Amerika'da buna uyan bazı örnekler vardır, mesela resmi *İnsan Genom Tasarı*'sının Amerikan kolunun idari başkanı Francis Collins.[1] Ancak İngiltere'de olduğu gibi, nadir oldukları için göze batar ve akademi birliğinde kendilerini anlamayan akranlarına eğlence kaynağı olurlar. 1996'da, Cambridge'teki Clare üniversitesinin bahçesinde, İnsan Genom Tasarısının kurucu dâhisi arkadaşım Jim Watson ile genetik biliminin kurucu dâhisi Gregor Mendel üzerine hazırladığım bir BBC televizyon belgeseli hakkında görüştüm. Mendel, hiç şüphesiz dindar bir adamdı, bir Augustin keşişiydi; ancak on dokuzuncu yüzyılda genç Mendel'in biliminin peşinden koşması için

[1] Parlak (ve inançsız) 'bilim korsanı' Craig Venter önderliğindeki gayri resmi İnsan Genom Tasarısıyla karıştırılmamalıdır.

en kolay yol buydu. Onun düşüncesine göre bu, bir araştırma ödeneğine eşdeğerdi. Watson'a kaç tane çağdaş dindar bilim insanı tanıdığını sormuştum. Şöyle yanıtladı: "Aslında pek tanımam. Fırsatını buldukça onlarla tanıştım ve bu biraz canımı sıkmıştı [kahkahalar] çünkü, bilirsin işte, gerçeği ilham yoluyla arayanlara pek güvenmem."

Watson'un moleküler genetik devriminin yardımcı kurucusu Francis Crick, Cambridge Churchill Üniversitesi üyeliğini feshetmiştir çünkü üniversite (bir hayırseverin emriyle) bir ibadet odası inşa etme kararı almıştır. Watson'la Clare'de yaptığım görüşme esnasında, onun ve Crick'in aksine, bazı insanların din ile bilim arasında savaş olduğunu görmezden geldiğini çünkü bilimin işleyişi, dinin ise her şeyin nedenini ele aldığını iddia ettiklerini söyleyerek onu kasten sınadım. Watson sert bir karşılık verdi: "Herhangi bir şey *için* var olduğumuzu düşünmüyorum. Biz yalnızca evrimin ürünleriyiz. Diyebilirsiniz ki, 'Yaa, eğer bir amaç olduğuna inanmıyorsan hayatın hayli kasvetli olmalı.' Ancak ben iyi bir öğle yemeği yemek isterim." İyi bir öğle yemeği yedik.

Dindarların, gerçekten seçkin, dindar ve çağdaş bilim insanlarını bulma gayretleri bir umutsuzluk havası içindedir hatta deyim yerindeyse kalanları idareli kullanırlar. 'Nobel ödüllü Hıristiyan bilim insanlarının' listesini sunduğunu söyleyen bulabildiğim tek web sitesi, toplamda yüzü geçmeyen Nobel ödüllü bilim insanlarından yalnızca altı tanesiyle çıkagelir. Bu altı taneden dört tanesinin hiçbir şekilde Nobel ödülü almadıkları ortaya çıkmıştır ve en azından bir tanesi, kesin tecrübeme göre, tamamen sosyal sebeplerden kiliseye hizmet eden bir inançsızdır. Benjamin Beit-Hallahmi'nin daha düzenli bir çalışması şunu ortaya çıkarmıştır, 'bilim alanlarında Nobel ödülü alanlar arasında, edebiyat alanındakiler de buna dahil olarak, ait oldukları nüfusa kıyasla kayda değer oranda bir dinsizlik vardır.'[52]

Önemli gazetelerden Tabiat'daki *(Nature)* Larson ve Witham imzalı 1998 seneli bir araştırma, emsallerine göre daha seçkin oldukları düşünülen Amerikan bilimadamlarından Milli Bilim Akademisi'ne[1] *(National Academy of Sciences)* seçilenlerin yalnızca yüzde 7'sinin insan suretinde bir Tanrı'ya inandıklarını gösterir.[53] Ateistlerin bu ezici üstünlüğü, Amerikan halk nüfusunda neredeyse tam zıt yöndedir. Buna göre bu insanların yüzde 90'ından fazlası bir çeşit doğaüstü varlığa inanırlar. Milli Akademiye seçilmeyen daha düşük rütbeli bilim insanlarının sayısı vasat düzeydedir. Daha seçkin örnekler söz konusu olduğunda, dindar inançlılar azınlıktır ancak bu azınlık yaklaşık olarak etkileyici bir yüzde 40 seviyesindedir. Tıpkı beklediğim gibi, Amerikan bilim insanları genel Amerikan halkından daha az dindardır ve en seçkin bilim insanları, en inançsız olanlardır. Dikkat

[1] İngiltere'nin Kraliyet Ailesi'ne üye olmakla eşdeğerdir. *-ed.n.*

çekici nokta, Amerikan halkının genelindeki dindarlık ile entelektüel elit kesimin ateizmi arasındaki zıt kutuplaşmadır.[54]

Başlıca yaradılışçı web sitesi, 'Yaradılışa Yanıtlar'ın' Larson ve Witham'ın araştırmasından alıntı yapması gülünçtür ki bu, dinde yanlış giden bir şeyler olduğu varsayımına kanıt olarak kullanılmaktan ziyade, evrimin din ile uyumlu olduğunu öne süren rakip din savunucularıyla iç savaşlarında bir karşı silah olarak kullanılmıştır. 'Milli Bilim Akademisi Sapına Kadar Tanrı'sızdır'[55] başlığının altında, 'Yaratılışa Yanıtlar', Larson ve Witham'ın *Nature*'ın editörüne yazdıkları mektuptaki sonuç paragrafı alıntı yapmaktan keyif alır.

> Bulgularımızı derlerken, Milli Bilim Akademisi, kamu okullarında evrim öğrenimini teşvik eden bir kitapçık yayınlamıştır ve bu Amerika'daki bazı muhafazakâr Hıristiyanlar ile bilimsel topluluklar arasındaki yürürlükte olan sürtüşmenin kaynağıdır. Kitapçık, okurları, 'Tanrı'nın var olup olmadığı bilimin tarafsızca baktığı bir sorgudur' görüşüne ikna etmekte. MBA başkanı Bruce Albert şöyle diyor: "Bu akademinin son derece dindar birçok seçkin üyesi vardır ki bunlar evrime inanan insanlardır. Çoğu da biyologtur." Bizim araştırmamız ise bunun aksini iddia eder.

Alberts, Bölüm 2 'Neville Chamberlain Evrimciler Okulu'nda belirttiğim sebeplerden ötürü 'NOMA'yı kucaklamıştır. 'Yaradılışa Yanıtlar' ise çok farklı başlıklara el atar.

ABD Milli Bilim Akademisi'nin İngiltere'deki dengi Krallık Ailesi'dir. Bu kitap basım aşamasındayken, iş arkadaşlarım R. Elisabeth Cornwell ve Michael Stirrat benimkisiyle kıyaslanabilir ancak daha kusursuz olan ve Krallık Ailesi Üyelerinin (KAÜ) dinsel fikirleri üzerine olan araştırmalarını kaleme almaktaydılar. Yazarların elde ettiği sonuçların tümü daha sonra yayımlanacaktı ancak kibarlık göstererek ilk sonuçları burada aktarmama izin verdiler. Fikirleri derecelendirmek için standart bir yöntem kullandılar; Likert-tipi[1] yedi puanlı ölçek. Krallık Ailesi'nin elektronik posta sahibi tüm 1074 Üyesi (büyük çoğunluğu) ankete tabi tutuldu ve yüzde 23'ü yanıt verdi (bu tarz bir araştırma için iyi bir rakam). Farklı ifadeler sunuldu, mesela: 'İnsan suretinde bir Tanrı'ya inanırım, bu bireylerle ilgilenen, duaları duyan ve cevap veren, günah ve ihlallerle alakalı, hüküm bildiren bir Tanrıdır.' Katılımcılara bunun gibi her ifade için, 1 den (güçlü red) 7 ye (güçlü onay) kadar bir rakam bildirmeleri söylendi. Bu sonuçları Larson ve Witham araştırmasıyla doğrudan kıyaslamak biraz zordu, çünkü Larson ve Witham, akademisyenlerine 7 puanlı

[1] Psikometrik tepki ölçümü, genelde soruşturmalarda kullanılır. Anket araştırmalarında da en çok kullanılan ölçüm yöntemidir. Ankete katılan denekler, kendilerine yöneltilen ifadeleri puan vererek onaylar ya da reddederler. *-ed.n.*

değil yalnızca 3 puanlı bir skala sunmuşlardı, ancak uygulama aynıydı. KAÜ'nin ezici bir çoğunluğu, tıpkı Amerikan akademisyenlerinin ezici çoğunluğu gibi ateisttir. Üyelerin yalnızca yüzde 3,3'ü insan suretinde bir Tanrı olduğu fikrine tam bağlılık gösterirken (ölçekte 7'yi seçtiler), yüzde 78,8 bu fikrin tam karşısındaydı (ölçekte 1'i seçtiler). Eğer 'inançlıları' 6 ve 7'yi seçenler olarak tanımlar, 'inançsızları' 1 ve 2 'yi seçenler olarak tanımlarsanız, 213 inançsız karşısında yalnızca 12 inançlı sayısını elde edersiniz. Tıpkı Larson ve Witham gibi, ve tıpkı Beit-Hallahmi ve Argyle'in not ettiği gibi, Cornwell ve Stirrat biyoloji dalındaki bilim insanlarının fizik dalındaki bilim insanlarına göre daha ateist olduklarını keşfettiler. Bu küçük ama önemli bir eğilimdi. Ayrıntılar ve son derece ilginç neticelerin tamamı için lütfen yayımlandığında kendi belgelerine başvurun.[56]

Krallık Ailesi ve Milli Akademi'nin seçkin bilim insanlarını geride bırakırsak, acaba nüfus genelinde ateistlerin daha iyi eğitimli ve daha zeki kişiler arasından çıkmalarının daha olası olduğunu bildiren bir kanıt var mıdır? Dindarlık ve eğitim seviyesi ya da IQ arasındaki istatistiksel ilişkiyle ilgili yapılan araştırma çalışmalarının bazıları yayımlanmıştır. Michael Shermer, *İnanma Yöntemimiz: Bilim Çağında Tanrı Arayışı* isimli kitabında, kendisi ve meslektaşı Frank Sulloway'in birlikte hazırladıkları, rasgele seçilmiş Amerikalılar'ın geniş çaplı incelemesini anlatır. En ilgi çekici sonuçlardan birisi de dindarlığın gerçekten de eğitimle olumsuz yönde ilişkide olduğunun fark edilmesidir (daha yüksek eğitimli insanların dindar olması daha olanaksızdır.) Dindarlık aynı zamanda bilime olan ilgi ve (çok keskin biçimde) politik özgür düşünceyle de olumsuz ilişkidedir. Ne bunlar ne de dindarlığın 'ailevi' dindarlıkla olumlu ilişkide olması bende herhangi bir şaşkınlık hissi uyandırmamaktadır. İngiliz çocuklarının yaşantısını inceleyen sosyologlar, incelemeye aldıkları çocuklardan yalnızca onikide birinin ailelerinin dinini reddettiklerini ortaya çıkarmışlardır.

Tahmin edeceğiniz gibi, farklı araştırmacılar araştırma konularını farklı yollarla ölçerler, bu yüzden farklı çalışmaları karşılaştırmak zordur. Meta-analiz bir araştırmacının bir konu üzerinde yayımlanmış tüm araştırma kâğıtlarına baktığı bir tekniktir. Aynı sonuca ulaşan araştırmalar sayılır ve bu sayı farklı bir sonuca ulaşan araştırmaların sayısıyla karşılaştırılır. Din ve IQ konusunda, bildiğim tek meta-analiz çalışması, 2002'de *Mensa*[1] Dergisinde Paul Bell tarafından yayımlanmıştı.[57] Bell şöyle bir sonuç çıkarmış: 'Dinsel inanç ve bir kimsenin zekâsı ve/veya eğitim seviyesi arasındaki ilişki üzerine 1927'den beri yapılan 43 araştırmanın, dördü hariç hepsi bu etmenler arasında bir ters orantı olduğunu ortaya döker. Buna göre, bir

[1] Mensa yüksek IQ'lu üyelerin oluşturduğu bir topluluktur ve gazeteleri doğal olarak onları bir araya getiren tek bir konuyla ilgili makaleler üzerinde yoğunlaşmıştır. -*ed.n.*

kimsenin zekâsı ya da eğitim seviyesi ne kadar yüksek olursa, bu kişinin dindar olması ya da herhangi bir türden "inançlar" barındırması o kadar olanak dışıdır.'

Bir meta-analiz kendisine katkısı olan diğer tüm araştırmalardan daha az spesifik olmaya mecburdur. Bu satırlar arasında keşke daha fazla araştırmaya ya da diğer ulusal akademiler gibi seçkin birliklerin üyelerinin Nobel, Crafoord, Field, Kyoto, Cosmos ve diğer büyük ödüller ve madalyaların kazananlarının çalışmalarına yer verebilseydik. Bu kitabın gelecek nesil sürümlerinin bu tarz bilgileri zenginleştireceğini umarım. Mevcut çalışmalardan elde edilebilecek en akılcı sonuç, din savunucularının sevilen örnek insanlar konusunda genelde durduklarından daha sessiz kalmayı akıl edebilmeleri olmalı, en azından bilim insanlarının alanına giren konularda.

PASCAL'IN BAHSİ

Büyük Fransız matematikçisi Blaise Pascal'ın hesabına göre, Tanrı'nın varlığı aleyhindeki olasılıklar her ne kadar yüksek olursa olsun, bu konuda yanlış bir varsayımda bulunmanın cezası çok asimetrik olacaktır. Tanrı'ya inansanız iyi edersiniz çünkü eğer haklıysanız, sonsuz mutluluğunuz sorunsuzca ilerleyecek, ancak eğer inanıp da yanılıyorsanız herhangi bir kaybınız olmayacaktır. Diğer taraftan, eğer Tanrı'ya inanmazsanız, yanıldığınızı anladığınızda sonsuz bir yıkım içerisine girersiniz, ancak eğer inanmamakta haklıysanız yine bir kaybınız olmayacaktır. Tanrıya inanmamak, bu durumda, düşük bir zihinsel başarının ürettiği bir fikirdir. Tanrı'ya inanın.

Oysa Tanrının varlığıyla ilgili bu kanıtta belirgin bir tuhaflık var. İnanmak, bir tedbir meselesi olarak değerlendirilmesinin ardından uygulamaya konulan bir eylem olamaz. En azından, bu bir irade meselesi değildir. Kiliseye gitmeye ve Nicene Creed'i ezberlemeye karar verebilirim ya da bir yığın kutsal kitabın içindeki her kelimeye inanacağıma söz verebilirim. Ancak eğer bunlara gerçekten inanmıyorsam bu yaptıklarımın hiçbiri benim gerçekten inanmamı sağlamaz. Pascal'ın bahsi, sadece Tanrı'ya inanma *numarası yapmanın* göstergesi olabilir. Ve inandığınızı iddia ettiğiniz Tanrı, her şeyi bilme gücü olan türden bir Tanrı olmasa iyi olur yoksa bu dalaverenizi sezebilir. İnanmanın planlanmış bir şey olduğu gülünç bir görüştür ve Douglas Adams Dirk Gently'nin Kutsal Dedektiflik Ajansı'nda *(Dirk Gently's Holistic Detective Agency)* bununla ilgili alaycı sözlerini kaleme almıştır ki bu kitapta robot Elektrik Papaz'la tanışırız. İnsanın yükünü azaltan cihaz ve 'inanmayı sizin adınıza yapar.' Ve

elbette satın alırsınız. *De luxe* modelinin tanıtımı şöyledir, "Salt Lake City'de inanılmayan şeylere bile inanabilecek beceridedir. Pişman olmayacaksınız!"

"Eğer Tanrı'yı hoşnut etmek istiyorsan yapmak zorunda olduğun tek şey ona *inanmaktır*" fikrini nasıl olur da bu kadar kolay onaylarız? İnanmakta bu kadar özel olan nedir? Tanrı'nın şefkati, cömertliği ya da tevazuyu ödüllendirmesi daha olası değil midir? Ya da dürüstlüğü? Ya eğer Tanrı, gerçeği içtenlikle öğrenmek için çaba sarfetmenin en yüksek erdem olduğuna inanan bir bilim adamı ise? Doğrusu, kâinatın tasarımcısı başlı başına bir bilim adamı değil midir? Bertrand Russel kendisine, öldükten sonra Tanrı'nın "Neden bana inanmadığını bilmek istiyorum" sorusu karşısında ne cevap vereceği sorulduğunda şöyle yanıtlamıştır: "Yeterli kanıt yoktu Tanrım, yeterli kanıt yoktu". Tanrı'nın Russel'ın cesur kuşkuculuğu karşısında, bahisçi ve korkak Pascal'a duyduğundan çok daha fazla saygı duyması olası değil midir? (Birinci Dünya Savaşı'nda hapishanede baş gösteren cesur pasifizmini hesaba katmayın) Ve Tanrı'nın ne karar vereceğini hiçbir yolla öğrenemeyeceğimiz için, Pascal'ın Bahsinin aksini ispatlamaya dahi gerek duymayız. Unutmayın ki bir bahisten bahsediyoruz ve Pascal, bu girişiminin yalnızca uzun vadeli olasılıklarda işe yarayacağını söylüyordu. Tanrı'nın ahlaktan yoksun sahte inancı (hatta dürüst inancı) açık yürekli kuşkuculuktan daha değerli bulacağına bahse girer miydiniz?

Zira öldüğünüzde karşısına çıkacağınız tanrının Baal olduğunu varsayın ve Baal'ın tıpkı eski hasmı Yahwey kadar kıskanç olduğunu farz edin. Pascal, yanlış tanrı üzerine bahse girmektense hiç böyle bir girişimde bulunmasa kendisi için daha yararlı bir iş yapmış olmaz mıydı? Aslında, bahse girilebilecek olası tanrıların ve tanrıçaların tam sayısı Pascal'ın tüm mantığını altüst etmez mi? Pascal bahsinin kurallarını belirlerken büyük ihtimalle dalga geçiyordu, tıpkı benim şimdi onunla dalga geçtiğim gibi. Ancak öylesine tuhaf insanlarla karşılaştım ki burada bu konuya kısaca değinmem gerekti; mesela bir konferansın soru sorma aşamasında, Pascal'ın bahsinin Tanrı inancının lehinde bir kanıt olduğunu ciddiyetle öne sürenler olmuştu.

Sonuç itibariyle, bir tür Pascal karşıtı bahsi savunmak mümkün müdür? Varsayalım, Tanrı'nın varlığının gerçekten de küçük bir şansı olduğunu kabul ettik. Bununla beraber, eğer yok olduğu yönünde bahse girerseniz daha iyi, daha dolu bir hayat süreceğiniz söylenebilir. Çünkü bahsiniz var olduğu yönündeyse, kıymetli zamanınızı ona tapmakla, ona kurban vermekle, onun için savaşmak ve ölmekle vs harcamak zorundasınız. Konuyu burada devam ettirmeyeceğim, ancak siz şimdiye kadar anlattıklarımı aklınızın bir köşesine not edin çünkü kitabın ilerleyen bölümlerinde dinsel inanç ve rivayetlerden doğan kötü sonuçlara geri döneceğiz.

BAYES KANITLARI

Sanırım Tanrı'nın varlığı yönünde kanıt bildirme girişimlerinden en tuhaf olanı geçenlerde Stephen Unwin'in Tanrı Olasılığı'nda *(The Probability of God)* öne sürdüğü Bayes kanıtlarıdır. Bu kanıtları kitaba aktarmak konusunda endişeliydim çünkü hem çok zayıf hem de eski uygarlıklar nezdinde, diğerlerine göre daha az kutsaldılar. Ancak Unwin'in kitabının 2003 yılında yayımlanmasının ardından gazetecilerin dikkatini kayda değer oranda çekmiştir ve bazı açıklayıcı ipuçlarını bir araya getirme fırsatı sunmuştur. Hedeflerini anlıyorum çünkü Bölüm 2'de belirttiğim gibi, ben Tanrı'nın varlığının incelenebilir bilimsel bir varsayım olduğuna (en azından prensipte) inanırım. Ayrıca Unwin'in hayalperest girişimi, "*olasılıklara sayı atamanın*" oldukça gülünç olduğu kabul edilebilir.

Kitabın alt başlığı, Temel Gerçeği Kanıtlayan Basit Bir Hesaplama *(A Simple Calculation that Proves the Ultimate Truth)*, yayıncının görüşlerinden izler taşır, çünkü bu kadar aşırı kendine güven hissini Unwin'e ait ifadelerde rastlayamayız. Unwin'in kitabını bir '..yapmanın yöntemi' kitabı olarak görmek daha uygun olur, örneğin *Bayes'in* Aptallar için Kuramlar *(Theorem for Dummies)* kitabı gibi. Çünkü burada Tanrı'nın varlığı tıpkı yarı-alaycı bir durum araştırması gibi incelenir. Unwin pekâlâ Bayes kuramını göstermek için kuramsal bir cinayeti deneme olayı olarak kullanabilirdi. "Dedektif kanıtları sıralar. Silahtaki parmak izleri Bayan Peacock'u işaret etmektedir. Sayısal bir olasılığı yüzüne vurarak bu şüphenin ölçümünü yapar. Ancak Professor Plum'ın kadına çamur atmak için bir sebebi vardır. Bayan Peacock'un şüphesini uygun bir sayısal değerle azaltın. Adli kanıt yüzde 70 olasılıkla silahın kesinlikle uzak mesafeden ateşlendiğini söylemektedir ki bu durum zanlının askeri eğitim almış olduğunu bildirmektedir. General Mustard'ın artmış şüphesini ölçün. Aziz Green cinayet için en akla yatkın nedene sahiptir.[1] Onun olasılığının sayısal değerlendirmesini arttıralım. Fakat kurbanın ceketindeki uzun sarı saç yalnızca Bayan Scarlett'e ait olabilir..." ve böyle gider. Belirlenen olasılıkların aşağı yukarı öznel bir karışımı detektifin aklında çalkalanır ve onu farklı yönlere iter. Bayes kuramı detektifin bir sonuç elde etmesine yardım etmekle yükümlüdür. Bu, birçok tahmini olasılığı birleştirmek ve bir final karar elde etmek için kullanılan matematiksel bir motordur ve elde edilen son karar yeni bir sayısal olasılık değerini verir. Ancak elbette bu son olasılık tah-

[1] Aziz Green, İngiltere, (oyunun kaynaklandığı yer) Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan ve tüm diğer İngilizce konuşulan bölgelerde (Kuzey Amerika hariç ki burada aniden Bay Green olur) satılan Cluedo *(Bizde de dedektif olarak satılmış bir oyun)* versiyonlarındaki bir karakterin adıdır. Acaba bu da nedir böyle?

mininin güvenilirliği, tamamiyle eldeki orijinal rakamların güvenilirliğiyle orantılıdır. Bunlar beraberindeki tüm kaçınılmaz kuşkularla, genelde öznelce hüküm verilmiş kararlardır. GIGO[1] prensibi burada uygulanabilir; Lakin Unwin'in Tanrı örneği o kadar temelsizdir ki GIGO prensibiyle bile bir yere varamayız.

Unwin, Bayes sonucunu rakip istatistiksel yöntemler karşısında karşılıksızca kayıran bir risk yönetimi uzmanıdır. Unwin Bayes kuramını bir cinayeti değil ama en büyük sınav olan Tanrı'nın varlığını üstlenerek tanımlar. Plan tam kararsızlıkla başlar ve buna göre Tanrı'nın varlığı ve yokluğu olasılıklarına yüzde 50 şer ihtimal verilerek dereceleri belirleme yoluna gidilir. Ardından meseleyle alakalı altı başlığı listeler, her başlığın önemini saptayan rakamları atar ve bu altı rakamı Bayes Kuramı motoruna uygulayarak hangi rakamların öne çıktığına bakar. Buradaki sorun, (yine) bu önem belirten altı rakamın Stephen Unwin'in kişisel yargılarından ibaret olmasıdır ve bu kişisel yargılar sadece usulü yerine getirmek adına rakamlarla desteklenir. Bu altı başlık şunlardır:

1 İyilik duygumuz vardır.

2 İnsanlar kötü şeyler yaparlar (Hitler, Stalin, Saddam Hüseyin)

3 Doğa kötü eylemler gerçekleştirir (depremler, tsunamiler, kasırgalar.)

4 Küçük mucizeler tecrübe edilebilir (Anahtarlarımı kaybettim ve sonra buldum.)

5 Büyük mucizeler tecrübe edilebilir (İsa ölmüş ve yeniden dirilmiştir.)

6 İnsanlar dinsel deneyimler yaşarlar.

Bunun işe yarayan tarafı şudur; (bence hiçbir işe yaramaz), Tanrının var olma olasılığı bir yukarı çıkar bir aşağı düşer, ardından başlangıç noktasındaki yüzde 50'yi güç bela yeniden kazanır ve en sonunda Unwin'in tahminine göre bu çekişmeli Bayes yarışında Tanrı yüzde 67'lik bir var olma olasılığına erişir. Akabinde Unwin bu yüzde 67'lik Bayes hükmünün yeterince yüksek olmadığına karar verir, böylelikle acil bir 'iman' enjeksiyonuyla bu hükmü tuhaf bir şekilde yüzde 95 seviyesine yükseltir. Kulağa şaka gibi gelebilir ancak gerçekten de bunu yapmıştır. Bu kararını nasıl haklı çıkardığını söyleyebilmeyi dilerdim ancak hakikaten söylenecek hiçbir şey yok. Bu gibi saçmalıklara birçok kez rastlamışımdır ancak dindar ama bir o kadar zeki, inançlarını haklı çıkaran bilim insanlarıyla tartışırken, kanıt olmadı-

[1] Garbage In, Garbage Out - *Zırva, boş laflar* içeri, *zırva, boş laflar* dışarı. *-çev.n.*

ğında bunu itiraf ederler: "Bu konuda herhangi bir kanıt olmadığını onaylıyorum. Zaten bu yüzden buna inanç deriz."(Buradaki son cümle neredeyse acımasız bir tavırla dile getirilmiştir, bir mazeret ya da savunma işareti değildir.)

Şaşırtıcıdır ki, Unwin'in altı başlıklı listesi ne tasarımdan kanıtı, ne Aquinas'ın beş 'kanıtını' ne de çeşitli ontolojik kanıtları içermemektedir. Listenin bu kanıtlarla ilgisi yoktur: Sayısal Tanrı olasılığı tahminine en küçük bir katkı sağlamaz. Unwin başarılı bir istatistikçi olarak bu altı ifadeyi tartışmaya açar ve akabinde elde ettiği sonuca hiç etki etmediklerini belirtir. Buna inanabilirim, her ne kadar tasarım kanıtını önemsememekteki nedenlerimiz örtüşmese de. Ancak Bayes'e bel bağlayarak benimsediği kanıtlar, bence en az diğer kanıtlar kadar zayıftır. Geriye söylenecek tek şey kalıyor, bu da kanıtlar için belirlediğim öznel olasılık değerlerinin onun değerlerinden farklı olduğudur ve zaten öznel yargıları kim *umursar ki*? O, doğru ve yanlış hissimizin apaçık bir biçimde Tanrı'nın varlığını kanıtlar nitelikte olduğunu düşünüyor, oysa bence bunlar birbiriyle tamamen alakasız konulardır. 6. ve 7. bölümlerin göstereceği üzere, doğru ve yanlış hissimizin bir doğaüstü ilahın varlığıyla net bir bağlantısı olduğu yönünde sağlam bir kanıt yoktur. Tıpkı bir Beethoven dörtlüğünü takdir etme yeteneğimizin Tanrıyla bir iligisi bulunmaması gibi. İyilik duyumuz bir Tanrı olsa da olmasa da aynı durumda olacaktı. (gerçi iyi olmak zorunda değiliz)

Diğer taraftan, Unwin'e göre kötülüğün varlığı, özellikle de deprem ve tsunami gibi doğal afetler, Tanrı'nın var olma olasılığını oldukça *düşürmektedir*. İşte burada, Unwin'in yargısı benimkine ters, ancak birçok tatsız ilahiyatçınınkine benzerdir. 'Takdiri İlahi' (Kötülüğün varlığı karşısında Tanrısal iyiliğin korunması) ilahiyaçıların uykusunu kaçırmaktadır. Otoriter Oxford Felsefe Elkitabı (*Oxford Companion to Philosophy*) kötülük sorununu 'geleneksel teizme en güçlü itiraz' olarak verir. Ancak bu yalnızca iyi bir Tanrı'nın varlığı aleyhindeki bir kanıttır. İyilik Tanrı Varsayımı tanımının hiçbir parçasını oluşturmaz, yalnızca keyfi bir ilavedir.

Kabul edilmelidir ki, ilahiyat eğilimli kişiler genelde kronik olarak, gerçeği, arzulanan gerçekten ayırt etme yetisinden acizdirler. Ancak daha bilgili bir inançlı için, bir tür doğaüstü zekâ konusunda, kötülük sorununun üstesinden gelmek çocuk oyuncağıdır. Basitçe, kötü bir tanrının varlığını kabul etmek; Eski Ahit'in her sayfasında kol gezen gibi bir tanrı. Ya da, eğer bu hoşunuza gitmediyse, ferdi bir kötü tanrı icat edin, buna Şeytan deyin ve dünyadaki bütün kötülüklerin varlığını, onun iyi tanrıyla yaptığı kozmik savaşların bir sonucu olarak görün. Veya (daha gelişmiş bir çözüm) insan sıkıntılarıyla özenlice uğraşmaktan daha önemli vazifeleri olan bir tanrıyı doğru

varsayın. Ya da acı çekilmesine kayıtsız olmayan ancak bu acıları sistemli, adil bir kâinatta özgür irade adına ödenmesi gereken bir bedel olarak gören bir tanrı. İlahiyatçıların tüm bu rasyonelleştirmelere (akla uygun hale getirme) inandıkları görülebilir.

Bu mantık kapsamında, eğer Unwin'in Bayes denemesini tekrar uyguluyor olsaydım, ne kötülük sorunu ne de genel ahlaki kurallar bu varsayımın (Unwin'in yüzde 50'si) boş olduğu konusunda fikrimi değiştirmeyecekti. Ancak bunun ayrıntısına girmek istemem çünkü, her halükârda, ne Unwin ne de ben, kişisel fikirlerle heyecan yaratma peşinde koşamayız.

Kişisel yargıya dayanmayan çok daha etkili bir kanıt vardır, olasılıksızlıktan kanıt. Bu kanıt çarpıcı biçimde bizi gerçekten de yüzde 50 bilinemezcilikten çok uzaklara taşır ki bu birçok teisti teizmin uç noktalarına götürürken, beni bunun tam aksine, yani ateizmin uç noktasına götürür. Aslında bunu birkaç kez ima etmiştim. Kanıtın özünde şu bildik 'Tanrı'yı kim yarattı?' sorusu vardır ki bu soru çoğu düşünen insanın kendi içinde keşfettiği bir sorudur. Tasarımcı bir Tanrı düzenli karmaşıklığı izah etmekte kullanılamaz çünkü herhangi bir şey tasarlama kapasitesindeki herhangi bir Tanrı, aynı açıklamayı kendi gerçekliği için sunabilecek karmaşıklıkta olmalıdır. Tanrı bizim içinden çıkmaya gücümüzün olmadığı sonsuz bir kısırdöngü sunar. Bir sonraki bölümde açıklayacağım üzere, bu kanıt Tanrı'nın her ne kadar teknik açıdan çürütülemez olsa da, gerçekte çok çok olanak dışı olduğunu göstermektedir.

BÖLÜM 4

Tanrı Neredeyse Kesin Olarak Neden Yoktur

"Farklı dinsel cemaatlerin din adamları, tıpkı cadıların gün ışığından korktukları gibi bilimin ilerlemesinden korkar ve benimsedikleri aldatmacaların yok oluşunu müjdeleyen kaçınılmaz sona nefretle kaş çatarlar."

THOMAS JEFFERSON

Nihai Boeing 747

İhtimalsizlikten kanıt en önemli olanıdır. Tasarımdan kanıtın bildik kurnazlığına benzemesinin yanında, hiç şüphe yok ki Tanrı'nın varlığı yönünde bildirilen günümüzün en tutulan kanıtıdır ve inanılmaz geniş sayıda teistin nezdinde tamamen inandırıcıdır. Aslında gerçekten de son derece kuvvetli bir kanıttır ve sanırım çürütülemez; ancak kanıtın gücü teist amacın aksine kullanılmalıdır. olasılıksızlıktan kanıt adamakıllı ele alındığında, Tanrı'nın var olmadığının kanıtlanmasına oldukça yaklaşır. "Tanrı'nın neredeyse kesin olarak neden var olmadığının istatistiksel ispatına koyduğum başlık, "Nihai Boeing 747" gambitidir.[1]

Bu başlık Fred Hoyle'un gülünç Nihai Boeing 747 benzetmesi ve bir araç hurdalığından ileri gelir. Hoyle'un bu iddiasını bizzat kaydettiğinden emin değilim ancak yakın meslektaşı Chandra Wickramasinghe tarafından ona atfedildiğinden, muhtemelen güvenilirdir.[58] Hoyle, Dünya üzerinde yaşamın kendiliğinden başlayabilmesi olasılığının, bir hurdalığın altını üstünü silip süpürerek geçen bir kasırganın rastlantı eseri bir Boeing 747'nin parçalarını (uçak çalışacak şekilde) birleştirebilmesi olasılığından daha yüksek olmayacağını söylemiştir. Diğerleriyse bu mecazı aldı ve karmaşık canlıların müteakip evrimine uyguladılar ancak elbette bu suni bir mantığa dayanıyordu. Nitekim 747 sahasında, parçalarının gelişigüzel karıştırılıp birleştirilmesiyle dört dörtlük işleyen bir at, böcek ya da devekuşu yaratmanın karşıt olasılıkları yaradılışçılarca destek görür çünkü onlara göre bunu ancak Tanrı yapabilir. Bu, özetle, yaradılışçıların en sevdikleri kanıttır; lakin bu kanıt yalnızca doğal seçilimi daha en başından kavrayamamış birisi tarafından üretilebilir: Bu kişi, doğal seçilimin bir rastlantı teorisi olduğunda karar kılan birisidir fakat rastlantısallığın konuyla ilgili anlamı dikkate alındığında bunun tam aksi düşünülmelidir.

İhtimalsizlikten kanıtın yaradılışçılar tarafından kötüye kullanımı daima aynı genel yöntemle etkinlik kazanır ve eğer yaradılışçı 'akıllı tasarımın' (AT) politik açıdan avantajlı süslü maskesinin ardında gizlenmeyi seçse bile bir şey değişmez.[2] İnceleme altına alınan bazı fenomenler (bunlar genelde yaşayan bir varlık ya da bu varlığın daha karmaşık organlarından biridir, bu sebeple bu fenomenler tek bir molekülden evrene kadar uzanan bir yelpazedir) tam anlamıyla istatistiksel olasılıksızlıklarıyla methedilirler.

[1] Satrançta oyuncunun avantajlı duruma geçmek için küçük taşları kurban etmesi. -çev.n.
[2] Akıllı tasarım düşmanca tanımlandığında, yaradılışçılığın ucuz smokin giymiş bir halidir.

Bazı zamanlarda bilgi teorisinin dili kullanılır: Darwincilik, canlılardaki bilgi içeriğini teorik anlamda bir olasılıksızlık oranı ya da 'baskın değer' olarak belirleyip, yaşayan varlıklardaki tüm verinin kaynağını açıklamaya soyunmuştur. Ama bu kanıt insanlara ekonomistlerin basmakalıp parolasını hatırlatır: bedava yemek diye bir şey yoktur ve Darwincilik bir hiç uğruna bir şeyler elde etmeye çalışmakla suçlanır. Aslında, bu bölümde göstereceğim üzere, Darwinci doğal seçilim, tüm bilginin nereden geldiği çözümsüz bilmecesini çözmenin bilinen tek yoludur. Aslında bir hiç uğruna bir şeyler elde etmeye çalışan Tanrı Varsayımı'ymış gibi görünüyor. Tanrı bedava yemeğini kapmaya çalışır ve kendisi yem olur. Çünkü bir tasarımcıyı işaret ederek izah etmeye çalıştığınız varlık istatistiksel olarak ne kadar olanak dışıysa, tasarımcısı da en az onun kadar olanak dışıdır. Tanrı Nihai Boeing 747'dir.

Olasılıksızlıktan kanıt, karmaşık varlıkların rastlantı sonucu meydana gelemeyeceklerini saptar. Fakat birçok kişi 'rastlantı sonucu meydana gelemez' ifadesinin, 'kasıtlı tasarım olmasa meydana gelemez' ifadesiyle aynı anlamda olduğunu *zanneder*. Bu yüzden olasılıksızlığın tasarımın bir kanıtı olduğunu düşünmeleri gayet olağan bir durumdur. Darwinci doğal seçilim biyolojik olasılıksızlıktan yola çıkarak bunun yanlışlığını gözler önüne serer. Ve Darwincilik ile cansız dünya arasında (mesela evrenbilim) sıkı bir bağ olmasa da, bizi biyolojinin esas alanı dışındaki konularda da bilinçlendirir.

Darwinciliğin derinlemesine kavranması hem bizi tasarımın rastlantısallığın tek alternatifi olmadığı konusunda bilinçlendirecek hem de diğer taraftan bize ağır işleyen bir süreçte gelişen karmaşıklığın kademeli eğimlerini keşfetmeyi öğretecektir. Darwin'den önce, Hume gibi filozoflar yaşamın olanak dışılığının, tasarımın mutlak kanıtı anlamına gelmediğini kavramış ancak buna bir alternatif sunamamıştırlar. Biz, Darwin'in desteğini arkamıza alarak tasarım görüşüne karşı iliklerimize kadar şüphe duymalıyız. Tasarım yanılsaması bizi ezelden beri kapana kıstırmış bir tuzaktır ancak Darwin sayesinde bilinçlenerek bu konuda bağışıklık kazanmamız gereklidir. Çünkü o, bunu hepimiz için başarmış olmayı istemiştir.

BİR BİLİNÇLENDİRİCİ OLARAK DOĞAL SEÇİLİM

Bir bilim kurgu filminde uzay mekiğindeki astronotlar evlerini özlerler: 'Dünya şu anda ilkbaharı yaşıyor!' Buradaki yanlışlığı hemen fark edemeyebilirsiniz, derinde yatan anlam bilinçsiz kuzey yarımküre milliyetçiliğidir ki bu durum biz kuzey yarımkürede yaşayanlar için geçerli olduğu kadar yaşamayanlar için de geçerlidir. 'Bilinçsiz' tam olarak doğru tanımdır. Ve bilinçlendirme tam burada devreye girer. Avustralya ve Yeni Zelanda'da, Güney Kutbunun üst kısma yerleştirildiği dünya haritaları satın alabilirsiniz ki bunun mantığı anlamsız bir eğlenceden fazlasıdır. Eğer bu haritalar kuzey yarım küredeki dersliklerin duvarına asılsalardı işte o zaman göz kamaştırıcı düzeyde bir bilinçlenme gerçekleşirdi. Her geçen gün çocuklar 'kuzeyin' 'yukarıda' tekeli olmayan ve keyfice belirlenmiş bir polarite olduğunu akıllarına kazırlardı. Harita onları hem bilinçlendirir hem de ilgilerini çekerdi. Eve gider ve bunu ebeveynlerine aktarırlardı ve bu arada, bir öğretmenin öğrencilerine verebileceği en güzel hediyelerden biri çocuğun ebeveynlerini şaşırtabileceği bir bilgi sunmaktır.

Bilinçlendirmenin gücünü fark etmemi sağlayan feministlerdir. 'Herstory' açıkça gülünçtür, çünkü "history"deki "his"in, etimolojik[1] olarak eril zamir 'his' ile hiçbir ilgisi yoktur. Etimolojiyle ilgili benzer bir saçmalık, 1999'da Washington'lu bir memurun 'niggardly'[2] kelimesini kullandığında bunun bir ırksal saldırı olarak değerlendirilip işine son verilmesidir. Ancak 'niggardly' ya da 'herstory' gibi saçma örnekler bile insanları bilinçlendirmeyi başarmışlardır. Biraz sakinleşip gülmeyi durdurduğumuzda, herstory bize tarihi farklı bir bakış açısıyla gösterecektir. Cinsiyet zamirleri kötü şöhretlerinin yanında bilinçlendirme konusunda yol göstericidirler ve İngilizce dili cinsiyet zamirleri konusunda oldukça talihsizdir. *(He or she must ask himself or herself whether his or her sense of style could ever allow himself or herself to write like this. O (erkek veya kadın) düşünce yapısının (erkeğin veya kadının) böyle bir yazı yazmasına (erkeğe veya kadına) imkân verip vermeyeceğini (erkek veya kadın olan) kendine sormalı.)* Ancak eğer dilin bu talihsizliğiyle başa çıkmasını başarabilirsek, insan ırkının yarısının (kadınların) hassaslıklarına karşı bilincimiz artacaktır. *Man* (Adam), *man*kind (insanoğlu), The Rights of *Man* (İnsan Hakları), all *men* are created equal (tüm erkekler eşit yaradılmıştır), one *man* one vote (bir erkek bir oy); İngilizce, kadınları sürekli dışlıyormuş

[1] Köktenbilim, Dilin kökleriyle ilgilenen bilim dalı. *-çev.n.*
[2] Niggard, 'niggar' yani zenci kelimesinden türetilen pinti, cimri anlamına gelen bir kelime. *-ed.n.*

gibi görünür.[1] Gençliğimde, kadınların 'erkeklerin geleceği' *(the future of man)* gibi bir ifadeden onurlarının kırılabileceği hiç aklıma gelmezdi. Aradan geçen onlarca yıl ardından hepimiz bilinçlendik. 'Human' yerine 'man' kelimesini kullanmakta diretenler bile artık bunu, ne yaptığının farkında bir özür havası içinde yapmaktalar. Ya da feministleri kasıtlı olarak kızdırmak için geleneksel dili zalimce savunmaktalar. *Zeitgeist'i kavrayanların* tümü bu konuda bilinçlenmiş, hatta nuh deyip peygamber demeyen ve saldırılarını iki katına çıkararak olumsuzca tepki vermeyi seçenler bile artık yön değiştirmişlerdir.

Feminizm bize bilinçlendirmenin gücünü ispatlar ve bu tekniği doğal seçilimin izahı için ödünç almak isterim. Doğal seçilim yalnızca hayatın bütününü açıklamaz; ayrıca düzenli bir karmaşıklığın, tasarımcı bir kılavuz olmadan basit başlangıçlardan nasıl doğabileceğinin açıklamasını kavrayabilmemiz için bilincimizi bilimin gücü yönünde arttırır. Doğal seçilimin bütünüyle kavranması bizi diğer alanlara gözü pekçe atılmamız konusunda cesaretlendirir. Darwincilik bu diğer alanları da içine alarak, geçmişte biyolojiyi bir kereliğine tuzağa düşüren hatalı alternatifler hakkındaki kuşkumuzu ayağa kaldırır. Darwin'den önce, yusufçuk böceği kanadı ya da bir kartal gözü gibi hayli *tasarlanmış* görünen bir organın gerçekten rastlantısal olmayan, bilakis katışıksız, doğal sebeplerin uzun bir sürecinin son ürünü olduğunu kim tahmin edebilirdi?

Douglas Adams'ın kökten ateizme geçişinin dokunaklı ve tuhaf açıklaması bir nevi (birilerinin onu bilinemezcilerle karıştırmasını önlemek için 'kökten' sözcüğünün altını çizmişti) Darwinciliğin gücünün bir bilinçlendirici olduğuna tanıklık etmektir. Umarım aşağıdaki alıntıda su yüzüne çıkacak olan tutkumdan ötürü bağışlanırım. Özürüm şudur ki, Douglas'ın bazı kitaplarımdan etkilenerek (ki bu kitaplar hiç kimsenin dinini değiştirme amacı gütmemiştir) din değiştirmesiyle bu kitabı onun anısına atfetmek istemiştim ve bunu yaptım! Ölümünden sonra Kuşku Balığı *(The Salmon of Doubt)* isimli kitabında tekrar yayımlanan bir röportaj sırasında, bir gazeteci Douglas'a nasıl ateist olduğunu sorar. Soruyu yanıtlamaya nasıl bir bilinemezci olduğunu anlatarak başlar ve ardından şöyle devam eder:

> Ve düşündüm, düşündüm, düşündüm. Ancak devam etmek için yeterli bir neden bulamadım ve bu yüzden herhangi elle tutulur bir sonuca ulaşamadım. Tanrı fikri hakkında uç noktada kuşkuluydum ancak mevcut bilgi birikimim, yaşam ve evrene farklı bir açıklama sunabi-

[1] Klasik Latince ya da Yunanca daha iyi donanmıştır. Latince *homo* sözcüğü, (Grek *anthropo-*), insanlar anlamına gelir. Vir (Grek *andro-*) erkek, *femina* (Grek *gyne-*) ise kadın anlamına gelir. Bu ölçüde, antropoloji insanlığın tümünü kapsar, androloji ve jinekoloji ise tıbbın cinsel amaçlı kollarıdır.

lecek sağlam bir işleyiş örneğini keşfetmem için yeterli değildi. Ancak devam ettim, okumayı ve düşünmeyi bırakmadım. Bazı zamanlarda, otuzlu yaşlarımın başlarında, evrimsel biyolojiyle ilgili kitaplara rastlamıştım ki ayrıntı vermem gerekirse bunlar Richard Dawkins'in kitapları Gen Bencildir (*The Selfish Gene*) ve sonraki Kör Saatçi (*The Blind Watchmaker*) idi ve aniden (sanırım Gen Bencildir'i ikinci okumam sırasında) taşlar yerine oturdu. Bunlar oldukça şaşkına çeviren bir basitlikten bahsediyordu ancak bu basitlik elbette hayatın sonsuz ve değişken karmaşıklığının bütününü doğurmuştu. Doğrusu içimde canlanan bu korkuyla karışık saygı, insanların dinsel deneyimler hakkında konuşurken hissettiklerinden çok daha akılcıydı. Mantık karşısındaki saygım her geçen artarken, bilgisizliğin yarattığı huşu önemi yitiriyordu.[59]

Bahsettiği çarpıcı basitlik görüşünün elbette benimle bir ilgisi yoktu. Bu Darwin'in doğal seçilimli evrim teorisiydi; en yüksek bilimsel bilinçlendirici. Douglas, seni özlüyorum. Sen benim en akıllı, en komik, en açık görüşlü, en hazırcevap, en uzun boylu arkadaşım ve muhtemelen inancını değiştirdiğim tek kişisin. Umarım bu kitap yüzünü güldürmüştür; gerçi sen beni (ölümünle) ağlatmıştın.

Bilimsel bilgiye vakıf filozof Daniel Dennett, evrimin elimizdeki en köklü fikirlerden birisiyle çeliştiğini belirtmiştir. Buna göre: "Üreten, üretilenden daima daha karmaşık ve akıllıdır. Ben buna alttan damlatan yaradılış teorisi derim. Hiçbir zaman bir mızrağın bir mızrak yapıcısını ürettiğini göremezsiniz. Bir nalbanta ayakkabı diken bir at asla düşünülemez. Bir çömlekçi üreten bir çömleği de göremezsiniz."[60] Darwin'in bu sezgi karşıtı teoriyi sonlandıran bir işleyen süreç keşfi, insan felsefesine olan desteğine devrimci nitelik aşılar ve çokça bilinçlendirme gücüyle doludur.

Böylesi bilinçlendirmelerin, biyoloji dışında alanların kusursuz bilim insanlarının kavrayışları için bile bu kadar gerekli olması hayret vericidir. Fred Hoyle parlak bir fizikçi ve evrenbilimciydi ancak yanlış anlaşılan Nihai Boeing 747'si ve *Archaeopteryx*[1] fosiliyle ilgili talihsiz girişim gibi diğer biyolojiyle alakalı hataları, bilincinin doğal seçilim dünyasının güzelce sergilenmesiyle arttırılması gerektiğini akla getirir. Aydın birisi olduğu için doğal seçilimi kavramış olduğunu varsayarım. Ancak doğal seçilimin gücünün değerini gerçekten anlamak için belki de önce doğal seçilimle ıslanmalı, hatta içine batıp biraz yüzmelisiniz.

Diğer bilim dalları bizi farklı yöntemlerle bilinçlendirirler. Fred Hoyle'nin astronomi bilimi, yaşamdaki rollerimizi üzerinde oynadığımız o küçük sahneye (dünya) uyum sağlarken gösterişimizi azaltıp, hem yazınsal hem de mecazi anlamda bize haddimizi

[1] Bilinen en eski fosil kuş. -*ed.n.*

bildirir; kozmik patlamadan sonraki yıkıntıların arasında parlayan bir noktacık. Jeoloji, bize hem birey hem de tür olarak kısa süreli varlığımızı hatırlatır. John Ruskin'i de bilinçlendirmiş ve 1851'deki unutulmaz yürekten haykırışını yapmasına neden olmuştur: "Keşke jeologlar beni rahat bıraksaydı, çok iyi yaşayabilirdim ama ya bu korkunç çekiçlere ne demeli! İncil dörtlüklerinin her kadansının sonunda çınlamalarını duyarım." Evrim, zaman algımıza da aynı etkiyi yapar; bu hiç şaşırtıcı değildir çünkü evrim jeolojik süreklilik içinde işler. Ancak Darwinci evrim, bilhassa doğal seçilim, daha fazlasını yapar. Biyolojinin ilgi alanını kapsayarak tasarım yanılsamasını yok eder ve fizik ve de kozmolojideki tasarım varsayımlarının her çeşidiyle ilgili kuşkulanmamızı öğütler. Fizikçi Leonard Susskind sanırım şu sözlerini not ederken bunları hatırlamadan edememişti: "Ben bir tarihçi değilim ancak bir fikir bildirecek cesaretteyim: Modern kozmoloji sahiden Darwin ve Wallace ile başlar. Kendilerinden öncekilerin aksine, varlığımızla ilgili doğaüstü etmenleri bütünüyle inkar eden açıklamalar sundular... Darwin ve Wallace yalnızca yaşam bilimleri için bir standart belirlemekle kalmayıp, kozmoloji için de belirlemişlerdir."[61] Bu gibi bilinçlendirmelere asla ihtiyaç duymayan diğer fizik bilimciler, Victor Stenger'i (kitabı *Bilim Tanrıyı Bulmuş mudur?)* (cevap, hayırdır) şiddetle öneririm ve Peter Atkins'in kitabı Yeniden Ziyaret Edilen Yaradılış *(Creation Revisited)* bilimsel şiir alanında en sevdiğim eserlerdir.

Önerdiğim yollarla bilinçlenme niyetinde olmayan ve beni sıkça hayrete düşüren teistler, doğal seçilimi "Tanrı'nın eserini meydana getirme yöntemi" olarak görüp, bundan keyif duyar gibi görünürler. Doğal seçilimli evrimin, yaşam dolu bir dünya yaratmakta en basit ve temiz yol olacağı görüşünü desteklerler. Tanrı'nın hiçbir şey yapmasına gerek kalmaz! Peter Atkins, az önce bahsettiğim kitabında, yaşam içeren bir evren yaratma amacında mümkün olan en az gücü harcayarak kurtulmaya çalışan kuramsal olarak tembel bir Tanrı'nın doğruluğunu varsayarken, bu düşünceyi mantıklı, tanrısız bir sonuca kadar taşır. Atkins'in tembel Tanrısı 18. Yüzyıl Aydınlanmasının deist Tanrı'sından bile daha tembeldir: *deus otiousus* (faydasız, gereksiz tanrı); ayrıntıyla tercüme edersek, acele etmeyen Tanrı, işsiz, aylak, gereksiz, işe yaramaz. Atkins, tembel Tanrı'nın yapmak zorunda olduğu işin miktarını adım adım azaltmayı başarır ki en sonunda bu Tanrı'nın hiçbir şey yapmasına gerek kalmaz: aslında var olmaya bile tenezzül etmeyebilir. Bu sırada, hafızamda Woody Allen'ın zekâ dolu sızlanması canlanıverir: "Sonuçta bir Tanrı varsa, onun kötülük yapma peşinde olduğunu sanmam. Ancak onun hakkında en fena şekilde yorum yapmak isterseniz, onun başarısız bir Tanrı olduğunu söylersiniz."

İNDİRGENEMEZ KARMAŞIKLIK

Darwin ve Wallace'nin çözdüğü sorunun önemini şişirmek imkânsızdır. Yaşayan her organizmanın anatomisi, hücre yapısı, biyokimyası ve davranış özelliklerinden, ayrıntılı örnekler vererek söz edebilirim. Ancak görünürde tasarımın en dikkat çekici ve başarılı örnekleri, (bariz sebeplerden ötürü) elbette yaradılışçı yazarlar tarafından ortaya çıkarılmıştır ve benim kibar ironimi hak eden yaradılışçı kitap şudur: "*Yaşam. Buraya Nasıl Geldim?*" İsimsiz bir yazarındır ancak *Watchtower Bible and Tract Society* kuruluşu tarafından on altı dilde, 11 milyon kopyası basılmıştır. Ancak bu kitap bana yalnızca yayıncı firma tarafından takdir edilmiş gibi geliyor, çünkü 11 milyon adet basılan bir kitabı dünyanın dört bir yanındaki iyilikseverlerden sadece 6 kişinin, bana istemediğim bir hediye olarak göndermesi bunun en sağlam kanıtıdır.

Bu anonim ve savurganca dağıtılmış çalışmanın bir sayfasını rasgele açtığınızda, *Venüs Çiçek Sepeti* (*Euplectella aspergillum*) adıyla bilinen süngeri ve beraberindeki Sir David Attenborough alıntısından fazlasını bulamayız: "*Venüs Çiçek Sepeti* adıyla bilinen ve silikon dikenlerle bezeli karmaşık bir süngerin temel çatısını incelediğinizde, hayal gücünüz şaşkına döner. Birbirinden bağımsızmış gibi görünen mikroskobik hücreler nasıl bir iş birliği yaparak milyonlarca camsı kıymığı ve bu kadar karmaşık ve güzel bir kafesi oluşturur? Bunu bilmeyiz." The Watchtower yazarları son cümlelerini eklemekte zaman kaybetmez: "Ancak bildiğimiz bir şey var: 'Bu sünger rastlantı sonucu tasarlanmış olamaz." Bu gerçekten doğru, rastlantıyla tasarlanmış olamaz. Hepimizin bu konuyla ilgili hemfikir olacağımız bir durum vardır. *Euplectella aspergillum* iskeleti gibi fenomenlerin istatistiksel olasılıksızlığı her yaşam teorisinin çözmesi gereken esas sorundur. İstatistiksel olasılıksızlık ne kadar yüksek olursa, rastlantısallık mantıklı bir çözüm olmaya o kadar uzaklaşır: Olasılıksızlık kelimesi de zaten bu durumu tanımlar. Ancak olasılıksızlıklık bilmecesine aday çözümler, yanlış yorumlanan tasarım ve rastlantısallık değil tasarım ve doğal seçilimdir. Rastlantısallık canlı organizmalarda gözlemlediğimiz yüksek seviyedeki olasılıksızlıklara açıklama getiren bir çözüm değildir ve aklı başında hiçbir biyolog böyle olduğunu iddia etmemiştir. Aslında daha sonra açıklayacağım üzere tasarım da gerçek bir çözüm değildir; ancak şimdilik her yaşam teorisinin çözmek zorunda olduğu sorunu açıklamakla devam etmek isterim: rastlantısallıktan kurtulma sorunu.

Watchtower'in sayfalarını çevirdikçe, Lohusa Otu *(Aristolochia trilobata)* adıyla bilinen şahane bitkiye rastlarız ki her parçası böcekleri mükemmelce tuzağa düşürmek üzere tasarlanmış gibi görünür. Böcekler polenlerle kaplanır ve başka bir Lohusa Otu'na sevk edilirler. Çiçeğin karmaşık zarafeti Watchtower'i şu soruyu sormaya iter: "Bunların hepsi rastlantı sonucu mu oluşmuştur? Ya da akıllı tasarımcı tarafından mı yaratılmıştır?" Bir kez daha, hayır, *elbette* rastlantı sonucu oluşmamıştır. Bir kez daha, akıllı tasarım rastlantısallığın tek doğru alternatifi değildir. Doğal seçilim yalnızca sade, mantıklı ve hoş bir çözüm değildir; rastlantısallığa karşı şu ana kadar önerilmiş işleyen tek alternatiftir. Akıllı tasarımcı tıpkı rastlantısallık gibi aynı sakıncadan zarar görür. Bu açıkça anlaşılır biçimde istatistiksel olasılıksızlığa akılcı bir çözüm getirmez. Ve olasılıksızlıklık ne kadar yükselirse, akıllı tasarımcı da aynı oranda mantıksız kaçar. Akıllı tasarımcının sorunu iki katına çıkardığı çok açıktır. Sorunun artmasına bizzat tasarımcı sebep olur çünkü doğrudan doğruya kendi kökeniyle ilgili daha büyük bir sorunu açığa çıkarır. Bir Loğusa Otu kadar olanak dışı bir canlıyı zekâsıyla tasarlama kapasitesine sahip herhangi bir varlık başlı başına en az Loğusa Otu (ya da evren) kadar olanak dışı olmalıdır. Bu berbat kısırdöngüyü sonlandırmaktan çok uzak olarak Tanrı, döngüyü olabildiğince kötü bir hale sokar.

Watchtower'ın sayfalarını çevirmeye devam ettiğimizde dev kızılağacın *(Sequoiadendron giganteum)* dokunaklı bir açıklamasına ulaşırız. Bahçemde bir tane var çünkü bu özellikle sevdiğim bir ağaçtır; henüz sadece bir bebek, hemen hemen yüz yaşında ancak çevredeki en kısa ağaç. "Kızılağacın yanında duran sıska bir adam yalnızca bakışlarını sessizce yukarı diker ve bu heybetli ağaç karşısında saygı duyar. O halde bu görkemli devin yapısı ve onu oluşturan küçük tohumların bir tasarım eseri olduğuna inanmak mantıklı değil midir?" Bir kez daha, eğer tasarımın tek alternatifinin rastlantı olduğunu düşünürseniz, o halde, hayır, mantıklı değildir. Ancak yazarlar ya zekâları yetmeyip kavrayamadıklarından ya da bunu yapmayı istemediklerinden, bir kez daha gerçek alternatif doğal seçilimi ima etmeyi unuturlar.

Bitkilerin (ister küçük Farekulakları ister devasa Kaliforniya Çamları) kendilerini inşa edecek enerjiyi kazandıkları sürece fotosentez denir. Tekrar Watchtower'da yazdığı gibi: Bir biyolog şöyle der, "Fotosentez sırasında, yaklaşık olarak yetmiş farklı kimyasal tepkime olur. Bu gerçekten de mucizevî bir olaydır. Yeşil bitkiler doğanın 'fabrikaları' unvanını almışlardır; güzel, dingin, çevre kirletmeyen, oksijen üreten bitkiler suyun geri dönüşümünü sağlar ve dünyayı beslerler. Bunun açıklaması rastlantısallık olabilir mi? Buna sahiden inanabilir miyiz?" Hayır, buna inanmamalıyız; an-

cak arka arkaya örnekler tekrarlaması bizi hiçbir yere ulaştırmaz. Yaradılışçı 'mantığı' hep aynıdır. Bazı doğal fenomenlerin rastlantısal olarak var olması istatistiksel olarak çok imkânsızdır ve ilaveten bu fenomenler genelde çok karmaşık, çok güzel, çok huşu uyandırıcıdır. Bu yazarların rastlantısallığa sunabildikleri tek alternatif tasarımdır. Bunların hepsi bir tasarımcı tarafından yaratılmış olmalıdır. Ve bilimin bu hatalı mantığa yanıtı da hep aynıdır. Rastlantısallığın tek alternatifi tasarım değildir. Doğal seçilim daha iyi bir alternatiftir. Aslında, tasarım daha en başında gerçek bir alternatif değildir çünkü çözdüğü sorundan daha büyük bir sorun doğurur: tasarımcıyı kim tasarladı? Rastlantısallık ve tasarım, her ikisi de istatistiksel olasılıksızlığın çözümü olarak başarısızdırlar çünkü biri başka bir sorun doğurur, diğeriyse sorunu kısırdöngüye çevirir. Doğal seçilim gerçek bir çözümdür. Şimdiye kadar sunulmuş yegâne işleyen çözümdür. Ve yalnızca işleyen bir çözüm değil aynı zamanda müthiş bir şıklığın ve gücün açıklamasıdır.

Doğal seçilimi olasılıksızlık probleminin başarılı bir çözümü yapan ancak aynı anda rastlantısallık ve tasarımı daha ilk adımda başarısızlığa uğratan nedir? Yanıt doğal seçilimin olasılıksızlık problemini küçük parçalara ayıran birikimli bir süreç olmasıdır. Bu küçük parçaların her biri belli belirsiz imkânsızdır ancak bu o kadar ket vurucu bir durum değildir. Bu belli belirsiz imkânsız sonuçlar yüksek miktarda olup, bunlardan bir yığın oluşturulduğu takdirde, bu yığının sonuç ürünü gerçekten çok ama çok imkânsızdır, o kadar imkânsızdır ki rastlantısallığın menzili dışına çıkar. Bunlar yaradılışçının bıktırıcı biçimde geri dönüştürdüğü kanıtının ana fikrini veren sonuç ürünlerdir. Yaradılışçı esas sonucu tamamen es geçer çünkü istatistiksel olasılıksızlık oluşumunu bir kerelik, eşsiz bir sonuç olarak görmekte ısrar eder. *Birikimin* gücünü idrak edemez.

İhtimalsizlik Dağına Tırmanmak'ta, konuyu bir örnek yardımıyla izah ettim. Dağın bir tarafı tırmanılması imkânsız dik bir kayalıktır ancak diğer tarafta zirveye doğru yumuşak bir eğim bulunur. Dorukta karmaşık bir makine vardır, bu bir göz ya da bakterisel kamçı motoru olabilir. Böyle bir karmaşıklığın parçalarının kendiliğinden birleşebilmesi mantıksız görüşü, dağın eteğinden doruğa sadece tek bir sıçrayışla sembolize edilmiştir. Evrim, bunun aksine, dağın diğer tarafında bulunur ve zirveye kadar yumuşak eğimi kullanarak emekler: kolay! Doruğa bir sıçrayışla erişmek yerine yumuşak eğimi ağır ağır tırmanma prensibi oldukça yalındır, insan bir Darwin'in sahneye çıkarak bunu keşfetmesinin bu kadar uzun sürmesine şaşırmadan edemiyor. Başardığı zamanda, Newton'un *annus mirabilis*'inin[1] üzerinden yaklaşık üç asır geç-

[1] Mucize yıl, mucizeler yılı (ya da mucizelerin yılı). Özellikle 1665 ila 1666 yıllarını belirtmek için kullanılır. 1905 yılını, Albert Einstein'ı işaret etmek için de sıklıkla kullanılır. *ed n.*

mişti ki Newton bu başarıyı Darwin'e göre çok daha zor koşullar altında gerçekleştirmiş gibi görünüyor.

Mutlak olasılıksızlığa bir diğer gözde metafor, bir banka kasasındaki şifreli kilittir. Teorik olarak, bir banka soyguncusu şanslı olabilir ve rastlantı eseri doğru sayı birleşimini tuşlayabilir. Bankanın şifreli kilidi pratikte bu rastlantısallığı imkânsız kılmaya yeter olasılıksızlıkta tasarlanmıştır; şifreyi çözmek hemen hemen Fred Hoyle'nin Boeing 747'si kadar olanak dışıdır. Ancak, her adımda küçük ipuçları veren kötü tasarlanmış bir şifreli kilidimiz olduğunu düşünün; Tıpkı Sıcak-Soğuk oyununu oynayan çocukların ebenin konumuna göre 'sıcak-soğuk' diye bağırmaları gibi. (Ebe hedefe yaklaştıkça "sıcak", uzaklaştıkça "soğuk" diye tüyo verilir.) Şifreli kilidin kadran mekanizmasının hırsız her doğru rakama yaklaştığında belirleyici metalik sesler çıkardığını varsayın. Hırsız eninde sonunda büyük piyangoya ulaşır.

Olasılıksızlıktan kanıtı kendi lehlerinde kullanmayı deneyen yaradılışçılar biyolojik adaptasyonu daima, sonucu belli olmamış bir "ya büyük piyango, ya elde var sıfır" bulmacası olarak sayarlar. 'Ya büyük piyango, ya elde var sıfır' safsatasının diğer bir adı da 'indirgenemez karmaşıklık'tır (İK). Göz görür ya da görmez. Kanat uçar ya da uçmaz. Faydasız orta ürünler oldukları zannedilse de bu açıkça hatalı bir sanıdır. Bu gibi orta ürünler pratikte boldur ki teoride de bunun tam anlamıyla böyle olmasını beklememiz gerekir. Yaşamın şifreli kilidi bir, 'ısınıyor, soğuyor, ısınıyor' cihazıdır. Yaradılışçılar Olasılıksızlık Dağı'nın yıldırıcı dik kayalığı dışındaki her şeye kör kalırlarken, gerçek yaşam Olasılıksızlık Dağı'nın diğer tarafındaki yumuşak eğimlerin arayışındadır.

Darwin *Türlerin Kökeni*'nin bütün bir bölümünü 'Değişiklik geçiren nesil kuramındaki anlaşılmazlıklar' konusuna ayırmıştır ve şu doğru bir ifade olacaktır ki bu kısa bölüm o zamana kadar ileri sürülmüş bu sözümona anlaşılmazlıkların her birini önceden kestirmiş ve günümüz için etkisiz hale getirmiştir. En zorlu sorunlar Darwin'in 'aşırı kusursuz ve karmaşık organlarıdır' ki bunlar bazen hatalı bir mantıkla 'indirgenemez karmaşıklık' olarak tanımlanmıştır. Darwin gözün özel bir sorun çıkardığını belirlemiştir: "Gözü, farklı mesafeleri odaklamaya, farklı miktardaki ışığı içeri almaya ve küresel ve renksel sapmaları düzeltmeye yarayan eşsiz düzeneklerinin hepsiyle ele aldığımızda, bu organın doğal seçilimin etkisiyle meydana gelmiş olma olasılığı dürüstçe itiraf ederim ki bana son derece saçma geliyor." Yaradılışçılar bu ifadeyi sinsice tekrar tekrar vurgularlar. Darwin'in konuyla ilgili diğer yorumlarını asla vurgulamadıklarını söylemeye bile gerek yoktur. Darwin'in oldukça rahat görünen bu itirafı aslında tumturaklı bir hiledir. Bu şekilde rakiplerini tam karşısına almayı ve zamanı gelip de yumru-

günu attığında en güçlü etkiyi vermek istemişti. Bu yumruk, elbette ki Darwin'in gözün kademeli olarak nasıl evrim geçirdiğini basitçe izah etmesiydi. Darwin 'indirgenemez karmaşıklık' ya da 'Olasılıksızlık dağına çıkan yumuşak eğim' ifadesini kullanmamış olabilirdi ancak her ikisinin de temelini açıkça anlamıştı.

'Yarım gözün faydası nedir?' ve 'Yarım kanadın faydası nedir?' sorularının her ikisi de 'indirgenemez karmaşıklık' kanıtının tanımlanmasıyla ilgilidir. İşleyen bir birimin parçalarından birinin çıkarılması eğer tüm birimin işlemesini engelliyorsa, bu birimin indirgenemez karmaşıklıkta olduğu söylenir. Bunun, hem göz hem de kanatlar için bariz bir durum olduğu düşünülür. Ancak bu sanıları dikkatlice gözden geçirmeye vakit tanıdığımızda yanlışlığı hemen fark ederiz. Göz lensi ameliyatla çıkarılmış bir katarakt hastası gözlükleri olmadan net göremez ancak bir ağaca çarpmayacak ya da bir uçurumdan düşmeyecek kadar iyi görür. Bir yarım kanat gerçekten de tam bir kanat kadar iyi değildir ancak hiç kanat olmamasından kuşkusuz daha iyidir. Bir yarım kanat bir ağaçtan ya da belirli bir yükseklikten düşüşünüzü hafifleterek hayatınızı kurtarabilir. Ve bir kanadın yüzde 51'lik bölümü biraz daha uzun bir ağaçtan düştüğünüzde sizi kurtarabilir. Bir kanadın hangi oranda bölümüne sahip olursanız olun, düştüğünüzde hayatınızı kurtaracağı bir yükseklik vardır ki buna göre biraz daha küçük bir kanatçık aynı düşüşte size fayda sağlamayacaktır. "İnsanların üzerinden düşebileceği farklı boydaki ağaçlar" deneyi teorik olarak dikkate alınması gereken bir yöntemdir ve yüzde 1'den yüzde 100'e kadar olan her bir kanat kendine özgü bir yumuşak düşüş avantajı sağlamalıdır. Ormanlar havada süzülen ya da paraşüt yapan hayvanlarla doludur ve bunlar pratikte Olasılıksızlık Dağı'nın özel eğiminden yukarı tırmanan her adıma örnek teşkil ederler.

Farklı boylardaki ağaçlardan düşüşe kıyasla, yarım bir göz (yüzde 50'lik) bir hayvanın hayatını kurtarabilirken, yüzde 49'luk bir gözün bunu yapamayacağı durumları akla getirmek oldukça basittir. Yumuşak düşüşlerin buradaki karşılığı, ışıklandırma şartlarındaki değişiklikler ve avınızı ya da avcınızı görebildiğiniz mesafedeki değişiklerdir. Ve kanatlar veya uçmayı elverişli bedensel yapılar gibi mantıklı orta ürünleri akla getirmek oldukça basittir: Hayvanlar âleminin her köşesinde bolca bulunurlar. Yassı solucanın, tüm mantıklı ölçümler dâhilinde, yarım insan gözünden daha düşük yetenekte bir gözü vardır. *Nautilus* (ve belki de soyu tükenmiş fosil kuzenleri ki Paleozoik ve Mesozoik suların hâkimiydiler) yassı kurt ve insan arasında, orta düzeyde bir göze sahiptir. Işığı ve gölgeyi fark edebilen ancak görüntüden yoksun yassı kurt gözünün aksine, *Nautilus*'un 'iğne deliği kamera' gözü gerçek bir görüntü elde eder; Ancak bizimkisine kıyasla bu, bulanık ve karanlık

bir görüntüdür. Görüntü netliklerine rakamsal bir değer atamak sahte bir kesinlik olacaktır ancak aklıselim hiç kimse inkâr edemeyecektir ki omurgalıların ve birçok diğer canlının bu gibi gözlere sahip olması gözsüz olmaktan çok daha iyidir ve dolayısıyla bu varlıkların tümü Olasılıksızlık Dağı'nın zincirleme ve yüzeysel yamacı boyunca uzanırlar. Bizim gözümüz ise zirveye çok yakındır; en tepede değildir ama buna çok yakındır. *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*'da, bir konuyu bütünüyle göz ve kanatlara ayırdım. Ve bunu varlıklar için yavaş ve kademeli derecelerle evrim geçirmenin ne kadar kolay olduğunu göstermek için yaptım. Şimdi başka bir konuya geçiyorum.

Böylece, gözlerin ve kanatların kesinlikle indirgenemez karmaşıklık olmadıklarını gördük; ancak bu ayrıntılı örneklerden daha ilginç olanı kazanmamız gereken genel ibrettir. Birçok kişinin bu apaçık kanıtlara kör kalarak ölmesi bizi daha belirsiz diğer kanıt örnekleri konusunda uyarmaya hizmet etmelidir. Mesela 'akıllı tasarım kuramcılarının' siyasi avantajlı örtmecesinden yararlanan yaradılışçıların günümüzde çığırtkanlığını yaptıkları hücresel ve biyokimyasal kanıtlar.

Burada eğitici bir hikâyemiz vardı ve bize şu fikri verdi: Hiçbir şeyin indirgenemez karmaşıklıkta olduğunu beyan etmeyin; bununla ilgili olasılıklar şu yöndedir ki, ya ayrıntıları yeterince özenle incelememişsinizdir ya da yeterince özen gösterdiğinizi zannetmişsinizdir. Diğer taraftan biz bilim yanlıları kesin biçimde aşırı özgüvenli olmamalıyız. Belki de etrafımızda, doğada, *haki-ki* indirgenemez karmaşasıyla gerçekten de Olasılıksızlık Dağı'nın yumuşak eğiminin önüne geçen bir şey vardır. Yaradılışçılar, "eğer gerçek indirgenemez karmaşıklık tam anlamıyla kanıtlanabilseydi Darwin'in teorisine zarar verirdi" derken haklıydılar. Darwin bunu zaten söylemişti: "Eğer çok sayıda başarılı ve irili ufaklı değişiklikler sayesinde oluşturulması mümkün olmayan herhangi bir karmaşık organın varlığı kanıtlanabilseydi, teorim kesinlikle hezimete uğrardı. Ancak ben böyle bir durum göremiyorum." Darwin böyle bir durumu göremezdi ve tüm o gayretli, gerçekten umutsuz çabalara rağmen onun zamanından itibaren hiç kimse de göremedi. Yaradılışçılığın bu kutsal efsanesi için birçok aday çözüm getirilmeye çalışılmış, nitekim sunulan hiçbir çözümün savunması yapılamamıştır.

Öyle ya da böyle, indirgenemez karmaşıklığın gerçek örneklerinin keşfedilip Darwin'in teorisinin yıkılmış olduğunu düşünsek bile, bu keşiflerin beraberinde akıllı tasarım teorisini de yıkmayacağını kim söyleyebilir? Aslında, akıllı tasarım teorisi çoktan *zedelendi*, çünkü söylemekten usanmayacağım üzere, Tanrı hakkında her ne kadar az bilgi sahibi olsak da onun son derece karmaşık ve muhtemelen indirgenemez olduğundan emin olabiliriz!

BOŞLUK İBADETİ

(BİLGİ BOŞLUKLARINA TAPINMAK)

İndirgenemez karmaşıklığın detaylı örneklerini bulmaya çalışmak aslen bilimsel bir ilerleme yöntemi değildir: mevcut bilgisizlikten kanıt çıkarmaya çalışmaktır. İlahiyatçı Dietrich Bonhoeffer tarafından ortaya atılan 'Boşlukların Tanrısı' kurnazlığı gibi aynı hatalı mantığa başvurur. Yaradılışçılar günümüzün bilim ya da bilgi birikiminde boşluklar bulmak için can atarlar. Eğer açık bir boşluk bulunursa, bu boşluğu hükmen Tanrı'nın doldurma zorunluluğu olduğu *addedilir*. Bonhoeffer gibi düşünceli(!) ilahiyatçılarımızı endişelendiren ise bilimin ilerlemesiyle bu boşlukların küçülmesi ve bunun sonucunda Tanrı'nın görevsiz ve sığınaksız kalma tehdidiyle karşı karşıya kalmasıdır. Bilim insanları farklı endişeler duyarlar. Cehaleti kabullenmek bilimsel atılımın başlıca görevlerindendir. Üstelik bilim insanları gelecekte zaferle sonuçlanacak araştırmaları göz önünde bulundurup, bu tür bir cehalete sevinmelidirler. Arkadaşım Matt Ridley'in yazdığı gibi, "Bilim insanlarının çoğunluğu önceki keşiflerinden sıkılmışlardır. Onları alevlendiren bilgisizliktir." Mistikler gizeme sevinirler ve gizemli kalmasını isterler. Bilim insanları gizeme farklı bir nedenle sevinirler: Bu onlara keşfedecek bir şey sunar. Daha genel anlamda, Bölüm 8'de tekrarlayacağım üzere, dinin gerçekten de kötü etkilerinden biri de bize, anlamadan tatmin olmanın bir üstünlük olduğunu öğretmesidir.

Bilgisizliğin itiraf edilmesi ve geçici gizem, sağlam bilim için yaşamsaldır. Ancak bu sebepten ötürü, ne yazık ki yaradılış propagandacılarının ana stratejisinin, bilimsel tecrübede boşluk arayan ve bu boşlukları hükmen 'akıllı tasarımın' doldurması gerektiğini öne sürenlerinkiyle ters düştüğünü söylemeden geçemeyiz. Aşağıdaki ifade kuramsaldır ancak tamamen tipiktir. Bir yaradılışçı der ki: "Küçük benekli gelincik kurbağasının bacak eklemi indirgenemez karmaşıklıktır. Tüm parçaları yerli yerinde olmazsa, hiçbir parçası bir işlev yerine getiremez. Bahse girerim gelincik kurbağasının bacak ekleminin, yavaş ve kademeli derecelerle evrimleştiğini söyleyecek görüşte olamazsınız." Eğer bilim insanları hızlı ve anlaşılır bir yanıt vermeyi başaramazlarsa, yaradılışçı *hükmen* bir sonuç elde eder: "Tamam o zaman, alternatif teori, 'akıllı tasarım', hükmen kazanır." Buradaki önyargılı mantığı fark ettiniz mi: Eğer A teorisi bazı noktalarda başarısız olursa, teori B doğru olmak zorundadır. Kanıtın ters yüz edilerek uygulanmadığını söylemeye dahi gerek duymuyorum. Sözümona yerini alacağı teorinin tıpatıp

aynı detay üzerinde verimli olup olmayacağını kontrol etmeden, şipşak zorunlu teoriyi benimsemeye teşvik ediliriz. Akıllı tasarıma (AT) bir Hapisten Çık Kartı[1] bağışlanır ki bu evrimin yarattığı güçlü iddialara karşı sihirli bir dokunulmazlıktır.

Ancak burada altını çizmek istediğim nokta, yaradılışçının dalaveresinin bilim insanı için gerçekten elzem olan "(geçici) şüpheden haz almayı" baltalamasıdır. Bütünüyle politik nedenlerden ötürü, günümüz bilim insanları şu tarz ifadelerden kaygı duyarak kaçınırlar: "Hım, ilginç bir konu. Merak ediyorum, acaba gelincik kurbağasının atalarının bacak eklemi nasıl evrim geçirdi? Ben gelincik kurbağalarının uzmanı değilim, Üniversite Kütüphanesi'ne uğrayıp inceleme yapmam gerekir. Bu bir son sınıf öğrencisi için ilginç bir proje olabilir." Bir bilim insanı böyle bir söz söylediği anda yaradılışçının kitabında zorunlu bir sonuç doğacaktır: "Gelincik kurbağasını yalnızca Tanrı tasarlanmış olabilir."

Ayrıca, bilimin yeni araştırma hedeflerini belirlemek için bilgisizlik alanlarının açığa çıkarılmasıyla ilgili metodolojik gereksinimiyle, Akıllı Tasarım'ın hükmen zaferini ilan etmek için aynı alanları ele geçirme gereksinimi arasında talihsiz bir bağlantı vardır. Bu kesin bir tanımla, Akıllı Tasarım'ın kendi ispatının olmaması ancak bilim tecrübesinin boş bıraktığı alanlarda tıpkı bir yabani ot gibi serpilmesinden ileri gelir. Ve Akıllı Tasarım'ın bu yönü, bilimin aynı boşlukları tanımlama ve araştırmaya başlama planıyla rahatsız edici şekilde örtüşür. Bu bağlamda, bilim Bonhoeffer gibi bilge ilahiyatçılarla ittifak oluşturmak zorunda kalır ki her iki taraf da naif, popülist ilahiyatın ve akıllı tasarımın boşluk ilahiyatının ortak düşmanlarına karşı birleşmiş olurlar.

Yaradılışçıların fosil kayıtlarındaki 'boşluklar' ile olan aşk meselesi tamamen boş olan ilahiyatlarını simgeler. Bir keresinde sözüm ona Cambrian Patlaması'yla ilgili bir konuyu şu ifadeyle tartışmaya açtım: "Sanki fosiller hiçbir evrimsel geçmiş olmaksızın dünyaya öylece bırakıldılar." Bu ifadeyi seçmekteki amacım okuyucuların iştahını kabartıp, hemen akabinde geniş bir açıklamaya yer vermekti. Bunun önemini sonradan kavradım ancak hoşgörülü açıklamam bir yerinden kesilecek ve açılış cümlem sinsice alıntı yapılarak saptırılacaktı. Keşke bunu tahmin edebilseydim. Yaradılışçılar fosil kayıtlarındaki 'boşluklara' bayılırlar, tıpkı genel anlamda boşluklara bayılmaları gibi.

Birçok evrimsel geçiş, kademeli olarak değişim geçiren ara fosillerin daha kısa ya da uzun süreli serileri sayesinde açıkça belgelenmiştir. Bazıları belgelenmemiştir ve bunlar şu ünlü 'boşluklardır.' Michael Shermer'in de zekice belirttiği üzere, "Eğer yeni bir fosilin keşfi bir 'boşluğu' temizce ortadan ikiye ayırırsa, yaradılışçı

[1] Yaygın olarak oynanan Milyoner (*Monopoly*) oyununda oyuncular hapse düştüklerinde eğer ellerinde bu kart varsa hapisten kurtulabilirler. *-ed.n.*

artık iki kat fazla boşluk olduğunu iddia edecektir! Ve her koşulda yersiz bir düşünce olan gıyabında hüküm vermeye yönelecektir. Eğer doğru varsaydığımız bir evrimsel geçişi belgeleyecek fosiller ortada yoksa evrimsel geçiş yok farz edilir ve Tanrı'nın müdahalesi hükmen kazanır."

Gerek evrimde gerekse diğer herhangi bir konuda, öykünün her adımının eksiksizce belgelenmesini talep etmek düpedüz mantıksızlıktır. Birisinin cinayet işlediğine ikna olmadan önce, katili cinayete götüren her adımın hiçbir kareyi atlamadan eksiksiz bir sinematik kaydını da talep ediyor olabilirdiniz. Ölen canlıların bedenlerinin yalnızca küçük bir bölümü fosilleşir ve bulabildiğimiz kadar ara fosil bulduğumuzda şanslı sayılırız. Oysa elimizde hiçbir fosil olmayabilirdi ki bu durumda evrim için moleküler genetik ve coğrafi dağılım gibi diğer kaynaklardan kanıt elde edebilirdik. Bu kanıtlar da karşı konulmaz derecede güçlü olurlardı. Diğer yandan, *yalnızca bir* fosilin *yanlış* bir jeolojik katmanda ortaya çıkması halinde, evrim teorisi patlak vermiş olurdu. Bağnaz bir Popperian[1] evrimin yanlışlığının git gide daha ispatlanabilir olduğunu söyleyerek bir tartışma başlattığında, J.B.B.Haldane güçlü bir şekilde kükredi: "Precambrian'daki fosil korkakları." Yaradılışçıların, sahteliğiyle tanınmış, Coal Measures'daki[2] insan kafatasları efsaneleri ve dinozor ayak izlerinin arasına karışmış insan ayak izleri hikâyelerine rağmen kronolojik açıdan hatalı fosiller asla gerçekten bulunamamıştır.

Boşluklar yaradılışçının zihninde, hükmen Tanrı tarafından doldurulur. Aynı tutumu ayrıca Olasılıksızlık Dağı kitlesinin görünüşte olan boşlukları için de sürdürürler; yani kademeli eğimin ayrıntılarıyla keşfedilmemiş olduğu veya keşfedilmeye gerek duyulmadığı bölgelerde. Bilgi ya da kavrayış eksikliği olan alanların kendiliğinden, hükmen, Tanrı'ya ait oldukları addedilir. Pratik bir çareymiş gibi 'İndirgenemez karmaşıklığın' etkili bir beyanına başvurmak, gerçekte hayal gücünün başarısızlığını simgeler. Bazı biyolojik organların, mesela bir bakterisel kamçı motorunun ya da bir gözün biyokimyasal bir yol izlememesi durumunda, daha fazla kanıta gerek duyulmadan bunların indirgenemez karmaşıklık olduğu *hükmü verilir*. İndirgenemez karmaşıklığa *delil göstermek* için hiçbir girişimde bulunulmaz. Eğitici göz, kanat ve birçok başka organ öykülerinin anlatılmasına rağmen, şüpheli övgüye layık görülen (indirgenemez karmaşıklık övgüsü) yeni adayların her birinin apaçık biçimde indirgenemez karmaşıklık oldukları varsayılır ve bu konumları hür iradeye bağlı olarak geçerlilik kazanmış

[1] Karl Popper, Avusturya kökenli İngiliz felsefecidir. Bilimsel teoriler ile bilimsel olmayanların ayrılması hakkında görüşleri ile ünlenmiştir. *-ed.n.*

[2] İngiltere toprakları altındaki, kökeni 290 ila 323 milyon yıl öncesine dayanan zengin kömür yatakları. *-ed.n.*

olur. Ancak bu konuda biraz düşünmelisiniz. Eğer indirgenemez karmaşıklık tasarımın bir kanıtıysa, bu kanıt ancak ve ancak hür iradeyle sağlanmış olabilir. Siz de bu durumda daha fazla kanıt ya da doğrulamaya ihtiyaç duymadan yalın bir şekilde, gelincik kurbağasının karmaşık yapısının (bombardıman böceğinin, vs.) tasarımı ispatladığını iddia edebilirsiniz. Bunun bilimsellikle uzaktan yakından ilgisi yoktur.

Hür irade mantığını aşağıdaki metin üzerinde uygulayıp inandırıcılığını sınayalım: "Ben *[kendi isminizi yerleştirin]* kişisel olarak *[biyolojik fenomeni yerleştirin]* adım adım gelişmiş olabileceği hiçbir gidişatı aklıma getiremem. Bu yüzden bu bir indirgenemez karmaşadır. Dolayısıyla tasarlanmıştır." Bu şekilde denediğinizde hemen bir bilim insanının bir orta ürün keşfederek veya en azından mantıklı bir orta ürün hayal ederek ortaya çıkıp sözünüzü çürütmesi tehlikesinin ne kadar yüksek olduğunu görürsünüz. Üstelik bilim insanları ilginç bir açıklamayla ortaya çıkmasalar da, 'tasarımın' iyi sonuç verdiğini varsaymak su katılmamış kötü mantıktır. 'Akıllı tasarım' teorisinin altında yatan düşünce tembel ve bozguncudur; klasik 'Boşlukların Tanrısı' düşüncesi. Buna daha önceleri Kişisel Kuşkuculuktan Kanıt ismini vermiştim.

Gerçekten muhteşem bir sihirbazlık numarası izlediğinizi hayal edin. Meşhur sihirbaz ikilisi Penn ve Teller'ın rutin bir gösterisinde, bu kişiler birbirlerine aynı anda tabancayla ateş eder ve her ikisi de mermiyi ağızlarında yakalamış gibi yaparlar. Tedbir almak amacıyla, mermileri silahlara doldurmadan önce üstlerine tanımlayıcı çizgiler atılır ve bu prosedürün tamamı izleyiciler arasındaki ateşli silah tecrübesi olan gönüllülerin yakın şahitliğinde gerçekleşir. Görünürde tüm hilekârlık olasılıkları elimine olmuştur. Teller'ın işaretli mermisi Penn'in ağzını boylar ve Penn'in işaretli mermisi de Teller'ın. Ben [Richard Dawkins] bunun bir hile olabileceği hiçbir durumu akla getirecek yeterlilikte değilim. Kişisel Kuşkuculuktan Kanıt, önsezisel beyin merkezlerimin derinliklerinden bağırır ve neredeyse beni şunu söylemeye zorlar, "Bu bir mucize olmalı. Burada bilimsel bir izah yok. Mutlaka doğaüstü bir güçtür." Ancak bilimsel eğitimin sakin sesi farklı bir mesaj iletir. Penn ve Teller dünya çapında nam salmış sihirbazlardır. O halde bunun mutlaka mantıklı bir açıklaması vardır. Belki de ben çok saf ya da çok dikkatsizim. Ya da hayal gücünden yoksunum. Bu, hokkabazlık numarası için uygun bir yanıt olduğu gibi ayrıca indirgenemez karmaşıklık olduğu sanılan bir biyolojik fenomen için de uygun bir yanıttır. Doğal bir fenomene olan kişisel şaşkınlığın karşısında ivedi biçimde doğaüstü bir gücü akla getiren insanlar, kaşığı büken bir hokkabazı gördüklerinde bunun 'paranormal' bir olay olduğu sonucuna atlayan delilerden farksızdırlar.

İskoç kimyacı A.G.Cairns-Smith, kitabı *Hayatın Kaynağına Dair Yedi İşaret*'te bir su kemeri benzetmesinden faydalanarak ek bir noktaya parmak basar. Yontulmamış taşlardan ve harçsız yapılan bir kemer hiçbir yerden destek almasa da dengeli bir yapı olabilir ancak indirgenemez karmaşıklıktır: Eğer taşlardan bir tanesi yerinden sökülürse kemer yıkılır. O halde bunun ilk inşası nasıl yapıldı? Bunun bir yolu, sağlam bir taş yığınının etrafına kazık döşemek ve ardından dikkatlice kazıkları teker teker çıkarmaktır. Daha genel bir tanımla, bir parçasının eksiltilmesiyle ayakta kalamaması anlamında indirgenemez olan birçok yapı vardır ancak bu yapılar sonradan çıkarılan ve bir daha gözükmeyen iskelelerin yardımıyla inşa edilir. Yapı bir kez tamamlandığında, iskele güvenle kaldırılabilir ve yapı sabit kalmayı korur. Evrimde de böyle olur, incelediğiniz organ ya da yapı, canlının atalarında var olan ancak artık gerek duyulmayan bir iskele sayesinde oluşmuş olabilir.

'İndirgenemez karmaşıklık' yeni bir fikir değildir ama tabir yaradılışçı Michael Behe tarafından 1996'da uydurulmuştur.[62] Bu zat, yaradılışçılığı biyolojinin yeni bir alanına taşımakla itibar kazanmıştır. (Eğer itibar doğru bir deyişse.) Bu alanlar biyokimya ve hücre biyolojisidir ki bunları belki de boşluklar için gözlerden ve kanatlardan daha keyifli bir avlanma zemini olarak görmüş olabilir. İyi bir örnek vermeye en yaklaştığı an (ki bu hâlâ kötü bir örnektir) bakterisel kamçı motoru konusudur.

Bakterisel kamçı motoru bir doğa harikasıdır. İnsan teknolojisinin dışında, bağımsızca bir eksen çevresinde döndüğü bilinen tek aks örneğidir. Sanırım büyük hayvanlar tekerlekli olsalardı bu durum indirgenemez karmaşıklığa gerçek bir örnek teşkil edebilirdi ki büyük ihtimalle bu yüzden tekerleksizler. Sinirler ve kan damarları bir mil yatağının içinden geçseler nasıl olurdu?[1] Kamçı ince bir pervanedir ve sayesinde bakteri suyun içinde oyuklar açarak yol alabilir. 'Yüzmek' değil de 'oyuk açmak' diyorum çünkü varoluşun bakterisel ölçeğinde su çok daha farklı bir etkidedir. Daha çok, pekmez, jöle hatta kum gibidir ve bakteriler suyun içinde yüzüyor görünmekten ziyade suda tünel açıyor ya da vida gibi kıvrılıyormuş gibi görünür. Daha büyük organizmalar olan tek hücrelilerin sözde kamçılarının aksine, bakterisel kamçı bir kamçı gibi dalgalanmaz ya da kürek gibi çekilmez. Bir mil yatağının içinde gerçekten serbest bir eksende devamlı olarak dönen bir aks vardır ki fevkalade, küçük bir moleküler motorla güç alır. Molekül

[1] Bu hayal ürünü bir örnektir. Çocuk kitabı yazarı Philip Pullman, Esrarlı Malzemeler isimli kitabında, bir hayvan türünü hayal eder; 'mulefa'. Bu tür, tam ortasında bir delik olan yuvarlak tohum kabukları üreten ağaçlarla birlikte yaşar. Mulefalar bu kabukları tekerlek olarak kullanırlar. Tekerlekler bedenlerinin bir parçası olmadığından, 'aksın' etrafını saracak sinir ve kan damarları yoktur (aks burada boynuz ya da kemikten güçlü bir kıskaçtır). Pullman zeki bir ekleme yapar: bu sistem yalnızca gezegen doğal bazalt şeritlerle döşeli olduğu için çalışır ki bu şeritler 'yol' yerine geçer. Tekerlekler engebeli arazide iyi sonuç vermez.

seviyede, bu motor tıpkı bir kas prensibiyle çalışır ancak aralıklı kasılmalardan ziyade serbest bir rotasyon izler.[1] Kamçı motor, tıpkı minik bir tekne dışı motor olarak tanımlanır (mühendislik standartlarına rağmen şaşırtıcı derecede yetersiz ve bir biyolojik mekanizma için alışılmadık bir tanım.)

Behe tek bir doğrulama, açıklama ya da ayrıntıya rağbet etmeden, bakterisel kamçı motorunun bir indirgenemez karmaşıklık olduğunu açık bir biçimde *beyan eder*. İddiasının lehinde bir kanıt sunmadığından, hayal gücüyle ilgili bir eksiklikten şüphe ederek başlayabiliriz. Bundan başka, ilgili biyolojik literatürün sorunu es geçtiğini iddia eder. İddiasının yanlışlığı ayrıntılarıyla ve (Behe için) utanç verici şekilde, 2005'te Pennsylvaina'da Yargıç John E. Jones'un mahkemesinde belgelenir. Bu mahkemede Behe, yerel bir devlet lisesinin fen müfredatına 'akıllı tasarım' yaradılışçılığını dayatmaya çalışmış bir grup yaradılışçının namına uzman bilirkişi olarak ifade vermişti. Yargıç Jones'ten alıntı yaparsak bu 'olağanüstü bir saçmalık' hareketiydi. (İfade ve ifadenin sahibi kişinin kaderinde kesinlikle uzun süreli şöhret varmış.) Birazdan göreceğiniz üzere, bu Behe'nin duruşma sırasında çektiği tek utanç değildi.

İndirgenemez karmaşayı ispat etmenin kilit noktası, hiçbir parçanın kendi kendine kullanışlı olamayacağını göstermektir. Herhangi bir işlev yerine getirebilmesinden önce tüm parçalar yerli yerinde olmak zorundadır (Behe'nin gözde benzetmesi, bir fare kapanıdır.) Aslında biyologlar, hem kamçı motoru için hem de Behe'nin diğer sözde indirgenemez karmaşıklık örnekleri için, bir bütünün dışında işleyebilen bu bütüne ait parçalar bulmakta zorluk çekmezler. Bu mesele Brown Üniversitesi'nde görev yapan Kenneth Miller tarafından ustalıkla ele alınmış ve böylelikle 'akıllı tasarım'ın en inandırıcı intikamı alınmıştır. Üstelik bu intikamın önemi küçümsenemez çünkü kendisi dindar bir Hıristiyan'dır. Miller'in, *Darwin'in Tanrısını Keşfetmek* isimli kitabını, bilhassa Behe tarafından kandırılarak bana mektup yazan dindar kişilere tavsiye ederim.

Bakterisel rotasyonlu (çark gibi dönen) makine meselesinde Miller dikkatimizi (Üçüncü Tip Salgılayıcı Sistem, ÜTSS) isimli bir mekanizmaya çeker.[6.1] ÜTSS dairesel bir hareket için kullanılmaz. Bu, parazit bakterilerin, içinde bulundukları ev sahibi organizmaları zehirlemek için, zehirli maddeleri hücre çeperinden dışarı pompalamakta kullandıkları birkaç sistemden biridir. İnsan ölçeğinde, bir sıvıyı bir delikten boşaltmak ya da fışkırtmak olarak

[1] Sinekler, arılar ve böcekler gibi, uçuş kaslarının tıpkı bir pistonlu motor gibi doğal titreşimle çalıştığı bazı canlılarda kas prensibinin hâlâ üçüncü evrede olması büyüleyicidir. Oysa çekirge gibi böcekler her kanat hareketi için sinirsel direktif gönderir (tıpkı bir kuş gibi), arılar titreşimli motoru açmak ya da kapamak için bir direktif gönderirler. Bakteriler, ne basit bir kasma düzeneği (tıpkı bir kuşun uçma kasları gibi) ne de pistonlu bir düzenek barındırırlar (arının uçuş kası ancak gerçek bir döndürücüleri vardır: bu durumda, bu düzenek bir elektrik motoru ya da Wankel motoru gibidir.

düşünebiliriz; ancak, bir kez daha, bu durum bakterisel ölçekte farklı görünür. Salgılanan maddenin her molekülü, ÜTSS ile aynı ölçekteki belirli ve üç boyutlu bir yapısı olan büyük bir proteindir: bir sıvıdan ziyade sağlam bir heykelciği andırır. Her molekül dikkatle biçimlendirilmiş bir mekanizma tarafından, bir borudan çok, oyuncak veya içecek dağıtan otomatların karmaşık kanalları gibi yapılardan tek tek itilir. Molekül dağıtıcısı oldukça az sayıdaki protein moleküllerinden oluşmuştur ki bu protein molekülleri, dağıtılan moleküllerle boyut ve karmaşıklık yönünden karşılaştırılabilir. İlginçtir ki, bu bakterisel otomat mekanizmaları kendilerine yakın akraba olmayan bakterilerle de genel bir benzerlik içindedir. Oluşumlarındaki genler büyük ihtimalle diğer bakterilerden 'kopyalanmıştır.' Bu, bakterilerin başarmakta çarpıcı biçimde uzman oldukları bir konudur ve kendi çapında büyüleyici bir meseledir ancak burada kesmek zorundayım.

ÜTSS'nin yapısını oluşturan protein molekülleri kamçı motorun parçalarıyla oldukça benzeşir. Evrimci için çok açıktır ki ÜTSS bileşenleri (ya da parçaları), kamçı motor evrim geçirdiğinde, yeni ama bütünüyle farklı olmayan bir işlevi benimsemek zorunda kaldılar. ÜTSS'nin kendi molekülleriyle uğraştığı bilindiğinden, kamçı motor tarafından kullanılan prensibin ilkel bir türünü kullanması hiç şaşırtıcı değildir ki bu da aks moleküllerine dairesel bir hareket verir. Açıkça görülüyor ki, kamçı motorun yaşamsal önemi olan parçaları kamçı motor evrim geçirmeden önce zaten vardı ve çalışmaktaydı. Var olan mekanizmaları ele geçirmek açık bir yöntemdir ki bu yolla mekanizmanın görünürde indirgenemez karmaşıklık parçası, Olasılıksızlık Dağı'nın kademeli eğimindeki yerini alabilir.

Elbette, daha fazla çalışma yapmak gereklidir ve yapılacağından eminim. Bu gibi çalışmalar, eğer bilim insanları 'akıllı tasarım teorisi' gibi zorunlu ve tembel bir sonuçla tatmin olup, cesaretlenmeselerdi asla yapılamazdı. İşte, hayali bir 'akıllı tasarım kuramcısının' bilim insanlarına gönderebileceği bir mesaj: "Bir şeyin nasıl çalıştığını anlamazsanız, bunu dert etmeyin: tek yapmanız gereken pes etmek ve bunu Tanrı yapmıştır demek. Sinir içtepilerinin nasıl çalıştığını bilmiyor musunuz? Güzel! Hatıraların beyne nasıl yerleştiklerini anlamıyor musunuz? Harika! Fotosentez oldukça kafa karıştıran karmaşık bir süreç midir? Şahane! Lütfen sorunu çözmeye çalışmayın, sadece vazgeçin ve Tanrı'ya başvurun. Sevgili bilim insanları, sırlarınız üzerine *gayret sarf etmeyin*. Sırlarınızı bize getirin ki onları kullanalım. Değerli bilgisizliği araştırmalarınızla çarçur etmeyin. Bu şanlı boşluklara Tanrı'nın son bir sığınağı olarak ihtiyacımız var." St.Augustine'in epey aleni bir tabiri vardır: "Günah işlemenin farklı bir yöntemi vardır ki bu yöntem tehlikeyle do-

ludur. Bu, merak hastalığıdır. Bize doğanın sırlarını keşfettirmeye çalışan ve keşfettiren budur ancak bu sırlar bizim kavrayışımızın ötesindedir. Merağın bize hiçbir yararı dokunmaz ve hiçbir insan öğrenmeyi umut etmemelidir" (Freeman 2002'den alıntı yapıldı.)

Behe'nin diğer gözde ve sözde 'indirgenemez karmaşıklık' örneklerinden birisi de bağışıklık sistemidir. Hikâyeyi bizzat Yargıç Jones'in sözleriyle aktarıyorum:

> Çapraz sorgulama esnasında, Profesör Behe, 1996 senesindeki "bilim bağışıklık için asla evrimsel bir açıklama keşfedemeyecektir" iddiasıyla ilgili sorgulandı. Bağışıklık sisteminin evrimiyle ilgili elli sekiz bilimsel onaylı yayın, dokuz kitap ve birkaç immünoloji ders kitabı kendisine sunuldu; ancak, bunların evrimi kanıtlamakta hâlâ yeterli olmadığında açıkça ısrar etti ve bu savunması bence 'yeterince sağlam' değildi.

Şikâyetçilerin avukatı Eric Rothschild tarafından çapraz sorguya alınan Behe, bu elli sekiz bilimsel onaylı yazının çoğunu anlamadığını itiraf etmeye zorlandı. İmmünolojinin ona ağır gelmiş olması hiç şaşırtıcı değildi. Daha az mazur görülebilen ise Behe'nin bu gibi araştırmaları 'verimsiz' görüp, azletmesiydi. Eğer hedefiniz gerçek dünyayla ilgili mühim gerçeklikleri keşfetmekten ziyade kolay aldanan halk ve politikacılar içinde propaganda yapmaksa elbette bunlar verimsiz çalışmalardır. Behe'yi dinledikten sonra Rothschild güzel bir konuşma tarzıyla, mahkeme salonundaki her dürüst insanın mutlaka kavramış oldukları dokunaklı bir özet çıkarır:

> Minnettarız ki, bağışıklık sisteminin kaynağının sorgusuna cevap arayan bilim insanları vardır... Bu sistem güçten düşme ve ölümcül hastalıklar karşısındaki savunmamızdır. Bu kitapları ve makaleleri hazırlayan bilim insanları, kitap imtiyazları ya da konuşma sözleşmeleri olmadan gizlilik içinde didinirler. Çabaları ciddi tıbbi koşulları tedavi etmekte ve onlara karşı savaşmakta bize yardım eder. Tüm bunların aksine, Profesör Behe ve akıllı tasarım hareketinin bütünü bilimsel ve tıbbi irfanı ilerletmek adına hiçbir gelişme kaydetmedikleri gibi, gelecek nesil bilim insanlarına kaygılanmamaları gerektiği nasihatini verirler.[64]

Amerikan genetik bilimci Jerry Coyne, Behe'nin kitabını eleştirirken konuyu şöyle ele alır: "Eğer bilim tarihi bize herhangi bir şey ispatlayacaksa bu, cahilliğimize 'Tanrı' ismini vererek bir yere ulaşamayacağımızdır." Coyne, benim vasıtamla *Guardian*'da, akıllı tasarımla ilgili bir makale üzerine yorum yapmıştır,

> Neden Tanrı her şeyin bir açıklaması olarak kabul edilsin? Değildir. Bu bir açıklama noksanlığıdır, bir omuz silkmedir, 'bilmiyorum' demenin ruhsal ve ayinsel kılık değiştirmesidir. Eğer bir insan bir şeyi Tanrı'yla ilişkilendirirse genelde bunun anlamı bu kişinin elinde bir ipucu olmamasıdır ve bu yüzden bu bilinmezi erişilmez, çözülmez bir gök perisine dayandırır. Bu yaşlı adamın nereden geldiğinin açıklamasını talep edin. Büyük ihtimalle bu yaşlı adamın her zaman var olduğunu ya da hep doğanın ötesinde olduğunu söyleyen hayal meyal, sahte felsefi bir yanıt alacaksınız. Lakin bu yanıt elbette hiçbir şeyin izahı değildir.[65]

Darwincilik bizi farklı yollarla bilinçlendirir. Evrim geçirmiş organlar, genelde zeki ve güçlüdürler, aynı zamanda açıklayıcı kusurları vardır; bu, eğer evrimsel bir geçmişleri varsa tam da beklemeniz gerekendir ancak eğer tasarlanmışlarsa tam anlamıyla beklenmedik bir durumdur. Diğer kitaplarımda da bazı örnekler üzerine yorum yaptım: mesela yinelenen gırtlak siniri, hedefe doğru ilerlediği müsrif, geniş ve dolambaçlı bir yolda evrim geçmişine ihanet etmiştir. Sırt ağrısından fıtığa, sarkık rahimden sinüs iltihaplarına kadar çoğu insani rahatsızlığa karşı hassaslığımız, doğrudan doğruya şu anda dik yürüdüğümüz bedenimizin, dört ayak üzerinde durmayı terk etmek için yüzlerce milyon yıldan fazla şekil değiştirmiş olmasından kaynaklanır. Ayrıca bilincimiz doğal seçilimin acımasızlığı ve savurganlığıyla artmıştır. Yırtıcılar, kurban hayvanları yakalamak için mükemmelce 'tasarlanmış' gibi görünürken, kurban hayvanlar da kaçabilmek için en az onlar kadar mükemmelce 'tasarlanmış' gibi görünür. Peki, Tanrı kimin tarafındadır?[66]

İNSANCI İLKE: GEZEGEN VERSİYONU

Gözler, kanatlar, kamçı motorlar ve bağışıklık sistemlerinden faydalanamayacağını anlayan boşluk ilahiyatçısı genelde son çare olarak hayatın başlangıcına sataşmaya başlar. Biyolojik olmayan madde yapısındaki evriminin kökeni bir şekilde, sonraki evrim sırasındaki en küçük değişimden bile daha büyük bir boşluk yaratırmış gibi görünür gözüne. Bir anlamda daha büyük bir boşluktur, bu doğru. Ancak bu anlam bütünüyle özgündür ve din savunucusuna rahatlama fırsatını sunmaz. Yaşamın başlangıcı yalnızca bir kez gerçekleşmelidir. Bu yüzden bunun üç noktada olanak dışı bir olay olduğunu kabullenebiliriz ki insanların çoğunun kavrayabileceğinden daha olanak dışı bir çoklu düzen sürecidir.. Buna biraz-

dan değineceğim. Arkasından gelen evrimsel adımlar, daha çok ya da az benzer yollarla, jeolojik zaman boyunca milyonlarca ve milyonlarca türü bağımsızca ve zincirleme olarak etkileyecek şekilde tekrarlanmıştır. Bu sebeple, karmaşık yaşamın evrimini izah etmek için yaşamın başlangıcı üzerinde uygulayabildiğimiz istatistiksel usavarımın aynısına başvuramayız. Bu olağan evrimi oluşturan durumlar, eşsiz başlangıcından (ve belki de birkaç özel durumdan) farklı olarak, aşırı olanak dışı olamazlar.

Ayrım tıpkı bir bilmece gibi görünebilir, bunu daha ileride şu ünlü insancı ilkeden faydalanarak açıklayacağım. İnsancı ilke 1974'te İngiliz matematikçi Brandon Carter tarafından açıklanmış ve fizikçiler John Barrow ve Frank Tipler'in konuyla ilgili kitapları sayesinde genele yayılmıştır.[67] İnsancı kanıt genel olarak evrenle ilgilidir ve bu konuya değineceğim. Ancak bu görüşü önce daha küçük, gezegensel bir ölçekte sunacağım. Biz Dünya'da yaşıyoruz. O halde Dünya bizim üreyip, yaşayabileceğimiz türden bir gezegen olmalıdır ki bu tür alışılmadık, hatta eşsiz bir tür olabilir. Örneğin, bizim yaşam türümüz sıvı su olmadan yaşamayı sürdüremez. Nitekim dünya dışı yaşam kanıtları arayan exobiyologlar, uygun yöntemler sayesinde su işaretleri bulmak için gökyüzünü tararlar. Bizim güneşimiz gibi tipik bir yıldızın etrafında, sıvı su barındıran gezegenler için ünlü Goldilocks bölgeleri vardır; çok sıcak ya da çok soğuk değil ama tam gerekli olan. Yörüngelerden oluşan ince şeritler, yıldız ile yıldızdan çok uzak olan ve suyun donduğu bölgeler ve yıldızının yakınında olup, suyun kaynadığı bölgeler arasında uzanır.

Büyük ihtimalle yaşam dostu bir yörünge hemen hemen dairesel olmalıdır. Geçersiz sayılan, yeni bulunan onuncu gezegen Xena'nınki gibi sert biçimde eliptik bir yörünge, olsa olsa gezegene Goldilocks bölgesi boyunca her birkaç on yıl ya da yüzyılda bir kez gibi kısa bir süre için vızıldama imkânı verir. Xena güneşe en yakın olduğu konumundayken bile Goldilocks bölgesine giremez ki bu fırsata 560 Dünya yılında bir erişir. Halley kuyrukluyıldızının sıcaklığı, güneşe en yakın konumda eksi 47C, güneşten en uzak konumda eksi 270 C derecedir. Dünyanın yörüngesi, tıpkı diğer gezegenlerinki gibi, teorik olarak bir elipstir (Ocak ayında güneşe en yakında, Temmuz'da ise güneşe en uzak konumdadır.[1]); Ancak bir daire, bir elips için epey özel bir durumdur ve Dünya'nın yörüngesi dairesel olmaya öylesine yakındır ki Goldilocks bölgesinin dışına asla çıkmaz. Dünyanın güneş sistemindeki durumu diğer yönlerden öylesine elverişlidir ki yaşam evrimleşmek için kusursuz bir ortam bulmuştur. Jüpiter'in masif yerçekimsel vakum süpürgesi bizi ölümcül çarpışma tehdidiyle karşı karşıya bırakabilecek gök-

[1] Eğer bunu şaşırtıcı bulursanız, sayfa 112'de bahsedilen kuzey kutup milliyetçiliğinden yana dertli olabilirsiniz.

taşlarını çekmek için konumlanmış gibidir. Dünyanın tek uydusu nispeten geniş ay, dönüş eksenimizi sabitlemeye yarar[68] ve yaşamı farklı yollarla desteklemeye yardım eder. Bizim güneşimiz, ortak bir yörüngede kenetlenmiş bir çift yıldız olmamasıyla olağandışıdır. Çift yıldızın gezegenleri olması mümkündür ancak yörüngeleri evrimi koruyamayacak kadar karışık ve değişkendir.

Gezegenimizin eşsiz yaşam dostluğu için şu ana kadar iki ana açıklama sunulmuştur. Tasarım teorisi, Dünya'yı Tanrı'nın yarattığı, Goldilocks bölgesine yerleştirdiği ve tüm ayrıntıları bizim yararımız için tasarladığını bildirir. İnsancı yaklaşım oldukça farklıdır ve biraz Darwincilik hissi uyandırır. Evrendeki gezegenlerin çok büyük bir çoğunluğu yıldızlarının Goldilocks bölgesinde değildir ve yaşam için uygun değildirler. Bu çoğunluğun hiçbirinde yaşam yoktur. Ancak yaşam için tam doğru koşulları barındıran az sayıdaki gezegen olabilir, biz mutlaka bu azınlığın içindeyizdir çünkü buradayız ve bunu düşünüyoruz.

Bu arada, din savunucularının insancı ilkeye saygı duymaları hayret uyandıran bir durumdur. Belirli sebeplerden ötürü bunun hiçbir anlamı yoktur çünkü kendi davalarını desteklediğini düşünürler. Aslında gerçek bunun tam aksidir. İnsancı ilke, tıpkı doğal seçilim gibi, tasarım varsayımının bir *alternatifidir*. Mantıklı ve tasarımsız bir açıklama getirir ki buna göre biz varlığımıza elverişli koşullar altındayızdır. Dindar zihinlerin karışmasının sebebi sanırım insancı ilkenin şu ana kadar yalnızca çözdüğü soruna ait bir ayrıntı gibi sözün gelişi dile getirilmesidir; ismen yaşam dostu olan bir yerde yaşadığımız gerçeği. Dindar zihnin kavrayamadığı nokta soruna iki aday çözüm sunulmuş olmasıdır. Tanrı ilk çözümdür. İnsancı ilke ise diğer çözüm. Bunlar *alternatiflerdir*.

Sıvı su bildiğimiz üzere yaşam için zorunlu bir koşuldur ancak yalnız başına asla yeterli değildir. Yine de, yaşam su içinde başlamalıdır ve yaşamın başlangıcı son derece olanak dışı bir olay olabilir. Darwin evrimi, yaşam bir kez başladıktan sonra sorunsuzca ilerler. Ancak yaşam nasıl başlamıştır? Hayatın başlangıcı kimyasal bir olgu ya da bir dizi olguydu ve bu yolla doğal seçilimin yaşamsal önemdeki koşulları ilk kez karşılandı. Başlıca unsur kalıtımdı. Bu ya DNA ya da (daha olası olarak) DNA gibi kopyalan bir unsurdu, belki de daha düşük bir ihtimalle akraba molekül RNA'ydı. Yaşamsal önem taşıyan unsur (bir çeşit genetik molekül) bir kez yerli yerine oturduğunda, gerçek Darwinci doğal seçilim bunu izleyebilir ve son olarak karmaşık yaşamlar gün ışığına çıkarlar. Ancak, ilk kalıtımsal molekülün rastlantısal olarak kendiliğinden ortaya çıkması çoğunluğun gözünde olanak dışıdır. Belki de bu aşırı derecede olanak dışıdır, bunu detaylıca açıklamalıyım zira kitabın bu bölümü için çok önemli.

Yaşamın başlangıcı, şüphe duyanlar için söylemek isterim ki araştırma konusu olarak gelişmekte olan bir konudur. Bu araştırmanın ilgili uzmanlık alanı kimyadır ve bu benim alanım değildir. Gelişmeleri çok büyük merakla kenardan izlerim ve önümüzdeki birkaç yıl içinde eğer kimyacılar laboratuarlarında yeni bir yaşam başlangıcını başarılı bir şekilde yeniden gerçekleştirdiklerini bildirirlerse hiç şaşırmam. Ancak yine de bu henüz gerçekleşmedi ve bu gelişmenin olasılığının oldukça düşük olduğunu söylemek mümkündür ve bu her zaman böyleydi; gerçi bu bir kez gerçekleşti!

Goldilocks yörüngelerine ihtiyacımızla ilişkili olarak, burada şöyle bir sonuca varırız ki, hayatın başlangıcı her ne kadar olanak dışı olursa olsun, bunun Dünya üzerinde bir kez gerçekleşmiş olduğunu biliyoruz çünkü buradayız. Sıcaklık meselesinde olduğu gibi, neler olduğunu açıklayan iki varsayım vardır; tasarım varsayımı ve bilimsel ya da 'insancı' varsayım. Tasarım yaklaşımı, önemli kariyeri boyunca kasıtlı bir mucize şekillendiren, prebiyotik çorbayı kutsal ateşle pişiren ve DNA'yı ya da eşdeğer bir şeyi piyasaya süren bir Tanrı'yı varsayar.

Bir kez daha, Goldilocks'da olduğu gibi, tasarım varsayımına insani alternatif istatistiksel değerdir. Bilim insanları geniş sayıların büyüsünü akla getirirler. Galaksimizde 1 milyar ile 30 milyar arasında gezegen, evrende 100 milyar galaksi olduğu tahmin edilir. Olağan öngörü sınırları için birkaç sıfırı silsek de, bir milyar kere milyar zaten evrendeki geçerli gezegen sayısına göre gösterişsiz bir tahmindir. Şimdi, hayatın başlangıcının veya diğer bir tanımla DNA'ya eşdeğer bir şeyin kendiliğinden ortaya çıkmasının gerçekten oldukça sarsıcı düzeyde olanak dışı bir olgu olduğunu varsayın. O kadar olanak dışı ki bir milyar gezegenin içinden yalnızca bir tanesinde meydana geldi. Araştırma sponsorları, planlanan araştırmanın başarı şansının sadece yüzde bir olduğunu itiraf eden kimyacıya kahkahayla gülecektir. Fakat biz burada milyarda bir olasılıktan bahsediyoruz. Oysa... Beklenenin aksine, yaşam milyarlarca gezegenden birinde mutlaka doğacaktır ki elbette Dünya bu gezegenlerden birisidir.[69]

Yine söylüyorum ve söylemeye devam edeceğim, bu sonuç oldukça hayret vericidir. Eğer bir gezegende kendiliğinden yaşam başlaması milyarda bir olasılık ise, buna rağmen bu aşırı düzeyde olanak dışı olgu bir milyar gezegenden birinde yine de oluşacaktır. Bu hayat verici milyarlarca gezegenden bir tanesini keşfetme şansı, samanlıkta iğne arama deyimini anımsatır. Ancak bir iğne keşfetmek için yolumuzdan sapmak zorunda değiliz çünkü (insancı ilke) inceleme kapasitesine sahip herhangi bir varlık, araştırmaya başlamadan önce, zaten ister istemez bu müthiş ender iğnenin üzerinde oturuyor olmalıdır.

Her olasılık raporu belli bir bilgisizlik seviyesinin teşvikiyle ortaya çıkmıştır. Eğer bir gezegen hakkında hiçbir şey bilmiyorsak, üzerinde doğacak yaşam olasılığının milyarda bir olduğunu doğru varsayabiliriz. Ancak tahminimiz üzerine bazı yeni sanılar eklersek, iş değişir. Belirli bir gezegen kendine has özelliklere sahip olabilir. Belki kayalarındaki element bolluğuna işaret eden özel bir yapıya sahiptir ki bu durum olasılıkları yaşamın doğabilmesi yönünde değiştirir. Başka bir deyişle, bazı gezegenler diğerlerine göre daha çok '*Dünya benzeri*'dir. Hiç şüphesiz en başta Dünya, *Dünya benzeri* bir gezegendir! Bu, başarısızlık olasılığını azaltacağından olayı laboratuarlarında yeniden meydana getirmeye çalışan kimyacılar cesaretlenmelidir. Ancak önceki hesaplamalarıma göre, başarı olasılığı milyarda birden daha düşük olan bir kimyasal örnek bile evrendeki bir milyar gezegende yaşamın başlayacağını müjdeleyebilir. Ve insancı ilkenin güzel yanı şudur; bize, bir kimyasal örneğin, tüm önsezilere rağmen, bir gezegendeki yaşam oluşumuna dair sağlam ve bütünüyle tatmin edici bir açıklama sunabilmesi için, yaşamın milyarlarca ve milyarlarca gezegenin içinden yalnızca *bir* tanesinde doğacağı kehanetine gereksinim duyacağını öğretir. Ben şimdilik, yaşamın başlangıcının pratikte aşırı olanak dışı olmaya çok yakın olduğuna inanmıyorum. Bu olayı laboratuarda tekrarlamaya çalışmak uğruna para harcamaya değer olduğunu düşünürüm ve ayrıca buna benzer bir yatırım Dünya Dışı Yaşam Araştırması için de mutlaka sağlanmalıdır çünkü başka yerlerde de zeki yaşamın var olabileceğini düşünüyorum.

Yaşamın kendiliğinden başlamış olabileceği yönünde en kötümser olasılık tahminini bir şekilde onaylasak da, bu istatistiksel kanıt (insancı ilke) ilgili boşluğu tasarımın doldurması gerektiği varsayımını tamamen yıkar. Evrimsel geçmişin tüm bariz boşlukları bir yana, yaşamın başlangıcı boşluğu karamsar olasılıklara değer vermeye ayarlı beyinlerin ilgisini çekemez görünür ve basit bir kıstası tehlikeye atar: kimyagerlerce önerilen araştırma planlarına maddi destek sağlayanların temel aldığı kıstas. Oysa bu kadar büyük bir boşluğu istatistiksel bilgiyle donanarak kolayca doldurabilen bilim, aynı zamanda daha önce değindiğimiz 'Boing 747' sahasındaki ilahi yaratıcıyı diskalifiye eder.

Ancak şimdi bu bölümün en ilginç meselesine dönelim. Varsayın ki birisi yaşamın başlangıcıyla ilgili az önce değindiğimiz satırlara dayanarak genel biyolojik adaptasyon fenomenini açıklamayı denedi: geçerli gezegenlerin engin sayısına başvurarak. Elimizdeki gerçek, şu ana kadar incelenmiş olan her tür ve bu türlere bağlı her organın görevini iyi bir şekilde gerçekleştirmekte olduğudur. Kuşların kanatları, arılar ve yarasalar uçmakta iyidirler. Gözler iyi görürler. Yapraklar iyi fotosentez yaparlar. Belki de on milyon-

dan fazla türün etrafımızı sardığı bir gezegende yaşıyoruz ki bu varlıkların her biri kendi tasarım yanılsamasını güçlü bir şekilde sergiler. Her tür kendine özgü yaşam tarzına sağlam bir biçimde uyum sağlamıştır. Tüm bu birbirinden bağımsız tasarım yanılsamalarını açıklamak için sadece 'muazzam sayıda gezegen' kanıtıyla işin içinden çıkabilir miyiz? Hayır, yapamayız, tekrar *hayır*. Bunu aklınızın ucundan bile geçirmeyin. Bu Darwinciliğin en ciddi yanlış anlaşılmalarının kalbine gittiği için çok önemlidir.

Kaç tane gezegeni hesaba katmamız gerektiğinin önemi yoktur çünkü şanslı rastlantısallığı öncelikle yaşamın başlangıcını açıklamakta kullandık. Ancak aynı teori Dünya üzerindeki karmaşık yaşam çeşitliliğini açıklamakta asla yeterli olmayacaktır. Yaşamsal evrim, yaşamın başlangıcından tamamen farklı bir meseledir çünkü tekrar söylüyorum, hayatın başlangıcı yalnızca bir kez gerçekleşmek zorunda olan, eşsiz bir olaydır. Diğer yandan, türlerin kendi bölgelerine uyum sağlayabilme yeteneği ancak ve ancak milyonda bir kez meydana gelen bir durumdur ve gelişmeye devam etmektedir.

Dünya üzerindeki biyolojik türlere bir açıklama getirirken, tüm kıtalara, tüm adalara, kısacası gezegenin bütününe ezelden beri hükmetmiş, türlerin yaşadıkları ortama en uygun hali aldıkları bir *süreci* ele aldığımız açıktır. Eğer bir on milyon yıl daha beklersek, tamamen yeni canlı türlerinin, tıpkı bugünün geçerli türlerinde olduğu gibi, kendi yaşam şekillerine uyum sağlamış olacakları kehanetinde bulunabiliriz. Bu yinelenen, önceden kestirilebilir, çoklu bir fenomendir önemi geç kavranmış bir istatistiksel olasılık kırıntısı değildir. Ve Darwin sayesinde buna neyin yol açtığını biliyoruz: doğal seçilim.

İnsancı ilke canlıların çok renkli detaylarını açıklayacak etkide değildir. Dünya üzerindeki yaşam çeşitliliği ve bilhassa ayartıcı tasarım yanılsamasını açıklayabilmek için gerçekten Darwin'in güçlü desteğine ihtiyacımız vardır. Yaşamın başlangıcı, bunun aksine, bu desteğin menzilinin dışına çıkar çünkü doğal seçilim yaşamın başlangıcı olmadan tek başına ilerleyemez. İnsancı ilke burada görev alır. Yaşamın eşsiz kökeni sorununun üstesinden çok yüksek miktarda gezegensel fırsatlar olduğunu varsayarak gelebiliriz. Bu ilk rastlantısal hamle bir kez sağlandığında (ki insancı ilke çok kararlı bir şekilde bunu bize sağlar) bayrağı doğal seçilim devralır: ve doğal seçilim katiyen bir rastlantı meselesi değildir.

Ancak, insancı ilkeyle doğrulanan hayatın başlangıcı, evrimsel tarihteki düpedüz rastlantıyla ilişkilendirilen tek büyük boşluk olmayabilir. Mesela, meslektaşım Mark Ridley, Mendel'in Şeytanı'nda *(Mendel's Demon)* (Amerikalı yayıncı, nedensiz ve şaşırtıcasına kitabın adını İşbirlikçi Gen *(The Cooperative Gene)*

olarak değiştirmiştir) ökaryotik[1] hücrenin başlangıcının hayatın başlangıcından daha ciddi, zor ve istatistiksel olarak olanakdışı bir adım olduğunu ileri sürmüştür. Bilinç başlangıcı, aynı istatistiksel düzende, doldurulması olanak dışı bir diğer büyük boşluk olabilir. Bunun gibi eşsiz, tekrarsız olgular aşağıdaki satırlar boyunca insancı ilkeyle izah edilebilir. Bakteri seviyesinde yaşam geliştiren milyarlarca gezegen vardır ancak bu yaşam formlarının yalnızca bir bölümü sınırı geçerek ökaryotik hücre benzeri olmayı başarmıştır. Ve bunların arasından yine küçük bir bölüm, sonraki Rubicon'u[2] aşmayı becererek bilince ulaşmıştır. Eğer bunların her ikisi de eşsiz ve tekrarsız olgularsa, inceleyeceğimiz *süreç*, olağan, tipik biyolojik adaptasyon gibi her bölgede etkin bir süreç olamaz. İnsancı ilke bize şu bilgiyi verir; madem ki biz ökaryotik ve bilinçli olarak burada bulunmaktayız o halde bizim gezegenimiz bu üç boşluğu dolduran, son derece nadir bir gezegen olmalıdır.

Doğal seçilim, ilerleme yönünde tek yönlü, birikimli bir cadde olduğundan işlemekte başarılıdır. Başlamak için biraz şansa gereksinim duyar ve insancı ilkenin 'milyarlarca gezegeni' bu şansı sağlar. Belki de, evrimsel geçmişteki diğer bazı boşluklar da insancı ilkenin doğrulamasının ışığında, büyük şans aşılarına ihtiyaç duymaktadır. Ancak daha başka ne söyleyebilirsek söyleyelim, tasarım kesinlikle yaşam için bir açıklama teşkil edemez çünkü sonuçta birikimli değildir ve bu yüzden yanıtladığı sorulardan daha büyük sorular açığa çıkartır; bizi doğrudan doğruya Boing 747 kısırdöngüsüne yönlendirir.

Bizim yaşam türümüze dost olan bir gezegende yaşarız ve bunu iki mantığa dayandırırız. Bunlardan birincisi, yaşam gezegenin sağladığı koşullar sayesinde gelişmek üzere evrim geçirmiştir. Bunun sebebi doğal seçilimdir. Diğer sebep ise insancı ilkeyle alakalıdır. Evrende milyarlarca gezegen vardır ve evrim dostu gezegenlerin sayısı her ne kadar az olursa olsun, bizim gezegenimiz kesinlikle onlardan birisidir. Şimdi biyolojiden kozmolojiye geçerek insancı ilkeyi daha eski bir ortama taşıyacağız.

[1] Ökaryot hücre, bir çekirdek ve mitokondri gibi çeşitli karmaşık özelliklere sahip olan hücre türüdür. Prokaryot daha ilkel bir hücre türüdür ve ökaryot hücrelerin sahip olduğu çekirdek ve mitokondri gibi yapıları barındırmaz. İnsan hücreleri ökaryot'tur. Bakteriler ve arkeler ise prokaryot'tur. *-ed.n.*

[2] Rubicon antik çağda, İtalya'da bulunan ve Galya ile Roma'yı birbirinden ayıran nehre verilen Latince isimdir. Rubicon'u aşmak, deyim olarak geri dönülemez bir sınırı geçmek anlamına gelen bir deyimdir. *-ed.n.*

İNSANCI İLKE: KOZMOLOJİK VERSİYON

Üzerinde yaşadığımız gezegenin yaşam dostu olmasının yanı sıra, içinde bulunduğumuz evren de yaşam dostudur. Varlığımızdan yola çıkarak, fizik kanunlarının yaşamın doğmasına yeter dostlukta olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Gece gökyüzüne baktığımızda yıldızları görmemiz rastlantı değildir çünkü yıldızların varlığı çoğu kimyasal elementin oluşumunda ilk koşuldur ve kimyanın etkisi olmadan yaşam olamazdı. Fizikçilerin hesabına göre, eğer fizik kanunları ve değişmezleri bir parça bile farklı olsaydı, evren yaşamı imkânsız kılacak şekilde gelişirdi. Farklı fizikçiler bu konuyu farklı yöntemlerle ele alırlar, ancak sonuç her zaman aynıdır. Martin Rees, Sadece Altı Rakam'da (*Just Six Numbers*), altı temel değişmezi kaydeder ki bunların tüm evreni etkilediğine inanılır. Bu altı rakamın her birisinin ince bir ayarı vardır ve buna göre, eğer bu ayarlar birazcık farklı olsalardı evren idrak edilebilir seviyede farklılaşır ve herhalde yaşam karşıtı olurdu.[1]

Rees'in altı rakamının bir örneği şu meşhur 'şiddetli' gücün büyüklüğüdür, bir atom çekirdeğinin bileşenlerini etkileyen güç: atom 'parçalandığında' başa çıkılması gereken nükleer enerji. Hidrojen, helyum oluşturmak üzere füzyon geçirirken, enerjiye dönüşen bir hidrojen atomunun kütle oranı E harfi ile simgelenir. Evrenimizde bu rakamın değeri 0.007'ye eşittir ve her madde yapısının (hayatın oluşması için önceden gereken) var olması için bu değere çok yakın olması gerekirmiş gibi görünür. Madde yapısı bildiğimiz kadarıyla, periyodik tablonun doksana yakın doğal oluşumlu elementinin birleşimi ya da başkalaşmasından meydana gelir. Hidrojen, elementlerin en basit ve en yaygın olanıdır. Evrendeki diğer tüm elementler, en nihayetinde, hidrojenin nükleer füzyon geçirmesiyle oluşmuşlardır. Nükleer füzyon, yıldızların (ve hidrojen bombalarının) içinde, uç derece sıcak koşullarda gerçekleşen çetin bir süreçtir. Nispeten daha küçük yıldızlar, mesela bizim güneşimiz, yalnızca helyum gibi hafif elementler üretebilir ki helyum, periyodik tabloda hidrojenden sonra ikinci en hafif elementtir. En ağır elementlerin çoğunun oluşabilmesi için gereken yüksek sıcaklıklar daha büyük ve daha sıcak yıldızlardaki nükleer füzyon çağlayanlarında meydana gelir ki bunun ayrıntıları Fred Hoyle ve iki

[1] 'Herhalde' diyorum, kısmen şu nedenden ötürü; hangi karakterde yabancı yaşamı türlerinin oluşacağını bilemeyiz ve kısmen de şu nedenden ötürü: eğer yalnızca bir değişmezi değiştirmenin sonuçlarını dikkate alırsak hata yapmamız olasıdır. Bu altı rakam değerinin evreni yaşam dostu kılacak başka *bileşimleri* olabilir mi? Eğer bu bileşimler varsa bu altı değerin hepsini tek bir değer olarak dikkate aldığımızda bunları keşfetmemiz nasıl mümkün olabilir? Ancak konuyu daha fazla karıştırmamak için burada kesmeliyim. Zaten temel değişmezlerin ince ayarını kavramakta ne gibi bir sorunumuz olabilir ki?

meslektaşı tarafından ortaya çıkarılmıştır. (Bu öylesine tuhaf bir başarıydı ki Hoyle diğerlerine layık görülen Nobel Ödülü'nden esrarengiz biçimde kendine düşen payı alamadı.) Bu büyük yıldızlar süpernova gibi patlayabilip, toz bulutları içinde maddelerini (ki buna periyodik tablonun elementleri de dâhildir) saçıp savururlar. Ardından bu toz bulutları, yoğunlaşarak yeni yıldızlar ve gezegenleri oluştururlar. Bizim yıldızımız ve gezegenimiz de böyle oluşmuştur. Dünya'nın, her yerde bulunan hidrojenin dışındaki diğer elementler yönünden bu kadar zengin olmasının nedeni işte budur: bu elementler olmasa, doğal etkilenme (kimya) ve yaşam imkânsız olurdu.

Buradaki esas mesele, şiddetli enerjinin değerinin, çok kritik bir biçimde, nükleer füzyon çağlayanının ardından periyodik tablodaki elementlerin ne kadarını oluşturacağını belirlemesidir. Eğer şiddetli enerji miktarı çok düşükse, mesela 0.007 yerine 0.006 ise, evrende hidrojenden başka hiçbir element var olmaz ve sonuçta ilginç madde yapıları ortaya çıkmazdı. Eğer bu enerji miktarı çok yüksek olursa, mesela 0.008, mevcut tüm hidrojen daha ağır elementler oluşturmak üzere füzyon geçirirdi. Bildiğiniz gibi, hidrojensiz bir madde yapısının yaşamı başlatması mümkün değildir. Çünkü hidrojen olmadan su olmaz. Goldilocks değeri (0.007) ilginç ve yaşam destekçisi bir madde yapısı için gereken element zenginliğinin elde edilmesinde tek kelimeyle yerinde bir değerdir.

Rees'in altı rakamından daha fazla bahsetmeyeceğim. Hepsinin can alıcı noktası aynıdır. Mevcut rakamlar Goldilocks değerlerini tıpkı bir orkestra şefi gibi yönetmektedir, bunun aksi olsaydı zaten yaşamıyor olurduk. O halde buna nasıl bir karşılık vermeliyiz? Bir kez daha, bir tarafta ilahiyatçıların yanıtı, diğer taraftaysa insancı ilke yanıtı vardır. İlahiyatçılar şöyle der; Tanrı, evreni kurarken temel değişmezleri öyle bir ayarlamıştır ki her değer ilgili Goldilocks bölgesine yaşam başlayacak şekilde hükmeder. Sanki Tanrı'nın çevirebileceği altı düğmesi vardır ve dikkatlice her düğmeyi olması gereken Goldilocks değerine çevirmiştir. Her zaman olduğu gibi ilahiyatçıların yanıtı oldukça yetersizdir, çünkü Tanrı'nın varlığını açıklamasız bırakır. Altı rakamın Goldilocks değerlerini hesaplayacak yetenekte bir Tanrı, en az bu ince ayarlı rakam bileşimleri kadar olanak dışı olmalıdır ve bu durum gerçekten de bir hayli olanak dışıdır; bu konuyu tartışmaya açmamızın asıl sebebi de bu olanak dışı durumdur. Bundan ötürü ilahiyatçıların yanıtı mevcut sorunu çözmekte en ufak bir ilerleme kaydetmemiştir. Bu iddialarını reddetmekten başka bir seçeneğim olamaz ancak diğer yandan sorunu fark edemeyen ve 'İlahi Düğme Çeviricisi' kanıtıyla sahiden tatmin olan insanların sayısına hayret ediyorum.

Bu şaşırtıcı körlüğün psikolojik sebebi belki de insanların çoğunun, "doğal seçilim" ve "doğal seçilimin olasılıksızlığı kırma gücü" ile bilinçlenmiş biyologlar kadar bilinçlenmemiş olmasıyla ilgilidir. J.Anderson Thomson, bir evrimsel psikiatrist bakış açısıyla buna farklı bir açıklama getirir ki buna göre hepimiz, cansız nesneleri kişileştirerek bir ajan (birşeyler yapan) vasfı kazandırmaya yönelten bir psikolojik yanılgıdan muzdaripizdir. Thomson'a göre, bir gölgeyi hırsız sanmaya, bir hırsızı gölge sanmaktan daha yatkınızdır. Hatalı bir var olduğunu sanma, zaman kaybı olabilir. Hatalı bir var olduğunu görmeme ise ölümcül olabilir. Bana yazdığı bir mektupta, atalarımız zamanında çevremizdeki en büyük dürtünün birbirimizden kaynaklandığını öne sürerek şöyle devam ediyordu: "Bunun mirası, insanın neden sonuç ilişkilerini kurarken sıklıkla korku şeklindeki hatalı faraziyesidir. Neden sonuç ilişkilerini *insanoğlundan* başka bir etmene bağlamakta epey güçlük çekeriz." Doğal olarak bu dürtüyü ilahi ereğe genelledik. 'Ajanların' baştan çıkarıcılığına Bölüm 5'te değineceğim.

Olanak dışı varlıkların doğuşunu açıklamayı hedefleyen doğal seçilimin gücüyle bilinçlenmiş biyologların, olasılıksızlık problemine kaçamak cevap verecek herhangi bir teoriyle tatmin olmaları mümkün değildir. Ve teistlerin olasılıksızlık bilmecesine yanıtı şaşırtıcı oranda kaçamaktır. Sorunun farklı bir şekilde ifade edilmesinden ötedir, hatta gülünç bir şekilde sorunun ikiye katlanmasıdır. O halde şimdi insancı alternatife bakalım. İnsancı yanıt, en genel haliyle, bu sorguyu yalnızca bizi yaratma yeterliliğine erişmiş türden bir evrende tartışıyor olabildiğimizi ifade eder. O halde varlığımız hiç kuşkusuz temel fizik değişmezlerinin her birinin kendi Goldilocks bölgelerine hükmettiği sonucunu kesin bir biçimde kanıtlar. Farklı fizikçiler varoluş bilmecesi için farklı türden insancıl çözümler sunarlar.

İnatçı fizikçiler ilk etapta, bu altı değerin asla değişemeyeceğinin altını çizerler. Büyük beklentilerimizi karşılayacak Her Şeyin Teorisi'ne erişir erişmez, bu altı anahtar rakamın birbirlerine ya da günümüzde bilinmeyen, hayal edemeyeceğimiz bir şeye bağlı olduğunu göreceğiz. Ve sonuçta bu altı rakam, değişme açısından bir çemberin çapıyla çevresi arasındaki oran kadar serbest olmayabilir. Evrenin var olması için geriye yalnızca bir yol kalacak. Altı düğmeyi çevirmesi gereken Tanrı bir kenara, çevrilecek düğme bile yoktur.

Diğer fizikçiler (bizzat Martin Rees bunlara bir örnek teşkil edebilir) bunu yetersiz bulurlar ve sanırım onlarla aynı fikirdeyim. Bir evrenin var olabilmesi için yalnızca bir yol olması gerçekten oldukça akla yatkındır. Ancak neden bu tek yol nihai evrimimiz için bir gerekli düzen olmalıdır? Kuramsal fizikçi Freeman Dyson'ın

tabiriyle, neden adeta 'geleceğimizi biliyormuş' gibi görünen bir evren olmalıdır? Filozof John Leslie, idam mangası tarafından infaz edilmek üzere olan bir adam benzetmesini kullanır. Bölükteki on adamın da kurbanı ıskalaması tek kelimeyle mümkündür. Vurulmadığını idrak eden kurban şansına sevinmesinin ardından neşeyle şöyle diyebilir: "Şey, besbelli ki hepsi ıskaladı yoksa bunu düşünüyor olamazdım." Ancak yine de hepsinin neden ıskalamış olabileceğini merak etmesi ve rüşvet almış ya da sarhoş olabilecekleri varsayımı üzerinde durması doğal karşılanmalıdır.

Bu itiraz Martin Rees'in bizzat desteklediği bir fikirle yanıtlanabilir ki buna göre bir çoklu evrenin *(multiverse)* (ya da Leonard Susskind'in tercih ettiği tabirle 'megaverse')[1] içinde sabun köpükleri gibi yan yana konumlanmış birçok evren vardır. Herhangi bir evrenin kanunları ve değişmezleri, tıpkı bizim gözle görülür evrenimizde olduğu gibi, iç tüzüklerdir. Bir bütün olarak bir çoklu evren, alternatif iç kurallar bakımından zengindir. İnsancı ilke burada devreye girerek, bizim bu evrenlerin arasından iç işleyişi olası evrimimiz için en elverişli olan evrende (muhtemelen azınlığın içinde) olmamız gerektiği açıklamasını getirir ve bu sayede sorunun beklentisini karşılar.

Çoklu evren teorisinin diğer merak uyandırıcı bir yorumu, evrenimizin çözümlenemez akıbetinin göz önünde tutulmasından kaynaklanır. Martin Rees'in altı değişmezine benzer rakam değerlerine dayalı olarak, evrenimiz sonsuz miktarda genişleyebilir, bir noktada sabitlenebilir ya da genişleme ters yöne dönerek daralmaya dönüşebilir. Bu süreç meşhur 'büyük çöküş'[2] ile sonlanabilir. Bazı *büyük çöküş* örneklerinde, evren yeniden genişlemeye başlar ve bu olay sonsuza kadar her 20 milyar yılda bir tekrarlanır. Bizim evrenimizin standart ölçüsü, bu zamanın ve mekânın yaklaşık 13 milyar yıl önce büyük patlama ile başladığını varsayar. Birbirini izleyen büyük çöküş modeli bu ifadeyi pekiştirir: bizim zamanımız ve mekânımız gerçekten büyük patlama ile başlamıştır, ancak bizim büyük patlamamız yalnızca, uzun seriler halindeki büyük patlamaların en sonuncusuydu ve bu büyük patlamaların her biri serinin bir önceki evrenini sonlandıran bir büyük çöküş tarafından başlatıldı. Hiç kimse büyük patlama benzeri eşsizliklerin ne gibi gelişmeler göstereceğini bilemez. Dolayısıyla kanunlar ve değişmezler her defasında yeni değerlerle çıkagelebilirler. Eğer patlama, genişleme, daralma, çatırdama aşamaları her zaman tıpkı bir kozmik akordeon gibi ilerleseydi, çoklu evrenin paralel bir türünden ziyade seri bir türünü elde ederdik. Bir kez daha, insancı ilke açık-

[1] Susskind [2006] megaverse'deki insancı ilkenin etkileyici bir savunmasını üstlenir. Birçok fizikçinin bu görüşten nefret ettiğini söyler. Bunun sebebini anlayamam. Bence güzel bir fikir; belki de Darwin bilincini arttırdığı için böyle düşünüyorumdur.

[2] Kozmolojide evrenin tekrar kendi üzerine çökmesine verilen addır. -*ed.n.*

lama görevini yapar. Evren serisinin içindeki tüm evrenlerden yalnızca azınlık bir bölümün 'ölçüleri' biyogenetik koşullara ayarlıdır. Ve, elbette, bizim evrenimiz bu azınlığın içinde olmalıdır çünkü biz buradayız. Sonuçta, çoklu evrenin seri versiyonu günümüzde daha olanak dışı olarak kabul edilmelidir, çünkü yeni kanıtlar bizi büyük çöküş örneğinden uzaklaştırmaya başlamıştır. Evrenimiz sonsuza kadar genişleyecektir.

Bir diğer kuramsal fizikçi Lee Smolin hem seri hem de paralel öğeleri içeren, provoke eden bir Darwinci çoklu evren teorisi türevi geliştirmiştir. Kozmosun Hayatı *(The Life of The Cosmos)* isimli kitabında açıklanan Smolin'in görüşü, çocuk evrenlerin ebeveyn evrenlerden doğduğu ve bu durumun tam gelişmiş bir büyük çöküşte değil, daha bölgesel olan kara deliklerde geliştiği teorisi üzerinde döner. Smolin teoriye bir kalıtım faktörü ekler: Bir çocuk evrenin temel değişmezleri, ebeveyn evrenlerinin değişmezlerinin hafifçe 'değişmiş' türleridir. Kalıtım, Darwinci doğal seçilimin başlıca içeriğidir ve Smolin'in teorisi doğal olarak buna uyum sağlar. 'Uzun süre dayanma' ve 'üretme' için gerekenleri karşılayan bu evrenler, çoklu evren içinde çoğunluk konumu kazanırlar. 'Gerekenleri karşılamak', 'üretmek' için yeterince uzun süre var olmayı da içerir. Çünkü üretim kara deliklerde gerçekleşir ve başarılı evrenler kara delik oluşturmak için gerekenleri karşılamalıdır. Bu yetenek başka özellikler açığa çıkarır. Mesela, maddenin bulut ve ardından yıldız olma eğilimi kara delik oluşumunda ön koşuldur. Ayrıca, değindiğimiz gibi, yıldızlar ilginç madde yapılarının, dolayısıyla yaşamın gelişmesinin ön koşuludurlar. Böylece, Smolin çoklu evrende kara delik bereketi evrimini doğrudan doğruya, yaşam üretimini ise dolaylı olarak destekleyen bir Darwinci doğal seçilim olduğunu ima etmiş olur. Nobel Ödüllü fizikçi Murray Gell-Mann'in tırnak içine alınan sözlerine rağmen fizikçilerin hepsi Smolin'in görüşünü ateşlice desteklememişti: "Smolin mi? Bu şu çılgın fikirlere sahip genç adam değil mi? Yanılmıyor olabilir."[176] Fesat bir biyolog, bunu onaylamayan bazı fizikçilerin Darwinci bilinçlendirmeye gereksinim duyup duymadıklarını merak edebilir.

Bir evren bolluğunu varsaymanın, onaylanmaması gereken aşırıya kaçmış bir zevk olduğunu düşünmek cazip olabilir (ve birçoğu bu cazibeye kapılmıştır.) Eğer bir çoklu evrenin aşırılığına onay vereceksek, (ki kanıt böylece geçerliliğini korumuş olur) o halde *başımızı öne eğip* Tanrı'yı da onaylayabiliriz. Bunların her ikisi de eşit miktarda ölçüsüz ve yetersiz varsayımlar değil midir? Bu yönde düşünen insanlar doğal seçilimle bilinçlenmemişlerdir. Sahiden ölçüsüz Tanrı varsayımı ile görünürde ölçüsüz çoklu evren varsayımı arasındaki kilit farkın sırrı istatistiksel olasılıksızlıkta saklıdır. Çoklu evren her ne kadar ölçüsüz olsa da, yalın bir var-

sayımdır. Tanrı, ya da herhangi bir zekâ, karar alan, hesapçı ajan, açıklama borçlu olduğu varlıklara karşın, tamamen aynı istatistiksel anlamda, oldukça olanak dışı olmalıdır. Çoklu evren, sırf evren *sayısı* itibariyle ölçüsüz görünebilir. Ancak bu evrenlerin her biri temel kuralları dâhilinde yalın olurlarsa, hiçbir şeyin aşırı olanak dışı olduğunu varsayamayız. Ancak herhangi bir tür zekâdan bahsederken, oldukça zıt bir varsayımda bulunmalıyız.

Bazı fizikçiler dindarlıklarıyla tanınırlar (Russell Stannard ve Muhterem John Polkinghorne daha önce bahsettiğim iki İngiliz misaldir.) Tahmin edileceği üzere bu kişiler, fiziksel değişmezlerin tümünün az ya da çok, dar Goldilocks bölgelerine ayarlanmalarının olasılıksızlığını benimser ve bu ayarlamayı kozmik bir zekânın tasarlamış olması gerektiğini öne sürerler. Bu tarz iddiaların tümünü, çözdüklerinden daha büyük sorunlar ortaya çıkardıkları gerekçesiyle kafamdan savdım. Ancak teistler karşılık vermek için hangi girişimlerde bulundular? Şu kanıtla başa çıkabildiler mi; evrimimizin başlayabilmesi için özen ve öngörüyle ayarlanmış bir evreni tasarlama kapasitesine sahip herhangi bir Tanrı, karşılamakla yükümlü olduğu açıklamadan daha büyük bir açıklamaya gereksinim duyan en üst düzeyde karmaşık ve olanak dışı bir varlık olmalıdır.

İlahiyatçı Richard Swinburne, tam da kendisinden beklediğimiz gibi bu soruna bir çözümü olduğunu düşünür ve bu görüşünü kitabı Bir Tanrı Var mı?'da *(Is There a God?)* açıklar. Elimizdeki varsayımların daima gerçeğe uygun en yalın olanını tercih etmemiz gerektiğini inandırıcı bir şekilde kanıtlayıp, iyi niyetini belli ederek başlar kitabına. Bilim karmaşık cisimleri daha basit cisimlerin etkileşiminden faydalanarak izah eder yani daha açıkça, temel parçacıkların yani cismin moleküllerinin etkileşimleriyle. Her şey temel parçacıklardan oluşmuştur ve her cisme ait parçacık sayısı oldukça çok olmasına rağmen parçacık *türleri* çok az ve sınırlıdır; size bunun gayet basit bir görüş olduğunu söyleyebilirim. Zaten kuşku duymamızın asıl sebebi bu görüşün oldukça basit olmasıdır. Ancak Swinburne için hiç de basit değil aksine tam tersidir.

Varsayalım çok geniş sayıda elektron parçacığından bahsediyoruz, bu durumda, Swinburne bu elektronların çoğunun aynı özellikleri taşıyacağı bir rastlantıyı çok tutar. Bir elektronu bize yutturabilir. Ancak *hepsi aynı özelliklerde* milyarlarca ve milyarlarca elektron, işte burada Swinburne kararsızlık fitilimizi gerçekten ateşler. Tüm elektronlar farklı türden olsaydı Swinburne için açıklama yapmak daha basit, daha doğal ve daha zahmetsiz olurdu; daha da kötüsü, (Swinburne açıklarken) hiçbir elektronun varlığını istikrarla korumaması, her an kaprisli, gelişigüzel ve seri biçimde değişmesi gerekirdi. Bu, Swinburne'un meselelerin doğal

ve yalın durumlarına karşı bakış açısıdır. Daha tekdüze olan herhangi bir şey, (siz ya da ben basit sözcüğünü tercih edebiliriz) daha teşekküllü (ayrıcalıklı) bir açıklama gerektirir. "Bunun tek nedeni elektronların, bakır moleküllerinin ve diğer tüm maddesel cisimlerin on dokuzuncu yüzyıldaki enerjisiyle yirminci yüzyıldaki enerjisi arasında hiçbir fark olmamasıdır."

Tanrı'ya geçelim. Tanrı bu milyarlarca elektronun ve bakır molekülünün özelliklerini kasıtlı ve devamlı olarak koruyup, diğer yandan yapılarında olan delişmen ve düzensiz dalgalanma eğilimlerini etkisizleştirerek adeta bir kurtarma rolü üstlenir. Bir elektron gördüğünüzde hepsini görmüş sayılmanızın sebebi budur; her bakır molekülünün bir bakır molekülü gibi hareket etmesinin sebebi budur ve her elektronun ve de bakır molekülünün, mikro saniyeden mikro saniyeye, yüzyıldan yüzyıla hiç değişmemesinin sebebi budur. Çünkü Tanrı hepsinin aynı kalması için her parçacığa sık sık müdahale eder, hepsinin pervasız taşkınlıklarını frenleyip kırbaçlayarak hizaya sokar.

Ancak Swinburne nasıl olur da, Tanrı'nın milyonlarca parmağı sayesinde dik başlı elektronları eş zamanlılıkla kontrol altında tuttuğu varsayımının *basit* bir varsayım olduğunu onaylar? Bu varsayım elbette basit değildir, aksine epey karmaşıktır. Swinburne nefes kesen bir zihinsel *küstahlık* eseriyle kendisini tatmin etmeyi başarır. Doğrulamaya gerek duymadan yalnızca Tanrı'nın *eşsiz* bir madde olduğunu iddia eder. Milyarlarca bağımsız elektronu bir doğaüstü gücün idare etmesine kıyasla ne ekonomik, ne parlak bir açıklama!

> "Teizm, var olan tüm cisimlerin yalnızca bir maddeden ve Tanrı tarafından yaratıldıklarını, varlıklarının sürmesine Tanrı'nın neden olduğunu öne sürer. Ve her maddedeki her niteliğin nedeni Tanrı'dır ya da bu niteliklerin var olmasına Tanrı olanak tanımıştır. Basit bir açıklama olarak, doğru varsayılan bu az miktardaki neden Tanrı'da birleşir. Buna göre, yalnızca bir nedeni doğru varsayan bir açıklamadan daha basit bir açıklama olamaz. Teizm politeizmden (çok tanrıcılıktan) daha basittır. Ve bu bir nedenin (Tanrının) doğruluğunu onaylayan teizm, sınırsız güç (Tanrı mantıklı olan her şeyi yapabilir), sınırsız bilgi (Tanrı mantıklı olan her şeyi bilir) ve sınırsız irade sahibi bir kişiyi doğru varsayar."

Swinburne, *mantığın* onaylamadığı becerileri Tanrı'nın başaramayacağını cömertçe kabul ederek yüreğimize su serper. Ancak buna rağmen Tanrı'nın sonsuz gücüne yüklenen amaçların sınırsız oldukları varsayılır. Bilim x'i açıklamakta (x = bilinmeyen) ufak da

olsa bir sorun mu yaşadı? Sorun yok, *x*'i dert etmeyin. Tanrı'nın sınırsız gücü *x*'i (ve herhangi başka bir konuyu) zahmetsizce izah edecektir ve bu daima oldukça *basit* bir açıklama olacaktır çünkü sadece bir Tanrı vardır. Bundan daha basit ne olabilir?

Aslında bu hiç de basit değildir. Evrendeki her parçacığın özgün konumlarını hiç durmadan gözetleyebilen ve idare edebilen bir Tanrı basit *olamaz*. Böylesi bir varlığın doğrulanması dev gibi bir açıklama gerektirecektir. Daha kötüsü (Sadelik bakış açısı itibariyle), Tanrı'nın dev bilincinin diğer bölgeleri ise, eş zamanlı olarak insanoğlunun duaları, duyguları ve faaliyetleriyle meşgul olacaktır. Ayrıca bu galaksinin diğer gezegenlerinde ve de diğer yüz milyarca galaksilerdeki gezegenlerde zeki yabancılar varsa, Tanrı onlarla da ilgilenmelidir. Swinburne'un görüşüne göre, Tanrı kanser olduğumuzda bizi bu durumdan kurtaracak mucizevî herhangi bir müdahalede *bulunmamayı* hep aklında tutmalıdır. Çünkü 'eğer Tanrı kanser tedavisiyle ilgili olarak çoğu duaya yanıt verseydi, bu hastalık insanlık için bir sorun olmaktan çıkardı.' *O zaman* biz insanlar için keşfedecek bir şey kalmaz sıkıntıdan ne yapacağımızı bilemezdik.

İlahiyatçıların hepsi Swinburne kadar haddini aşmaz. Ancak yine de, Tanrı Varsayımı'nın *basit* bir görüş olduğunu öne süren başka çağdaş ilahiyatçıların da olması dikkat çekicidir. Daha sonradan Oxford'ta İlahiyat Regius[1] Profesörü olan Keith Ward 1996 tarihli kitabı Tanrı, Şans ve Gereklilik'de *(God, Chance and Necessity)* görüşlerini apaçık biçimde ortaya koymuştur:

> "Gerçek şu ki, teistler Tanrı'nın evrenin varlığının çok zekice, ekonomik ve verimli bir açıklaması olduğunu iddia ederler. Ekonomiktir çünkü evrendeki hemen her şeyin varlığını ve doğasını yalnızca bir varlığa dayandırır. Bu, kendisini de içine alarak her şeyin varlığına bir mantık sunan, en çözümlenemez nedendir. Bir anahtar görüş sebebiyle zekicedir (olası, en mükemmel varlık görüşü); Tanrı'nın doğasının özü ve evrenin var olması anlaşılır biçimde açıklanabilir."

Ward tıpkı Swinburne gibi "bir şeyi açıklayabilmenin" ne anlama geldiğini kavrayamamıştır ve ayrıca "bu basittir" demenin anlamını da kavrayamamış görünüyor. Ward'ın basit Tanrı görüşünü gerçekten desteklediği ya da yukarıdaki pasajın geçici bir 'kanıt tazeleme' egzersizini simgelediği konusunda emin değilim. Sör John Polkinghorne, Bilim ve Hıristiyan İnancı'nda *(Science and Christian Belief)* Ward'ın geçmişte Thomas Aquinas felsefesini eleştirdiği yazısından alıntı yapar: "Bu felsefenin temel yanlışı, Tanrı'nın mantıksal açıdan basit olduğunu varsaymasıdır; Basit sözcüğü, ilahın

[1] Üniversitelerde kraliyet tarafından belirlenmiş kürsünün lideri. -çev.n.

sadece bölünemez olduğunu belirtmekle kalmayıp, bu varlığın her parçasıyla ilgili gerçeğin, evrenin ve içindeki herşeyin gerçeği olduğunu daha güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Lakin, Tanrı'nın bölünemez olduğunu varsayarken aynı zamanda özünde karmaşık olduğunu varsaymak oldukça tutarlıdır." Ward burayı iyi anlamış. Aslında, biyolog Julian Huxley, 1912'de, 'parçaların heterogenetiğinde' terimleriyle karmaşıklığı tanımlamıştır ki bu yolla fonksiyonel bölünemezliğin belirli bir türüne değinmek istemiştir.[71]

Diğer yazılarında, Ward ilahiyatçı zihniyetin tüm bu karmaşanın kaynağını kavramakta yaşadığı sıkıntıyı belirtir. Ward, canlılarda boy gösteren bir 'artan karmaşa eğiliminin' varlığını doğru varsayan ilahiyatçı bilim adamı, biyokimyacı Arthur Peacocke'tan (İngiliz dindar bilim adamları üçlümün üçüncü üyesi) alıntı yapar. Ward bunu 'evrimsel değişimin karmaşayı destekleyen bazı doğal etkileri' olarak tanımlar. Bu gibi bir eğilimin, 'değişim sürecinin, daha karmaşık değişimlerin gerçekleşmesini garantiye almak için uyguladığı birtakım etkiler' olabileceğini iddia ederek devam eder. Ward bu konuda şüphelidir, şüphe duymalıdır da. Çünkü karmaşıklık hedefli evrimsel dürtünün, ne artan karmaşa yönünde doğal eğilimle ne de eğilimli değişimle bir ilgisi yoktur. Bunun sebebi doğal seçilimdir: "Bildiğimiz kadarıyla, çözümlenemez biçimde basitlikten karmaşıklık üretme sıfatına sahip tek süreçtir. Doğal seçilim teorisi gerçekten basittir; tıpkı kendi başlangıç noktası gibi. Ki bu, teorinin neredeyse tarif edilemeyecek kadar karmaşık olduğunu gözler önüne serer (bir şey ne kadar basitse o kadar karmaşık bir açıklaması vardır): aklımızın sınırlarını aşarcasına karmaşıktır, öyle ki kendisini tasarlayabilecek bir Tanrı'dan tasarruf eder.

CAMBRIDGE'TE BİR SÖYLEŞİ

Cambridge'te, yakın geçmişteki bir bilim ve din konferansında, bu kitapta ele aldığım Boing 747 kanıtını sunmuştum ve diyebilirim ki Tanrı'nın basitliği sorgusu üzerinde bir beyin fırtınası gerçekleştirmeye çalışmanın talihsiz bir hataya dönüşmesiyle yüz yüze geldim. Bu deneyim oldukça anlamlıydı bu yüzden sizinle de paylaşmak isterim.

İlk olarak, bu konferansı Templeton Vakfı'nın finanse ettiğini itiraf etmeliyim (sanırım bu doğru bir tabir olur). Dinleyiciler İngiltere ve Amerika'dan itinayla seçilmiş bilim gazetecilerinden oluşan küçük bir topluluktu. Davetli on sekiz konuşmacı arasında ben ateizmin temsilcisiydim. Gazetecilerden biri olan John Hor-

gan, kendisi de dahil olmak üzere meslektaşlarının herbirine, konferansa katılmaları için tüm masraflarının karşılanmasının yanı sıra 15.000 dolar gibi yakışıklı bir ödeme yapıldığını bildirdi. Bu beni hayrete düşürdü. Uzun akademik konferans geçmişim izleyicilerin (spikerlerin aksine) katılım bedeli ödediği durumlara tanık olmamıştı. Eğer bu durumun bilincinde olsaydım şüphelerim bir anda katlanarak artardı. Templeton, sermayesini bilim gazetecilerinin aklını yanlış yönde çelmek ve benimsenen bilimsel doğruları yıkmak için mi kullanıyordu? Bu durum John Horgan ın zihnini epey kurcalamış olmalı ki bu deneyimini bir makaleye dökerek herkesle paylaştı.[72] Bu makalede, benim bir konuşmacı olarak katılmamın, onun ve diğerlerinin şüphelerinin üstesinden gelmelerine yardım ettiğini açıklamıştı:

> İngiliz biyolog Richard Dawkins, ki toplantıya katılması beni ve diğer arkadaşlarımı toplantının meşruluğu konusunda ikna etmiştir, dinsel inançların bilimle bağdaşmadığı, mantıksız ve zararlı olduğu yönünde açıklama yapan tek bilim insanıydı. Diğer konuşmacılar (üç bilinemezci, bir Yahudi, bir deist ve 12 Hıristiyan [Bir Müslüman filozof son anda katılmaktan vazgeçti] bariz biçimde din ve Hıristiyanlık lehinde bakış açıları sundular.

Horgan'ın makalesi hoş bir biçimde karışık duygularını yansıtıyordu. Kuşkularına rağmen bu deneyiminin açık biçimde önem verdiği yönleri vardı (aşağıdaki satırlarda anlaşılacağı üzere ben de böyle düşünüyordum.) Horgan şöyle yazmış:

> İnançlılarla karşılıklı sohbetlerim bazı zeki, iyi eğitimli insanların dini kucaklamalarıyla ilgili takdirimi derinleştirdi. Bir muhabir, Tanrı ile insan arasındaki fiili sohbetlere değinirken bir diğeri İsa ile sıkı fıkı bir ilişkiyi tasvir etti. Benim görüşlerim hiç değişmedi ancak diğerlerininki değişti. En azından, bir gazeteci arkadaşım Dawkins'in din tahlilini dinledikten sonra inancının sarsıldığını söyledi. Ve eğer Templeton Vakfı, benim dinsiz bir dünya görüşüm lehinde böylesi küçük bir adımın gerçekleşmesine yardım edebiliyorsa, ne kadar kötü bir kurum olabilir?

Horgan'ın makalesi edebiyatçı John Brockman'ın 'Edge' isimli web sitesinde (genelde bir çevrimiçi bilimsel *salon* olarak tanımlanır) yeni bir yoruma erişti. Burada farklı tepkiler aydınlatıldı, mesela kuramsal fizikçi Freeman Dyson'ın yanıtı. Dyson'a, Templeton Ödülünü kazandığında yaptığı teslim alma konuşmasından alıntı yaparak cevap verdim. Hoşlansa da hoşlanmasa da Dyson

Templeton Ödülünü almayı onaylayarak dünyaya güçlü bir mesaj gönderdi. Bu davranışı, dinin dünyanın en seçkin fizikçilerinden birisi tarafından desteklenmesi olarak görülmelidir.

> "Kutsal Üçleme doktrini ya da ilahilerin tarihi gerçekliği konularını çok önemsemeyen Hıristiyan çoğunluğun arasında olmaktan mutluyum."

Ancak bu ifade tam olarak ateist bir bilim insanının Hıristiyan gözükmek istediğinde *kullanacağı* bir ifade değil midir? Dyson'ın teslim alma konuşmasının diğer bölümlerine de değindim. Dyson'ın sözlerini bir Templeton memuruna sorulabilecek hayali soruların (italik harflerle) altına taşlamalı bir üslupla serpiştirdim:

> *Oh demek bir parça daha adamakıllı bir şey istiyorsunuz, şu nasıl...*
>
> "Tanrı ve akıl arasında herhangi bariz bir fark olduğunu düşünmüyorum. İdrak sınırlarımızın ötesine geçildiğinde akıl Tanrı haline gelir."
>
> *Söylediklerim yeterli geldiyse artık fizikle ilgili işlerime geri dönebilir miyim? Oh henüz yeterli değil mi? Tamam, peki bu nasıl:*
>
> "Yirminci yüzyılın ürpertici geçmişinde dahi, dinin ilerlediğinin bazı kanıtlarını fark edebiliyorum. Çağımızın kötülük timsali iki bireyi Adolf Hitler ve Joseph Stalin bariz ateistlerdi."[1]
>
> *Şimdi gidebilir miyim?*

Eğer Dyson'ın niyeti Tanrıya inanmakta hangi kanıtları onayladığını açıkça izah etmek olsaydı, Templeton teslim alma konuşmasından yaptığım bu alıntıların içeriğini kolayca yalanlayabilirdi. Bu tutumu tıpkı Bölüm 1'de bahsettiğim Einsteinci düşünceye benzerdi ki hepimiz bunu anlamsız biçimde onaylayabiliriz. Eğer Horgan'ın vermek istediği ana fikri doğru kavradıysam, bu Templeton sermayesinin bilimi ayarttığıdır. Freeman Dyson'un ayartılmadığından eminim. Ancak teslim alma konuşması, eğer diğerleri için bir örnek teşkil edecekse talihsiz bir konuşma olarak değerlendirilmelidir. Templeton Ödülü Cambridge'teki gazetecilere sunulan teşvikten iki kat daha önemlidir ki fütursuzca Nobel Ödülünden daha büyük olduğu ileri sürülmüştür. Faust[2] mizaçlı arkadaşım filozof

[1] Bu karalamanın icabına Bölüm 7'de bakacağım.

[2] Alman kimyacı, efsaneye göre, bilgi için ruhunu şeytana sattığı söylenir. *ed.n.*

Daniel Dennett bir keresinde bana bir şaka yapmıştı, "Richard, eğer zor günler yaşarsan..."

İyi ve kötü günde, Cambridge konferansına iki gün boyunca katıldım, konuşmamı yaptım ve diğerleri tartışırken arada bir söz aldım. İlahiyatçıların, bir evren tasarlayabilen bir Tanrı'nın, ya da herhangi bir şeyin, karmaşık ve istatistiksel açıdan olanak dışı olması meselesine yanıt vermeleri için didindim. Aldığım en etkili yanıt, bilimsel epistemolojiyi acımasızca isteksiz bir ilahiyata yüklediğimdi.[1] İlahiyatçılar daima Tanrı'nın basit olduğunda ısrar etmişlerdir. Bir bilim adamı olarak Tanrılarının karmaşık olması gerektiğini onlara ben mi kabul ettirmeliyim? İlahiyatçılar her zaman Tanrı'nın bilimin menzili dışında olduğunu savunduklarından kendi alanımda uygulamaya alışkın olduğum bilimsel kanıtlar burada uygunsuz kaçardı.

Akıllarında baştan savma bir savunma oturtmuş ilahiyatçıların kasten aldatıcı oldukları izlenimini kazanmadım. Gerçekten dürüst kişiler olduklarını düşünürüm. Bununla birlikte, Peder Teilhard de Chardin'in *İnsanoğlu Fenomeni* kitabına Peter Medawar'ın yorumu karşı konulmaz biçimde aklıma geldi. Bu belki de tüm zamanların en büyük olumsuz kitap eleştirisiydi: "Yazarın sahtekârlığı ancak ve ancak diğer insanları kandırmadan önce kendisini kandırdığı için mazur görülebilir."[173] Cambridge deneyimim sırasında tanıştığım ilahiyatçılar kendilerini *tanımlarken*, mantıklı kanıtların kendilerini bağlamayacağını çünkü bilimin bunu yapamayacağını *hür iradeleriyle ilan ettikleri*, epistomolojik olarak bir Güvenli Bölge'de bulunduklarını söylediler. Ben kim oluyordum da mantıklı kanıtın geçerli tek tür kanıt olduğunu söylüyordum? Bilgilenmenin bilimsel yollar dışında yolları da vardır ve bu diğer yollardan birisi Tanrı'yı onaylamak için kullanılıyor olmalı.

Bilgilenmenin en önemli diğer yollarından biri kişiselleşmiştir ki bu öznel Tanrı deneyimidir. Cambridge'teki bazı tartışmacılar Tanrı'nın kendileriyle, kafalarının içinde, tıpkı bir insanın erişebileceği canlılık ve kişilikte konuştuğunu iddia ettiler. Göz aldanması *(illüzyon)* ve sanrıları *(halüsinasyon)* Bölüm 3'te ele aldım (Kişisel deneyimden kanıt.) Ancak Cambridge konferansında kanıta iki fikir ekledim. Öncelikle, eğer Tanrı insanlarla gerçekten iletişim kursaydı üzerine basa basa söylüyorum ki bu olay kesinlikle bilimin menzili dışına çıkmazdı. Tanrı, dünya dışı muhitinden ortaya çıkarak görünüyor, mesajlarının insanlar tarafından anlaşılabileceği bir yere gürültüyle yerleşiyor ve bilim böyle bir fenomene teşhis koyamıyor mu? Bir dakika durun, milyonlarca kişiye eş zamanlı olarak anlaşılır sinyaller gönderebilen ve yine eş zamanlı olarak bu kişilerden sinyal alabilen bir Tanrı, her nasıl bir varlık olursa olsun,

[1] Bu itham NOMA'yı andırır ki Bölüm 2'de sonuçlu taleplerini incelemiştim.

basit olamaz. Ne geniş bir frekans aralığı! Tanrı'nın nöronlardan oluşmuş bir beyni ya da silikondan üretilmiş bir CPU'su olmayabilir ancak kendisine atfedilen güçlere gerçekten sahip olsaydı, günümüzün en büyük bilgisayarı ya da beyninden, çok daha ayrıntılı ve planlı bir şekilde üretilmiş bir şeye sahip olması gerekirdi.

İlahiyatçı arkadaşlarım defalarca şu meseleye geldiler; hiçbir şey olmamasından ziyade neden bir şeylerin var olduğunu açıklayacak bir mantık olmalıdır. Her şeyin bir ilk nedeni olmak zorundadır ve bu nedeni pekâlâ Tanrı olarak isimlendirebiliriz. Evet, söylemiştim, ancak bu neden basit olmalıdır, dolayısıyla bu nedene hangi ismi verirsek verelim, Tanrı uygun bir isim değildir (çoğu dindar zihindeki 'Tanrı' sözcüğünün taşıdığı yüklerin hepsini son derece açık biçimde azletmedikçe.) Bulmaya çalıştığımız ilk neden, bilincinde olduğumuz üzere, dünyayı mevcut karmaşık varoluşuyla beslemiş, kendi kendine işleyen bir vincin basit bir prensibi ya da kökeni olmak zorundadır. İlk güç kaynağının akıllı tasarımın gerekliliklerini karşılamaya yetecek kadar karmaşık olduğunu iddia etmenin ve bunlara ek olarak milyonlarca insanın zihninin eş zamanlı olarak okunabildiğinin öne sürülmesi, briçte olabilecek en iyi kağıt kombinasyonuna sahip olduğunuzu söylemekle eşdeğerdir. Etrafınıza, dünyadaki yaşama bakın, iç içe geçmiş tropik sarmaşıklar, bromelyalar, kökler ve uçan destek zengini Amazon yağmur ormanlarını inceleyin; karınca ordularını ve jaguarları, tapirleri ve pekarileri, ağaç kurbağalarını ve papağanları. Gördükleriniz mükemmel bir eli oluşturan kartların istatistiksel karşılıklarıdır (parçaların yerini değiştirebileceğiniz diğer bütün yolları düşünün, hiç biri işlemeyecektir); ancak nasıl çıkageldiklerini bilirsek ki biliyoruz, durum değişir: doğal seçilimin aşamalı vinciyle. Böylesi bir olasılıksızlığın kendiliğinden meydana geldiğinin onaylanmasına sessizce başkaldıran yalnızca bilim insanları değildir; Sağduyu da inat eder. Bu ilk nedenin, bir şeylerin var olmaması yerine var olmasından sorumlu olan büyük bilinmezin, evreni tasarlayan ve eş zamanlılıkla milyonlarca insanla konuşabilen bir varlık olduğunu öne sürmek, adeta sorumsuzca üretilmiş bir açıklamadır. Rahatına düşkün, felsefeden yoksun gök oltacılığının kötü bir sergisidir.

Bir tür dar görüşlü bilimsel düşünce yönteminin savunmasını yapmıyorum. Herhangi adil bir gerçeklik arayışı, bir yağmur ormanı, bir mercan resifi ya da evren gibi olasılıksızlık canavarlarını bir gök oltasından ziyade bir vinç olarak açıklamaya girişmelidir. Bu vincin doğal seçilim olması gerekmez. Kabul edilmelidir ki hiç kimse şu ana kadar daha iyi bir açıklama üretmemiştir. Ancak henüz keşfedilmemiş farklı yollar olabilir. Belki de fizikçilerin doğru varsaydığı, evrenin ilk yoktosaniyesinin bir bölümünü işgal edecek olan 'enflasyon' daha iyi kavrandığında, bu Darwin'in biyo-

lojik vincinin yanında duracak tek kozmolojik vinç olacaktır. Ya da belki de evrenbilimcilerin aradığı bu zorlu vinç bizzat Darwin görüşünün bir uyarlaması olabilir: Smolin modeli ya da benzer bir görüş. Ya da belki de çoklu evren artı insancı ilke artı Martin Rees ve diğerleriyle birleştirilecek bir fikirdir. Bir süper insan tasarımcı bile olabilir; ancak eğer böyleyse, kesinlikle pat diye var olmuş ya da her zaman var olmuş bir tasarımcı olamaz. (Bunu ilk duyduğumda inanmamıştım) eğer evrenimiz tasarlandıysa ve daha ziyade eğer tasarımcı düşüncelerimizi okuyup, bilge nasihatler, af ve kurtarma dağıtıyorsa, tasarımcı bizzat bir çeşit birikimli yükseltici ya da vincin ürünü olmalıdır, belki de bir başka evrenin Darwincilik uyarlamasıdır.

Cambridge'teki eleştirilerime karşı son çareleri saldırmaktı. Dünya görüşüm bütünüyle 'on dokuzuncu yüzyılı' çağrıştırmakla itham edildi. Bu neredeyse değinmeyi unutacağım kadar kötü bir iddiaydı. Ancak üzülerek söylüyorum ki bu saldırıyla sık sık karşılaştım. Bir kanıtı on dokuzuncu yüzyıl kanıtı olarak adlandırmakla, bu kanıtın neresinin yanlış olduğunu açıklamanın aynı şey olmadığını söylemek bile gereksizdir. Bazı on dokuzuncu yüzyıl görüşleri oldukça sağlamdı, özellikle de Darwin'in tehlikeli görüşü. Her halükârda, bu özgün isimlendirme işi biraz komik görünüyordu, tıpkı kendi Hıristiyan inancını Yeni Ahit'in sözümona tarihsel gerçekliğinden yola çıkarak doğrulayan bir kişinin düştüğü durum gibi (seçkin bir Cambridge jeologu, hiç kuşkusuz Faust yolunda emin adımlarla ilerleyerek gelecekteki Templeton Ödülü'nün hayalini kurar.) İlahiyatçılar, bilhassa Almanya'dakiler, tam da bu on dokuzuncu yüzyılda tarihin kanıta dayalı yöntemlerini kullanarak, ciddi kuşkularının beraberinde bu sözümona tarihsel geçerliliğin adını koymuşlardı. Bu durum Cambridge konferansındaki ilahiyatçılar tarafından gerçekten süratle dile getirilmişti.

Her halükârda bu eski 'on dokuzuncu yüzyıl' muzipliğini biliyordum. 'Köydeki ateist' muzipliğine eşlik eder. 'Düşünür göründüğünüzün aksine Ha Ha Ha, artık uzun beyaz sakallı yaşlı bir adama inanmıyoruz' muzipliğiyle flört eder. Bu üç şaka gizli, başka bir ifadenin şifresidir, tıpkı 1960'larda ben Amerika'da yaşarken, 'yasa ve düzen' deyişinin politikacılar için siyah karşıtı önyargıyı simgelemesi gibi.[1] Öyleyse 'çok on dokuzuncu yüzyılsın' ifadesinin gizli anlamı nedir? Gizli anlam şudur: "Çok ilkel ve ahmaksın, bana doğrudan doğruya ve hiç tereddüt etmeden 'mucizelere inanır mısınız?' ya da 'İsa'yı bakire bir annenin doğurduğuna inanır mısınız?' gibi bir soruyu sorarak nasıl bu kadar duyarsız ve patavatsız olabiliyorsun? Kibar toplulukların bireyleri birbirlerine bu tür sorular yöneltmezler, bunun farkında değil misin? Bu tarz

[1] İngiltere'de 'gizli kentler' ifadesinin benzer bir gizli anlamı vardır. Auberon Waugh'un hınzırca neşeli ısrarı 'her iki cinsiyetin gizli kentleri' fikrini akla getirir

sorular on dokuzuncu yüzyılda kaldı." Ancak günümüzün dindar kişilerine dürüst, gerçeklere dayalı sorular sormanın neden kaba olduğunu bir düşünün. Çünkü bu sorular onları zor durumda bırakır! Ancak zor durumda bırakan soru değil, sorunun yanıtıdır, tabii eğer yanıt "evet" ise.

On dokuzuncu yüzyıl bağlantısı şimdi anlaşılmış olmalı. On dokuzuncu yüzyıl, eğitimli birisinin, bakire bir insanın doğurması gibi mucizeleri hiç utanmadan onaylayabileceği son zaman dilimiydi. Baskı yapıldığında, çağdaş birçok eğitimli Hıristiyan, bakireden doğumu ve yeniden dirilmeyi inkâr etmeye oldukça yatkındır. Ancak bu soru yine de onları zor durumda bırakır çünkü akılcı zihinleri bunun saçma olduğunu söyler, bu yüzden bu sorunun hiç sorulmamış olmasını tercih ederler. Sonuçta, birisi bu soruyu sormam için ısrar ettiğinde, neden 'on dokuzuncu yüzyıldan' kalmakla suçlanan ben olurum? Biraz düşünün, bu gerçekten epey tuhaf bir durum.

Konferansı terk ederken tahrik olmuş, canlanmıştım ve olasılıksızlıktan kanıtın (Boeing 747 gambiti) Tanrı'nın varlığı aleyhinde son derece ciddi bir kanıt olduğu konusunda iyiden iyiye ikna olmuştum; sayısız fırsata ve davete rağmen herhangi bir ilahiyatçıdan hâlâ inandırıcı bir yanıt alamadığım bir kanıt. Dan Dennett bunu uygun biçimde şöyle tasvir eder, 'Aksi kanıtlanamayan bir çürütme ve günümüzdeki tahrip gücü, en az Philo'nun iki yüzyıl önce Hume'nin Diyalogları'ndaki Cleanthes'i bozguna uğratma meselesinde olduğu kadar yüksek. Bir gök oltası olsa olsa sorunun çözümünü geciktirir, ancak Hume herhangi bir vinci aklına getiremezdi ve o yüzden çöktü.'[74] Darwin hiç kuşkusuz bir yaşamsal vinç tedarik etti. Bu Hume'nin çok hoşuna giderdi.

Bu bölüm kitabın esas kanıtını içeriyordu ve böylece, tekrar ediyormuş izlenimi bırakmanın tehlikesini göz ardı edip, altı başlıkta bir özet çıkarmalıyım.

1. Yüzyıllar boyunca insan zekâsının en büyük dürtülerinden biri, evrendeki karmaşık, olanak dışı tasarım görünümünün nasıl meydana geldiğini açıklamaktı.

2. Doğal eğilim, tasarım görünümünü bizzat tasarımın kendisine atfetmekti. İnsan yapımı, mesela saat gibi bir yapay doku söz konusu olduğunda tasarımcı gerçekten de zeki bir mühendistir. Aynı mantığı bir göze, bir kanada, bir örümceğe ya da bir insana uygulamak insanoğluna cazip gelir.

3. Bu cazibe yanıltıcıdır, çünkü tasarımcı varsayımı dosdoğruca daha büyük bir sorun doğurur; tasarımcıyı kim tasarladı? Başlangıçtaki sorunumuz tam anlamıyla, istatistiksel olasılıksızlığın

açıklanmasıydı. Daha olanak dışı bir varlığın doğruluğunu varsaymak açıkça görülüyor ki bir çözüm değildir. Bir 'vince' ihtiyacımız vardır, 'bir gök oltasına' değil. Bunun sebebi, basitlikten, aşamalı ve akılcı olarak olanak dışı karmaşa yaratma işinin yalnızca bir vinç tarafından gerçekleştirilebilmesidir.

4. Şu ana kadar keşfedilen en ustalıklı ve en güçlü vinç Darwinci doğal seçilimli evrimdir. Darwin ve halefleri, yaşayan varlıkların, şaşırtıcı istatistiksel olasılıksızlıkları ve tasarım görünümleriyle, basit başlangıçlardan nasıl yavaş ve aşamalı olarak evrim geçirdiklerini gözler önüne sermişlerdir. Artık güvenle söyleyebiliriz ki yaşayan varlıklardaki tasarım yanılsaması yalnızca ve yalnızca bir yanılsamadır.

5. Henüz eşdeğer bir fizik vincimiz yoktur. Bir tür çoklu evren teorisi, Darwinciliğin biyoloji için yaptığı açıklayıcı görevin aynısını fizik için prensipte sağlayabilir. Bu tarz bir açıklama Darwinciliğin biyolojik uyarlamasından yüzeysel olarak daha az tatmin edicidir çünkü şanslı rastlantısallık yönünde daha ağır talepler içerir. Ancak insancı ilke bize, sınırlı insani sezgimizin tatmin olduğu şanstan çok daha fazla şansı doğru varsayma yetkisini verir.

6. Fizik alanında, Darwinciliğin biyoloji vinci kadar güçlü ve etkili bir vinç bulunması konusunda umudumuzu asla yitirmemeliyiz. Ancak biyolojininkine eşdeğer, oldukça tatmin edici bir fizik vincinin eksikliğinde dahi, elimizdeki nispeten zayıf vinçler insancı ilkeyle harmanlandıklarında, açık bir şekilde, bir akıllı tasarımı işaret ederek hayal kırıklığı yaratmış bir gök oltası varsayımından daha iyidir.

Eğer bu bölümün sunduğu kanıt onaylanırsa, dinin konuyla ilgili açıklaması (Tanrı Varsayımı) savunulamaz hale gelir. Tanrı neredeyse kesin olarak yoktur. Aslında bu ifade kitabın ana hükmüdür. Buradan itibaren farklı sorulara el atacağız. Tanrı'nın var olmadığını onaylasak da, din hâlâ bunun aksini iddia etmiyor mu? Bu insanları avutmak değil midir? Dinin insanları iyi yönde motive etmesi gerekmez mi? Eğer din olmasaydı, iyiyle kötünün ayırımını nasıl yapardık? Din neden her koşulda bu kadar düşmancadır? Eğer din yanlışsa, neden dünyadaki her medeniyetin bir dini vardır? Doğru ya da yanlış, din her yerdedir, o halde nereden kaynaklanır? Bir sonraki bölüm bu son soruyu incelemeye alarak başlar.

BÖLÜM 5

Dinin Kökeni

"Zaman, çaba, acı ve gizlilik gerektiren dünyanın dört bir yanını sarmış dinsel ayin saçmalıkları, bir evrim psikoloğu için dinin insanoğluna hiçbir şekilde uyum sağlayamayacağının en belirgin işaretleridir."

MARK KOHEN

DARWİNCİLİK EMREDER

Dinin nereden kaynaklandığı ve neden her medeniyet tarafından benimsendiği konusunda herkesin kendine has, gözde bir teorisi vardır. Bu fikir avuntu ve huzur verir. Topluluklardaki birliktelik hissini canlandırır. Neden varolduğumuzun kavranması arzusunu doyurur. Tüm bunların açıklamasını birazdan yapacağım ancak, konuya belirli nedenlerden ötürü öncelik kazanmış bir soruyla giriş yapmak istiyorum: Darwinci doğal seçilim sorgusu.

Darwinci evrimin ürünleri olduğumuzun bilincinde olarak, doğal seçilimin din dürtüsü yönündeki baskı veya baskılarının aslen neler olduğunu kendimize sormalıyız. Bu soru Darwin ekonomisinin standartlaşmış başlıklarına kıyasla daha kaçınılmazdır. Din çok savurgan ve bir o kadar da ölçüsüzdür ve Darwinci seçilim devamlılık arz eden bir süreç zarfında israfı saptar ve yok eder. Doğa tıpkı cimri bir muhasebeci gibi adeta bir kuruşun hesabını yapar. Zamanı titizce kollar ve her tür israfı sert ve acımasızca cezalandırır. Darwin'in açıkladığı üzere "doğal seçilim, her gün ve her saat dünya bütünündeki her değişikliği, hatta en zayıf olanı bile dikkate alır; kötü olanı çürüğe çıkarır, güzel olan her şeyi korur ve ayıklar; tüm organik varlıkların gelişiminde, her nerede ve her ne zaman bir fırsat yakalarsa sessiz ve acımasız bir görevi üstlenir." Eğer vahşi bir hayvan sürekli olarak gereksiz bir eylem sergiliyorsa, doğal seçilim yaşamın ve üremenin devamlılığının korunması adına bu hayvanı eleyip, zamanı ve enerjiyi daha verimlice değerlendiren rakiplerine şans tanıyacaktır. Doğanın anlamsız *keyif oyunlarına* tahammülü yoktur. Her an her saniye gözümüze çarpmasa da merhametten yoksun faydacılığın *(utilitarianizm)* borusu ötmektedir.

Diğer yandan, bir tavuskuşunun kuyruğu ***kusursuzca sergilenen bir keyif oyunudur.*** Kuyruğun sahibine sağ kalma konusunda bir yarar sağlamadığı çok açıktır. Fakat onu daha gösterişsiz rakiplerinden ayıran genleri barındırmaktadır. Kuyruk aslında bir reklamdır ve dişileri cezbederek doğanın ekonomisindeki yerini alır. Aynı durum, bir çardak kuşunun çardağına adadığı zaman ve emek için de geçerlidir: bu, çimen, ince dallar, renkli meyveler, çiçekler ve bazen incik, boncuk ve gazoz kapaklarından oluşan bir tür ilave kuyruktur. Veya reklamla ilgisi olmayan bir örnek olarak göze çarpan 'karınca banyosu' nu ele alalım: Alakarga gibi kuşların bu sıra dışı alışkanlıkları, bir bakıma karınca yuvasında 'yıkanmak' ya da karıncaları tüyler üzerine uygulamaktır. Karınca banyosunun faydasının ne olduğu konusunda herkes kararsızdır;

bu belki de tüylerdeki parazitlerden arınmaya yarayan bir tür hijyen sağlama tekniğidir; konu üzerinde farklı başka varsayımlar da vardır ancak hiçbiri sağlam bir kanıtla desteklenmemiştir. Lakin ayrıntılar üzerindeki bu kararsızlık, Darwincileri karınca banyosunun mutlaka bir fayda 'sağladığı' konusunda özgüvenli varsayımlarda bulunmaktan alıkoymayacaktır (ve koymamalıdır da.) Bu meselede sağduyulu bir birleşme sağlanabilir ancak Darwincilik mantığı, "eğer kuşlar böyle bir eylem sergilemeselerdi, bu durum genetik başarılarının istatistiksel olasılıklarına zarar verirdi" diyerek özel bir nedenin altını çizer. Üstelik bu zararın kesin yönünü henüz keşfetmemiş olsak bile. Darwinci sonuç şu iki gözlemden ileri gelir ki, doğal seçilim zaman ve enerji israfını acımasızca cezalandırmakta, diğer yandan kuşlar sürekli olarak karınca banyosuna zaman harcamaktadırlar. Eğer bu 'uyarlamacı' prensibin tek cümlelik bir özetini duymak istersek, sözü seçkin Harvard genetikçisi Richard Lewontin'e bırakmalıyız (biraz haşin ve abartılı terimleri tercih ettiği kabul edilmelidir): "Sanırım tüm evrimcilerin hemfikir olmak zorunda kaldıkları bir nokta vardır ve bu, bir organizmanın kendi ortamında ürettiği işten daha iyi bir iş üretmenin gerçekten imkânsız olduğudur."[75] Eğer karınca banyosunun hayatta kalmak ve üremek adına mutlak bir faydası olmasaydı, doğal seçilim çok uzun zaman önce bu eylemden sakınan canlıları ayıklamış olurdu. Bir Darwinci aynı yorumu dine uyarlamak isteyebilir ki bu, buradaki tartışmamızın esas gereksinimidir.

Bir evrimci için dinsel ayinler, 'güneşli bir alanda dolaşan tavuskuşları gibi göze çarparlar' (Dan Dennett'in ifadesi.) Dinsel tutum, apaçık olarak karınca banyosunun ya da çardak imalinin insanoğlundaki karşılığıdır. Zaman israfıdır, enerji israfıdır ve genelde bir Cennet Kuşu'nun tüylerinin olduğu gibi aşırı derecede şatafatlıdır. Din, dindar bireylerin hayatına zarar verebileceği gibi, diğerlerinin hayatına da zarar verebilir. Binlerce insan belirli bir dine bağlılıklarından ötürü türlü eziyetler çekmiştir. Geçmiş birçok hikâyede bir parça farklı, alternatif inançları benimsemiş kişiler fanatik yobazlarca işkencelere layık görülmüştür. Din bazen çok zengin olabilen kaynakları bir çırpıda bitiriverir. Mesken olarak kullanılmayacak ya da herhangi bir faydalı amaca asla hizmet etmeyecek bir Ortaçağ katedralinin inşası yüzyıllar sürebilir. Bu bir çeşit mimari tavuskuşu kuyruğu mudur? Eğer öyleyse, reklam kime yöneliktir? Kutsal müzik ve dinsel resimler genellikle Ortaçağ ve Rönesans tarzının tekelindedir. Dindar insanlar tanrıları için ölmüş ve öldürmüşlerdir; sırtlarındaki kanlı kırbaç yaralarıyla, ömür boyu bekâret ya da sonsuz sükûnet uğruna yemin eder ve tüm bunların dine hizmet adına olduğunu söylerler. Bunların ne faydası olabilir? Dinin faydası nedir?

'Fayda' ifadesiyle Darwincilik, gerçekte genlerin sağ kalma süresinin artmasına etki eden faydayı ima eder. Şu önemli noktayı es geçmemeliyiz ki Darwinci faydanın alanı bireysel organizmanın genleriyle sınırlı kalmamaktadır. Bu faydanın olası üç alternatif hedefi vardır. Bunlardan ilki grup seçilimi teorisinden kaynaklanır ve buna birazdan geleceğim. İkinci hedef Genişletilmiş Fenotip'de *(The Extended Phenotype)* savunduğum teoriden doğar: gözlem altındaki bireyin genleri başka bir bireyin genlerinin güçlü etkisi altında olabilir, belki de bir parazitin genlerinin. Dan Dennett bize, nezlenin tıpkı din gibi tüm insanlar için evrensel olduğunu ancak bu virüsün bize yararı olduğunu söyleyemeyeceğimizi hatırlatır. Bünyesinde barındırdığı parazitin başka bir bünyeye sıçramasına çanak tutacak şekilde davranmaya itilen birçok hayvan örneği vardır. Bu konuyu 'genişletilmiş fenotipin[1] temel teorisi' isimli çalışmamda özetledim: "Bir hayvanın davranışı, bu davranışa 'ait' genlerin yaşam süresini uzun tutmaya meyillidir. Bu genler bu davranışı sergileyen belirli bir hayvanın bedenine ait olsa da olmasa da."

Üçüncü alt başlıkta 'temel teori', 'gen' terimini daha genel bir terim olan 'ikileyici' *(replikator)* ile değiştirebilir. Dinin heryerdeliği, dinin büyük ihtimalle bir fayda sağlamakta olduğu izlenimini yaratır ancak bu fayda, biz ya da genlerimiz üzerinde olamaz. Belki de, din tıpkı bir ikileyici gibi genlerinkine benzer bir yöntemle yayıldığından, yalnızca dinsel görüşlerin süregelmesine fayda sağlamış olabilir. Bu konuya daha sonra 'Sakin Ol, Çünkü Memlerimin Üzerinde Yürüyorsun' başlığının altında değineceğim. Aynı zamanda Darwinciliğin daha geleneksel yorumlarını ele alacağım ki burada 'fayda' bireysel sağ kalma ve üreme kabiliyetiyle ilgili faydayı kastetmektedir.

Avustralya yerlileri gibi avcı - toplayıcı insanlardan oluşan kabileler muhtemelen uzak atalarımızın yaşam tarzına benzer bir şekilde yaşamaktadırlar. Yeni Zelanda ve Avustralyalı bilim filozofu Kim Sterelny, kabile yaşantısındaki çarpıcı bir tezata parmak basar. Yerliler elverişli yeteneklerinin fazlasıyla sınandığı koşullar altında mükemmel bir şekilde 'sağ kalırlar.' Sterelny açıklamasına şöyle devam eder: "Bizim kadar akıllı olabilirler ancak bu aklı ***kötü yönde*** kullanırlar. Doğal dünya hakkında oldukça bilgili olan ve ciddi zorluklara rağmen sağ kalmanın üstesinden ustalıkla gelebilen bu insanlar, topluca zihinlerini yanlışlığı apaçık olan inançlarla doldururlar ki bu inançlar için 'faydasız' demek aslında sorunu cömertçe basite indirgemektir." Sterelny, Papua Yeni Gineli yerlileri bizzat tanır. Bu insanlar besinin zor elde edildiği çetin koşullarda,

[1] Fenotip, genetik ve çevresel etkenlerin yarattığı özelliklerin canlının dış görünüşündeki yansımasıdır. Fenotip çoğunlukla genler tarafından belirlenir ancak bazı koşullarda diğer etkenler, fenotipin genotipe yüzde yüz uymasını engelleyebilir. -çev.n.

"biyolojik çevreyi efsanevi biçimde doğru kavrayarak yaşamayı sürdürürler. Ancak bu kavrayışlarını dişilerin regl kirliliği ve büyüyle ilgili derin ve yıkıcı takıntılarla harmanlarlar. Yerel medeniyetlerin çoğu, büyü ve cadı korkusu ve buna eşlik eden şiddetten acı çeker." Sterelny bizi kendimize şu soruyu sormaya davet eder: "Aynı anda nasıl hem çok zeki hem de çok aptal olabiliyoruz?"[76]

Ayrıntılar dünya genelinde farklılık gösterse de her medeniyetin, zaman, sağlık ve güç israfına yol açan ve de düşmanlık provoke eden ayinleri şart koşan, bunlara ek olarak gerçek dışı fikirleri ve yaratıcılığa ket vuran fantezileriyle zararlı nitelik taşıyan bir inancı vardır. Bazı eğitimli bireyler dini benimsemekten vazgeçmiş olabilir ancak genelde her biri vazgeçmek için bilinçli bir karar vermek zorunda kaldığı dinsel bir kültür içinde yetiştirilmiştir. Eski Kuzey İrlanda şakası, "Evet, ancak sen bir Protestan ateist misin yoksa Katolik ateist mi?" çok keskin bir gerçeği yansıtır. Dinsel davranış tıpkı heteroseksüel davranış gibi evrensel bir eğilim olarak düşünülebilir. Her iki genelleme de bireysel istisnalar içerebilir ancak tüm bu istisna kişiler aslında sadece caydıkları ilkenin anlamsızlığını çok iyi sezmişlerdir. Bir türün evrensel özellikleri en nihayetinde bir Darwincilik açıklaması gerektirir.

Açıkça görülüyor ki, cinsel davranışın Darwinci faydasını açıklamakta bir zorluk yoktur. Özel durumlar olan doğum kontrolü ya da eşcinsellik çelişki yaratır görünse de bu bebek yapmakla ilgilidir. İnsanlar neden oruç tutar, namaz kılar, yalvarır, kendini kırbaçlar, bir duvarın önünde çılgınca bir edayla kafasını aşağı yukarı sallar, savaşır ya da yaşamı yıpratan, hatta uç durumlarda yaşamı sonlandırabilen, pahalıya mal olan eylemler gerçekleştirir?

DİNİN BARİZ FAYDALARI

Dinsel inançların insanı strese bağlı hastalıklardan koruduğu yönünde zayıf bir kanıt vardır. Kanıt kuvvetli değildir ancak telkin tedavisinin nadir durumlarda işe yaradığı mantığıyla yola çıkıp buna şaşırmayabilirdik, tabii eğer gerçek olsaydı. Bu gibi faydalı etkilerin dinin taleplerinin gerçek değerlerini hiçbir şekilde yükseltmeyeceğini eklemeye gerek olmadığını umut ederim. George Bernard Shaw'ın deyişiyle, "Artık bir inançlının bir kuşkucudan daha mutlu olduğu görüşü, bir sarhoşun bir ayıktan daha mutlu olduğu görüşü kadar isabetli bir saptama değildir."

Bir doktorun hastasına sağlayabileceği faydanın bir kısmını telkin ve güven tazeleme oluşturur. Bu üzerinde biraz düşünme-

den değerlendirme yapılamaz bir durumdur. Doktorum telkinle tedaviyi harfi harfine uygulamaz. Ancak birçok kez, bazı 'önemsiz' hastalıklarım, stetoskopu boynunda zeki bir ifadeden çıkan güven tazeleyici bir ses sayesinde bir anda 'tedavi edilmiştir.' Plasebo[1] ilaç etkisi yeter derecede belgelenmiştir ve bunun çok da gizemli olduğunu söyleyemeyiz. Sahte haplar, hiçbir şekilde farmakolojik etkileri olmamakla birlikte, gözle görülür biçimde sağlığı düzeltirler. İşte bu sebeple çift kör ilaç testleri, bu plasebo ilaçları kontrol amaçlı kullanmak zorundadır. Ve yine aynı sebepten ötürü, homoepatik[2] tedaviler de işe yarar görünmektedir. Üstelik plasebo kontrolünde kullanılan ilaçlarla aynı miktarda aktif etken maddeleri bulunup (yani her ikisinde de etken maddeden sıfır molekül vardır) oldukça etkisiz oldukları düşünülse de. Sırası gelmişken, bazı hukukçuların, doktorların alanına zarar vermek amacıyla el uzatmalarından dolayı doktorlar artık tipik uygulamalarda, plasebo ilaçları reçeteye yazmaktan çekinir oldular. Ayrıca bürokrasi, doktorları hastanın yarar görebileceği plasebo ilaçları yazılı notlarla tanımlamaya mecbur bırakabilmektedir ki bu uygulama hiç şüphesiz tedaviye zarar verecektir. (Hasta aldığı ilacın plasebo olduğunu bilmemelidir, bilirse plasebo etkisi sağlanmayacağı için işlemin bir anlamı kalmaz.) Homoeopatlar daha başarılı bir tedavi sunabilirler çünkü ortodoks pratisyenlerin aksine, hâlâ plasebo ilaçları kullanma yetkileri vardır; ancak farklı bir isim altında. Ayrıca, homoeopatlar hastalarla sohbet etmeye daha fazla zaman ayırabilir ve bu şekilde daha basit bir tedavi tasarlayabilirler. Diğer taraftan, hastadan kan alma gibi etkin bir zarara katlanılan ortodoks tıbbi uygulamalarının aksine, kolay ve acısız tedavi sunan homoeopati uzun geçmişinin ilk zamanlarında tesadüfen halk arasında itibar kazanmıştı.

Din, stresi azaltarak ömrü uzatan bir plasebo mudur? Bu olasıdır, ancak bu teorinin, dinin stresi azaltmaktan ziyade körüklediği birçok durumun altını çizen kuşkucuların ağır eleştirilerine maruz kalması gerekir. Mesela, herhangi bir hastalığın, normal zekânın altında ve sıradan zaafları olan bir Roman Katoliği'nin dertli olduğu, yarı sabit bir ölüm korkusunun etkisiyle iyileşeceğine inanmak zordur. Belki sadece Katoliklerden söz etmek adaletsiz olabilir. Amerikalı komedyen Cathy Ladman konuyla ilgili şöyle bir görüş bildirir, "Tüm dinler aynıdır; dinler temelde, farklı kutsal günlerinin yanı sıra, günahkârlıktır." Her halükârda, plasebo

[1] Plasebo ilaç olarak. Plasebo Etkisi adı verilen psikolojik etkiyi sağlamak üzere verilen tesirsiz maddelerin genel ismidir. Plasebo Etkisi, hastaların tesirsiz maddeleri ilaç sanmalarını sağlayarak teskin edilmesini ve sonuç olarak hastanın inancından yararlanarak bazı durumlarda kısmi iyileşme sağlanmasını hedefler. *-ed.n.*

[2] Benzeri ile tedavi yöntemidir. Hastalıkla benzer belirtiler oluşturan homoepatik ilaçlar, vücudun kendi iyileşme gücünü harekete geçirerek sonuca ulaşır. Bu ilaçlar bitkiler, hayvanlar, mineraller ve hastalıklı dokular gibi doğal kaynaklardan elde edilir. *-çev.n.*

teorisinin geniş ölçüde yaygın evrensel din fenomenine yeterli gelmeyeceğini düşünüyorum. Elimizdeki mantığın, dinin atalarımızın stresini azalttığı yönünde olduğunu sanmam. Bu teori yardımcı bir rol üstlenmiş olsa da bu meseleye ufak gelir. Din çok büyük bir fenomendir ve açıklaması daha büyük bir teoriyi gerektirir.

Diğer teoriler Darwinci açıklamaların anafikrini hepten ıskalarlar. "Dın, kâinat ve kâinattaki yerimiz konularıyla ilgili merakımıza yanıt verir" ya da "din telkin edicidir" gibi iddialardan bahsediyorum. Bölüm 10'da göreceğimiz üzere, bu konuyla ilgili psikolojik bir gerçek olabilir ancak bunun Darwinci açıklamayla bir ilgisi yoktur. Tıpkı Steven Pinker'ın, *Akıl Nasıl İşler*'de telkin teorisine iğneleyici bir tarzla değindiği gibi: "Telkin teorisi yalnızca şu soruyu açığa çıkarır; akıl *neden* huzuru yanlış olduğu açıkça görülen inançlarda bulacak şekilde evrim geçirir? Soğuk bir insan, sıcak olduğuna inanarak huzura kavuşamaz; bir aslanla karşı karşıya gelen bir insan, bir tavşan olduğuna inanarak içini rahatlatamaz." Telkin teorisi en azından Darwincilik terimlerine tercüme edilmelidir ve bunu yapmak sandığınızdan daha zordur. İnsanların bazı inançları hoş ya da nahoş bulmasının psikolojik açıklamaları, sanılanın aksine esaslı değil belli belirsiz açıklamalardır.

Darwinciler, esaslı açıklamalar ile belli belirsiz olanlar arasındaki farka çok önem verirler. Bir içten yanmalı motorun silindirlerinin içindeki patlamaya sunulan belli belirsiz bir açıklama, buji kablosuna işaret edecektir. Esaslı açıklama, patlamanın hangi amaç için tasarlandığıyla ilgilenir: silindirin içindeki pistonu harekete geçirmek ve eş zamanlı olarak krank milini döndürmek. Dinin belli belirsiz nedeni, beynin belirli bir boğumundaki aşırı hareketlilik olarak tanımlanabilir. Beyindeki bir 'tanrı merkezi' nörolojik görüşünü desteklemeyeceğim çünkü burada belli belirsiz sorularla vakit kaybetmemeliyim. Amacım aşağılamak değildir. Özlü bir tartışma için Michael Shermer'in *Nasıl İnanırız: Bilim Çağında Bir Tanrı Arayışı* adlı kitabını tavsiye ederim, ki bu kitap düşsel, dinsel deneyimlerin *temporal lop epilepsiyle* ilgili olduğunu iddia eden Michael Persinger ve diğerlerinin görüşleriyle doludur.

Ancak bu bölümdeki asıl hedefim Darwinci mantıktan beslenen açıklamalardır. Nörobilimciler beyinde bir 'tanrı merkezi' keşfetseler bile, benim gibi Darwinci bilim insanları, yine de buna yol açan bir doğal seçilim baskısı olup olmadığını öğrenmek isterler; atalarımız arasından beyinlerinde bir tanrı merkezi yaratma genetik eğiliminde olanlar neden rakiplerinin erişemediği sayıda torun sahibi olup, sağ kalmışlardır? Darwincilik temelli sorgu, nörolojik belli belirsiz sorgudan ne daha iyi, ne daha derin ne de daha bilimsel bir sorgudur. Fakat benim burada incelemeye alacağım bir sorudur.

Darwinciler şu gibi politik açıklamalarla da tatmin olmazlar: "Din egemen kesim tarafından alt kesimi zaptetmek için kullanılan bir araçtır." Amerika'daki siyahî kölelerin başka bir yaşam vaadiyle telkin edildikleri yadsınamaz bir gerçektir. Bu yolla siyahîlerin yaşama dair hoşnutsuzlukları köreltilmiş ve bu durum köle sahiplerine fayda sağlamıştır. Dinlerin, alaycı papazlar ya da hükümdarlar tarafından kasten tasarlanıp tasarlanmadığı ilginç bir sorudur ve dolayısıyla tarihçiler buna kulak vermelidir. Ancak bu aslında bir Darwincilik sorusu değildir. Darwincilik, insanların neden dinin albenisine karşı *savunmasız* olduklarını ve doğrudan doğruya papazların, politikacıların ve kralların istismarına açık olduklarını merak eder.

İnsani iyiliğe inanmayan bir tahrifçi, cinsel şehveti politik gücün bir aracı olarak kullanabilir ancak yine de bunun nasıl işlediğine dair bir Darwincilik açıklamasına ihtiyacımız olur. Cinsel şehvet meselesinde yanıt gayet basittir: beyinlerimiz cinsellikten zevk alacak bir sistemle çalışır çünkü cinsellik, doğal koşullarda bebek üretir. Bir politik tahrifçi amacına ulaşmak için işkenceyi de kullanabilir. Bu noktada Darwincilik işkencenin neden etkili olduğu konusundaki açıklamayı sağlamak zorundadır; şiddetli acıdan korunmak için neden neredeyse her şeyi yaparız? Sorunun bayağılık sınırında olduğu açıktır ancak Darwincilik yine de konuyu ayrıntılarıyla aydınlatmalıdır: Doğal seçilim acı algısını, yaşam tehdidi içeren bedensel zararın bir işareti olarak belirlemiş ve bizi bundan sakınmak üzere programlamıştır. Acı hissetmeyen ya da acıyı umursamayan nadir bireyler genelde yaralanarak erken yaşta ölürler. Biz geriye kalanlar ise bundan ders alıp, acıdan korunmak için geri adım atarız. İster insanlarla alay etmek için, ister keyfi beyan edilsin, sonuçta tanrı arzusu ne ifade etmektedir?

Grup seçilimi

Bazı sözümona esaslı açıklamalar 'grup seçilimi' teorileri olup çıkmışlardır (ya da zaten öylelerdi.) Grup seçilimi, Darwinci seçilimin, türler ya da canlı *grupları* arasından seçim yaptığını bildiren tartışmalı bir görüştür. Cambridge'li arkeolog Colin Renfrew Hıristiyanlığın bir çeşit grup seçilimi sayesinde sağ kaldığını öne sürer. Bu görüş ışığında grup seçilimi, grup içi bağlılık ya da grup içi arkadaşlık sevgisini beslemiş ve bu durum dindar gruplara daha az dindar gruplara kıyasla daha çok yaşama şansı tanımıştır. Grup seçilimi fikrinin öncüsü Amerikalı D.S.Wilson, *Darwin'in Katedrali'nde* bağımsızca, benzer ama daha ayrıntılı bir iddia öne sürmüştür.

Bir dinsel grup seçilimi teorisinin neye benzediğini anlamak için işte size şimdi uydurduğum bir örnek. Son derece kavgacı yapıdaki bir 'savaş tanrısına' tapan bir kabile, tanrıları barış ve uyumu teşvik eden ya da bir tanrıya inanmayan rakip kabilelere karşı olan tüm savaşları kazanır. Savaşta şehit düştüklerinde, cesurca savaşmaktan ötürü doğruca cennete gideceğine sarsılmaz biçimde inanan savaşçılar seve seve canlarını feda ederler. O halde bu tür dini olan kabilelerin, kabileler arası savaş ortamında ayakta kalmaları, yendikleri kabilenin sığırlarını çalmaları ve karılarını kendilerine almaları daha olasıdır. Bu gibi başarılı kabileler çarçabuk evlat kabileler üretirler ve bu evlat kabileler daha çok evlat kabilenin doğmasını sağlar ve bunların hepsi aynı kabile tanrısına taparlar. Bu arada evlat gruplar türeten grup görüşü, tıpkı arı kümeleri oluşturan bir kovan gibi, mantıksız değildir. İnsanbilimci Napoleon Chagnon, ünlü çalışması *"Vahşi İnsanlar - Güney Amerika Ormanının Yanomamö'sü"*nde bu tür türeyen köylerin haritasını çıkarmıştır.[77]

Chagnon bir grup seçilimi destekçisi değildir, ben de öyle. Korkunç sakıncaları vardır. Aykırı bir grup seçilimi yandaşı olarak, bu kitabın ana rotasından çok fazla uzaklaşmamak için sevgili atım Tangent'e binip dörtnala uzaklaşmaktan sakınmalıyım. Bazı biyologlar savaş tanrısı örneğimdeki gerçek grup seçilimi ile *kendi deyimleriyle* yine bir grup seçilimi olan ancak daha yakından incelendiğinde soydaş seçilimi ya da karşıt özgecilik halini alan bir kavram arasında bir keşmekeş olduğunu açığa vururlar. (Bölüm 6'ya bakın.)

Biz, grup seçilimini küçümseyenler, prensipte bunun mümkün olabileceğini onaylarız. Asıl soru, evrim üzerinde belirgin bir etkisinin olup olmadığıdır. Bu bağlamda, daha düşük seviyelerdeki seçilimle kapıştırıldığında (grup seçiliminin bireysel özveri için bir açıklama teşkil edebilecek kadar gelişmesi gibi) düşük seviye seçilimin evrim üzerindeki etkisinin daha güçlü olması olasıdır. Kuramsal kabilemizde, kişisel çıkarları olan bekâr bir savaşçıyı düşünün ve bu savaşçı kabile için şehit olmaya can atan, karşılığında ödül olarak doğrudan cennete gideceğine inanan savaşçıların egemen olduğu bir ordunun mensubu olsun. Savaşta kendini korumak için biraz geride durmasının sonucunda, kazanan tarafta olma olasılığı (yani yaşama şansı) yalnızca önemsenmeyecek miktarda düşecektir. Arkadaşlarının şehit düşmesinin ona sağlayacağı yarar, bu savaşçıların her birine sağlayacağı ortalama yarardan daha fazla olacaktır çünkü diğerleri ölecekler. Bu savaşçının üremesi ve şehit düşmeyi reddetmesini emreden genlerinin bir sonraki neslinde var olması diğerlerine göre daha olasıdır. Bu yüzden şehit düşme yönündeki eğilim gelecek nesillerde etkisini yitirecektir.

Bu basitleştirilmiş önemsiz bir örnektir ancak grup seçilimiyle ilgili kalıcı bir sorunu tanımlar. Bireysel özverinin grup seçilimi teorileri daima içten yıkılma eğilimindedir. Bireysel ölüm ve üreme, grup imhaları ya da bölünmelerinden daha hızlı işleyen bir zaman ölçeği ve daha geniş frekanslarda gerçekleşir. Matematiksel sistemler, hangi grup seçiliminin hangi özel koşullarda evrimsel açıdan kuvvetli olabileceğini gösteren matematiksel modeller üretilebilir. Bu özel koşullar genelde doğa içinde gerçekçi değildirler ancak kabilesel gruplardaki dinlerin de bu gibi gerçek dışı koşullar yarattığı savunulabilir. Bu ilginç bir teori dizisidir ancak daha fazla ayrıntıya girmeyeceğim. Yalnızca Darwin'in fikirlerini dikkate alacağım ki gerçekte bireysel organizma seviyesinde seçilimin sağlam bir savunucusu olsa da, kabileler görüşünde bir grup seçilimcisi olmaya epey yaklaşmıştır:

> Aynı bölgede yaşayan iki ilkel çağ kabilesi rekabet ettiklerinde, eğer bu kabilelerden birisinde (diğer koşullar eşit olduğu düşünülürse) büyük sayıda cesur, duygudaş ve inançlı üyeler varsa, ki bunlar bir tehlike sezdiklerinde bir diğerini uyarmaya, yardım etmeye ve birbirini korumaya daima hazırdır, bu kabile hiç şüphe yok ki daha başarılı olacak ve diğer kabileyi yenecektir... Bencil ve kavgacı insanlar birleşemezler ve uyum olmadan hiçbir şey gerçekleştirilemez. Yukarıdaki özelliklere yüksek miktarda sahip olan herhangi bir kabile genişleyecek ve diğer kabilelere üstün gelecektir; ancak bunu yaptığı zaman diliminde, tüm geçmiş tarihi hesaba katarak, diğer daha varlıklı kabileler tarafından sırası geldiğinde hezimete uğratılacaktır.[78]

Bunu okuyan herhangi bir uzman biyologu tatmin etmek için Darwin'in bu görüşünün tam olarak bir grup seçilimi olmadığını eklemeliyim; yani grup seçiliminin gerçek anlamıyla, üreme sıklığı bir grup metapopülasyonu[1] sayılabilen, başarılı gruplar. Darwin bunun yerine, özgecil bir ruhla işbirliği yapan üyelerden oluşan ve genişleyerek sayıca fazlalaşan kabileleri gözünün önüne getirmişti. Darwin modeli daha çok İngiltere'deki kırmızı sincaplara karşın gri sincapların yayılmasıdır: bu ekolojik yer değiştirmedir, gerçek grup seçilimi değildir.

[1] Aynı türün birbiriyle ilişkili alt populasyonları. -*ed.n.*

BAŞKA BİR ŞEYİN YAN ÜRÜNÜ OLARAK DİN

Zaten artık grup seçilimini bir kenara bırakıp, şimdi dinin sağ kalmasının (veya süregelmesinin) Darwinci açıklaması üzerinde kendi görüşümü bildirmek istiyorum. Ben dini herhangi bir başka şeyin *yan ürünü* olarak gören sayıları giderek artan biyologlardan birisiyim. Daha genel olarak, bizlerin yani dinin Darwinci sağ kalma değeri hakkında tahminlerde bulunanların 'bir yan ürün teorisini düşünmemiz' gerektiğine inanırım. Herhangi bir şeyin sağ kalma değerini sorgularken, yanlış soruyu soruyor olabiliriz. Bu soruyu daha yardımcı bir tarzla yeniden şekillendirmeye ihtiyacımız vardır. Belki de ilgilendiğimiz özellik (bu durumda din) doğrudan kendisine ait bir sağ kalma değerine sahip değil ancak bu değere sahip herhangi başka bir şeyin yan ürünüdür. Yan ürün görüşünü, kendi alanım olan hayvan davranışlarından bir benzetmeyle tanıtmanın faydalı olacağını düşünüyorum.

Güveler uçarak mum ışığına uçar, yanarlar ve bu bir kaza gibi görünmez. Sanki kavrulmuş güve takdim etmek için uçuş rotalarını değiştirir gibi görünürler. Bunu 'kendini kurban etme davranışı' olarak sınıflandırabilir ve bu kışkırtıcı isim altında doğal seçilimin bu davranışı nasıl olur da olumlu bulduğunu merak edebiliriz. Bence zeki bir yanıt girişiminde bulunabilmemizin öncesinde soruya yeni bir şekil kazandırmalıyız. Bu intihar değildir. Görünen intihar, herhangi bişeyin kasıtsız yan ürün veya etkisinden doğar. Neyin yan etkisi veya ürünü? İşte taşı gediğine oturtmakta yararı dokunacak olasılıklardan biri:

Yapay ışık dünya gecelerini yeni yeni aydınlatmaya başlamıştır. Yapay ışık olmadığı tarihlerde, görebileceğiniz tek gece ışıkları ay ve yıldızlara aitti. Bu ışık huzmeleri optik sınırsızlıktadır, dolayısıyla dünyaya paraleldirler. Bu sayede bu tarz ışıkları pusula olarak kullanmak mantıklıdır. Böceklerin düz bir çizgide istikrarla ilerlemek için güneş ve ay gibi gök cisimlerini kullandıkları bilinir ve aynı pusulayı, zıt yön işareti olarak algılayıp, bir akın sonrası eve dönmek için kullanabilirler. Böceklerin sinir sistemi bu tür geçici bir pratik eylem sergilemekte uzmandır: "Işığın gözüne 30 derecelik açıdan vurduğu bir rotayı takip et." Böcekler bileşik gözlü olduklarından, (dik tüpler ya da ışık kılavuzları, gözün merkezinden tıpkı bir kirpinin iğneleri gibi serpilirler) bu, pratikte ışığı belirli bir tüpte ya da ommatidium'da[1] sabitlemek gibi basit bir eylem anlamına gelebilir.

[1] Bazı böcek gözleri yüzlerce bağımsız gözcükten oluşur. Bu göz parçalarının her birine Ommatidium denir. -ed.n.

BAŞKA BİR ŞEYİN YAN ÜRÜNÜ OLARAK DİN

Zaten artık grup seçilimini bir kenara bırakıp, şimdi dinin sağ kalmasının (veya süregelmesinin) Darwinci açıklaması üzerinde kendi görüşümü bildirmek istiyorum. Ben dini herhangi bir başka şeyin *yan ürünü* olarak gören sayıları giderek artan biyologlardan birisiyim. Daha genel olarak, bizlerin yani dinin Darwinci sağ kalma değeri hakkında tahminlerde bulunanların 'bir yan ürün teorisini düşünmemiz' gerektiğine inanırım. Herhangi bir şeyin sağ kalma değerini sorgularken, yanlış soruyu soruyor olabiliriz. Bu soruyu daha yardımcı bir tarzla yeniden şekillendirmeye ihtiyacımız vardır. Belki de ilgilendiğimiz özellik (bu durumda din) doğrudan kendisine ait bir sağ kalma değerine sahip değil ancak bu değere sahip herhangi başka bir şeyin yan ürünüdür. Yan ürün görüşünü, kendi alanım olan hayvan davranışlarından bir benzetmeyle tanıtmanın faydalı olacağını düşünüyorum.

Güveler uçarak mum ışığına uçar, yanarlar ve bu bir kaza gibi görünmez. Sanki kavrulmuş güve takdim etmek için uçuş rotalarını değiştirir gibi görünürler. Bunu 'kendini kurban etme davranışı' olarak sınıflandırabilir ve bu kışkırtıcı isim altında doğal seçilimin bu davranışı nasıl olur da olumlu bulduğunu merak edebiliriz. Bence zeki bir yanıt girişiminde bulunabilmemizin öncesinde soruya yeni bir şekil kazandırmalıyız. Bu intihar değildir. Görünen intihar, herhangi bişeyin kasıtsız yan ürün veya etkisinden doğar. Neyin yan etkisi veya ürünü? İşte taşı gediğine oturtmakta yararı dokunacak olasılıklardan biri:

Yapay ışık dünya gecelerini yeni yeni aydınlatmaya başlamıştır. Yapay ışık olmadığı tarihlerde, görebileceğiniz tek gece ışıkları ay ve yıldızlara aitti. Bu ışık huzmeleri optik sınırsızlıktadır, dolayısıyla dünyaya paraleldirler. Bu sayede bu tarz ışıkları pusula olarak kullanmak mantıklıdır. Böceklerin düz bir çizgide istikrarla ilerlemek için güneş ve ay gibi gök cisimlerini kullandıkları bilinir ve aynı pusulayı, zıt yön işareti olarak algılayıp, bir akın sonrası eve dönmek için kullanabilirler. Böceklerin sinir sistemi bu tür geçici bir pratik eylem sergilemekte uzmandır: "Işığın gözüne 30 derecelik açıdan vurduğu bir rotayı takip et." Böcekler bileşik gözlü olduklarından, (dik tüpler ya da ışık kılavuzları, gözün merkezinden tıpkı bir kirpinin iğneleri gibi serpilirler) bu, pratikte ışığı belirli bir tüpte ya da ommatidium'da[1] sabitlemek gibi basit bir eylem anlamına gelebilir.

[1] Bazı böcek gözleri yüzlerce bağımsız gözcükten oluşur. Bu göz parçalarının her birine Ommatidium denir. *-ed.n.*

Ancak ışık pusulasının başarısı, ciddi biçimde gök cisminin optik sınırsızlıkta olmasına bağlıdır. Eğer değilse, ışınlar paralel değil, bir tekerleğin ya da araba jantının kolları gibi birbirinden uzaklaşarak serpilir. Yakındaki bir mum ışığı üzerinde 30 derece yöntemini uygulayan bir sinir sistemi (ya da herhangi bir dar açıda), mumu optik sınırsızlıktaki ay zanneder ve güveyi spiral bir yol üzerinden ateşe yönlendirir. Siz de 30 derece gibi dar bir açı kullanarak bir taslak çizerseniz muma doğru hoş bir logaritmik spiral ürettiğinizi göreceksiniz.

Bu özel durumun ölümcül olduğunu akla getirsek de, güvenin pratik yöntemi yine de, ortalamada, yararlı bir davranıştır çünkü bir güve için muma nişan almak, aya nişan almaya oranla oldukça seyrektir. Parlak bir yıldız ya da ay ve hatta uzaktaki bir şehrin parıltısı tarafından sessiz ve etkili bir biçimde yönlendirilen yüzlerce güveyi fark edemeyiz. Yalnızca bizim mum ateşimize yönelen güveleri görürüz ve yanlış soruyu sorarız: Neden bütün güveler intihar eder? Bunun yerine, ışık huzmelerine sabit bir açıyı koruyarak güveyi yönlendiren sinir sistemlerini sorgulamalıyız ki bu yalnızca ters gittiğinde fark ettiğimiz bir taktiktir. Soru yeni bir anlam kazandığında gizem buharlaşır. Buna intihar demek asla doğru değildi. Genelde faydalı bir pusulanın, tekleyen yan ürünüdür.

Şimdi yan üründen öğrendiklerimizi insanlardaki dinsel davranışlar üzerinde kullanalım. Çok sayıda insan gözlemleriz ki (birçok bölgede bu sayı nüfusun yüzde 100'üdür) kanıtlanabilir bilimsel gerçeklerle büsbütün çelişen inançlar barındırırlar, tıpkı birbirini doğuran hasım dinlerin birbiriyle çelişmesinde olduğu gibi. İnsanlar bu inançlarına yalnızca tutkulu bir şekilde bağlanmakla kalmayıp, bu bağlılıklarından kaynaklanan pahalıya mal olan etkinlikler için zaman ve kaynaklarını adarlar. Bu inançlar uğruna ölür ve öldürürler. Bunu garipseriz, tıpkı 'kendini kurban etme davranışını' garipsediğimiz gibi. Şaşkına döner, neden diye sorarız. Ancak ben şunu vurgulamak isterim ki yanlış soruyu soruyor olabiliriz. Dinsel davranış, farklı koşullarda veya bir zamanlar faydalı olan bir temel psikolojik eğilimin, tekleyen, talihsiz bir yan ürünü olabilir. Bu bakış açısıyla, atalarımızda doğal seçilim itibariyle süregelmiş bu eğilim *özünde* dinle ilgili değildi; eğilimin farklı bir çıkarı vardı ve sadece tesadüfen, kendini dinsel davranış olarak açığa çıkardı. Dinsel davranışı, onu yalnızca yeniden adlandırdıktan sonra kavrayabiliriz.

O halde, eğer din başka bir şeyin yan ürünüyse, bu şey nedir? Gök cisimlerinin ışığının yarattığı pusulayla rotasını belirleyen güvelerin bu davranışının insandaki karşılığı nedir? Bazen tekleyerek dini var eden bu ilkel çağın avantajlı özelliği nedir? Örnekleme yoluyla size bir fikir sunacağım ancak vurgulamak isterim ki ifa-

dem yalnızca bu konuyla ilgili *kuramsal* bir örnektir ve diğer bilim insanlarının benzer fikirleriyle desteklenecektir. Sorunun amaca uygun şekilde sorulması ve eğer gerekliyse yeni bir anlamla ifade edilmesi genel prensibine olan bağlılığım, herhangi belirli bir yanıta olan bağlılığımdan daha kuvvetlidir.

Benim kendine özgü varsayımım çocuklar hakkındadır. Diğer tüm ırklardan fazla olarak biz, önceki kuşakların birikimli deneyimiyle süregeliriz ve bu deneyimler korunma ve sağlıklı olabilmeleri adına çocuklara geçirilmelidir. Teorik olarak, çocuklar kişisel deneyim sayesinde bir uçurumun eşiğine fazla yaklaşmamak, denenmemiş çilekleri yememek ve timsahlarla dolu bir gölde yüzmemek gerektiğini öğrenebilirler. Ancak, en azından, çocuğun beyninde pratik yönteme egemen olan bir seçici çıkar olacaktır: ebeveynlerin sana ne anlatırlarsa anlatsınlar sorgulamadan inan. Ebeveynlerine itaat et; kabile büyüklerine itaat et, özellikle de ciddi, tehditkâr bir ruh halindelerse. Büyüklerine onları sorgulamadan güven. Genelde bu çocuklar için değerli bir kuraldır. Ancak, tıpkı güvelerde olduğu gibi, işler ters gidebilir.

Küçüklüğümde okulumun kilisesinde dinlediğim korkutucu bir vaazı hiç unutmam. Geçmişte korkunç olan şuydu: o zamanda, çocuk beynim bunu papazın amaçladığı ruh haline bürünerek kabullenmişti. Bize bir demiryolu hattının yanında talim yapan bir asker bölüğünün hikâyesini anlatmıştı. Alengirli bir anda talim subayının dikkati dağılır ve dur emri vermeyi unutur. Askerler sorgulamadan emirlere itaat etmeye öyle güzel eğitilmişlerdir ki yaklaşmakta olan bir trene aldırmadan yürümeye devam ederler. Şimdi, elbette bu hikâyeye inanmıyorum ve umarım papaz da inanmamıştır. Ancak dokuz yaşındayken buna inanmıştım çünkü bu hikâyeyi benim üzerimde otoritesi olan bir büyüğümden duymuştum. Ve o papaz bu hikâyeye ister inansın ister inanmasın, biz çocuklardan emirlere sorgusuzca, körü körüne itaat eden askerleri takdir edip, kendimize örnek olarak benimsememizi dilemişti, her ne kadar bu bir otorite figürü için mantıksız bir dilek olsa da. Kendim için konuşursam, sanırım gerçekten *takdir ettik*. Şimdi bir yetişkin olarak, bir çocuğun trenin altına girerek görevini gerçekleştirecek cesarete sahip olmayı isteyip istemediğini kendi arzusuyla merak ettiğine inanmanın neredeyse imkânsız olduğunu düşünüyorum. Ancak o zamanki hislerim şimdikinden oldukça farklıydı. Vaaz açıkça benim üzerimde derin bir etki bırakmıştı, çünkü hatırlıyor ve hatta size aktarıyorum.

Adil olmak gerekirse papazın dinsel bir mesaj sunmayı amaçladığını düşünmüyorum. Bu mesajı muhtemelen dinsel olmaktan çok askeriydi ki Tennyson'un 'Aydınlık Manganın Görevini' şiirin ruhuna yaraşır güzellikte okumuştu:

'Aydınlık manga ileri!'
Var mıdır umutsuzluğa düşmüş birisi?
Askerler umursamazlar ki
Tökezleyen bir askeri:
Onlar karşılık vermezler
Onlar mantık aramazlar,
Sadece emir alır ve ölürler:
Ölüm vadisine doğru
Altı yüz kişi sürüklenirler.

(İnsan sesinin en eski ve en derme çatma kayıtlarından birisi Lord Tennyson'un bizzat bu şiiri okumasıdır ve sesin geçmişin derinliklerine uzanan karanlık ve uzun bir tünelin ucundaki boşluktan geldiği izleniminin etkisi ürkütücü ancak yerindedir.) Bir üst rütbelinin bakış açısıyla, her askere emirlere uyup uymama konusunda tedbir alma yetkisini vermek çılgınlıktır. Emirlere riayet etmektense kendi inisiyatifini kullanan askerlerin ülkeleri savaşları kaybetmeye yatkındır. Ulusal bakış açısıyla bu, sağlam bir pratik yöntemi sürdürmektir, bazen bireysel felaketlere yol açsa da. Askerler olabildiğince makineleştirilmeye ya da bilgisayarlaştırılmaya talim edilir.

Bilgisayarlar söylenenleri yaparlar. Kendi programlama dillerinde verilen yönergelere köle gibi riayet ederler. Bu şekilde kelime işlem ve tablolama gibi faydalı işlemleri gerçekleştirirler. Ancak, tıpkı kaçınılmaz bir yan ürün gibi, hatalı yönergelere uymakta da eşit miktarda robotiklerdir. Herhangi bir yönergenin iyi ya da kötü etkisi olacağını belirtme imkânları yoktur. Yalnızca itaat ederler, tıpkı askerlerin yaptığı gibi. Bilgisayarları faydalı yapan bu sorgusuz sadakatleridir ve tamı tamına aynı özellik bilgisayarları kaçınılmaz biçimde yazılım virüsleri ve solucanlarına karşı savunmasız kılar. "Beni kopyala ve bu sabit diskte bulunan tüm adreslere gönder" gibi kötü niyetli tasarlanmış bir program basitçe uygulanacak ve katsayısal potansiyeline göre gönderildiği bağlantıdaki diğer bilgisayarlar da buna riayet edeceklerdir. Aynı anda hem faydalı biçimde itaatkâr hem de virüslere karşı bağışıklı bir bilgisayar tasarlamak zor ve belki de imkânsızdır.

Eğer görüşümü savunma görevini şu ana kadar iyi yaptıysam, siz çoktan çocuk beyinleri ve din ile ilgili kanıtımı kafanızda tamamlamışsınızdır. Doğal seçilim, ebeveynleri ya da kabile büyükleri onlara ne derse desin inanmaya meyilli çocuk beyinleri inşa eder. Böylesi güvenilir itaat, sağ kalmak için önemlidir: bir güvenin ay tarafından yönlendirilmesine benzer. Ancak güvenilir itaatin yan etkisi körü körüne saflıktır. Kaçınılmaz yan ürün akıl virüsleri enfeksiyonlarına karşı savunmasızlıktır. Darwinci süregelmeyle ilgili kusursuz sebeplerden ötürü, çocuk beyinleri ebeveynlerine ve

emanet edildikleri büyüklerine güvenme gereksinimi duyar. Bunun kendiliğinden oluşan sonucu, güvenen kişinin iyi tavsiyelerle kötü tavsiyeleri birbirinden ayırmak için elinde bir yöntemi olmayacak olmasıdır. Çocuk, "Timsahlarla dolu Limpopo nehrinde kürek çekme" sözünün iyi bir nasihat olduğunu bilemez ama "Dolunay olduğunda bir keçi kurban etmelisin, aksi takdirde yağmur yağmaz" sözü zaman ve keçi harcamanın en güzel örneğidir. Her iki öğüt de eşit miktarda eminmiş gibi görünür. Her ikisi de itibarlı bir kaynaktan gelir ve saygı buyuran ve itaat talep eden, heybetli bir ciddiyetle iletilir. Aynı durum, dünya, kâinat, ahlak değerleri ve insan doğasıyla ilgili önerilerde de geçerlidir. Ve, büyük olasılıkla, çocuk büyüyüp kendi çocuklarını yetiştirmeye koyulduğunda, doğal olarak tıpatıp aynı bulaşıcı ciddi tutumla hepsini çocuklarına aktaracaktır (saçmalıkları da anlamlıları da).

Bu örnekte şunu beklemeliyiz ki, farklı coğrafi bölgelerde, farklı keyfi inançlar, ki bunların hiç birinin gerçeklere dayalı bir temeli yoktur, sonraki nesillere miras bırakılacak ve gübrenin ekinler için iyi olduğu inancında olduğu gibi, geleneksel irfanın faydalı parçaları olarak aynı görüş çerçevesinde inanılacaktır. Aynı zamanda batıl inançlar ve diğer gerçeklere dayanmayan inançların ya rastgele bir eğilimle ya da bir çeşit Darwincilik seçilimi benzeriyle yerel olarak evrimleşmesini beklemeliyiz (her nesilde değişim). Sonuçta bu durum ortak atalardan belirgin bir uzaklaşmanın örneğini sergileyecektir. Diller coğrafi ayrışma yeterince olgunlaştığında, ortak bir atanın dilinden sapmaya sürüklenirler (Bu konuya birazdan geleceğim.) Aynı durum nesilden nesile miras bırakılmış, temelsiz ve keyfi inançlar için ve de emirler için de geçerlidir; bunlar bir ihtimal, çocuk beyninin faydalı programlanabilirliğiyle kayda değer bir güç kazanmış inançlardır.

Dindar önderler çocuk beyninin savunmasızlığının ve beyin yıkamayı erken yaşlarda yapmanın öneminin epey farkındadırlar. Cizvit iftihar kaynağı üslup, "çocuğu bana ilk yedi yaşında verin ve ben size bir adam vereyim" için basmakalıp (ya da şüpheli) dersek yanlış olmaz. Daha yakın geçmişte, günümüz yüz kızartıcı 'Aileye Odaklan' hareketinin öncüsü James Dobson[1], şu prensibi çok iyi benimsemişti: "Gençlere öğretilenleri ve gençlerin deneyimlerini (gördüklerini, duyduklarını, düşündüklerini ve inandıklarını) kontol altında tutanlar, ulus için geleceğin gidişatını belirler."[79]

Ancak unutmayın, çocuk zihninin yararlı saflığına dair özgün iddiam yalnızca bir konu türüyle ilgili bir örnektir ve bu konu ay ya da yıldızlar tarafından yönlendirilen güve benzetmesi olabilir. Irkbilimci *(etnolog)* Robert Hinde, *Tanrı Neden Süregelir*'de, insan-

[1] Colorado'daki Bir arabanın tamponunda 'Kendi lanet olası ailene odaklan' çıkartmasını gördüğümde eğlenmiştim ancak bu artık o kadar da komik gelmiyor. Belki de bazı çocukların ebeveynlerinin beyin yıkamasından korunmaya ihtiyacı vardır.

bilimci Pascal Boyer, *Açıklanmış Din*'de ve Scott Atran, *Tanrı'ya İnanırız*'da, dinin, alışılageldik psikolojik eğilimlerin bir yan ürünü olduğu genel görüşünü birbirlerinden bağımsızca desteklemişlerdir. Söylemeden geçemem, özellikle insanbilimcilerin gözünde, yan ürünlerin çoğu, hem dünya dinlerinin çeşitliliğini, hem de bu farklı dinlerin ortak yönlerini vurgulamakta etkilidir. İnsanbilimcilerin bulguları yalnızca bize tuhaf görünür. Bunun sebebi alışılmamış bulgular olmalarıdır. Birinin dinsel inancı bu inançla yetiştirilmemiş bir diğerine tuhaf görünür. Boyer, Kamerun'daki Fang halkını araştırmıştır ki bu halk...

> ...cadıların bir hayvanınkine benzer ilave bir iç organı olduğuna ve bu organın geceleri uçarak diğer insanların ürünlerine zarar verdiğine ya da kanlarını zehirlediğine inanır. Ayrıca bu cadıların bazen muazzam ziyafetler için bir araya geldikleri ve ardından, bir yandan kurbanlarını mideye indirirken diğer yandan gelecekteki saldırılarını planladıkları söylenir. Halkın çoğu, bir arkadaşın arkadaşının gece cadıları köyün üstünde uçarken, bir muz ağacının yaprağında dinlenirken veya çeşitli saf kurbanlara sihirli mızraklar fırlatırken gerçekten gördüğünü söyleyecektir.

Boyer şahsi bir anekdotla devam eder:

> Cambridge'teki bir üniversitede bir yemek sohbeti sırasında bu ve diğer egzotik halklardan bahsettim. Konuklarımdan birisi, önemli bir Cambridge ilahiyatçısı, bana doğru döndü ve şöyle dedi: "İşte bu insanbilimini hem büyüleyici hem de çok zor yapan şey. *İnsanların böylesi safsatalara nasıl inandıklarını* izah etmek zorundasın." Bu söz beni oldukça sersemletmişti. Kendi inancının saçmalıklarına bakmadan, diğer inançları aşağılıyordu. Ben, daha uygun bir yanıt bulamadan sohbet başka yönlere kaydı.

Cambridge'li ilahiyatçının gerçek bir Hıristiyan olduğunu kabul edersek, muhtemelen aşağıdaki ifadelerin bir nevi bileşimine inandığını öne sürebiliriz:

- Atalarımızın yaşadığı zamanlarda, bir adam biyolojik bir babası olmaksızın, bakire bir anneden dünyaya geldi.
- Aynı babasız adam Lazarus isimli bir arkadaşını göreve çağırdı, ki Lazarus çok uzun zaman önce ölmüş, cesedi kokmuştu ve Lazarus acilen yaşama döndü.
- Babasız adam öldükten sonra dirildi ve üç gün saklandı.
- Kırk gün sonra, babasız adam bir dağın tepesine çıktı ve gökyüzüne yükselerek tamamen gözden kayboldu.

- Eğer kafanızın içinde gizli düşünceler geçirirseniz, babasız adam ve 'babası' (ki babası aynı zamanda kendisidir) düşüncelerinizi duyar ve buna göre davranabilir. Ayrıca dünyadaki herkesin düşüncelerini eşzamanlı olarak duyma yeteneği de vardır.
- Eğer iyi ya da kötü bir şey yaparsanız, aynı babasız adam bunların hepsini görür, hatta sadece siz yapmış olsanız bile. Gereğince cezalandırılabilir ya da ödüllendirilebilirsiniz, ölümünüzden sonra bile.
- Babasız adamın bakire annesi hiçbir zaman ölmedi ama bedenen cennete 'yükseldi'.
- Ekmek ve şarap, eğer bir papaz (testislere sahip olmak zorunda olan birisi) tarafından kutsanırlarsa, bunlar babasız adamın bedeni ve kanına 'dönüşüverirler.'

Objektif bir insanbilimci, Cambridge'te saha araştırması yaparken bu inançlar dizisini benimsemiş birinin küstahlığına maruz kaldığında sizce ne düşünebilir?

DİNE DÖNÜK PSİKOLOJİK İSTEK

Psikolojik yan ürünler görüşü doğal olarak önemli ve gelişmekte olan evrimsel psikoloji bilim dalından kaynaklanır.[10] Evrim psikologlarına göre beyin, tıpkı görmekte evrim geçirmiş bir göz ya da uçmakta evrim geçirmiş bir kanat gibi, uzmanlık gerektiren, bir dizi veri sıralamayla meşgul olan bir organ (ya da 'parça') koleksiyonudur. Beyinde akrabalık, değiş tokuş ve duygudaşlık gibi olgularla ilgilenen parçalar vardır ve bu liste uzayarak gider. Din bu gibi bazı parçaların teklemelerinin bir yan ürünü olarak görülebilir. Örneğin diğer zihinlerin teorilerini ve birleşmeleri biçimlendiren parçalar veya grup içi üyelerin yanında, yabancıların karşısında olmanın ayrımına hükmeden parçalar. Bu parçaların her biri çocuk saflığında belirttiğim teklemeye karşı savunmasız olma durumu kapsamında, güvelerin gök cisimleri sayesinde yön tayin etmelerinin insandaki karşılığı olmaya elverişlidir. Psikolog Paul Bloom, 'Din bir yan üründür' görüşünün bir diğer savunucusu, çocukların *düalistik*[1] bir akıl teorisine karşı doğal eğilimli olduklarını belirtir. Bloom için din bu gibi içgüdüsel ikiciliğin bir yan ürünüdür. Biz insanların, özellikle çocukların doğuştan ikicil olduğu fikrini öne sürer.

[1] Düalizm, felsefe ve teoloji başta olmak üzere farklı doktrinlerin hepsinde var olan, iki temel maddenin (çoğunlukla zıt) var olması olarak açıklanabilir. Bu zıtlıklar, özellikle de zıt güçler veya zıt varlıksal veya doğaüstü kategoriler olabilir. -*ed.n.*

Bir ikicil, madde ve akıl arasında temel bir fark olduğunu benimser. Bir monist (tekçi) ise bunun aksine, aklın maddenin bir aksi olduğuna (bir beyin ya da bir bilgisayar beynindeki madde, gereç) ve madde olmadan var olamayacağına inanır. Bir ikicil, aklın bir tür bedenden ayrılmış ruh olduğuna inanır. Ruh bedende *ikamet eder* ve bu yüzden makul olarak bedeni terk edip başka bir yerde bulunabilir. İkicil herhangi bir zihinsel hastalığı bir çırpıda 'cin çarpması' olarak yorumlayabilir, bu kötü ruhların bedendeki hakimiyeti geçicidir ve 'kovulabilirler.' İkiciller en küçük fırsatı yakaladıklarında cansız fiziksel nesneleri kişileştirirler, hatta şelale ve bulutlarda şeytanlar, hayaletler görürler.

F. Antey'in 1882'de yazdığı kitabı Karşılıklı Olarak *(Vice Versa)*, bir ikicil için anlamlıdır ancak benim gibi koyu bir tekçi için kesinlikle anlaşılmazdır. Bay Bultitude ve oğlu gizemli bir şekilde birbirlerinin bedenine geçtiklerini fark ettiler. Baba, oğlunun neşesini kırmamak için oğlunun bedeninde okula gitmek zorunda kalır; bu sırada oğlu, babasının bedeninde, acemi kararlarıyla neredeyse babasının işini batma noktasına getirir. Benzer bir olaylar dizisi P.G.Wodehouse tarafından *Gülme Gazı*'nda kullanılmıştır. Bu hikâyede Havershot Kontu ve bir çocuk film yıldızı, bitişik diş doktoru koltuklarında anestezi alır ve uyandıklarında birbirlerinin bedeninin içindedirler. Bir kez daha, hikâye yalnızca ikiciller için anlamlıdır. Lord Havershot'un yerini tutan ancak Lord'un bedeninin bir parçası olmayan bir şey olmalıdır, aksi halde nasıl olur da bir çocuk oyuncunun bedeninde uyanabilirdi?

Bilim insanlarının çoğu gibi ben de bir ikicil değilim ancak yine de *Karşılıklı Olarak* ve *Gülme Gazı* benim için de eğlencelidir. Paul Bloom buna şöyle bir açıklama getirecektir; aydın bir monist olmayı öğrenmiş olsam da, ben de bir tür hayvanım ve bu yüzden içgüdüsel bir ikicil olarak evrim geçirdim. Gözlerimin arkasına bir yerlere yerleşmiş ve en azından kurgusal olarak, başka birinin beynine göç edebilen bir *ben* olduğu fikri, entelektüel bir monist olsak da, benim ve diğer herkesin içine derinden işlemiştir. Bloom, bilhassa iyice küçük çocukların ikicil olmalarının yetişkinlere kıyasla daha olası olduğu iddiasını, deneye dayalı bir kanıtla desteklemiştir. Bu, beyinde bir ikicilik eğilimi geliştiği fikrini akla getirir ve Bloom'a göre bu eğilim dinsel görüşleri benimsemekte doğal bir yatkınlık sağlar.

Bloom, ayrıca doğuştan yaradılışçı olmaya yatkın olduğumuzu öne sürer. Doğal seçilim 'sezgisel mantıkla işlemez.' Özellikle de çocukların, herşeyde bir mesaj olduğunu düşünmesi olasıdır, tıpkı psikolog Deborah Keleman'ın bir makalesinde bize bildirdiği gibi, "Çocuklar 'sezgileri olmayan teistler midir?'"[91] Bulutlar 'yağmur içindir.' Sivri kayalar, 'hayvanların kendi kendilerini kaşıması için

sivridir.' Her şeye bir amaç yüklemeye erekbilim *(teleoloji)* denilir. Çocuklar doğuştan erekbilimcidir ve çoğu bu sıfatından asla sıyrılamaz.

Doğuştan gelen ikicilik ve erekbilim uygun koşullar altında bizi dine uygun hale getirir, tıpkı ışık pusulası tepkilerinin güveleri kazara 'intihara' uygun hale getirmesi gibi. Doğuştan kazanılan ikiciliğimiz, bizi ruhun bedenin bütünleyici bir parçası olması görüşünden ziyade, bedende ikamet eden bir 'ruha' inanmaya hazırlar. Tıpkı bedenden ayrılmış bir ruhun bedenin ölümünden sonra başka bir yere gitmesinin kolayca hayal edilebilmesi gibi. Keza katışıksız ruh tanımlı bir ilahı çarçabuk hayal edebiliriz ki bu, karmaşık maddeden oluşmuş ve kendini sergileyen bir varlık değil ancak maddeden bağımsızca var olmuş bir varlıktır. Daha açık bir deyişle, çocuksu erekbilim din için zemin hazırlar. Eğer her şeyin bir amacı varsa bu amaçlar kime aittir? Elbette Tanrı'nındır.

O halde, güvelerin ışık pusulasının *işe yararlığının* insandaki karşılığı nedir? Doğal seçilim atalarımızın ve çocuklarının beyinlerindeki ikiciliği ve erekbilimi neden ayıklamıştır? Şimdiye dek 'doğuştan ikiciller' teorisiyle ilgili öngörüm, basitçe, insanların doğuştan ikicil ve erekbilimci olduğunu varsaymaktı. Ancak bunun Darwinci faydası ne olabilirdi? Dünyadaki varlıkların davranışları hakkında bilgi sahibi olmak sağ kalmak adına önemlidir ve doğal seçilimin beynimizi bunu etkili ve hızlı yapacak şekilde biçimlendirmiş olduğunu düşünebiliriz. O halde ikicillik ve erekbilimin bu yeteneğimize yararı dokunmuş olabilir mi? Bu varsayımı, filozof Daniel Dennett'in kasıtlı durum tabirinden faydalanarak anlayabiliriz.

Dennett, hayvanlar, makineler ya da insan gibi varlıkların davranışlarını kavramaya ve dolayısıyla önlem almaya çalışırken benimsediğimiz 'durumların' aydınlatıcı bir üç yönlü sınıflandırmasını sunmuştur.[82] Fiziksel durum, tasarımsal durum ve kasıtlı durum vardır. Fiziksel durum, prensipte daima işler çünkü her şey eninde sonunda fizik kanunlarına riayet eder. Ancak nesneleri fiziksel durumu kullanarak çözmek son derece ağır kalan bir eylemdir. Karmaşık bir nesnenin hareketli parçalarının tüm etkileşimlerini hesaplamaya girişiğimiz sırada, davranışı hakkındaki kehanetimiz büyük ihtimalle çok geç ortaya çıkacaktır. Bir bulaşık makinesi ya da yaylı tüfek gibi gerçekten tasarlanmış bir nesnenin çözümlenmesi için, *tasarım durumu* ekonomik bir kestirmedir. Nesnenin fiziksel özelliklerini mercek altına alarak ve tasarıma doğrudan gönderme yaparak nasıl hareket edeceğini tahmin edebiliriz. Dennett'in dediği gibi;

> Hemen hemen herkes bir alarm saatinin dış kısmının en rasgele kontrolüne dayanarak ne zaman ses çıkaracağını kestirebilir. Zemberekli, pilli, güneş enerjili, pirinç dişlilerden yapılmış ve mucevher süslemeli ya da silikon aparatlı olup olmadığını bilmemek ya da bilmeyi umursamamanın önemi yoktur; sadece alarmın kurulduktan sonra ses çıkarmak üzere tasarlandığını bilmek gerekir.

Darwinci doğal seçilim gerçekte tasarlanmamış olan canlılar için tasarım durumunun bir uyarlamasına olanak tanır. Eğer kalbin kan pompalamak için 'tasarlandığını' farz edersek kalbi anlamakta kestirme bir yol kullanmış oluruz. Karl Von Frisch arılarda renk algısının incelenmesine önderlik etmiştir (renk körü oldukları ortodoks görüşünün karşısında) çünkü çiçeklerin parlak renklerinin arıları çekmek için 'tasarlandığını' düşünmüştür. Kullandığım tırnak işaretleri yalancı yaradılışçıların bu büyük Avustralyalı hayvanbilimciyi kendilerindenmiş gibi göstermelerini engellemek amacıyladır. Söylemeye dahi gerek yoktur ki, Frisch tasarım durumunu uygun Darwinci terimlere kusursuzca çevirmiştir.

Kasıtlı durum bir diğer kısa yoldur ve tasarım durumundan bir gömlek daha üstündür. Bir varlığın bir amaç için tasarlanmadığı ama kendi eylemlerini idare eden maksatlı bir *ajan* olduğu ya da bu ajanı barındırdığı kabul edilir. Bir kaplan gördüğünüzde olası davranışını kestirmekte gecikmeseniz iyi edersiniz. Moleküllerinin fiziğine ve bacaklarının, pençelerinin ve dişlerinin tasarımına aldırmazsınız. Bu kedi sizi yemeyi amaçlamaktadır ve amacını gerçekleştirmek için bacaklarını, pençelerini ve dişlerini değişken ve becerikli yöntemlerle kullanacaktır. Davranışıyla ilgili ikinci tahmini en hızlı şekilde yapmanın yolu fizik ve fizyolojiyi unutup kasıtlı avlanmayı akla getirmektir. Tasarım durumunun gerçekte tasarlanmamış nesnelerde işe yaradığı gibi tasarlanmış nesnelerde de işe yaradığını vurgulamak isterim. Keza kasıtlı durum kasti, bilinçli amaçları olan nesnelerde etkili olduğu gibi bu özellikleri barındırmayan nesnelerde de etkili olur.

Kasıtlı durumun tehlikeli koşullarda ve çok önemli sosyal koşullarda karar almayı hızlandıran bir beyin mekanizması olarak sağ kalma değeri olması bana bütünüyle mantıklı gelir. İkiciliğin kasıtlı durumun zorunlu bir parçası olduğundan ise doğrudan emin olamayız. Bunun üzerinde durmayacağım ancak ikicil olarak tanımlanmalarının uygun olacağı farklı fikirlerden türetilecek bir tür teoriden yola çıkarak kasıtlı durumun temelini oluşturacak bir kanıt geliştirilebilir; karmaşık sosyal şartlarda ve özellikle *üst sınıf* kasıttan bahsediyorsak.

Dennett *üçüncü sınıf* kasıttan (kadının, erkek tarafından istenildiğinin farkında olduğuna inanan erkek), *dördüncü sınıf* (kadının, erkek tarafından istenildiğinin farkında olduğuna inanan erkeğin farkında olan kadın) ve *hatta beşinci sınıf*, (kadının, erkek tarafından istenildiğinin farkında olduğuna inanan erkeğin farkında olan kadın içine doğan şaman.) Kastın çok yüksek sınıfları muhtemelen kurguyla sınırlıdır, tıpkı Michael Frayn'ın neşeli kitabı Teneke Erkekler'deki *(The Tin Men)* hicivleri gibi: Nunopoulos'u gözetleyen Rick, onun, Anna'nın kendisi hakkındaki düşüncelerini anlayamayan Fiddlingchild'tan ölesiye nefret ettiğinden neredeyse emin olduğunu biliyordu ve Anna da Nina'nın kendisinin Nunopoulos'un bildiklerini bildiğini biliyordu...' Ancak bu gibi kurgusal fikir dolambaçlıklarına gülebiliyor olmamız, belki de, akıllarımızın gerçek dünyada başarılı olmak üzere doğal olarak ayıklandığı yönünde önemli bir bilgi sunuyordur.

Kasıtlı durum, en azından tasarım durumu gibi düşük sınıflarda sağ kalmakta yaşamsal önemi olabilecek zamandan tasarruf ettirir. Sonuç olarak, doğal seçilim beyinleri kasıtlı durumu bir kısa yol olarak kullanmak üzere biçimlendirmiştir. Biz davranışları bizim için önemli olan varlıklara bir amaç yüklemek üzere biyolojik olarak programlanmışızdır. Bir kez daha, Paul Bloom özellikle çocukların kasıtlı durumu benimsemesinin olası olduğu deneysel kanıtını tırnak içine alır. Küçük bebekler bir nesnenin ardından çıkagelen başka bir nesneyi gördüklerinde, (örneğin, bilgisayar ekranında) kasıtlı bir ajanın etkin bir takibine şahitlik ettiklerini zanneder ve varsayılan ajan takibi sürdürmeyi durduğunda şaşkınlıklarını belli ederek bu sanılarını ispat ederler.

Tasarım durumu ve kasıtlı durum faydalı beyin mekanizmalarıdır ve sağ kalma için gerçekten dikkat edilmesi gereken varlıklar hakkındaki önseziye ivme kazandırırlar, tıpkı yırtıcı hayvanlar ya da olası arkadaşlar gibi. Fakat tıpkı diğer beyin mekanizmalarında olduğu gibi, bunlar da tekleyebilir. Çocuklar ve ilkel insanlar hava koşullarına, dalga ve akıntılara, düşen kayalara gaye yüklerler. Hepimiz makineler konusunda aynı şeyi yapmaya meyilliyiz. Özellikle de bizi hayal kırıklığına uğrattıklarında. Birçoğumuz Basil Fawlty'nin, düzenlenen Gurme Gecesi'ni bir felaketten kurtarmak için yola çıktığı hayati önem taşıyan görevi sırasında arabasının arıza yapmasını hastalıklı bir şekilde hatırlarız.[1] Arabaya insaflı bir uyarı çeker, üçe kadar sayar, ardından arabadan iner, eline bir ağaç dalı alır ve kısa bir süre geçmesinin ardından arabayı döver. Hepimiz bunu yaptık, en azından bazı anlarda, bir araba değilse de bir bilgisayarla. Justin Barrett, hiperaktif ajan tespit cihazını HATC akronimiyle bize sunmuştur. İnsanlar hiperaktif bir biçim-

1 Tabii ki İngilizsek. Sözü edilen olay BBC de yayınlanan bir dizinin konusudur. *-ed.n.*

de ortada hiçbir şey yokken ajanlar üretir ve bu, aslında doğanın sadece ilgisiz olduğu bir yerde kötülük ya da merhamet olduğundan kuşkulanmamıza yol açar. Bazen kendimi bisiklet zinciri gibi cansız ve masum nesnelere karşı acımasızca kin beslerken yakalarım. Cambridge'teki Fitzwilliam Müze'sinde çözülmüş ayakkabı bağcıklarıyla gezerken merdivenlerden düşen ve paha biçilmez üç "Qing Hanedanı" vazosu kıran bir adamın dokunaklı hikâyesi yakın zamanda kulaktan kulağa yayılmıştı: "Vazoların içine girdi ve hepsi milyonlarca parçaya ayrıldı. Personel oraya geldiğinde hâlâ ağzı bir karış açık orada öylece oturmuş bekliyordu. Herkes afallamıştı ve adamın etrafında sessizce bekleşiyorlardı. Adam ise bir yandan bağcıklarını işaret etmeyi sürdürüyor bir yandan da şöyle diyordu, 'İşte bunlar; suç bağcıkların.'"[83]

Dinin bir yan ürün olduğu yönündeki diğer açıklamalar Hinde, Shermer, Boyer, Atran, Bloom, Dennett, Keleman ve diğer birkaç kişi tarafından öne sürülmüştür. Bilhassa ilgi çekici bir olasılık Dennett tarafından dile getirilmiştir ki bu, dinin mantıksızlığının, beyindeki belirli bir yapısal mantıksız mekanizmanın yan ürünü olduğunu belirtir: Muhtemelen genetik faydaları olan, âşık olma eğilimimizin.

İnsanbilimci Helen Fisher *Neden Âşık Oluruz*'da, romantik aşk deliliğini ve kesinlikle zorunlu eğilimlerle kıyaslanmasının gereksizliğini çok güzel izah etmiştir. Bu konuyu bu bakış açısıyla ele alın. Bir erkeğin bakış açısıyla, diyebiliriz ki, tanıdığı kadınlar arasından herhangi bir kadının en yakın rakiplerinden yüz kat daha hoş olması inandırıcı değildir, oysa bu kadına 'âşık olduğunda' onu diğerlerinden yüz kat daha hoş olarak tanımlaması olasıdır. Elverişli yapıda olduğumuz fanatik tekeşliliğe bağlılıktan ziyade, zıt yöndeki bir tür 'polyamory' daha akılcıdır. (Polyamory, karşı cinsten birkaç bireyin aynı anda sevilebileceği inancıdır, tıpkı birçok şarap çeşidi, birçok besteci, kitap veya spor dalının aynı anda sevilebilmesi gibi.) Bir tane çocuk, ebeveyn, kardeş, öğretmen, arkadaş ya da ev hayvanından daha fazlasını sevebilme fikrini mutlulukla onaylarız. Böyle düşündüğünüzde, evlilik aşkından beklediğimiz hepten ayrıcalık kesinlikle ve kesinlike esrarengiz değil midir? Evet *bunu* umut ederiz ve başarmaya giriştiğimiz de budur. Bunun bir sebebi olmak zorundadır.

Helen Fisher ve diğerleri göstermişlerdir ki âşık olmak beyni eşsiz durumlara sokar. Bu durumlar son derece özgündür ve sinirler üzerinde etkin kimyasalların (gerçekte doğal uyuşturucular) tetiklenmesiyle ortaya çıkarlar. Evrim psikologları Helen'la şu noktada hemfikirdirler ki, mantıksız *kalp çarpıntısı*, ortak ebeveynliğe olan sadakati garantiye alan ve birlikte bir çocuk yapmaya yetecek kadar uzun süre dayanan bir mekanizma olabilir. Hiç kuşku

yok ki Darwinci bakış açısıyla bu, her türlü sebepten ötürü, iyi bir partner seçmekte önemli bir etkendir. Ancak seçim bir kez yapıldığında (kötü bir seçim olsa da) ve bir çocuk ortaya çıktığında, en azından çocuk sütten kesilene kadar bu seçime iyi ve kötü günde bağlı kalmak daha önemlidir.

Mantıksız din, sahiden de doğal seçilim tarafından âşık olmak için ayıklanmış mantıksız beyin mekanizmalarının bir yan ürünü olabilir mi? Dinsel inanç hiç şüphesiz âşık olmakla aynı karakterde bir yapıdadır (ve her ikisi de bağımlılık yapıcı bir uyuşturucunun etkisinin niteliklerinin çoğunu taşır[1]). Nöropsikiatrist John Smythies iki tür düşkünlükle etkinleşen farklı beyin bölgeleri arasındaki belirgin farklara dikkatimizi çeker. Yine de birkaç benzerliğe de değinmiştir:

> Dinin birçok yüzünün bir yönü de, bir doğaüstü kişiye odaklanmış, (örnek Tanrı), şiddetli aşk ve buna ek olarak bu kişinin ikonlarına gösterilen derin saygıdır. İnsan hayatı geniş ölçüde bencil genlerimiz ve destek süreçleriyle güdülür. Daha kesin bir destek dinden kaynaklanır: Sevilmenin ve tehlikeli bir dünyada korunmanın sıcak ve rahatlatıcı hisleri, daha az ölüm korkusu, zor zamanlarda edilen dualara yükseklerden gelen yardım ve benzerleri. Bunun gibi, gerçek bir kişiye duyulan romantik aşk (genelde diğer cinsiyetten) diğer ve ilgili kesin destekler üzerinde benzer şiddetli yoğunlaşmalar ortaya koyar. Bu duygular diğer kişinin simgeleriyle tetiklenebilir; mektuplar, fotoğraflar ve hatta Viktorya zamanında olduğu gibi saç bukleleri. Âşık olma hali birçok fizyolojik etkiyi yanında getirir ki buna bir fırın gibi yanmayı örnek verebiliriz.[84]

Âşık olmak ve din arasındaki kıyaslamayı 1993 yılında, dine tutulan bir bireyin belirtilerinin, "daha yaygın olan cinsel tutkuda birleşenlerin belirtilerine şaşırtıcı düzeyde benzediğini keşfettiğimde yaptım. Bunun beyin üzerinde aşırı kuvvetli bir etkisi vardır ve bazı virüslerin bundan faydalanmak üzere evrim geçirmeleri şaşırtıcı değildir" (Burada virüs ifadesi bir mecazdır ve dinleri kasteder: makalemin başlığı 'Akıl Virüsleri' idi). Avila'lı Aziz Teresa'nın orgazm etkisindeki görünüşünün o kadar kötü bir şöhreti vardır ki burada yeniden aktarılması pek fayda sağlamayacaktır. Filozof Anthony Kenny daha ciddi bir tavır ve daha nazik ifadelerle transmutasyon[2] gizemine inanmayı bir şekilde becerenlerin gereksinim duyduğu teorik sevinci, kendi tecrübelerinden yola çıkarak dokunaklı bir anlatımla paylaşır. Roma Katolik Kilisesi papazı unvanını

[1] Tehlikeli narkotik Gerin Oil *Gerin Oil, Radical Dawkins* incelememe bakın: R.Dawkins, 'Gerin Oil' Free Inquiry 24:1, 2003, 9-11

[2] Ekmeğin ve şarabın, İsa'nın kan ve beslenme dönüşümü. -çev.n.

kazanmasının ardından, Aşai Rabbani ayiniyle ilgili ilk hislerini şu sözleriyle tasvir eder:

> Aşai Rabbani Ayini'nin ilk aylarda bende yarattığı coşkuyu hâlâ dün gibi hatırlarım. Normalde ağırkanlı ve miskin birisiyken, ayrıcalıklı olduğum önemli görevimi yerine getireceğimi düşündüğümde yataktan erken kalkar, tamamen ayılır ve epey heyecanlanırdım...
> Beni en çok etkileyen, İsa'nın bedenine dokunmak ve bir papazın İsa'ya olan yakınlığıydı. Kutsama töreni konuşmalarının ardından gözlerimi Kutsanmış Ekmek'ten alamazdım, tıpkı sevdiğinin gözlerinin içine bakan bir âşık gibi bakışlarım yumuşardı... Papazlığımın bu ilk günleri zihnime, görev üstlenme ve ürkek mutluluk günleri olarak kazındı; Kıymetli ve kırılgan bir hisri bu, tıpkı uygunsuz bir evlilik gerçeğiyle sona eren bir romantik aşk macerası gibi.

Güvenin ışık pusulası tepkisinin karşılığı görünüşte mantıksız ancak bir o kadar faydalı olan, karşıt cinsiyetten bir kişiye ama sadece bir kişiye duyulan aşktır. Tekleyen yan ürün (mum ışığına uçmanın karşılığı) Yehova'ya (ya da Bakire Meryem ya da Aşai Rabbani ayin ekmeği ya da Allah'a) âşık olmak ve bu aşkın motive ettiği saçma eylemleri sergilemektir.

Biyolog Lewis Wolpert, *Kahvaltıdan Önce Altı İmkânsız Şey*'de, yapıcı mantıksızlık görüşünün bir genelleştirmesi olarak görülebilecek bir iddiada bulunur. Vurgulamak istediği, kuvvetle mantıksız inancın kararsızlığa karşı bir savunma olduğudur: 'Eğer hayat kurtaran inançlara sadakatle bağlı olunmasaydı, insan evriminin ilk zamanlarında bunun sakıncaları olurdu. Örneğin, avlanırken ya da alet edevat imal ederken fikirlerin sürekli değişmesi ciddi bir zarar verirdi.' Wolpert'in görüşünün içeriği, en azından bazı koşullar altında, mantıksız bir görüşte sebat etmenin kararsız olmaktan daha iyi olduğudur, üstelik yeni bulgular ya da muhakemeler belirli bir değişimi desteklese bile. 'Âşık olma' görüşünü özel bir durum olarak görmek kolaydır ve bu kapsamda, Wolpert'in 'mantıksızlıkta ısrar' görüşünü, saçma dinsel davranışların başlıca cephelerini açıklayabilecek bir diğer faydalı psikolojik eğilim olarak görmek oldukça makuldür. (bir diğer yan ürün)

Kitabı *Toplumsal Evrim*'de, Robert Trivers 1976 senesinde ürettiği kendini kandırma teorisinin ayrıntılarına girmiştir:

> "Kendini kandırma", gerçeği bilinçli zihinden saklamaktır ki bu diğer insanlardan saklamaktan daha iyidir. İnsan soyunda, kurnaz gözlerin, terlemiş avuçların ve boğuk seslerin kandırma girişiminin bilinçli ruh haline eşlik eden stresi işa-

> ret edebileceğini onaylarız. Kandırma eyleminden bilinçsiz hale gelerek, hilekâr kimse bu işaretleri gözlemcisinden saklar. Böylece kandırmaya eşlik eden sinirlilik hali olmaksızın, bu kimse istediği kadar yalan söyleyebilir.

İnsanbilimci Lionel Tiger *İyimserlik: Umudun Biyolojisi*'nde benzer bir ifade kullanır. Az önce değindiğimiz yapıcı mantıksızlığın sınıfına bağlantı Triver'in paragrafında 'algısal savunma' ile sağlanmıştır:

> İnsanların bilinçli olarak görmek istedikleri şeyi görmeleriyle ilgili bir eğilim vardır. Abartısız bir tanımla, insanlar olumsuz çağrışımları olan şeyleri görmekte güçlük çekerken, olumlu etki bırakanları yükselen bir huzur hissiyle görürler. Mesela, endişe çağrıştıran kelimeler, ister bireyin kişisel geçmişinden ister deneyime dayalı tahrif dolayısıyla, ilk kez kavranmalarının öncesinde azami açıklamalar gerektirir.

Bunun dinin hüsnükuruntusuyla olan ilişkisini hecelemek gerekmez.

Dinin tesadüfî bir yan ürün olduğu genel teorisi (faydalı bir şeyin teklemesi) savunmayı istediğim bir teoridir. Ayrıntılar çeşit çeşit, karmaşık ve tartışılırdır. Örnek verirken 'saf çocuk' teorimi genel 'yan ürün' teorilerinin bir temsilcisi olarak kullanmaya devam edeceğim. Bu teori (çocuk beyni, sağlam sebeplerden ötürü, akıl 'virüsleri' enfeksiyonlarına karşı savunmasızdır) eksikmiş izlenimi bırakacaktır. Akılları savunmasız olabilir ancak neden *şu* virüse karşı değil de bu virüse karşı savunmasızdır? Bazı virüsler savunmasız zihinlere bulaşmakta özellikle mi uzmandırlar? Neden 'enfeksiyon' din olarak beliriyor da başka bir şey olarak belirmiyor? Bu başka bir şeyle şunu ima etmek istiyorum; çocuk beynine bulaşan safsatanın belirli bir çeşidinin önemi yoktur. Bir kez bulaştığında safsatanın çeşidi her ne olursa olsun çocuk büyüyecek ve aynı safsata bir sonraki nesle de bulaşacaktır.

Frazer'in *Altın Dal*'ı gibi insanbilimsel bir etüt, saçma insanî inançların çeşitliliği konusunda bizi şaşkına çevirir. İnsanlar bir kültürü bir kez benimsediklerinde bu kültürü sürdürmekte ısrar eder, geliştirir ve farklılaştırırlar ki bu bir bakıma biyolojik evrimi anımsatmaktadır. Yine de Frazer bazı genel prensipler keşfetmiştir, mesela 'homeopatik büyü.' Buna göre büyüler ve tılsımlar etkilemeyi hedefledikleri gerçek dünya nesnelerinin bazı sembolik yönlerini ödünç alır. Acı sonuçlar doğuran bir diğer örnek ise, toz haline getirilen gergedan boynuzunun afrodizyak özellikleri taşıdığına inanılmasıdır. Baştan aşağı saçma olan bu efsane, gergedanın boynuzunun erekte olmuş bir penise benzemesinden ileri gelir.

'Homoeopatik büyünün' alabildiğine yaygın olması savunmasız beyinlere bulaşan bu saçmalığın bütünüyle tesadüfi olmadığı ama keyfi bir safsata olduğu fikrini uyandırır.

Doğal seçilimin faaliyetleriyle ilgili olup olmadığını merak etmek açısından biyolojik benzetmenin bir değerlendirmesi ilgi çekicidir. Bazı fikirler gerçekten çekici, değerli veya bazı psikolojik eğilimlere uyumlu olmaları sayesinde, yayılma konusunda diğer fikirlerden üstün müdür? Ve bu tıpkı doğal seçilimin canlılardaki evrime bir açıklama sunması gibi, gördüğümüz şekliyle doğanın ve güncel dinlerin niteliklerinin bir açıklaması olabilir mi? Buradaki 'değerli' sözcüğünün yalnızca sağ kalma ve yayılma kabiliyetiyle ilgili olduğunu bilmek önemlidir. Değerli olarak nitelendirilen bir fikrin, insan olarak gurur duyabileceğimiz olumlu bir değer yargısı hak ettiği söylenemez.

Bir evrimsel örnekte bile herhangi bir doğal seçilim olması zorunlu değildir. Biyologlar, bir genin bir nüfus içinde yayılabilmesi için iyi bir gen değil ama şanslı bir gen olmasının bile yeterli olduğunu bilirler. Buna genetik sürüklenme deriz. Bunun doğal seçilimle karşılaştırıldığında ne kadar önemli olduğu tartışmalıdır. Ancak artık, moleküler genetiğin sözde tarafsız teorisi şeklinde geniş ölçüde kabul edilmektedir. Eğer bir gen kendisiyle tıpatıp aynı etkideki başka bir tipe dönüşüyorsa, fark tarafsızdır ve seçilim bu iki gen arasından bir seçim yapamaz. Bununla beraber, istatistikçilerin nesiller boyunca oluşan örnekleme hatası olarak adlandırdıkları şekilde, bu değişime uğramış yeni yapı en sonunda gen havuzundaki orijinal yapının yerini tamamen alabilir. Bu, moleküler seviyede gerçek bir evrimsel değişimdir (bütün organizmaların dünyasında herhangi bir değişim görülmese bile.) Seçilimsel üstünlüğe hiçbir şey borçlu olmayan etkinlik göstermeyen bir evrimsel değişimdir.

Genetik sürüklenmenin kültürel eşdeğeri, dinin evrimini aklımızdan geçirirken göz ardı edemeyeceğimiz inandırıcı bir seçenektir. Dil yarı biyolojik bir yolla evrim geçirir ve evrimin yönü adressiz görünür ki bu adeta gelişigüzel bir gidişattır. Dil, genetiğin asırlar zarfında yavaş yavaş değişen kültürel bir benzeriyle sonraki nesillere devrolur ta ki çeşitli evrimsel aşamalar karşılıklı anlaşmazlığa varana kadar. Dil evriminin bir kısmının bir tür doğal seçilimin etkisi altında olması olasıdır ancak bu iddia çok inandırıcı değildir. Aşağıdaki satırlarda bu gibi bazı görüşlerin dildeki önemli akımlara nasıl çözüm getirdiğini açıklayacağım, tıpkı İngilizcede 15 ve 18. Yüzyıllar arasında cereyan eden *Büyük Ünlü Değişimi* gibi. Ancak böylesi işlevsel bir varsayım, incelediğimiz konuların çoğunun açıklaması için gerekli değildir. Dilin genelde gelişigüzel genetik sürüklenmenin kültürel eşdeğeriyle evrimleştiği olası görünmektedir. Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde Latince dili, İspanyol-

ca, Portekizce, İtalyanca, Fransızca, Romence ve bu dillerin çeşitli lehçelerine sürüklenmiştir. Bu evrimsel değişikliklerin yerel avantajlar ya da 'seçilim baskılarını' yansıttığını söyleyemeyiz.

Sanırım dinler tıpkı dillerde olduğu gibi, gayet keyfi başlangıçlardan, şu an gözlemlemekte olduğumuz şaşırtıcı (ve bazen tehlikeli) düzeydeki çeşitlilik zenginliğini oluşturmaya elverişli bir gelişigüzellikle evrim geçirmiştir. Aynı zamanda, insan psikolojisinin temel tekdüzeliğinin eşliğindeki bir tür doğal seçilim da bunu bir parça etkilemiş olabilir çünkü farklı dinlerin apaçık ortak özellikleri vardır. Örneğin birçok din, objektif olarak mantıksız ancak öznel olarak albenili bir ilke öğretir ki buna göre kişiliklerimiz bedensel ölümün ardından sağ kalırlar. Ölümsüzlük fikri sağ kalmak ve yayılmakta çok başarılıdır çünkü hüsnükuruntu sağlar. Ve hüsnükuruntu önemlidir çünkü insan psikolojisinde, inancın arzuyla renklendirilmesi gibi neredeyse evrensel bir eğilim vardır.

Öyle görünüyor ki dinin çoğu özelliği, sadece kendisinin ve insanoğlunun endişelerini karşılayan ifadelerinin sağ kalmasına yardımcı olmaya uygundur. Bu uygunluk 'akıllı tasarımcı' tarafından mı yoksa doğal seçilim tarafından mı meydana getirilmiştir? Cevap muhtemelen her ikisidir. Tasarım konusunda, dindar önderler dinin sağ kalmasına yardımcı olan aldatmacaları etraflıca ifade etmekte bir hayli yeteneklidirler. Martin Luther, mantığın dinin en önemli düşmanı olduğundan haberdardı ve sık sık dinin tehlikelerini dile getirdi: "İnancın sahip olduğu en büyük düşman mantıktır; dini konuların yardımına asla koşmaz ancak ilahi lakırdılarla eninde sonunda savaşır ve Tanrı'dan doğan her şeye küçümser bir tavırla yaklaşır."[85] Ayrıca: "Her kim bir Hıristiyan olmak isterse, aklının gözlerini oymalıdır." Ve ayrıca: "Mantık tüm Hıristiyanlarda tükenmiş olmalı." Luther, bir inancın saçma görüşlerine mantıklı bir hava katarak bu inancı desteklemekte hiç zorluk çekmezdi. Ancak bu iyiliği onun ya da herhangi bir başkasının tasarlaması zorunlu değildir. Bu inanç bir tür (genetik olmayan) doğal seçilimle gelişmiş olabilir ve bu durumda Luther, tasarımcı değil ama inancın etkisinin uyanık bir gözlemcisi olur.

Geleneksel Darwinci gen seçiliminin, dini bir yan ürün olarak meydana çıkaran psikolojik eğilimleri ayıkladığı düşünülebilse de, ayrıntılar üzerinde etkisi açık değildir. Nitekim bir tür seçilim teorisini bu ayrıntılarla ilişkilendireceksek, genleri değil kültürel eşdeğerlerini incelemeliyiz. Acaba dinler *memler* gibi kişisel özelliklerden mi çıkagelmiştir?

SAKİN OL ÇÜNKÜ MEMLERİMİN ÜZERİNDE YÜRÜYORSUN

"Dini meselelerdeki gerçeklik, temelsizce süregelmiş bir fikirden başka bir şey değildir"

OSCAR WILDE

Bu bölüm şu gözlem sonucuyla başlar; Darwinci doğal seçilim israftan nefret ettiği için, bir türün değersiz herhangi bir ortak özelliği (mesela din gibi) mutlaka bir fayda sağlıyor olmalıdır, aksi takdirde süregelemezdi. Fakat bu faydanın bireyin sağ kalması ya da üreme başarısıyla ilgili olmasının gerekmediğini ima ettim. Gördüğümüz üzere, nezle virüsünün genlerine faydası, biz insanlar arasındaki bu berbat rahatsızlığın heryerdeliğini tatminkâr düzeyde açıklar.[1] Üstelik faydalananın genler olması da gerekmez. Herhangi bir *kopyalayıcı* aynı vazifeyi görür. Genler yalnızca ikileyicilerin en açık örnekleridir. Diğer adaylar ise, bilgisayar virüsleri ve *kültürel miras ögeleri ve bu bölümün konusu* olan memlerdir. Eğer memleri anlamak istiyorsak, önce doğal seçilimin tam olarak nasıl işlediğini biraz daha yakından incelemeliyiz.

En genel haliyle, doğal seçilim alternatif ikileyiciler arasından bir seçim yapmak zorundadır. Bir ikileyici, hatalı veya 'değişmiş' kopyaları arasından kendisinin birebir kopyalarını üreten bir parça kodlanmış bilgidir. Bu, Darwinci açıklama gerektiren bir konudur. Kopyalanan bu iyi türden ikileyiciler, kopyalanmayacak kadar kötü, alternatif ikileyicilere karşın sayıca fazlalaşırlar. Bu en temel açıklamasıyla doğal seçilimdir. Prototip ikileyici gendir ve gen sayısız nesiller boyunca, hemen her zaman kesin doğrulukta kopyalanmış ve genişlemiş bir DNA'dır. Mem teorisinin başlıca sorgusu, tıpkı genlerde olduğu gibi, gerçek ikileyiciler gibi işleyen kültürel taklit ögelerinin olup olmadığıdır. Memlerin ister istemez genlerin yakın benzerleri *olduğunu* iddia etmiyorum, genlerle ne kadar benzer olurlarsa, mem teorisi o kadar başarılı olur ve bu bölümün amacı mem teorisinin özel bir durum olan dinde işe yarayıp yaramadığını *sorgulamaktır*.

Gen dünyasında, kopyalamadaki nadir hatalar (değişimler), bir gen havuzunun herhangi bir genin alternatif değişkenlerini (allel genler: türdeş kromozomlarda, bir genin farklı kişisel özelliklerden sorumlu iki alternatif formundan birisi) barındırdığından

[1] Özellikle benim ülkemdeki şu milli basmakalıp efsanenin ışığında: 'Voici l'anglais avec son sang froid habituel' (İşte alışılmış kahrolası soğukkanlılığıyla bir İngiliz)

emin olmamızı sağlar ve bu nedenle bu genlerin birbirleriyle rekabet ettikleri söylenebilir. Rekabetin amacı nedir? Rekabet, bu allel genler takımına ait olan belirli bir kromozomsal yer ya da 'gezenek' içindir. Ve nasıl rekabet ederler? Doğrudan bir moleküller arası çarpışma olmasa da vekâleten bir çarpışmadan bahsedebiliriz. Vekiller, genlerin 'fenotipsel özellikleridir' (kalıtımsal dış görünüş); bacak uzunluğu ya da post rengi gibi: Genlerin görünümü ayrıntılı olarak anatomi, fizyoloji, biyokimya ya da davranışla açıklanır. Bir genin akıbeti genelde peş peşe içinde barındığı bedenlerle ilgilidir. Bu bedenleri ne ölçüde etkilediği, gen havuzunda sağ kalma olasılıklarını belirler. Nesiller ilerledikçe, gen havuzundaki fenotipik özelliklerinin etkilerine göre genlerin frekansları artar ya da azalır.

Bu durum memlerde de geçerli olabilir mi? Kromozomlar, gezenekler, alleller ya da cinsel birleşimlerin karşılığı açıkça olmadığından bir bakıma genlerden farklıdırlar. Mem havuzu gen havuzuna kıyasla daha plansız ve daha düzensizdir. Belirli memlerin, alternatif memlerle rekabetçi etkileşimlerinin sonucunda değişebilecek bir 'frekansa' sahip oldukları bir mem havuzunu dile getirmek yine de açık bir biçimde saçma değildir.

Bazı insanlar çeşitli temellere dayanarak memsel açıklamalara karşı çıkarlar ki bu durum genelde memlerin bütünüyle genler gibi olmadığı gerçeğinden kaynaklanır. Bir genin kesin fiziksel doğası artık bilinirken (bir dizi DNA) memlerin doğası bilinmemektedir ve farklı mem bilimciler bir fiziksel çözümden diğerine geçerek birbirlerinin aklını karıştırırlar. Memler yalnızca beyinde mi bulunur? Ya da, örneğin belirli bir şiirin her kâğıt kopyası ya da elektronik kopyasına mem denilebilir mi? Ayrıca genler kesin doğrulukta kopyalanır ancak eğer memler de kopyalanıyorsa, bu şüpheli bir doğruluk değil midir?

Memlerin bu sözümona sorunları abartılmaktadır. En mühim itiraz, Memlerin Darwinci kopyalayıcılar gibi işleyemeyecek kadar yetersiz doğrulukta kopyalanıyor olduğu iddiasıdır. Kuşku şundan kaynaklanır ki, eğer her nesildeki 'değişim oranı' yüksek ise, Darwinci seçilim mem havuzundaki frekansına etki edemeden mem değişerek kendi kendini yok eder. Ancak bu sorun yanıltıcıdır. Genç bir çırağa özel bir beceriyi öğretmeye çalışan bir marangoz ustasını hayal edin ya da tarih öncesine ait bir taş yontucuyu. Eğer çırak ustasının her el hareketini doğrulukla tekrarlarsa, Memin usta, çırak aktarımının birkaç 'nesil' boyunca hiç değişmediğini görmeyi beklersiniz. Ancak elbette ki çırak her el hareketini doğrulukla tekrarlamayacaktır. Çünkü bu komik kaçacaktır. Bunun yerine, ustasının ulaşmaya çalıştığı amacı dikkate alacak ve bunu taklit edecektir. Gerektiği kadar çekiç darbesi uygulayıp, çiviyi çıkıntı

yapmayacak şekilde çakacaktır ve bu darbelerin sayısı muhtemelen ustasının darbeleriyle eşit olmayacaktır. Sınırsız sayıdaki taklit eden 'nesillere' hiç değişmeden geçebilen taklitler işte bu gibi kurallardır; uygulamanın ayrıntılarının bireyden bireye ve durumdan duruma farklılık göstermesinin önemi yoktur. Örmede kullanılan dikiş stilleri, halat düğümleri ya da balık ağları, origaminin kâğıt katlama modelleri, çömlekçilik ve marangozlukta faydalı püf noktaları: bunların hepsi gerçekten bazı esaslarından sadeleştirilerek sınırsız sayıda taklit nesile hiç değişmeden aktarılabilir. Ayrıntılar bireysel özelliklere dayalı olarak zamanla kaybolup gidebilir ancak konunun özü herhangi bir değişikliğe uğramadan nesilden nesile geçer ve bu, mem-gen benzeşiminin işlemesi için yeter de artar.

Susan Blackmore'un *Mem Makinesi* isimli kitabındaki önsözümde, bir Çin yelkenlisi yapmaya yarayan origami yönteminden bahsetmiştim. Bu, otuz iki katlama (ya da benzeri) işlemi gerektiren oldukça karışık bir tariftir. Sonuç, (Çin yelkenlisi) hoş bir cisimdir ve 'embriyolojisini' (tasarı aşamaları) belirten üç ara aşama da öyle (ismen, 'katamaran', 'iki kapaklı kutu' ve 'çizim iskeleti'). Tüm bu işlem bana gerçekten bir embriyo zarının şekil değiştirirken *blastula*'dan *gastrula*'ya ve *neurula*'ya geçişini anımsatır (katlanma ve çukur yaratma safhaları). Çin yelkenlisi yapmayı babamdan çocuk yaşlardayken öğrenmiştim. Babam ise yine aynı yaşlardayken bu becerisini yatılı okulda edinmiş. Onun zamanında, bir okul müdiresi sayesinde başlayan Çin yelkenlisi çılgınlığı okula tıpkı bir kızamık salgını gibi yayılmış ve ardından yine tıpkı bir kızamık salgını gibi ortadan kaybolmuş. Yirmi altı yıl sonra, müdirenin ayrılmasının üzerinden onca yıl geçmişti ki, ben de aynı okula yazıldım. Modayı tekrar başlattım ve yine başka bir kızamık salgını gibi yayıldı ve yine kayboldu. Bu gibi öğretilebilir becerilerin salgın bir hastalık gibi yayılabilmesi bize memetik iletmenin kesin doğruluğuyla ilgili önemli bir fikir verir. 1920'lerde babamın kuşağından çocukların yaptığı yelkenlilerle, 1950'lerde benim kuşağımın yaptığı yelkenliler arasında genel özellikler açısından bir fark olmadığından emin olabilirsiniz.

Şu deneyle bu fenomeni daha sistematik biçimde inceleyebiliriz: çocuk oyunu Çinli Fiskos'un (Amerikalı çocuklar aynı oyuna Telefon diyorlar[1]) bir uyarlaması. Daha önce hiç Çin Yelkenlisi yapmamış iki yüz kişiyi alın ve bu kişileri onar kişilik ekipler halinde yirmi takıma ayırın. Bu yirmi takımın liderlerini bir masanın etrafına çağırın ve onlara Çin Yelkenlisi yapmayı uygulamalı olarak öğretin. Ardından bu liderler kendi takımlarından bir ikinci kişiye, diğerleri görmeyecek şekilde, yine uygulamalı olarak Çin Yelkenlisi yapmasını öğretsin. Sonra her ikinci 'kuşak' kişi, kendi

[1] Kulaktan kulağa. -çev.n.

takımındaki bir üçüncü kişiye bunu öğretsin ve bu işlem her takımın onuncu bireyine kadar devam etsin. Yapılan tüm yelkenlileri alın ve sonradan yapacağınız kontrol için üzerlerine hangi takıma ve hangi 'kuşağa' ait olduklarını belirten rakamlar yerleştirin.

Bu deneyi ben henüz gerçekleştirmedim (bunu yapmayı istemem) ama sonuçlar hakkında oldukça güçlü tahminlerim var. Tahminime göre, bu yirmi takımın hepsi bu beceriyi onuncu üyelerine kadar geçirmeyi başaramayacaktır ancak kayda değer sayıda takım bunu başaracaktır. Takımların bazılarında hatalar meydana gelecektir: belki de zincirdeki zayıf bir halka, yönergedeki çok önemli bir adımı unutacak ve ardından gelen herkes aynı hataya düşecektir. Belki de takım 4 nolu 'katamarana' kadar gelecek ama hemen ardından bocalayacak. Belki de takım 13'ün sekizinci üyesi 'iki kapaklı kutu' ve 'çizim iskeleti'nde bir 'değişim' yaratacak ve bu takımın dokuzuncu ve onuncu üyesi değişmiş türü kopyalayacak.

Şimdi, bu takımlardan beceriyi onuncu kuşağa başarılı bir şekilde aktaran takım için ilerde bir tahmin yapacağım. Eğer yelkenlileri 'kuşaklarına' göre sıralarsanız, kuşak sayısı ilerlerken sistematik bir kalite bozukluğu göremezsiniz. Diğer taraftan, eğer her açıdan bu deneyle aynı ama aktarılan becerinin origami değil de yelkenlinin bir *eskizini* kopyalamak olduğu bir deney yapmak isterseniz, 1. kuşaktan 10. kuşağa kadar 'sağ kalan' örneğin doğruluğunda kesinlikle sistematik bozulmalar saptarsınız.

Deneyin eskiz uyarlamasında, tüm 10. kuşak eskizler 1. kuşak eskizlerle bazı küçük benzerlikler gösterecektir. Ve her takım içinde, sonraki kuşaklara doğru ilerlerken benzerlik, düzensiz bir istikrarlılıkla bozulacaktır. Deneyin origami uyarlamasında, bunun aksine, hatalar ya hep ya hiç olacaktır: bunlar 'dijital' değişimlerdir. Bir takım hata yapmadığında onuncu kuşak yelkenli ortalamada, beşinci ya da birinci kuşak yelkenliden ne daha kötü, ne daha iyi olacaktır; ya da kuşaklardan birinde bir 'değişim' ortaya çıkacak ve hatalı kuşağın arkasından gelen kuşakların tüm çabaları baştan aşağı fiyasko olacaktır çünkü takipçiler bu değişimi genelde bağlılıkla devam ettirirler.

Bu iki beceri arasındaki önemli fark nedir? Origami becerisi ayrık eylem serilerinden oluşur, bu eylemlerin her birisinin kendi içinde yerine getirilmesi basittir. Çoğunlukla işlemler şöyledir, 'her iki tarafı ortaya doğru katlayın.' Belirli bir takım üyesi adımı beceriksizce gerçekleştirebilir ama her ne olursa olsun takımın bir sonraki üyesinin ne üretmeye *çalışacağı* açıktır. Origami adımları 'kişisel standartlaştırmadır.' Onları 'dijital' yapan da işte budur. Marangoz ustası örneğimdeki gibidir, ki ustanın tahtadaki çivi kafasını çekiç darbelerinin ayrıntılarını dikkate almaksızın dümdüz etme gayesi çırağı için çok nettir. Bir origami tarifinin belirli bir

adımını ya doğru ya da yanlış öğrenirsiniz. Eskiz becerisi, bunun aksine, analog bir beceridir. Herkes başarılı olabilir ancak bazıları bir eskizi diğerlerine göre daha doğru olarak kopyalar ve hiç kimse kusursuzca kopyalayamaz. Kopyanın doğruluğu harcanan zaman ve özen miktarına bağlıdır ve bunlar sürekli olarak değişen niceliklerdir. Üstelik bazı takım üyeleri doğrudan kopyalamak yerine eskiz örneğini güzelleştirir ve 'geliştirir.'

Kelimeler (en azından bilindiklerinde) tıpkı origami işlemleri gibi 'kişisel standartlaştırmadır.' Orijinal Çinli Fiskos oyununda *(Kulaktan Kulaga)* ilk çocuk aklından bir hikâye adı ya da bir ifade geçirir ve bir sonraki çocuktan bunu üçüncü çocuğa aktarmasını ister ve bu silsile devam eder. Eğer cümle veya ifade altı yedi kelimeden oluşuyor ve tüm çocukların ana dilinde ise, on kuşak boyunca değişmeden sağ kalması için şans var demektir. Eğer alışılmadık bir yabancı dildense, çocuklar kelime kelime tekrarlamaktan ziyade fonetik olarak örnek almaya zorunludur ve bu ileti sağ kalamaz. Kuşaklar boyunca bozulma örneği eskizde olduğu gibidir ve değişecektir. İletinin çocukların ana dilinde bir anlamı varsa ve 'allel' ya da 'fenotip' gibi alışılmadık kelimeler içermiyorsa, sağ kalır. Sesleri fonetik olarak taklit etmek yerine, her çocuk her kelimeyi sınırlı bir kelime haznesinin öğeleri olarak ayırt edecek ve aynı kelimeyi ayıklayacaktır (seçim), üstelik çocuklar arası geçiş olurken kelimeler büyük ihtimalle farklı aksanlarla telaffuz edilmesine rağmen. Yazılı lisan da kişisel standartlaştırmadır çünkü kâğıt üzerindeki kıvrımlı çizgiler, ayrıntılarda her ne kadar farklı olursa olsunlar sonu olan bir alfabeden edinilirler, mesela 26 harflik bir alfabe.

Memlerin kişisel standartlaştırma işlemine bağlı olarak bazen oldukça kesin doğruluk sergileyebilmesi mem gen benzeşiminden kaynaklanan bazı yaygın itirazları karşılamaya yeterlidir. Nasıl olursa olsun, mem teorisinin esas gayesi, gelişiminin bu başlangıç zamanlarında Watson-Crick genetiğiyle eş değerdeki anlaşılır bir medeniyet teorisi desteklemek değildir. Memleri savunmakta ilk amacım, aslında, genin tek Darwinci açıklama olduğu izlenimine bir karşı atak yapmaktı; *Gen Bencildir'in* yaydığı bir izlenim. Peter Richerson ve Robert Boyd'un, 'mem' kelimesinin benimsenmemesi için sebepler sunmalarına ve bu ifade yerine 'kültürel değişkenler' ifadesini yeğlemelerine rağmen, özenli ve değerli kitapları Yalnızca Genler Sayesinde Değil *(Not by Genes Alone)* ile konunun önemini vurgularlar. Stephen Shennan'ın *Genler, Memler ve İnsanlık Tarihi*, Boyd ve Richerson'ın daha önce yazdıkları mükemmel kitap *Medeniyet ve Evrimsel Süreç*'ten esinlenmişti. Memleri ele alan diğer kitap örnekleri Robert Aunger'in *Elektrik Mem*, Kate Distin'in *Bencil Mem* ve Richard Brodie'nin *Akıl Virüsü: Modern Mem Bilimi*'dir.

Ancak mem teorisini diğerlerine kıyasla daha ileri taşıyan Mem Makinesi isimli kitabıyla Susan Blackmore'dur. Beyinlerle dolu bir dünyayı ve bu beyinleri (ya da bilgisayarlar ya da radyo frekans bantları gibi diğer taşıyıcı ve iletıcileri) işgal etmek için itişip kakışan memleri defalarca gözünde canlandırır. Bir gen havuzundaki genlerde olduğu gibi, hüküm sürecek memler, kendilerini kopyalamakta iyi olanlar olacaktır. Bunun sebebi, tıpkı ölümsüzlük meminin bazı insanları açıkça cezbetmesi gibi, başarılı kopyalanan memlerin kendiliğinden bir çekicilik kazanmış olmalarıdır. Ya da bu sebep, mem havuzunda çoktan sayıca fazlalaşmış diğer memlerin varlığında gelişecek olmaları olabilir. Bu, karmaşık memler ya da 'mempleksleri' doğurur. Memlerde olduğu gibi, benzeşimin genetik kaynağına dönerek bir anlam çıkarabiliriz.

Daha açıklayıcı bir anlatım sunmak için genleri birbirinden bağımsızca hareket eden izole birimler olarak düşündüm. Ancak elbette birbirlerinden bağımsız değildirler ve bu durum kendini iki yolla belli eder. İlkin, genler doğrusal bir uyum içerisinde olan kromozomlardır ve böylelikle, kuşaklar boyunca yol alırken bitişik kromozomsal yerleri işgal etmiş diğer genlerin eşliğinde yol alırlar. Biz doktorlar bu tür bir bağlantıya *eklem* deriz ve bu konuyu daha fazla uzatmayacağım çünkü memlerin kromozomları, allel genleri ya da cinsel birleşimleri yoktur. Genlerin bağımsız olmadığı diğer görüş genetik bağlantıdan çok farklıdır ve bu noktada sağlam bir memetik benzeşim vardır. Bu durum embriyolojiyle ilgilidir ki bu genetikten tamamen farklıdır (bu unsur sık sık yanlış anlaşılır). Bedenler fenotipik mozaik parçalardan oluşan yap-bozlar değildir, her parçada farklı bir genin payı vardır. Genler arasında ya da anatomi veya davranış birimleri arasında birebir benzeşme yoktur. Genler, bir bedeni sonuçlandıran gelişimsel *süreçlerin* programlamasında yüzlerce diğer genle 'iş birliği' yaparlar, tıpkı bir yemekle sonlanan aşçılık sürecindeki iş birliği yapan tarif kelimeleri gibi. Tarifin her kelimesi yemeğin farklı lokmalarına tekabül etmez.

Demek ki genler bedenleri inşa etmek için kümelenirler ve bu, embiryolojinin en önemli prensiplerinden biridir. Doğal seçilimin gen kümelerini, alternatif kümeler arasındaki bir tür grup seçilimiyle desteklediğini söylemek caziptir. Karışıklık budur. Gerçekte olan, gen havuzundaki diğer genlerin *ortamın* büyük bir bölümünü oluşturduğu ve bu ortamda her genin allel geni karşısında seçilime uğradığıdır. Her gen diğer genlerin varlığında başarılı olmak üzere seçilime uğradığı için (ki bu diğer genler de aynı yolla seçilime uğramıştır) birbirleriyle işbirliği yapan gen kümeleri ortaya çıkar. Burada planlı bir ekonomiden çok bağımsız pazar yeri benzeri bir durum vardır. Bu pazarda bir kasap ve bir ekmekçi için yer vardır. Belki de bir şamdan imalatçısı için küçük bir boşluk. Bu olay,

kasap, ekmekçi ve şamdan imalatçısı üçlüsüne yardımda bulunan bir merkezi plancıya sahip olmaktan farklıdır. Görünmez bir el tarafından birleştirilip iş birliği yapan kümeler fikri, dinsel memleri ve onların işleyişlerini anlamamız konusunda anlayışımıza temel nokta haline gelecektir.

Farklı türden gen kümeleri farklı gen havuzlarında ortaya çıkar. Etobur gen havuzları, av belirleme algısı organlarını, av yakalama pençelerini, köpek dişlerini, et sindirimi enzimlerini programlayan genleri ve diğer birçok farklı geni içerir, her gen diğerleriyle iş birliği yapmak üzere mükemmelce ayarlıdır. Diğer yandan, otobur gen havuzlarında, karşılıklı uyumlu çeşitli gen serilerinin birbirleriyle dayanışmaları desteklenir. Bir genin fenotipinin, ait olduğu türün çevresiyle uygunluğu yönünde desteklendiği fikrine kulaklarımız aşinadır: çöl, ormanlık alan ya da bunun gibi. Burada belirtmek istediğim husus, bu genin aynı zamanda kendi gen havuzundaki diğer genlerle olan uyumunun da desteklenmesidir. Etobur bir gen otobur bir gen havuzunda sağ kalamaz ve otobur bir gen de bir etobur havuzda. Bir genin uzun vadeli bakış açısıyla, türlerin gen havuzu (cinsel üretim ile karışan ve yeniden karışan gen serisi) her genin işbirliği kapasitesiyle ayıklandığı genetik bölgeyi oluşturur. Mem havuzları gen havuzlarına göre daha düzensiz ve yapısız olsa da, hâlâ bir mempleksteki her memin 'çevresinin' önemli bir parçası olan bir mem havuzundan bahsedebiliriz.

Bir mempleks, sağ kalmakta başarılı olmaları zorunlu olmasa da mempleksteki diğer üyelerin arasında başarıyla sağ kalan bir memler serisidir. Önceki kısımda dil evriminin ayrıntılarının bir tür doğal seçilimle desteklendiğinden emin olmadığımı belirtmiştim. Varsayımıma göre dil evrimi gelişigüzel bir sürüklenmeyle hüküm sürüyordu. Bazı ünlü ve ünsüzlerin diğerlerine nazaran dağlık arazide daha başarılı olduğu ve bu yüzden İsviçre, Tibet ve Ant Dağı lehçelerinin tipik sesleri halini almaları, diğer bazı seslerin ise sık ormanlarda fısıldamaya uygun olduklarından Pigme ve Amazon dillerinin karakteristiği oldukları görüşü oldukça mantıklıdır. Ancak dilin doğal seçilimiyle ilgili verdiğim örnek (Büyük Ünlülerin Değişimi'nin işlevsel bir açıklaması olmalı teorisi) aynı türden değildir. Bundan ziyade, karşılıklı uyum içerisindeki mempleksler uyum sağlayan memlerle ilgilidir. İlk önce bilinmeyen nedenlerle bir ünlü değiştirildi; belki de sevilen ya da güçlü bir birey taklit edildi, örneğin İspanyolca peltek konuşma tarzının iddia edilen kökeninde olduğu gibi. Büyük Ünlü Değişiminin nasıl başladığını fazla önemsememek gerekir: bu teoriye göre, bir ünlünün değişmesiyle birlikte belirsizliği azaltmak için, diğer ünlüler de sırasıyla değişmelidir ve bu aşama aşama devam eder. Sürecin bu ikinci adımında, memler varolan mem havuzlarının geçmişine dayalı olarak

ayıklanır ve dolayısıyla karşılıklı uyumlu memlerden oluşan yeni bir mempleks gelişir.

En sonunda memetik din teorisinden bahsedecek kadar bilgiliyiz. Bazı dinsel görüşler, tıpkı bazı genler gibi, salt yararlık sayesinde süregelir. Bu memler çevrelerindeki diğer memleri dikkate almaksızın herhangi bir mem havuzunda sağ kalabilir. (Şu çok önemli konuyu yinelemeliyim ki 'yararlık' sözcüğünün buradaki anlamı sadece 'havuzda sağ kalma becerisidir.' Bundan başka bir hükmü yoktur.) Bazı dinsel görüşler ise mem havuzundaki sayıca fazlalaşmış diğer memlerle uyumluluklarından ötürü, bir mempleksin parçası olarak sağ kalırlar. Aşağıdaki kısmi listede, ya salt 'yararlık' oldukları için ya da varolan mempleksle uyumlu oldukları için sağ kalmaları mümkün olabilen dinsel memler vardır:

- Öldükten sonra yaşamaya devam edeceksiniz.
- Eğer savaşta şehit düşerseniz, cennetin bilhassa şahane bir bölümüne gideceksiniz ve burada yetmiş iki bakireyle keyif çatacaksınız (zavallı bakirelerin halini bir düşünün.)
- Kâfirler, küfürbazlar ve din değiştirenler öldürülmelidir (ya da cezalandırılmalıdır, örnegin sürgün edilip, aileleriyle görüşmeleri engellenerek.)
- Tanrı'nın yüce meziyetlerine inan. Eğer inancının bocaladığını hissedersen, bunu onarmak için sıkı çalış ve inançsızlığın konusunda yardım etmesi için Tanrı'ya yalvar. (Pascal'ın Riski'nden bahsederken şu tuhaf sanıdan bahsetmiştim ki Tanrı'nın bizden tek istediği sadece inanmaktır. O an bunu bir tuhaflık olarak nitelemiştim. Şimdiyse elimizde somut bir açıklama var.)
- İman (kanıtsız inanç) bir erdemdir. Inançlarınız kanıta ne kadar karşı gelirse, o ölçüde erdemlisinizdir. Mantığa ve kanıta gerek duymadan, gerçekten tuhaf, dayanaksız ve katlanılmaz bir şeye inanmayı beceren üstat inançlılar özellikle çok iyi ödüllendirileceklerdir.
- Herkes, hatta dinsel inançları olmayanlar dahi, bu üstatlara istemsiz ve sorgusuz bir riayetle azami seviyede saygı duymalıdır (bunu Bölüm 1'de gördük)
- Bazı esrarengiz şeyler vardır ki (Kutsal Üçleme, dönüşüm, cisimleşme gibi) bunları anlamayı *amaçlamayız. Bunlardan birini bile anlamaya çalışmayın, çünkü bu girişim esrarengizliğine zarar verebilir. Bunlara gizem diyerek tatmin olmanın yollarını öğrenin.*
- Hoş müzik, sanat ve yazıtlar dinsel fikirlerin kopyalanmış simgeleridir.[1]

1 Çeşitli okullar ve sanat türleri alternatif mempleksler olarak tahlil edilebilir, sanatçılar daha önce yaşamış sanatçıların fikir ve motiflerini taklit ettikçe ve yeni motifler ancak ve ancak diğerleriyle iç içe geçtiklerinde sağ kalırlar. Aslında, Sanat Tarihi'nin tüm bilimsel denetimi, resimleme ve simgeciliğin karmaşık kopyalanmasıyla birlikte, ayrıntılı bir mempleks çalışması olarak görülebilir. Detaylar mem havuzunda var olan diğer memlere göre desteklenir ya da beğenilmeyebilir ve bunların arasında genelde dinsel memler vardır.

Yukarıdaki listede bazı başlıkların büyük olasılıkla mutlak sağ kalma değerleri vardır ve herhangi bir mempleks içinde gelişeceklerdir. Ancak, genlerde olduğu gibi, bazı memler sadece diğer memlerin uygun zeminine dayalı olarak sağ kalır ve alternatif mempleksin ortaya çıkmasına öncülük eder. İki farklı din iki farklı mempleks olarak görülebilir. Belki de İslam etobur bir gen bileşimine, Budizm ise otobur bir bileşime benzemektedir. Bir dinin, her anlamda, diğer bir dinden daha 'iyi' olmadığı görüşü gibi etobur genler de otobur genlerden daha 'iyi' değildir. Bu tür dinsel memlerin sağ kalmak için herhangi bir katışıksız uygunluklarının olması şart değildir; bununla birlikte, ait oldukları dinin diğer memlerinin arasında gelişmek anlamında iyidirler ancak diğer dinlerin memlerinin arasında aynı başarıyı gösteremezler. Bu örneğe göre, Roman Katolikliği ve İslam ister istemez ayrık bireyler tarafından tasarlanmış değildir ancak aynı mempleksin diğer memlerinin arasında gelişmiş memlerin, alternatif koleksiyonları olarak bağımsızca evrimleşmişlerdir.

Örgütlenmiş dinler insanlar tarafından örgütlenmiştir: papazlar, piskoposlar, hahamlar, imamlar ve ayetullahlar. Ancak, Martin Luther ile ilgili değindiğim konuya tekrar dönersek, bu dinlerin insanlar tarafından tasarlandığı ve ifade edildiği anlamına gelmez. Dinler nüfuz sahibi bireylerin yararına kullanılmış ve üzerlerinde oynama yapılmış olsa da, kuvvetle muhtemeldir ki her dinin ayrıntılı yapısı büyük ölçüde bilinçsiz evrim tarafından şekillenmiştir. Genetik doğal seçilimle değil çünkü bunların hızlı evrilmesinden ve birbirleriyle olan farklılıklarından sorumlu olabilmesi için genetik doğal seçilim çok yavaştır. Bu hikayede genetik doğal seçilimin rolü, tercihleri ve eğilimleriyle (memetik seçilimin arka planını oluşturan donanım platformu ve alt seviye sistem yazılımı olan) beyni sağlamaktır. Bu arka plan gözönüne alındığında, bir tür memetik doğal seçilim, belirli dinlerin ayrıntılı evrimlerine akla yakın bir açıklama sunabilirmiş gibi görünüyor. Bir dinin evriminin ilk aşamalarında yani dinin bir düzen kazanmasından önce, sade ve kolay memler insan psikolojisine dayalı evrensel çekiciliklerinin avantajıyla sağ kalırlar. Tam bu noktada, dinsel mem teorisi ve dinin psikolojik yan ürün teorisi örtüşür. Sonraki aşamalar, din düzenli, ayrıntılı ve keyfi olarak diğer dinlerden farklı bir hal aldığında, mempleks teorisiyle yeterli düzeyde masaya yatırılabilir; karşılıklı uyumlu memler kümesi. Bu, papazlar ve diğerleri tarafından kasti tahrif ilave rolünü diskalifiye etmez. Dinler büyük olasılıkla, en azından kısmen, zekice tasarlanmışlardır, tıpkı sanat tarzı ve modaları gibi.

Kendi bütünlüğü içinde hemen hemen zekice tasarlanmış bir diğer din Scientology'dir[1] ancak sanırım bu bir istisnadır. Teorik olarak tasarlanmış bir diğer aday din, Mormonizm'dir. Joseph Smith, Mormonizm'in girişimci, yalancı mucidi, tamamen yeni bir kutsal kitap toparlamak için elinden geleni ardına koymaz; Mormon Kitabı, baştan aşağı sahte bir Amerikan tarihi anlatır ve baştan aşağı sahte bir on yedinci yüzyıl İngilizcesiyle yazılmıştır. Hâlbuki Mormonizm on dokuzuncu yüzyılda üretildikten sonra evrim geçirmeye başlamıştı ve şu anda Amerika'nın en itibarlı dinlerinden biri haline geldi; aslında en hızlı gelişen din olduğunda ısrar edilir ve hatta başkan adaylarının seçim konuşmalarına konu olur.

Çoğu din evrim geçirir. Hangi dinsel evrim teorisini benimsersek benimseyelim, doğru koşullar altında, dinsel evrim sürecinin şaşırtıcı hızını açıklayabilecek yeterlilikte olmalıdır. Şimdi bunun bir örneğini inceleyelim.

KARGOKÜLTLER

Brian'ın Hayatı'nda, Monty Python takımının doğru anladığı birçok şeyden birisi, yeni bir dinsel tutkunun harekete geçebilmekteki olağanüstü hızıydı. Neredeyse bir gecede türeyebilir ve sonra kültürün içine girer ki burada endişe verici düzeyde baskın bir rol oynayacaktır. Pasifik Melinezya ve Yeni Gine 'kargokültleri' gerçek hayattan en bilindik örneği teşkil ederler. Bu kültlerin bazılarının bütün geçmişi, başlangıçtan bitişe kadar, hafızalara kazınmıştır. Kökenleri güvenilirce doğrulanmamış İsa inancının aksine, olayların akışının tamamının gözlerimizin huzuruna serildiğini gözlemliyoruz (ve bu halde bile, göreceğimiz üzere, bazı ayrıntılar artık ortadan kaybolmuştur.) Hıristiyanlık inancının neredeyse kesin, çok benzer bir yolla başladığını ve başlangıçta aynı yüksek hızda yayıldığını düşünmemek elde değil.

Kargokültleri konusunda en uzman kişi olarak David Attenborough'u tayin ettim ve kendisi *Cennetin Arayışı* isimli kitabını bana epey içtenlikle sundu. Sunduğu bir model, on dokuzuncu yüzyıldaki ilk kültlerden, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde gelişen en ünlülerine kadar tüm kültler için geçerlidir. Öyle görünüyor ki her hikâyede ada halkları, adalarını istila eden beyaz göçmenlerin sınırsız varlıkları altında eziliyorlar, buna yöneticiler, askerler ve misyonerler dâhil. Bu insanlar bir ihtimal Arthur C.Clarke'ın

[1] Kendini bilmenin ruhsal bir tatmin yolu olduğunu savunan ve 1952'de L.Ron Hubbard tarafından başlatılmış dinsel ve psikoterapik bir hareket. Science+ology. *-ed.n.*

Üçüncü İlkesi'nin kurbanlarıdır ki buna Bölüm 2'de değinmiştim: "Yeterli düzeyde ilerlemiş herhangi bir teknoloji büyüden ayırt edilemez."

Ada halkları beyaz adamın tadını çıkardığı mucizelerin hiç birini kendisinin üretemediğini fark etti. Eşyalar tamir edilmeleri gerektiğinde başka yerlere gönderiliyordu ve yenileri gemiler ve daha sonraları uçaklarla 'kargo' olarak gelmeye devam ediyordu. Beyaz adamın bir şey ürettiği ya da tamir ettiği hiç görülmemişti ve aslında faydalı iş olarak nitelendirilebilecek hiçbir şey yapamıyordu (bir masanın arkasında oturup kâğıt karıştırmak belli ki bir tür dini özveriydi.) O halde 'kargo' da doğaüstü bir kaynaktan geliyor olmalıydı. Ve sanki bunu onaylarcasına, beyaz adamlar yalnızca ayinsel seremoni olarak değerlendirilebilecek birtakım eylemler sergiledi:

> Uzun direkleri tellerle sabitlediler; ışıkta parlayan kutuların üzerine oturup bir şeyler dinlediler ve tuhaf gürültüler yapıp boğulurcasına sesler çıkardılar; yerel halkı birbirinin aynı kıyafetler giymeye ikna ettiler ve onları bir yukarı bir aşağı uygun adım yürüttüler; ki bundan daha gereksiz bir uğraş üretmek neredeyse imkansızdır. Ve akabinde yerli halk gizemin cevabını tesadüfen buldu. Beyaz adam bu anlamsız eylemleri, yani ayinleri kullanarak tanrıları bu kargoları göndermeye ikna ediyordu. Eğer yerli halk kargo istiyorsa, o halde onlar da aynı şeyi yapmalıydı.

Çarpıcıdır ki, benzer kargokültler, hem coğrafik hem de kültürel olarak birbirinden oldukça uzak adalarda, bağımsızca türemiştir. David Attenborough anlatmaya şöyle devam ediyor

> İnsanbilimciler Yeni Kaledonya'da iki, Solomons'da dört, Fiji'de dört, Vanuatu'da yedi ve Yeni Gine'de ellinin üstünde farklı salgın olduğunu saptadılar. Çoğu bir diğerinden bağımsız ve bağlantısızdı. Bu inançların çoğunda, vahiy günü geldiğinde belirli bir Mesih kargoyu getirecekti.

Birçok bağımsız ancak benzer kültün bağımsızca kök salması, genel insan psikolojisinin tek bir hedefte birleştirici özelliğini akla getiriyor.

Vanuatu'daki Tanna isimli bir adada cereyan eden ünlü bir kült (bu ada 1980 yılından sonra Vanuatu olarak bilinir) hâlâ geçerliliğini yitirmemiştir. Bu kült John Frum adlı bir mesih figüründe yoğunlaşır. Resmi hükümet kayıtlarındaki John Frum belgeleri sadece 1940 yılına kadar geriye gider ancak böylesi güncel bir efsanede dahi, bu şahsın gerçekten yaşayıp yaşamadığının yanıtı çok

net değildir. Bir efsanedeki tanımına göre, bu adam tiz sesli, kısa boylu ve kır saçlı birisidir ve parlak düğmeleri olan bir palto giyer. Tuhaf kehanetlerde bulunur ve yerli halkı misyonerlere karşı düşman etmeyi hedefler. Sonuçta, dünyaya ikinci kez geleceği ve yanında cömert bir kargo getireceği sözünü vererek, atalar diyarına göç eder. Vahiy görüşünde bir 'büyük felaket' de vardır: "Dağlar dümdüz olacak ve vadiler dolacak;[1] Yaşlılar zindeliklerine tekrar kavuşacak, hastalıklar yok olacak; beyaz adam bir daha hiç dönmemek üzere adadan sürgün edilecek ve bu öylesine zengin içerikli bir kargo olacak ki her yerli her istediğine sahip olacak."

Yerel yönetim için daha endişe verici olan ise, John Frum'un ikinci gelişinde yeni bir para sistemi getireceği ve bu paraların üzerinde hindistan cevizi figürü bulunacağı kehanetinde bulunmasıydı. Bu yüzden herkes beyaz adamın yaydığı paralardan kurtulmalıydı. Böylece, 1941'de fırtınalı bir para harcama cümbüşü baş gösterdi, insanlar çalışmayı durdurdu ve ada ekonomisi ciddi biçimde yara aldı. Koloni başkanları bu akımın elebaşlarını tutuklattı ancak kültün önünü kesmek adına hiçbir şey yapamadılar ve misyon kiliseleri ve de okulları sükunete büründü.

Kısa süre sonra, yeni bir kült gelişti ve buna göre John Frum Amerika'nın Kralıydı. Bu sefer Amerikan askerleri adaya hızır gibi yetişti ve ne şanstır ki bu askerler arasında adalılar gibi gariban olmayan siyah adamlar da vardı:

> Bu siyah adamlar tıpkı beyaz adamlar gibi kargo açısından varlıklılardı. Tanna adasını büyük bir coşku fırtınası sardı. Vahiy gününün eli kulağındaydı. Görünüşe bakılırsa herkes John Frum'un gelişi için hazırlanıyordu. Liderlerden birisi John Frum'un Amerika'dan uçakla geleceğini söyledi ve yüzlerce adam uçağın inebileceği küçük bir havaalanı yapmak için adanın ortasındaki çalılık araziyi temizlemeye koyuldu.

Bu küçük havaalanı bambudan imal edilmiş bir kontrol kulesiyle idare ediliyor, 'hava trafik kontrolörleri' tahtadan, sahte kulaklıklar takıyordu. 'Pistte' John Frum'un uçağını piste inmeye cezbetmek için tasarlanmış, dekor vazifesi gören sahte uçaklar bile vardı.

1950'de, genç David Attenborough John Frum kültünü mercek altına almak için yanına bir kameraman alarak (Geoffrey Mulligan) Tanna'ya ulaşmak üzere denize açıldı. Bu inanca ait birçok bulgu elde ettiler ve son olarak yüksek rahip Nambas isimli bir adamla tanıştılar. Nambas Mesih John kültüne oldukça aşinaydı ve hatta onunla düzenli olarak 'radyo' sayesinde görüştüğünü

[1] Işaiah 40:4 ile kıyaslayın: 'Her vadi dolup taşacak ve her dağ ve tepe düzleyecek.' Bu benzerlik insan aklı ya da Jungçu 'ortak bilinçsizlik' kavramlarının herhangi bir temel özelliğini zorunlu olarak işaret etmez. [illegible] Bu adalar zaten uzun süre önce misyonerlerle doluydu.

iddia ediyordu. (John'a ait olan) bu radyo, beli elektrik telleriyle çevrili bir yaşlı kadından ibaretti. Kadın transa geçiyor ve anlamsız, abuk subuk sözler ediyordu ki bunları Nambas John Frum'un sözleri olarak tercüme ediyordu. Nambas Attenborough'un kendisini görmeye geldiğini önceden bildiğini iddia ediyordu çünkü John Frum bunu ona 'radyodan' iletmişti. Attenborough 'radyoyu' görmeyi talep etti ancak (sebep gösterilmeden) bir ret cevabı aldı. Konuyu değiştirdi ve Nambas'a John Frum'u bizzat görüp görmediği sordu:

> Nambas başını dinç bir şekilde sallayarak onay verdi. "Ben onu çok görmek."
>
> "Peki nasıl görünüyor?"
>
> Nambas parmağıyla beni dürttü "Sana benzemek. Beyaz suratlı. Uzun boylu adam. Uzun zamandır Güney Amerika'da yaşamak."

Bu detay daha önce bahsettiğim John Frum'un kısa boylu bir adam olduğu bilgisiyle çelişiyor. Evrim geçiren efsaneler işte böyledir.

John Frum'un döneceği günün tarihinin 15 Şubat olacağına inanılıyordu ancak yıl bilinmiyordu. Her yılın 15 Şubat'ında Frum taraftarları onu hoş karşılamak için bir dinsel seremoni düzenliyorlardı. John şimdilik dönmemişti ancak cesaretleri hiç kırılmadı. Attenborough Sam isimli bir kült meraklısıyla da sohbet etmiş:

> "Fakat Sam, John'un söylediği kargonun geliş tarihinin üstünden tam on dokuz yıl geçti. Söz verdi ve söz verdi ama kargo hâlâ gelmedi. On dokuz yıl beklemek için çok uzun bir süre değil mi?"
>
> Sam yere bakmayı kesti ve gözlerini bana dikti. "Eğer sen İsa'nın gelmesi için iki bin yıl bekleyebiliyorsan ve o gelmiyorsa, o halde ben de John için on dokuz yıldan fazla bekleyebilirim."

Robert Buckman'ın kitabı *Tanrı Olmadan da İyi* (huylu) *Olabilir miyiz?* Bir John Frum havarisinin, yukarıdakine benzer takdire şayan bir cevap yapıştırmasını aktarır. Bu alıntıda bahsi geçen kişi, David Attenboroug'tan yaklaşık kırk yıl sonra adaya giden Kanadalı bir gazetecidir.

Kraliçe ve Prens Philip bölgeyi 1974 yılında ziyaret ettiler ve Prens daha sonradan ilahlaştırılarak John Frum benzeri bir kültün doğmasına neden oldu (yineliyorum ki din evriminde ayrıntı-

ların ne kadar hızlı değişebildiğine tanık oluyoruz.) Prens, beyaz denizci üniforması üzerinde etkileyici bir sembol olan ve tüylü bir başlık takan yakışıklı bir adamdır ve herhalde şaşırtıcı değildir ki, Kraliçe'nin aksine, sırf bu yüzden yüceltilmiştir. Ayrıca bu kültürdeki bir ada halkının dişi bir tanrıçayı benimsemesi oldukça güçtür.

Güney Pasifik kargokültlerinin üzerinde çok durmak istemiyorum. Ancak dinlerin neredeyse bir hiçten türemelerinin çağdaş, kusursuz bir örneğini temsil etmekteler. Dinlerin kökeniyle ilgili genel olarak dört ders verirler ve bunlara burada özetle değineceğim. İlk ders, bir inancın aniden ortaya çıkmasındaki inanılmaz hızdır. İkinci ders, icat edilme sürecinin izlerinin üstünü örtmekteki hızdır. John Frum gerçekten yaşamış olsaydı, hafızalarda da canlı kalırdı. Oysa bu kadar yakın geçmişteki bir olasılıkta dahi, yaşayıp yaşamadığı kesin değildir. Üçüncü ders farklı adalarda benzer kültlerin bağımsızca ortaya çıkmasından kaynaklanır. Bu benzerlikler üzerine düzenli bir çalışma bize insan psikolojisi ve dine duyarlılığıyla ilgili bilgiler sunabilir. Dördüncü ders, kargokültler benzerdir, yalnızca birbirlerine değil aynı zamanda eski dinlere de. Dünya genelinde yaygın olan Hıristiyanlık ve diğer eski dinler büyük bir ihtimalle tıpkı John Frum'un kültü gibi yerel kültler olarak başladılar. Doğrusu, Oxford Üniversitesi Yahudi Bilimleri Profesörü Geza Vermes gibi bilim insanları, Isa'nın o zamanlarda Filistin'de ortaya çıkan birçok karizmatik figürlerden (hoşa giden beden ve kişilik) yalnızca bir tanesi olduğunu ve bu bölgede benzer birçok efsane dolaştığını söylerler. Bu kültlerin büyük çoğunluğu günümüzde kaybolmuştur. Bu bakış açısıyla, geriye kalan tek inanç bugün yüz yüze geldiğimizdir. Ve yüzyıllar aşıldıkça, süregelen evrimle (memetik seçilim, tabii eğer bu yorum hoşunuza gittiyse) karmaşık sisteme dönüşecektir (ya da bundan ziyade, birbirinden uzaklaşan torun sistemler dizisine.) Karmaşık sistem günümüzde dünyanın büyük bir bölümünde egemendir. Haile Selassie, Elvis Presley ve Prenses Diana gibi çağdaş karizmatik figürlerin ölümleri kültlerin hızlı yükselişi ve ardından gelen memetik devrimi incelemek adına farklı fırsatlar yaratmaktadır.

Dinlerin kökeni hakkında tüm söylemek istediğim bunlardı, tabii 10. bölümde, dinin karşıladığı psikolojik 'gereksinimler' başlığının altında çocukluk fenomeni 'hayali arkadaştan' bahsederken yineleyeceğim kısa özet hariç.

Ahlakın köklerinin genelde dine bağlı olduğu düşünülür ve bir sonraki bölümde bu görüşü sorgulamak niyetindeyim. İspat etmek istediğim varsayımım ahlakın kökeninin de başlı başına Darwinci sorgulamanın bir konusu olma olasılığıdır. Şöyle bir soru sormuştuk: Dinin Darwinci bakış açısıyla süregelme sebebi nedir? O halde

aynı soruyu ahlak için de sorabiliriz. Aslında ahlakın büyük olasılıkla dinden daha eski bir geçmişi vardır. Din üzerine tartışırken soruyu geri çekip, yeniden ifade etmemiz gibi, ahlakın da başka bir şeyin yan ürünü olarak düşünülebileceğini göreceğiz.

BÖLÜM 6

Ahlakın Kökeni: Neden İyiyiz?

"Dünya'daki konumumuz pek tuhaf. Her birimiz, sebebini bilmeden burayı kısaca ziyaret ederiz ancak görünen o ki bazılarımız için bunun ilahi bir amacı var. Oysa gündelik hayatın bakış açısıyla bir değerlendirme yapılırsa gerçekten bildiğimiz bir şey var: insan diğer insanlar uğruna burada; elbette biz yani gülümsemeyi ve iyi kalpli olmayı en önemli değerler sayarak mutlu olabilenler için."

ALBERT EINSTEIN

Dindar insanların çoğu, din olmadan bir insanın değil iyi birisi olması, iyi birisi olmaya gerek duymasının bile düşünülmesinin zor olduğunu söylerler. Bu bölümde bu ve buna benzer sorulara açıklama getireceğim. Ne kötüdür ki bu tarz şüpheler bir adım daha ileri giderek şekil değiştirir ve bazı dindarları, inançlarına iştirak etmeyen kişilere karşı öfke nöbetleri geçirtecek kadar etkiler. Bu önemli bir konudur çünkü ahlaki kurallar genelde ahlakla gerçek bir ilişkisi bulunmayan farklı konular üzerinde belirlenmiş dinsel tutumların arkasında gizlidir. Evrim öğretisine karşıtlık büyük oranda evrimin kendisiyle, veyahut bilimsel herhangi bir şeyle alakasızdır fakat karşıtlık ahlaki öfke ile cesaret bulmaktadır. Barbara Forrest ve Paul Gross'un, *Yaradılışçının Truva Atı: Akıllı Tasarım'ın Kesici Silahı* isimli kitabında çarpıcı biçimde açığa vurulduğu gibi bu durum naif bir 'eğer çocuklara maymundan geldiğimizi öğretirsen, bir maymun gibi davranırlar'dan 'akıllı tasarım' için uygulanan gizli güdü olan karmaşık 'kama' stratejisine[1] kadar uzanır.

Okuyucularımdan çok sayıda mektup alırım.[2] Bunların çoğu bir hayli dostça, bazıları yardımcı ve eleştirel, küçük bir kısmıysa çirkin ve hatta ahlaksızcadır. Ve birkaç istisna dışında en çirkinlerinin hepsi, söylediğim için kusuruma bakmayın ama dindar kişilerden gelen mektuplardı. Hıristiyanlığı kötü emellerine alet etmenin bu canlı örnekleri genelde Hıristiyanlığın düşmanı olarak görülürler. İşte size bir örnek, ateizmi savunan samimi ve etkili bir film Orada Olmayan Tanrı'nın (*The God Who Wasn't There*) yazarı ve yönetmeni Brian Flemming'e internet yoluyla gönderilmiş bir mektup.[186] Flemming'e gönderilen bu mektubun başlığı 'Biz Kahkaha Atarken Sen Yan' ve tarihi 21 Aralık 2005. Şöyle diyor:

> Çok cesur olduğuna hiç şüphe yok. Eline bir bıçak alıp seni delik deşik etmek isterdim ve organların gözünün önünde yere saçılırken sevinç çığlıkları atardım. Bir gün, benim ve benim gibi olan diğerlerinin buna benzer eylemler sergilemekten haz duyacağımız kutsal bir savaşın fitilini ateşlemek üzeresin.

Tam bu noktada, mektubu yazan şahıs geç de olsa kullandığı dilin Hıristiyanlıkla bağdaşmadığını fark ederek daha şefkatli bir tavır sergiler:

> Ama Tanrı, bize intikamdan sakınmayı ve sizin gibiler için de dua etmeyi öğütler.

Ancak bu şefkati kısa sürer:

[1] 'Kama' stratejisi [açıklaması] Discovery Enstitüsü tarafından uygulanan ve Yeni Yaradılışçı anlayışın 'Akıllı Tasarım' ekseninde politik ve sosyal bir hareket planı ile duyurulmasıdır. -çev.n.

[2] Üzücüdür ki beklediğim ve layıkıyla yanıt veremediğim kadar çok.

> TANRI'nın sana vereceği cezanın benim katlanacağım cezadan bin kat daha kötü olacağını bilmek içimi rahatlatıyor. En güzeli de, tamamıyla habersiz olduğun tüm bu günahların için sonsuza kadar ACI ÇEKECEK olman. Tanrı'nın gazabı merhamet etmeyecektir. Yine de umarım bıçak kemiğe dayanmadan gerçekleri kavrarsın. İyi NOELLER!!!
> Not: Sen ve senin gibileri ne gibi acılar beklediği hakkında gerçekten de en ufak bir fikriniz yok... Tanrıya şükürler olsun ki sizin yerinizde değilim.

İlahiyatçı düşüncenin biraz değişerek böylesine düşman tavırlar üretebilmesinin hakikaten kafa karıştırıcı olduğunu düşünürüm. İşte *Dinden Kurtuluş Vakfı* *(Freedom From Religion Foundation)* tarafından yayımlanan, kilise ve devletin anayasal ayrımını (laikliği) baltalamaya çalışanlara karşı barışsever mücadeleler veren Çağdaş Özgür Düşünce *(Freethought Today)* dergisinin editörünün mektup arşivinden bir örnek (bir parça sansürlenmiş hali):

> Merhaba peynir yiyen edepsizler. Biz Hıristiyanlar, nüfusun çoğunluğu olarak siz kendini bilmezlere yeter de artarız. Kilise ve devlet ayrımı diye bir şey OLAMAZ ve siz kâfirler bu savaşı kaybedeceksiniz...

Bunun peynirle ne ilgisi var? Arkadaşlarım bunun Wisconsin eyaletinin kötü şöhretli serbest fikir anlayışıyla ilgili olabileceğini söylediler (Vakfın evi ve mandıra sanayisinin merkezi) ancak elbette bundan daha fazlası olması gerekmez mi? Ve bu Fransız tarzı 'peynir yiyen aşağılıklar' da neyin nesi? Peynirin semiyotik[1] karşılığı nedir? Şöyle devam ediyor:

> Şeytana tapan pislikler... Lütfen ölün ve cehenneme gidin... Dilerim rektum kanseri gibi acılı bir hastalığa yakalanır ve yavaş yavaş, acı çekerek ölürsünüz. Böylece taptığınız ŞEYTANLA tanışırsınız... Hey ahbap bu din özgürlüğü dediğiniz şey bir halta benzemiyor... Bu yüzden siz i....ler ve lezbolar tedbiri elden bırakmayın ve nerelerde dolaştığınıza dikkat edin çünkü Tanrı sizi her zaman görüyor... Eğer bu ülkenin kurulmasına sebep olan temelleri ve bu ülkeyi sevmiyorsanız s....r olup gidin, cehenneme kadar yolunuz var...
> Not: Seni komünist o....u, cehenneme git... Kara kıçlarınızı Amerika Birleşik Devletleri'nden uzak tutun... Hiçbir mazeretiniz olamaz. Yaradılış (teorisi), YÜCE İSA'nın her şeyi yapabilme gücünü kanıtlamaya yeter de artar.

[1] Simge, sembol ve işaretlerin yorumlanmasını, üretilmesini veya işaretleri anlama süreçlerini içeren bütün faktörlerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan bir bilim dalıdır. Semiyotik disiplinler arası bir sahadır. Değişik işaret sistemlerine dayanan anlam ve bildirişim konularını inceler. *-ed.n.*

Neden Allah'ın her şeyi yapabilme gücünü kanıtlamaz? Ya da Lord Brahma'nın? Hatta Yehova'nın?

> Sessizce çekip gitmeyeceğiz. Eğer gelecekte şiddet uygulamaya ihtiyaç duyarsak buna siz sebep olmuş olacaksınız. Tüfeğimi doldurdum bile.

Tanrı'nın neden böylesi gaddar bir savunmaya ihtiyaç duyduğu vahim bir merak konusudur. Tanrının kendi kendini korumakta yeterince iyi olduğu açık değil midir? Tüm bu haince küfür ve tehditlere maruz kalan editörün kibar ve sevimli bir kadın olduğunu unutmayın.

Belki de ben Amerika'da yaşamadığım için bana gönderilen öfke mektupları yukarıdakilerle tamamen aynı nitelikte değildir ancak elbette Hıristiyanlığın kurucusunun dikkate değer merhametini yansıtmadıkları aşikârdır. Aşağıdaki bir İngiliz tıp doktorundan gelen 2005 Mayıs tarihli mektup, açıkça kin dolu olmasının yanında, edepsiz demenin hafif kalacağı bir üslupla bana saldırıyor ve ahlak meselesinin ateizm karşıtı düşmanlığın derininde yatan bir kaynak oluşunu gözler önüne seriyor. Bu doktor, evrimi şiddetle eleştiren birkaç giriş paragrafı, Darwin'i kişisel olarak aşağılaması ve Huxley'i bir anti evrimci olarak yanlış tanımlamasının ardından, beni (okuduğum) bir kitabı okumaya teşvik ediyor. (Ayrıca "bir zenci hâlâ evrim sürecinde midir?" gibi alaycı bir soru da yöneltmiş.) Bu arada, tavsiye ettiği kitaba göre dünya yalnızca sekiz bin yaşındadır (Bu kişi *gerçek* bir doktor olabilir mi?) Ve mektubunu şöyle bitirmiş:

> Kitaplarımız, Oxford'taki itibarımız, hayatta sevdiğiniz her şey ve şu zamana kadarki tüm başarılarımız boşunaymış... Bu durumda Camus'un soru düellosu kaçınılmaz hale geliyor: Neden hepimiz intihar etmiyoruz? Dünya görüşünüz öğrenciler ve diğer birçok insana sahiden bu izlenimi veriyor... Size göre hepimiz bir hiç sayesinde tesadüfen evrimleştik ve yine bu hiçe döneceğiz. Eğer din gerçek olmasaydı bile, yaşadığımız sırada aklımıza huzur verebilecek Eflatun'unki gibi soylu bir mite inanmak size inanmaktan iyidir, çok çok daha iyidir. Ayrıca, *sizin* dünya görüşünüz insanları endişeye, uyuşturucu bağımlılığına, şiddete, nihilizme[1], hedonizme[2], Frankenstein bilimine ve 3. Dünya Savaşı'na sürükler.

[1] Nihilizm, Hiççilik veya Yokçuluk 19. yüzyıl ortalarında Rusya'da özellikle genç entelektuel kesim arasında taraftar bulan bir felsefi yaklaşımdır. Latince nihil (hiç) sözcüğünden türetilen Nihilizm, bilimsel bilgi dışında hiçbir gerçek bilgi olmadığını kabul etmektir. Bu yaklaşımın uzantısı olarak da toplumda yerleşik kuralların, kurumların, değer yargılarının ve ahlâk kurallarının yadsınmasına varır. *-ed.n.*

[2] Hazcılık, diğer adlarıyla hedonizm veya Kirene Okulu Sokratesin öğrencisi Aristippos'un öğretisidir. Sokratesçi okullar iyiyi aramışlardır; Aristippos'a göre iyi demek haz demektir; haz veren her şey iyi, acı veren her şey de kötüdür. Yaşamanın amacı hazdır ve insan yaşamı süresince hazza yönelmeli, acıdan

> Dünyada cehennemi yaşatır... Kişisel ilişkilerinizde nasıl mutlu olabildiğinizi çok merak ediyorum. Boşandınız mı? Yapayalnız mısınız? Gay misiniz? Sizin gibiler asla mutlu olmamışlardır, aksi halde mutluluğun olmadığı ya da hiçbir şeyin anlamı olmadığı gibi düşüncelerinizi ispatlamaya çalışmakta bu kadar diretmezdiniz.

Bu mektuptaki duygu, eğer tavrı hesaba katmazsak, diğer birçok mektuptakiyle aynıdır. Bu kişi, Darwinciliğin tesadüfen evrim geçirdiğimizi ve öldüğümüzde tamamen ortadan kaybolduğumuzu bildirdiğine ve dolayısıyla doğasında nihilizm olduğuna inanıyor (sayısız kez söyledim, doğal seçilim bir olasılık sürecinin tam *tersidir.*) Bu gibi suni olumsuzluklar neticesinde her türlü kötü davranış ortaya çıkabilir. Sanırım dul olmamın Darwinci olmamla doğrudan bir ilgisi olduğuna *gerçekten* inanmıyordur ancak mektubu, bu düşünce itibariyle Hıristiyan yazışanlarım içinde sıklıkla rastladığım aşırı kötü niyet seviyesine ulaşmıştır. Bir kitabın tamamını *(Gökkuşağını Çözmek)* en son erek, bilimsel şiir ve özellikle uzun uzun anlattığım nihilistik olumsuzluğun çürütülmesine adamıştım. O halde burada kendimi bu konuları tekrar açıklamaktan alıkoymalıyım. Bu bölüm kötülük ve zıtlı iyilik hakkındadır; ahlak hakkındadır: ahlakın kaynağı, ahlakı neden benimsemeliyiz ve bunun için dine ihtiyacımız var mıdır?

AHLAKİ EĞİLİMİMİZİN DARWİNCİ BİR KÖKENİ VAR MIDIR?

Robert Hinde'nin İyi Neden İyidir? *(Why Good is Good?)*, Michael Shermer'in İyi ve Kötünün Bilimi *(The Science of Good and Evil)*, Robert Buckman'ın Tanrı Olmadan da İyi Olabilir miyiz? *(Can We Be Good Without God?)* ve Marc Hauser'in Ahlaki Düşünceler *(Moral Minds)* kitapları, doğru ve yanlış algımızın Darwinci geçmişimizden kaynaklanıyor olabileceği konusunu tartışmaya açmışlardır. Bu bölümde kendi görüşümü savunacağım.

Evrimin doğal seçilimle işlediğini açıklayan Darwinci görüş sahip olduğumuz iyilik, ahlak, namus, duygudaşlık ve merhamet gibi eğilimlerimizi açıklamakta yetersiz kalır. Doğal seçilim açlık, korku ve cinsel arzuyu kolayca açıklayabilir ki bunların hepsinin sağ kalmak ya da genlerimizin korunmasında doğrudan payı vardır. Fakat yetim bir çocuğu bir kenarda ağlarken fark ettiğimizde, yaşlı bir dulun yalnızlığına ve umutsuzluğuna tanık olduğumuzda ya da acılar içinde inleyen bir hayvanı gördüğümüzde hissettiğimiz

kaçınmalıdır. *-ed.n.*

iç burkucu merhamet hissi hakkında ne düşünmeliyiz? Dünyanın öbür ucunda yaşayan, asla tanışmayacağımız ve yüksek olasılıkla yaptığımız iyiliğin karşılığını veremeyecek olan tsunamizedelere giysi, para gibi kaynağı belli olmayan hediyeler göndermemizi sağlayan bu güçlü dürtünün bizdeki kaynağı nedir? İçimizdeki bu Merhametli Kimse *(Good Samaritan)* nereden gelir? İyilik, 'bencil gen' teorisiyle uyumsuz değil midir? Hayır. Bu uyumsuzluk teorinin yanlış yorumlanmasıyla ortaya çıkar ve çok yaygındır; gerçekte sıkıntı verici (ve tahmin edilebilir) bir yanlış anlaşılmadır.[1] Doğru kelimeyi vurgulamak burada önem taşır. Bencil *gen* doğru vurgudur çünkü bencil organizma ya da bencil tür ifadeleriyle tezat oluşturur. Açıklamama izin verin.

Darwinci mantık, yaşam hiyerarşisinde sağ kalan ve doğal seçilimin filtresinden geçen bir birimin bencil olmayı gözetmesi sonucuna varır. Dünya üzerinde sağ kalan birimler, hiyerarşik düzen içerisinde kendi seviyelerinden olan diğer rakiplerinin arasında sağ kalmayı başarabilen birimlerdir. Bu birimler tam anlamıyla bu bağlam içinde bencildirler. Soru, sergiledikleri eylemin seviyesinin ne olduğudur? Bencil geni, vurgu uygun biçimde son kelime üzerindeyken tanımladığımızda, bir doğal seçilim biriminin (örnek, kişisel çıkar birimi) bencil bir organizmayı, bencil bir grubu, bencil bir türü ya da bencil bir ekosistemi işaret ettiğini düşünemeyiz çünkü bencil olan sadece *gendir*. Bilgi halinde çok uzun nesiller boyunca sağ kalan ya da kalmayan gendir. Genlerden farklı olarak (ve tartışmaya açık olarak memlerden) organizma, grup organizma ve türler, nesiller boyunca sağ kalma konusunu açıklamakta bir birim vazifesi görebilecek doğru türden varlıklar olamazlar çünkü kendilerinin birebir kopyalarını türetmez ve kendini kopyalayan varlıkların havuzunda rekabet etmezler. Genler tam olarak bunu yaparlar ve bu, bencilin özgün Darwinci anlamı kapsamında, geni bir 'bencillik' birimi olarak belirlemenin (bütünüyle haklı) gerekçesidir.

Genlerin diğer genler arasında 'bencilce' sağ kalmayı sağlama almalarının en açık yolu, bireysel organizmaları bencil olmaya programlamaktır. Gerçekten de, bireysel organizmanın sağ kalmasının, bu organizmanın taşıdığı genlerin sağ kalmasını destekleyeceği birçok koşul vardır. Ancak farklı koşullar farklı taktikleri gerektirir. Bazı koşullar altında genler, bencilce sağ kalmayı organizmalarının özgecil davranmasına etki ederek sağlama alırlar ve bu koşullar hiç nadir değildir. Bu koşullar günümüzde bütünüyle

[1] Guardian gazetesinde ['Hayvani İçgüdüler' 27 Mayıs 2006] *Gen Bencildir*'in kötü şöhretli Enron Corporation'ın CEO'su Jeff Skilling'in gözde kitabı olduğunu okuduğumda utanmıştım çünkü bu kişi Sosyal Darwinci karakterini benim kitabımdan esinlenerek benimsemiş. *Guardian* gazetesinden Richard Conniff bu yanlış yorumlamayı oldukça iyi açıklamış: http://www.guardian.co.uk/ [illegible] *Oxford Üniversitesi Yayınları* tarafından yayımlanmaya başlayan *Gen Bencildir*'in 30. Yıl özel baskısının önsözünde, benzer yanlış yorumlamaların önüne geçmeye çalıştım.

bilinmektedir ve iki ana başlıkta sıralanırlar. Bireysel organizmalarını genetik akrabalığı destekleyecek şekilde programlayan bir genin, kendi kopyalarına yararı dokunması istatistiksel olarak olasıdır. Böylece bir genin bir gen havuzundaki frekansının artabilmesi, akrabalık özgeciliğinin bir standart halini almasıyla mümkün olabilecektir. Kendi çocuklarına karşı iyi kalpli olmak bunun apaçık bir örneğidir ancak tek örnek bu değildir. Arılar, eşekarıları, karıncalar, termitler ve daha sınırlı bir ölçüde, tüysüz kör fareler, çayır köpeği ve meşe palamudu ağaçkakanları gibi bazı omurgalılar, büyük kardeşlerin küçük kardeşlerin bakımıyla ilgilendiği topluluklar geliştirmişlerdir ki bu "bakım geni" bu farklı türler arasında ortaktır. Rahmetli meslektaşım W.D.Hamilton'un kanıtladığı üzere, hayvanlar genelde savunma, kaynakları paylaşma ve tehlike uyarısına dikkat gösterme eğilimindedirler ya da diğer taraftan, yakın akrabalığa özgecil bir tavır sergilerler çünkü istatistiksel olasılıklar göz önüne alındığında, akrabalıkta aynı genlerin kopyaları ortak kullanımdadır.

Darwinci mantıkla açıklama yaparken üzerinde çokça durduğumuz bir diğer başlıca özgecilik türü karşılıklı özgeciliktir ('Sen benim sırtımı kaşı ben de seninkini.') Bu teorinin evrim biyolojisi çevresine ilk takdimi Robert Trivers tarafından yapılmış, genel hatları oyun teorisinin matematiksel terimleriyle ifade edilmiştir ve ortak genlere tabi tutulamaz. Aslında geniş ölçüde farklılık gösteren türlerin üyeleri arasında gayet yeterli bir seviyede işleyen bu teori, bu çerçevede yaygın biçimde "ortakyaşarlık" olarak tanımlanır. Alım satım ve değiş tokuş ilkelerinden kaynaklanır. Avcının bir mızrağa, demircinin ise et yemeye ihtiyacı vardır. Asimetri bir alışveriş doğurur. Arının nektara, çiçeklerinse polen yaymaya gereksinimleri vardır. Çiçekler uçamaz dolayısıyla polenlerin dağıtımı için kanatlarını kiraladıkları arılara nektarla karşılık verirler. Bal rehberi olarak bilinen kuşlar arı kovanlarının yerini tespit edebilir ancak içine giremezler. Bal porsukları arı kovanlarına girebilirler ancak kovanların yerini tespit etmelerine yarayacak kanatları yoktur. Bal rehberleri, porsukları (ve bazen insanları) özgün bir ayartıcı uçuş sayesinde kovanlara çekerler ki bu uçuş tekniğinin başka bir amacı yoktur. Her iki taraf da bu işlemden yararlanır. Tek başına kaldırılamayacak kadar ağır bir kayanın altında duran altın bir çömleği fark eden bir kişi, altını paylaşacağını bile bile diğer insanlardan yardım alır çünkü bu yardım olmadan altını elde etmesi imkânsızdır. Hayvanlar âlemi bu gibi karşılıklı ilişkiler yönünden zengindir: Bufalolar ve temizlikçi kuşlar, kırmızı boru çiçekleri ve sinekkuşları, balıklar ve temizlikçi küçük balıklar, kargalar ve bağırsaklarındaki mikro organizmalar. Karşılıklı özgecilik, karşılanması gereken yetenekler ve asimetriler sayesinde işler.

Bilhassa farklı iki tür arasında dört dörtlük işlemesinin nedeni budur: asimetriler önemlidir.

İnsanoğlu dünyasında, SİV'ler (sana ihtiyacım var) ve para işlemleri erteleme yapmaya olanak tanıyan araçlardır. Ticaretin tarafları malları eşzamanlılıkla teslim etmezler ancak geleceğe yönelik bir borç çizelgesi belirler hatta borcu diğer borçlarla takaslarlar. Bildiğim kadarıyla, vahşi dünyadaki hayvanların parayla doğrudan eşdeğer bir araçları yoktur. Ancak bireysel kimlik hafızası gayri resmi olarak aynı rolü oynar. Vampir yarasalar, borçların ödenmesi konusunda, kaynaşık kümelerindeki hangi bireylerin güvenilir, (geri çıkartılan, kusulan kan ile), hangilerinin hilekâr olduğunu öğrenirler. Doğal seçilim, asimetrik gereksinim ve fırsat ilişkilerinde bireyleri, elverişli olduğunda vermeye, elverişli olmadığındaysa almak için karşı tarafı kışkırtmaya yatkınlık kazandıran genleri destekler. Doğal seçilim ayrıca şu eğilimleri de destekler; zorunlulukların hatırlanması, kin gütme, değiş tokuş ilişkilerinin kontrol altında tutulması ve alan ancak sırası geldiğinde vermeyen hilebazların cezalandırılması.

Hilebazlar her zaman olacaktır ve karşılıklı özgeciliğin oyun teorisel bilmecelerine karşı kalıcı çözümler üretilmesi için her zaman hilebazların cezalandırılmasına dair bir unsur gerekmektedir. Matematiksel teori, bu tür 'oyunlara' iki ana çeşit kalıcı çözüm getirir. 'Daima kötü ol' kalıcı bir çözümdür çünkü eğer herkes kötüyse sadece bir iyi birey, iyi bir çözüm olmayacaktır. Ancak yine kalıcı olan başka bir strateji daha vardır. ('Kalıcının' anlamı, stratejinin kullanımı nüfus içinde ciddi bir sıklığa ulaştığında, hiçbir alternatifin daha iyi bir çözüm getirmemesidir.) Bu diğer strateji şöyledir: "İyi huylu olarak başla ve diğerlerine kararsızlık hakkını tanı. Sonra, iyi eylemleri iyilikle karşıla ancak kötü eylemlerin intikamını al." Oyun teorisi dilinde bu strateji (ya da benzer strateji kümeleri) farklı isimlerle tanınır, Kısasa Kısas, Dişe Diş Kana Kan gibi. Bazı koşullar altında bu yöntem evrimsel olarak kalıcıdır çünkü karşılık vermenin hâkim olduğu bir nüfus içerisinde, tek bir kötü birey ve tek bir kayıtsız şartsız iyi birey bundan daha iyisini sunamayacaktır. Kısasa kısasın farklı daha karmaşık değişkenleri vardır ve yerine göre daha olumlu sonuçlar vermektedir.

Akrabalık ve karşılıklı etkiyi Darwinci bir dünyanın ikiz direkleri olarak tanımladım ancak bu ana direklerin üstünde duran ikincil yapılar vardır. Dil ve gevezeliğin olduğu sosyal topluluklarda ün önemlidir. Bir birey nezaketi ve soyluluğuyla ünlü olabilir. Bir diğeri kaypaklık, dolandırıcılık ve anlaşmanın kurallarını bozmak gibi özelliklerinden ötürü kötü şöhretli olabilir. Bir başka birey soyluluğuyla ünlüdür ancak içinde yaşadığı toplumda güven hissi, hilekârlığın acımasızca cezalandırılmasıyla kurulmuştur. Karşılıklı

özgeciliğin sade teorisinin herhangi bir tür hayvandan beklentisi, hayvanın türünün diğer üyelerinde bulunan bu gibi özelliklere karşı bilinçsiz bir duyarlılıkla davranmasıdır. Sosyal topluluklarda ünlerin yayılması için dilin gücünü kullanırız. Genelde bu dedikodu şeklindedir. X'in barda hesap ödememesinden kişisel olarak zarar görmenize gerek yoktur. X'in pinti olduğunu 'dedikodu gazetesinden' duyarsınız ya da (örneğe ironik bir karışıklık eklersek) bunu size ileten Y aslında korkunç bir yalancıdır. Ün önemlidir ve biyologlar, sadece sağlam bir "karşılık verici" değil ama aynı zamanda sağlam bir karşılık verici olarak bu sıfatın *ününü* beslemenin Darwinci bir sağ kalma değeri olduğunu onaylayacaklardır. Matt Ridley'in Namusun Kökeni *(The Origins of Virtue)*, Darwinci ahlakın tüm alanının berrak bir açıklaması olmasının yanı sıra, özellikle ün konusunda açıklayıcıdır.[1]

Norveçli ekonomist Thorstein Veblen ve farklı bir yöntem seçen İsrailli hayvan bilimci Amotz Zahavi bu konuya parlak bir fikirle katkıda bulunmuşlardır. Özgecil bağışlama, egemenlik ya da üstünlüğün bir reklamı olabilir. İnsanbilimciler bu görüşü Potlatch Etkisi olarak bilirler ki bu, Kuzey Batı Pasifik'teki kabilelerde, kabile reisi adaylarının yıkıcı zenginlikte şölen verme düellolarıyla birbirleriyle çekişmeleri geleneklerinden kaynaklanır. Olağanüstü durumlarda, misilleme niteliğindeki eğlencenin süresi taraflardan birinin kaynakları tükenene kadar devam eder, gelgelelim kazananın durumu da pek farklı değildir. Veblen'in 'çarpıcı tüketim' kavramı, çağdaş sahnenin birçok gözlemcisinin hassas yönünü bulur. Zahavi'nin katkısı seneler boyunca biyologlar tarafından önemsenmemiştir. Ancak en sonunda kuramcı Alan Grafen, zekâ dolu matematik modelleriyle onu savunmuş ve Potlatch görüşünün evrimsel bir uyarlamasını temin etmiştir. Zahavi Arap ötleğenlerini inceler. Bunlar küçük kahverengi kuşlardır. Sosyal gruplar halinde yaşarlar ve iş birliği yaparak ürerler. Tıpkı birçok küçük kuş türünde olduğu gibi, ötleğenler uyarı sesleri çıkarırlar ve ayrıca birbirlerine besin bağışlarlar. Bu gibi özgecil eylemlerin klasik bir Darwinci bakış açısıyla incelemesinde, öncelikle kuşlar arasındaki karşılıklı etki ve akrabalık ilişkileri mercek altına alınır. Bir ötleğen bir arkadaşını beslerken daha sonra bu arkadaşı tarafından beslenmeyi beklemekte midir? Ya da iyiliği alan kuş yakın bir genetik akraba mıdır? Zahavi'nin yorumu radikal olarak beklenmediktir. Baskın ötleğenler astlarını besleyerek nüfuz haklarını korurlar. Zahavi'nin hoşuna giden İnsabiçimci dili kullanırsak, baskın kuş

[1] Burada ün insanlardaki ünle sınırlı değildir. Kısa zaman önce hayvanlardaki karşılıklı özgeciliğin tipik durumlarından biri üzerinde uygulanmıştır: küçük çöpçü balığıyla bağlı olduğu büyük balık arasındaki ortakyaşar ilişkisi. Yaratıcı bir deneyde, hamarat temizlikçisi olacağı büyük balık tarafından incelenen bir çöpçü balığa, *Labroides dimidiatus*, temizlik yapmayı umursamayan rakip *Labroides*'lere kıyasla üstün görülüp, seçilir. R.Bshary ve A.S.Grutter'in 'bir çöpçü balığı etkileşiminde ışıltılığı ve görünümü değerlendirmesi' yazısını inceleyin, Nature 441, 22 Haziran 2006, 975-8.

şuna benzer bir şey söyler: "Sizden ne kadar üstün olduğuma bakın, yüksek bir dalda otururak kendimi atmacaların görüş sahasına sokacak kadar güçlüyüm. Yerde beslenen sürünün geriye kalanını uyarmak için bir nöbetçi gibi hareket edebiliyorum." Zahavi ve arkadaşlarının gözlemleri, ötleğenlerin tehlikeli nöbet görevi için etkince rekabet ettikleri fikrini beyan eder. Ve her ne zaman bir ast ötlegen baskın bir ötlegene besin sunma girişiminde bulunsa, bu aşikâr cömertlik şiddetle geri çevrilir. Zahavi'nin görüşünün özünde, üstünlük bildirilerinin doğruluğunun bildirilerin bedelleriyle kanıtlanması vardır. Sadece ve sadece gerçekten üstün bir birey külfetli bir hediye aracılığıyla üstünlüğünü bildirecek kadar güçlü olabilir. Bireyler, (örneğin eşlerini cezbederken) üstünlüğün pahalıya mal olan gösterileri, gösterişli cömertlikleri ve vatansever atılımlarıyla başarıyı satın alırlar.

Şimdi bireylerin birbirlerine karşı özgecil, cömert ya da 'dürüst' olmasını açıklayan dört sağlam Darwinci sebebimiz var. Bir: özgün bir durum olan genetik akrabalık. İki; karşılıklı etki: alınan iyiliklerin karşılanması ve geri ödeneceğini 'umarak' iyilikler sunma. Bunun sonrasında, üçüncü olarak, şefkat ve cömertlikle ün kazanmanın Darwinci yararı. Ve dört, eğer Zahavi haklıysa, dikkat çekici cömertliğin bir tür taklit edilemez, güvenilir bir bildiriye dönüşmesi ve bunun özgün bir ek fayda sağlaması.

Tarih öncesi zamanın büyük bölümünde insanoğlu bu dört tür özgeciliğin hepsinin evrimini güçlü bir şekilde desteklemiş koşullar altında yaşadı. Köylerde yaşadık ya da bundan daha önceleri, babunlar gibi ayrık, göçebe topluluklar halinde yaşadık ki bu topluluklar kısmen de olsa komşu köy ya da toplulukların uzağındaydı. Topluluk üyesi arkadaşlarımızın çoğu akrabanızdı ve diğer toplulukların üyelerinden çok daha yakın ilişkideydiniz; böylece akrabalık özgeciliğinin gelişmesi adına birçok fırsat doğdu. Ve, akraba ya da değil, hayatınız boyunca hep aynı kişilerle karşılaşmaya meyilliydiniz; böylece karşılıklı özgeciliğin gelişmesi için ideal koşullar doğdu. Bu koşullar ayrıca özgecilik ününüzü yerleştirmek adına da idealdi ve yine aynı ideal koşullar dikkat çekici cömertliğin ilanı için de geçerliydi. Eski insanlar da bu yollardan herhangi biri ya da dördünü de kullanarak, özgecilik yönündeki genetik eğilimlere önem vermişlerdi. İlkel çağ atalarımızın neden kendi kümeleri içindeki bireylere karşı iyi, diğer kümelerdekilere karşı kötü *(yabancı düşmanı)* olduğunu anlamak hiç de zor değildir. Ancak artık çoğumuz akrabalarımızla çevrelenmediğimiz büyük şehirlerde yaşıyoruz ve her gün bir daha asla karşılaşmayacağımız insanlarla tanışıyoruz; o halde neden hâlâ birbirimize ve hatta başka topluluklara ait bireylere karşı iyi huyluyuz?

Doğal seçilimin menzilini yanlış tanımlamamak burada önemlidir. Seçilim genleriniz için yararlı olanın kavranabilir bir farkındalığının evrimini desteklemez. Bu farkındalığın kavranabilir bir seviyeye ulaşması için yirminci yüzyıla kadar beklenilmesi gerekir ve günümüzde bile bunu bütünüyle kavrayanlar yalnızca küçük bir grup uzmanla sınırlıdır. Doğal seçilim el yordamlarını (göz kararı, parmak hesabı) destekler ve pratikte bu el yordamlarını inşa eden genleri destekleyerek işler. El yordamları, doğaları gereği, bazen teklerler. Bir kuşun beyninde, 'yuvanda ciyaklayan küçük şeylerle ilgilen ve kırmızı ağızlarına besin bırak' yordamı karakteristik olarak bu yordamı inşa eden genleri koruma etkisine sahiptir çünkü yetişkin kuşun yuvasında ciyaklayan ve ağız açanlar doğal olarak yetişkin kuşun kendi yavrularıdır. Bu yöntem bir şekilde (guguk kuşları tarafından fayda sağlamak için planlanarak yapılan şeyin sonucunda) başka bir yavru kuşun yuvaya girmesiyle tekler. Merhametli insani dürtümüz bu teklemelere tekabül ediyor olabilir mi? Bu dürtümüz, yavru bir guguk kuşunu büyütmek için canla başla mücadele eden bir çalıbülbülünün ebeveyn içgüdülerinin teklemesine benzemiyor mu? Daha yakın bir benzetmeyle, bir çocuğu evlat edinme insani dürtüsü. Hemen eklemeliyim ki buradaki 'tekleme' ifadesi sadece Darwinci anlama yöneliktir. Aşağılayıcı bir ima içermemektedir.

Benimsediğim, 'tekleme' ya da 'yan ürün' görüşü bu şekilde işler. Doğal seçilim, atalarımız zamanında, küçük ve durağan gruplar halinde, tıpkı babunlar gibi yaşadığımız dönemde beynimiz içinde özgecil dürtüler programladı. Bunu cinsel dürtüler, açlık dürtüleri, yabancı düşmanı dürtüler ve benzerleri takip etti. Zeki bir çift Darwinci görüşten faydalanarak cinsel dürtülerine dair en yüce sebebin üreme olduğunu kavrayabilir. Kadının doğum kontrol hapı kullandığı için hamile kalamayacağını bilirler. Ve bu bilgiye rağmen cinsel arzularının bir nebze dahi azalmadığını keşfederler. Cinsel arzu cinsel arzudur ve bireyin psikolojisi üzerindeki etkisi, cinsel arzuyu harekete geçiren temel Darwinci baskıdan bağımsızdır. Cinsel arzu, temel mantığından bağımsızca varolan güçlü bir dürtüdür.

Şefkat, özgecilik, cömertlik, duygudaşlık, merhamet konularında da aynı mantığın geçerli olduğunu iddia ediyorum. Atalar döneminde, yalnızca yakın akrabalık ve olası alış veriş meselelerinde özgecil olma fırsatımız vardı. Günümüzde bu kısıtlama yoktur ancak el yordamı süregelir. Neden böyle olmasın? Bu tıpkı cinsel arzu gibidir. Gözü yaşlı bir bahtsızla (akraba olmayan ve iyiliğin karşılığını veremeyecek) karşılaştığımızda acıma hissimize engel olamayacağımız gibi karşıt cinsten bir bireye karşı (kısır olabilir ya da üremesi başka bir sebeple imkânsızdır) şehvet hislerimizi de en-

gelleyemeyiz. Her ikisi de teklemedir, Darwinci tekleme: Mutluluk veren, değerli teklemeler.

Bir anlığına bu tür Darwinci esasların merhamet ve cömertlik gibi yüce duyguları alçaltmadığını ya da küçümsemediğini düşünün. Ve de cinsel arzuyu. Cinsel arzu, dilbilimsel kültürün sınırlarına girdiğinde, önemli şiir ve drama olarak yücelir: John Donne'nin aşk şiirleri ya da mesela *Romeo ve Juliet*. Ve elbette ki, akrabalığın tekleyen yönünde de aynı durum geçerlidir ve karşılıklı alış veriş temelli merhamette. Borcu olan birisine karşı merhamet, bağlam dışında bakıldığında, başka birisinin çocuğunu evlat edinmek kadar Darwinci değildir:

> Merhametin yapısı gereği zoraki değildir.
> Tıpkı gökyüzünden dünyaya
> Damlayan ılık bir yaz yağmuru gibidir.

Cinsel arzu, insani tutku ve çabanın büyük bölümünün arkasındaki, harekete geçirici bir etkidir ve bütünüyle bir teklemedir. Aynı görüşün cömert ve merhametli olma arzusu için de geçerli olmaması için hiçbir sebep yoktur. Atalarımız zamanında doğal seçilim için bu iki tür arzuyu inşa etmenin en iyi yolu el yordamlarını beyne yüklemekti. Bu yordamlar bugün de bizi etkilemektedir, şartlar yüzünden esas işlevlerini yitirdikleri zamanlarda bile.

Bu tür el yordamlarının üzerimizde hâlâ etkileri vardır, bu etkiler Kalvinist bir kaçınılmazlıkta değil ancak edebiyat, gelenek, görenek ve hukukun uygarlaştıran etkilerinin süzgecinden geçer; ve elbette dinin. Tıpkı ilkel cinsel arzu beyin yönteminin medeniyet süzgecinden geçerek Romeo ve Juliet'in aşk sahnelerinde ortaya çıkması gibi. Bize-karşı-onlar ilkel beyin yöntemleri de Capulet ve Montague aileleri arasındaki kan davası savaşlarında ortaya çıkar; özgecilik ve duygudaşlığın ilkel beyin yöntemleriyse Shakespeare'in son sahnesindeki zoraki barışmayla bizi neşelendirip alkışlatan bir tekleme olarak belirir.

AHLAKIN KÖKENİ HAKKINDA BİR DURUM ARAŞTIRMASI

Eğer ahlak yönümüz, tıpkı cinsel arzu gibi, gerçekten dinin ortaya çıkmasından önceki Darwinci geçmişimizin derinliklerinden kaynaklanıyorsa, insan zihni araştırmalarının bazı evrensel ahlaki kuralları gözler önüne sermesini beklemeliyiz ki bunlar coğrafik ve kültürel bariyerleri ve ayrıca daha da zorlu dini bariyerleri aşan kurallardır. Harvard'lı biyolog Marc Hauser kitabı Ahlaki Düşün-

celer: Doğa Evrensel Doğru ve Yanlış Anlayışımızı Nasıl Tasarladı *(Moral Minds: How Nature Designed our Universal Sense of Right and Wrong)* aslen ahlak filozofları tarafından öne sürülen, verimli bir dizi düşünce üzerinde yoğunlaşır. Hauser'in çalışması ayrıca ahlak filozoflarının düşünce yöntemlerini ortaya koyarak fazladan bir görevi yerine getirir. Ahlaki konulu kuramsal bir ikilem sunulur ve buna yanıt vermekte yaşayacağımız zorluk bize doğru ve yanlış algımız hakkında bir fikir verir. Burada Hauser'i felsefecilerin bir adım ötesine taşıyan, fiilen istatistiksel ölçümler ve psikolojik deneyler yapmasıdır. Örneğin, gerçek insanların ahlaki fikirlerini açığa kavuşturmak için Internet üzerinden anketler düzenlemiştir. Güncel bir bakış açısıyla göz atıldığında, ilginç bir durum ortaya çıkar; bu ikilemlerle yüzleşen insanlar çoğunlukla aynı kararda birleşirler ve bu uzlaşmaları öylesine kuvvetlidir ki gerekçelerini açık seçik belirtmekte dahi bu kadar kararlı davranamazlar. Bu sonuç, eğer beyinlerimizde inşa edilmiş bir ahlaki eğilim varsa beklememiz gereken bir sonuçtur, tıpkı cinsel içgüdümüz ya da yükseklik korkumuz gibi ya da Hauser'in deyimiyle dil kabiliyetimiz gibi (ayrıntılar medeniyetten medeniyete farklılık gösterir ancak gramerin temel yapısı evrenseldir.) Göreceğimiz üzere, insanların bu ahlak konulu testleri yanıtlama yöntemleri ve gerekçelerini belirtmekte yetersiz kalma durumları, dinsel inançlarından ya da inançsız olmalarından fazlasıyla bağımsızmış gibi görünüyor. Hauser'in kitabının mesajı şudur: (ki kanımca bizzat şu sözlerle ifade edecektir) "Ahlaki yargılarımızın kullanılması evrensel bir ahlaki gramerdir ve bu, olası bir ahlaki sistemler dizisini doğuracak ilkeleri barındırabilmek için milyonlarca yıl boyunca evrimleşmiş bir zihin yetisidir. Dilde olduğu gibi, ahlaki gramerimizi oluşturan ilkeler farkındalık radarının kontrol sahasının içindedir."

Hauser'in tipik ahlaki ikilemleri, birçok insanı öldürme tehdidi bulunan freni patlayan bir kamyon ya da bir demiryolu üzerinde kontrolsüzce ilerleyen 'tren' temalarının çeşitlemeleridir. En basit hikâyede, Denise isimli bir kişi makas kontrolünü sağlayan bir kolun başında hazırda beklemekte ve trenin yönünü değiştirebilecek konumda bulunmaktadır. Trenin yönünü değiştirdiğinde demiryolunun biraz ilerisinde, rayların üzerinde tuzağa düşmüş beş kişinin hayatını kurtarabilecektir. Ne yazık ki emin bölgede de (trenin yönü değiştiğinde gideceği bölge, yan yol) tuzağa düşmüş bir kişi vardır. Ancak burada yalnızca bir kişi vardır ve ana hatta tuzağa düşmüş beş kişi sayıca fazladır. Çoğu kişi Denise'in eğer zorunlu değilse bile kolu çekmesinin ve bu tek başına tuzağa düşmüş tek kişiyi gözden çıkararak diğer beş kişiyi kurtarmasının ahlaken hoş görülebilir olduğunda karar kılar. Bu test sırasında, bu tek

adamın Beethoven ya da Denise'in yakın bir arkadaşı olması gibi kuramsal olasılıklara aldırış etmiyoruz.

Bu felsefe deneyinin titiz detaylarında, insanı gittikçe daha da kızdıran bir ahlak bilmecesi silsilesi vardır. Eğer demiryoluna biraz ilerideki bir köprüden aşağı ağır bir engel atarak tren durdurulabiliyorsa ne olur? Yanıt basit: elbette bu ağır engeli atmalıyız. Ancak ya eldeki tek ağır engel köprünün trabzanlarında oturmuş gün batımını seyreden şişman bir adamsa? Hemen herkes bu adamı köprüden atmanın ahlak dışı bir davranış olduğunu onaylar; bu ikilem, Denise'nin kolu çekip, bir kişinin hayatıyla beş kişiyi kurtarma ikilemine çok benziyor olsa da. Çoğumuz ayrıntılarıyla ifade edemesek de bu iki durum arasında yaşamsal önemi olan bir fark olduğunu sezeriz.

Şişman adamı köprüden itmek, Hauser'in düşündüğü başka bir ikilemi akla getirir. Bir hastanedeki beş hasta ölmek üzeredir, her birinin farklı bir organı tükenmiştir. Eğer tüm bu beş tükenmiş organın yerine kendi organlarını verebilecek tek bir donör bulunabilirse bu hastaların hayatı kurtulacaktır ancak gönüllü donör olmak isteyen birisi çıkmaz. Sonra, cerrah bekleme odasında oturan sağlıklı bir adamı farkeder ki bu adamın gerekli beş organı da düzenli çalışmakta ve transplantasyon için uygundur. Bu durumda, hasta beş insanı kurtarmak için bu sağlıklı adamı öldürmenin ahlaklı bir davranış olduğunu söylemeye hazır hiç kimse bulunamamıştır.

Köprüdeki şişman adamda olduğu gibi, topluca paylaştığımız fikir masum sağlıklı adamın birdenbire kötü bir durumun içine atılmaması ve bedeni izni olmadan diğerlerinin sağlığı için kullanılmamasıdır. Immanuel Kant'ın kusursuzca ifade ettiği ilkeye göre, mantıklı bir varlık asla razı olmayacağı bir sona doğru sürüklenmemelidir. Bu son diğerlerinin yararına olsa dahi. Bu tanım, köprüdeki şişman adam ile (ya da hastanenin bekleme odasındaki adam ile) Denise'nin yolundaki adam arasındaki kritik farkı açıklar görünüyor. Köprüdeki şişman adam hareket halindeki treni durdurmak için olumlu yönde kullanılıyor. Bu, Kant ilkesini açık biçimde çiğnemektir. Emin bölgedeki adam ise ray üzerindeki beş kişinin hayatını kurtarmak için kullanılmamaktadır. Kullanılan sadece emin bölgedir ve bu adam orada durduğu için kör talihlidir. Peki farkı bu şekilde açıkladığımızda, neden bizi tatmin ediyor? Kant'a göre, bu katışıksız ahlaktır. Hauser'e göreyse, evrim sayesinde beynimize yerleşmiştir.

Kontrolden çıkmış trenle ilgili kuramsal şartlar giderek yaratıcılık kazanıyor ve ahlaki ikilemler de artarak dolambaçlı bir hal alıyor. Hauser kuramsal karakterler Ned ve Oscar'ın karşı karşıya kaldığı kuramsal ikilemleri karşılaştırır. Treni emin bölgeye yön-

lendirebilen Denise'nin çekeceği kolun aksine, Ned'in çekeceği kolun görevi, treni emin bir bölgeye yönlendirmenin ardından, tren tuzağa düşmüş beş kişiye yaklaşır yaklaşmaz tekrar ana patikaya yöneltmesidir. Bu ikilemde yalnızca kolu çekip trenin yolunu değiştirmek yeterli olmayacaktır: tren tekrar ana patikaya çıktığında ister istemez bu beş kişiye çarpacaktır. Ancak, tesadüfe bakın ki, tali patikada treni durdurabilecek kadar ağır bir adam oturmaktadır. Ned kolu çekip, trenin yönünü değiştirmeli midir? Burada çoğunluğun yanıtı, hayır yapmamalıdır. Ancak Denise ve Ned'in ikilemlerinin arasındaki fark nedir? Büyük ihtimalle insanlar içgüdüsel olarak Kant'ın ilkesini uygulamaktadırlar. Denise trenin beş insanı ezip geçmesini trenin yönünü değiştirerek engeller ve emin bölgedeki talihsiz kaza Rumsfeldian'ın etkileyici deyimiyle 'yardımcı zarardır.' Emin bölgedeki adam Denise tarafından insanları kurtarmak için kullanılmamıştır. Ned şişman adamı gerçekte treni durdurmak için *kullanır* ve insanların çoğu, (belki de düşünmeden) Kant ile birlikte (mükemmel ayrıntılarını düşünerek tasarlamıştır), bunun yaşamsal bir fark yarattığında hemfikirdir.

Oscar'ın ikilemi yeni bir farkı açığa çıkarır. Oscar'ın şartları Ned'inkiyle aynıdır, bir farkla, tali yolda treni durdurmaya yetecek kadar ağır büyük bir demir engel vardır. Oscar'ın kolu çekip trenin yönünü değiştirmekte tereddüt yaşamayacağı açıktır. Tabii yürüyüşe çıkan birisi demir engelin önünden geçmeyecekse. Bu kişi eğer Oscar kolu çekerse hiç kuşkusuz ölecektir, tıpkı Ned'in şişman adamında olduğu gibi. Buradaki fark Oscar'ın yürüyüşçüyü treni durdurmak için kullanmamasıdır: bu yürüyüşçünün ölümü Denise'nin ikileminde olduğu gibi bir yardımcı zarardır. Tıpkı Hauser ve Hauser'in denekleri gibi, Oscar'ın kolu çekme izni olduğu, Ned'inse olmadığını hissederim. Ama aynı zamanda kararımı haklı çıkarmanın epey güç olduğunu düşünürüm. Hauser'in bununla ilgili açıklaması, bu gibi ahlaki içgüdülerin genelde ayrıntılarıyla açıklanamadığı ancak her halükârda bunları güçlü bir şekilde benimsediğimiz yönündedir çünkü bu evrimsel bir mirastır.

Merak uyandırıcı bir insanbilimsel girişimle Hauser ve meslektaşları ahlak deneylerini, Kuna isimli bir Orta Amerika kabilesinin yaşantısına uyarladılar. Bu küçük kabilenin Batı Amerikalılarla olan ilişkisi zayıf, dinleriyse resmi değildi. Araştırmacılar "Bir hat üzerindeki tren" felsefe deneyini, kanolara doğru yüzen timsahlar gibi yöreye uygun eşdeğer örneklerle değiştirdiler. Adil küçük farklılıklara rağmen, Kuna kabilesi bizimkilerle aynı ahlaki kararları verdi.

Hauser'in bu kitapta yer alabilecek özgün görüşlerinden bir diğeri, dindar insanların ahlaki sezilerinin ateistlerden farklı olup olmadığıdır. Eğer ahlakımız dinden kaynaklanıyor olsaydı hiç kuş-

kusuz farklı olmalılardı. Ancak görünen o ki böyle bir fark yoktur. Ahlak felsefecisi Peter Singer[57] ile birlikte bir çalışma hazırlayan Hauser üç ikileme odaklandı ve dindar insanların fikirlerini ateistlerin fikirleriyle karşılaştırdı. Her durumda, deneklerden kuramsal bir eylemin ahlaki açıdan 'zorunlu', 'hoş görülebilir' ya da 'yasak' olması özelliklerinden birini seçmeleri istendi. Bu üç ikilem şöyle sıralanıyor:

1. Denise'nin ikilemi. İnsanların yüzde doksanı beş kişiyi kurtarmak için bir kişinin hayatını feda edip, trenin yönünü değiştirmenin hoş görülebilir olduğunu söyledi.
2. Bir gölde boğulmak üzere olan bir çocuk gördünüz ve etrafta sizden başka yardım edecek kimse yok. Çocuğu kurtarabilirsiniz ancak bunu yaptığınızda takım elbiseniz berbat olacak. İnsanların yüzde doksan yedisi çocuğu kurtarmanızın zorunlu olduğunu söyledi (ne tuhaftır ki geriye kalan yüzde üç takım elbisenin daha önemli olduğunu söyledi.)
3. Yukarıda tanımlanan organ nakli ikilemi. Deneklerin yüzde doksan yedisi bekleme odasında oturan sağlıklı adamı yakalamak ve organları için onu öldürmenin, diğer yandan organ için bekleyen beş kişiyi kurtarmanın, ahlaken yasak olduğunda hemfikir oldu.

Hauser ve Singer'in ortak çalışmasının temel sonucu, bu tür kararlar alınmasında dindar kişiler ve ateistler arasında istatistiksel, belirgin bir fark olmadığıdır. Bu sonuç benim ve diğer birçok kişinin benimsediği şu görüşle uyumlu görünüyor, yani iyi ya da kötü birisi olmak için Tanrıya ihtiyacımız yoktur.

EĞER TANRI YOKSA NEDEN İYİYİZ?

Soru bu şekilde yöneltildiğinde elbette alçaltıcı bir izlenim bırakır. Dindar bir insan bu soruyu bana bu şekilde sorduğunda (ki çoğu dindar bunu yapar) hemen şeytana uyar (!) ve şöyle meydan okurum: "Gerçekten iyi olmaya çalışmaktaki tek sebebin Tanrı'nın onayını ve ödülü almak ya da kınaması ve cezalandırmasından sakınmak mıdır? Bunun ahlaklı olmakla hiçbir ilgisi yoktur, bu yalnızca yağcılık etmektir, dalkavukluktur. Her hareketini hatta derin düşüncelerini gözleyen gökyüzündeki kontrol kamerası ya da kafanın içindeki çelik küçük ileti cihazını gizliden gizliye kollamaktır." Einstein'ın dediği gibi, "Eğer insanlar sadece cezalandırılmaktan korktukları ya da ödüllendirileceklerini umut ettikleri

için iyi kalplilerse, o halde gerçekten çok acınacak haldeyiz." Michael Shermer, Iyi ve Kötü'nün Bilimi'nde *(The Science of Good and Evil)* bunu "tartışma sonlandırıcısı" olarak isimlendirir. Eğer Tanrının yokluğunda, 'hırsızlık, tecavüz ve cinayet suçlarını işleyeceğinizi' onaylıyorsanız, ahlaksız bir insan olduğunuzu ifşa etmiş olursunuz 've sizi gördüğümüzde yönümüzü değiştirmemiz konusunda oldukça tedbirli davranırız.' Diğer yandan, eğer ilahi gözetim altında değilken dahi iyi bir insan olmayı sürdüreceğinizi söylerseniz, Tanrının varlığının iyi bireyler olmamız için zorunlu olduğu iddianızı kaçınılmazca sarsmış olursunuz. Birçok dindar kişinin dinin kendilerini iyi birer birey olma konusunda motive ettiğini düşündüklerini biliyorum, özellikle de kişisel günahkârlığı sistematik biçimde sömüren inançlardan birinin mensubu iseler.

Bana öyle geliyor ki Tanrıya inancımız aniden kayıplara karıştığında, hepimizin duygusuz ve bencil bir hedonist gibi hareket edeceğimizi ve şefkatten uzak, merhametsiz, cimri, iyilik sıfatını hak edecek hiçbir vasıf taşımayan kişilere dönüşeceğimizi düşünmek için oldukça düşük bir özsaygı gerekecektir. Dostoevsky'nin bu görüşte olduğuna geniş ölçüde inanılır. Bunun sebebi herhalde Ivan Karamazov'a laf yapıştırmak için kaleme aldığı şu yorumları olabilir:

> [Ivan] kutsal gözleminin ardından şöyle bir sonuç çıkardı; doğada insanın insanoğlunu sevmesi için bir kural kesinlikle yoktur ve eğer sevgi şimdiye dek tüm dünyada varolsaydı, bu doğa kanunlarının bir erdemi sayılamaz, bütünüyle insanın kendi ölümsüzlüğüne olan inancından kaynaklanırdı. Ayrıca kesin sözlerle şunu ekledi; doğa kanunlarını oluşturan etmen, ismen, insanın kendi ölümsüzlüğüne olan inancı bir kez yok olduğunda, insan yalnızca sevgi yeteneğini yitirmekle kalmayacak aynı zamanda bu dünyadaki yaşamını destekleyen yaşamsal etkileri de kaybedecek. Bundan başka, artık hiçbir şey ahlak dışı olmayacak, yamyamlık dahil her şey serbest olacak. Ve neticede, sanki tüm bunlar yetmezmiş gibi şunu ilan etti; siz ve benim gibi her birey (örneğin, kendi ölümsüzlüğüne ya da Tanrıya inanmayan birisi) için, doğa kanunu aniden değişerek eski din temelli kanunun tam zıt halini alacak ve egoizm, suç işlemeyi de kapsayarak, yalnızca hoşgörülebilir olmakla kalmayıp aynı zamanda insan yaşantısının en akılcı hatta en asil *varoluş sebebi* olarak zorunlu kılınacak. [58]

Safça denilebilir ancak ben Ivan Karamazov'un insan doğasına bakış açısından daha az alaycı bir bakış açısına yatkınımdır. Bencil ve suça yönelik davranmamızın önünün kesilmesi için gerçekten ge-

rek Tanrı gerekse birbirimiz tarafından kontrol altında tutulmamız gerekli midir? Şahsen bu gibi bir gözetime ihtiyacım olmadığına samimiyetle inanmak isterim ve sevgili okuyucular, siz de böyle düşünmüyor musunuz? Diğer taraftan, özgüvenimizi zayıflatırcasına, Steven Pinker'in Boş Film Tahtası'nda *(The Blank Slate)* tarif ettiği, Montreal'deki güvenlik güçleri grevindeki hayal kırıklığı yaratan deneyimine kulak vermeliyiz:

> Romantik 1960'larda, barışçılığıyla övünen Kanada'da genç bir delikanlı olarak, Bakunin anarşisinin sağlam bir taraftarıydım. Ebeveynlerimin, "eğer hükümet kolluk kuvvetlerini bir kenara iterse her yer cehenneme dönecektir" nasihatine gülüp geçmiştim. Rekabet içindeki tahminlerimiz 17 Ekim 1969, sabah saat 8:00'de Montreal kolluk kuvvetleri greve başladığında sınanmaya başlandı. Öğleye doğru saat 11:20'de ilk banka soygunu gerçekleşti. Öğlen olduğundaysa şehir merkezindeki dükkânların çoğu yağmalama yüzünden kapandı. Bu olaylar üzerinden daha birkaç saat geçmemişti ki, taksi şoförleri havaalanı müşterileri için kendileriyle rekabet halindeki bir limuzin kiralama şirketinin binasını ateşe verdiler. Bir keskin nişancı çatılardan birine çıkarak bir polis memurunu öldürdü. İsyancılar bazı otel ve restoranları bastı ve bir doktor banliyödeki evine giren bir hırsızı öldürdü. Günün sonunda, altı banka soyulmuş, neredeyse yüz dükkân yağmalanmış, on iki yangın başlatılmış, kırk araba dolusu dükkân camı kırılmış, şehir otoriteleri orduyu ve elbette Kanada Atlı Polislerini düzeni yeniden sağlamak adına çağırmadan evvel mülk zararı üç milyon doları aşmıştı. Bu belirleyici, deneysel sınav siyasi görüşlerimi sükûtu hayale uğratmıştı...

Belki de, insanların gözetim altında tutulmadıkları ya da Tanrı tarafından yönetilmedikleri zamanda iyi olmayı sürdüreceklerine inanarak Polyannacılık oynuyorumdur. Madalyonun diğer yüzünde, Montreal nüfusunun büyük çoğunluğu muhtemelen Tanrı inancı olan kişilerdi. Yeryüzü üzerindeki kolluk kuvvetleri kısa bir süreliğine sahneden yok olduğunda, Tanrı korkusu bu insanları bu kötülükleri yapmaktan neden alıkoymadı? Montreal grevi Tanrı inancının bizi iyi insanlar yaptığı varsayımını sınamak için oldukça sağlam bir doğal deney değil miydi? Ya da kinik (kötümser) H.L.Mencken keskin bir dille şu görüşünü bildirdiğinde haklı mıydı?: "İnsanlar dine ihtiyacımız var dediklerinde asıl imaları kolluk kuvvetlerine ihtiyacımız olduğudur."

Elbette polis güçleri grevdeyken tüm Montreal kötülük yapma peşinde değildi. Dindarların yağma ve yıkım olaylarına karşı dindar olmayanlara nazaran daha az eğilimli olup olmadığına dair

bir istatistiksel sonucun elimizde olmaması üzücü. Bu konu hakkında bilgisiz birisi olarak bir tahmin yaparsam eğer, dindarların yıkıp yağmalamaya daha eğilimli olduklarını söylerim. Sık sık şu iğneleyici yorumu duyarım, ateistler polise karşı direnmekten çekinirlermiş. Kim bilir belki de hapishanelerde çok az sayıda ateist olmasının nedeni budur (ki birkaç küçük kanıt olsaydı, bir sonuç çıkarmak daha basit olurdu elbette.) Ateizmin kesin bir şekilde ahlaklı olmanın seviyesini arttırdığını iddia etmiyorum, ama insancılık (hümanizm yani genelde ateizmin yolunu takip eden ahlâki sistem) büyük ihtimalle bu noktada başarılıdır. Bir diğer iyi olasılık ateizmin, yüksek eğitim, zekâ ya da özgür düşünce gibi bir üçüncü etmenle bağ kurması ve bunun suç dürtüsünü etkisizleştirebilmesidir. Mevcut bu tür araştırmaya dayalı ispatlar hiç kuşku yok ki dinin ahlakla olumlu yönde bir ilişkisi olduğu ortak görüşünü desteklemeyecektir. Bu gibi bağıntılı kanıtlar asla inandırıcı olamazlar ancak yine de Sam Harris[1] tarafından Hıristiyan Bir Ulusa Mektup'da *(Letter to a Christian Nation)* açığa vurulmuş aşağıdaki şu görüş çarpıcı etkidedir.

> Amerika'daki siyasi parti bağlılığı dindarlığın kusursuz bir göstergesi değilse de, 'kırmızı eyaletlerin' [Cumhuriyetçi] kırmızı olmalarındaki birincil sebebin muhafazakâr Hıristiyanların ezici siyasi baskısının olduğu bir sır değildir. Eğer Hıristiyan tutuculuğu ve toplumun sağlığı arasında güçlü bir bağ olsaydı, bunun belli başlı işaretlerini Amerika'nın kırmızı eyaletlerinde görebilmeliydik. Göremeyiz. "Şiddet içeren suç" oranları en düşük yirmi beş şehrin yüzde 62'si 'mavi' eyaletler [Demokrat], geriye kalan yüzde 38'i ise 'kırmızı' eyaletlerdir [Cumhuriyetçi]. Yirmi beş en tehlikeli şehrin, yüzde 76'sı kırmızı eyaletlerde, yüzde 24'ü mavi eyaletlerdedir. Aslında Amerika'daki en tehlikeli beş şehirden üçü dindar eyalet Teksas'tadır. "Ev soygunu" oranının en yüksek olduğu on iki eyalet kırmızıdır. "Hırsızlık" oranlarının en yüksek olduğu yirmi dokuz eyaletten yirmi dördü kırmızıdır. "Cinayet" oranının en yüksek olduğu yirmi iki eyaletten on yedisi kırmızıdır.[2]

Sistematik bir araştırma yukarıdaki bağıntılı veriyi desteklemeye hizmet edebilir. Dan Dennett, Büyüyü Bozmak'ta *(Breaking the Spell)*, yalnızca Harris'in kitabını değil ama benzer araştırmaları alaycı bir tavırla eleştirir:

[1] Sam Harris 1967 doğumlu, din ve nörobilim üzerine kitaplar yazmış Amerikalı bir yazardır. -*çev.n.*
[2] Amerika'daki bu renk düzeninin tam tersi İngiltere'de geçerlidir; mavi Muhafazakar Parti'nin rengidir ve kırmızı ise, dünyanın geriye kalanında olduğu gibi, siyasi sol ile geleneksel olarak bağdaştırılan renktir.

> Bu sonuçların dindarlar arasındaki en yüksek ahlaki erdemin klasik değerlerine çok sert bir saldırı olduğu aşikardır ve dinsel örgütler bu sonuçları çürütmek için er geç dikkate değer araştırmaları başlatmaya soyunacaklardır... Bu noktada emin olabileceğimiz bir nokta vardır, eğer ahlaki tutum ve dinsel bağlılık, uygulama ya da inanç arasında göze çarpan olumlu bir bağ var *ise* bu, yakın bir süreçte keşfedilecektir çünkü birçok dinsel örgüt geleneksel inançlarının ahlakla bilimsel bir ilişkisi olduğunu onaylamaya dünden razıdır. (Bu kişiler bilim inançlarını desteklediğinde, bilimin gerçekleri ortaya dökme gücünden oldukça etkilenirler.) Ayrıca bu tür bir bilimsel kanıtın teşhir edilmesi ne kadar gecikirse böyle bir kanıtın olmadığı yönündeki kuşkular da bir o kadar artacaktır.

Mantıklı birçok insan gözetimsiz ahlakın, polis grev yaptığı ya da gözetim kamerası kapatıldığında kayıplara karışan sahte ahlaktan daha doğru olduğunu onaylayacaktır ve ayrıca bu casus kameranın bir polis merkezinde olmasının ya da gökyüzündeki hayali bir kamera olmasının önemi yoktur. Ancak belki de 'eğer Tanrı yoksa neden iyi olmak için kendimizi kasalım?' sorusunu alaycı bir tavırla yorumlamak haksızlık olur.[1] Dindar bir düşünür daha içten bir dürüstlükle soruyu yorumlayabilir, "Eğer Tanrıya inanmıyorsanız, ortada herhangi kesin ahlaki normlar olduğuna inanmıyorsunuz demektir. Dünyadaki en kusursuz iradeyle iyi bir insan olmaya yönelebilirsiniz ancak neyin iyi neyin kötü olduğuna nasıl karar vereceksiniz? İyi ve kötü normlarınızı size en mükemmel şekilde belirtecek olan sadece dindir. Din olmasa iyi birisi olma yolunda ilerlerken tereddütler yaşar, uyduruk çözümler öne sürerdiniz. Bu, kural kitabı olmayan bir ahlaktır: Yerli yerine oturmamış bir ahlak. Eğer ahlak sadece bir seçim meselesiyse, Hitler de kendine özgü ırksal ilhamlı normlarına dayanarak ahlaklı olduğunu öne sürebilirdi. Ve ateistlerin hepsi farklı nurlarla (inançlarla) yaşamak adına kişisel seçimlerini bildirip, kolayca işin içinden sıyrılırlardı. Bunun aksine, bir Hıristiyan, bir Yahudi ya da bir Müslüman Hitler'in kesinlikle kötü olduğundan yola çıkarak kötülüğün mutlak bir anlamı olduğunu öne sürebilir ve bu anlam tüm zaman ve mekânlarda geçerlidir."

Eğer ahlaklı olmak için Tanrıya gereksinim duyduğumuz doğru olsaydı bile, bu elbette Tanrı'nın varlığını daha olası ya da daha çekici kılmazdı (birçok insan aradaki farkı söyleyemez.) Ancak konumuz bu değil. Kafamda canlandırdığım din savunucusu, Tanrıya yağcılık etmenin iyi yönde olmak için bir dinsel dürtü olduğunu hesaba katmaya gerek duymazdı. Bunun yerine şöyle bir öneri-

[1] H.L.Mencken, yine tipik kötümserlikle bilinci şöyle tanımlamıştır: birisinin bizi izleyebiliyor olacağı konusunda bizi uyaran iç ses.

de bulunurdu, iyi yönde olma *dürtüsü* her nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, "Tanrı olmadan neyin iyi olduğunun *belirlenmesinde* bir standart bulunamaz." Her birimiz doğrunun tanımını kendimizce yapıp, bu tanımlar ışığında hareket edebilirdik. Yalnızca dine dayalı ahlaki ilkeler saltçılık olarak tanımlanabilir (Mesela 'altın kuralın' aksine, ki genelde dinlerle birleşir fakat herhangi bir yerden kaynaklanabilir.) Iyi iyidir, kötü de kötü ve örneğin, birisinin acı çekip çekmediği gibi özel durumlar hakkında karar vermekle uğraşmayız. Hayali din savunucum sadece dinin neyin iyi olduğunun belirlenmesinde bir temel sunacağını öne sürerdi.

Bazı filozoflar, mesela Kant, dinsel olmayan kaynaklardan salt ahlak değerleri türetmeye çalışmışlardır. Kant, bizzat dindar birisi olarak ki bu o zamanda neredeyse kaçınılmaz bir olguydu[1], Tanrıya karşı hizmetten ziyade, hizmete karşı hizmet temelli bir ahlaki sistem yaratmayı denemiştir. Bildik açık buyruğu 'evrensel bir kanuna dönüşmesini istemeyeceğin kanunları uygulamamızı' bildirir. Bu yalan söyleme meselesiyle birebir örtüşüyor. İnsanların ilke gereği yalan söylediği bir dünyayı hayal edin ve burada yalan söylemek iyi ve ahlaklı bir davranış olarak değerlendirilsin. Böyle bir dünyada yalan söylemek bir süre sonra bir anlam taşımaz hale gelir. Yalan söylemek gerçekleri zan altına almayı gerektirecektir. Eğer bir ahlak ilkesi herkesin benimsemesini istediğimiz bir kavramsa, yalan söylemek ahlaki bir ilke olamaz çünkü bu ilke anlamsızlığıyla kendi kendine yıkılır. Yalan söylemek, bir yaşam kuralı olmakta doğası gereği güvenilmezdir. Konuyu genelleştirdiğimizde, bencillik ya da diğerlerinin güzel amaçlarına yönelik asalaklık beni etkileyebilir ve bana kişisel tatmin sunabilir. Ancak tüm toplumun bencil asalakçılığı bir ahlaki ilke olarak benimsemesini arzulamam, çünkü böyle bir şey olursa asalaklık edebileceğim kimse kalmaz.

Kantçı buyruk, doğruculuk ve diğer bazı konularda işe yarar görünüyor. Bunu ahlakın geneline yaymanın nasıl başarılacağını anlamak pek de kolay değildir. Kant'a rağmen, salt ahlaki değerlerin genelde din tarafından güdüldüğü konusunda hayali din savunucumla hemfikir olmak çekicidir. Ölümcül derecede hasta birisinin ızdırabına kendi isteği olmadan son vermek ilelebet yanlış mıdır? Kendi cinsiyetinizden birisiyle sevişmek her zaman yanlış mıdır? Bir embriyoyu öldürmek her zaman yanlış mıdır? Bunların yanlış olduğuna inanan birçok kişi vardır ve dayanakları kesindir. Kanıtlamaya ya da tartışmaya hiç gelmezler. Onlarla aynı fikirde olmadığınızda her kim olursanız olun vurulmanız gerekir: şaka yapıyorum; elbette Amerikan kürtaj kliniklerinde silahlı saldırıya uğrayan birkaç doktoru bunun dışında tutuyorum (bir sonraki bö-

[1] Bu, Kant'ın görüşlerinin herkesçe kabul edilmiş yorumudur. Ancak meşhur filozof A. C. Grayling'in makul savunmasına göre Kant zamanının dinsel toplantılarına katılsa da, gerçekte bir ateistti

lüme bakın). Gelgelelim, ne mutlu ki ahlak değerlerinin salt olmaları zorunlu değildir.

Doğru ve yanlışı belirlemek ahlak felsefecilerinin mesleki görevidir. Robert Hinde'nin az ve öz tanımıyla, ahlak felsefecileri "ahlaki kuralların, mantıkla oluşturulmalarının zorunlu olmamakla birlikte, mantığa dayalı savunmalarının yapılabilmesinde" hemfikirdirler.[89] Bu bilimciler kendilerini birçok farklı üslupla sınıflandırırlar ancak çağdaş terminoloji ışığında en büyük ayrım (Kant gibi) 'deontologlar' ve 'neticeciler' arasındadır (buna 'faydacı' Jeremy Bentham *(1748-1832)* da dahildir.) Deontoloji, ahlakın kurallara itaat etmekten ibaret olduğu inancı için kullanılan süslü bir isimdir. Gerçekteyse yükümlülük, görev bilimidir. Yunanca "bağlayıcı neden"'den gelir. Deontoloji salt ahlakçılıkla birebir aynı değildir ancak dinle ilgili bir kitaptaki çoğu amaç için bu fark üzerinde durmaya gerek yoktur. Saltçılar salt doğru ve salt yanlışlar olduğuna inanırlar, doğruluğu ispatlanmış buyruklar (yükümlülük, zorunluluklar) bu doğru ve yanlışların sonuçlarını etkilemez. Neticeciler daha bilgiç bir edayla bir eylemin ahlakının bu eylemin sonuçlarıyla değerlendirilmesini geçerli sayarlar. Neticeciliğin bir diğer uyarlaması Bentham ve arkadaşı James Mill *(1773-1836)* ve Mill'in oğlu John Stuart Mill *(1806-73)* ile özdeşleşmiş olan felsefe olan faydacılıktır. Faydacılık maalesef sıklıkla Bentham'ın şu belirsiz sloganıyla özetlenir: "En kalabalık nüfusun en büyük mutluluğu ahlak ve yasamanın kurulmasıdır."

Her saltçı görüş dinden türememiştir. Bununla birlikte, saltçı ahlakı dinin dışındaki zeminlerle müdafaa etmek epey güçtür. Aklıma gelen tek unsur vatanseverliktir, özellikle de savaş zamanlarında. Tanınmış İspanyol film yönetmeni Luis Bunuel'in de dediği gibi: "Tanrı ve Vatan yenilmesi mümkün olmayan bir ekiptir; tüm zulüm ve katliam rekorlarını ellerinde tutarlar." İnsanları silah altına almak önemli ölçüde sevdiklerinin vatani görev duygusuna bağlıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda genç erkeklere cesaret verenler askeri üniforma giymeyen kadınlardı.

> Ah, elbette sizi kaybetmek istemiyoruz ancak sanırız gitmeniz gerekiyor,
> Kralımızın ve ülkenizin size ihtiyacı var.

İnsanlar hem kendi ülkelerindeki hem de düşman ülkelerdeki vicdanlı muhalifleri küçümsediler çünkü vatanseverliğin daima salt erdem olduğuna inanılır. Profesyonel askerin 'ister haklı ister haksız, benim ülkem' görüşünden çok çok daha salt bir görüş bulmak zordur, çünkü bu slogan gelecekte bir günün politikacılarının düşman belleyeceği herkesi öldürmenin sözünü vermektir. Neticeci

usavarım siyasi kararları savaşa girme yönünde etkileyebilir ancak bir kez savaş ilanı yapıldığında, saltçı vatanseverlik dinin dışında asla görülmemiş bir güç ve etkiyle yeniden bayrağı devralır. Acımasız olmamaya öznel, neticeci ahlaki görüşleriyle ikna olmuş bir asker büyük olasılıkla kendisini askeri mahkemede bulacak ve belki de idam edilecektir.

Bu ahlak felsefesi tartışmasının sıçrama tahtası şu kuramsal dinsel iddiaydı ki buna göre bir Tanrı olmadan, ahlak göreceli ve isteğe bağlıdır. Kant ve diğer bilge ahlak felsefecilerinin görüşleri ve vatansever coşkunluğa doğuştan verilen onay hiçbir zaman salt ahlakın kaynakları olamamıştır. Bunun yerine kutsal kitaplar tercih edilmiş ve bu kitapların kayıtlara bakarak doğrulaması mümkün olmayan yorumlarından türetilen ahlaki kurallar daima muazzam bir güce sahip olmuştur. Doğrusu, kutsal kitap otoritesinin yandaşları kutsal kitaplarının tarihsel kaynakları konusunda üzücü seviyede az merak sergilerler (ki bu kaynaklar son derece temelsiz ve belirsizdir.) Bir sonraki bölüm ahlaklarını bu kutsal kitaplardan edindiklerini iddia eden insanların bunları aslında pratiğe hiçbir zaman dökmediklerini gösterecektir. Ve ayrıca bu insanların bile kalplerinin derinliklerinde kabul edecekleri sağlam bir fikir sunacağım.

BÖLÜM 7

'İyi' Kitap ve Değişen Ahlak Anlayışı

"Politika, esaretindeki binlerce insanı katletmiştir, din ise on binlercesini."

SEAN O'CASEY

Kutsal bir kitabın bir ahlak veya yaşam kuralları kaynağı olabilmesi iki yolla gerçekleşir. Bu yollardan birincisi doğrudan açıklamadır. Buna örnek olarak, Amerikan taşrasındaki medeniyet savaşlarında şiddetli bir tartışma konusu yaratmış olan On Emir'i verebiliriz. Diğer yolsa örnekle açıklamaktır: Bu yöntemde, Tanrı ya da kutsal kitapta adı geçen başka bir karakter (çağdaş jargonla) bir rol modeli görevi görebilir. Kutsal kitaba dayalı bu her iki yol, dinsel bir tutumla desteklendiğinde, (dinsel belirteçi mecazi anlamda kullanılmıştır ve kaynak gösterme amaçlıdır) dindar ya da inançsız, herhangi bir uygar kişinin (daha kibarını söylemem imkansız ama) iğrenç bulacağı bir ahlak sistemi doğuracaktır.

Dürüst olmak gerekirse, İncil'in büyük bölümünün sistemli bir biçimde zararlı olduğu söylenemez ancak bu kitap epey tuhaftır. Bu, bizim hiç tanımadığımız ve birbirlerini genellikle tanımayan yüzlerce anonim yazarın, editör ve kopyacının dokuz yüzyıl boyunca düzenlemeler yaparak, değiştirerek, tercüme ederek, saptırarak ve 'geliştirerek' karman çorman bir hale getirdikleri tutarsız belgelerden oluşmuş bir antoloji için gayet normal bir durumdur.[90] İncil'deki bariz tuhaflıkların açıklaması belki de budur. Ancak ne yazık ki bağnazlar garipliklerle dolu bu cilt kitabı bize ahlak ya da yaşam kurallarının gerçek kaynağı olarak sunmaktalar. Piskopos John Shelby Spong *Kutsal Kitabın Günahları*'nda (*The Sins of Scripture*) çok doğru bir şekilde gözlemlendiği gibi ahlaklarının temelini kelimesi kelimesi İncil'e dayandıran insanlar aslında İncil'i ne okumuş ne de anlamışlardır. Laf arasında, Piskopos Spong kendilerini Hıristiyan diye tanımlayanların çoğunun asla onaylamayacakları seviyede gelişmiş inançları olan, özgür düşünceli bir piskopostur ve nadir bir örnektir. Kısa süre önce Edinburgh Piskoposu sıfatıyla emekli olan İngiliz meslektaşı Richard Holloway de tıpkı onun gibi bir liberaldir. Hatta Holloway, kendisini bir 'iyileşmiş Hıristiyan' olarak tasvir eder. Onunla Edinburgh'da halka açık bir söyleşimiz olmuştu ki bu hayatımın en uyarıcı ve ilginç görüşmesiydi.[91]

Eski Ahit

Eski Ahit, Yaradılış'ı anlatmaya Nuh'un çok sevilen hikâyesiyle başlar. Bu hikâye Babil efsanesi Uta-Napiştim'den ileri gelir ve farklı birçok medeniyetin eski mitolojileriyle de ilişkilidir. Çifter çifter gemiye binen hayvanların efsanesi hiç kuşkusuz büyüleyicidir ancak bu hikâyedeki ahlaksızlığın boyutu dehşet vericidir. Tanrı insanoğluna kızar ve bunun sonucunda, (bir aile hariç) çocuklar da dâhil herkesi suda boğar. Bununla da yetinmeyerek, geride kalan (muhtemelen suçsuz) hayvanları da boğar.

Elbette öfkeli ilahiyatçılar Yaradılış kitabındaki hikâyelerin gerçeklik olarak kabul edilmemesi gerektiği protestosunda bulunacaklardır. Benim asıl anlatmak istediğim de zaten budur! Kutsal kitaplardaki bilgileri gerçek, simge ya da kinaye olarak sınıflandırır, ayıklar ve seçeriz. Bu gibi ayıklama ve seçimler bir kişisel karar meselesidir ve bu, az ya da çok bir ateistin şahsi ahlak kurallarını benimsemeyi seçmesine benzer ki bu mutlak bir temele dayanmayan öznel bir karardır. Eğer bu kararlardan biri 'geçersiz ahlak kuralları' sonucunu doğuruyorsa diğeri de aynı şekilde değerlendirilmelidir.

Doğrusu, kültürlü ilahiyatçıların tüm iyi niyetlerine rağmen, insanların korkutucu seviyede büyük bir çoğunluğu kendi kutsal kitaplarında anlatılan hikâyelerin, (örneğin Nuh tufanı) tümünün gerçek olduğunu düşünmektedir. Kamuoyu anketlerinin sonuçlarına göre, Amerikalı seçmenlerin yaklaşık olarak yüzde 50'si bu yönde karar vermiştir. Ayrıca, Asyalı din adamlarının çoğu çok açık biçimde, 2004 yılındaki tsunami felaketinin sebebinin, tektonik bir yer değiştirme değil ancak insani günahlar olduğunu iddia ettiler[92]; bu günah yelpazesi, barlarda içki içip, dans etmekten tutun, saçmasapan bir dinsel kuralı çiğnemeye kadar uzanır. Bu kişiler burunlarına kadar Nuh hikâyesine batmış ve kutsal kitap eğitimi hariç herşeyden bihaber olduklarına göre bu konuda onları kim suçlayabilir? Aldıkları eğitim yüzünden doğal felaketlerin insanoğlu meseleleriyle ilişkili olduğunu zanneder ve tektonik levhalar gibi kişisel olmaktan son derece uzak doğa olaylarını, insani kötü amellerin bir bedeliymiş gibi görürler. Diğer taraftan, bir tanrının (ya da bir tektonik levhanın) gücünün yetebileceği, dünyayı alt üst edebilecek olayların daima insanoğluyla ilgili olduğuna inanmak ne haddini bilmez bir benmerkezciliktir? İsteği, yaratma ve sonsuzluk olan ilahi bir varlık, neden suç işleyen küçük insancıklarla uğraşarak kendini tatmin etsin? Biz insanlar bu tarz havalara gireriz, hatta önemsiz, küçük 'günahlarımızı' abartıp, bunlara evrensel bir önem katarız!

Bir televizyon kanalı için, kürtaj karşıtı, seçkin din adamı Peder Michael Bray ile bir söyleşi yaptığımız esnada, ona evanjelik Hıristiyanların neden homoseksüellik gibi şahsi cinsel eğilimlere karşı sabit fikirli olduklarını sormuştum. Çünkü bu tarz özelliklerin diğer insanların hayatı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Peder bana meşru müdafaayı çağrıştıran bir tanım yapmıştı; Tanrı günahkârlarla dolu bir şehri doğal bir afetle cezalandırdığında, şehrin masum sakinleri 'boş yere ölme' tehlikesiyle karşılaşabilirlermiş. 2005 senesinde, kıyı şehir New Orleans *Katrina* isimli bir kasırganın etkisiyle bir sel felaketi yaşadı. Hemen ardından, Amerika'nın en tanınmış televanjelisti ve eski başkan adayı, peder

Pat Robertson'un, bu kasırgadan bir zamanlar New Orleans'da yaşamış lezbiyen bir komedyeni sorumlu tuttuğu haberi verilmişti.[1] Her şeye gücü yeten bir Tanrının günahkârları öldürmekte biraz daha belirli bir yaklaşım sergilemesi daha mantıklı olmaz mıydı? Mesela şehrin tamamı yok edileceğine, sadece günahı işleyen lezbiyen komedyen bir kalp krizi geçirebilirdi.

2005 Kasım ayında Pensilvanya Dover sakinleri, yerel okullarının eğitim müfredatına 'akıllı tasarımcı' öğrenimini zorla sokma girişiminde bulunarak şehirlerinin adını kötüye çıkaran (dalga geçmiyorum) ve tamamiyle tutucu kişilerden oluşmuş okul heyetini oyla görevden aldı. Pat Robertson tutucuların seçimin sonrasında demokratik bir yolla hezimete uğradığını duyar duymaz Dover'e amansız bir uyarı bildirisi gönderdi:

> "Dover'in hayırlı sakinlerine şunu söylemek isterim, eğer yaşadığınız bölgede bir felaket meydana gelirse Tanrıdan yardım istemeyin. Onu bir çırpıda şehrinizden yolladınız ve sorunlar baş gösterdiğinde (bu mutlaka olacaktır demiyorum), neden size yardım etmediği konusunda şaşırmayın. Eğer herhangi bir sorun yaşarsanız, oylarınızla Tanrıyı şehrinizden attığınızı hatırlamanız yeterlidir. Madem böyle yaptınız, o halde ondan yardım talep etmeyin çünkü yanınızda olmayabilir."[93]

Pat Robertson'un bu sözleri zararsız ve komik olabilir ancak günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde gücü ve yetkiyi elinde tutanlar onun bu görüşlerini sıkı bir tutumla savunmaktadır.

Nuh hikâyesine benzeyen Sodom ve Gomora'nın yıkımında, İbrahim'in yeğeni Lot şehirdeki tek dürüst insan olduğu için seçilmiş ve ailesiyle birlikte canı bağışlanmıştı. Şehir kükürte boğulmadan önce Lot'un kaçıp kurtulabilmesi için iki erkek melek onu uyarmak üzere Sodom'a gönderildi. Lot misafirperver birisi olarak melekleri evinde ağırladı ve bu sırada Sodom'daki tüm erkekler Lot'un evinin çevresinde toplanarak ondan melekleri kendilerine teslim etmesini istediler (daha başka?) Bu sayede melekleri sodomize[2] edebileceklerdi: "Bu gece senin evine gelen o adamlar nerede? Onları bize ver ki tanışalım" (Yaradılış 19: 5) Evet, 'tanışalım'

[1] İlk olarak http://datelinehollywood.com/archives/2005/09/05/katrina-blamed-on-gay-parades-ellen-degeneres-host-returns/ adresinde çıkan bu hikâyenin gerçek olup olmadığı bile belli değildir. Gerçek olsun olmasın çoğu insan buna inanmıştır ve inandırıcı olmasının sebebi hiç kuşkusuz bunun Robertson da dâhil olmak üzere evanjelik ruhban sınıfının Katrina gibi doğal yıkımlar sonrasında bildirdikleri alışıldık söylemlere benzemesidir. Bu konuyla ilgili olarak örneğin www.creationwiki.com/Image:2005_09_emw2510440.htm adresini ziyaret edebilirsiniz. Katrina hikâyesinin gerçekleri yansıtmadığını bildiren web sitesi www.snopes.com/katrina/katrina/robertson.asp; ayrıca Robertson'un geçmişte Orlando, Florida'daki Gay Gururu yürüyüşü için söylediği şu sözünü aktarır, 'Orlando halkını bir konuda uyarmak isterim. Bazı ciddi fırtınalarla karşılaşmak üzeresiniz ve eğer sizin yerinizde olsaydım bu bayrakları Tanrının yüzüne karşı sallamazdım.'

[2] Oğlancılaştırma. -çev.n.

sözcüğü Resmi Versiyon'daki klasik bir örtmecedir ve dolayısıyla metine oldukça gülünç bir hava katar. Lot'un bu isteği geri çevirerek gösterdiği yiğitlik, Tanrının onu Sodom'daki tek iyi insan olarak yaratırken aklının başka yerde olduğu fikrini uyandırmaktadır. Ancak Lot'un saçtığı ışık, yanıtındaki olumsuz ifadelerle kararır: "Yalvarırım kardeşlerim onlara kötülük yapmayın. Bakın, erkek eli değmemiş iki kızım var; yalvarırım bana izin verin ki size kızlarımı getireyim ve gözlerinize iyi gelsinler: ama bu adamlara hiçbir şey yapmayın: çünkü onlar benim çatımın altında korunuyorlar" (Yaradılış 19: 7-8)

Bu garip hikâye her ne anlam taşırsa taşısın, bu son derece dindar medeniyette kadınlara gösterilen saygı konusunda kesin fikirler verir. Hikâyenin devamında, Lot'un kızlarının bakireliğini feda etmesine gerek kalmaz çünkü melekler mucizevî bir şekilde yağmacıları kör eder ve geri püskürtmeyi başarırlar. Ardından Lot'a hayvanlarını ve ailesini de yanına alarak şehri terketmesini söylerler çünkü şehir yok edilmek üzeredir. Lot'un talihsiz karısı hariç tüm ev halkı kaçmayı başarır. Tanrı bu kadını şehirdeki patlamaları küçümser bir tavırla izlediği için cezalandırır ve bir sütuna dönüştürür (bunun Sodom halkının suçundan daha hafif bir suç olduğu düşünülse de.)

Lot'un iki kızı kısa süre sonra tekrar karşımıza çıkar. Annelerinin bir sütuna dönüşmesinin ardından, babalarıyla dağların arasındaki bir mağarada yaşamaya devam ederler. Uzun süredir erkek özlemi çektiklerinden babalarını sarhoş edip, onunla ilişkiye girmeyi planlarlar. O gece Lot büyük kızının yatağa girip çıktığını fark etmez ancak kızını hamile bırakacak kadar sarhoştur. Bir sonraki gece, iki kız bu sefer sıranın küçükte olduğunda hemfikirdir. Lot yine yatağına giren çıkan kızını fark edemeyecek kadar sarhoştur ve küçük kızını da hamile bırakır (Yaradılış 19:31-6). Eğer bu bozuk aile Sodom'un en ahlaklı ailesiyse, insan Tanrı ve kükürt cezasını anlayışla karşılayabilir.

Lot ve Sodomitlerin hikâyesi, esrarengiz biçimde Yargıçlar kitabının 19. Bölümünde taklit edilmiştir. Burada isimsiz bir Levit (papaz) cariyesiyle Gibeah'ta gezintiye çıkar. Geceyi konuksever yaşlı bir adamın evinde geçirirler. Akşam yemeği yedikleri sırada köyün erkekleri gelir ve kapıyı çalarlar. İstekleri yaşlı adamın erkek misafirini alıkoymak ve 'böylece onunla tanışabilmektir.' Yaşlı adam Lot ile benzer ifadeler kullanarak cevap verir: "Hayır kardeşlerim, hayır, yalvarırım size bu kadar kötü olmayın; evime misafir olmuş bu adama karşı aptal davranışlarda bulunmayın. Bakın burada bakire kızım var ve bir de misafirimin cariyesi; şimdi onları size teslim edeceğim, ardından onlarla ne isterseniz yapabilirsiniz; ancak bu adamı iğrenç işlerinize alet etmeyin.' *(Yargıçlar 19:23-*

4) Tekrar gürültülü ve net bir şekilde kadın düşmanlığı konusuna döndük. 'Onlara ne isterseniz yapabilirsiz' ifadesini özellikle ürpertici buluyorum. Bu papazın cariyesine ve kızına tecavüz edip, aşağılayarak keyif çatabilirsiniz ama her şeyin ötesinde bir erkek olan konuğuma karşı saygıda kusur etmemelisiniz. İki hikâye arasındaki benzerliğe karşın, Levit'in cariyesinin *akıbeti* Lot'un kızlarınınkinden daha kötüdür.

Levit cariyesini bu kalabalık erkek topluluğuna teslim eder ve sabaha kadar hepsi birer birer kadının ırzına geçerler: "Onunla tanıştılar ve sabaha kadar onu kötü emellerine alet ettiler: ve güneş doğarken gitmesine izin verdiler. Sonra, kadın gün ağarırken geri döndü ve sahibinin bulunduğu evin kapısının önüne geldiğinde yere düştü." *(Yargıçlar 19:25-6)* Sabah olduğunda, Levit cariyesini perişan bir vaziyette, yüzü koyun kapının eşiğinde yatarken bulur ve ona şöyle der: (günümüzde böylesine kalbi nasır tutmuş deriz) "Ayağa kalk ve yola koyulalım." Ancak kadın kımıldamaz. Çünkü ölmüştür. Böylelikle Levit 'eline bıçağı alır, cariyesinin bedenini sıkıca kavrar ve kadını kemikleriyle birlikte on iki parçaya ayırır. Kadının bedeninin parçalarını İsrail'in tüm kıyı bölgelerine gönderir.' Evet doğru okudunuz. Yargıçlar 19. Bölüm 29. sayfadan kontrol edebilirsiniz. Bu hikâye İncil'in eşsiz tuhaflıklarıyla makul bir şekilde kıyaslanabilir. Levit hikâyesi Lot'un hikâyesine çok benzemektedir ve insanın aklına bu el yazması metinlerin manastır yazıhanesinin raflarındaki özel yerlerinin yanlışlıkla karıştırılmış olabileceği ihtimali geliyor: kutsal metinlerin değişken asıllarının açıklaması büyük ihtimalle bu olmalı.

Lot'un amcası İbrahim üç 'büyük' tektanrılı dinin kurucu babasıdır. İbrahim, ataerkili konumu sayesinde insanlar tarafından bir rol modeli olarak kabul edilmek konusunda neredeyse Tanrı kadar avantajlıdır. Ancak çağdaş ahlakçıların onun yolunu takip etmesini sağlayan nedir? Öncelikle, uzun yaşantısının başlarında karısıyla birlikte Mısır'a giden İbrahim bu ülkedeki kıtlığa çare bulacaktır. Çok güzel bir kadın olan karısının Mısırlılara cazip geleceğini fark eden İbrahim, onun kocası olduğu için kendi hayatının tehlikeye girebileceğini düşünür. Bu yüzden eşini Mısır halkına ve Firavun'a kız kardeşi olarak tanıtır. Sarah, bu sıfatı sayesinde Firavun'un haremine girer ve bunun sonucunda, İbrahim Firavun'un dostluğundan faydalanarak zengin olur. Fakat Tanrı bu sıcak yakınlaşmayı uygun bulmamış, Firavun'a ve ülkesine birçok kötülük göndermeye karar vermiştir (ama İbrahim'e göndermez.) Üzüntüsünü gizleyemeyen Firavun, İbrahim'e neden karısını kız kardeşi olarak tanıttığını sorar. Ve ardından karısını İbrahim'e teslim eder ve ikisini birden Mısır'dan atar. *(Yaradılış 12: 18-19)* Tuhaftır ki çift daha sonra aynı oyunu Gerar Kralı Abimelek'e oy-

nar. İbrahim bu kralı da karısı Sarah ile evlenmeye ikna eder ve karısını bir kez daha kız kardeşi olarak tanıtır. *(Yaradılış 20: 2-5)* Bu kral da Firavun'a benzer şeyler söyleyerek öfkesini dile getirir ki her iki kralın duygularını paylaşmamak elde değil. İki olay arasındaki bu benzerlik hakiki kaypaklığın göstergesi midir?

İbrahim'in hikâyesindeki bu tür tatsız olaylar, oğlu Isaac'i kurban etmesi ahlaksızlığıyla kıyaslandığında hafif kalır. (İslami kutsal metinlerinde, aynı hikâyede İbrahim'in diğer oğlu İsmail'den söz edilir.) Tanrı İbrahim'e çok sevdiği oğlunu yakarak kurban etmesini emreder. İbrahim bir sunak hazırlar, yakacak odun tedarik eder ve Isaac'in ellerini ve ayaklarını bağlayarak sunağa yerleştirir. Tam ateşe verirken bir melek çıkagelir ve Tanrının planındaki bir son dakika değişikliğini bildirerek İbrahim'i durdurur: Tanrı yalnızca şaka yapmıştır, aslında İbrahim'i 'ayartmış' ve bu şekilde inancını sınamıştır. Çağdaş bir ahlakçı bir çocuğun bu tür bir psikolojik sarsıntıdan nasıl kurtulacağını bilemeyebilir ki çocuğun işi epey zordur. Çağdaş ahlak normları göz önüne alındığında bu tatsız hikâye, çocuk istismarına, asimetrik güçlerin ilişkisindeki zorbalığa ve diğer taraftan, Nuremberg savunmasının ilk kayıtlı kullanımına örnek teşkil eder: "Ben yalnızca emirlere uyuyordum." Oysa bu efsane üç tektanrılı dinin de başlıca efsanelerindendir.

Çağdaş ilahiyatçılar yine karşı çıkacaklardır; İbrahim'in oğlu Isaac'i kurban etme hikâyesi gerçek bir olay olarak görülmemelidir. Ve yine söylüyorum, bu iddiaya uygun bir eleştiri iki başlığa ayrılır. Birincisi, günümüzde birçok insan kendi kutsal kitaplarındaki olayların hepsinin gerçek olduğunu düşünmektedir ve bu sözde gerçekliklerin biz geriye kalanlar üzerinde baskın bir siyasi gücü vardır, özellikle ABD ve İslam dünyasında. İkincisi, eğer bu olaylar gerçek değilse, bunlardan nasıl bir anlam çıkarmalıyız? Bir kinaye olarak mı düşünmeliyiz? O halde kinayeler hangi sonuçlara gebedir? Övülmeye değer hiçbir sonuç çıkmayacağından emin olabilirsiniz. Bir ahlaki ders mi çıkarmalıyız? Böylesi berbat hikâyelerden nasıl bir ders çıkarılabilir? Burada kanıtlamaya çalıştığım tek iddiamın, ahlak kurallarımızı kutsal yazınlardan sağlamadığımız olduğunu hatırlatırım. Eğer sağlıyor olsaydık, metinler arasından güzel olanları ayıklayıp seçer, iğrenç olanları kabul etmezdik. Ancak bunun sonrasında hangi öykülerin ahlaken uygun olduğunu belirlemek için bağımsız bir kıstasa ihtiyacımız olacaktır: ve bu öyle bir kıstas olmalıdır ki kaynağı her ne olursa olsun kutsal metinler olmamalı ve elbette, dindar ya da değil herkes için geçerli olmalıdır.

Din savunucuları bu içler acısı hikâyedeki Tanrının anlayışlı bir yapıda olduğunu bile söylerler. Isaac'in hayatını son dakikada bağışlaması iyi bir şey değil midir? Bu korkunç öykünün bu tür bir anlayışla savunulmasından rahatsız olan okurlarım için, daha

mutsuz bir sonla biten farklı bir insan kurban etme hikâyesinden bahsedeceğim. Yargıçlar bölüm 11'de askeri lider Jephthah, Tanrıyla bir pazarlığa girişir; eğer Tanrı Jephthah'ın Ammonlar karşısında zafer kazanmasını sağlama alırsa Jephthah ona bir kurban verecektir, 'savaştan döndüğümde evimi ziyaret etmeye gelen ilk kişiyi yakarak sana kurban edeceğim.' Jephthah gerçekten de Ammonları yener (Yargıçlar kitabına göre 'çok büyük bir katliam yapar') ve eve zaferle döner. Beklenildiği gibi, kızı, tek çocuğu onu kutlamak için eve gelir (tef çalarak, dans ederek) ve (eyvah!) eve ilk giren canlı varlık kızıdır. Jephthah üzüntüsünden giysilerini yırtar ancak çaresizlik içindedir. Tanrı kurbanını beklerken, koşullar altında ezilen kız kedere bürünerek kurban edilmeyi kabul eder ancak bir şartı vardır; iki aylığına dağa çıkıp, bakireliği için ağıt yakmak ister. İki ayın sonunda tıpış tıpış eve döner ve Jephthah onu pişirir. Tanrı, bu hikâyede müdahale ederek kızı kurtarmayı uygun görmez.

Cennet vaat ettiği halkın rakip bir tanrıyla flört etmesi yüzünden en heybetli hiddetini gösteren bir Tanrının bu tutumu en zararlı türden cinsel kıskançlığa benzer. Ve yine, çağdaş bir ahlakçı böyle bir tanrıyı iyi bir rol modeli olarak görmekten sakınmalıdır. Cinsel sadakatsizliğin baştan çıkarma gücü, sadakatli insanlarca bile kolayca kavranabilir. Ayrıca, bu bir kurgu ve drama esasıdır, Shakespeare öykülerinden yatak odası farsına kadar. Fakat yabancı tanrılarla kırıştırmanın görünürde dayanılmaz cazibesi biz çağdaş insanlarca kavranması epey güç bir duygudur. Benim saf bakış açımla 'Benden başka tanrın olmamalı' emri akılda tutması kolay bir emirdir: 'Komşunun karısına gıpta etmemelisin' ile kıyaslandığında oldukça basit bir görev olduğu düşünülebilir. Ya da 'komşunun kalçasına' (ya da öküzüne.) Ancak Eski Ahit'in başından sonuna kadar, tıpkı yatak odası farsındaki sabit düzende olduğu gibi, Tanrı bir anlığına arkasını döner dönmez İsrail Oğulları onu terk eder ve Baal'a tapınırlar ya da bir fahişenin heykeline veya altın bir buzağıya ki bunlar hep bir felaketle sonuçlanır...[1]

Musa üç tektanrılı dinin mensupları için İbrahim'den daha iyi bir rol modelidir. İbrahim ilk resuldur ancak eğer Yahudiliğin ve ondan türeyen dinlerin öğreti aşılayan kurucusundan bahsediyorsak bu Musa'dır. Altın buzağı bölümünde, Musa tehlikesiz koşullarda Sina Dağı'na gidip gelir, Tanrıyla sohbet eder Tanrının oyduğu taş tabletleri alır. Bu sırada aşağıdaki insanlar yeni tanrılar aramakta hiç vakit kaybetmezler (dağa *dokunmamak* konusunda kendilerini zor zapteden insanlar ölüm acıları çekerler.)

[1] Bu müzahi açıdan zengin fikri bana sunan kişi ilginçtir ki bunu *Beyond the Fringe* skeçine hiçbir zaman koymamış olan Jonathan Miller'dir. Ona ayrıca bu fikri anlamamı sağlayan bilumel kitap *Halbertal ve Margalit* tavsiyesi için teşekkür ederim.

> "Musa'nın dağdan inmekte geç kaldığını görenler Aaron'un etrafında toplandılar ve ona Yukarı çık, bize önderlik edecek tanrılar bul; bizi Mısır'dan uzaklaştıran Musa bizi yarı yolda bıraktı ve artık onun tanrısını istemiyoruz." (Göç 32:1)

Aaron herkesi altınları bir araya toplayıp eritmeye ve altın bir buzağı yaratmaya ikna eder. Bu yeni icat edilen tanrı için bir de sunak yaparlar ki herkes kurban vermeye başlasın.

Aslında Tanrının arkasından bu tür işler çevirmemeleri gerektiğini aylak aylak gezinen bir deliden daha iyi bilmeleri gerekirdi. Tanrı yüksek bir dağın tepesinde olabilirdi ancak her şeyi bilme gücü olduğundan emir kulu Musa'yı hemen aşağı gönderdi. Musa ellerinde Tanrının On Emir'i yazdığı taş tabletlerle aceleyle dağdan indi ve halkının yanına vardı. Ve gelir gelmez altın buzağıyı gördü. Gördükleri karşısında öfkesinden deliye dönen Musa tabletleri elinden düşürerek kırdı (Tanrı daha sonra ona yedek bir tablet seti verdi ve sorun çözüldü.) Musa altın buzağıyı kaptığı gibi yaktı, toza çevirdi, bu tozu suyla karıştırıp insanlara yutturdu. Ardından Levi'nin papazvari kabilesindeki herkesin ellerine bir kılıç alarak mümkün olduğunca insanı öldürmelerini emretti. Öldürülen kişi sayısa üç yüze kadar çıktı. Bu Tanrının kıskançlık krizinin yatışması için yeterli bir rakam olabilirdi. Ancak yetmedi. Tanrının öfkesi bir türlü sonlanmadı. Bu korkunç bölümün son satırlarında, Tanrı büyük katliamdan geriye kalan insanların üzerine bir veba salgını gönderdi, 'çünkü Aaron'un isteği üzerine altın bir buzağı yaptılar.'

Rakamlar kitabı (Eski Ahit'te 4. Kitap) Tanrının Musa'yı Mudyani'lere saldırmak üzere kışkırtmasının hikâyesini anlatır. Musa'nın ordusu bir çırpıda tüm erkekleri köle yapmayı becerir ve ardından tüm Mudyani şehirleri küllere karışır, ancak kadın ve çocukları öldürmezler. Askerlerin merhamet zaafı Musa'yı çileden çıkarır ve bakire olmayan tüm kadınlar ve tüm erkek çocukların öldürülmesini emreder. "Fakat, bir erkekle asla yatmamış tüm kadınları kendinize ayırın." (Rakamlar 31: 18) Hayır hayır, Musa çağdaş ahlakçılar için iyi bir rol modeli olamaz.

Çağcıl dindar yazarlar Mudyani katliamına şu ya da bu sembolik ya da allegorik (kinaye) anlamı yükleseler de, buradaki sembolizmin hedefi tamamiyle ters yöndedir. Zavallı Mudyaniler. İncil'i okuyan herhangi birisinin de ayırt edebileceği gibi, kendi ülkelerinde bir soykırımın kurbanı olurlar. Yine de Hıristiyan irfanında, isimleri yalnızca şu bildik ilahide vardır (aradan elli yıl geçmesine rağmen iki farklı minör makamda hâlâ ezberden okuyabildiğim bir ilahi):

Hıristiyan, onları gördün mü
Kutsal topraklardayken?
Mudyanı askerleri
Nasıl etrafta sinsice gezindiler?
Hıristiyan ayaklandı ve onları cezalandırdı,
Zaferleri sayıp, yenilgiyi umursamadı
Onları cezalandırdı
Kutsal hacın erdemiyle.

Zavallı, çamur atılmış, katledilmiş Mudyanilerin sadece bir Viktorya ilahisindeki evrensel bir kötülüğün şiirsel sembolleri olarak anılmaları ne üzücü.

Rakip tanrı Baal'ın tutarsız tapınma karşısında kalıcı bir çözümü varmış gibi görünüyor. Rakamlar bölüm 25'te, İsrailliler kendi tanrılarını bırakıp Baal'a kurban vermek üzere Moabite kadınları tarafından kandırılırlar. Tanrı yine karakteristik bir öfkeyle tepki verir ve Musa'ya şöyle der: "İnsanların hepsinin kafasını kes ve güneşe doğru, Tanrının huzurunda as ki Tanrının öfkesinin ateşi İsrail'in üstünden kalkabilsin." Rakip tanrılarla flört etme günahına karşı takınılan olağandışı kindar tutuma şaşırmadan edemiyorum. Çağdaş adalet ve değer yargılarımız düşünüldüğünde bu, kızınızı bir toplu tecavüze sunmakla kıyaslandığında daha küçük bir günahtır. Bu, kutsal metinlerle çağdaş ahlak anlayışı arasındaki kopukluğun göstergelerinden birisidir. Tanrının kıskançlık öfkesi, hiç kuşkusuz ki *mem* teorisi ve bir *mem* havuzunda sağ kalmak isteyen bir ilahi varlığın gerek duyacağı özellikler akla getirildiğinde kolayca kavranılabilir.

Tanrının öbür tanrıları çılgınlık seviyesinde kıskanması trajikomedisi, Eski Ahit'in genelinde sıkça tekrarlanır. Bu tutum On Emir'in birincisinde egemendir (Musa'nın kırdığı tabletlerdeki: Göç 20, Deuteronomy 5.) Ayrıca Tanrının kırık tabletlerin yerine gönderdiği yedek emirlerde de (az çok faklılık gösterir) göze çarpar (Göç 34). Görünen o ki talihsiz Amurrular, Kenanlılar, Hititler, Perizzitler, Hivitler ve Jebusitleri anayurtlarından kovacağına söz veren Tanrı için asıl önemli konu: rakip *tanrılardır*!

> "...mihraplarını yok etmeli, heykellerini kırmalı ve ağaçlarını kesmelisin. Bunu yap ki başka tanrıya tapmasınlar: adı Kıskanç olan ve sahiden kıskanç bir Tanrı'ya tapsınlar. Bölgenin sakinleriyle bir anlaşma yaptın ve onlar tanrılarını aldattı ve tanrılarına kurban verdiler ve birisi seni çağırdı ve sen onun kurbanından yedin; kızlarını ve oğullarını aldın ve kızları tanrılarını aldattı ve bu oğlanlar da tanrılarını aldattı. Eritilmiş altından tanrılar yaratmamalısın" (Göç 34: 13-17)

Biliyorum, evet, elbette elbette, zaman değişti ve günümüz din önderleri (Taliban ve benzerleri veya Amerikan Hıristiyan dernekleri hariç) Musa gibi düşünmemekteler. Benim tüm anlatmak istediğim de zaten budur. Tek kanıtlamak istediğim, çağdaş ahlak anlayışının her kaynağının İncil olmadığıdır. Din savunucuları dinin iyinin ve kötünün belirlenmesinde bir tür rota sunduğunu öne sürerek işin içinden sıyrılamazlar; ki bu, ateistler için geçerli olmayan ayrıcalıklı bir kaynaktır. Seçilmiş metinlerin birer gerçeklik değil ancak 'sembolik' olarak yorumlanması gerektiğini iddia etseler de bundan kurtulamazlar ki bu onların en gözde taktikleridir. Hangi pasajların sembolik hangilerinin gerçek olduğu *hükmünü verirken kıstasımız ne olacak?*

Joshua kitabına göre, Musa kanlı bir amacın başına getirilir ve bir etnik temizlik başlamış olur. Bu metin kayda geçirdiği kana susamış katliamlar ve bu katliamlara sebep olan yabancı düşmanlığına yatkınlıkla dikkat çekicidir. Şu büyüleyici eski şarkı bu yatkınlığı bir tür sevinç hissiyle harmanlar: "Joshua Jericho savaşını üstlendi ve duvarlar yıkılmaya başladı... İyi, yaşlı Joshua gibisi yoktur, Jericho savaşında. İyi kalpli, yaşlı Joshua 'şehirde taş üstünde taş kalmayana, tüm erkek, kadın ve çocuklar ve de öküzler, koyunlar kılıcın tadına bakana kadar' hiç dinlenmedi" (Joshua 6:21).

İlahiyatçılar yine bu olayın da gerçek olmadığı protestosunda bulunacaktır. Aslında bir bakıma haklılar; tarihsel kayıtlara göre duvarlar sadece bağıran ve boru çalan erkeklerin sesleriyle yıkılmış, demek ki olay gerçek değil. Ancak mesele başka. Gerçek ya da değil İncil bize bir ahlak kuralları kaynağı olarak dayatılmaktadır. Ve İncil'de, Joshua'nın Jericho şehrini yok etmesi ve Vadedilmiş Topraklar'ın istilası genel hatlarıyla ele alındığında, ahlaken Hitler'in Polonya'yı istilasından ya da Saddam Hüseyin'in Kürtleri ve Şiileri katletmesinden farksızdır. İncil ilginç bir kurgusal şiir çalışması olabilir ancak çocuklarımıza bir ahlak anlayışı şekillendirmeleri adına vermeniz gereken türden bir kitap değildir. Aslında Jericho'daki Joshua hikâyesi, çocuk ahlakı konusunda etkili bir deney konusu olabilir ve bunu bu bölümün devamında inceleyeceğiz.

Bu arada, hikâyedeki Tanrı karakterinin Vadedilmiş Toprakların zaptedilmesinin beraberinde gelen soykırım ve katliamlar karşısında endişe ya da vicdani rahatsızlık duyduğunu sanmayın. Bunun tam aksine, örneğin Deuteronomy 20'deki emirleri, fazlasıyla insafsız ve nettir. Bu önemli şehirde yaşayagelmiş insanlar ile buradan çok uzakta yaşayanlar arasında gözle görülür, elle tutulur bir ayrım yapar. Yörenin sahibi olan halk barış içinde teslim olmaya davet edilebilirdi. Eğer bu teklifi reddederlerse, tüm erkekler öl-

dürülür, kadınlarsa çoğalmak için korunurdu. Bu bir parça insani tutumun aksine, vadedilmiş *Lebensraum*'da önceden beri yaşayan zavallı kabilelere layık görülen tutuma bakın: "Tanrının size miras bıraktığı bu şehirlerde, nefes alan herşeyi yok etmelisin: Ama onları tamamen yeryüzünden silmelisin; ismen, Hititler ve Amurrular, Kenanlılar ve Perizzitler, Hivitler ve Jebusitler; Tanrın sana bunu emrediyor."

İncil'in dürüstlüğe ilham verdiği görüşünü destekleyen insanlar acaba bu kitabın içinde gerçekte neler yazdığının farkında mıdırlar? Leviticus 20'ye göre, aşağıda belirttiğim saldırılar ölüm cezası gerektiriyor: ebeveynlerine büyü yapmak; zina yapmak; üvey annenle ya da gelininle cinsel ilişkiye girmek; homoseksüellik; bir kadın ve kızlarıyla evlenmek; hayvanlarla cinsel ilişkiye girmek (ve ek olarak, yaralanan ya da hor görülen sözkonusu suçsuz hayvan da ölüm cezasına çarptırılır.) Ayrıca, sebt gününde çalışırsanız hiç kuşkusuz idam edilmelisiniz: bu görüşün Eski Ahit boyunca sık sık altı çizilir. Rakamlar 15'de, İsrail Oğulları ormanda yasak günü dinlemeden dal parçaları toplayan bir adam bulurlar. Önünü kestikten sonra, Tanrıya ona ne ceza verilmesi gerektiği sorarlar. Sonuca bakın ki Tanrı o gün ödün verecek havada değildir. "Ve Tanrı Musa'ya adamın kesinlikle öldürülmesi gerektiğini bildirir: Cemaatin tüm bireyleri onu taşa tutmalı ve bu ceza, yerleşke dışında gerçekleştirilmelidir. Ve cemaat adamı yerleşkenin dışına götürdü ve taşlayarak öldürdü." Yakacak odun toplayan bu kabahatsiz adam için üzülen bir karısı ve çocukları var mıdır? Adam ilk taşlar gelmeye başladığında korkuyla inlemiş ve yaylım ateşi kafasına isabet etmeye başladığında acılar içinde çığlıklar atmış mıdır? Bu hikâyelerle ilgili beni asıl şaşırtan durum, bu olayların gerçekten meydana gelmemiş olmaları değildir. Büyük ihtimalle gerçek değiller. Şaşkınlıktan ağzımın açık kalmasına neden olan, günümüz modern insanlarının hayatlarına Yahweh gibi tüyler ürpertici bir rol modelinin yaptıklarıyla yön vermeleridir; ve daha da kötüsü, otoriter bir üslupla bu zararlı canavarı (ister gerçek ister kurgu) biz geriye kalanlara zorla benimsetmeye uğraşmalarıdır.

Ne vahimdir ki, Aydınlanma çağı insanlarının fazlasıyla laik görüşlerle kurduğu büyük cumhuriyet olan Amerika'daki On Emir savunucularının siyasi gücü, kınanacak, üzünülecek seviyede etkilidir. Eğer On Emir'i ciddiye alacaksak, yanlış tanrılara tapmayı ve resim ya da heykel simgeler üretmeyi diğer günahlardan önemli sayıp, bunları bir ve ikinci sıraya koymamız gereklidir. Taliban'ın ağza alınmaz vandalizmini ayıplamak yerine, (Afganistan dağlarındaki yaklaşık kırk beş metrelik Bamiyan Buda'larını dinamitle yok etmişlerdi) bu adaletli saygısından ötürü onu övmeliyiz. Bu vandalist eylemi içten bir dinsel azimle meydana getirdiklerini dü-

şünüyorum ki bu gerçekten tuhaf bir hikâyeyle, inandırıcı biçimde doğrulanmıştır. *Independent* gazetesinin 6 Ağustos 2005 sayısının ilk sayfa manşeti şöyleydi, 'Mekke'nin Yıkımı':

> İslam'ın beşiği tarihi şehir Mekke dindar fanatiklerce sürdürülen eşi benzeri görülmemiş bir saldırıyla tarihe gömülmek üzere. Kutsal şehrin tüm zengin ve çok katmanlı tarihi yitirildi... İslam'ı katı bir tutumla yorumlayan ve buna göre kendi miraslarını ortadan silmeye mecbur kalan Suudi din otoritelerinin sorumsuzluğu yüzünden şu anda Peygamber Muhammed'in doğum yeri üzerinde buldozerler faaliyet gösteriyor... Yıkımın arkasındaki neden, Vahabilerin fanatik korkusu, tarihi yerlerde ve dinsel ilgi alanlarında, çoktanrıcılığa ya da putperestliğe ve birçok potansiyel olarak eşit tanrıya tapılmaya başlanmasıdır. Suudi Arabistan'da putperestlik uygulamasına karşı boyun vurma cezası prensipte sürmektedir.

Dünya üzerinde Mekke'yi buldozerle yıkmak isteyebilecek bir ateist olduğuna inanmıyorum; ya da Chartres'i, York Minister'i, Notre Dame'ı, Shwe Dagon'u[1], Kyoto tapınaklarını ve elbette Bamiyan Budalarını. Nobel ödüllü Amerikan fizikçi Steven Weinberg'in dediği gibi, "Din insanoğlunun yüceliğinin alçaltılmasıdır. Din olsa da olmasa da her zaman iyi şeyler yapan iyi insanlar ve kötülükler yapan kötü insanlar olacaktır. Ancak iyi insanların kötülük yapabilmesi için din gerekir." Blaise Pascal (3. Bölümde Tanrı inancını riske atmayan kişi) benzer bir söz söylemiştir: "İnsanlar dinsel inanç yoluyla yaptıkları kötülükleri başka bir yolla asla bu kadar eksiksiz ve neşeyle yapmazlar."

Buradaki asıl hedefim ahlak kurallarını kutsal metinlerden *almamamız* gerektiğini kanıtlamak değildir (benim düşüncem bu olsa da.) Asıl amacım biz (ve çoğu dindarın), ahlak anlayışımızı hiçbir şekilde kutsal metinlerden *edinmediğimizi* ispatlamaktır. Eğer böyle yapıyor olsaydık, sebt günü âdetlerine sıkı biçimde riayet eder ve etmeyenleri idam etmenin adil ve doğru bir karar olduğunu düşünürdük. Kocasını tatmin edemeyen ve bakire olduğunu kanıtlayamayan her yeni gelini ölene kadar taşa tutardık. İtaatsiz çocukları idam ederdik. Biz... fakat durun bir dakika. Belki de haksızlık ediyorumdur. İyi Hıristiyanlar bu bölümde yazdıklarımı bütünüyle yadırgamış olabilirler: çünkü Eski Ahit'in epey tatsız olduğunu bilmeyen yoktur. İsa'nın Yeni Ahit'i eskisinin verdiği zararı telafi eder ve her şeyi düzeltir. Öyle değil mi?

[1] Budist tapınak kompleksi. -*ed.n.*

YENİ AHİT DAHA İYİ MİDİR?

Dürüst bir bakış açısıyla, İsa'nın, Eski Ahit'in gaddar canavarından sonra olağanüstü bir ilerleme olduğunu inkâr edemeyiz. Doğrusu İsa, eğer var olsaydı (ya da eğer var olmadıysa onun kutsal metinlerini yazan kişi) hiç şüphesiz ki tarihin en büyük ahlak yenilikçilerinden birisi olurdu. Dağdaki Vaaz zamanının bir hayli ötesindedir. İki bin yıl öncesine ait 'diğer yanağını da çevir' sözü, Gandhi ve Martin Luther King'e ilham vermiştir. Ayrıca benim 'İsa Ateistleri' isimli bir makaleyi yazmış olmam İsa'nın bu yönüyle ilgilidir (ve daha sonraları bu efsanenin insanlara bir tişört üzerinde sunulması epey hoşuma gitmişti.) [94]

İsa'nın ahlaki yönünün üstünlüğü benim altını çizmek istediğim anafikri tamı tamına desteklemektedir. İsa, ahlak anlayışını var olan ve yetiştirildiği kutsal metinlerdeki etik kurallardan türetmeye razı değildi. Mesela, sebt gününde çalışmakla ilgili korkunç uyarıların önemsiz olduğunu söyleyerek bu öğretileri açıkça reddetti. 'Sebt insanlar içindir, insanlar sebt için değil' sözü o kadar yaygınlaşmıştır ki en nihayetinde bir atasözü olmuştur. Bu bölümün başlıca tezi, ahlak kurallarımızı kutsal metinlerden türetmediğimiz ve türetmememiz gerektiği olduğundan İsa sırf bu tez için, bir rol modeli olarak onurlandırılabilir.

Kabul edilmelidir ki İsa'nın ailevi değer yargıları insanın benimsemek isteyeceği türden kurallar değildir. Annesiyle olan ilişkisi kabalık noktasına gelecek kadar yetersizdi ve İsa havarilerinden ailelerini terk edip kendisini izlemelerini talep etmiştir. "Herhangi bir adam bana geldiğinde eğer babası, annesi, karısı, çocukları, kardeşleri, kız kardeşleri ve bir de kendi hayatından nefret etmiyorsa, o adam benim havarim olamaz." Amerikan komedyen Julia Sweeney tekkişilik sahne gösterisi Tanrıyı Bırakmak'da *(Letting Go of God)* şaşkınlığını gizlemiyor:[95] Kültlerin yaptığı bu değil midir? Sizin kafanıza girmek için sizi ailenizden tamamen uzaklaştırmaz mı?[96] Ancak bir parça kurnaz ailevi değer yargılarına sahip olmasına rağmen İsa'nın ahlaki öğretileri (en azından Eski Ahit'in ahlaki felaket unsurlarına kıyasla) takdire değerdir; ancak, Yeni Ahit'te iyi bir insanın desteklemeyeceği farklı öğretiler de vardır. Özellikle de Hıristiyanlığın başlıca öğretisini kastetmekteyim: 'İlk günah' için 'kefaret' görüşü. Yeni Ahit ilahiyatının kalbinde yatan bu ilke, en az Isaac'i barbeküde pişirmeye kalkan İbrahim'in hikâyesi kadar ahlaki açıdan çirkindir ve bu iki farklı hikâye benzeşirler; ve bu benzerlik, Geza Vermes'in İsa'nın Değişen Yüzleri'nde *(The Changing Faces of Jesus)* açıkça ortaya koy-

duğu üzere tesadüfi değildir. İlk günah doğrudan doğruya Eski Ahit efsanesi Adem ve Havva'dan ileri gelir. Günahları (yasak bir ağaçtaki elmayı yemek) yalnızca azarlanmalarını gerektirecek önemsizlikteymiş gibi görünüyor. Lakin meyvenin sembolik yapısı (yani iyi ve kötüyü bilmek, ancak çıplaklıkları ön plana çıkmıştır) ağaçtan meyve aşırma günahının tüm günahların anası ve babası halini alması için yeterli olmuştur.[1] Adem ve Havva ve torunlarının hepsi Cennet Bahçesi'nden sonsuza kadar sürgün edilir, sonsuz hayat ödülünden mahrum edilir ve nesiller boyunca sürecek acı dolu bir yaşam ve ağır doğum sancılarına mâhkum edilirler.

Buraya kadar anlattıklarım çok kindar bir havadaydı: ve Eski Ahit için bu normaldir. Ancak Yeni Ahit ilahiyatı yeni bir tür sadomazoşizm rötuşuyla insafsızlığı bir nebze daha arttırır ve buradaki ahlaksızlığın seviyesi ancak Eski Ahit'te bulunur. Biraz düşünmelisiniz; bir dinin, bir idam ve işkence aletini kutsal bir sembol olarak kabul etmesi dikkat çekicidir ve o dinin mensupları sembollerini genelde boyunlarına takarlar. Lenny Bruce'un konuyla ilgili çok doğru, alaycı bir saptaması vardır, "Eğer Isa yirmi yıl önce öldürülseydi, Katolik okulu öğrencileri boyunlarına haç takmak yerine küçük elektrikli sandalyeler takarlardı." Ancak bunun arkasındaki ilahiyat mantığı ve ceza teorisi daha da beterdir. Adem ve Havva'nın günahının nesilden nesile erkeklerle aktarıldığı düşünülür; Augustine'e göre bu iletim sperm sayesinde gerçekleşir. Daha doğmadan her çocuğu çok eski atalarının günahını miras almaya mahkûm eden bu etik felsefenin türü nedir? Diğer taraftan, kendinden emin bir tavırla bir günah otoritesi olduğunu iddia eden Augustine 'ilk günah' tabirini ortaya çıkaran kişidir. Ondan önce bunun yerine 'ata günahı' tabiri kullanılırdı. Bence Augustine'in beyan ve tartışma konuları, kendisinden önceki Hıristiyan ilahiyatçıların günah konusuyla ilgili zararlı kaygılarına örnek teşkil ediyor. Bu şahıslar seremonilerini ve metinlerini yıldızlarla dolu gökyüzü ya da dağlar, yeşil ormanlar, denizler ve korolar için yazabilirlerdi. Bu konulara ara sıra değinirler ancak Hıristiyan'ın odak noktası kahredici bir süreklilikle, günah günah günah günah günah günah günah üzerinedir. Hayatı idame ettirmek için ne çirkin ve ne gereksiz bir kaygı. Sam Harris, Hıristiyan Bir Ulusa Mektup'da *(Letter to a Christian Nation)* bu durumla enfes bir anlatımla dalga geçer: "Başlıca endişeniz, sanırım evrenin Yaratıcısının insanların çıplakken yaptıkları bir şey yüzünden saldırıya

[1] 'Scrumping *(meyve aşırmak)* fiilinin Amerikan okuyucularca aşina gelmeyeceğinin farkındayım. Fakat ben yaygın olmayan Amerikan kelimelerini okumaktan ve kelime haznemi bu tür kelimelerle geliştirmekten zevk alırım. Bu nedenle kasıtlı olarak birkaç yöresel kelime kullandım. Scrumping olağandışı ekonomi için *doğru bir kelime*. Yalnızca 'çalmak' anlamına gelmez: Özel bir anlam çerçevesinde, *elma* çalmak, *yalnızca ama yalnızca* elma çalmak anlamına gelir. Bir *kelimenin* bundan daha *doğru* bir anlamı verebilmesi güçtür. Hiç kuşkusuz yaradılış hikâyesi meyvenin elma olduğunu belirtmez ancak gelenekler bu hikâyeyi uzun zamandır bu şekilde muhafaza etmiştir.

geçmesi. Bu namus taslamalarınız her geçen gün insan ızdırabına katkıda bulunmaktadır."

Fakat şimdi sado-mazoşizme bakalım. Tanrı bir insan şekline girdi, İsa oldu ve bu sayede, Adem'in kalıtsal günahının *kefareti* için işkence çekebilecek ve idam edilebilecekti. Paul bu itici öğretiyi yorumlayana kadar, İsa'ya tüm günahlarımızın *kurtarıcısı* olduğu için tapınıldı. Ancak İsa sadece Adem'in geçmiş zamandaki günahı için değil: aynı zamanda gelecek günahlar için de acı çekmişti, gelecekteki insanlar bu günahları işlemeyi düşünseler de düşünmeseler de!

Ayrıca, zavallı Judas Icariot'un 'ihanetinin', İsa'nın kozmik planının zorunlu bir parçası olduğu düşünüldüğünde, tarih boyunca ona yapılan eleştirilerin haksız olduğunu akla getirmemek elde değil. Ki bu görüş, Robert Graves'in destansı kitabı *İsa Kral*'da betimlenmiş ve birçok kişi bunu paylaşmıştır. Aynı görüşü İsa'nın sözde katilleri için de onaylayabiliriz. Eğer İsa hepimizi kurtarmak adına ihanete uğrayıp, ardından öldürülmek istendiyse, kendilerini kurtarılmış sayanların çağlar boyunca Judas ve Yahudilere karşı izledikleri tutum adaletsiz değil midir? Daha önce kilise onaysız İsa öğretilerinin uzun bir listesini vermiştim. Kayıp Judas Öğretisi olduğu iddia edilen bir el yazması metin, yakın geçmişte çevrildi ve sonra insanlara duyuruldu.[97] Bu keşfin ayrıntıları münakaşaları doğurdu ancak öyle görünüyor ki ilk kez Mısır'da 1970'lerde ya da 60'larda ortaya çıktı. Bu metin, Koptik alfabesiyle altmış iki sayfa papirüs üzerine yazılmıştı ve karbon ölçümüne göre M.S 300 yılına aitti, ancak büyük ihtimalle daha eski bir Yunan el yazmasından türetilmişti. Yazarı her kim olursa olsun, öğreti olayları Judas'ın bakış açısıyla ele alıyor ve buna göre Judas bu ihaneti sadece İsa'nın emriyle gerçekleştiriyor. Bütünüyle planın bir parçası olan ihanetin arasından, İsa çarmıha gerilmeyi başarıyor ve böylece insanoğlunu günahlarından kurtarıyor. Görünüşe göre bu kötü öğreti Judas'ın o tarihten bu yana itham edildiği tatsızlığı örtbas edebilecek nitelikte.

Hıristiyanlığın temel öğretisi olan kefareti[1], ahlaksız, sado-mazoşist ve itici sıfatlarıyla tanımlarım. Ayrıca, kefareti düpedüz çığırtkanlık olarak hayatımızdan çıkarmalı ve yaygın aşinalığının tarafsızlığımızı köreltmesine meydan vermemeliyiz. Eğer Tanrı günahlarımızı bağışlamak isteseydi neden bu günahların karşılığında işkence ve idam görmek istesin? Sırf bu yüzden uzak geleceğin Yahudi nesilleri, katliamcı ve 'İsa katilleri' eziyetlerine maruz kaldı: yoksa bu da sperm yoluyla nesilden nesile geçen kalıtsal bir günah mıdır?

[1] Günah ödeme. -*ed.n.*

Yahudi âlimi Geza Vermes'in açıkça ortaya koyduğu üzere Paul, eski Yahudi ilahiyatı prensibi "kan olmadan kefaret olmaz" sözüne aşırı inançlıydı.[98] İbranilere Mektup'da *(9:22)* bu inancını enine boyuna açıklar. İlerici ahlakbilimciler günümüzde, günah keçisi teorisi şöyle dursun herhangi bir tür kinci ceza teorisini savunmanın neredeyse imkânsız olduğunu düşünmekteler; günah keçisi teorisi, bir suçlunun günahlarının kefareti için masum bir insanın idam edilmesidir. Her halükârda (insan şaşırmadan edemiyor) Tanrı kimi etkilemeye çalışmaktadır? Herhalde, aynı zamanda hem yargıç, hem jüri hem de idam mağduru olan kendisini. İşin doğrusu, Adem, yani ilk günahın sözümona faili, zaten hiç var olmadı: ve bu iddia, dolambaçlı ve çirkin bir teorinin temelini esaslı bir şekilde baltalayan uygunsuz bir gerçektir (Paul'ün bu gerçeği fark etmemiş olması hoş görülebilir ancak her şeyi bilen Tanrı büyük ihtimalle bunu biliyordu (ve İsa da, tabii eğer Tanrı olduğuna inanırsanız.) Ah, ama Adem ve Havva'nın öyküsü elbette *semboliktir*, öyle değil mi? *Sembolik* mi? Yani, İsa kendi kendini etkilemek için kendisine işkence yaptırttı ve kendisini çarmıha gerdirtti ve bunu *var olmayan* bir insan tarafından işlenen *sembolik* bir günahın cezasını vekâleten almak için mi yaptı? Daha önce de dediğim gibi bu hem bir çığırtkanlıktır hem de diğer taraftan berbat, tatsız bir olaydır.

İncil'le ilgili değerlendirmelerimi sonlandırmadan önce, dikkatinizi İncil'in ahlak öğretisinin özellikle çirkin bir yönüne çekmek isterim. Bazı Hıristiyanlar, hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit'te açıkça desteklenen tüm diğer insanlara yönelik ahlaki saygının, aslında dar kapsamlı bir örgüt içi uygulaması olduğunu anlamışlardır. 'Komşunu sev' ifadesinin o günkü anlamı, bugün bizim düşündüğümüz anlamından farklıydı. Sadece, 'bir diğer Yahudiyi' sev anlamındaydı. Bu mesele Amerikan fizikçi ve evrim insanbilimcisi John Hartung tarafından etkileyici biçimde dile getirilmiştir. Hartung örgüt içi ahlakın İncil temelli tarihi ve evrimini inceleyen çarpıcı bir rapor düzenlemiştir ve bu rapor daha temel çizgileriyle örgüt dışı düşmanlığı da vurgulamaktadır.

KOMŞUNU SEV

John Hartung kara mizah olduğu daha en başından belli olan bir Güney Vaftizi'nden bahsederek işe koyulur ve bu girişimi cehennemdeki Alabamalıların sayısını ortaya çıkarmak üzeredir.[99] New York Times ve Newsday gazetelerinin haberine göre, toplamda

1,86 milyon kişi üzerinde uygulanan gizemli bir değerlendirme formulünün ışığında, Metodistlerin cehenneme gitmekten kurtulma olasılığının Roman Katoliklerine göre daha fazla olduğu iddia edilmiş ve 'bir kilise cemaatine fiilen iştirak etmeyenlerin doğrudan kaybedenler arasına girdiği varsayılmıştır.' Bu gibi kendini beğenmiş insanların olağanüstü tuhaf fikirleri günümüzde çeşitli 'vecde dalma'[1] web sitelerinde yansıtılmakta ve bu sitelerdeki yazarlar, 'zamanın sonu' geldiğinde 'ortadan kaybolarak' cennete gitmelerinin tamamen garanti altında olduğunu söylemekten hiç çekinmemekteler. İşte bunun tipik bir örneği, 'Vecde Dalmaya Hazır'ın yazarından, sahte sofuluğun en tiksindirici türlerinden birisi: "Eğer vecde dalma ben yokken gerçekleşecekse, çile azizlerinin bu siteyi aksettirmeleri ya da finansal yönden desteklemeleri zorunlu bir hal alacaktır."[2]

Hartung İncil'i yorumlarken, Hıristiyanlar arasında bu tür bir kibirli memnuniyet havasına asla zemin sunmayan bir fikir geliştirir. İsa kurtulacaklar grubunu katı bir biçimde Yahudilerle sınırlamış ve bu kararı, tüm bilgi birikimini oluşturan Eski Ahit geleneklerinden yola çıkarak vermiştir. Hartung, 'Öldürmemelisin' ifadesinin katiyen bugün bizim bildiğimiz anlamı kastetmediğini açıkça ortaya koymuştur. Bu ifadenin Yahudilerin öldürülmemesi gerektiği gibi çok özel bir anlamı vardı. Ve 'senin komşun' ifadesiyle başlayan tüm bu emirlerin anlamı özel maksat içermektedir. Bu metinlerdeki 'Komşu' kelimesi 'kardeş Yahudi' anlamına gelmektedir. Moses Maimonides on ikinci yüzyılın en saygın haham ve fizikçisi, 'Öldürmemelisin' ifadesinin tam anlamını şöyle açıklamıştır: "Eğer birisi tek bir İsrailliyi katlederse, olumsuz bir emir gerçekleştirir ve Kutsal Kitap der ki, cinayet işlememelisin. Eğer birisi diğerlerinin gözü önünde kasten cinayet işlerse, kılıçla idam edilmelidir. Söylemek gereksizdir ki, eğer bu kişi bir dinsizi öldürdüyse idam edilmemelidir." Söylemek gereksizmiş!

Hartung Maimonides'le benzer görüşler barındıran Sanhedrin'den alıntı yapar (kıdemli papazlar önderliğindeki Yahudi Yüksek Mahkemesi). Kuramsal bir olayda, bir hayvanı ya da bir dinsizi öldürmek isterken yanlışlıkla bir İsrailliyi öldüren bir adamın beraat etmesini ele alır. Bu küçük, muzip bilmece hassas bir konuyu açığa çıkarır. Bu adam, dokuz dinsiz ve bir İsrailliden oluşan bir gruba doğru bir taş fırlatıp gruptaki tek İsrailliyi öldürecek kadar şansız olsa ne olurdu? Hımm, zor! Ancak yanıt kolay: "Gruptaki çoğunluğun dinsiz olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak adamın suçsuz olduğu sonucu ortaya çıkar."

[1] Vecde Dalma: Ruhun ilahi düşüncelerle yücelmesiyle ilgili mistik deneyim. *-ed.n.*

[2] Bu cümledeki 'çile azizlerinin' anlamını bilmiyor olabilirsiniz. Önemsemenize gerek yok: Yapılacak daha iyi işleriniz vardır.

Hartung, benim bu bölümde kullandığım İncil alıntılarının çoğunu incelemiştir ki en göze çarpanı Vadedilmiş Toprakların Musa, Joshua ve Yargıçlar tarafından fethiyle ilgili olanlardır. Ben dindar insanların artık İncilvari bir yöntemle düşünmedikleri görüşünü benimsemek gerektiğine dikkat çekmeye çalıştım. Bence bu, dindar olsak da olmasak da ahlak kurallarımızı farklı bir kaynaktan türettiğimizi kanıtlamaktadır ve bu diğer kaynak gerçekte her ne olursa olsun, dinimize ya da dinsizliğimize bakmaksızın hepimiz için geçerlidir. Fakat Hartung İsrailli psikolog George Tamarin'in moral bozucu bir çalışmasına da değinir. Tamarin yaşları sekiz ila on dört arasında değişen binden fazla öğrenciye Joshua kitabındaki Jericho savaşının açıklamasını sunar:

> "Joshua insanlara şöyle dedi, 'Bağırın; çünkü TANRI bu şehri size verdi. Ve bu şehir ve içindeki her şey yıkım için TANRIYA adanmalıdır... Ancak tüm gümüş ve altınlar ve tüm bronz, demir kap kacak TANRI için kutsaldır; hepsi TANRININ hazinesine katılmalıdır.'... Ardından şehrin tamamını yok ettiler, kılıçlarıyla hem erkekleri hem de kadınları, genç ve yaşlı, öküzleri, koyunları ve eşekleri... Ve şehri ve içindeki her şeyi yaktılar; ardından gümüşler ve altınlar, bronz, demir kap kacak TANRININ evinin hazinesine koyuldu."

Tamarin'in açıklamasının ardından çocuklara basit bir ahlak sorusu yöneltildi: "Sizce Joshua ve İsrailliilerin davranışları doğru muydu yanlış mıydı?" Çocuklara üç seçenek sunuldu, A (tam onay), B (Kısmi onay) ve C (tam red). Sonuçlar şöyleydi: yüzde 66'sı tam onay verdi ve yüzde 26 tam red. Geriye kalan yüzde 8 ortadaydı ve kısmi onay cevabını verdi. İşte tam onay grubundan (A) tipik ifadeler:

> Bence Joshua ve oğulları uygun hareket etti, nedeniyse şu: Tanrı onlara şehrin sözünü verdi ve onlara şehri fethetmeleri için izin verdi. Eğer böyle hareket etmeselerdi ya da hiç kimseyi öldürmeselerdi, o zaman İsrail Oğulları Goyimler arasında asimilasyona uğrama tehlikesiyle karşılaşacaklardı.
> Bana göre Joshua'nın yaptıkları doğruydu, bunun sebebiyse Tanrının ona buradaki insanların kökünü kurutma emrini vermesiydi. Böylelikle İsrail Oğulları kabileleri asimile olmayacak ve burada yaşayan insanların kötü yöntemlerini öğrenmeyecekti.
> Joshua iyi olanı yaptı çünkü o bölgede yaşayan insanlar farklı bir dinin mensuplarıydı ve Joshua bu insanları öldürdüğünde aynı zamanda dinlerini de dünyadan silmiş oldu.

Joshua'nın soykırıma yönelik katliamının haklı gerekçesinin her koşulda dinsel bir gerekçe olduğu bilinmelidir. C seçeneğini onaylayan ve tam red kararı verenler bile bu kararı belli belirsiz dinsel sebeplere dayanarak verdiler. Mesela bir kız çocuğu Joshua'nın Jericho'yu zaptetmesini kınadı çünkü orayı ele geçirmek için şehrin topraklarına ayak basmak zorundaydı:

> Bunun kötü olduğunu düşünüyorum, Araplar pistir ve birisi pis bir yere girdiğinde o kişi de artık pis birisi olur ve laneti paylaşır.

Tamamen reddeden iki çocuğun bu kararları vermelerindeki sebep, Joshua'nın her şeyi yok etmesiydi. Bu çocuklar İsrailllilerin savaş ganimeti olarak kullanabileceği hayvanlar ve mülklerin korunması gerektiğini düşünmüştü:

> Joshua'nın doğru hareket etmediğini düşünüyorum çünkü hayvanları kendilerine ayırabilirlerdi.
> Joshua bence kötü yaptı, Jericho'daki eşyaları yok etmeyebilirdi; eğer bunları yok etmeseydi İsrailliler kazanç sağlardı.

Akıllılığından sık sık bahsedilen bilge Maimonides bu meselede de nerede duracağını çok iyi biliyor: "Yedi milleti yok etmek olumlu bir emirdir ve kitapta şöyle denir: '*onları tamamen yok etmelisin.*' Eğer birisi başkasının gücü altına girmiş birisini yok etmezse, olumsuz bir emir gerçekleştirerek günah işler ve şöyle denilir: *Nefes alan her şeyi yok etmelisin.*"

Tamarin'in deneyindeki çocuklar, Maimonides'in aksine, masum olmaya yetecek kadar küçük yaştaydılar. İfadelerindeki barbar görüşler büyük bir ihtimalle ya ailelerinin ya da içinde yetiştikleri kültürel topluluğun benimsedikleriydi. Sanırım ülkenin diğer tarafındaki Filistinli çocukların zıt yönde, ancak benzer fikirler ifade etmeleri mümkün görünüyor. Bu düşünceler içimi çaresizlik hissiyle doldurur. Bu yöndeki fikirler görünen o ki dinin insanları sınıflandırmak ve tarihsel kini ya da kalıtsal kan davalarını teşvik etmekteki devasa gücünü ispatlamakta ve özellikle de çocukların dinsel yöntemlerle yetiştirildiği konusunda net fikirler vermektedir. Üstelik, Tamarin'in A grubu yanıtlarından 3/2'sinin asimilasyonun kötülüklerinden bahsetmesi ve ayrıca çocuklardan birisinin, dinlerini yok etmek için insanları öldürmenin önemini vurgulaması fark edilmeyecek gibi değil.

Tamarin, deneyinde etkileyici bir kontrol grubundan faydalanmıştı. 168 İsrailli çocuktan oluşan farklı bir gruba, Joshua ki-

tabındaki aynı metin sunulur ancak bu sefer, Joshua'nın adı 'General Lin', İsrail ise '3000 yıl öncesinin bir Çin krallığının' adıyla değiştirilir. Bu denemede deney zıt sonuçlar verir. General Lin'in tutumu çocukların yalnızca yüzde 7'si tarafından onaylanır ve çoğunluk yüzde 75 bunun savunulamayacağını düşünür. Diğer bir deyişle, Yahudiliğe olan bağlılıkları hesaptan çıkarılınca çocukların çoğu şu günün çağdaş insanlarının hepsinin onaylayacağı ahlaki hükümlerde hemfikir olurlar. Joshua'nın davranışı barbar bir soykırım başarısından ibaretti. Ancak mesele dinsel bir bakış açısıyla ele alındığında çok farklı sonuçlar çıkarılabilmekte. Ve bu farklılık hayatın ilk yıllarında etkili olmaya başlar. Soykırıma göz yuman ve kınayan bu denek çocuklar arasındaki farkı yaratan dindir.

Hartung çalışmasının ikinci kısmında, bir sonraki adım olan Yeni Ahit'e geçiş yapar. Bu konudaki tezini kısaca özetlemek istediğimizde, yine İsa'nın örgüt içi ahlak düşkünü birisi olduğunu göreceğiz (beraberindeki örgüt dışı düşmanlıkla birlikte) ki bunlar Eski Ahitte adeta bir gelenektir. Isa sadık bir Yahudiydi. Yahudi Tanrısını Gentileslere (Yahudi olmayan milletlere) benimsetme fikrini icat eden kişi Paul idi. Hartung bu iddiayı benim cüret edebileceğimden daha lafını esirgemez bir tavırla dile getiriyor: "İsa, planının Paul tarafından domuzlara peşkeş çekildiğini bilseydi, mezarında ters dönerdi."

Görünüşe göre, Hartung, Vahiy kitabını[1] incelerken hoş vakit geçirmiş ve bunun İncil'deki en tuhaf kitap olduğuna hiç şüphem yok. Vahiy kitabının Aziz John tarafından yazıldığı söylenir ve *Ken'in İncil Kılavuzu*'nun bununla ilgili zeki bir varsayımı vardır; eğer John mektuplarını esrar içerken yazdıysa demek ki Vahiy'i de LSD içtikten sonra yazmış olmalı.[100] Hartung Vahiy'de, 'damgalanmış' olanların sayısının 144.000 ile sınırlandığı iki dörtlüğe dikkati çekiyor (Yehova'nın Şahitleri gibi bazı mezhepler bu 'damgalanmışlar' ifadesini 'kurtarılmışlar' olarak yorumlarlar.) Hartung bu 144.000 kişinin tümünün Yahudiler olduğunu kanıtlamak istemiş: 12 kabile ve her kabileden 12.000 kişi (12x12.000 = 144.000). Ken Smith bir adım ileri gider ve bu 144.000 seçilmişin kendilerini 'kadınlarla kirletmeyeceğinin' altını çizer ki bu da bu kişilerin arasında kadınların *olamayacağı* anlamına gelir. Aslında bu beklemeye alışık olduğumuz bir durum.

Hartung'un keyif veren çalışması birçok farklı konuyu işler. Bir kez daha tavsiye ediyor ve kalan kısmını bir alıntıyla özetliyorum:

> İncil, bir örgüt ahlakı tasarısıdır ve soykırım, örgüt harici kişileri köleleştirme ve dünya hâkimiyetiyle

[1] Yeni Ahit'in son kitabı. -*çev.n.*

> ilgili talimatlarıyla tamamlanır. Ancak, İncil amaçları yüzünden ya da cinayet, acımasızlık ve tecavüz gibi kötülükleri onurlandırmasıyla şeytani sayılamaz çünkü birçok eski metinde de bunlar vardır: örneğin İlyada destanı, İskandinav Masalları, eski Suriye öyküleri ve Mayaların kitabeleri. Fakat hiç kimse İlyada Destanı'nı bir ahlak temeli olarak pazarlamaz. Asıl sorun burada başlar. İncil bir yaşam rehberi gibi satılıp, satın alınmaktadır. Ve açık ara farkla tüm zamanların en çok satan kitabıdır.

Geleneksel Yahudiliğin benzersiz bir inanç olmadığını anlamak için Isaac Watts'ın yazdığı şu özgüvenli ilahi marşını okumanızı isterim (1674-1748):

> Tanrım Senin inayetine sığınırım ki
> Bir kâfir ya da bir Yahudi olarak değil de
> Hıristiyan ırkından doğuşum,
> Diğerleri gibi tesadüfen değildir.

Dörtlük Hıristiyanlığa *keyfice* kazandırılan ayrıcalık sıfatıyla değil ama mantığıyla beni kararsızlığa itiyor. Tanrının böylesi ayrıcalıklı bir insanı göndermeyi seçtiği ve bu tür bir lütfu hak eden halk, neden Hıristiyan bir halk olmuş? Ne de olsa Hıristiyan olmayan milyarlarca insan var. Isaac Watts ve marşını söyleyerek onu gözlerinin önüne getiren insanlar bunu nasıl hak ettiler? Ayrıca, Isaac Watts yaratılırken onu ayrıcalıklı kılan yapısal özellik neydi? Bunlar derin konulardır ancak belki de ilahiyata ayarlı bir zihin için o kadar da derin olmayabilir. Isaac Watts'ın marşı tutucu ve muhafazakâr erkek Yahudilerin (yenilikçi Yahudiler bunun dışındadır) ezberlemesi gereken şu üç gündelik duayı andırıyor: "Beni bir Gentil (kafir) olarak yaratmadığın için sana şükürler olsun. Beni bir kadın olarak yaratmadığın için sana şükürler olsun. Beni bir köle olarak yaratmadığın için sana şükürler olsun."

Din hiç şüphesiz ayrılık yaratan bir güçtür ve bu, dine yöneltilen başlıca suçlamalardan yalnızca bir tanesidir. Ancak, dinsel örgüt ya da mezhepler arasında meydana gelen savaş ve kan davalarının, gerçekte nadiren ilahi anlaşmazlıklardan kaynaklandığı sıkça ve haklı gerekçelere dayandırılarak belirtilir. Bir İrlanda Protestanı, yarı askeri bir amaçla bir Katoliği öldürürken, içinden 'şu dönüşümcü, Bakire Meryem düşkünü, leş gibi tütsü kokan soysuzu yok etmeliyim!' diye homurdanmaz. Aslında başka bir Katolik tarafından öldürülmüş kendisi gibi bir Protestanın öcünü alıyor olması daha muhtemeldir. Belki de bunu hiç sonlanmayacak, nesiller arası bir kan davası uğruna yapmıştır. Din, topluluk içi ve topluluk

dışı düşmanlık ve kan davasının bir *etiketidir* ve deri rengi, dil ya da gözde futbol takımı gibi diğer zararlı etiketlerden aşağı kalır yanı yoktur. Ve her yerde geçerlidir.

Evet evet, elbette Kuzey İrlanda'daki sorunlar siyasidir. Buradaki sorun gruplardan birisinin bir diğeri üzerindeki ekonomik ve siyasi baskısıdır ve bu yüzyıllar öncesine dayanan bir problemdir. Gerçekten de büyük sorunlar ve adaletsizlikler yaşandığı bu bölgede itiraf etmeliyiz ki sorunların dinle olan ilgisi zayıftır; bir nokta hariç; (ki bu nokta önemlidir ve geniş çapta gözden kaçar) Eğer din olmasaydı, baskı yapılacak ve öç alınacak toplulukların belirlenmesini sağlayan etiketler de olmazdı. Ve Kuzey İrlanda'daki gerçek sorun, bu etiketlerin nesilden nesile aktarılmasıdır. Ebeveynleri, büyük anne ve büyük babaları ve büyük büyük babaları ve anneleri Katolik okullarına giden Katolikler, çocuklarını Katolik okullarına gönderirler. Ebeveynleri, büyük anne ve babaları ve de büyük büyük anne ve babaları Protestan okullarında okumuş Protestanlar ise, çocuklarını Protestan okullarına gönderirler. Bu iki farklı eğilimdeki toplulukların derilerinin rengi aynıdır, aynı dili konuşurlar, zevkleri benzeşir ancak aynı zamanda farklı soydan gelirler ve bu karışık bir tarihsel ayrımdır. Eğer din ve dinsel ayrımı gözeten bir eğitim anlayışı olmasaydı, bu tarihsel ayrım elbette meydana gelmeyecekti. Kosova'dan Filistin'e, Irak'dan Sudan'a, İrlanda'dan Hindistan topraklarına kadar dünyadaki her bölgeyi dikkatlice inceleyin ve aralarında inatçı düşmanlıkları süregelen rakip topluluklar bulunanları saptayın. Buralarda toplumsal ya da toplum dışında egemen olan etiketleri sadece dinin oluşturmuş olduğunun garantisini veremem. Ancak bu yine de kuvvetle muhtemeldir.

Hindistan'da, bölünme zamanında, bir milyondan fazla kişi Hindu ve Müslümanlar arasındaki dinsel çatışmalar sırasında katledildi (ve on beş milyon kişi evlerinden oldu.) Öldürülecek toplulukların etiketlenmesinde yalnızca dinsel göstergeler etkindir. Bir bakıma, Hindistan halkını dinden başka hiçbir şey bölemezdi. Salman Ruşdi 'Din, her yerde olduğu gibi, Hindistan'ın da kanına girmiş bir zehirdir' başlıklı bir makale yazmış ve ardından bir dinsel katliam krizi yüzünden ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. [101] Ruşdi şöyle bir kanıya varmış:

> Bu olanların hangisine saygı duyacağız? Ya da dinin kirlenmiş adına, dünyanın dört bir yanında neredeyse her gün işlenen suçların hangi birine saygı duyacağız? Nasıl oldu da tüm mahvedici sonuçlara rağmen din totemleri diriltebildi? Ve totemler adına nasıl gönüllüce öldürebiliriz? Yeterince öldürdüğümüzde ortaya

> çıkan arzu azalmasıysa, öldürmeye devam etmeyi kolaylaştırıyor.
>
> Aslında Hindistan'ın sorunları giderek küresel sorunlar haline dönüşmekte. Hindistan'da olanlar Tanrının adına yapılmıştır.
>
> Sorunun adı Tanrıdır.

Bildiğim bir şey var ki bu da, insanlığın toplumsal bağlılık ya da toplum dışı düşmanlık eğilimlerinin din olmadan da aynı güçte var olmaya devam edeceğidir. Rakip futbol takımlarının taraftarları buna bir örnektir. Diğer yandan, futbol izleyicileri de bazen dinsel çizgilerle ayrılırlar, tıpkı Glasgow Rangers ve Glasgow Celtic takımlarında olduğu gibi. Dil ayrılıkları (Belçika'da olduğu gibi), ırk ve kabile ayrılıkları (özellikle Afrika) önemli sınıflayıcı unsurlar olabilir ve zarar verebilirler. Ancak din en az üç yolla bu zararı arttırır ve kötüleştirir:

- Çocukların etiketlenmesi ya da sınıflandırılması. Çocuklar daha ilk yaşlarından itibaren 'Katolik çocuk' ya da 'Protestan çocuk' vs. olarak kimlik kazanırlar. Ve elbette ki çocukların bu erken yaşlarda din hakkındaki öznel görüşlerini belirginleştirme yetileri yoktur. (Bu çocuk istismarı konusuna Bölüm 9'da değineceğim.)

- Ayrım yapan okullar. Çocuklar erken yaşlardan itibaren eğitim almaya başlarlar. Bu eğitimi aynı dinden bir topluluğun diğer mensuplarıyla alır ve farklı dinlerden ailelerin çocuklarıyla aynı ortamı paylaşmazlar. Eğer ırkçılık yapan okullar ortadan kaldırılabilseydi, Kuzey İrlanda'daki sorunların en geç bir nesil sonra sona ereceğini söylemekle abartmış sayılmam.

- 'Yabancı birisiyle evlenme' karşıtı tabular. Bu tür âdetle savaş konumundaki toplulukların birbirleriyle iç içe geçmelerini engelleyerek ırksal düşmanlıkları ve kan davalarını ebedileştirir. Farklı soylardan insanların evlenmesi yasak olmasaydı, hiç şüphe yok ki bu düşmanlığı yumuşatmaya, yatıştırmaya hizmet ederdi.

Kuzey İrlanda'daki Glenarm köyü Antrim Konr'unun yerleşkesidir. Kontun akıl almaz bir eylemi hâlâ hafızalardan silinmemiştir: Bir Katolikle evlendi. Bu olayın hemen akabinde Glenarm'daki tüm haneler yas tutmaya başladı. 'Farklı bir dinin mensubuyla evlilik' korkusu dindar Yahudiler arasında da yaygındır. Yukarıda bahsettiğim İsrailli çocukların birkaçı Joshua'nın Jericho Savaşı ile ilgili savunmalarının ön planında, 'asimilasyonun' büyük tehlikelerinden söz etmişlerdi. Farklı inançtan gelen insanlar evlendiklerinde, her iki taraf da önsezisel bir eğilimle, bunu bir 'karışmış evlilik' ola-

rak tanımlar ve genelde çocukların nasıl yetiştirileceği konusunda uzun kavgalar yaşanır. Çocukluk yıllarımda, henüz Anglikan Kilisesi için karşı konulmaz bir ihtiras duyarken şu kuralı duyduğumda kulaklarıma inanamamıştım; Bir Roman Katoliği bir Anglikan ile evlendiğinde, çocuklar her zaman Katolik olarak yetiştirilmelidir. Farklı mezheplerin papazlarının bu koşulu kendi inançları lehinde dayatmayı denemesini her halükârda anlayabilirdim. Asıl anlayamadığım (hala da anlamam) buradaki asimetridir. Neden Anglikan papazları aynı kuralı zıt yönde uygulamak isteyerek karşılık vermezler? Sanırım bu insafsızlık sayılmaz. Sanırım benim yaşlı papazım, yani Betjeman 'Ordu Papazı' açıkça çok kibarmış.

Toplumbilimciler dinsel homogami (aynı dinden birisiyle evlenmek) ve heterogami (farklı dinden birisiyle evlenmek) konularında istatistiksel etütler sunmuşlardır. Norval D. Glenn, Austin Texas Üniversitesi, 1978 senesine kadar yapılmış bu tür araştırmaları bir araya getirdi ve topluca inceledi.[102] Sonuç, Hıristiyanlarda dinsel homogamiye karşı dikkat çekici bir eğilim olduğuydu (Protestanlar Protestanlarla evlenirler ve Katolikler de Katoliklerle ve bu gidişat tipik 'komşunun oğlu etkisinin' ötesine geçer.) Ancak bu eğilim özellikle Yahudiler arasında vardır. Anket sorularını yanıtlayan toplam 6,021 evli kişiden 140 tanesi Yahudi olduğunu ve bu 140 kişiden yüzde 85.7'si bir Yahudiyle evlendiğini söylemiş. Bu yüzde değeri homogamik evlilikler için beklenen yüzdenin çok üstünde bir değerdir. Ve elbette bu sonuç hiç kimse için bir sürpriz değildir. İtaatkâr Yahudiler 'farklı dinden birisiyle evlenmek' konusunda sert biçimde yıldırılırlar ve bu tür tabular Yahudi fıkralarında açığa çıkarlar; anneler etrafta oğullarını tuzağa düşürmek için pusuda bekleyen sarışın şiksalar konusunda çocuklarına nasihat verirler. İşte üç Amerikalı hahamın ürettikleri bildik ifadeler:

- 'Dinler arası evlilik törenlerini yönetmeyi reddediyorum.'
- 'Çiftler çocuklarını Yahudi olarak yetiştireceklerini ifade ederlerse, görevimi yerine getiririm.'
- 'Eğer çiftler evlilik öncesi danışmayı onaylarlarsa görevimi yerine getiririm.'

Bir Hıristiyan papazıyla birlikte görev almayı kabul edecek hahamların sayısı çok az, bu yönde talep çoktur.

Dinin kendi içinde belli başlı birçok zararı vardır fakat sırf, ahlaksızlık ve özenle işlenen bölücülük özellikleriyle (insanoğlunun, belirli bir topluluğu benimserken, bu topluluktan olmayan insanları yadırgaması doğal bir eğilimdir ve din bu eğilimi sistemli yöntemlerle işleyerek güçlendirir) bile dünyaya kötülük saçmakta etkin bir güç olabilir.

ZAMANLA DEĞİŞEN AHLAK ANLAYIŞI

Bu bölüm, ahlak anlayışımızı (aramızdaki dindarlar da dâhil) kutsal kitaplar sayesinde oluşturmadığımızı kanıtlamakla başlamıştı, her ne kadar bunun aksi düşünülüyor olsa da. O halde, doğru ve yanlışı nasıl belirlemekteyiz? Bu soruyu yanıtlamadan önce sizi bir konuda aydınlatmak isterim; insanlar doğru ve yanlışın belirlenmesinde etkileşimli, ortak bir görüşten faydalanırlar: oldukça yaygın olan bir ortak görüş. Bu ortak görüşün din ile hiçbir ilişkisi yoktur. O kadar yaygındır ki çoğu dindara kadar yardım elini uzatır ve bu kişiler ahlaklarını kutsal metinlerden edindiklerini *zannetmeyi* sürdürürler. Afgan Taliban ve dengi, Amerikan Hıristiyanı gibi dikkate değer istisnalarla birlikte insanların çoğu, ahlaki ilkeler konusunda genel ve liberal bir ortak görüşe bağlılık gösterirler. Çoğumuz boş yere kendimizi zorlamayız; ifade özgürlüğüne inanırız ve tartışmalarımızda hemfikir olmadığımız zamanlarda bile bu değeri koruruz; vergilerimizi öderiz; aldatmayız, öldürmeyiz, ensest ilişkiye girmeyiz, bize yapılmasını istemediğimiz şeyleri başkalarına yapmayız. Bu yararlı kuralların bazılarına kutsal kitaplarda rastlayabiliriz ancak bunlar iyi kalpli birisinin asla benimsemeyeceği diğer birçok bilginin arasında gizlidir: ve kutsal kitaplar iyi ilkeleri kötülerinden ayırmaya yarayan kıstasları içermez.

Ortak görüşe dayalı ahlak kurallarını tanımlarken bunları 'Yeni On Emir' başlığı altında toplama yolunu seçebiliriz. Birçok kişi ve kurum bu çeşit girişimlerde bulundular. Burada dikkat çekici olan, bu kişi ve kurumların birbirine benzer sonuçlar üretmeye çalışmaları ve nitekim, elde ettikleri sonuçların yaşadıkları zaman diliminin özellikleriyle uyum içerisinde olmasıydı. İşte ateist bir web sitesinden bulduğum yeni bir dizi, çağdaş 'Yeni On Emir.'[101]

- Sana yapılmasını istemediğin şeyleri başkasına yapma.
- Her meselede, zarar vermemek için mücadele et.
- Arkadaşlarına, arkadaş canlılara ve dünya geneline sevgi, şefkat, içtenlik ve saygıyla yaklaş.
- Kötülüğe göz yumma ve adaleti uygulamaktan çekinme ama özgürce itiraf edilen ve dürüstçe pişmanlık belirtilen kabahatleri affetmeye daima hazır ol.
- Hayatını neşe ve hayranlık duygusuyla yaşa.
- Hep yeni şeyler öğrenme arayışında ol.
- Her şeyi sına; durumlar karşısındaki fikirlerini daima gözden geçir. Eğer uyumlu değilse tutkuyla bağlı olduğun bir inancı dahi terk et.

- Düşünce ayrılıklarını asla sansürleme ya da yok etme; diğer insanların seninle aynı fikirde olmama haklarına daima saygı duy.
- Öz deneyim ve mantığınla kendi bağımsız fikirlerini oluştur; Başkalarının seni körü körüne idare etmelerine izin verme.
- Her şeyi sorgula.

Bu küçük koleksiyon büyük bir bilge, bir peygamber ya da profesyonel bir ahlakbilimcinin çalışması değildir. Bu daha ziyade, çağdaş ve güzel yaşantının prensiplerini bir araya getirmek için ilginç bir girişimde bulunan sıradan bir web günlükçüsünün icadıdır. Ve İncil esaslı On Emir'le kıyaslanabilir. Bu liste arama motorlarından birine, 'Yeni On Emir' ifadesini girdiğimde karşıma çıkan ilk listeydi ve daha fazlasını aramaya yönelmedim. Burada altını çizmek istediğim mesele, bunun herhangi sıradan, terbiyeli birisi tarafından üretilebilecek bir liste olmasıdır. Elbette herkes listedeki on başlığa harfi harfine uymak istemeyebilir. Örneğin, filozof John Rawls buna şöyle bir ifade eklemek isteyebilir: 'Kurallarınızı tasarlarken hiyerarşik konumunuzun değişebileceğini, bazen yukarılarda bazen aşağılarda olabileceğinizi aklınızdan hiç çıkarmayın.' Yemek paylaşımı için uydurulmuş bir Inuit[1] sistemi, Rawls ilkesinin gerçek yaşama dair bir örneğidir: Eti parçalarına ayıran kişi en son yer.

Benim yarattığım On Emir listesinde yukarıdaki ilkelerden bazıları bulunabilirdi ancak ben ayrıca şu konulara da yer vermek isterdim:

- Cinsel yaşantınızın tadını çıkarın (hiç kimseye zarar vermediği müddetçe) ve diğer insanların da kendi cinsel yaşantılarını mahremce yaşamalarına izin verin, eğilimleri her ne yönde olursa olsun ki bu sizi hiç ilgilendirmez.
- Cinsiyet, ırk ya da toplumsal farklılıklara dayalı baskı ve ayrıcalık uygulamayınız.
- Çocuklarınızın beynini yıkamayınız. Onlara şahsi menfaatleri yönünde fikir yürütmeyi ve herhangi bir konuyla ilgili iddiaların nasıl değerlendirileceğini öğretin. Ve sizinkilerden farklı fikirler üretmeyi nasıl başaracaklarını anlatın.
- Sonsuza kadar yaşamayacağınızı aklınızdan çıkarmayarak günü değerlendirin.

Bu listedeki öncelik sırasını umursamayın. Gerçek şu ki insanlık kutsal kitaplar zamanından bu yana çok büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Tarih genelinde ve İncil'de epey imtiyazlı bir durum olan kölelik on dokuzuncu yüzyılın uygar uluslarında ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde tüm uygar uluslar bir jüri ya da bir seçime katılan bir kadının verdiği oyun, bir erkeğin oyuyla aynı

[1] Inuit, kuzey kutbunda yaşayan topluluklara verilen ad. *-ed.n.*

değerde olduğunu artık kabul etmektedirler ki 1920'lerde yaşayan çoğunluk bu görüşte değildi. Bugünün aydınlanmış toplumlarında, (daha açıkça, örneğin Suudi Arabistan'ın bulunmadığı bir kategorideki toplumlarda) kutsal kitap zamanlarının aksine, kadınlar artık bir eşya olarak görülmemektedir. Herhangi bir modern yasal sistemde, İbrahim çocuk istismarı suçundan dava edilirdi. Ve İbrahim planını tamamlayıp, oğlu Isaac'i öldürseydi, onu birinci derece cinayet suçuyla yargılardık. Oysa o zamanın *âdetlerine* göre davranışı bütünüyle hayranlık uyandırıcıydı, çünkü Tanrı'nın emrine itaat ediyordu. Dindar ya da değil hepimiz, doğrular ve yanlışlar konusunda büyük ölçüde değişim gösterdik. Bu değişimin doğası ve harekete geçiren etmen nedir?

Her toplumda bir bakıma gizemli bir ortak görüş vardır ve her on yıllık süre zarfında değişim geçirir. Bu olgu için Almanca'dan geçen *Zeitgeist (her zamana ait bir ruh vardır)* kelimesini kullanmak iddialı olmayacaktır. Dünya demokrasilerinde kadının oy verme ve seçilme hakkının artık evrensel bir hale geldiğini belirtmiştim ancak bu reform aslında şaşılacak derecede yakın geçmişlidir. İşte çeşitli ülkelerin kadınlarının oy hakkı kazandıkları tarihlerden birkaçı:[1]

Yeni Zelanda 1893
Avustralya 1902
Finlandiya 1906
Norveç 1913
Amerika 1920
İngiltere 1928
Fransa 1945
Belçika 1946
İsviçre 1971
Kuveyt 2006

Yirminci yüzyıl içindeki bu tarihsel yayılım, değişen *anlayışın* bir göstergesidir. Bir diğer gösterge ırksal meseleler karşısındaki bakış açımızdır. Yirminci yüzyılın başlarında İngiltere'de yaşayan insanların neredeyse hepsi, (ve diğer ülkelerdeki büyük çoğunluk) günümüz normlarına göre yargılansalardı hiç kuşkusuz ırkçılık suçuyla karşı karşıya kalırlardı. O dönemin beyaz insanlarının çoğu, ritm duygusu hariç hemen her konuda siyah insanlardan daha üstün olduklarını düşünürlerdi (ve bu siyah ırklar birbirinden son derece farklı Afrika toplulukları, bunlardan bağımsız olan Hintliler ve ayrıca Avustralya ve Melanezya topluluklarından oluşurdu). James Bond'un 1920'li yıllardaki benzeri, güleryüzüyle neşe saçan, çocuk kahramanı Bulldog Drummond idi. Drummond Zenci Çetesi

1 Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı 1934'de verilmiştir. -*ed.n.*

(The Black Gang) isimli macerasında, 'Yahudiler, yabancılar ve diğer ayak takımı ırklara' göndermeler yapar. Drummond, Türün Dişisi'nin *(The Female of The Species)* kilit kısmında, akıllıca kılık değiştirerek, baş kötünün siyahî hizmetçisi Pedro olur. 'Pedro' gerçek kimliği Drummond'u dramatik biçimde açığa çıkarırken, hem okuyucuya hem de kötü adama şöyle seslenebilirdi: "Benim Pedro olduğumu zannediyorsun. Ancak benim siyaha boyanmış baş düşmanın Drummond olduğumu fark etmeliydin." Bunun yerine şu sözleri kullanır: "Her sakal sahte değildir fakat her zenci kokar. Bu sahte bir sakal değil kardeşim ama bu zenci kokmuyor. Sanırım burada bir tuhaflık var." Bu kitabı, yazılmasının üzerinden otuz yıl geçtikten sonra, 1950'li yıllarda okumuştum ve (hiç kuşku yok ki) bugün bile bir oğlan çocuğunun bu sahneyi beğenip taklit ederken arka plandaki ırkçılığı fark etmemesi hâlâ olasıdır. Ve günümüzde bu tür bir davranış hiç yakışık almazdı.

Thomas Henry Huxley kendi zamanının standartlarıyla, bir aydın ve liberal bir ilericiydi. Ancak onun zamanı bizim zamanımız gibi değildi ve 1871'de şu sözlerini kaleme aldı:

> "Gerçeklerin farkında, mantıklı bir adam ortalama bir zencinin mükemmelin altında bir beyaz adamla eşit olduğuna inanmaz. Eğer gerçekten eşit değillerse, bu ortalama zenci ve sivri çeneli (beyaz) akrabamız adil bir savaş ortamına davet edilip, kayırma ve baskı ortadan kaldırılsa bile, zencinin kendisinden daha büyük beyinli ve küçük çeneli rakibiyle başarıyla rekabet edebileceğine inanmak güçtür; bu, sertlikle değil ama fikirlerle çarpışılan bir karşılaşma olsa bile. Medeniyet hiyerarşisindeki en yüksek konumlar sonsuza kadar esmer kuzenlerimizin erişemeyecekleri yükseklikte olacaktır."[104]

Aydın tarihçilerin eski açıklamaları yaşadıkları zamanın normlarına göre yorumlamadıkları bilinen bir gerçektir. Abraham Lincoln, tıpkı Huxley gibi, zamanının ilerisinde bir insandı ancak diğer taraftan, ırksal konularla ilgili görüşleri bize modası geçmiş ırkçı fikirler olarak görünecektir. İşte 1858 senesinde Stephen A. Douglas ile yaptığı görüşmeden bir alıntı:

> Şunu belirtmek isterim ki, ben şu ya da bu şekilde beyaz ve siyah ırklara toplumsal ve siyasi eşitlik getirecek bir düzeni hiçbir zaman savunmadım, savunmam; zencilere oy verme, jüri olma, devlet memurluğu ya da beyaz ırklarla evlilik yapabilme hakkı verme taraftarı olmadım, olmam; ve yine belirtmek isterim ki, tüm bunlara ek olarak, beyaz ve siyah ırklar ara-

> sında belirgin fiziksel farklılıklar vardır ve bu farklılıklar öylesine vahimdir ki bu iki ırk sosyal ve siyasi eşitlikler göz önüne alındığında sonsuza kadar bir arada yaşayamayacaklardır. Birlikte yaşamamaları gereken ancak yine de birlikte yaşayan bu iki ırkın düzeninde, üst ve alt konum var olmak zorundadır ve ben tıpkı diğer herkes gibi bu üst konuma beyaz ırkın sahip olmasından yanayım.[105]

Eğer Huxley ve Lincoln bizim çağımızda doğmuş ve eğitilmiş olsalardı, kendilerine ait olan bu Viktorya fikirleri ve kaypak ruh hallerinin karşısında bizimle birlikte dehşete kapılıp, sinerlerdi. Onların bu sözlerine yalnızca *anlayışın* nasıl şekil değiştirdiğini göstermek için yer verdim. Çağının en büyük liberal beyinlerinden birisi olan Huxley ve hatta, köleleri azad eden Lincoln bu tür sözler edebilmişlerse *ortalama* bir Viktorya dönemi kişisinin neler söyleyebileceğini düşünün. On sekizinci yüzyıla yakından baktığımızda, elbette Washington, Jefferson ve diğer Aydınlanma Babalarının da birer köle sahibi olduğunu görürüz. Anlayış amansızca ilerledi ve biz bu değişimin gerçek bir olgu olduğunu unutup, hiç itiraz etmeden benimsedik.

Birçok farklı örnek vardır. Denizciler Mauritius kıyılarına ilk kez ayak basıp uysal dodo kuşlarını gördüklerinde, bu savunmasız kuşları sopa darbeleriyle öldürmekten başka bir eylem asla akıllarına gelemezdi. Kuşları yemeyi amaçlamamışlardı (çünkü lezzetsiz oldukları bilinirdi.) Herhalde, savunmasız, uysal ve uçamayan bu kuşların kafalarına sopayla vurarak öldürmek o zamanlar önemli bir işti. Günümüzde bu tür davranışlar insanın aklının ucundan bile geçmez ve kasıtlı cinayet şöyle dursun, dodo kuşunun günümüzde yaşayan benzer bir türünün kazara dahi yok edilmesi, bir trajedi olarak değerlendirilir.

Buna benzer bir trajedi, bugünün kültürel çehresinin normlarıyla, Tazmanya kurdunun *(Thylacinus)* yakın geçmişte neslinin tükenmesiydi. Artık resimlerde yas tutan bu yaratıkların başına 1909 yılında ödül konmuştu. Viktorya çağına ait kitaplarda, Afrika'da bulunan 'fil', 'aslan' ve 'antilop' (tekil oldukları gözünüzden kaçmamıştır) hayvanları birer 'oyundurlar' ve oyunu oynamak için yapmanız gereken, hiç düşünmeden onları vurmaktır. Yemek için değil. Kendinizi savunmak için değil. 'Spor' için. Ancak artık *anlayış* farklılaştı. Zengin, keyfine düşkün 'sporcuların', bir Land Rover cipinin sağladığı güven hissiyle, vahşi hayvanları çeşitli silahlarla katledip, daha sonra öldürdükleri hayvanların içi doldurulmuş kafalarını evlerinde sergiledikleri herkesçe bilinir. Ancak bunun için çok para ödemeleri gerekir ve bu yüzden bu tür

sporlar pek rağbet görmez. Vahşi yaşamın ve çevrenin korunması artık ezici çoğunlukla kabul edilen bir kural olmuştur, tıpkı bir zamanlar sebt gününde çalışmamak ve putlardan sakınmak kurallarında olduğu gibi.

Canlı, hareketli dönem 60'lar, çağdaş özgür düşünce konusunda bir efsanedir. Ancak bu dönemin başlangıcında, bir dava avukatı *Lady Chatterley'in Sevgilisi* isimli kitabın müstehcenlik duruşmasında jüriye şu soruyu yöneltebilmişti: "Genç oğullarınızın *ve de en az oğlanlar kadar kitap okuyabilen genç kızlarınızın* (bir avukatın böyle bir ifadeyi kullanmasına anlam verebiliyor musunuz?) bu kitabı okumalarını onaylar mıydınız? Bu, evinizde bulunabilecek bir kitap mıdır? Bu kitabı karınızın ve hatta hizmetçilerinizin okumasını arzular mıydınız?" Bu son etkileyici soru *anlayış* değişiminin hızının çarpıcı bir göstergesidir.

Amerika'nın Irak'ı işgali, büyük ölçüde sivil kayıp sonuçlarıyla itham edilmektedir oysa bu kayıplar İkinci Dünya Savaşı'ndakilere kıyasla bir hayli düşüktür. Aslında bu durum, ahlaki değer normlarındaki istikrarlı değişimle açıklanabilir. Donald Rumsfeld günümüzde oldukça duygusuz ve tiksindirici bir insan olarak tanımlanabilir ancak eğer aynı ifadeleri İkinci Dünya Savaşı'nda kullansaydı hiç şüphesiz onun kadın ruhlu bir liberal olduğunu düşünecektik. Aradan onlarca yıl geçti ve bu sırada bir şeyler değişti. Bu değişim hepimizi içine aldı ve dinle herhangi bir bağlantısı yoktu. Bir bakıma değişim din sayesinde değil, dine rağmen gerçekleşti.

Bu değişim çok tutarlı bir rota izledi ve çoğumuz bunun bir ilerleme olduğunda hemfikiriz. Kötülüğü hiç keşfedilmemiş bölgelere taşımasıyla tanınan Adolf Hitler bile, Caligula[1] ya da Cengiz Han'ın zamanlarında göze çarpmazdı. Hitler elbette Cengiz Han'dan daha çok kişi öldürmüştür fakat Hitler'in elinin altında yirminci yüzyıl teknolojisi vardı. Ayrıca, Hitler kurban ettiği insanların 'yakınlarını ve sevdiklerini gözyaşları içinde' gördüğünde sizce hayatının en büyük *hazzını* yaşamış mıdır? Cengiz Han'ın bu keyfi yaşadığı aşikârdır. Biz Hitler'in kötülük derecesine günümüz normlarıyla karar veriyoruz ve ahlak *anlayışı* Caligula zamanından bu yana çok ilerlemiştir, tıpkı teknoloji gibi. Dolayısıyla Hitler'in yaptıkları yalnızca günümüzün iyicil standartlarıyla incelendiğinde kötü bir intiba bırakır.

Benim çağımda, milyonlarca insan düşüncesizce üretilen alçaltıcı lakap ve ulusal klişeleri birbirlerine karşı kullanmakta hiçbir sakınca görmemiştir: Kurbağa, Wob (İtalyanlar için kullanılır, kasıntı, kabadayı anlamında), Dago (İtalyan, İspanyol asıllı kişi, Diego'nun değiştirilmiş hali), Hun (Barbar alman askeri), Yid

[1] Gaius Julius Caesar Augustus Germanicus, daha çok Caligula takma adı ile bilinen, 37 - 41 yılları arasında görev yapmış, Julio-Claudian Hanedanı mensubu ve Roma İmparatorluğunun üçüncü İmparatoru. *ed.n.*

(Yahudi), Coon (Zenci), Nip (Japon), Wog (Ortadoğulu). Bu gibi kelimelerin kaybolduğunu iddia etmiyorum ama bu tür ifadeler artık duyarlı çevrelerde esefle karşılanmaktadır. 'Negro' sözcüğü, aşağılayıcı bir amacı olmamakla birlikte, bir İngilizce metnin hangi tarihte yazıldığını anlamakta kullanılabilir. Önyargılar yazınsal bir eserin tarihinin belirlenmesinde sahiden de anlamlı ipuçlarıdır. Saygın bir Cambridge ilahiyatçısı olan A.C.Bouquet, kitabı Karşılaştırmalı Din'in *(Comparative Religion)* İslam başlıklı bölümünde söze şu kelimelerle başlayabilmişti: "Sami, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında sanılanın aksine, doğuştan bir tektanrıcı değildir. O bir animisttir *(canlıcı.)*" Irk saplantısı (medeniyet saplantısının aksine) ve bir topluluğu belirgin bir tekil zamir kullanımıyla tek 'tipe' indirgemek, hiçbir norm kapsamında tiksinç değildir. Ancak değişen *anlayışın* bir diğer küçük göstergesidir. Bugün ne Cambridge'li bir ilahiyat profesörü ne de herhangi sıradan bir vatandaş bu sözcükleri kullanmaz. Değişen *âdetlere* dair bu tarz incelikli ipuçları, bize Bouquet'nin bu kitabı en geç yirminci yüzyılın ortasında yazdığını belli eder. Gerçekten Bouquet bu kitabı 1941'de yazmıştır.

Bir kırk yıl daha geriye gittiğimizde normların değişimi gözle görülür bir gerçekliğe dönüşür. Daha önceki kitaplarımdan birinde H.G.Wells'in ütopik Yeni Cumhuriyet *(New Republic)* kitabından alıntı yapmıştım ve burada bunu tekrar etmeliyim çünkü dikkatinizi çekmek istediğim noktanın şok edici bir tanımını yapmıştır.

> Ve Yeni Cumhuriyet alt ırklara nasıl davranacak? Zencilere nasıl davranacak? ...peki ya sarı tenliler?... Yahudiler?... siyah ırklar, kahverengiler, kirli beyazlar ve sarı insanlar. Yeni verim gereksinimlerine göre rağbet görmeyen bu insanlara ne olacak? Aslında, dünya bir âlemdir ve merhametli bir kurum değildir ve sanıyorum ki bu insanlar gitmek zorunda kalacaklar... Ve bu Yeni Cumhuriyet adamlarının ahlak sistemi, yani dünyaya hâkim olacak ahlaki sistem, ilk hedefte insanlık adına güzel, yararlı ve uygun olanın üretilmesini destekleyecek şekilde düzenlenecektir; güzel ve güçlü bedenler, aydınlık ve etkili zihinler... Ve doğanın şimdiye kadar dünyanın şekillenmesinde izlediği yöntem ki bu yöntem sayesinde var olan zayıflığın yeni zayıflıklar türetmesi önlenmiştir... ölümdür... Yeni Cumhuriyet'in adamları... öldürmenin kayda değer bir eylem sayıldığı bir görüşü benimseyeceklerdir.

Bu 1902'de yazılmıştır ve Wells zamanının önde gelen ilericilerindendi. 1902'de bu tür duygular geniş ölçüde kabul görmemekle birlikte, bir yemek partisinde uygun bir tartışma konusu olabilirdi.

Ancak çağdaş okurlar bu sözleri gördüklerinde korkudan nefesleri kesilir. Korkunç olduğu düşünülen Hitler'in kendi zamanının *anlayışına* çok uzak olmadığını anlamalıyız. Bugünün geniş çerçevesinden bakıldığında elbette korkunç olduğu düşünülecektir. Anlayış hızla değişir; ve eğitimli kitle arasında, geniş bir zeminde paralel bir çizgi çizer.

Toplumsal bilinçteki bu düzenli ve toplu değişimlerin kaynağı nedir? Bu soruyu cevaplamak benim sorumluluğumda değildir. Benim amacım için, bu kaynağın kesinlikle din olmadığını bilmek yeterlidir. Eğer bir teori geliştirmem gerekseydi, aşağıdaki satırlarla işe koyulurdum. Değişen ahlak *anlayışının* geniş sayıda insan arasında nasıl bu kadar eş zamanlı olabildiğini açıklamamız gerekiyor; ve *anlayış* değişiminin istikrarlı rotasını da açıklamak zorundayız.

İlk olarak, bu kadar çok insanın nasıl eş zamanlı olarak değiştiğini açıklamalıyım. Değişim barlarda, yemeklerde ve sohbetlerde zihinden zihine aktarılır. Ayrıca kitaplar ve kitap incelemeleri, gazeteler ve televizyon yayınları ve günümüzde internet sayesinde geniş kitlelere yayılır. Ahlaki kurallardaki değişimler, başmakaleler, radyo talk showlar, siyasi konuşmalar, stand-up komedyenlerinin argo sözleri, pembe dizilerin diyalogları, kanunları yapan parlementerlerin önerileri ve bunları yorumlayan yargıçların kararları sayesinde halka bildirilir. Bunu açıklamanın bir diğer yoluysa *mem* havuzundaki *mem* frekanslarının değişiminden yola çıkmaktır ancak bunun ayrıntısına girmeyeceğim.

Bazılarımız ilerleyen ahlak *anlayışı* dalgasının bir parça gerisinde kalırız bazılarımız ise biraz daha ilerideyizdir. Ancak 21. Yüzyıl insanlarının çoğu tıpkı bir ekip gibidir ve Orta Çağ atalarımızdan ya da İbrahim zamanındaki atalarımızdan hatta 1920'ler gibi yakın geçmişte yaşamış insanlardan çok daha ileri bir durumdadır. Bu değişim dalgası ilerlemeye devam edecektir ve yüzyıl öncesinin ilerici ruhlu birisinin fikirleri (T.H.Huxley bunun açık bir örneğidir) sonraki yüzyılın geri kalmış zihinlerinin epey gerisinde kalacaktır. Elbette, ilerleme akıcı bir çizgide seyretmez lakin bir testerenin kıvrımlarına benzer bir eğilim sergiler. Yerel ve geçici aksilikler gerçekleşir, tıpkı 2000'lerin başında ABD'nin Bush dönemi hükümetinden zarar görmesi gibi. Fakat daha geniş bir zaman aralığında ilerici akım kaçınılmazdır ve yoluna devam eder.

İlerlemenin istikrarlı bir yön çizmesi nasıl gerçekleşir? Bu konuda, zamanlarının ötesinde olan ve hiç yılmadan biz geriye kalanların kendileriyle birlikte ilerlememize destek veren birey önderlerin rolünü es geçmemeliyiz. Amerika'da, ırksal eşitlik görüşünü yükselişe geçirenler, Martin Luther King gibi yetenekli politika önderleri, eğlence sektörü önderleri, sporcular ve Paul Robeson,

Sidney Poitier, Jesse Owens ve Jackie Robinson gibi diğer rol modellleri ve milli figürleridir. Kölelerin ve kadınların eşit haklar kazanması karizmatik önderler sayesinde meydana gelmiştir. Bu önderlerin kimileri dindardı; kimileriyse değildi. Dindar olanlar bu güzel amelleri dindar oldukları için yapıtlar. Diğerleri içinse dinin fazla bir önemi yoktu. Martın Luther King bir Hıristiyan olmasına rağmen, şiddetsiz sivil başkaldırı felsefesini Hıristiyan olmayan Gandhi'nin görüşlerinden türetmiştir.

Gelişmiş eğitim ve özellikle de giderek artan bir uzlaşma görüşü sayesinde her birimiz diğer ırklardan ve cinsiyetlerden bireylerle ortak bir konumu paylaştığımız fikrini benimsedik; bu iki faktör kutsal kitaplara dayalı değildir, biyoloji ve özellikle de evrimle ilgilidir. Dünya genelinde siyah ırkların ve kadınların, Nazi Almanya'sındaysa Yahudiler ve Çingenelerin kötü muameleye görmelerinin sebeplerinden birisi, bu insanların 'bütünüyle insan' olarak görülmemeleriydi. Filozof Peter Singer, Hayvanların Kurtuluşu'nda *(Animal Liberation)* şu görüşü en güzel sözlerle ifade etmiştir; insani davranışı takdir etmek için yeterli beyin gücüne sahip her türe bu şekilde davranmamızı sağlayacak, tür ötesi bir forma bürünmeliyiz. Belki de bu ahlak *anlayışının* gelecek yüzyıllarda alacağı yönü ima etmektedir. Bu, köleliğin kaldırılması ve kadınların eşit haklara sahip olması gibi daha eski reformların doğal bir ekstrapolasyonu (verilerden bilinmeyene ulaşmak) olabilir.

Ahlak *anlayışının* yaygınca kararlaştırılmış bir rotada ilerlemesini daha ayrıntılı olarak açıklamakta, benim amatör psikoloji ve sosyoloji bilgim yetersiz kalacaktır. Benim amacım için, *ilerlediği* ve bu ilerlemeyi ne dinin ne de kutsal metinlerin sağlamadığını bilmek yeterli ve kanıtlı bir gerçektir. Bu ilerlemenin arkasında büyük ihtimalle tek bir etki yoktur. Bu yüzden Moore'un yasalarını şekillendiren, farklı etkilerin arasındaki karmaşık etkileşimden doğan bir etkiden söz edebiliriz ki bu bilgisayar gücündeki katsayısal artışı tariflemekte kullanılır. İtici güç her ne olursa olsun, gözle görülür *anlayış* ilerlemesi gerçeği, iyi birisi olmakta ya da iyi olanın belirlenmesinde bir Tanrıya ihtiyacımız olduğu iddiasını yıkmak için yeter de artar.

PEKİ YA HİTLER VE STALİN? ONLAR ATEİST DEĞİLLER MİYDİ?

Anlayış ilerler ve bu ilerleme genellikle gelişmeye dönüktür. Ancak daha önce de dediğim gibi, ilerlemenin grafiği akıcı bir çizgiye değil ama bir testerenin kıvrımlarına benzer çünkü bazen

korkunç geri dönüşler meydana gelir. Bu tür gerilemelerin en anlaşılmaz ve kötü olanları yirminci yüzyıl diktatörlerinin imzasını taşır. Hitler ve Stalin gibi adamların kötü amaçlarını ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde faydalanılan muazzam gücü birbirinden ayrı tutmanın önemi büyüktür. Hitler'in görüş ve amaçlarının, Caligula'nınkilerden ya da katliam ustalıkları Noel Barber tarafından Altın Boynuz'un Efendisi'nde (*Lord of the Golden Horn*) tarif edilen Osmanlı sultanlarınınkilerden daha zararlı olmadığı iddiamı bir kez daha belirtmek isterim. Aradaki tek fark, Hitler'in elinde yirminci yüzyıl silahları ve iletişim teknolojisinin bulunmasıydı. Kaldı ki Hitler ve Stalin her koşulda son derece kötü kişilerdi.

"Hitler ve Stalin ateistlerdi. Bu konuda ne söyleyeceksiniz?" Bu soru din konusunu tartışmaya açtığım hemen hemen her konferans ve elbette çoğu radyo sohbetinde karşıma çıkmıştır. Bu soru haşin ve kızgın bir tavırla yöneltilir ve iki genel sanı vardır: (1) Stalin ve Hitler ateisttir ancak (2) asıl mesele, yaptıkları korkunç şeyleri ateist oldukları *için* yapmış olmalarıdır. Birinci sanı, Stalin için gerçek ancak Hitler için şüphelidir. Ancak sanı (1) her koşulda yersizdir çünkü sanı (2) doğru değildir. Yersiz bir sanıdan (sanı 1) yola çıkıldığına göre, hiç kuşkusuz her iki iddia da mantıksızdır. Varsayalım Hitler ve Stalin'in ortak yönleri ateizmdi, ayrıca her ikisi de Saddam Hüseyin gibi bıyıklıydı. Ee? Odaklanmamız gereken nokta, kötü (ya da iyi) insanların dindar ya da ateist olup olmadıkları değildir. Şeytani zihinleri teker teker sayarak, dindar ve ateist kötülerin yoklamasını yapmanın peşinde koşamayız. Nazi kemer tokalarının üstünde 'Gott mit uns'[1] yazması hiçbir şeyi kanıtlamaz çünkü bu konuyla ilgili pek çok iddianın enine boyuna tartışılması gerekir. Önemli olan, Hitler ve Stalin'in ateist olup olmadıkları değil, ateizmin insanları kötülük yapmakta sistematik olarak *etkileyip etkilemediğidir.*

Doğrusu Stalin'in ateist olduğu su götürmez bir gerçektir. Eğitimini bir Ortodoks ilahiyat fakültesinde aldı ve annesi her ne kadar oğlunun bir papaz olmasını istese de bu, hayal kırıklığının ötesine geçemeyen bir arzu olarak kaldı; Alan Bullock'a göre Stalin annesinin bu isteğini çok gülünç bulurmuş.[1061] Yetişkin Stalin belki de sırf bu papazlık eğitimi yüzünden, Rus Ortodoks Kilisesi, Hıristiyanlık ve dine karşı sert bir tutum içerisinde olmuştu. Ancak ateizm inancının Stalin'in acımasızlığını tetiklediğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Herhalde geçmişteki dinsel eğitimi de bu acımasızlığının bir nedeni olmamalı, tabii elbette ona mutlak imanın, ezici otoritenin ya da kanıtları hiçe sayan bir inancın kaşısında her ne olursa olsun saygıyla eğilmek gerektiği öğretildilmediyse.

Hitler'in bir ateist olduğu efsanesi, büyük gayretlerle üretil-

[1] Tanrı bizimle. *-ed.n.*

miş, çoğu insanın sorgulamadan inandığını ve de din savunucuları tarafından sistemli ve muhalif bir amaçla tazelenegelmiş bir iddiadır. Gerçek olup olmadığı kesinlikle meçhuldur. Hitler Katolik bir ailenin üyesiydi ve çocukluğunda Katolik okulları ve kiliselerinde eğitim aldı. Elbette bu bizi çok açık bir sonuca ulaştırmaz: Hitler kolayca okulunu bırakabilirdi ki Stalin Tiflis İlahiyat Fakültesini terk etmesinin ardından Rus Ortodoksisini reddetmiştir. Fakat Hitler hiçbir zaman Katolisizmi resmen reddetmedi ve hayatı boyunca dindar kaldığına dair sinyaller verdi. Eğer Katolik değilse, görünen o ki bir tür ilahi takdire dayalı inancı vardı. Örneğin Kavgam'da *(Mein Kampf)* şöyle bir açıklaması vardır: "Birinci Dünya Savaşı'nın ilan edildiği haberini duyduğumda, hemen dizlerimin üstüne çöktüm ve Tanrı'ya, böyle bir zamanda bana yaşama şansı verdiği için tüm kalbimle teşekkür ettim."[107] Ancak bunu 1914 yılında, henüz yirmi beş yaşındayken söylemişti. O andan sonra değişmiş olabilir mi?

1920'de Hitler otuz bir yaşındayken, yakın dostu Rudolf Hess, ki kendisi daha sonra Führer temsilcisi olacaktı, Bavyera Başbakanına bir mektup gönderir, "Herr Hitler'i çok iyi tanırım ve ona oldukça yakınım. Onun nadir yücelikte bir karakteri vardır, iliklerine kadar merhametle doludur, bir dindar ve sağlam bir Katoliktir."[108] Bu ifadeler için elbette şu yorum yapılabilir; Hess 'yüce karakterli' ve 'iliklerine kadar merhametli' sıfatlarını epeyce yanlış anladığından belki de 'sağlam bir Katolik' sıfatını da yanlış anlamış olabilir! Hitler'i tarif ederken onun hemen hemen hiçbir sıfatının 'iyi' olduğunu söyleyemeyiz ve Hitler'in kesinlikle bir ateist olduğu görüşü duyduğum en cüretkâr ve gülünç iddialardan birisidir. Diğer birçok kaynaktaysa, Hitler'in kötü bir adam olduğu ve Hıristiyanlık iyi birisi olmayı aşıladığından Hitler'in bir Hıristiyan olmasının imkânsız olduğu (!) görüşü hâkimdir. Goering Hitler hakkındaki, 'yalnızca bir Katolik Almanya'yı birleştirebilir' düşüncesinde, sanırım inançlı bir Katolik'ten ziyade, Katolik olarak yetiştirilmiş bir kişiyi ima etmekteydi.

1933 yılında Berlin'deki bir konuşmasında Hitler şöyle demiştir, "Halkın bu bağlılığa ihtiyaç duyduğuna ve bunun bir eksiklik olduğuna inandık. Bundan dolayı, ateizm eğilimli harekete karşı bir savaş başlattık ve bu savaşta yalnızca birkaç teorik demeçle yetinmedik: sonuna kadar sürdürdük."[109] Bu ifade yalnızca Hitler'in tıpkı çoğunluk gibi, 'inanca inandığının' bir göstergesi olabilir. Ancak diğer yandan, 1941 senesinde emir subayı General Gerhard Engel'e, "sonsuza kadar bir Katolik olarak kalmalıyım" demişti.

Hitler yaşamını samimi inançları olan bir Hıristiyan olarak sürdürmemiş olsa da Hıristiyanların uzatmalı geleneği "İsa katili Yahudiler" suçlamasının etkisi altına girmişti. 1923 senesinde

Münih'deki bir konuşmasında Hitler şu sözleri kullandı: "Yapılacak ilk iş, (Almanya'yı) ülkemizi mahveden Yahudilerden kurtarmaktır... Almanya'mızın Haç üstünde ölen Isa gibi acı çekmesini engellemek istiyoruz."[110] John Toland *Adolf Hitler: Son Biyografi* isimli kitabında, 'son çözüm' zamanında Hitler'in dinsel duruşundan bahseder:

> "Hiyerarşik düzenini yadsımasına rağmen, hâlâ Roma Kilisesi'nin saygın bir üyesi olarak kalmış ve Yahudilerin Tanrı katili olduklarını aklından hiç çıkarmamıştır. Bu sayede vicdan azabına kapılmadan imhayı gerçekleştirdi çünkü o sadece Tanrının intikam alan eli rolünü üstlenmişti; en nihayetinde, yaptığı şeyler kişisel değildi ve acımasızlık olarak algılanamazdı."

Yahudilere karşı kin duyan Hıristiyan görüşü, yalnızca bir Katolik geleneği değildir. Martin Luther şiddetli bir anti-Sami idi. Solucanların Rejimi'nde, "Yahudilerin hepsi Almanya'dan sınır dışı edilmelidir" düşüncesini dile getirmiştir. Ve bir kitabın tamamını (*Yahudiler ve Hayatları üzerine; On the Jews and their Lives*) bu konuya ayırmıştır ki bu muhtemelen Hitler'i de etkilemiştir. Luther Yahudileri 'Yılan Sülalesi' olarak tanımlamış ve aynı ifade Hitler tarafından 1922 seneli bir konuşmada yinelenmiştir. Ayrıca bu konuşması esnasında Hitler bir Hıristiyan olduğunu birkaç kez tekrarlamıştır:

> Bir Hıristiyan olarak Tanrımın ve Kurtarıcımın beni bir savaşçı olarak gördüğünü hissediyorum. Bir zamanlar birkaç yandaşıyla birlikte Yahudilerin gerçekte ne olduklarının farkına varan ve adamlarını onlara karşı savaşmak için bir araya getiren yalnız adamı hissediyorum. Ve bu adam bir kurban olarak değil ama bir savaşçı olarak mükemmeldi, işte bu Tanrı gerçeğidir! Tanrının en sonunda Kudretini kullanarak, tapınağı yılan sülalesinden ve engereklerden temizlemesini anlatan pasajı Hıristiyanlığı sınırsızca seven bir insan olarak okudum. Tüm dünya adına Yahudi zehrine karşı verdiği savaş ne kadar da olağanüstüydü. Şimdi, iki bin yıl sonra, Kanını Haçın üzerine akıtmasını en içten duygularımla, hiç olmadığı kadar iyi anlıyorum. Bir Hıristiyan olarak asla aldanmamalıyım ve görevim, doğruluk ve adalet için savaşmaktır... Ve doğru yolda olduğumun kanıtı her geçen gün büyüyen sıkıntımızdır. Bir Hıristiyan olduğum için bu konuda kendi halkıma karşı bir sorumluluğum vardır.[111]

Hitler'in 'yılan sülalesi' ifadesini Luther'den ya da doğrudan Matthew 3: 7'den araklayıp araklamadığını bilemeyiz, ki Luther herhalde böyle yapmıştı. Hitler, Yahudilere yaptığı zulmün Tanrının isteğinin bir parçası olduğu konusunda *Mein Kampf*'da bir açıklama yapmıştır: "Sonuç itibariyle artık Yüce Yaratıcının isteği doğrultusunda ilerlediğime inanmaktayım: *kendimi Yahudilere karşı savunarak, Tanrının amacı için savaşmaktayım.*" Bunu 1925 yılında söylemişti. Aynı sözleri 1938 yılında Reichstag konuşmasında tekrarladı ve tüm kariyeri boyunca benzer söylemlerde bulundu.

Bu gibi dinsel görüşleri Hitler'in kin dolu anti-Hıristiyan görüşlerini açığa kavuşturduğu *Table Talk*'daki sözleriyle tezat oluşturur ve bu zıt görüşleri sekreteri tarafından kayda alınmıştır. Aşağıdaki sözlerin hepsini 1941 yılında dile getirmiştir:

> Şu zamana dek insanlığı en ağır şekilde etkileyen felaket Hıristiyanlığın doğuşudur. Bolşevizm Hıristiyanlığın gayri meşru çocuğudur. Her ikisi de Yahudilerin icadıdır. Din meselesinde, kasıtlı bir yalan dünyaya Hıristiyanlık yoluyla sunulmuştur...
>
> Eski dünyanın son derece saf, aydınlık ve huzurlu bir dünya olmasının nedeni o tarihlerde şu iki büyük beladan habersiz olunmasıdır: Frengi ve Hıristiyanlık.
>
> Söylenecek söz kalmadığında, İtalyanlar ve İspanyolların Hıristiyanlık uyuşturucusundan kurtulmalarını dilemek adına hiçbir sebep bulamayız. Gelin bu illete karşı bağışıklı olan tek ulus biz olalım.

Hitler'in Söyleşisi *(Hitler's Table Talk)* kitabı yukarıdakilere benzer birçok ifade içerir. Genelde Hıristiyanlık ve Bolşevizmi eşit tutar ve ara sıra Karl Marx ve Aziz Paul arasındaki benzerliklere dikkat çeker ki her ikisinin de Yahudi olduğunu asla unutmaz (gerçi Hitler tuhaf bir biçimde İsa'nın bir Yahudi olmadığını pek çok kez dile getirmiştir.) Hitler'in 1941 senesinden sonra Hıristiyanlıktan sapmış olması ya da Hıristiyanlıkla ilgili bir tür hayal kırıklığı yaşayarak, gözlerini açmış olması mümkün olabilir. Ya da fikirlerindeki bu belirgin çelişkilere dayanarak, Hitler'in her iki tarafın da güvenemeyeceği fırsatçı bir yalancı olduğunu öne sürebiliriz.

Dostlarının ve bizzat kendisinin söylediklerinin aksine, Hitler'in gerçek bir dindar olmadığı ve sadece yandaşlarının dinsel hislerini alaycılıkla sömürdüğü savunulabilir. "Din halkı sakin tutmak için mükemmel bir araçtır" diyen Napolyon ve "Halk dinsel gerçekleri yansıttığını düşünürken, bilgeler bunun bir yalan, yöneticiler ise yararlı bir araç olduğunu söylerler" diyen filozof Seneca ile aynı fikirdeydi belki de. Hiç kimse Hitler'in bu kadar samimiyetsiz birisi olamayacağını iddia edemez. Eğer dindarlık taslağını

gerçek hedefi yalnızca yandaş edinmek olsaydı şunu unutmamalıyız ki Hitler vahşet eylemlerini tek başına gerçekleştirmemiştir. Korkunç eylemler aslında askerler ve subayları tarafından uygulanmıştır ki bu kişilerin çoğu hiç kuşkusuz Hıristiyandı. Aslında Alman halkının Hıristiyanlığı tartıştığımız varsayımın temelini oluşturur; Hitler'in sözümona dinsel icraatlarındaki ikiyüzlülüğü ifşa eden bir varsayım! Ya da belki de Hitler Hıristiyanlık için sahte bir sempati sergilemesinin zorunlu olduğunu düşündü çünkü aksi takdirde sunduğu rejim kilise'den alması gereken desteği alamayacaktı. Bu destek çeşitli yollarla kendisini belli etti ve buna Papa Pius XII'nin Nazi karşıtı bir duruş almayı ısrarlıca reddetmesi dâhildir; ve bu modern kilise için göze çarpan bir utanç konusudur. Hitler'in Hıristiyanlıkla ilgili beyanları ya samimiydi ya da Alman Hıristiyanların ve Katolik Kilisesinin işbirliğini etkin bir şekilde kazanmak için dindar bir Hıristiyan numarası yaptı. Her iki koşulda da, Hitler rejiminin kötülüklerine ateizmin yol açtığını iddia etmek epey yersiz olacaktır.

Hitler Hıristiyanlığa sövüp saydığı zamanlarda bile Providence *(Tanrının veya doğanın koruyucu rahmi gücü)* dilini kullanmayı asla ihmal etmemişti: gizemli bir vasıtanın kendisini Almanya'ya önderlik etmek ve ilahi bir görevi gerçekleştirmek için seçtiğine inanmıştı. Bu vasıtayı bazen *Tanrı* olarak tanımlardı, bazen de *Providence*. *Anschluss*'tan[1] sonra, Hitler 1938'de Viyana'ya zaferle döndüğünde, ihtiyatlı bir maske altında Tanrı'yı ima eden sevinçli bir konuşma yaptı: "Reich'e buradan bir oğlan çocuğu göndermenin Tanrı'nın isteği olduğuna inanıyorum, böylece çocuk büyüyecek, ulusun lideri olacak şekilde yetiştirilecek ve bu sayede vatanını kurtarabilecekti."[112]

Kasım 1939'da Münih'deki süikasttten güç bela kurtulduğunda, Hitler *Providence*'a olan güvenini yeniden ifade etti; Tanrı müdahale ederek onun programını değiştirmiş ve hayatını kurtarmıştı: "Şimdi keyfim tamamen yerinde. Bürgerbraukeller'den[2] her zamankinden erken ayrılmamın gerçek nedeni, *Tanrının* amacıma ulaşmamı sağlamak için verdiği destektir."[113] Bu başarısız suikast girişiminin ardından Münih Başpiskoposu, Kardinal Michael Faulhaber, Kathedralde bir *Te Deum*[3] okunması emrini verdi, "Başpiskoposluk adına Führer'in hayırlı kurtuluşu için Tanrıya teşekkür etmeliyiz." Daha sonra Hitler'in bazı yandaşları Goebbels'in de desteğiyle Naziliği kendilerine has bir dine uyarlamakta hiç tereddüt etmediler. Birleşik ticaret birliği önderi tarafından yazılan aşağıdaki pasaj tıpkı bir duaya benzer. Hatta ve hatta bu satırlarda Hıristiyan Tanrısının Duası ('Babamız') ya da Öğretisi'ndeki ahenk yardır:

[1] Avusturya'nın Almanya'ya katılması. *-ed.n.*
[2] Münih'te bulunan ve Nazilerin kullandığı bir otel mahzeni. *-ed.n.*
[3] Tanrıya dua etmek için okunan bir Hıristiyan ilahisi. *-çev.n.*

> Adolf Hitler! Sadece sana bağlıyız! Şu zamanda yeminimizi tazelemek arzusundayız: Bu dünyada yalnızca Adolf Hitler'e inanırız. Ulusal Sosyalizmin halkımız için yegâne kurtarıcı inanç olduğuna inanırız. Gökyüzünde bir Tanrı olduğuna, bizi yarattığına, bize yol gösterdiğine, bize emirler verdiğine ve bizi açıkça kutsadığına inanırız. Ve biz bu Tanrı'nın Adolf Hitler'i bizim için gönderdiğine inanırız ki böylelikle Almanya sonsuza dek yaşayacak bir ülke halini alacaktır.[114]

Stalin bir ateistti ve Hitler büyük ihtimalle değildi; fakat, eğer bir ateist olsaydı bile Hitler-Stalin tartışmasının can alıcı noktası oldukça basittir. Bazı ateistler kötü eylemler sergileyebilir ancak bu kötülükleri ateizm adına yapmazlar. Stalin ve Hitler sırasıyla dogmatik ve doktriner Marksizm adına amansız kötülükler yapmışlardır ve bununla birlikte, akliselimden uzak, bilimle bağdaşmayan bir öjenik[1] teori, Wagnerci[2] zırvalarıyla yayılagelmiştir. Din savaşları gerçekten de din adına yapılmıştır ve bu tür savaşlar tarihte korkutucu derecede sıktır. Ben ateizm adına yapılmış herhangi bir savaşı aklıma getiremiyorum ki neden böyle bir savaş olsun? Savaşlar ekonomik hırslar, siyasi tutkular, etnik ya da ırksal önyargılar, keskin kindarlık, intikam ya da bir ulusun yapısındaki bir tür vatansever inançla başlar. Bir savaşın fitilini ateşeyebilecek bir diğer gerçekçi motivasyon ise, bir insanın sarsılmaz bir biçimde kendi inancını tek gerçek inanç olarak görmesidir ve bu görüş rakip dinlerin tüm kâfir ve takipçilerini ölüm cezasına mahkûm eden ve aleni bir şekilde, Tanrı'nın askerlerinin doğrudan cennete gideceklerini vaat eden bir kutsal kitapla desteklenir. Sam Harris bu konuyla ilgili olarak İnancın Sonu *(The End of Faith)* isimli kitabında deyim yerindeyse hedefi tam on ikiden vurur:

> Dinsel inancın tehlikesi, sıradan insanların çılgınlık meyvelerini toplamalarına ve bu meyvelerin *kutsal* olduklarına inanmasına imkân vermesidir. Her yeni neslin çocuklarına dinsel konuların diğer konular gibi haklı çıkarılmasına gerek duyulmadığı öğretildiğinden, medeniyetler hâlâ akılsız ordularıyla dolup taşmaktadır. Bugün bile birbirimizi eski literatüre dayanarak öldürmekteyiz. Bundan daha üzücü ve saçma bir şey olabilir mi?

Bir düşünün, hangi insan *inançsızlığı* uğruna savaşmak ister?

[1] Öjenik, Sir Francis Galton isimli bir İngiliz'in, önayak olduğu eugenics isimli sağlıksız ceninleri ayırıp, sağlıklı ceninler yetiştirmenin yollarını arayan, bilim dalı ya da hareket olduğu konusu hâlâ tartışmalı olan bir hareket ya da bilim dalı. *-ed.n.*

[2] Richard Wagner, Alman opera bestecisi. Geliştirdiği birleşik sanat eseri kavramı *(gesamtkunstwerk)* ile müzik dünyasını etkiledi. Gerek müzik ve drama alanındaki yenilikleri, gerekse Yahudi karşıtı görüşleri nedeniyle 20.yy.'ın en çok tartışılan müzik adamlarından olmuştur. *-ed.n.*

BÖLÜM 8

Dinin Sakıncası Nedir? Neden Düşman Olmak Gerekir?

"Din, insanları günün her anı, yaptığımız her hareketi gökyüzünden izleyen görünmez bir adamın varlığına inandırmıştır. Ve bu görünmez adamın on maddelik özel bir listesi vardır, sizden bunları yapmamanızı ister. Eğer bunlardan herhangi birisini yaparsanız, sizi sonsuza kadar kalacağınız özel bir yere gönderir; burası ateş ve dumanla kaplıdır, işkence ve ızdırabın yuvasıdır. Tanrı, sizi buraya gönderirken yanmanızı, acı çekmenizi, boğulmanızı, feryat etmenizi ve sonsuza kadar ağlamanızı ister... Ama Sizi Sever!"

GEORGE CARLIN

Yapım gereği yüzleşmelerden pek hoşlanmam. Karşıt fikir belirtmeye dayalı bir tartışmanın gerçeğin ortaya çıkarılmasında sağlam bir yol olmadığını düşünürüm ve bu yüzden bu tür resmi tartışmalara katılmam için sunulan tekliflerini hiç düşünmeden geri çeviririm. Bir keresinde, eski York Başpiskoposuyla bir söyleşi için Edinburgh'a davet edildim. Bundan onur duyarak gitmeyi kabul ettim. Buluşmanın gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra, dindar fizikçi Russel Stannard bununla ilgili *Observer*'a yazdığı bir şikâyet mektubunu kitabı Tanrı'yı Defetmek mi?'de (*Doing Away with God?*) tekrar kaleme aldı:

> Beyefendi, sinsice sırıtan 'Tanrı Bilimin Görkeminden Sonra Gelir' manşetinizin akabinde bilim muhabiriniz bize, bilim ve din üzerine bir tartışmada Richard Dawkins'in York Piskoposuna 'ağır bir entellektüel yenilgi yaşattığını' bildirmiş. 'Keyifle gülümseyen ateistler' ifadesine başvuran muhabiriniz ayrıca şöyle bir sonuca varmış, 'Aslanlar 10; Hıristiyanlar 0.'

Stannard *Observer*'a suçlamalar yağdırırken, kendisiyle birlikte Birmingham Piskoposu ve ünlü kozmolog Sör Hermann Bondi ile Royal Society'de daha sonraki bir tarihte yaptığımız görüşmeye hiç değinilmemiş olmasına dikkat çekiyor. Öncelikle, bu görüşme muhalif bir tartışma ortamı yaratmak adına *düzenlenmemişti* ve bu sayede yapıcı sonuçlar çıkarılmıştı. Dolayısıyla bence Stannard'ın savunulabilir tek yönü, karşıt fikir yarıştırma formatına karşı olmasıdır. Doğrusu, Bir Şeytan'ın Papazı (*A Devil's Chaplain*) kitabımda açıkladığım sebeplerden ötürü yaradılışçılarla hiçbir zaman tartışmam.[1]

Gladyatör karşılaşmalarını sevmememe rağmen, bir şekilde, bir din karşıtı savaşçısı olarak ün kazanmış durumdayım. Tanrının var olmadığı ve ahlaklı olmak için dine ihtiyacımız olmadığı fikrini onaylayan, ayrıca, ahlak ve inancın kaynağının dinsel olmayan terimlerle açıklanmasının mümkün olduğunu düşünen arkadaşlarım maalesef kafaları karışmış olarak bana geri dönerler. Neden bu kadar düşmansın? Gerçekten dinde yanlış olan nedir? Din, etkin biçimde savaşmamızı gerektirecek kadar zararlı mı? Neden, Boğa ve Akrep takım yıldızı'nda olan kristal enerji ve ley hizalarına kendini bırakıp yaşamın tadını çıkarmıyorsun? Tüm bunlar zararsız ayrıntılar değil mi?

Şunu hemen söylemeliyim ki, benim ya da diğer ateistlerin din karşısında ara sıra takındığımız bu düşmanca tavır sadece kelimelerle sınırlıdır. Ben ilahiyat kaynaklı bir anlaşmazlık yüzünden hiçbir yere bomba atmayacağım, kimsenin kafasını kesmeyeceğim, kimseye taş fırlatmayacağım, kimseyi çarmıha gerip yakmayacağım, kimseye işkence etmeyeceğim veya gökdelenlere uçakla çarpmayacağım.

[1] Çok ünlü meslektaşlarımdan birinin yaradılışçıları resmi tartışma tekliflerini geri çevirmekte kullandığı bu prensibi uygulamamak gibi bir *seçeneğim* olamaz. Bu arkadaşımın isimini vermeyeceğim ancak şu sözleri Avustralya aksanıyla okunmalıdır. 'Bu senin özgeçmişinde harika görünürdün benimkisi için pek iyi değil

Ancak, her zaman olduğu gibi, muhatabım tartışmanın bu şekilde noktalanmasına izin vermeyecek ve örneğin, bana şöyle bir soru yöneltecektir: "Düşmanlığın seni aşırı tutucu bir ateist yapmaz mı? Sen de tıpkı İncil'dekiler gibi, kendi yolunda tutucusun." Bana sıklıkla yöneltilen bu aşırı tutuculuk suçlamasından bir an önce kurtulmalıyım çünkü üzücüdür ki iyiden iyiye yaygınlaşmaya başladı.

AŞIRI TUTUCULUK VE BİLİMİN ALTÜST EDİLMESİ

Tutucular gerçekleri bir kutsal kitaptan okuyarak öğrendikleri için daima haklı olduklarını düşünürler ve peşin fikirli olarak hiçbir şeyin inançlarını sarsamayacağını beyan ederler. Kutsal kitabın sunduğu gerçek bir aksiyomdur, bir muhakeme sürecinin son ürünü değildir. Tutuculara göre, kitap gerçeği anlatır ve bilimsel kanıtlarla kitaptaki doğruların çeliştiği durumlarda çöpe atılması gereken kitap değil, kanıttır. Bunların aksine, bir bilimadamı olarak ben doğruların (mesela evrim) kutsal kitaplarda değil, incelediğim bilimsel kanıtlarda olduğunun bilincindeyim. Bu ikisi arasında gerçekten önemli farklar vardır. Evrimle ilgili kitaplar kutsal değildir ve güvenilirliklerini bu yolla kazanmazlar. Bu kitaplara inanılırlık vasfı kazandıran etmen, çarpıcı çoklukta ve karşılaştırmalı olarak desteklenmiş kanıtların bir arada sunulmasıdır. Prensipte her okuyucu bu tür kitapları eline alıp, kanıtları gözden geçirebilir. Bununla birlikte, eğer bir bilim kitabında herhangi yanlış bir bilgiye yer verilmişse bu er ya da geç farkedilecek ve kitabın sonraki baskılarında bu hata olmayacaktır. Ne hikmettir ki hiçbir zaman kutsal kitaplarda düzeltilmesi gereken yanlışlıklar ortaya çıkmaz.

Filozoflar, özellikle de yetersiz felsefi bilgisi olan amatörler ve hatta 'kültürel bağıntıcılık' virüsü kapmış olanlar, bu noktada can sıkıcı bir kırmızı bayrak kaldırabilirler: bir bilimadamının *bilimsel kanıta* olan inancı başlıbaşına bir tutucu inanç konusudur. Bu iddiayı birçok kez çürüttüm, ancak söylediklerimi kısaca tekrar edeceğim. Hepimiz kafalarımızın üzerindeki amatör felsefeci şapkalarıyla, hangi meslekten olursak olalım kendi kanıtlarımızı üretiriz. Eğer ben bir cinayet zanlısıysam ve iddia makamı avukatı bana sert bir üslupla cinayet gecesi gerçekten Chicago'da olup olmadığımı soruyorsa, şöyle bir felsefik bahaneyle işin içinden sıyrılmam mümkün değildir: "Bu sorunun yanıtı, 'Gerçekten' demekle neyi kastettiğinize bağlı." İnsanbilimsel, bağıntıcıl bir mazeretle de kurtulamam: "Yalnızca Kovboylara özgü bilimsel hislerinizin belirttiği şekilde Chicago'*da*ydım. Bongolese dilinde tamamen farklı bir '*-de, -da*' kullanımı vardır şöyle

ki, eğer siz keçinin kurutulmuş testis torbasından enfiye çekmesini bilen bir ustaysanız, işte ancak o zaman gerçekten bir yerde bulunuyorsunuz demektir."[115]

Bilimadamları, 'gerçeği' çeşitli kuramsal yöntemlerle tanımlamaya çalışırken tutucu bir izlenim bırakıyor olabilirler. Ama zaten herkes böyledir. "Evrim gerçektir" dediğimde, "Yeni Zellanda'nın güney yarımkürede olduğu gerçektir" dediğimde olduğumdan daha tutucu değilimdir. Evrime inanırız çünkü bilimsel kanıtla doğrulanmıştır ve yeni bir kanıt bu gerçeği çürütürse bir gecede bu inancımızdan vazgeçeriz. Gerçek bir tutucu asla bunu söyleyemez.

Tutuculuk kolaylıkla tutkuyla karıştırılabilir. Evrimi tutucu bir yaradılışçının karşısında savunurken tutkulu görünebilirim ancak bunun sebebi kişisel bir rekabet hissi sergilemek değildir. Tutkulu görünmemin asıl sebebi, evrim lehindeki kanıtların ezici seviyede güçlü olması ve rakibimin bunu bir türlü görememesidir; ya da çok daha alışıldık olanı, bunu görmeyi reddetmesidir. Çünkü evrim onun kutsal kitabıyla çelişen bir gerçektir. Zavallı tutucuların ve etkiledikleri kişilerin ne kadar *eksik* olduklarını düşündüğümde tutkum bir kat daha artar. Evrim gerçekleri diğer birçok bilimsel gerçek gibi, zihni kurcalayan, etkileyici ve güzel gerçeklerdir; bu güzelliklerin eksikliğiyle ölmek ne kadar üzücü! Bu durum elbette tutkumu ateşler. Nasıl ateşlemeyecekti? Ancak evrime olan inancım ne tutuculuktur ne de bir tür bağlılıktır çünkü fikrimin güncel bir kanıtla değişebileceğinin farkındayım ve bu kanıt bir gün ortaya çıkarsa görüşlerimi değiştirmekten mutluluk duyarım.

Bu konuyla ilgili bir olay daha önce meydana gelmişti. Üniversite öğrencisi olduğum yıllarda, Oxford Üniversitesi Hayvanbilimi Bölümü'nün ünlü ve deneyimli üyelerinden birisinin hikâyesine tanık olmuştum. Bu şahıs senelerce Golgi aygıtının[1] olmadığına tutkuyla inanmış ve bunu öğrencilerine aktarmıştı: ona göre bu bir yapay doku, bir yanılsamaydı. O yıllarda Hayvanbilimi bölümündeki herkesin keyifle katıldığı bir etkinlik vardı, her pazartesi, öğleden sonra ziyarete gelen konferansçıların araştırma konuşmaları dinlenirdi. Yine bir pazartesi günüydü ve bu sefer konuşma yapacak kişi Amerikalı bir hücre biyoloğuydu ve konferansın konusu Golgi aygıtının gerçekliğini bütünüyle ortaya koyan bir kanıt üzerineydi. Konferans bittiğinde yaşlı adam hızla konuşma kürsüsüne yaklaştı ve Amerikalının elini sıkarak ona (tutkuyla) şöyle dedi "Sevgili dostum, sana çok teşekkür ederim. Bu geçen elli senede bir hayli yanılmışım." Coşkuyla alkışladık. Tutucular asla bunu yapamazlar. Pratikte bütün bilimadamları da öyle. Ancak yine de bunu bir ideal olarak görüp, sözde bağlılık gösterirler; politikacılar ise bu tarz bir itirafı genellikle dö-

[1] Bir hücre organeli. Çekirdeğe yakın sentriyolün civarında bulunan kanalcık ve kesecik sistemi. *ed.n.*

neklik olarak görürler. Sizinle paylaştığım bu anımı hatırladığımda hâlâ duygulanırım ve boğazım düğümlenir.

Bir bilimadamı olarak tutucu inanca karşı düşmanım çünkü bu eğilimdeki bir inanç her zaman bilimsel girişimin önünü tıkar. Din bize görüşlerimizi değiştirmememiz gerektiğini ve ayrıca, kavranması mümkün, ilgi uyandırıcı konuların keşfedilmesini arzulamamayı öğretir. Din bilimin düzenini bozar ve kişinin idrak kabiliyetini baltalar. Bununla ilgili bildiğim en üzücü örnek, şu sıralar Tennessee eyaletinin Dayton şehrindeki Bryan Üniversitesi Köken Araştırmaları Merkezi'ni *(the Center for Origins Research)* yöneten Amerikalı jeolog Kurt Wise hakkındadır. Bryan Üniversitesi adını William Jennings Bryan'dan almıştır ki kendisi fen öğretmeni John Scopes'un 1925 Dayton 'Maymun Davasında'[1] savcıydı. Wise, gerçek bir üniversitenin jeoloji profesörü olma hayalini gerçekleştirebilirdi. Oksimoronik[2] parolasını web sitesinde teşhir eden Bryan üniversitesi hiç kuşkusuz, parolası 'Titiz düşün' olan gerçek bir üniversitenin yerini tutamaz: 'Titiz ve İncil'e dayalı düşün.' Aslında Wise, Chicago Üniversitesinde gerçek bir jeoloji derecesi elde etmiş ve bu başarısını Stephen Jay Gould'un öğrencisi olarak, Harvard'da aldığı iki yüksek jeoloji ve paleontoloji derecesiyle desteklemişti. Son derece nitelikli ve geleceği gerçekten parlak, genç bir bilimadamıydı ve daima bilimsel öğretimin ve uygun bir üniversitede araştırma yapma ideallerinin peşinde koştu.

Ardından felaket zinciri başladı. Kendi kendine, zihninde yarattığı bir tuzağa düştü. Tutucu bir dinsel yetiştirilme tarzıyla zayıflamış ve fena halde huzuru kaçmış beyni onu Dünya'nın yaşının on bin yıldan daha az olduğunu düşünmeye sürükledi (Chicago ve Harvard'daki jeolojik öğreniminin konusu.) Dini ve bilimi arasında kafa kafaya bir çarpışma olduğunu kabul edemeyecek kadar kültürlü ve zekiydi ve zihnindeki bu savaş, endişesini giderek arttırıyordu. Bir gün bu baskıya daha fazla dayanamadı ve bir makasla meseleyi kökünden halletmeye koyuldu. Eline bir İncil aldı ve sahiden, bilimsel dünya görüşünün doğrularıyla çelişen tüm satırları kesti, eğer bilim doğruyu söylüyorsa tüm bu satırlar unutulmalıydı. Bu derinlemesine açık yürekli ve zahmetli uygulamanın ardından İncilden geriye pek bir şey kalmamıştı:

> Kutsal Kitap sayfalarını ve hatta sayfa kenarlarındaki boşlukları incelerken şunu fark ettim; evrim ve kutsal kitap arasında bir seçim yapmam gerekiyordu. Ya Kutsal Kitap doğru, evrim yanlıştı ya da evrim doğruydu ve İncil'i fırlatmam gerekiyor-

[1] Thomas Scopes, bir arkadaşının yerine biyoloji dersine girip Charles Darwin'in "Türlerin Kökeni" adlı öğretisini anlatınca kendisini bir anda mahkemenin önünde bulmuş ve 100 Dolarlık para cezasına çarptırılmıştı.

[2] Oksimoron, birbiriyle çelişen ya da zıt iki kavramı anlamı kuvvetlendirmek için bir arada kullanmak. *-ed.n.*

> du... İşte o gece Tanrının Sözüne inandım ve buna aykırı olan, evrim de dahil her şeyi aklımdan sildim. Sonra, derin bir keder hissine bürünerek, bilime dair tüm umutlarımı ve hayallerimi ateşe attım.

Bu çok dokunaklı bulduğum bir hikâyedir; Hayran olduğum Golgi aygıtı hikâyesi beni mutluluk gözyaşlarına boğar, Kurt Wise'ın hikâyesiyse kalbimi sızlatır; yürek parçalayıcı ve aşağılık bir durum. Wise kariyeri ve mutluluğuna kendi kendine zarar verdi ki bu çok gereksiz ve kurtulması kolay bir ruh haliydi. Tek yapması gereken İncil'i atmaktı. Ya da tıpkı ilahiyatçıların yaptığı gibi, onu sembolik ya da alegorik olarak yorumlamalıydı. Bunları elinin tersiyle bir kenara itti ve tutucu bir eyleme girişip, tüm hayalleri ve umutlarının yanı sıra bilim, ispat ve mantığı çöpe attı.

Belki de Kurt Wise tutucular arasında eşsiz bir dürüstlük anlayışı sergilemişti; tahrip edici, acı verici, şok edici bir dürüstlük. Ona Templeton Ödülü'nü verin; bu ödülü gerçekten hak eden ilk dürüst kişi o olabilir. Wise'ın tutumu, inançları bilimsel kanıtlarla çelişen tutucuların, gizliden gizliye ürettikleri fikirlere bir örnek teşkil eder. Sözlerini nasıl bitirdiğine kulak verelim:

> Genç bir dünyayı onaylamak için her ne kadar bilimsel gerekçelere ihtiyaç duysak da, ben genç bir dünyaya inanan bir yaradılışçıyım çünkü bu benim Kutsal Kitap anlayışıma girer. Seneler öncesinde üniversitede bir öğrenciyken profesörlerimle de paylaştığım gibi, eğer bir gün, evrendeki tüm kanıtlar yaradılışçılığın yanlış olduğunu ispatlar bir konum belirtirlerse, bunu ilk kabul edecek kişi ben olacağım ama yine de bir yaradılışçı olmaktan vazgeçmeyeceğim çünkü zaten Tanrının Sözü bunu gerektirir. Bu tarafta saf tutmalıyım.[116]

Wise sanki, yazılarını Wittenberg'teki bir kilisenin kapısına çivileyen Luther'den alıntı yapmış gibi görünür fakat bana daha çok George Orwell'in 1984 isimli kitabındaki Winston Smith'i hatırlatıyor; Smith, "Eğer Büyük Birader *(Big Brother)* öyledir derse, iki artı iki beş eder" görüşünün benimsenmesi için umutsuzca mücadele etmiştir. Lakin Winston'a işkence edilmişti. Wise'ın iki zıt fikre inanması, fiziksel işkence zorlamasıyla değil dinsel sadakat zorlamasıyla çıkagelmiştir (ki dinsel sadakat zorlaması bazı insanlar için en az işkence kadar etkilidir): tartışmaya açık bir tür zihinsel işkence. Kurt Wise'a yaptıklarından ötürü dine düşmanım. Ve eğer Harvard mezunu bir jeoloğa bunu yapabildiyse daha az yetenekli ve donanımlı sıradan insanlara neler yapabileceğini düşünün.

Tutucu din, sayısız masum, iyi niyetli ve hevesli genç beyne yönelik bilimsel öğretimi yıkmanın tutkusuyla hareket eder. Tutucu olmayan, 'duyarlı' din bunu yapmıyor olabilir. Ancak, çok küçük yaşlardaki çocuklara sorgusuz sadakatin bir erdem olduğunu öğreterek dünyayı tutucular için güvenli bir yer haline getirir.

SALTÇILIĞIN KARANLIK YÜZÜ

Bir önceki bölümde, değişen ahlak anlayışını açıklamaya çalışırken, liberal, aydın ve saygın insanların genel ortak görüşünden bahsetmiştim. Ümit verici bir varsayımda bulunup, her birimizin bu ortak görüşü benimsediğimizi iddia etmiştim ki bazılarımız diğerlerine kıyasla daha fazla benimseriz. Ve dindar olsun olmasın insanların çoğunun büyük olasılıkla bu kitabı okumuş olduklarını belirtmiştim. Ancak elbette, herkes bu ortak görüşü benimsemez (ve herkes benim kitabımı okumak istemeyebilir.) Saltçılığın günümüzde yok olmaya uzak olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Dürüst olunursa saltçılık, günümüzde çok geniş sayıda kişinin zihninde hüküm sürmektedir ve bunun en tehlikeli örneklerine Müslüman dünyasında ve başlangıç aşamasındaki Amerikan teokrasisinde (Kevin Phillips'in aynı isimdeki kitabını okuyun) rastlarız. Saltçılığın temelleri neredeyse her zaman güçlü dinsel sadakate dayanır ve bu mantık ışığında, dinin dünya üzerindeki kötülüklerin etkin bir kaynağı olduğunu söyleyebiliriz.

Eski Ahit'deki en sert cezalardan biri, dine küfretme suçunun cezasıdır. Bazı ülkelerde bu ceza hâlâ yürürlüktedir. Pakistan ceza kanununun 295-C maddesi bu 'suç' için idam cezasını öngörür. 18 Ağustos 2001'de, bir tıp doktoru ve bir okutman olan Dr. Younis Shaikh, dine küfretme suçundan ölüm cezasına mahkûm edilmişti. Tek suçu, öğrencilerine Muhammed peygamberin kırk yaşına gelip, İslam dinini icat etmeden önce bir Müslüman olmadığını söylemekti. Öğrencilerinden on bir tanesi bu 'saldırısından' ötürü öğretmenlerini otoritelere şikâyet ettiler. Pakistan'daki dine küfretme kanunu genelde ülkede yaşayan Hıristiyanlar için başvurulan bir yasadır, tıpkı Augustine Ashiq 'Kingri' Masih'in 2000 yılında Faisalabad'da ölüm cezasına çarptırılmasında olduğu gibi. Masih bir Hıristiyan olduğu için Müslüman sevgilisiyle evlenmesine izin verilmemişti ve (inanılmazdır ki) Pakistan (ve İslam dünyası) kanunlarına göre Müslüman bir kadının gayri-müslim bir erkekle evlenmesi yasaktır. Bu yüzden Masih İslam dinine geçmeye çalıştı ancak bunun sonrasındaysa temel islami nedenlerden ötürü bu girişimi için de suçlandı. Elimdeki rapora göre asıl suçunun bu girişimiyle ya da peygamber hakkındaki

sözleriyle ilgili olup olmadığı dahi belli değildir. Her halükârda onun bu eylemi, kanunları dinsel bağnazlıktan arınmış herhangi bir ülkede ölüm cezası gerektirecek türden bir suç değildi.

2006'da Afganistan'da Abdul Rahman, Hıristiyanlığa geçmek suçundan ölüm cezası almıştır. Birisini öldürmüş müdür? Birisinin canını yakmış mıdır? Hırsızlık yapmış mıdır? Herhangi bir zarar vermiş midir? Hayır. Sadece fikrini değiştirmiştir. İçten ve mahrem bir görüş değişikliği yapmıştır. Ülkesindeki yönetim grubunun hoşlanmadığı bazı *düşünceleri* aklına sokmuştur. Ve unutmayın, Taliban'ın Afganistan'ından bahsetmiyorum. Burası Amerika önderliğindeki koalisyonun kurduğu, Hamid Karzai'nin 'düşünce özgürlüğü' kazanmış Afganistan'ıydı. Bay Rahman sonuç itibariyle, şiddetli uluslararası baskı sayesinde idamdan kurtuldu, ancak akıl hastası olduğunu söylemek zorunda kaldı. Şimdi İtalya'da koruma altına alınmayı talep ediyor çünkü İslami görevlerini gerçekleştirmeye hevesli bağnazlar tarafından katledilmekten korkuyor. İnancından dönme suçuna karşı idam cezası hâlâ 'özgür düşünceli' Afganistan'ın *anayasasında* bulunan bir fıkradır. Unutmayın ki, inanç değiştirmek kişi ya da mülke karşı gerçek bir zarar niteliği taşımamaktadır. George Orwell'in 1984 terminolojisini kullanırsak, katışıksız bir düşünce suçudur ve İslami kanunlar nezdinde verilen resmi ceza idamdır. Cezanın fiilen uygulandığı bir örnekte, Sadiq Abdul Karim Malallah, 3 Eylül 1992'de din değiştirme ve dine küfretmekten resmen suçlu bulunmuş ve ardından Suudi Arabistan'da halkın önünde boynu vurulmuştur.[117]

Bölüm 1'de bahsettiğim İngiltere'nin önde gelen 'ılımlı' Müslümanlarından Sör Iqbal Sacranie ile bir keresinde televizyonda yayımlanan bir görüşmem olmuştu. Onunla din değiştirmeye idam cezası verilmesi üzerine tartıştık. Manevralar yaptı, lafı geveledi ancak bunun yanlışlığını ne yalanlayabildi ne de kınadı. Bunun önemsiz bir ayrıntı olduğunu iddia ederek sürekli konuyu değiştirmeye çabaladı. Bu adam, sağlıklı 'inançlararası ilişkiler' kurmasıyla İngiliz hükümeti tarafından şövalye unvanına layık görülmüştü.

Hıristiyan dünyasında da ne yazık ki benzer durumlar söz konusudur. İngiltere'de 1922 gibi yakın bir geçmişte, John William Gott dine küfrettiği için dokuz ay boyunca ağır işe mahkûm edilmişti. İsa'yı bir palyaçoyla kıyaslamıştı. İnanılmazdır ki, dine küfretme suçu İngiltere anayasasında hâlâ yer almaktadır[118] ve 2005 senesinde, bir Hıristiyan topluluğu, BBC kanalının *Jerry Springer, the Opera* eserini yayınlaması yüzünden dine küfretme davası açmıştır.

Son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde 'Amerikan Taliban' ifadesi sıkça kullanılır oldu ve hızlı bir Google taramasıyla bir düzineden fazla web sitesinde bu tabirin geçtiğini görebilirsiniz. Bu siteler Amerikan din önderleri ve din merkezli siyasetçilerin kullan-

dıkları ifadelere yer vermekte ve bunlar, tüyler ürpertici biçimde Afgan Taliban'ın, Ayetullah Humeyni'nin ve Suudi Arabistan'ın Vahabi otoritelerinin bağnazlığını, insafsız gaddarlığını ve düpedüz iğrençliğini anımsatmaktadır. 'The American Taliban' isimli web sitesi, bu akılsız ve iğrenç alıntılar için zengin bir kaynaktır. İlk olarak (Amerikan meslektaşlarım bunun bir eğlence konusu olmadığı hususunda beni uyardılar) *The Onion*[1] gazetesi tarafından keşfedilen Ann Coulter isimli birinin sözlerine yer verilmiştir: "Onların ülkelerini istila etmeliyiz, önderlerini öldürmeliyiz ve hepsini Hıristiyan yapmalıyız."[119] Sitedeki diğer inciler ise şöyle; Milletvekili Bob Dornan, "'Gay[2]' kelimesini 'Got AIDS Yet?' (Hala AIDS olmadın mı?) cümlesinin akronimi olmadığı sürece kullanmayın." General William G. Boykin, "George Bush, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki seçmenlerin çoğunluğunun oyuyla seçilmemiştir, ona bu görevi Tanrı atfetmiştir." Ve daha yaşlı birisi olan, Ronald Reagan'ın iç işleri bakanının ünlü çevre politikası: "Çevreyi korumamız gerekmemektedir. İsa'nın Dirilişi'nin eli kulağındadır." Afgan Taliban ve Amerikan Taliban, insanlar kutsal metinleri gerçek sayıp, ciddiye aldıklarında doğacak sonuçlara birer örnek teşkil eder. Bu örnekler Eski Ahit teokrasisinin etkisi altındaki yaşamın korkunçluğunu kavramamızı sağlayacak canlandırmalar olarak görülebilir. Kimberly Blaker'in Aşırılığın Temelleri: Amerika'daki Hıristiyan Sağı *(The Fundamentals of Extremism: The Christian Right in America)* isimli kitabı, Hıristiyan Taliban (kitapta farklı bir isim seçilmiş) tehdidinin bir kitabı doldurmaya yetecek gerçeklerinin ayrıntılı açıklamasıdır.

İNANÇ VE EŞCİNSELLİK

Taliban dönemindeki Afganistan'da eşcinsellik için verilen resmi ceza idamdı ve zevkli bir yöntem izlenerek, kurban canlı canlı bir duvarın altında ezilirdi. Eşcinsellik 'suçu' başlıbaşına mahrem bir eylemdir. Birbirlerini onaylamış ve hiç kimseye zarar vermeyen yetişkinler tarafından uygulanır ve biz bir kez daha dinsel saltçılığın klasik bir özelliğiyle karşı karşıya kalırız. Benim ülkemin de bu konuda gurur duyulacak bir yanı yoktur. Gizli eşcinsellik İngiltere'de (hayret vericidir ki) 1967 senesine kadar ceza gerektiren suçlar kapsamındaydı. 1954 yılında İngiliz matematikçi Alan Turing, ki "bilgisayarın babası" ünvanı için John von Neumann ile birlikte adaydır, özel hayatında eşcinsel davranış sergilemesiyle suç işlediğine karar verildiğinde

[1] Amerikan parodi gazetesi. *-ed.n.*
[2] Eşcinsel. *-ed.n.*

kendisini öldürmüştü. Turing'in bir tank tarafından itilen bir duvarın altında canlı canlı ezilmediğini inkâr edemeyiz. Ona bir seçim hakkı sunulmuştu: Ya hapisanede iki yıl geçirecek (hapisanedeki diğer tutukluların ona nasıl davranacağını tahmin edebilirsiniz) ya da bir dizi hormon enjeksiyonu yapılacaktı ki bu kimyasal bir hadım etme operasyonuna eşdeğerdi ve göğüslerinin büyümesine neden olacaktı. Bu durumda, nihai ve kişisel seçimi içine siyanür enjekte ettiği bir elmayı yemek oldu.[120]

Alman Enigma kodlarının kırılmasında kilit zekâ olan Turing, Nazilerin alt edilmesinde Eisenhower ya da Churchill'den, tartışmaya açık olarak daha büyük bir katkı sağlamıştır. Turing ve Bletchley Park'daki[1] 'Ultra' iş arkadaşlarına şükürler olsun ki savaş alanındaki müttefik kuvvetlerin generalleri, savaşın uzun periyodları boyunca Alman generallerinin ayrıntılı taktiklerinden haberdar oldular ve Almanlar bu planları uygulamaya koyamadan önlemler alındı. Savaşın bitmesiyle, Turing'in görevi artık "top secret" olmaktan çıktı ve bu noktaya gelindiğinde Turing bir ulus kahramanı olarak ağırlanıp, şövalye unvanına layık görülmeliydi. Bunun yerine, bu kibar, kekeç, dış merkezli deha yok edildi, hem de hiç kimseye zararı dokunmayan, gizlilikle işlediği bir 'suç' yüzünden. Böylece, din eksenli ahlak tacirinin en aşikâr özelliğinin diğer insanların özel hayatlarında yaptıklarına (ve hatta düşündüklerine) tutkuyla kafayı takmak olduğunu gördük.

"Amerikan Taliban"'ının eşcinsellik karşısındaki tutumu dinsel saltçılıktan kaynaklanır. Liberty Üniversitesi'nin kurucusu Jerry Falwell'in sözlerine kulak verelim: "AIDS Tanrı'nın sadece eşcinseller için gönderdiği bir ceza değildir. Tanrı'nın bu cezası aynı zamanda eşcinselliğe göz yuman toplumlar içindir."[121] Bu tarz insanlarda ilk gözüme çarpan özellik muhteşem Hıristiyan merhametidir. Nasıl bir seçmen defalarca Senatör Jesse Helms (Kuzey Carolina Cumhuriyetçisi) gibi hasta ruhlu bir bağnaza oy verebilir? Helms ki şu rezil ifadeleri kullanmış birisidir: "*The New York Times* ve *Washington Post* eşcinsellerle doludur. O kurumlarda çalışan hemen hemen herkes ya gay ya da lezbiyendir."[122] Yanıt, sanıyorum ki, ahlakı kısıtlı dinsel terimlerle yorumlayan ve kendisiyle aynı saltçı inancı paylaşmayanları bir tehdit olarak gören seçmenlerdir.

Hıristiyan Koalisyonu'nun kurucusu Pat Robertson'dan daha önce bahsetmiştim. 1988'de Başkanlık için Cumhuriyetçi partinin ciddi bir adayıydı ve kampanyasında çalışmak üzere üç milyondan fazla gönüllü kazandı, artı, kaydadeğer miktarda sermaye: aşağıdaki alıntıların bütünüyle onun karakterini yansıttığı düşünüldüğünde,

1 Bletchley Park, Milton Keynes - İngiltere'de Bletchley kasabasındadır. II. Dünya Savaşı boyunca, Birleşik Krallık şifre çözücüleri tarafından Nazi Almanyası'nın Enigma ve Lorenz şifrelerinin çözülmesi amacıyla üs olarak kullanılmıştır. Şifre çözüm operasyonları, Ultra kod adı ile savaş sonuna kadar sürmüştü. *ed.*

rahatsız edici bir destek seviyesi: "[Eşcinseller] kiliselere gelip, kilise hizmetlerini dağıtmak isterler ve etrafa kanlarını saçarak herkese AIDS bulaştırmak ve papazların suratına tükürmek isterler." "[Planlı Ebeveynlik] çocuklara zina yapmayı öğretmektir, erişkinlere eşini aldatmayı, her türden hayvanla cinsel ilişkiye girmeyi, eşcinselliği, lezbiyenliği öğretmektir; İncil'in yasakladığı her şeyi öğretmektir." Robertson'un kadınlarla ilgili düşünceleri de ayrıca Afgan Taliban'ın kararmış kalplerini ısıtacak cinstendir: "Bunu duymak hanımefendilere ağır gelecektir biliyorum ancak eğer evlenirseniz, bir erkeğin, kocanızın başkanlığını kabul etmişsiniz demektir. İsa Mesih evin lideridir ve koca, karının lideridir ve bu hiçbir zaman değişmez."

Hıristiyan Politik Hareketi Katolikler Başkanı Gary Potter şunu demişti: "Hıristiyan çoğunluk bu ülkenin yönetimini ele geçirdiğinde, şeytani kiliseler kalmayacaktır. Pornografi serbestçe dağıtılamayacaktır. Eşcinsel hakları diye bir şey artık konuşulmayacaktır. Hıristiyan çoğunluk kontrolü ele geçirdiğinde, çoğulculuk (birkaç dinin bir arada bulunması) ahlaksız ve kötü sıfatını alacak yönetim hiç kimseye kötülük etme hakkı tanımayacaktır." 'Kötülük', alıntıda açıkça anlaşıldığı üzere, insanlar için kötü sonuçlar doğuracak şeyler yapmak anlamına gelmiyor. Kastedilen, 'Hıristiyan çoğunluğun' özel beğenileriyle bağdaşmayan mahrem düşünce ve eylemlerdir.

Westboro Vaftiz Kilisesi Papazı Fred Phelps eşcinsellere karşı sabit fikirli bir nefret güden bir diğer nüfuzlu vaizdir. Marthin Luther King'in dul kalmış eşi öldüğünde, Papaz Fred onun cenaze töreninde şöyle bir bildiride bulundu: "Tanrı ib...lerden ve ib..liğe izin verenlerden iğrenir! Dolayısıyla, Tanrı Coretta Scott King'den iğreniyor ve şimdi ona kurtçukların asla ölmediği ve ateşin asla dinmediği yerde ateş ve kükürt içinde acı çektiriyor ve azabının dumanı sonsuza kadar artıyor."[123] Fred Phelps'in bir kaçık olduğu elbette akla gelebilir ancak bu kaçık paralarını kullanabileceği bir yığın insan tarafından desteklenir. Kendi web sitesine göre, Phelps 1991 yılından beri ABD, Kanada, Ürdün ve Irak'ta düzenlediği 22.000 eşcinsellik karşıtı gösteride (Bu da, ortalama her dört günde bir gösteri eder) 'AIDS İÇİN TANRIYA ŞÜKÜRLER OLSUN' gibi ifadeler içeren pankartlar açtırmıştır. Web sitesinin bilhassa büyüleyici bir köşesi, ölmüş olan eşcinsellerin isimleriyle birlikte cehennemde kaç gündür yanmakta olduğunun otomatik çetelesinin tutulduğu köşedir.

Eşcinsellik için sergilenen tutum dinsel inanç yoluyla aşılanan ahlak türünün ne olduğu konusunda epey aydınlatıcıdır. Eşit ölçüde aydınlatıcı bir başka örnek, kürtaj ve insan hayatının kutsallığıdır.

İNANÇ VE İNSAN HAYATININ KUTSALLIĞI

İnsan embriyosu, insan yaşamının örneğidir. Bu nedenle, saltçı dindarlara göre, kürtaj açıkça yanlıştır: bebek cinayetidir. Bu konu hakkında, bir fikradan farksızmış izlenimi bırakan gözlemime katılır mısınız bilmem ama, embriyo seviyesindeki yaşamı sona erdirmenin ateşli bir tavırla karşısında olanların çoğu görünen o ki yetişkin yaşamları sona erdirmek konusunda oldukça gayretli görünmekteler. (Adil olmak gerekirse bu söylediğim herkes için geçerli bir kural olmayıp, kürtajı en sert şekilde reddeden Roman Katolikleri'nce uygulanmamaktadır.) Ancak diğer taraftan yeniden doğmuş olan[1] George W. Bush, günümüz dinsel egemenliğinin tipik bir örneğidir. O ve onun gibi olanlar insan hayatının gözüpek savunucularıdır, elbette savundukları hayat embriyo seviyesindeyse (ya da ölümcül bir hastalıkla boğuşan bir yaşamsa); hatta bu kişiler birçok hayatı kurtaracağı kesin olan tıbbi araştırmaları önlemeye kadar giderler.[124] İdam cezasının karşısında olmak adına en aşikâr zemin insan yaşamına saygıdır. 1976 senesinden bu yana, Yüksek Mahkeme idam cezası yasağını iptal edip, cezayı tekrar yürürlüğe koyduğundan beri, Teksas, ABD'deki tüm elli eyalette meydana gelen bütün idam cezası uygulamalarının üçte birinden sorumlu hale gelmiştir. Ve Bush'un yönetimindeki ülke, tarihte eşi görülmemiş sayıda infaza tanıklık etmiştir, ortalama bir değerle her dokuz günde bir idam. O belki de sadece görevini yapıp, ülkenin kanunlarını uygulamıştır?[125] Ancak eğer öyleyse, CNN gazetecisi Tucker Carlson'un yaptığı ünlü röportajı nasıl değerlendireceğiz? Bizzat idam cezasını destekleyen Carlson, Bush'un idam sırası gelmiş bir kadın tutukluyu "gülünç" bir üslupla taklit etmesi karşısında şaşkınlığını gizleyememişti ki kadın idamın ertelenmesi için valiye yalvarmıştı: "'Lütfen,' Bush alaycı, sahte bir umutsuzlukla dudaklarını büzer, 'Beni öldürmeyin.'"[126] Bu kadın eğer bir zamanlar bir embriyo olduğunu hatırlatsaydı belki de Bush kendisini daha fazla onun yerine koyabilirdi. Embriyolar için duyulan derin endişe görünüşe göre gerçekten birçok inanç insanı üzerinde çok tuhaf bir etki bırakıyor. Calcutta Anne Teresa Nobel Barış Ödülü'nü alırken yaptığı bir konuşma sırasında inanılması güç şu sözleri etmiştir: "Barışın en büyük düşmanı kürtajdır." *Ne?* Bu kadar budalaca bir fikir öne süren bir kadını hangi konuda, nasıl ciddiye alıp ona bir Nobel Ödülü verdiniz? Dindarlık taslayan ikiyüzlü Rahibe Teresa'nın kandırdığı kişiler, Christopher Hitchens'in kitabı Misyoner Pozisyonu: Teoride ve Pratikte Rahibe Teresa *(The Missionary Position: Mother Teresa in Theory and Practice)* okumalıdır.

[1] Din değiştirmek, özellikle de Hıristiyan evanjelizmine geçiş. -çev.n.

Amerikan Taliban'a dönelim ve Kurtarma Operasyonu'nun kurucusu Randall Terry'nin sözlerini dinleyelim. Bu, kürtajı destekleyenlerin gözünü korkutmak için kurulmuş bir örgüttür. "Ben ya da benim gibiler bu ülkeyi yok etmeye başladığımızda, bir an önce sıvışsanız iyi edersiniz çünkü sizi arayıp bulacağız, sizi yargılayacağız ve sizi infaz edeceğiz. Şaka yapmıyorum. Yargılama ve infaz etme işlemleriyle bizzat ilgileneceğimden hiç kuşkunuz olmasın." Terry burada kürtaj yapan doktorları ima ediyordu ve ilhamını Hıristiyanlıktan aldığı diğer ifadelerinde gün gibi ortadadır:

> Sizden açıkça bir hoşgörüsüzlük dalgasıyla baştan aşağı yıkanmanızı istiyorum. Sizden bir düşmanlık dalgasıyla yıkanmanızı istiyorum. Evet, nefret iyidir... Hedefimiz bir Hıristiyan milleti olmaktır. İncil'in bize verdiği bir görevimiz var, Tanrı bizi seçti, bu ülkeyi fethetmemiz için. Sakin bir dönem istemiyoruz. Çoğulculuk (birçok din) istemiyoruz.
>
> İdealimiz oldukça açık. Tanrı'nın kanunları, yani On Emir üzerine kurulu bir Hıristiyan ulus olmak zorundayız. Mazeret kabul etmiyoruz.[127]

Ancak bir Hıristiyan faşizmi olarak adlandırılabilecek bu başarma hırsı bütünüyle Amerikan Taliban'a özgüdür. Bu, dünyanın farklı bölgelerindeki birçok kişi tarafından coşkuyla rağbet edinilen İslami faşizmin neredeyse birebir örtüşen eşdeğeridir. Randall Terry henüz siyasi güç kazanmamış birisidir. Fakat Amerikan siyasi sahnesini gözlemleyen birisi, bunlar yazıldığı sırada (2006), iyimserliğini koruyamayacaktır.

Bir neticeci ya da bir faydacının kürtaj meselesine çok farklı bir bakış açısıyla yaklaşması mümkündür; acıyı ölçerek. Kürtaj esnasında embriyo acı çeker mi? (Embriyo, henüz bir sinir sistemi gelişmeden muhtemelen acı çekmez. Ve eğer bir sinir sistemi gelişmiş olsa bile, bir mezbahada can veren yetişkin bir inek kadar acı çekmediği kesindir.) Kürtaj olamayan hamile bir kadın ya da kadının ailesi, bu durumdan ötürü acı çeker mi? Bu bir hayli olasıdır; ve her koşulda, embriyonun bir sinir sistemi olmadığı düşünüldüğünde, annenin yeterince gelişmiş sinir sisteminin bir seçim hakkı olması gerekli değil midir?

Bir neticeci hiç şüphesiz kürtaj karşıtı savunmalar türetebilir. Neticeciler 'kaçamak' savunmalar uydurabilirler (ki bunu yapmalarını istemem.) Örneğin; Embriyolar acı çekmiyor olabilir ancak insan yaşamının alınmasını tolere eden bir kültür, bir süre sonra haddini aşma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir: tüm bunlar nerede noktalanacak? Bebeklerin öldürülmesiyle mi? Doğurma anı kuralların belirlenmesinde doğal bir sınır temin eder ve sırf bu sebeple, embriyo

gelişiminin başlarında böyle bir anı bulmanın çok güç olduğu iddia edilebilir. Bu yüzden, kaçamak savunmalar bizi doğurma anına faydacılığın vereceğinden daha fazla önem vermeye yönlendirebilirdi.

Ötenazi karşıtı savunmalar da kaçamak ifadelerle düzenlenebilir. Şimdi bir ahlak felsefecisinin şöyle bir söz ettiğini varsayalım: "Eğer doktorların ölümcül hastaların ızdırabına son vermelerine izin verirseniz şunu göreceksiniz, herkes, parasını almak için ninesini üstünde tepinerek öldürecektir. Biz filozoflar saltçılık konusunda kemale ermişizdir ancak toplum 'öldürmemelisin' gibi salt kuralların temin ettiği disipline gerek duyar, aksi takdirde insanlar nerede duracaklarını bilemezler. Bazı koşullar altında saltçılık, ideal olmaya çok uzak olmayan bir dünyadaki tüm uygunsuz mantıklarda, naif neticecilikten daha iyi *sonuçlar* verebilir! Biz filozoflar, zaten ölmüş ve bunun için yas tutulmamış insanların (mesela otobanların öldürdüğü sokak berduşları) yemek niyetine kullanılmalarını önlemek için çok uğraşmış olabiliriz. Ancak kaçamak savunma mantığıyla bakacak olursak, yamyamlık karşıtı saltçı tabu asla kaybedilmemesi gereken bir değer olarak karşımıza çıkar."

Kaçamak savunmalar, neticecilerin yeni bir anlam kattıkları bir tür dolaysız saltçılığın ürünü olabilir. Ancak dindar kürtaj düşmanları kaçamak savunmalarla uğraşmazlar. Onlar için sorun çok daha yalındır. Embriyo bir 'bebektir', onu öldürmek cinayettir ve bu böyledir: tartışma bitmiştir. Bu saltçı duruş farklı birçok sorun yaratır. Öncelikle, tıp biliminin ilerlemesinde büyük etkisi olmasına rağmen embriyonik kök hücre araştırmaları durdurulmalıdır, çünkü bu araştırma embriyonik hücrelerin ölmelerine yol açar. Toplumun yapay döllenmeyi çoktan benimsediğini düşündüğümüzde buradaki tutarsızlık ortaya çıkar, ki yapay döllenmede doktorlar her zaman kadınları fazla yumurta üretmeleri konusunda teşvik ederler ve bu yumurtalar vücut dışında döllenir. Onlarca yaşayabilir zigot üretilebilir ve bunlardan iki ya da üç tanesi daha sonra, rahme nakledilir. Buradaki beklenti, bunlardan bir, belki iki tanesinin yaşamayı sürdürmesidir. Bundan ötürü, yapay döllenme bu iki aşamalı prosedürle embriyoları öldürür ve toplum genellikle bunu bir sorun olarak değerlendirmez. Yapay döllenme yirmi beş yıldan bu yana çocuk sahibi olamayan çiftlerin mutluluk kaynağı olmuş standart bir prosedürdür.

Oysa dindar saltçıların yapay döllenme ile ilgili sorunları bitmez. 3 Haziran 2005 tarihli *The Guardian* gazetesi "Hıristiyan çiftler yapay döllenme yöntemi yüzünden ıskartaya çıkarılan embriyoları kurtarmak için seferber oldular" başlığı altındaki bir makaleyle tuhaf bir öyküyü betimlemiştir. Bu hikâye yapay döllenme kliniklerinde fazlalık embriyoları 'kurtarmayı' hedef belirlemiş Kartanecikleri isimli bir organizasyon hakkındaydı. Washington Eyaletinden bir kadın,

"Tanrının bizi bu embriyolardan (çocuklardan) birisine yaşama şansı vermeyi denememiz için çağırdığını hissettik" dedi, lakin kendi dördüncü çocuğu 'muhafazakâr Hıristiyanlar ve tüp bebeklerin beklenmedik ittifakından' meydana gelmişti. Embriyolar için derin endişe duyan kocasıysa bir kilise kıdemlisinden şöyle bir tavsiye alacaktı, "Eğer köleleri özgür bırakmak istiyorsan, bazen köle tüccarıyla bir anlaşma yapman gerekebilir." Bu insanlar, yaratılan embriyoların çoğunun kendiliğinden vücuttan atıldığını bilselerdi bu konuda ne söyleyebilirlerdi? Bu en iyi tanımla, bir tür doğal 'kalite kontrolü' olarak görülebilir.

Bazı dindar zihinler, bir mikroskopik hücre kümesini öldürmekle tamamen yetişkin bir doktoru öldürmek arasındaki ahlaki farkı göremeyecek durumdadır. Bu bölümde Randall Terry'nin 'Kurtarma Operasyonundan' bahsetmiştim. Mark Juergensmeyer, ürkünç kitabı Tanrının Zihnindeki Korku'da (*Terror in the Mind of God*), Peder Michael Bray ve arkadaşı Peder Paul Hill'in ellerinde bir pankart taşırken çekilmiş fotoğraflarına yer vermiştir: "Masum bebeklerin öldürülmesini engellemek yanlış mıdır?" Bu fotoğraf karesinde, her ikisi de sevimlice gülümseyen, iyi giyimli hazırlık sınıfı öğrencileri gibi dinamik ve hoş bir portre çizmişlerdi ve tuhaf tuhaf bakan delilerden eser yoktu. Hâlbuki kürtaj kliniklerini ateşe verenler bu ikisi ve Tanrının Ordusu'ndaki arkadaşlarından başkası değildi ve bu kişiler doktorları öldürme sebeplerini açıkça beyan etmişlerdi. 29 Temmuz 1994'de Paul Hill bir pompalı tüfekle Dr. John Britton ve koruması James Barrett'i Pensacola, Florida'da Britton'un kliniğinin önünde öldürmüştü. Akabinde, Hill doktoru 'masum bebeklerin' olası ölümlerinin önüne geçmek için öldürdüğünü söyleyerek polise teslim olmuştu.

Michael Bray bu gibi eylemleri açık açık savunmakta ve bunları yüksek ahlaki amaçlar diye nitelemektedir ki bu görüşünü din başlıklı televizyon belgeselim için kendisiyle Colorado Springs'de halka açık bir parkta röportaj yaparken fark ettim.[1] Kürtaj meselesine el atmadan önce, Bray'e birkaç ön soru yönelterek onun İncil temelli ahlakını tartmak istedim. İncil kanunlarının eşini aldatanların taşlanarak öldürülmesini emrettiğini vurguladım. Ondan beklentim, bu özgün örnegin karşısında renginin atıp, bunu yalanlamasıydı ancak kendisi beni oldukça şaşırttı. Zina yapanların idam edilmesi gerektiğini belirten bu kuralı mutlulukla onaylıyordu. Daha sonra, Bray'in tam desteğini alan Paul Hill'in kuralları tam anlamıyla yerine getirmediğini ve kendi kanunlarını uygulayarak bir doktor öldürdüğünü söyledim. Bray din adamı arkadaşını tıpkı Juergensmeyer ile yaptığı röportajda kullandığı ifadelerle savundu; İntikam amaçlı işlenen bir cinayetle

[1] Hayvanları tıbbi araştırmalar için kullanan bilim insanlarını şiddetle tehdit eden hayvan hakları savunucuları farksız bir yüksek ahlaki amaçları olduğunu öne sürebilirler.

(mesela emekli olmuş bir doktorun öldürülmesi) faal bir doktorun, 'bebekleri düzenli olarak öldürmesini' engellemek için işlenen cinayet arasındaki ayrımı vurguladı. Akabinde ona, hiç kuşkusuz Paul Hill'in inançlarının samimi olduklarını onaylayabileceğimizi, ancak herkesin bölgedeki kanunlara riayet etmek yerine kişisel görüşlere dayanarak kendi kanunlarını uygulamayı seçtiğinde toplumun korkunç bir anarşiye sürükleneceğini söyledim. Doğru olan, bu konuyla ilgili kanunları demokratik yollarla değiştirmeye çabalamak değil midir? Bray şöyle karşılık verdi: "Aslında bu gerçekten güvenilir kanunlarımız olmadığı zaman karşımıza çıkan bir sorundur; mesela şu meşhur kürtaj hakkı kanunu meselesinde yaşadığımız gibi, kanunlar taraflı insanlar tarafından, kaypakça üretildiklerinde yargıçlar bunları halka empoze ederler..." Bunun sonrasında, Amerikan anayasası ve kanunların nereden kaynaklandığı hakkında bir tartışmaya giriştik. Bray'in bu tür meseleler karşındaki tutumu bana Ingiltere'de yaşayan kavgacı Müslümanları hatırlattı. Bu kişiler yaşadıkları ülkenin yasalaşmış demokratik kanunlarını umursamadıklarını ve yalnızca İslami kanunlara bağlı olduklarını uluorta beyan ederler.

2003'te Paul Hill, Dr. Britton ve korumasını öldürmek suçundan idam edildiğinde, bu eylemini "doğmamışları" kurtarmak için tekrarlayabileceğini söylemişti. Davası için ölmeyi sabırsızca beklerken şu fikrini herkesle paylaşmak istedi: "Devletimin beni idam ederek şehit mertebesine ulaştıracağına inanıyorum." İdamını protesto eden sağcı kürtaj karşıtları ve Florida Valisi Jeb Bush'a 'Paul Hill'in şehit olmasını önle' baskısını yapan idam cezası karşıtı solcular kötücül bir birleşmeye imza attılar. Mantıklı bir iddiaları vardı, Hill'in adli infazı daha fazla cinayet işlenmesi konusunda halkı cesaretlendirebilirdi ki bu idam cezasının olması gereken caydırıcı etkisinin tam zıttıydı. Hill idam odasına giderken hep gülümsedi ve şöyle dedi: "Cennette büyük bir hediyenin beni beklediğini umuyorum... Ölmek için sabırsızlanıyorum."[128] Ve diğerlerinin bu berbat görevi tamamlamaları gerektiğini ekledi. Paul Hill'in 'şehitliği' karşısında intikam saldırıları meydana geleceğini önceden tahmin eden polis kuvvetleri, o idam edildiği sırada kırmızı alarma geçti. Bununla birlikte, olayla ilgisi bulunan birkaç kişi kurşunlar eşliğinde tehdit mektupları aldılar.

Bu korkunç olay aslında basit bir algılama farklılığından kaynaklanmıştı. Dinsel görüşleri yüzünden kürtajın cinayet olduğunda karar kılmış ve embriyoları korumak için öldürmeye hazır olan insanlar vardır ve bu kişiler embriyolara 'bebekler' demeyi tercih ederler. Madalyonun öteki yüzündeyse, kürtajı bir o kadar destekleyen, farklı dinsel görüşlerden ya da inançsız olan kişiler vardır ve mantıklıca tasarlanmış neticeci ahlakında birleşirler. Bu kişiler de kendilerini idealist olarak tanımlar ve ihtiyacı olan hastalara tıbbi hizmet sağla-

yarak yardım eli uzatırlar ki bu sayede bu hastalar tehlikeli seviyede yetersiz kenar mahalle şarlatanlarından (sahte doktorlar) kurtulmuş olurlar. Bu iki çeşit topluluk kendilerine karşıt olan tarafı katiller ya da katillerin avukatları olarak nitelerler. Her iki taraf da, kendi kriterlerine göre, eşit ölçüde samimidir.

Başka bir kürtaj kliniğinin sözcüsü olan bir kadın Paul Hill'in tehlikeli bir psikopat olduğunu söylemişti. Ancak onun gibi insanlar kendilerini psikopat olarak görmezler; kendilerini Tanrının yönlendirdiği iyi, ahlaklı kişiler olarak tanımlarlar. Doğrusu Paul Hill'in bir psikopat olduğunu düşünmüyorum. Sadece aşırı dindardı. Tehlikeli evet ama bir psikopat değil. Tehlikeli seviyede dindar. Dinsel bağlılığının ışığında, Hill Dr. Britton'u vurarak öldürmekte bütünüyle haklı ve ahlaklıydı. Hill'in asıl problemi aslında dinsel bağlılığından başka bir şey değildi. Michael Bray ile tanıştığımda, onun da bir psikopat olmadığını hemen anladım. Onu gerçekten çok sevdim. Onun açık sözlü ve içten bir adam olduğuna karar verdim, sözleri ılıman ve özenliydi ancak ne yazık ki zihni zehirli dinsel saçmalıkların esiri olmuştu.

Kürtaja şiddetle karşı çıkanların neredeyse hepsi koyu dindarlardır. Kürtajı içtenlikle destekleyenler ise, kanımca dindar olsun olmasın, büyük olasılıkla dinsel olmayan, belki de Jeremy Bentham'ın sorusundan feyz alan bir neticeci ahlak felsefesini benimserler; '*Acı çekmeleri* mümkün mü?' Paul Hill ve Michael Bray bir embriyoyu öldürmekle bir doktoru öldürmek arasında ahlaki bir fark görmediler. Tek fark, bu embriyonun, onların gozunde, suçsuz ve masum bir 'bebek' olmasıydı. Bir neticeci dünyadaki tüm farklılıkları görür. Başlangıç embriyo, hem görünüş hem de bilinç açısından bir kurbağa yavrusuna benzer. Bir doktor, umutları, aşkları, istekleri, korkuları olan bilinçli bir varlıktır ve insan hakkında çok geniş bir bilgi birikimine, derin duygusallaşma kapasitesine, büyük ihtimalle ölümünün ardından harap olmuş bir dula ve yetim kalmış çocuklara, belki de evlatlarına düşkün olan yaşlı ebeveynlere sahiptir.

Paul Hill, acıya duyarlı sinir sistemleri olan varlıklara gerçek, derin, kalıcı acılar çektirmiştir. Doktor kurbanıysa böyle bir şey yapmamıştır. Sinir sistemi olmayan başlangıç embriyolar pek tabii acı çekmezler. Ve eğer sinir sistemi gelişmiş ve geç kürtaj edilmiş embriyolar acı çekiyorlarsa (ki her acı üzücüdür) bu acı çekişin sebebi *insan* olmaları değildir. Herhangi bir evredeki insan embriyolarının aynı gelişim evrenindeki bir inek ya da koyun embriyosundan daha fazla acı çektiği yönünde genel bir mantığın doğruluğunu varsayamayız. Ve ister insan embriyosu, ister başka bir varlığın, tüm embriyoların bir mezbahadaki yetişkin ineklerden çok daha az acı çektiği kaçınılmaz bir gerçektir, özellikle de bu inekler dinsel tören eşliğinde

kesiliyorlarsa. Dinsel nedenlerden ötürü gırtlakları seremoni eşiliğinde kesilen ineklerin bilinçlerinin tamamen açık olması gerekir.

Acı miktarını ölçmek zordur ve ayrıntılar tartışılabilir.[129] Ancak bu benim vurgulamak istediğim önemi etkilemez çünkü ben laik neticecilerle dinsel eğilimli, saltçı ahlak felsefecileri arasındaki farkları açıklamaktayım.[1] Bir düşünce tarzı, embriyoların acı çekip çekmediğiyle ilgilenir, bir diğeriyse embriyoların insan olup olmadığıyla. Dindar ahlakçıların şu tarz soruları tartıştıklarına rastlarız: "Gelişme sürecindeki bir embriyo ne zaman bir birey olur; bir insan?"

Laik ahlakçılar ise büyük olasılıkla şöyle sorarlar, "İnsan olup olmadığının bir önemi yoktur (küçük bir hücre kümesi için insan denilebilir mi?); asıl önemli olan, herhangi bir türe ait, gelişme sürecindeki bir embriyonun *acı çekecek* seviyeye ne zaman erişeceğidir."

Büyük Beethoven Safsatası

Kürtaj karşıtının satranç oyununda bir sonraki hamlesi genelde şu şekildedir. Burada esas mesele insan embriyosunun acı çekmesinin mümkün olup olmadığı değildir. Üzerinde durulan embriyonun insan olma *potansiyelidir*. Kürtaj, gelecekteki dolu dolu bir yaşam şansının yok edilmesidir. Bu görüşün ciddi bir sahtekârlık suçlaması karşısında savunulacak tek yönü uç noktada saçma olmasıdır. Birkaç farklı kılıkta karşımıza çıkabilen Büyük Beethoven Safsatasından bahsediyorum. Peter ve Jean Medawar[2], Yaşam Bilimi'nde (*Life Science*) aşağıdaki uyarlamayı bir İngiliz Parlamento Üyesi ve kilise dışından seçkin bir Roman Katoliği olan Norman St John Stevas'a (artık Lord St John) atfederler. Stevas ise bunu yakın meslektaşı, sonradan bir Roman Katoliği olmuş ve korkusuz katolikler G.K. Chesterton ve Hilaire Belloc'un yakın arkadaşı Maurice Baring'den (*1874-1945*) almış. Stevas bu öyküyü bize iki doktor arasındaki kuramsal bir diyalog olarak yansıtır.

> 'Bu hamileliğin sona erdirilmesi hakkında fikrini duymak istiyorum. Baba frengi, anne tüberküloz. Doğan dört çocuktan, ilki kör, ikincisi ölü, üçüncüsü sağır ve gerizekâlı, dördüncüsü baba gibi tüberküloz. Sen olsan ne yapardın?'
>
> 'Hamileliği sona erdirirdim.'
>
> 'O zaman Beethoven'ı da öldürmüş olursun.'

[1] Bu elbette olasılıkları tükenmez. Amerikan Hıristiyanlarının önemli bir çoğunluğu kürtaj karşısında salt bir tavır takınmaz ve bundan faydalanırlar. www.rcrc.org adresinde Religious Coalition for Reproductive Choice [Üretken Seçim için Dinsel Birleşme]'i örneğini inceleyebilirsiniz.

[2] Sir Peter Medawar Fizyoloji ve Tıp dalında, 1960 senesinde Nobel Ödülü almıştır.

İnternet bu gülünç hikâyeyi tekrarlayan ünlü 'pro-life'[1] web siteleriyle doludur ve bu sitelerde, olayla ilgili maddeler ahlaksızca rasgele değiştirilir. İşte farklı bir versiyonu, "Sekiz çocuğu olan ve bu çocuklardan üç tanesi sağır, ikisi kör, birisi gerizekalı (hepsinin sebebi kadının frengi olması) olan ve yine hamile kalmış bir kadınla tanışsan, ona kürtaj olmasını önerir misin? Cevabın evet ise, demek ki Beethoven'ı öldürdün."[130] Efsanenin bu yorumu büyük bestecinin doğum sırasını beşten dokuza indiriyor ve sağır doğan çocukların sayısı üçe, kör doğan çocuk sayısı ikiye çıkıyor, bu sefer baba yerine anne frengi oluyor. Hikâyenin farklı uyarlamalarını ararken bulduğum kırk üç web sitesinden çoğu hikâyeyi Maurice Baring'e değil, UCLA Tıp Okulu'ndaki L.R. Agnew isimli branşı belirsiz bir profesöre atfetmekte. Söylenene göre bu kişi bu ikilemi öğrencilerinde uygulamış ve ardından onlara, "Tebrikler çocuklar, az önce Beethoven'i öldürdünüz" demiş. L.R. Agnew'e bir iyilik yapıp kendisinin gerçekte var olmadığını düşünebiliriz; Böylesi şehir efsanelerinin nasıl yayıldığını çok merak ediyorum. Bence bu efsaneyi ilk başlatanın Baring olup olmadığı dahi kesin değil. Belki de çok daha eski bir zamanda uydurulmuş bir efsanedir.

Uydurulduğuna hiç şüphe yok ve tamamen yanlış bir hikâye. Gerçek şu ki Ludwig van Beethoven ailesinin ne beşinci ne de dokuzuncu çocuğudur. O kardeşlerin en büyüğüydü; aslında iki numaraydı ancak büyük kardeşinin bebekken öldüğü ve kör, sağır, dilsiz ya da zekâ özürlü olmadığı günümüzde yaygınca bilinen bir gerçektir. Ayrıca, anne ve babasının frengi olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur, ancak annesinin tüberküloz sonucu yaşamını yitirdiği doğrudur. O tarihte birçok insan bu hastalığa yakalanmıştı.

Kısacası, bu uyduruk bir şehir efsanesidir ve yayılmasından çıkarı olanların kasıtlıca tohumunu ektikleri bir yalandır. Ancak bunun bir yalan olmasının hiç önemi yoktur çünkü zaten gerçek olsaydı bile, bu öyküden türetilecek bir kanıt gerçekten de berbat bir kanıt olurdu. Nitekim Peter ve Jean Medawar tartışmanın saçmalığını belgelemek için hikâyenin gerçekliği hakkında şüphe duymaya gerek duymamışlar: "Bu önemsiz ve tiksinç tartışmanın mantığı dudak uçuklatır düzeyde saçma ve temelsizdir çünkü tüberkülozlu bir anne ve frengili bir babanın dünyaya bir müzik dehası getirmeleriyle nedensel bir ilişki kurulmakta ve bu hasta çiftin basit bir şekilde ilişkiden kaçınması, dünyanın kürtaj yoluyla bir Beethoven'den yoksun kalmasından daha olanaksız görülmektedir."[131] Medawar'ın özlü ve aşağılayıcı itirazlarına diyecek yok (Roald Dahl'ın karanlık kısa öykülerinden alıntı yaparsak, eşit ölçüde tesadüfi bir karar alarak 1888'de *kürtaj olmayan* bir kadın bize Adolf Hitler'i kazandırmıştır.)

[1] Pro-life, hayatın üstünlüğünü iddia ederek kürtaja karşı çıkan gruplar. -*ed.n.*

Fakat durumu kavramak için orta seviyede bir zekâya ihtiyaç var; ya da herhangi bir dinsel yetiştirilme tarzından muaf tutulmuş olmak da yeterli olabilir. Google taramasında, Beethoven efsanesinin çeşitli uyarlamalarına yer veren 'Pro-life' web sitesinden kırk üç tanesinin bir tanesi bile buradaki abesliği fark edememiştir. Bu web sitelerinin hepsi (bu arada hepsi dindar sitelerdi) bu tuzağa, bu saçmalığa, bu satırlara bayılmışlar ve faka basmışlardı. Hatta içlerinden birisi öykünün yaratıcısı sandığı Medawar'a teşekkür bile etmiş (ve Medavvar diye yazmış.) İnançlarıyla uyumlu, böylesi bir saçmalığa inanmaya dünden razı bu insanlar, öylesine aldanmışlardı ki Medawar'ın bu öykünün ipliğini pazara çıkarmaya çalışmış tek kişi olduğunu dahi görememişlerdi.

Medawar'ın da haklı olarak belirttiği gibi, 'insan potansiyeli' iddiasından şöyle bir mantıklı sonuç çıkarmaktayız; bir cinsel birleşme fırsatını her kaçırışımızda, bir insan ruhunu var olma hediyesinden potansiyel olarak mahrum etmiş oluyoruz. Meseleyi bu kafası güzel 'pro-life' mantığıyla ele alırsak, doğurgan bir birey karşısına çıkan çiftleşme tekliflerinden her birini reddettiğinde, potansiyel bir çocuğu öldürmekle aynı şeyi yapmış olur! Keza bir tecavüze karşı direnmek dahi potansiyel bir bebeği öldürmek olarak tanımlanabilir (ve laf arasında, zalim bir tecavüze maruz kalmış kadınların bile kürtaj olmasına karşı olan birçok 'kürtaj karşıtı' mücadeleci vardır.) Beethoven münakaşası, net biçimde anlaşıldığı üzere sahiden rezalet bir mantığa dayanmaktadır. Bu gerçeküstü ahmaklık Michael Palin'in bir Monty Python filmi Hayatın Anlamı'nda *(The Meaning of Life)* (eğer filmi görmediyseniz mutlaka görün lütfen) yüzlerce çocuktan oluşan bir koroyla birlikte söylediği şu enfes şarkıyla özetlenebilir, 'Her sperm kutsaldır.' Büyük Beethoven Safsatası, zihinlerimiz dinsel ilhamlı saltçılıkla sarhoş olduğunda maruz kaldığımız mantıksal kargaşanın tipik bir örneğidir.

Artık anlıyoruz ki 'pro-life' aslında tam anlamıyla 'pro-*life*' bile değil. Kastedilen 'pro-*human*-life' dir. *Homo sapiens* türünün hücrelerine eşsiz ayrıcalıklı haklar bahşetmeyi evrim gerçeğiyle uzlaştırmak zordur. Elbette bu evrimin bir *gerçek olduğunu* kavrayamamış bir yığın kürtaj karşıtının umurunda olmayacaktır! Ancak bilimi daha az dışlayabilecek kürtaj karşıtı eylemcilere faydalı olması için bu görüşü kısaca açıklamama izin verin.

Buradaki evrimsel ana fikir gayet basittir. Bir embriyonun hücrelerinin *insancıllığı* bu embriyonun ahlaki statüsünün zaman içinde artacağı ya da azalacağı anlamına elbette gelmez. Bunun sebebi, şempanze ve bize daha uzak olan gezegendeki diğer türlerle bir arada işleyen evrimsel sürekliliğimizdir. Bunu daha iyi anlamak için, bir ara türün, mesela *Australopitheus afarensis*'in, şans eseri sağ kaldığını

ve Afrika'nın ücra bölgelerinden birinde keşfedildiğini düşünün. Bu yaratıklar 'insan sayılırlar mı' sayılmazlar mı? Benim gibi bir neticeci için, bu soru bir cevabı hak etmez çünkü bende hiçbir ilgi uyandırmaz. Yeni bir 'Lucy'[1] ile tanışmanın hayranlık uyandırıcı ve gurur verici bir şey olduğunu bilmem yeterlidir. Madalyonun diğer yüzündeki saltçıysa bu soruya cevap vermek ve insanlara, *sırf insan oldukları için* verilen eşsiz ve özel konumu bahşetme ahlaki ilkesini uygulamak zorundadır. Eğer bir çıkmaz içine girerlerse büyük olasılıkla, tıpkı Güney Afrika'daki ırk ayrımı meselesinde olduğu gibi mahkeme kararlardı ve bu özel bireyler üstünde 'insanlık testi' uygularlardı.

Australopithecus için net bir çözüm girişimi mümkün olsa bile, biyolojik evrimimizin kaçınılmaz bir özelliği olan kademeli süreklilik bize, ahlaki ilkeyi lekeleyen, kesinliğini yok eden ve 'sınırın' oldukça yakınında olan *birtakım* ara nesillerin olması gerektiğini söyler. Bunu daha anlaşılır biçimde söylemenin yolu, evrimde doğal sınırlar olmadığıdır. Sınır ilüzyonu evrimsel süreçte ara nesillerin yok olmalarıyla ortaya çıkar. Elbette insanların, diğer türlere kıyasla daha çok acı çekecek duyarlılıkta olduğu iddia edilebilir. Bu çok doğru bir saptama olabilirdi ve haklı olarak insanları özel bir konuma sokabilirdik. Ancak evrimsel süreklilik bize *kesin* bir fark olmadığını gösterir. Saltçı ahlaki ayrımcılık evrim gerçeğiyle çok büyük bir yıkıma uğramıştır. Bu durumun farkında olarak endişeye kapılan yaradılışçıların evrim karşıtı olmalarının en temel sebeplerinden birisi budur: evrimin kendi inançlarındaki ahlaki sonuçlarından korkarlar. Yaptıkları doğru değil ancak her koşulda, gerçek dünyayla ilgili bir gerçeğin ahlaken çekici olanın göz önüne alınarak tersine çevrilebilmesinin mümkün olduğunu düşünmek hiç şüphesiz ki çok tuhaftır.

"ILIMLI" İNANCIN BAĞNAZLIĞA GÜÇ KATMASI

Saltçılığın karanlık yüzünü tanımlarken, kürtaj kliniklerini tahrip eden Amerikalı Hıristiyanları ve özellikle kadınlara karşı uyguladığı işkencelerin listesi burada sayıp dökemeyeceğim kadar üzücü olan Afganistan Taliban'ından bahsetmiştim. Bu konuda, kadınların otomobil kullanmalarının yasak olduğu ve yanında bir erkek akrabası bulunmadan (ki bu, cömert bir ödünle, küçük bir oğlan çocuğu olabilir) evden çıktığında başı belaya girdiği ayetullahlar yönetimindeki

[1] Lucy, 1974 yılında Fransız Maurice Taieb ile Amerikalı paleontolog Donald Johnson'un ekibinin Doğu Afrika'da Etiyopya'nın Hadar bölgesinde bulunan yaklaşık dört milyon yıl yaşındaki 105 cm boyundaki Australopithecus afarensis fosili. İsmi bulunuşunu kutlamak için bulunduğu akşam verilen yemekte Beatles grubunun bir müzik parçasında adı geçen kızdan esinlenilmiştir. Çünkü buluntu yetişkin yaşta ölmüş bir dişinin hemen hemen eksiksiz iskelet kemiklerinin fosiliydi. -*ed.n*

İran ve Suudi prensler yönetimindeki Suudi Arabistan'a kadar uzanabiliriz. Suudi Arabistan ve günümüzün diğer teokrasilerinde kadınlara nasıl muamele edildiğinin çarpıcı bir sunumu için Jan Goodwin'in Onurun Bedeli (*Price of Honour*) eserini izleyin. *Independent* gazetesinin (Londra) en hayat dolu köşe yazarlarından birisi olan Johann Hari, başlığıyla her şeyi anlatan bir makale yazmıştır: "Cihat savaşçısını derinden sarsmanın en iyi yolu, Müslüman kadınların ayaklanmalarını tetiklemektir."[132]

Veya, bunu Hıristiyanlığa uyarlarsak, daha önce bahsettiğim Amerikan 'vecde dalan' Hıristiyanlarının Amerikan Orta Batı politikasında kazandıkları gücü şu İncil temelli inançlarından aldıklarını söylemeliyiz; İsrail, Filistin'deki tüm topraklar üzerinde Tanrının verdiği bir hakka sahiptir.[133] Bazı vecde dalan Hıristiyanlar bir adım ileri gider ve bir nükleer savaş özlemi duyarlar. Bunun sebebi Vahiy kitabının tuhaf ancak şaşırtıcı düzeyde popüler bir yorumudur. Buna göre, nükleer savaşın bir 'Armageddon' olduğu ve bunun İkinci Geliş'i hızlandıracağı düşünülmektedir. Sam Harris'in Bir Hıristiyan Ulusu'na Mektup kitabındaki konuyla ilgili kanı donduran yorumunu olduğu gibi aktarıyorum:

> Eğer New York şehri aniden bir ateş topuna dönüşecekse, Amerikan nüfusunun önemli bir yüzdesinin ateşin ardından çıkagelen mantar biçimli bulutun üstünde bir umut ışığı göreceklerini söylemek abartı sayılmaz ki bu ışık onlara, olabilecek en güzel şeyin olmak üzere olduğunu bildirecektir: İsa'nın dönüşü. Bu tür inançların kendimiz için uzun ömürlü gelecekler yaratmakta pek yardımcı olmayacağı gün gibi ortada; toplumsal, ekonomik, çevresel ve jeopolitik açıdan. ABD hükümetinin herhangi önemli kurumlarından birinin, dünyanın sonunun geldiğine ve bunun şanlı bir son olduğuna gerçekten inandığını gözünüzün önüne getirin. Amerikan halkının neredeyse yarısının sadece dinsel doğma temelinden güç alarak bu tür bir safsataya inanması, bir ahlaki ve zihinsel acil durum olarak değerlendirilmelidir.

Tüm bunlara ek olarak, dinsel inançları yüzünden, ayrıntısıyla açıkladığım ortak 'ahlak Anlayışı'nın bütünüyle dışında kalan insanlar vardır. Bu kişiler benim saltçılığın karanlık yüzü dediğim şeyi temsil ederler ve genelde aşırı uç görüşlü kimse olarak tanımlanırlar. Ancak bu bölümde ele almak istediğim konu dinin, ılımlı ve yumuşak olsa bile, aşırılığın doğal olarak beslendiği inanç havasının sağlanmasına yardımcı olmasıdır.

Temmuz 2005'te Londra, planlı bir intihar bombacısı saldırısına maruz kalmıştı: metroda üç bomba ve bir tane de bir otobüste. Bu patlamalar 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı kadar önemli değildi ancak elbette ikiz kule saldırısı daha beklenmedikti (aslında, Bush'un Irak'ı işgalinde Blair biz istemediğimiz halde yardım görevini üstlendi ve o zamandan beri Londra bu tür terörist eylemlere karşı tetikteydi.) Ancak yine de Londra'daki patlamalar İngiltere'yi korkutmuştu. Gazeteler, bu dört genç adamın intihar bombacısı olma hikâyeleri ve canlarını aldıkları masum insanlarla ilgili acı verici tahmin ve değerlendirmelerle dolup taşmıştı. Caniler, kriket sever terbiyeli İngiliz vatandaşlarıydı ve arkadaşları tarafından seviliyorlardı.

Bu kriket sever genç adamlar neden böyle bir eylemi gerçekleştirdiler? Filistinli benzerlerinin ya da Japonya'daki kamikazecilerin ya da Sri Lanka'daki Tamil Kaplanları'nın aksine, bu canlı bombalar yoksun bırakacakları ailelerinin ünlü olacağı, onlarla iyi ilgilenileceği ya da şehit pansiyonlarında rahat yaşayacaklarının beklentisi içinde değillerdi. Bunun aksine, bazı durumlarda, akrabaları kendilerini gizlemek zorunda bile kaldılar. Canlı bombalardan birisi hamile karısını düşüncesizce dul bıraktı. Yeni yürümeye başlamış çocuğu da yetim kaldı. Bu dört genç adamın eylemleri yalnızca kendileri ve kurbanları için bir felaket olmakla kalmadı ve aynı zamanda aileleri ve İngiltere'deki tüm Müslümanlar da bundan etkiledi. Ters bir tepki doğdu. Akliselim ve terbiyeli insanlar ancak ve ancak dinsel inancın etkisiyle kendilerini kaybederek bu kadar çıldırabilirler. Sam Harris bir kez daha idrak yeteneğini konuşturarak açık sözlü bir yorumda bulunmuş ve bu sefer El-Kaide lideri Usame Bin Ladin örneğini seçmiş (ki Bin Ladin'in Londra'daki bombalama olaylarıyla ilgisi yoktu.) Neden insan Dünya Ticaret Merkezi ve içindeki insanları yok etmek istesin? Ladin'i 'kötü birisi' olarak tanımlamak bu önemli soruya uygun bir yanıt verme sorumluluğumuzdan kaçmaktan başka bir şey değildir.

> Bu sorunun cevabı çok açıktır; bıktıracak derecede, bizzat Bin Ladin tarafından açık seçik belirtilmiştir. Cevap, Bin Ladin gibi adamların inandıklarını söyledikleri şeylere *gerçekten* inanmalarıdır. Kuran'ın gerçekliğine kelimesi kelimesine inanırlar. Neden on dokuz iyi eğitimli orta sınıf adamı bu dünyadaki hayatlarını binlerce komşumuzu öldürme ayrıcalığıyla takasladı? Çünkü bunu yaptıklarında doğrudan doğruya cennete gideceklerine inanmışlardı. İnsan davranışına bu kadar eksiksiz ve tatminkâr düzeyde açıklık getirildiği durumlar nadirdir. Bunu makul bir açıklama olarak görmemekte neden bu kadar diretiyoruz?[114]

Saygın gazeteci Muriel Gray, 24 Temmuz 2005 tarihli Herald'daki yazısında, Londra'daki bombalama olaylarına atıfta bulunarak aynı noktaya parmak basıyor.

> Kötülüğü aşikâr ikili George W. Bush ve Tony Blair dâhil herkes suçu Müslüman 'toplulukların' etkisizliğine atıyor. Fakat bunun tek sorumlusunun olduğu ve bunun biz olmadığımız, hiç bu kadar açık bir durum olmamamıştı. Bütün bu acıların, kargaşanın, şiddetin, terörün ve umursamazlığın nedeni elbette dinin kendisidir ve boylesi aşikâr bir gerçekliğin altını çizmek her ne kadar gülünç görünüyor olsa da, gerçek şu ki hükümet ve medya bunun doğru olmadığını iddia ederek her şeyin üzerini örttüklerini zannediyorlar.

Batılı politikacılarımız D harfini (din) kullanmaktan kaçınırlar ve bunun yerine, kendine özgü bir mantık ve iradeyle, mücadelelerini bir 'terör' karşıtı savaş olarak tanımlarlar. Sanki terör bir çeşit ruh ya da nüfuzmuş gibi. Ya da teröristleri katışıksız 'kötülükle' motive olmuş kişiler olarak tanımlarlar. Ancak onları motive eden kötülük değildir. Her ne kadar baştan çıkarılmış olduklarını düşünsek de, teröristler doğruluk yolunda olduklarına karar verir ve tıpkı kürtaj doktorlarını öldüren Hıristiyan katiller gibi inançlarındaki emirleri sadakatle yerine getirirler. Onlar psikoz hastası değildir; Kendi kavramlarıyla mantıklı, dindar idealistlerdir. Eylemlerinin yararlı olduğunu düşünürler, birtakım çarpık, kişisel tuhaf özellikler yüzünden şeytan tarafından ele geçirilmiş oldukları için de değil ancak beşikten itibaren tam ve sorgusuz bir *inanca* sahip olacak şekilde yetiştirildikleri için. Sam Harris, İsrailliileri öldürmeye teşvik eden dürtüyü 'şehitlik sevgisi... hiçbir şeyin intikamını almak niyetinde değildim. Sadece bir şehit olmak istedim' sözleriyle açıklayan, eylemini gerçekleştirmeyi başaramamış bir Filistinli intihar bombacısından bahseder. 19 Kasım 2001 tarihli The New Yorker gazetesi, bir diğer başarısız olmuş intihar bombacısı ile muhabir Nasra Hassan'ın yaptığı röportajı yayınlamıştır. Bu bombacı 'S' kod adıyla tanınan yirmi yedi yaşında kibar bir genç Filistinliydi. Bu röportajda cennetin cazibesi, tıpkı ılımlı papaz ve öğretmenlerin anlattıkları gibi şairane bir anlatımla bize sunulmuştu, bu yüzden uzun uzadıya aktarıyorum:

> "Şehit olmanın neresi güzel?" diye sordum.
> "Maneviyatın gücü bizi göğe yükseltir, maddiyatın gücüyse bizi yerin dibine batırır" dedi. "Şehitlige meyletmiş bir insan maddiyatın cazibesine karşı duyarsızlaşır. Liderimiz bize şöyle bir soru sordu, 'operasyon başarısız olursa ne olacak?' ona şöyle karşılık verdik, 'Her halükârda Peygamber ve arkadaşlarına kavuşacağız, inşallah.'"

"Ahirete kavuşmak üzereymişçesine bir hisle süzülüyor, yüzüyorduk. Kuşkumuz yoktu. Allah'ın huzurunda Kuran üzerine yemin ettik; asla bozulmayacak bir söz verdik. Bu cihad yeminine *bayt al-ridwan* denilir ki bu, Peygamber ve şehitler için ayrılmış bir Cennet bahçesidir. Cihad ilan etmenin farklı yolları olduğunu biliyorum. Fakat bu zevkli; en zevklisi. Eğer Allah aşkı için yapılıyorsa tüm şehitlik harekatları, bir sivrisinek ısırığı kadar canımızı yakmaz!"

S bana operasyonla ilgili son planları içeren bir film gösterdi. Filmde o ve onun haricinde iki genç adam şehitliğin şanıyla ilgili sorular ve cevaplardan oluşan ayinsel bir diyalog içerisine girmişlerdi...

Genç adam ve lider daha sonra diz çöküp, sağ ellerini Kuran'a bastılar. lider şöyle dedi: 'Hazır mısınız? Yarın, Cennette olacaksınız.'[113]

Eğer 'S' nin yerinde olsaydım, lidere şöyle bir çıkışta bulunurdum: "Tamam o halde, neden *kendi* boynunu kırmıyorsun? Neden bu intihar görevini *sen* gerçekleştirip, çabucak Cennete gitmiyorsun?" Ancak bizim anlamakta çok zorlanacağımız şey (bunu tekrarlıyorum çünkü çok önemli) *bu insanların inandıklarını söylediklerine gerçekten inanmalarıdır*. Burada kulaga küpe yapılması gereken mesaj, dinsel *aşırılığın* değil, doğrudan doğruya dinin suçlanması gerektiğidir; çünkü din (aşırılıkla) saptırılmadan önce de sahte ve hoşgörüsüzdü. Voltaire uzun zaman önce meseleyi doğru kavramıştı: "Bu saçmalıklara inanmanızı sağlayanlar, vahşet uygulamanızı da sağlayabilirler." Bertrand Russel da öyle: "Birçok insan düşündüğünden daha önce ölecektir. Aslında zaten öldüler."

Dinsel inancın sırf dinsel inanç olma vasfıyla zorunlu bir saygıyı hak ettiği ilkesini onayladığımız sürece, Usame Bin Ladin ve intihar bombacılarının inancına saygı göstermemek mümkün olmayacaktır. Bunun alternatifi dinsel inanç için kendiliğinden saygı ilkesinden vazgeçmektir ki bu zorlama gerektirmeyen net bir seçimdir. İnsanları sadece ünlü 'aşırı' inanca karşı değil ama her türden inanca karşı elimden geldiğince uyarmamın nedenlerinden biri de budur. 'Ilımlı' dinin öğretileri, her ne kadar kendi içlerinde aşırıcı olmasalar da, aşırıcılığa açık davetiyelerdir.

Aşırıcılık dinsel inanca özgü değildir. Aşırıcı vatan ya da etnik grup sevgisiyle de tehlikesiz bir dünya yaratmaya çalışılabilir. Bu sizce de mümkün değil mi? Evet bu mümkündür, tıpkı Japonya'daki Kamikazeler ve Sri Lanka'daki Tamil Kaplanları gibi. Ancak dinsel inanç akılcı çıkar hesabının bilhassa etkili bir susturucusudur ve genelde diğerlerine baskın çıkar. Böyle olmasının sebebi sanırım, ölümün bir son olmaması vaadinin zahmetsiz ve baştan çıkarıcı bir söz olması ve şehit olarak cennete gitmenin çok gurur duyulacak bir şey

olmasıdır. Kısmi bir sebep belki ama dinsel inancın yapısı gereği sorgulamaktan yıldırdığını da yukarıya ekleyebiliriz.

Hıristiyanlık, en az İslam'da olduğu kadar, çocuklara sorgusuz inancın bir erdem olduğunu öğretir. İnandığınız şeyleri savunmanıza gerek yoktur. Eğer birisi yaptıklarının *inancının* bir parçası olduğunu söylerse, diğerleri, aynı dinden ya da değil ya da dinsiz, kökleşmiş alışkanlıklar gereği hiç sorgulamadan buna 'saygı' duymak zorundadır; Ancak bu sahte saygı Dünya Ticaret Merkezinin yıkımı ya da Londra, Madrid bombalama olayları gibi korkunç katliamlarda açığa çıkan nefretle sona erer. Ardından müthiş bir inkar korosu ortaya çıkar. Papazlar ve 'topluluk liderleri' (bu arada *bu insanları* kimin seçtiğini bilmeyiz) bu saldırıların arkasında 'gerçek' inancın aşırıcı bir çarpıtması olduğu yalanını sürdürmek için sıraya girerler. Fakat tarafsız savunmadan yoksun olan dinlerin, çarpıtılabilmesi olası herhangi gözle görülür bir standardı yoksa nasıl çarpıtılabilirler?

On yıl önce, Ibn Warraq şahane kitabı Neden Müslüman Değilim'de *(Why I Am Not a Muslim)*, son derece bilgili bir İslam âliminin görüş açısıyla benzer bir saptamada bulundu. Doğrusu Warraq'ın kitabına farklı bir başlık koymak isteseydik, Ilımlı İslam Miti *(The Myth of Moderate Islam)* oldukça uygun olurdu ki bu *Spectator*'un (Londra) 30 Temmuz 2005'te yayımladığı bir makalenin gerçek başlığıdır. Makale yine bir âlim olan İslam ve Hıristiyanlık Enstitüsü'nün *(Institute for the Study of Islam and Christianity)* başkanı Patrick Sookhdeo'ya aittir. "Günümüzde Müslümanların çok büyük bir çoğunluğu hayatlarını şiddete başvurmadan yaşamaktadır, çünkü Kuran esasında bir karışımdır. Eğer huzur istiyorsanız, huzur dolu satırlar bulursunuz. Eğer savaş istiyorsanız, savaşçı satırlar bulursunuz."

Sookhdeo İslam dünyası âlimlerinin, Kuran'da var olduğunu keşfettikleri birçok çelişkiyi örtbas etmek için iptal ilkesini, ki sonraki metinler önceki metinlerin yerini almıştır, nasıl geliştirdiklerini açıklayarak anlatmaya devam ediyor. Ne yazık ki Kuran'daki barış yanlısı pasajlar, genelde sadece ilk bölümlerdedir, yani Muhammed'in Mekke'de olduğu zamanlar. Daha kavgacı satırlar kitabın sonraki bölümlerinde, Muhammed'in Medine'ye kaçmasıyla başlar. Sonuç şöyledir;

> 'İslam barıştır' mantrası neredeyse 1400 yıl önce tarihten yok olmuştur. İslam yalnıza 13 yıl boyunca barışı temsil etmiştir... Günümüz köklerine bağlı Müslümanlar için (ve klasik İslamı geliştiren ortaçağ hukuçuları için) 'İslam Savaşır' demek daha doğru olacaktır. İngiltere'deki en radikal İslamı örgütlerden birisi olan al-Ghurabaa Londra'daki iki bombalama olayının hemen akabinde şöyle bir beyanda bulunmuştur, 'te-

> rörün İslam'ın bir parçası olduğunu reddeden her Müslüman bir kâfirdir.' Kâfir, inançsız anlamına gelir (gayri-Müslim), bir aşağılama ifadesidir...
>
> İntihar eylemini gerçekleştiren bu genç adamlar ne İngiltere'deki Müslüman örgütlerinin etkisi altındalardı ne de inançlarının garip ya da aşırıcı bir uyarlamasını benimsemişlerdi. Onlar sıradan birer Müslümandı ve İslam'ın en yaygın olarak bilinen yorumuyla motive olmuşlardı.

Konuyu daha genel hatlarıyla ele aldığımızda, gerçekten zarar verici olan şey çocuklara inancın bir erdem olduğunun öğretilmesidir. İnanç kesinlikle kötü bir şeydir çünkü savunma gerektirmez, kanıt kaldırmaz. Çocuklara sorgusuz inancın bir erdem olduğunu öğretmek, onları gelecekteki cihad ya da haçlı seferlerinde ölümcül silah olarak kullanmanın temelini hazırlamaktır. (bununla ilgili diğer unsurların temin edilmesi pek zor değildir.) Bir şehit olarak cennete gideceğinin vaadiyle korku karşısında bağışıklık kazanan gerçek inançlı kafa, silahlı kuvvetler tarihinde, uzun yay, savaş atı, tank ve bombaların yanında önemli bir yeri hak eder. Eğer çocuklara sorgusuz inancın üstün bir erdem olduğunun öğretilmesi yerine, inançların sorgulanması ve muhakeme edilmesi gerektiği öğretilirse, intihar eylemlerine asla rağbet edilmeyeceğinden emin olabilirsiniz. İntihar bombacıları yaptıklarını dinsel okullarda kendilerine sunulan bilgilere gerçekten inandıkları için yaparlar; Tanrı tüm önceliklerin ötesindedir ve ona hizmet ederken şehit olanlar Cennet bahçeleriyle ödüllendirilir. Ve onlara *bu dersi* verenler aşırıcı fanatikler değil, saygın ve kibar öğretim üyeleridir. Çocuklar medreselerde toplanır, sıralara oturur ve masum küçük kafalarını ritmik biçimde bir yukarı bir aşağı sallayarak kutsal kitabın her kelimesini ezberlerler, tıpkı papağanlar gibi. İnanç çok ama çok tehlikeli olabilir ve inancı masum çocukların savunmasız zihinlerine sokmak çok ağır bir hatadır. Bir sonraki bölümde çocukluk zamanı ve çocukların din yoluyla suiistimal edilmesini inceleyeceğiz.

BÖLÜM 9

Çocukluk, İstismar ve Dinden Kaçış

"Her köyde öğretmen denen yanan bir ateş var;
ve yine her köyde papaz denen ve
bu ateşi söndüren biri var."

VICTOR HUGO

19. yüzyılda İtalya'da yaşanan bir olayı anlatmakla başlayayım. Böylesine korkunç bir olay günümüzde de yaşanabilir demek istemiyorum. Ancak bu olaya neden olan kafa yapısının, uygulamada olmasa da, ne yazık ki, bugün de sürdüğünü bilmenizi isterim. 19.yüzyılda yaşanan bu insanlık trajedisi, (günümüzde de süren) dinsel tutumun acımasızca çocuklara yansıtılmasıdır.

1858'de, Bolonya'da yaşayan Yahudi bir ailenin 6 yaşındaki oğlu olan Edgardo Mortara, Engizisyon emrindeki Papalık polisince yasalar gereğince ailesinin elinden zorla alındı. Çocuk, gözyaşlarına boğulan annesinin ve çaresizlik içindeki babasının kollarından çekilip alındıktan sonra Roma'daki Katakümen'e (Yahudi ve Müslümanların Katolik yapıldıkları yurt) gönderildi ve burada Katolik olarak yetiştirildi. Anne ve babası, birkaç kez yurda gelip rahiplerin sıkı kontrolünde yaptıkları kısa ziyaretlerin dışında, çocuklarını bir daha göremedi. Bu olayın öyküsü, Davit I.Kertzer'in *Edgardo Mortara'nın Kaçırılışı* adlı ilginç kitabında dile getirilmektedir.

Edgardo'nun öyküsü, o zamanların İtalya'sı için hiç de olağandışı sayılmaz. Bu tür dinsel kaynaklı kaçırmaların nedeni hep aynıdır. Her defasında kaçırılan çocuk, hiç vakit geçirilmeden, genellikle Katolik olan bir çocuk bakıcısı tarafından gizlice vaftiz edilir; Engizisyon'un vaftizden haberi daha sonra olur. Roma Katolik Kilisesi'nin temel inanç sistemine göre, usule aykırı ve gizlice yapılsa da, çocuk bir kez vaftiz edildi mi geri dönülmez şekilde Hıristiyan olmuş sayılır. Bu sistemin zihniyetine göre, "Hıristiyan olan çocuğun" Yahudi olan ailesine geri verilmesi olanak dışıdır. Bu aykırı ve zalimce tutum, son derece inançla, vahşi bir uygulama biçiminde inatla ve sebatla sürdürülegelmiştir. Bu arada, bu vahşi uygulamanın varlığı zengin Yahudilerin uluslararası gücü nedeniyle Katolik gazetesi *Civiltà Cattolica* tarafından görmezden gelinmiştir. Bu, hiç de yabancısı olmadığımız bir durum değil midir?

Edgardo Mortara'nın öyküsü, yarattığı yankının büyüklüğü dışında, buna benzer olayların hemen hemen bir benzeridir: Çocuk, 14 yaşında, okuması yazması olmayan Anna Morisi adında Katolik bir kızın gözetimine bırakıldıktan kısa bir süre sonra hastalanır. Vaftiz edilmeden ölen bir çocuğun sonsuza değin cehennemde yanacağı boş inancıyla yetiştirilen kız, çocuk ölecek diye çok korkar ve hemen Katolik komşusuna gidip vaftizin nasıl yapıldığını öğrenir. Eve dönünce küçük Edgardo'nun başına bir kovadan aldığı suları serper ve "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına seni vaftiz ediyorum" der. İşte bu kadar! O andan itibaren küçük Edgardo resmen Hıristiyan olmuştur. Yıllar sonra olayı öğrenen Engizisyon rahipleri, verdikleri kararın ne gibi sonuçlar yaratacağını hiç düşünmeden, vaftizi onaylarlar.

Katolik Kilisesi'nin tüm aile için çok büyük bir önemi olan bir

dinsel törene, herhangi bir kimsenin herhangi bir kimseyi vaftiz etmesine izin vererek (bugün de aynı uygulama yürürlüktedir), onay vermesi çok ilginçtir. Vaftiz edenin rahip olması gerekmediği gibi, çocuğun, anne ve babasının, ya da başka birisinin onayının alınması da gerekmez. Bu konuda onayı belgeleyen imzaya gerek olmadığı gibi, resmi anlamda bir tanığa da gerek yoktur. Gereken yalnızca biraz su, birkaç sözcük, çaresiz bir çocuk ve boş inançlı, dinsel konularda beyni yıkanmış bir çocuk bakıcısıdır. Gerçekten de yalnızca bunlara gereksinim vardır; çünkü, çocuğun yaşadıklarına tanık olacak yaşta olmadığı düşünülürse, bu olaydan kimin haberi olacaktır? Katolik olarak yetiştirilmiş bir meslektaşım bana şunları yazmıştı: "Biz bebeklerimizi vaftiz ederdik; küçük Protestan arkadaşlarımızı vaftiz ettiğimizi hiç hatırlamıyorum ama bunun varlığından ve bugün de sürdürüldüğünden hiç kuşkum yok. Biz bebeklerimizi vaftiz ederdik; onları kiliseye götürür, kutsal komünyon[1] törenine katılmalarını sağlar ve buna benzer başka şeyler yapardık. Daha işin başında iyi Katolik anneler olmamız için beynimiz yıkanıyordu."

19.yy'da yaşayan kızların, bana yazan bu modern zamanların hanımı gibi yetiştirildiğini düşünürsek, Edgardo Mortara olayının geçmişe göre bugün pek yaygın olmadığına şaşırmamız gerekir. Bu tür üzücü olaylar 19. yüzyıl İtalya'sında sıklıkla yaşandıysa, şu soruyu kendimize sormamız gerekir: Papalık Devletleri'nde yaşayan Yahudiler neden Katolikleri evlerinde çalıştırıyorlardı? Bu, müthiş bir tehlikenin yeşertilmesi demek değil miydi? Katolik hizmetçileri evlerine alırken ne yaptıklarının bilincinde değiller miydi? Buna verilecek yanıt akılla değil, dinle ilgilidir. Yahudilerin sebt günlerinde kendilerine çalışmayı yasaklamayan bir dine bağlı olan hizmetçilere gereksinimleri vardı. Yahudi bir kız, çocuğunuzu vaftiz etmeye kalkışmayabilir, onu kollarınızdan çekip almayabilir; bundan emin olabilirsiniz, ama o cumartesi günleri ateş yakmaz ve evinizi temizlemez. İşte bu nedenledir ki, hizmetçi tutabilecek varlıktaki Bolonyalı Yahudi aileler çoğunlukla Katolikleri evlerinde çalıştırıyorlardı.

Bu kitapta Haçlıların, *Conquistadore'ların* (Güney Amerika'yı sömürgeleştirmeye açan öncü İspanyollar) ya da, İspanyol Engizisyonu'nun yarattığı dehşetin ayrıntılarına girmekten bilerek kaçındım. Acımasız ve kötü insanlara her yüzyılda ve her dinde rastlayabilirsiniz; ama İtalyan engizisyonu ve onun çocuklara yönelik davranışı dinsel zihniyetin ve *sırf* bu zihniyetten kaynaklanan kötülüklerin ne olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dinsel zihniyetin bu yapısıdır ki, bir parça su ve birkaç büyülü sözle bir çocuğun yaşamını baştan aşağıya değiştirebilmekte, ailenin hükmünü, çocuğun onayını, mutluluğunu ve ruhsal esenliğini... Kısacası, sağduyunun ve

[1] İsa'nın ölümünü anmak için kutsanmış ekmek ve şarapla yapılan dini bir tören. -*ed.n.*

insanlığın önemli saydığı her şeyi yok saymaktadır. Kardinal Antonelli bu anlayışı, kendisine Edgardo'nun kaçırılışını kınayan bir mektup yazan İngiltere'nin ilk Yahudi meclis üyesi Lionel Rothschild'e verdiği yanıtta açıkça ortaya koymaktadır: Yanıtında bu olaya müdahale edememekten yakınan Kardinal, "Burada bu vesile ile şunu da belirtmekte fayda vardır: Doğanın sesinin güçlü olduğunu kabul ediyorsak, dinsel ödevlerin bundan daha güçlü olduğunu da kabul etmemiz gerekmektedir" demektedir. Bu yanıt her şeyi ortaya koymuyor mu?

Rahiplerin, kardinallerin ve Papa'nın zavallı Edgardo Mortara'ya ettikleri kötülüklerin gerçekten bilincinde olmamaları müthiş bir şeydir. Aklın almadığı şey, bu insanların çocuğu ailesinin kollarından çekip almayı, onu Hıristiyan olarak yetiştirmeyi, ona iyilik yaptıkları şeklinde algılamalarıdır. Onlara göre bu, bir *koruma* görevidir! Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanan bir Katolik gazetesi, Mortara olayında Papa'nın tavrını savunurken, bir Hıristiyan yönetiminin bu dinden olan bir çocuğun yetiştirilmesinin Yahudilere bırakmasını olanaksız saymakta ve dinsel özgürlük kavramına sığınarak "Bir çocuğun Hıristiyan olma özgürlüğüne ve zorla Yahudi yapılamayacağına..." değindikten sonra "Kutsal Ruh'un çocukları korumasından, vefasızlık ve bağnazlığın vahşiliğine rağmen bu koruyuculuğun çağlar boyunca dünyanın izlediği en büyük ahlak olayı olduğundan" söz etmektedir. "Zorla", "vahşi", "bağnazlık" gibi sözcüklerin bu denli yanıltıcı biçimde kullanılmasına şimdiye değin tanık olunmuş mudur? Başta Papa olmak üzere tüm Hıristiyanlık savunucuları yaptıklarının doğru olduğuna, ahlak kurallarına uygun bulunduğuna ve çocukların mutlulukları için bunun yapılmasının gerekliliğine içtenlikle inanmışlardır. Bu, (geçerli, "ılımlı" olduğuna inanılan) bir dinin sağduyuyu, insani değerleri ne denli çarpıttığını ve onları amacından nasıl saptırdığını açıkça ortaya koymaktadır. *Il Cattolico* gazetesi, anne, babasının kollarından çekip aldığında Edgardo Mortara'ya Kilise'nin ne denli yüce bir iyilikte bulunduğunun anlaşılmamasını şaşkınlıkla karşılamaktadır:

> "Aramızda konuya biraz daha ciddi yaklaşan birisi gerçek bir kiliseden, kraldan ve bir ülkeden yoksun olan Yahudiliğin durumunu göz önüne aldığında ve onların dünya üzerindeki yayılmışlığını, yaşadıkları her yerde yabancı sayıldıklarını, dahası, İsa'nın katilleri olarak damgalandıklarını düşündüğünde Papa'nın Mortara'ya ne denli büyük bir dünyevi fayda sağladığını hemen kavrar."

Hiçbir kanıta dayanmadan bağlı olduğu inancın tek doğru inanç olduğunu kabullenmek, başka inançları sapma veya geçersiz olmakla

suçlamak büyüklük taslamaktan başka bir şey değildir. Yukarıda yer alan alıntı bu konudaki Hıristiyan davranışının canlı bir örneğini sergilemektedir. Bu durumda her iki tarafı aynı kefeye koymak büyük bir adaletsizlik olur; ama burada şunun belirtilmesi gerekir ki, Mortara ailesi rahiplerin isteğini kabul etse ve onlara kendilerini vaftiz etme olanağını verseydi bir anda Edgardo'yu geri alabilirdi. Bir parça su ve birkaç anlamsız sözcük ile Edgardo resmen çalınmıştır. Bu, öğretiyle beyni yıkanmış dinsel bir tutumun budalalığından başka bir şey olamaz. Kovadan alınıp serpilecek başka bir su süreci tamamen geriye çevirirdi. Kimilerine göre Mortara ailesinin bu uygulamaya karşı çıkması kör bir inatçılıktan başka bir şey olamazdı. Kimilerine göre ise, ailenin ilkeli duruşu onları çağlar boyunca görülen din yolunda kurban olan masum kişilerin uzun listesine katıyordu.

"Rahat olun Ridley Efendi! Tanrı'nın inayeti ile bugün İngiltere'de bir ateş yakacağız. Bütün kalbimle inanıyorum ki, bu ateş hiçbir zaman sönmeyecek." Uğrunda can verilebilecek soylu davaların var olduğundan kuşku duymuyoruz; ama din yoluna kurban giden Ridley, Latimer ve Crammer neden Katolikliğin yüce amaçları yerine Protestanlığın küçük amaçları uğruna kendilerini ateşe attılar? Yoksa bu, yarı yarıya dolu olan bir bardağa nasıl bakıldığıyla mı ilgilidir? Mortara ailesi, inatçılıkları (yoksa, ne tarafta yer aldığınıza bağlı olarak, soylu davranışları) yüzünden mi vaftiz denen bu anlamsız töreni kabul etmemiş ve fırsatı kaçırmıştır? Vaftiz olurken sabırla beklemeleri ya da fısıltı ile "hayır" demeleri olanak dışı mıydı? Hayır, bu mümkün olamazdı; çünkü onlar (ılımlı) bir dinin karşısındaydılar; bu yüzden bu komik oyunu ciddiye almaları gerekirdi. Beni burada ilgilendiren yalnızca zavallı küçük Edgardo'nun, farkında olmadan, dinsel zihniyetin egemen olduğu bir dünyaya çekilmesi, yaylım ateşine tutulması ve iyi niyetle yapılmış olmasına karşın, küçük bir çocuk için zalimlikten başka bir şey olmayan bir davranışa konu edilmesidir.

Olayın bir başka yönü de, hangi dinden olursa olsun 6 yaşındaki bir çocuğun gerçekten o dinden sayılıp sayılamayacağı konusudur. Başka bir deyişle, henüz olup bitenlerin farkında olamayacak bir yaştaki çocuğu bir çırpıda bir dinden ötekine çevirmek saçmalık değil midir? Bundan daha da saçma olan şey bu yaştaki bir çocuğu belirli bir dinle yaftalamaktır. Edgardo'nun başına gelenler onun bir dine bağlanmasıyla ilgili olmayıp (çünkü o dinsel düşünceleri içselleştiremeyecek kadar küçük bir yaştadır) ona anne ve babasının gösterdiği sevgi ve sevecenlikle ilgilidir. Edgardo, ailesinin sevgi ve sevecenliğinden, bekârlık yemini etmiş rahiplerin insani duyarlılığa yabancı anlamsız acımasızlıkları yüzünden yoksun kalmıştır.

Fiziksel ve Ruhsal İstismar

Çocukların dinsel amaçlı istismarı günümüzde cinsel amaçlı istismara dönüşmektedir. Başlangıçta cinsel amaçlı istismarı ele almanın gerekliliğine inanıyorum. Kimileri çocuk sapıklığı ile ilgili günümüzde bir isterinin yaşandığına, 1692'deki *Salem cadı avcılarını* anımsatan bir saldırı psikolojisinin yaygınlaşmakta olduğunu söylemektedir. Temmuz 2000'de, İngiltere'nin en nefret edilen gazetesi olarak tanıtılan *News of the World* gazetesi, açtığı bir kampanyayla birtakım grupları çocuk sapıklarının üzerine saldırtmıştı. Çocuk hekimliği *(pediatri)* ile sapıklığı *(pedofili)* arasındaki ayrımı bilmeyen bir grup fanatik, bir hastanenin pediatri servisini bastı.[136] Pedofili ile ilgili saldırı psikolojisi aileleri paniğe sürükleyecek kadar şiddetlendi. Bunun sonucunda eskiden çocuklar için çok büyük bir neşe kaynağı olan gezme ve dolaşma özgürlüğü sınırlandı. Günümüzün Just Williams'ları, Huckfins'leri, Swallow'ları ve Amazonları artık gezip dolaşma özgürlüğünden yoksunlar (düşünüldüğünün tersine, o zamanlardaki tecavüz riski şimdikinden az değildi).

News of the World'ün bu kampanyayı başlattığı sırada, Sussex'te sekiz yaşında bir kız çocuğu cinsel amaçla kaçırılmış ve öldürülmüştü. Yine de, bütün pedofili'leri (aslında çok azı cinayet işler) katil olarak görüp, intikam almak için saldırmak adaletsiz olur. Çalıştığım üç yatılı okulda da, çocuklara olan şefkatleri görgü kurallarını geçen öğretmenlerin çalıştırıldığını gördüm. Elbette bu kınanacak bir davranıştır; ancak, böylelerinin kimi gruplarca ya da yasa güçlerince izlenmeleri ve çocuk katillerine uygun görülen davranışlarla karşılaşmaları elbette haklı görülmez. Böyle bir olayın kurbanı olan biri olsam da, bu durumda, onların yanında yer almam gerektiğine inanıyorum.

Roma Katolik Kilisesi geçmişte buna benzer, büyük pay sahibi olduğu bir ayıbı doğurdu. Birçok nedenden dolayı Roma Katolik Kilisesini sevmem. Ancak adaletsizlikten daha çok nefret ederim ve bu kurumun bu konuyla ilgili, özellikle de İrlanda ve Amerika'da, haksız olarak şeytanlaştırılıp şeytanlaştırılmadığını merak ederim. Kamuoyundan yükselen fazladan kızgınlığın, mesleklerinin büyük bir kısmı 'günah' yüzünden suçluluk yaratmaya adanmış rahiplerin ikiyüzlülüğü yüzünden olduğunu sanıyorum. Zira, insanların küçük yaşlardan başlayarak saygı duymaları için eğitildikleri yetkili olan bir kişinin güveni suiistimali vardır. Bu ek kızgınlıklar bizi yargının etkilenmemesi açısından dikkatli kılmalıdır. Bu konuda insan ruhunun geçmişte olup bitenlerle ilgili yalan yanlış şeyler yaratmaya olan

yatkınlığını ve ahlaki değerleri zayıf olan doktor ve avukatların kışkırtmacı davranışlarını da dikkate almalıyız. Elizabeth Loftus kurbana her parçası yaşanmış gerçek bir anı gibi gelen anıların gerçekle ilgisi olmayabileceği durumların ne kadar kolay oluştuğunu (kendini bu kinin savunulmasına adamış insanlara) göstererek, çok cesurca hareket etmiştir.[137] Mahkeme jürilerinin yanlış ama içten bir tanık ifadesi karşısında bocalayacakları sezilebilir.

İrlanda'ya özgü bir olay olarak, (cinsel istismar içermese de) ülkedeki erkek nüfusun kayda değer bir kısmının eğitiminden sorumlu Hıristiyan Kardeşler *(Christian Brothers)* cemaatının vahşi tutumu inanılmazdır.[138] İrlanda'da birçok kız okulunu yöneten rahibelerin sadist davranışları için de aynı şey söylenebilir. Peter Mullans'ın Magdalene Rahibeleri *(The Magdalene Sisters)* filmine konu olan kötü ünlü Magdalene Sığınma Evi, varlığını 1996 yılına kadar sürdürmüştür. Kırk yıl sonra, kötü muamele için tazminat almak, cinsel istismar için almaktan zordur ve geçmişi soruşturmak için kurbandan para almadan hareket etmeyecek avukatlar kıt değildir. Bazı tacizler o kadar uzun sürer ki, iddia sahibi davacı hikâyesini anlatamadan ölebilir. Katolik kilisesi tazminatlar için, dünya çapında bir milyar dolardan fazla para ödemiştir.[139] Onlara sempati beslemeye bile başlayabilirsiniz, tabii ki bu paraların nereden geldiğini hatırlayana kadar.

Dublin'de verdiğim bir konferansın soru kısmında, İrlanda'daki Katolik rahiplerin yargılandığı, kamuoyunda epeyce yankı bulan, cinsel istismar davaları konusunda ne düşündüğüm soruldu. Ben de, bir çocuğun Katolik olarak yetiştirilmesinin, şüphesiz cinsel istismar kadar korkunç olduğunu, uzun vadedeki psikolojik zararının, tartışılır şekilde, cinsel istismardan fazla olduğunu söyledim. Bu, o anın havasına uygun, düşünülmeden verilmiş bir yanıttı; ama birden salondaki İrlandalı topluluktan, beni şaşırtan, müthiş bir alkış yükseldi (dinleyicilerin büyük çoğunluğu ülkede bir azınlık oluşturan Dublin'li entellektüellerdi). Daha sonraları Katolik olarak yetiştirilmiş kırk yaşlarında Amerikalı bir hanımdan bir mektup aldığımda bu olayı yeniden anımsadım. Bana söylediğine göre, yedi yaşındayken başından iki hoş olmayan olay geçmiş. Bir bölge papazı arabasında kendisine cinsel istismarda bulunmuş ve gene o sıralarda bir okul arkadaşı trajik bir şekilde hayatını kaybetmiş ve Protestan olduğu için, kilisenin resmi öğretisine göre, cehenneme gitmiş. Ona göre, Katolik papazının cinsel istismarından kaynaklanan fiziksel acı arkadaşının trajik ölümünden kaynaklanan ruhsal acıdan daha hafifti.

> "Bir papazın beni okşaması (yedi yaşındaki aklıma göre)
> "berbat" bir şeydi; ama arkadaşımın cehenneme gitmesi

soğuk ve sonsuz bir korkuydu. Papazın davranışı uykumu kaçırmadı; ama sevdiğim bir insanın cehenneme gitmiş olmasından kaynaklanan dehşet duygusuyla geceleri karabasanlar görüyor, hiç uyuyamıyordum."

Açıkçası, küçük bir kızın bir papazın arabasında uğradığı cinsel istismarın yarattığı acı, diyelim ki kilisede yardımcılık yaptığı papaz tarafından tecavüze uğrayan bir çocuğun acısı yanında hafif kalır. Katolik kilisesinin bugünlerde cehennemi artık o kadar çok dillendirmediği söyleniyor. Fakat bu örnek, fiziksel istismardan daha zarar verici ruhsal istismarlar olabileceğini gösteriyor. Anlatıldığına göre, filmlerinde insanları korkutma konusunda büyük usta olan Alfred Hitchcock, İsviçre'de araba sürerken birden pencerenin dışında bir yeri işaret etmiş ve "Hayatımda gördüğüm en dehşetli sahne bu." demiş. İşaret ettiği yerde bir papaz, küçük bir çocuk ile, eli çocuğun omzunun üzerinde bir şekilde sohbet ediyormuş. Hitchcock arabanın penceresinden başını çıkarmış ve şöyle bağırmış: "Kaç küçük çocuk! Hayatını kurtarmak için kaç!".

"Taşlar ve sopalar kemiklerimi kırabilir, fakat sözler asla beni incitemez." Bu atasözü ancak sözlere *inanmadığınız* zaman geçerli olur. Ancak yetişme döneminde aileniz, öğretmenleriniz ve din adamlarınız tarafından söylenen şeyler sizi, günahkârların cehennemde yanacağına (veya kadınların kocaların malı olduğuna veya buna benzer şeylere) *tam anlamıyla, gerçekten* inandırmışsa, bu durumda, sözün daha kalıcı olduğuna ve eylemlerden daha zararlı etkileri bulunduğuna inanmak akla yatkındır. Din adamlarının, öğretmenlerin, cehennemde sonsuza değin yanarak cezalandırılan affedilemez günahları çocuklara öğrettikleri düşünülecek olursa "çocuk istismarı" ifadesiyle hiç de abartıya kaçılmadığı kanısındayım.

Daha önce de değindiğim Tüm Kötülüklerin Kaynağı mı? *(Root of All Evil?)* adlı TV belgeselinde birkaç dini liderle görüştüm ve Başpiskopos[1] gibi ılımlılara değil de, dinsel görüşlerinde aşırılığa kaçan Amerikalı din adamlarına yer verdiğim için eleştirildim. Aslında haklı bir eleştiri gibi görülüyor fakat bize aşırı uç gibi görünen bu Amerikalı aşırılar kendi ülkelerinin ılımlıları. Programda İngiliz seyircileri dehşete düşüren konuklardan biri de Colerado Springs'ten bölge papazı Ted Haggard'tı. Bush Amerika'sı için hiç de aşırı sayılmayacak olan "Papaz Ted" otuz milyon üyeli Ulusal Evanjelik Derneği'nin başkanıydı. Papaz, her pazartesi günü Başkan Bush'la telefonda görüşme ayrıcalığına sahip olduğunu söylemişti. Günümüz Amerikan standartlarına göre gerçek aşırı görüşlü kimselerle görüşmek isteseydim ABD'de açıkça Hıristiyan teokrasisi egemenliğini savunan

[1] İngiltere Başpiskoposu'nu, Kardinal Başpiskoposu'nu ve İngiltere Baş Hahamı'nı programa çağırdım. Hepsi de bir takım geçerli mazeretler öne sürüp programa katılamayacaklarını bildirdi. Yalnızca aşırı uçtan çok uzak Oxford Piskoposu programa katılacağını belirtti.

"Domiyon İlahiyatı" öğretisi yanlısı "Yeniden Yapılanmacı" birine başvururdum. Kaygılı bir Amerikalı meslektaşım bana şöyle yazmıştı:

> "Avrupalıların, Eski Ahit öğretisinde yer alan ve (eşcinsellerin öldürülmesi gibi) konuları savunan, işe alırken veya oy kullanırken yalnızca Hıristiyanlara şans tanıyan ilahiyat temelli bağnazlığın gittikçe yayıldığını bilmeleri gerekir. Orta sınıf bu türden yaldızlı sözlerin etkisine çabuk kapılıyor. Laik görüşleri savunanlar uyanık olmazlarsa, Dominyoncular (Hıristiyan öğretisinin egemenliğini savunan dinsel görüş yanlıları) ve Yeniden Yapılanmacılar, kısa süre içerisinde Amerika'nın dinsel yaşamında geçerli ve etkili olacaklardır."[1]

TV'deki programıma katılanlardan birisi de, Papaz Ted gibi Colerado Eyaleti'nde görev yapan Papaz Keenan Roberts idi. Papaz Roberts'ın çılgınlığı Cehennem Evleri diye adlandırdığı yerleri kurmasına yol açmıştı. Cehennem Evi, çocukların, aileleri ya da okudukları Hıristiyan okulları tarafından getirildiği, ve öldüklerinde neler olacağını göstermek üzere akılsızca korkutulacakları yerdi. Bu evlerde verilen temsillerde korkunç sahneyi canlandıran oyuncular, çocuk aldırma, eşcinsellik gibi "günahları" işleyenleri oynuyor ve yanıbaşlarında şeytanca zevk alan kırmızı giysili bir dev bulunuyordu. Bu, *Piéce de Résistance'ın* ön oyunuydu, ve cehennemin kendisi, yakılan kükürt kokusuyla, lanetlilerin acı çığlıklarıyla, çok gerçekçiydi.

Oyunun provasını izledikten sonra (şeytan, Viktorya dönemi melodramlarındaki kötü adamı andıran abartmalı tavrıyla tam bir İblisti) Papaz Roberts'la, oyuncuların da izlediği bir görüşme yaptım. Papaz bana Cehennem Evi'ni ziyaret etmek için en uygun yaşın on iki olduğunu söyledi. Bu sözleri beni çok şaşırtmıştı. Ona on iki yaşında bir çocuk bu oyunu izledikten sonra korkup karabasanlar içinde kalırsa bu durumdan üzülüp üzülmeyeceğini sordum. Bana içten olduğuna inandığım şu yanıtı verdi:

> "Onların, cehennemin hiç gitmek istemedikleri bir yer olduğuna inanmalarını isterim. On iki yaşında buna inanmazlarsa daha sonraki yaşlarda hiç inanmazlar; günah

[1] Önceleri bunun 'the Onion'un (bir mizah gazetesi) bir şakası olduğunu duyumsamama rağmen, belirtecekle-rim gerçek gibi: www.talk2action.org/story/2006/5/29/195855/959. Bu Left Behind:Eternal Forces (Geride Kalanlar: Tanrısal Güçler) olarak adlandırılan bir bilgisayar oyunudur. P.Z.Myers, o harika Pharyngula web sayfasında şöyle özetliyor: "Varsayım ki Hıristiyan ilahiyat görüşünü Amerika'yı yeniden yapılandırmak için kullanan bir milis ordusunun piyade askerisiniz. Bu görüşün İsa'nın egemenliği ile ilgili bakışını yaşamın tüm alanlarına yaymak ve etkili kılmak için savaşıyorsunuz... Size bir görev verilmiş; bu hem dinsel hem de askeri bir görev. Katolikleri, Yahudileri, Müslümanları, Budistleri, eşcinselleri ve laikliği savunan herkesi öldürmek veya kendi inancınıza çekmek için görevlisiniz." Bakınız: http://scienceblogs.com/pharyngula/2006/05/gta_meet_libef.php; görüş için http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=F1071FFD3C5 50C718CDDAA0894DF404482.

> dolu bir yaşama atılırlar ve Efendimiz İsa Mesih'in yolunu asla bulamazlar. Korkmalarının, karabasanlar içinde kalmalarının onların sonraki yaşamlarında hayırlı sonuçları olacaktır."

Papaz Roberts'ın inandığı şeye siz de gerçekten ve içtenlikle inanıyorsanız, onun çocukları korkutmakla doğru bir iş yaptığına da inanıyor olmalısınız.

Papaz Roberts'ı, aşırı dinci zevzeklere yaptığımız gibi hiçe sayamayız. Tıpkı Ted Haggard gibi o da günümüz Amerikasında geçerli bir görüşü temsil etmektedir. Sonsuza kadar lanetlenmiş kişilerin çığlıklarının yanardağlardan duyulabildiğini ve derin sıcak okyanus sularında bulunan büyük solucanların Mark 9: 43–4 ün gerçekleştiğini gösterdiğini iddia eden dindaşlarının fikirlerini savunmaya başlarlarsa şaşırmayın. ('Elin cürüm işlemişse, kes at onu! Bil ki, tek elle sakat yaşamak iki elle cehenneme gitmekten evladır. O cehennem ateşi ki hiç sönmez. Oradaki kurtlar hiç ölmez ve alevler hiç dinmez' Markos 9: 43-4). Nasıl bir cehenneme inanırlarsa inansınlar, bu cehennem ateşi fanatikleri *Schadenfreude*'den[1] şeytani bir zevk alıyor gibi görünüyorlar. Ve de kurtarılmış olanlar arasında yeralmaktan memnunlar. Önde gelen Hıristiyan ilahiyatçısı Aquinaslı Aziz Thomasso'nun Summa *Theologica*'da iyi bir şekilde nakledildiği gibi: "*Lanetlilerin cehennemde cezalarını nasıl çektiklerini görmelerine izin verilen azizler, ilahi mutluluklarının ve nail oldukları Tanrı inayetinin tadını daha çok çıkarırlar*" Ne iyi adam.[2]

Cehennem ateşi korkusu bazı mantıklı insanlara bile gerçek gelmektedir. Hazırladığım dinle ilgili belgeselin televizyonda gösterilmesinden sonra gelen birçok mektup arasından, akıllı ve dürüst olduğu anlaşılan biri tarafından gönderilmiş olan bir tanesi:

> "Beş yaşında başladığım Katolik okulunda rahibeler kayış, değnek ve sopa yardımıyla beynimi yıkadılar. İlk gençlik çağımda okuduğum Darwin'in evrimle ilgili söyledikleri mantığıma çok uygun geldi. Ne var ki, zihnimin derinliklerinde yer edinen cehennem ateşi korkusundan kaynaklanan çatışmalar sık sık beni tedirgin etmekteydi. Gördüğüm psikolojik tedavi kimi endişelerimi gidermekle beraber bu kökleşmiş korkuyu ruhumdan çıkarıp atamadı.
>
> Size yazmamın nedeni, bu korkuyu konu alan belgeselin bu haftaki bölümünde görüştüğünüz psikologun adını ve adresini almak içindir."

[1] Başkalarının çektiği acılara ve gördüğü zararlara sevinme, haz alma anlamında Almanca söz. (Komşusuna gülen kadın) *-ed.n.*

[2] Ann Coulter'in çarpıcı Hıristiyan merhameti ile karşılaştırın. 'Dawkins'in cehennemde yandığı fikrine sevinmeyeceğini söyleyecek herhangi bir dindaşıma meydan okurum.' (Coulter 2006: 268)

Bu mektup beni çok etkilemişti ve (aniden oluşan, sözü edilen rahibelerin de gidebileceği bir cehennemin olmamasına olan hayıflanmamı bastırdıktan sonra) verdiğim yanıtta aklına güvenmesini, aklının birçok insanın sahip olamadığı değerli bir armağan olduğunu belirttim. Ayrıca, rahip ve rahibeler tarafından cehennemin korkunçluğunun bu denli şişirilmesinin, onun gerçek olmasının imkânsız olmasını telafi etmek amacı taşıdığını öne sürdüm. Eğer mantıklı bir şey olsaydı, caydırmak için çok az hatırlatmak yeterli olurdu. Gerçek olamayacağından, caydırıcılık değerini korumak ve olanaksızlığını dengelemek için çok aşırı miktarda korkutucu bir yer olarak tanıtılması gerekir. Bu arada sözünü ettiği psikologla (belgesel programa konuk ettiğim son derece tatlı, içten bir kadın olan psikolog Jill Mytton ile) kendisini buluşturdum. Jill'in kendisi de Seçkin Kardeşler adında kötülükleriyle ünlü bir tarikat bünyesinde yetiştirilmişti. Tarikat o denli kötü bir üne sahipti ki oradan yakasını sıyıranların yeniden hayata kazandırılmaları için bir web sayfası bile açılmıştı (www.peebs.net).

Cehennem korkusuyla yetiştirilen Jill Mytton, yetişkinlik döneminde Hıristiyanlıktan kopmuş ve kendisini çocukluk dönemlerinde benzer sarsıntılar geçirmiş kimselerin yeniden hayata bağlanmalarına adamıştı. "Çocukluğumu korkunun egemen olduğu bir ruh durumu içinde yaşadım. Bu korku sonsuza değin lanetlenme endişesinden kaynaklanıyordu. Bir çocuk için cehennem ateşinin alevlerini, gıcırdayan dişleri göz önüne getirmenin ne kadar dehşet verici bir şey olduğunu tahmin edebilirsiniz. Bu tür imgeler onun için mecaz değil, gerçeğin ta kendisidir" diyordu Jill. Çocukluğunda cehennemle ilgili kendisine neler söylendiğini öğrenmek istediğimde bana verdiği yanıt yüzünde beliren ifade kadar etkileyiciydi: "Tuhaf değil mi? Bunca zaman geçtikten sonra bile, sorduğunuz şu soruya yanıt verirken, hâlâ aynı etkinin altındayım. Korkunç bir yer cehennem. Tanrı tarafından tamamıyla reddedilmiş bir yer. Sürekli yanan ateşler içinde acı çektiğiniz, işkence gördüğünüz bir yer. Ateşin hiç sönmediği, ondan kurtuluşun olmadığı bir yer."

Jill Mytton daha sonra kendisininkine benzer şekilde çocukluk dönemi geçirenlerin yaşama dönmelerine yardımcı olan destek çalışmaları yaptığını, ancak bu türden çalışmalara katılanlar için geçmişten kopmanın ne denli zor bir şey olduğunu belirtti: "Geçmişten kopmak çok ama çok güç bir şey. Düşünün bir kere, bir anda içinde yetiştiğiniz bir ortamı, tüm toplumsal yapıyı, yıllardır bağlı olduğunuz bir inanç sistemini bırakıyorsunuz. Kimi zaman da dostlarınızı, ailenizi terk etmeniz gerekiyor. Artık onlar için siz yoksunuz."

İşte bu sırada kendi deneyimlerim aklıma geliyor: Amerika'dan adresime postalanmış mektuplar... Kitaplarımı okuduktan sonra dinden koptuklarını belirten kimselerin mektupları... Bunlardan birço-

gu durumu ailelerine bildirememenin sıkıntısını çekiyor. Bildirenler ise karşılaştıkları tepkinin korkunçluğunu yaşıyor. Aşağıda yer alan mektup bunun bir örneği. Mektubu yazan bir tıp öğrencisi:

> "Dinle ilişkili görüşlerinizi paylaştığım için size bu ekmeği gönderiyorum. Sizin de farkında olduğunuz gibi, bu görüş Amerika Birleşik Devletleri'nde giderek bastırılıp bir köşeye atılmak istenmekte. Ben Hıristiyan bir aile ortamında yetiştirildim; ancak din düşüncesine karşı içimde hep bir soğukluk hissettim. Yakın zamanlara kadar bu soğukluk hissini bir başkasına anlatma cesaretini kendimde bulamamıştım. Kendisine açıldığım kişi kız arkadaşım oldu. Ne var ki müthiş bir tepkiyle karşılaştım. Evet, birinin ateist olduğunu itiraf etmesi karşısındakini oldukça şaşırtır. Bu doğal bir tepkidir. Ancak arkadaşım bu tepkinin de ötesinde beni tümüyle farklı bir kişiymişim gibi görüyor. Tanrı inancım olmadığı için ahlak sahibi biri olamayacağımı söylüyor. Bu durumla nasıl başa çıkacağımı bilemiyorum. Durumu yakınlarıma söylediğimde aynı tepkiyi almaktan korkuyorum. Sizden yanıt beklemiyorum. Umarım derdimi anlar, duş kırıklığından kaynaklanan üzüntümü paylaşırsınız. Sevdiğiniz ve onun tarafından sevildiğiniz birini dinin neden olduğu bir soğuklukla kaybettiğinizi düşünün. O şimdi beni Tanrı'ya inanmayan, dinsiz biri olarak görüyor. İnançları uğruna insanların neler yapabilecekleri konusunda söylediklerniz aklıma geliyor. Bana zaman ayırdığınız için size teşekkür ederim."

Yukarıdaki satırları yazan talihsiz gence verdiğim yanıtta kız arkadaşı kendisi hakkında nasıl bir şey öğrenmişse, onun da kız arkadaşı hakkında bir şey öğrenmiş olduğunu belirttim ve kızın içtenliği konusunda kuşkularım olduğunu ekledim.

Amerikalı komedyen Julia Sweeney'den ve onun dinde ferahlatıcı öğeler bulma, çocukluğunun Tanrısını yetişkinlik döneminin kuşkularından kurtarma yolunda giriştiği eğlenceli ve sevimli savaşımından daha önce söz etmiştim. Seweeney'in arayışı mutlu biçimde sonlandı. Şimdi o, genç ateistler için mükemmel bir örnek konumunda. Tanrıyı Bırakmak (*Letting Go of God*) adlı gösterisinin en etkili bölümü son sahnesi. Julia Sweeney her şeyi dener ve sonunda...

> "...Dönerken eve işten, kafamın içinde bir fısıltı işittim. Ne kadar zamandır vardı bu fısıltı kafamın içinde? Bilmiyorum. Derken ses biraz yükseldi ve şöyle dedi: 'Tanrı yok!'
>
> Duymazlıktan geldim; ama ses biraz daha yükseldi: 'Tanrı yok! Tanrı yok! Aman Tanrım, Tanrı yok!'

Sallandım yerimde. Kayıyorum hissettim.

Düşündüm sonra; dedim ki kendi kendime: 'Hayır, yapamam! Tanrı'ya nasıl inanılmaz, bilmiyorum ki! Tanrı'ya gereksinimim var benim. Yani, bir geçmişimiz var bizim...'

Tanrı'ya nasıl inanılmaz, bilmiyorum ki! Nasıl yataktan kalkarsın? Nasıl gününü geçirirsin?' Düşecekmiş gibi oldum.

'Tamam, tamam... Sakın ol!' dedim kendi kendime, 'bir an, ama sadece bir an Tanrıya inanmama gözlüğünü tak gözüne ve onunla bakıver çevrene; sonra da hemen çıkar at onu!' İşte böyle dedim ve taktım gözlüğü gözüme, bakındım çevreme.

Bunu söylemek istemezdim ama başım döndü önce; sonra şunu düşündüm: 'Dünya nasıl duruyor bir boşlukta? Nasıl fırıl fırıl dönüyoruz uzayda? Nasıl oluyor bu?' Dışarı fırlayıp düşen dünyayı tutmak geçti içimden.

Sonra, birden anımsadım, 'tamam, buldum!' dedim, 'güneşin çevresinde daha uzun zaman bizi döndürüp durduracak yerçekimi ve açısal hız değil mi?'"

Los Angeles'da bir tiyatroda izlediğim oyunun beni derinden etkileyen sahnesi işte buydu. Julia'nın ailesine durumu nasıl anlattığını gazetelerden okurken de aynı heyecanı duymuştum:

"Önce annem aradı ve ilk tepkisi bir çığlık koparmak oldu: 'Ateist mi! ATEİST Mİ?!?!'

Sonra babam aradı, dedi ki: 'Ailene ihanet ettin. Okuduğun okula, içinde yaşadığın kente ihanet ettin.' Sanki ben Ruslar adına casusluk yapıyorum! İkisi de benle konuşmayacaklarmış artık. 'Cenazeme bile gelme' dedi babam. Telefonu kapattıktan sonra şöyle dedim kendi kendime: 'Elinizden geleni ardınıza komayın, e mi!'"

Julia yeteneğiyle insanı ağlatırken güldürüyor da:

"Artık bir daha Tanrı'ya inanmayacağımı söyleseydim, annem ve babamın tepkisi 'ben ateistim' dediğimde gösterdikleri tepkiden daha hafif olabilirdi."

Dan Barker'ın *İnancın Yitirilmesi: Vaizlikten Ateistliğe* adlı yapıtında köktendinci ve bağnaz yapıda gezgin bir din adamı olan vaizin aşamalı bir süreçte nasıl katıksız bir ateist olduğu anlatılır. Bu kişi kitabın yazarının ta kendisidir. Barker, ateist olduktan sonra da Hıristiyanlığı yayma yolunda vaazlarını sürdürür. Bunu yapmak zorundadır; çünkü hayatta tek bildiği iş vaaz vermektir. Yazar, birçok

Amerikalı din adamının kendisi gibi olduğunu, kitabını okuduktan sonra bu durumu yalnızca ona anlattıklarını söylüyor. Müthiş bir tepkiyle karşılaşacakları korkusuyla durumlarını kendi ailelerine bile anlatmaktan çekiniyorlarmış. Barker'ın öyküsü mutlu bir sonla sonuçlanır. Ailesi önce çok şiddetli bir sarsıntı geçirir; ama anlattıklarını akla uygun bulunca onlar da ateist olur.

Amerika'da profesör olan iki kişi bana ayrı ayrı yazdıkları mektuplarında ebeveyinlerinden söz ediyorlar. Bunlardan birisi oğlunun ruhunun ölümsüz olacağını düşünen annesinin sürekli acı çektiğini belirtiyor. Öteki, babasının, oğlunun sonsuza kadar cehennemde yanacağından emin olduğu için en büyük dileğinin hiç doğmamış (oğlu olan profesörün) olmasını dilediğini belirtiyor. Bu iki kişi bilgilerinden ve olgunluklarından emin, yüksek düzeyde eğitim görmüş üniversite profesörleridir ve anlaşıldığı kadarıyla, yalnızca din alanında değil, diğer zihinsel alanlarda da anne ve babalarından bir adım öndedirler. Eğitim düzeyi ve anlatım becerisi açısından onlardan ve Julia Sweeney'den daha geride olanların bağnaz aile bireyleri karşısında durumlarını açıklarken yaşayacakları güçlükleri gözünüzün önüne getirmeye çalışın. İşte, Jill Mytton'ın hastalarının birçoğu bu güçlüklerle karşı karşıyalar.

Televizyondaki görüşmemizde Jill bu tür dinsel eğitimi zihin istismarı olarak adlandırmış, ben de sormuştum: "Bu duruma zihin istismarı diyorsunuz. Bir çocuğu cehenneme inanacak şekilde yetiştirme istismar sayılıyorsa, bunun cinsel anlamda istismarla bir benzerliği var mıdır?" Jill'in bu soruya yanıtı şöyle oldu: "Yanıtlanması çok güç bir soru bu. İkisi arasında birçok benzerliğin bulunduğunu sanıyorum; çünkü aslında bu bir güven istismarı. Çocuğun kendisini özgür hissetmesi hakkını elinden alıyorsunuz; olağan şekilde dünyaya açılmasını, dünyayla ilişki kurma yetisini engelliyorsunuz. Her iki durumda da gerçek benliğin yadsınması, onun lekelenmesi olayı yaşanmakta."

ÇOCUKLARI KORUMAK

Meslektaşım Psikolog Nicholas Humpfrey 1977 yılında Oxford'da Af Örgütü Konferansı açılış konuşmasında "Beni söz değil taş yaralar" sözü ile konuşmasına başladı ve bu sözün her zaman doğru olmadığını tartışmaya açtı. Hampfrey, kötü bir "büyü"nün etkisine kapılıp kısa sürede, olasılıkla korkunun psikosomatik etkisinden ölen Haiti'nin Voodoo inançlılarını örnek gösterdi. Ardından da,

bu tip konferans dizileri düzenlenmesi için yardımcı olan, kendisinin de içinde bulunduğu topluluğa, Uluslararası Af Örgütünün zarar verici ve kırıcı konuşma ve yayınlara karşı kampanya başlatıp başlatmayacağını sordu. Ardından kendisine verdiği yanıt, bu tip genel sansür girişimlerine karşı güçlü bir 'hayır' dı: "Konuşma özgürlüğü müdahalede bulunulamayacak denli değerli bir özgürlüktür." Fakat daha sonra liberal görüşlü yandaşlarını şoke eden bir önemli istisnayı savunarak devam etti. Çocukların özel durumu için sansür lehinde tartışmayı sürdürdü.

> ..ahlaki ve dinsel eğitim alanında, özellikle ebeveynlere izin verilen, çocuklara evde eğitim verme konusunda, doğru ve yanlışı ne ayırır? Ben diyorum ki, çocukların beyinlerinin başka kişilerin kötü fikirlerinden korunabilmesi için, insani hakları bulunmaktadır; bu insanlar kim olurlarsa olsunlar... Bu nedenle ailelerin çocuklarını istedikleri gibi eğitmelerine izin verilen, çocukların bilgi ufuklarını sınırlamaya sebep olacak, bir tanrı izinleri yoktur. Çocukları dogmalar ile, boş inançlar ile eğitme hakları yoktur; kendi inançları doğrultusunda onları dar patikalardan geçirmeye kalkmamalıdırlar.
>
> Kısacası, çocukların saçmalıklarla kafalarının bozulmaması hakkı vardır. Bizim de, toplum olarak onları bu saçmalıklardan koruma görevimiz bulunmaktadır. Yani ebeveynlerin, çocuklara, (İncilin gerçekleri veya gezegenlerin hayatımıza hükmettiği gibi) neye inanacaklarını öğretmelerine izin vermemeliyiz.

Kuşkusuz ki böyle bir güçlü ifadenin daha fazla şarta ihtiyacı vardı ve bunu sağlamıştır. Neyin saçma olduğu bir görüş açısı değil midir? Bilim insanları astroloji ve İncil'in mesajının saçma olduğunu düşünebilirler; ancak, bunun tersini düşünenler de vardır; bunlar, bu düşüncelerini çocuklarına öğretme hakkına sahip değiller midir? Çocuklara yalnızca bilimsel bilginin öğretilmesi konusunda ısrarcı olmak bir kibirlilik değil midir?

Burada, aileme, ne düşünülmesi gerektiği konusunda ısrarcı olmadıklarından ötürü teşekkür borçlu olduğumu belirtmeliyim. Eğer bilimsel düşünceye açık bir biçimde yetiştirilirlerse, İncil'in mesajının doğru olup olmadığını, gezegenlerin yaşamları hakkında etkili olup olmadığını düşünebilirler. İşte bu bir ayrıcalıktır. Burada önemli olan, ne konusunda düşünüp karar vereceklerini kendilerinin seçmesi ve bunların aileleri tarafından zorla aşılanmamasıdır. Bugünkü çocukların, gelecek kuşakların anne babaları olacakları düşünüldüğünde bu konu çok büyük bir önem kazanır.

Hampfrey, çocuklar küçük ve her türlü tehlikeye açık oldukla-

rından ve korunmaya gereksinim duyduklarından, gerçek eğitimin onlar için seçme hakkı doğrultusunda şekillenmesini önermektedir. 500 yıl boyunca buzlar içerisinde kalan genç bir İnka kızını burada örnek olarak gösteriyor. Kızın cesedi 1995'de Peru dağlarında donmuş bir vaziyette bulunmuş. Cesedi bulan insanbilimciler kızın dinsel bir tören kurbanı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Konu ile ilgili bir Amerikan TV kanalında belgesel gösterilmiş. Belgeseli izleyenlerin "buzdan bakire" konusunda şöyle düşünmeleri istenmektedir: İnka rahiplerinin dinsel değerlere gösterdiği bağlılığa hayran kalmak, kızın son yolculuğunda gösterdiği gurur ve heyecanını kurban olma onuru ile ilişkilendirmek. Televizyon programının mesajı, bir insan kurban etme eyleminin müthiş bir kültürel buluş olduğu, çoklu kültür yapısı için harika bir örnek oluşturduğu yolunda. Hampfrey, benim gibi bu yoruma çok şaşırdı.

> "Kim böyle bir şey iddia edebilir? Nasıl oturma odalarımıza girip de bize dinsel bir törende işlenen cinayetin doğru bir şey olduğunu göstermek istiyorlar? Bir grup aptal, kendini beğenmiş, boş inançlı, cahil, yaşlılar tarafından öldürülen henüz bakıma ihtiyaç duyan çağdaki bir kızı nasıl onurlu bir ölüme gitti diye yüceltebilirler? Birisine yapılan bu ahlak dışı davranışı nasıl haklı gösterebilirler?"

Burada, liberal düşünceleri olan bir okurun içinde bir sızı duymaması imkânsızdır. Evet, günümüz standartlarında ahlak dışı bir davranış bu. Evet, aptalca bir davranış bu; peki, bunu ya İnka standartlarına göre ele alırsak ne diyeceğiz? Elbette ki İnkalar kurbanı ahlaki bir edim olarak düşünüyorlar ve onun son derece akla uygun olduğunu ileri sürüyorlardı. Küçük kız kuşkusuz dinine sıkı sıkıya bağlı birisiydi ve o din ortamında yetiştirilmişti. Onların standartlarıyla değil de günümüz standartlarıyla baktığımızda İnka rahiplerini yargılarken kullandığımız "cani" gibi sözcükleri nasıl kullanabiliriz? Belki de kız yazgısından başı dönecek derecede mutluydu. Belki de o güneş tanrısının ışıldayan bakışları altındaki ebedi Cennet'e doğrudan gideceğine inanıyordu. Ama belki de, pek olası değil ama korku ve dehşet içerisinde çığlıklar atmıştı.

İsteyerek veya istemeyerek kurban olup olmaması bir yana, Hampfrey ile ben, kız eğer gerçek olguların bilincinde olsa idi bu törene katılmaya istekli olmazdı diye düşünüyoruz. Sözgelimi, kız güneşin bir hidrojen topundan ibaret olduğunu, binlerce derece sıcaklığa sahip olduğunu, içindeki nükleer füzyon ile kendini sürekli olarak helyuma dönüştürdüğünü ve başlangıçta bir gaz diski halinde bulunduğunu, daha sonra güneş sistemi diye anılacak sistemin bu diskten meydana geldiğini, yerkürenin de bu sistem içerisinde bulun-

duğunu, yoğunlaşıp katılaştığını vs. vs. bilseydi, isteyerek mi kurban olurdu? Bu durumda olasılıkla güneşe bir tanrı gözüyle bakmazdı. Bu düşünce tarzı onu güneş tanrısını yatıştırmak için kurban olma fikrinden caydırabilirdi.

İnka rahipleri cahillikleri yüzünden ayıplanamaz. Onlara bu nedenle aptal veya kendini beğenmiş de denemez. Ancak, kendi inançlarını henüz güneşe tapınan ya da tapınmama konusunda karar verme durumunda olmayan bir çocuğa yüklemeleri ayıplanabilir. Hampfrey, günümüzün belgeselcilerini ve izleyicilerini de ele alıyor ve bu küçük kızın ölümünü güzel bulmalarından ötürü onları suçluyor. "Ortak kültürümüzü zenginleştiren bir şey" sözünü eleştiriyor. Etnik gruplara ait dinsel uygulamaların tuhaflığını yücelten ve bu yolda girişilen zalimlikleri haklı bulan görüş, sık sık karşımıza çıkmakta. Liberal düşünceli insanların zihninde çatışmalar yaratan şey, bir yandan bu tür zalimliklere katlanamamaları, diğer yandan ise, diğer kültürlere saygı duymayı gerektiren post modernist ve rölativist etkinliklerdir. Kadın sünneti şüphesiz ki son derece acı veren, son derece korkunç bir şeydir; kadınlardaki cinsel zevk alma yetisini yok eder (herhalde bu nedenle yapılıyor). Akla uygun davranan liberal düşünceli insanların yarısı bu uygulamanın kaldırılması yolunda düşünce öne sürüyorlar ama diğer yarısı ise etnik kültürlere "saygı" duyuyor ve eğer "kızlarını"[1] sakat bırakmak istiyorlarsa, buna karışamayacağımızı ileri sürüyor. Buradaki nokta, kızların "onların" kızları olması ve bu nedenle isteklerinin göz ardı edilemeyeceği. Bir kız sünnet edilmeyi isterse ne yanıt verebiliriz? Ancak, bilgilenmiş ve yetişkin bir zihniyet bunun asla yapılmamasını ister. Hampfrey, çocukken her nasılsa sünnet olmaktan kurtulan kadınların yaşamlarının daha sonraki evresinde bu işleme karşı çıktıklarını belirtiyor. Amişler konusundaki tartışmalarımız ve onların "kendi" çocuklarını "kendi usullerine göre" yetiştirme hakkını tartıştıktan sonra Hampfrey:

> "Kültürel farklılıkları sürdüren topluluklar hakkında son derece sert yargılar veriyor ve şöyle devam ediyor; evet, Amişlerin veya Hasidilerin veya Çingenelerin ailelerinin koyduğu usuller ile şekillenmelerini bu büyüleyici kültür geleneklerinin sürdürülmesi şeklinde yorumlayabilirsiniz, ancak, onlar bu yolda yürüdükleri takdirde kültürümüz tümü ile bozulmaz mı? Bu tür bir farklılığı yaşatmak için insanların kurban edilmesi mi gerekir? Bir toplum olarak ödemek zorunda olduğumuz bir şey var, ancak şunu da belirteyim ki bunu biz ödemiyoruz, *onlar* ödüyorlar."

[1] Britanya'da bugün de yapılan bir uygulamadır. Bir orta öğretim müfettişi 2006 yılında bana Londralı kızların sünnet edilmeleri için Bradford'da bir "amca" ya gönderildiklerini söyledi. Ne var ki, yetkililer ırkçı damgasını yememek için bu olayları görmezlikten geliyor.

Bu konu, 1972'de ABD Yüksek Mahkemesi'nin, sonraki davalara örnek oluşturacak bir davayı ele almasıyla kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Wisconsin – Yoder davası, ailelerin çocuklarını dinsel nedenler ile okuldan alma hakları ile ilgili idi. Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli eyaletlerinde kapalı topluluklar halinde yaşayan, genellikle Almancanın, Pennsylvania Almancası diye adlandırılan eski bir diyalektini konuşan, elektrikten, içten yanmalı motorlardan, düğmelerden ve modern yaşamın gereçlerini kullanmaktan kaçan bir halktır Amiş halkı. 17. Yüzyıl yaşantısı sürdüren bu halkın tuhaf alışkanlıkları, günümüz açısından tuhaf gelebilir. Peki, insani değerlerin zenginleştirilmesi açısından bu tür alışkanlıkların korunması gerekir mi?

Wisconsin'deki kimi Amiş ailelerinin çocuklarını okuldan almak istemeleri, yüksek mahkemede, 1971'de bir dava açılmasına yol açtı. Belirli bir yaştaki çocukların eğitim görmeleri Amiş'lerin dinsel değerlerine aykırıydı. Özellikle bu eğitim bilimsel ise. Wisconsin Eyaletinin yetkili mercileri çocukları eğitimden yoksun bırakmaları nedeniyle aileleri huzuruna çağırdı. Eyalet Mahkemesinde karar alındıktan sonra bu karar Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi'ne temyiz için gönderildi. Aileler lehine 6 ya 1 oranında bir karar çıktı. Heyetin çoğunluk kararı heyet başkanı Yargıç Warren Burger tarafından şöyle ifade edildi: "Kayıtlar incelendiğinde, Amiş çocuklarının 16 yaşına kadar okula zorunlu devamının, çocukların bugünkü Amiş topluluğunu boş vermesi ve dini konuları önemsenmemesi yönünde çok büyük tehlike taşımaktadır. Amişler, bu durumda ya toplumda asimile olurlar ya da daha dindar bir bölgeye göç etmek zorunda kalırlar."

Buna karşın, Yargıç William O.Douglas'ın azınlıkta kaldığı görüşünde belirttiği, bu konuda karar vermek için çocukların kendisine danışılması gerektiğiydi. Gerçekten eğitimin orada sona ermesini mi istemekteler, yoksa Amiş dinine bağlı olarak yaşamlarını mı sürdürmek istiyorlar? Nicholas Hampfrey daha ileri gitmek istemişti. Çocuklara Amiş bölgesinde kalmak isteyip istemeyecekleri sorulsa ve bir tercih yapmaları istense, çocuklar diğer seçenekler hakkında eğitilmiş ve bilgilenmiş gibi bir tercih yapacaklar mıydı? Eğer bu mantıklı bir şey olsa, dünyanın bir tarafından Amişlere katılmak için, en azından birkaç tane, can atan genç insan bulunması gerekmez miydi? Yargıç Douglas hafifçe farklı bir yönde ilerledi. Ailelerinin dinsel görüşlerinin özel durumu yüzünden, çocukların eğitimlerini ne kadar yarıda kesebileceklerine karar verebilme hakkına sahip olmalarına neden olan geçerli hiçbir sebep göremedi. Eğer muafiyeti sağlayan dini temelse, laiklik bu durumda devreye girmez miydi?

Yüksek mahkemenin çoğunluğunun görüşü, manastır yaşamı emirlerinin pozitif değerleri ile aynı paralel çizgisindedir. Ki bunların toplumumuzda var olması, (tartışılır şekilde) zenginleştirici bir unsur olarak değerlendirilmekte. Ancak Hampfrey'e göre çok önemli bir fark var: Manastırlarda bulunan keşişler manastır yaşamını gönüllü olarak kabul ediyorlar. Buna karşılık, Amiş çocukları hiçbir zaman Amiş olmak için gönüllü olmadılar. Ellerinde olmadan bu toplumun içinde dünyaya geldiler ve başka hiçbir seçenekleri yok.

İnsanların, özellikle de çocukların, çeşitliliğin sunağı ve değişik dini geleneklerin erdemi olarak kurban edilmesinin, insanlık dışı olduğu kadar, nefeskesici bir patronluk taslama taşıyan yanları vardır. Geri kalan bizler, mutlu bir şekilde modern çağların gereçlerinden olan arabalara biniyor, bilgisayar kullanıyor, aşı oluyor, antibiyotik ile hastalıklardan korunuyoruz. Fakat siz antika insanlar, taktığınız garip şapkalarla, ilginç pantolonlarla, eskimiş lehçenizle, tarihten kalmış atlı arabalarınız ve açık hava tuvaletlerinizle bizim hayatımızı zenginleştiriyorsunuz. Tabii ki kendi çocuklarınızı da on yedinci yüzyıl zaman geçidinizde tutsak etmeniz engellenmemeli. Aksi durumda geri döndürülemez şekilde bazı şeyleri kaybederiz: insan kültürünün çeşitliliğinin harika bir parçasını. Küçük bir parçam buna hak verebilir ama büyük bir kısmımın bu durumdan midesi bulanıyor.

BİR EĞİTİM SKANDALI

Avam Kamarasında, milletvekili Jenny Tonge İngiltere'nin kuzeydoğusunda İncil'in yaradılış öğretisini öğrencilerine aktaran bir okula[1] ödenek verilmesine karşı çıktığında, ülkenin Başbakanı Tony Blair de bu "çeşitlilik" kavramına başvurdu. Bay Blair yanıtında "Elimizden geldiği kadar çeşitli okul sistemlerinin uygulanmasını elde etmek isterken, endişelerin buna zarar vermesi çok talihsiz olur" dedi. Söz konusu olan okul, Gateseat'daki Emmanuel Koleji, Blair hükümetinin gururla oluşturduğu "Kent Akademileri"'nden biridir. Bu konuda zengin bağışçılar görece az miktarda para (Emmanuel Okulu için 2 milyon £) yatırmaları konusunda cesaretlendirildiler. Buna karşılık hükümet daha yüksek miktarda bir meblağ ödeyecekti (Bu okul için 20 milyon £ artı sonsuza kadar tüm işletme masrafları ve maaşlar). Bağışçılar aynı zamanda okulun eğitim zihniyeti üzerinde kontrol hakkına sahip oluyordu. Okulun yöneticilerinden çoğunu atama yetkisi kazanıyor, ayrıca hangi öğrencileri alıp hangilerinin alınmaması konusunda da karar sahibi oluyordu. Başka yetkileri de vardı.

[1] Hemen hemen İngiltere'de bu müfredatta eğitim veren tek okul.

Emmanuel okulunun maddi açıdan %10'luk hakkı zengin bir araba satıcısı olan ve aynı zamanda çocuklara istediği eğitimi vermek için itibarlı bir arzu taşıyan Sir Peter Vardy'ye aittir; ve daha az itibarlı bir şekilde kendi dinsel inançlarını çocuklara aşılama arzusu da vardır.[1] Vardy'nin, başkanlığını Nigel McQuoid'nin yaptığı, Amerikan esinli köktendinci öğretmenler birliği ile ne yazık ki ilişkisi bulunmaktadır. Nigel McQuoid, bir zamanlar Emmanuel'in müdürlüğünü yapmış, şimdi de Vardy okullarının hepsinin genel direktörlüğü görevini sürdürmektedir. Nigel McQuoid'in bilime bakışı, yerkürenin on bin yıldan daha az yaşlı olduğuna dair inancı ile anlaşılabilir. Şu sözler de ona aittir "Düşünelim ki bir büyük patlamadan oluştuk; düşünelim ki bir zamanlar maymunduk... Peki insan vucudunun karmaşık yapısına baktığımızda bunlar doğru olabilir mi? Çocuklarınıza yaşamın hiçbir amacının doğru olmadığını söylerseniz (bunun yalnızca kimyasal bir mutasyondan ibaret olduğunu söylerseniz) bu, onların kendilerine karşı duydukları insanlık onurunu zedelemez mi?"

Hiçbir bilim insanı bir çocuğun "kimyasal mutasyon"'dan geçtiğini söylememiştir. Bunun bu bağlamda kullanılması son derece cahilcedir. Londra'nın doğusundaki Hackney'deki Christian Lifes'ın başkanı olan "Başpiskopos" Wayne Malcolm'un ifadesi de bununla karşılaştırılabilecek türdedir. Başpiskopos, 18 Nisan 2006 tarihli Guardian gazetesinin bildirdiğine göre "evrimin" bilimsel kanıtlarını "çürütmektedir." Malcolm'un anlayışı da: "Fosil kayıtlarında gelişim sürecinin bir kopukluk yaşadığı görülmekte. Bir kurbağa bir eşeğe dönüşse idi, bir sürü eşek kurbağalarımız olmaz mıydı?" ifadesine dayanmaktadır.

Ne var ki bilim bay McQuoid'in yanında değil. Bu nedenle, bilimin önde gelen bir ismi olan Stephan Layfield'e başvurmamız gerekecek. 21 Eylül 2001 tarihinde Bay Layfield, Emmanuel Koleji'nde "Bilim Öğretisi: İncil'e Bakış" başlığı ile bir konferans verdi. Konferansın metni, (www.Christian.org.uk) bir Hıristiyan web sitesine postalandı. Ama şimdi bu metni orada bulamazsınız. Çünkü Hıristiyan Enstitüsü konferans metni, *Daily Telegraph* gazetesinin 18 Mart 2002 tarihli nüshasında yazdığım yazıdan ve bu konferansa dikkati çekmemden hemen bir gün sonra kaldırıldı. Ancak World Wide Web'den bir şeyi kaldırmak öyle kolay değildir. Bu tür girişimler bilgiyi saklayarak bir anlamda amacına ulaşır; ancak, eldeki malzeme ortadan kaldırılmış olsa dahi varlığı kaçınılmaz olarak her yerde hissedilir. Uyanık bir İngiliz gazetecisi olan Andrew Brown, *The Independent*'in ilk din işleri muhabiridir. Layfield'in konferans metninin nerede olduğunu bulmakta gecikmedi. Metni Google'dan indirdi ve hiçbir eksikliğe uğramadan onu kendi web sitesine (http://

[1] Sir Peter Vardy, "her evanjelistin yüreğinin bir yerinde bir araba satıcısının muhtemelen yattığı" diye yazdığında çok yürekliydi.

www.darwinwars.com/lunatic/liars/layfield.html) aktardı. URL için Brown tarafından seçilen sözcüklerin[1] ne kadar eğlenceli oldukları açıktır. Ancak, metnin içeriğine bir göz attığımızda birden bu eğlendirici özelliğini yitirmektedir. Bu arada, meraklı bir okur Emmanuel Koleji'ne yazar ve metnin web sayfasından kaldırılışının nedenini sorar. Okuldan gene Andrew Brown'ın çabasıyla öğrendiğimiz aşağıdaki aptalca yanıtı alır:

> "Emmanuel Koleji her zaman okullardaki yaratılış öğretisi ile ilgili tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu nedenle, basından çok sayıda davet almaktadır. Bu da okul müdürünün ve yönetim kurulu başkanının zamanını almaktadır. Bu insanların yapacakları başka işleri bulunmaktadır. İşte buna yardımcı olmak için Stephan Layford tarafından verilen konferansın metnini web sayfamızdan kaldırdık."

Görülüyor ki, okul yöneticileri yaradılış öğretisi ile ilgili görüşlerini gazetecilere açıklayamayacak denli meşgullermiş. Peki o halde gazetecilerin kolaylıkla başvurabilecekleri bir aracı, web sayfasından niye kaldırdınız. Konferans metni orada değil miydi? Gazeteciler rahatlıkla metni oradan okuyabilirlerdi. Bu da sizin vaktinizin boşa harcanmasının önüne geçerdi. Hayır, böyle yapamazlardı. Çünkü onlar metinde gizlenecek bir şeylerin olduğunu görmüşlerdi. Aşağıdaki paragraf konferanstan alınmıştır:

> "O halde en baştan belirtelim ki Francis Bacon tarafından 17.yy'da, belki de kasıtlı olmayarak, iddia edilen, popülerleşen bir fikir olan, doğanın ve dinin kitaplarının gerçeği ayrı ayrı doğru olarak yansıttığı fikrini reddediyoruz. Sadece, kutsal kitabın sayfalarında, tanrı, yanılgısız ve tam bir yetkili olarak konuşmaktadır, ve biz bu inancımızın arkasında dimdik duruyoruz. Bu, televizyon bağımlısı ve inançsız modern kültüre ne kadar eski moda, basit ve dayanıksız gelirse gelsin, üzerinde durmak için mümkün olan en sağlam temeldir."

Kendinizi çimdikleyin, düş görmüyorsunuz. Bu Alabama'daki bir çadırda verilen bir vaazdan değil, İngiliz Hükümeti'nin para yağdırdığı ve Tony Blair'in de gurur ve sevinç duyduğu bir okulun bilim başkanının konuşmasından alınmadır. Bay Blair 2004 yılında Vardy okullarından birinin açılışını törenle yapmıştır. Farklılık bir erdem olabilir, ama bu tür bir farklılık bir çılgınlıktan başka bir şey değildir.

Layfield olayı, bilimle din arasında karşılaştırma yapıyor ve dinin tercih edilebileceğini, her şeyin bilim kapsamında yer alamayacağını söylüyor. Whitcomb ve Morris'in Tufan Jeolojisi öne sürülmekte

[1] URL yi Türkçeye çevirirsek http://www.darwinsavaşları.com/delice/yalancılar/layfield.html -*ed.n.*

ve bu kavram ile Nuh'un gemisinden söz edilmektedir. Çocuklar, bir zamanlar Güney Amerika ile Afrika'nın birleşik olduğunu ve daha sonra ayrıldıklarını öğrenebilirler. Ancak, bu olgu jeolojik kanıtlara indirgendiğinde, ayrılmanın aniden olmadığını, yüz milyonlarca yıl aldığını öğreniyoruz.

> "Jeofizik paradigmalar açısından bakıldığında Tekvin 6-10'da belirtilen tufanın geçerliliğini anlıyoruz. Eğer Eski Ahit'teki söylenenler doğru ve şecereler (örneğin Tekvin 5; Krallar 1; Matta 1 ve Lukas 3) tam ise, bu evrensel felaketin görece yakın zamanlarda olduğunu anlarız. Etkileri her yerde yaygın bir şekilde görülmektedir. En büyük kanıtı fosillerin bulunduğu çökelti kayalarındadır. Bunlar, kömür, petrol ve gaz gibi hidrokarbon yakıtların bol bulunduğu kaynaklardır. Efsaneye göre, böyle büyük bir tufanın dünyadaki çeşitli halklar için meydana getirildiği söylenmektedir. Geminin bir artığı, sular bütünüyle çekildiğinde görülmüş ve içlerinde John Wood Morappe'nin de bulunduğu kişilerce belgelenmiştir."

Bu Nigel McQuoid ve Piskopos Wayne Malcolm'un söylediklerinden de berbat. Çünkü Layfield bilim konusunda eğitim almış. İşte bir başka örnek:

> "Başlangıçta değindiğimiz gibi, Hıristiyanlar inançlarına Eski ve Yeni Ahit metinlerini güvenilir rehberler olarak kabul etmişlerdir. Bunlar yalnızca dinsel belgeler değildir, aynı zamanda dünya tarihinin gerçek bir açıklamasını da yapmaktadırlar."

Dostum olan Oxford Başpiskoposu Richard Harries ile birlikte Tony Blair'e bir mektup yazdık ve mektubu sekiz piskopos ile dokuz üst düzeyde bilim adamına imzalattık. O tarihte Royal Society'nin başkanının (daha önce Tony Blair'in baş bilim yardımcısı idi) içinde bulunduğu dokuz bilim adamı, Royal Society'nin biyoloji ve fizik dalı başkanları, kraliyet astronomu (şimdi Royal Society'nin başkanı), Doğal Tarih Müzesi Başkanı ve Sir David Attenborough (belki de İngiltere'nin en saygın kişisi). Bunlar bilim adamları grubunu oluşturmaktaydılar. Katolik kilisesinden bir ve Anglikan kilisesinden yedi piskopos ise (tüm İngiltere'nin en saygın din adamları) da din grubunu oluşturmaktaydı. Başbakanlık ofisinden verilen yanıt, yetersiz olduğu kadar baştan savmaydı da. Okuldaki sıralarda alınan iyi sonuçlara değiniyor ve Devlet Okulları Denetim Kurulu'nun okuldan aldığı nitelikli raporlar dile getiriliyordu. Ancak, Bay Blair'in aklına denetim müfettişlerinin, bilim kolu başkanının tüm evrenin köpeğin ehlileştirilmesinden sonra oluştuğunu ve denetim standartla-

rında azıcık da olsa bir hatanın bulunabileceğini ileri süren bir kişinin raporuna onay verdiklerini unutuyordu.

Stephan Layfield'in verdiği konferansının belki de en can sıkıcı bölümü "Ne yapılabilir" başlıklı bölümüydü. Bu bölümde Layfield, kökten dinci Hıristiyan anlayışını fen sınıflarına sokma telaşındaki öğretmenler tarafından uygulanacak taktikleri ele alıyor ve şöyle diyordu:

> "Evrimci açıdan bu paradigma bir ders kitabında dile getiriliyorsa (bu paradigmaya göre dünyanın yaşı milyarları bulmaktadır) veya anıştırılıyorsa hemen mümkün olan yerlerde aynı veri ile ilgili kutsal kitaptan açıklamalar (ki daha iyidir) yapılması gerekir. Fizik, kimya ve biyoloji'nin her birindeki örneklere bu yönde bakmalıyız.

Leyfield'in konferansının diğer bölümü bir propaganda kitapçığından fazlası değildi. İsteyen dindar biyoloji, kimya ve fizik öğretmenlerine bu kaynak, kanıta dayalı bilimsel eğitim yerine, İncil'e dayalı eğitim verilmesi için sunuluyordu. Geri kalanlar ise ulusal eğitim müfredatı içinde kalıyordu.

15 Nisan 2006 tarihinde BBC'nin en deneyimli haber sunucularından biri olan James Naughtil, Sir Peter Vardy ile bir görüşme yaptı. Görüşmenin ana konusu Blair hükümetinin Kent Akademileri'ne bağışçı çekmek için zengin kişilere rüşvet olarak asillik ve şövalyelik dağıtması ile ilgili Vardy tarafından kabul edilmeyen iddiaların polis tarafından araştırılmasına yönelikti. Naughtil, Vardy'ye yaratılış sorunu ile ilgili sorular da sordu. Buna aldığı yanıt Emmanuel Okulu'nda genç yerküre yaratılışı görüşünün öğrencilere kesinlikle öğretilmediği yönünde idi. Emmanuel okulu mezunlarından biri olan Peter Franch de aynı emin tavırla "bize dünyanın altı bin yaşında olduğu öğretildi" diyordu.[1] Peki burada kim doğruyu söylüyor? Bilmiyoruz fakat Layfield'in konuşmaları, bilim öğretme politikasını açıkça ortaya seriyor. Vardy, Layfield'in son derece açık manifestosunu okumamış mıydı? Bilim kolu başkanının ne hinlikler peşinde koştuğunu bilmiyor muydu? Peter Vardy, kullanılmış arabaları satarak servet yapmıştı. Ondan araba alır mıydınız? Ve siz, tıpkı Tony Blair gibi, bu okulu ederinin %10'una bu adama satmayı ve üstelik bütün sürekli giderlerini de karşılamayı ister miydiniz? Blair'e adaletli davranalım ve diyelim ki Layfield'ın konferansını okumamış ve ona dikkat etmemiş. Bundan sonra da ona dikkat edeceğini ummak boşuna olur sanırım.

[1] Bu sözlerin yanlışlığını belirtmek için bir örnek verelim. Bu sözler New York ile San Francisco'nun arasının 650 metre olmasına benzer.

Müdür McQuoid, okulunda net olarak gördüğünü söylediği açık fikirliliğini anlatarak bir savunma yaptı ki bu onun ne kadar kibirli olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir:

> Bu konuda size benim verdiğim altıncı sınıf felsefe derslerini örnek olarak gösterebilirim. İşte Shquille orada oturuyor ve diyor ki "Kuran tam ve doğrudur." İşte Clair şurada diyor ki "Hayır, İncil doğrudur." Böylece söyledikleri şeylerin benzer yönlerini ve fikir ayrılığına düştükleri yerleri konuşuyoruz. Sonunda ikisinin de aynı anda haklı olamayacağı konusunda anlaşıyoruz. Ardından ben, "üzgünüm ama Shquille sen yanlışsın, doğru olan İncil'dir" diyorum. O da şöyle diyor: Üzgünüm Bay Quoid, siz yanlış düşünüyorsunuz, doğru olan Kuran'dır." Sonra kalkıp bir lokantaya gidiyorlar ve tartışmalarına orada sürdürüyorlar. İşte bizim istediğimiz bu. Bizim istediğimiz çocukların inandıkları şeyin ne olduğunu bilmeleri ve onu savunmalarıdır."

Ayy ne şirin bir sahne değil mi? Shquille ile Clare birlikte yemeğe gidiyorlar. Uyuşmayan inançlarını hararetle tartışıyorlar ve inançlarını savunuyorlar. Fakat gerçekten de çok şirin değil mi? Öyle mi yoksa McQuoid'in çizdiği resim içler acısı mı? Her şeyin ötesinde, Shquille ile Clare tartışmalarını hangi temel üzerine oturtuyorlar? Bu kuvvetli ve yapıcı tartışmada hangisi, etkilemek için inandırıcı bir kanıt sunabildi? Claire ile Shquille bu tartışmada sadece kutsal kitaplarının üstün olduklarını söylüyor, hepsi bu. Size hakikatin gerçek dünyadan değil de kutsal kitaplardan geldiği öğretilirse, sizin de yapacağınız bundan ibarettir. Claire ve Shquille eğitimsiz kişilerdir. Okulları onları hayal kırıklığına uğratmıştır ve okul müdürleri (bedenlerini değil ama) beyinlerini suiistimal etmektedir.

BİLİNÇ TEKRAR YÜKSELİYOR

Şimdi başka bir şirinlik. Bir yıl önce Noelde gazetem The Independent, mevsimsel bir hikâye arıyordu ve kalp ısıtan bir tanesini okullardaki İsa'nın doğumu ile ilgili oyunların birinde buldu. Bu oyunun adı Üç Akıllı Adam idi. Oyunda Shad Breet adında bir Sih, Müşerref adında bir Müslüman, Adel adında da bir Hıristiyan vardı. Hepsi de dört yaşında idi.

Şirin mi? Kalp ısıtıcı mı? Hayır, hiçbirisi değil, güldürecek kadar acayip. Aklı başında bir insan nasıl kalkar da 4 yaşındaki çocukla-

rı ailelerinin dini ve kozmik görüşleriyle etiketlendirir? Şimdi gözünüzün önüne şu resmi getirin, resmin üzerinde şunlar yazsın: "Shad Breet (bir Keynesçi), Müşerref (bir Monoterist), Adel (bir Marksist), hepsi de dört yaşında. Bu olay, protesto etmek için muhtemelen iyi bir aday olmaz mı? Kesinlikle olur. Ancak, dinin garip ayrıcalığına dayanınca ne bir fısıltı duyuluyor, ne de benzer olaylar gündeme geliyor. Eğer sahne şöyle olsaydı çığlıkları duyabilirdiniz: Shad Breet (bir ateist), Müşerref (bir bilinemezci), Adel (laik hümanist), hepsi de dört yaşında. Ailelerinin çocukları büyütme yeterliliğine sahip olup olmadığı soruşturulmaz mıydı? Laik düzenin olmadığı İngiltere'de ateist aileler, çocuklarının okullarda, bulundukları toplumda hâkim olan dinsel inanışla yetiştirilmesine göz yummaktalar. 'The-Brightsnet' (Homoseksüellerin kendilerini başarıyla gay olarak adlandırması gibi, bir Amerikan girişimi ateistleri Bright olarak yeniden adlandırmak istiyor) çocuklar için kurallar oluştururken oldukça dikkatlidir: çocuk kendi kararını kendi vermelidir. Eğer bir çocuk Bright olması söylendiği için Bright olmuşsa gerçek bir Bright OLAMAZ! Kendi kendini reddeden bir kuralı bulunan bir kilise veya cami hayal edebilir misiniz? Fakat böyle olmalarının mecburi olması gerekmez mi? Aklıma gelmişken ben de Bright'lara katıldım, çünkü kısmen bu sözcüğün gerçekten de memetik olarak dile katılıp katılamayacağını merak ediyorum. Gay kelimesi dilde evrimleşti mi yoksa planlı olarak mı eklendi bilmiyorum ama bilmek isterdim. Bright kampanyası işe biraz aksak başladı, çünkü kimi ateistler tarafından şiddetle suçlanarak karşı çıkıldı ve ukalalık ile suçlandı. Eşçinsel Onuru (Gay Pride) hareketi şans eseri böyle bir olayla karşılaşmadı, belki de başarılı olmasının sebebi budur.

Daha önceki bölümde bilinç şahlanıyor konusunu ele almış ve feministlerin (bir başarı olarak) bizi, iyi niyetli insanlar (people of goodwill) yerine iyi niyetli adamlar (men of goodwill) denildiğinde, ne kadar korkuttuğundan söz etmiştim. Burada farkındalığı başka bir yolla arttırmak istiyorum. Bence, küçük bir çocuğun belirli bir dinle etiketlendiğini duyduğumuzda irkilmeliyiz. Küçük çocuklar, evrenin kökeni, hayat ve ruhani konularda karar vermek için çok gençtir. Hıristiyan veya Müslüman çocuk tabirleri, karatahtadan bazen çıkan ciyak ses gibi rahatsız edici olmalıdır.

Aşağıda, İrlanda Radyosu KPFT FM'in 3 Eylül 2001'de verdiği haber yer almakta:

> "Katolik kızlar Kuzey Belfast'taki Ardoyn yolundaki Kutsal Haç Kızlar İlkokuluna girmek istediklerinde Kraliyetçilerin (*Loyalistler*) protestoları ile karşılaştılar. Polis yetkilileri ve askerler okulu işgal etmeye kalkan protestocuları püskürttü. Çocukların okula girmeleri için bariyerler kuruldu. İçlerinde

> daha dört yaşında olanların bulunduğu çocuklara ve onları korumak için okula gelen ailelerine göstericiler sloganlar atarak karşılık verdiler. Çocuklar ve aileleri okulun ön kapısına geldiklerinde Kraliyetçiler şişe ve taş atıyorlardı"

Açıkça, aklı başında bir insan bu talihsiz okul çocuklarının başına gelenler için ürker. Ben onları Katolik çocuklar diye etiketlemenin de ürkütücü olduğunu kabul etmenizi dilerim. (Kraliyetçiler yani Loyalistler, 1. bölümde de değindiğim üzere Protestanların kendileri için kullandıkları samimiyetsiz bir örtmecedir, tıpkı Katoliklerin kendilerine Milliyetçi demeleri gibi. Çocuklara 'Katolik' ve 'Protestan' gibi etiketler yapıştırmakta tereddüt etmeyen insanlar aynı dinsel etiketleri yetişkin olan teröristlere ve çetelere uygulamamaktadır.)

Toplumumuz, dindar olmayan kesim de dâhil olmak üzere, küçük çocukların beyinlerinin ailelerinin dini ile yıkanması hakkı ve çocukların ailelerinin dini ile etiketlenmesi gibi akıl almaz fikirleri normal karşılamaktadır. 'Katolik çocuk', 'Protestan çocuk', 'Yahudi çocuk', 'Müslüman çocuk' gibi dinsel etiketler kullanılmasına rağmen, 'demokrat çocuk', 'liberal çocuk', 'cumhuriyetçi çocuk' gibi etiketler kullanılmaz. Lütfen ve lütfen bu konuda bilincimizi arttıralım ve bu konuyla nerede karşılaşırsak karşılaşalım sesimizi yükseltelim. Bir çocuk Hıristiyan veya Müslüman değildir. Hıristiyan veya Müslüman bir ailenin çocuğudur. Bu arada bu son terminoloji, çocukların kendisi için çok bilinçlendirici olacaktır. Müslüman bir ailenin çocuğu olduğu söylenen çocuk, hemen dinin büyüdüğü zaman seçeceği (veya reddedeceği) bir şey olduğunun farkına varacaktır.

Dinleri karşılaştırmalı olarak öğretmenin eğitimsel yararlarını savunmak gerçekten uygun olur. Elbetteki benim ilk kuşkularım, henüz dokuz yaşındayken, verilen bir derste (ders okul tarafından değil ailem tarafından veriliyordu) yetiştirildiğim Hıristiyan dininin sadece farklı dinlerden biri olduğunun öğretilmesi üzerine ortaya çıktı. Din savunucuları bunu sık sık fark ederler ve bu onları korkutur. İsa'yı anmak için 4 yaşındaki çocukların oynadığı yukarıdaki oyunda, etiketler yakıştırıldığı için yakınan bir tane bile şikâyet mektubu Independent editörüne ulaşmamıştır. Tek olumsuz mektubun geldiği "Gerçek Eğitim İçin Kampanya" isimli kuruluşun sözcüsü Nick Seaton, çok inançlı dinsel eğitimin son derece tehlikeli olduğunu çünkü çocuklara dünya üzerindeki tüm dinlerin eşit olduğunun öğretildiği, bunun da kendi dinlerinin özel bir değeri olmadığı anlamına geldiğini söylemektedir. Gerçekten de söylenen kesinlikle budur. Peki, bu sözcü endişelenmeli midir? Bir başka olayda aynı kişi "tüm inançları eşit derecede geçerli saymak yanlıştır. İster Hindu olsun ister Müslüman isterse Hıristiyan, herkesin kendi inancının en iyisi olduğunu düşünmeye hakkı vardır, yoksa inancın ne anlamı kalır?" demiştir.

Gerçekten ne? Ve ne kadar açık bir saçmalık bu? Bu inançların hepsi bağdaşmazdır. Öte yandan, en üstün inancın kendininki olduğunu düşünmenin ne anlamı vardır? Bu yüzden çoğu diğerlerinden 'üstün' olamaz. Çocukların değişik inançları öğrenmelerine izin verelim, inançların uyumsuzluklarını incelemelerine izin verelim ve bu uyumsuzlukların sonuçları hakkında karar vermelerine izin verelim. Herhangi biri uygunsa, bunu gerekli yaşa geldiklerinde kendilerinin seçmelerine izin verelim.

EDEBİ KÜLTÜRÜN BİR PARÇASI OLARAK DİNSEL EĞİTİM

Kabul etmeliyim ki eğitimli insanların son yıllarda benden daha fazla dine ilgisiz olduklarını görünce ben bile şaşırmıştım. Belki de bu son yıllarda olan bir şey değildir. Daha 1954'te Robert Hinden'in ilginç kitabı Niye Tanrılar Direniyor *(Why Gods Persist)* adlı kitabında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir kamuoyu araştırmasında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkıyor.

Katolik ve Protestanların dörtte üçü Eski Ahit'ten bir peygamber adı bile söyleyememişler. Üçte ikisinden fazlası da dağdaki vaazı kimin verdiğini bile bilmiyor. Hatırı sayılır miktarda insan, Musa'yı İsa'nın on iki havarisinden biri sanıyor. Burada şunu tekrarlayalım, bu araştırma Amerika Birleşik Devletleri'nde yani gelişmiş ülkelerden daha fazla dindar olan bir ülkede yapılmıştır. 1611 tarihli Kral James İncili (yetkili basım), kendi çapında edebi değeri olan bölümler içermektedir. Örneğin Neşidelerin Neşidesi ve Eklesyaslar[1] (bana söylenildiğine göre İbranice orijinali de mükemmel bir yazın örneğiymiş). Ancak, İngilizce İncil'in eğitimimizin bir parçası olması gerekmesinin sebebi edebi kültür için önemli bir kaynak kitabı olmasındandır. Bu durum, aynı zamanda Yunan ve Roma tanrılarının efsaneleri için de geçerlidir, fakat bunları öğrenirken, gerçekliklerine inanmamız istenmez. İşte, Eski Ahid'den alınmış veya ondan esinlenmiş ve yazınımızda, konuşma dilimizde geçerlilik kazanmış klişe haline gelmiş kimi sözler şunlardır:

Be fruitful and multiply – Verimli olun ve çoğalın • *East of Eden - Cennet bahçesinin doğusu* • Adam's Rib – Adem'in kaburgası • *Am I my brother's keeper? Kardeşimin bakıcısı mıyım? (Başkalarının refahı için çalışmak için isteksizliği belirten kelimeler. Kabil kardeşini öldürdükten sonra söylemiştir.)* • The mark of Cain - Kabil'in laneti • *As old as Methuselah - Nuh'un büyükbabası kadar yaşlı* • A mess of potage - Bir yemeklik çorba

[1] Kral Süleyman'ın yazdığı kutsal kitap. *-ed.n.*

• *Sold his birthright - Doğum hakkını sattı* •Jacob's ladder - Yakubun merdiveni (Yakub'un rüyasındaki cennete uzanan merdiven) • *Coat of many colours - (Yusuf'un renkli elbisesi)* • Amid the alien corn - Yabancı mısırlar arasında • *Eyeless in Gaza – Gazze'deki kör* • *The fat of the land - Kırsalın şişkosu* • The fatted calf - Şişmanlatılmış dana (Bir kişinin sevinçli dönüşü ve yapılan kutlama için kullanılan mecaz) • *Stranger in a strange land – Yabancı topraklardaki yabancı* • Burning bush – Yanan çalı • *A land flowing with milk and honey (sadece iyilikle dolu olan toprak benzeri cennet)* • Let my people go - Halkımın gitmesine izin ver (Musa'nın firavuna Yahudileri serbest bırakması için yaptığı çağrı) • *Flesh pots - Et kapları* • An eye for an eye and a tooth for a tooth – Göze göz, dişe diş • *Be sure your sin will find you out - Günahının seni bulacağına emin ol* • The apple of his eye • *The stars in their courses* • Butter in a lordly dish • *The hosts of Midian* • Shibboleth • *Out of the strong came forth sweetness* • He smote them hip and thigh • *Philistine – Filistin* • A man after his own heart • *Like David and Jonathan* • Passing the love of women • *How are the mighty fallen?* • Ewe lamb • *Man of Belial* • Jezebel • *Queen of Sheba* • Wisdom of Solomon – Süleyman'ın bilgeliği • *The half was not told me* • Girded up his loins • *Drew a bow at a venture* • Job's comforters • *The patience of Job* • I am escaped with the skin of my teeth • *The price of wisdom is above rubies* • Leviathan • *Go to the ant thou sluggard; consider her ways, and be wise* • Spare the rod and spoil the child • A word in season • Vanity of vanities • *To everything there is a season, and a time to every purpose* • The race is not to the swift, nor the battle to the strong • *Of making many books there is no end* • I am the rose of Sharon • *A garden inclosed* • The little foxes - Küçük tilkiler • *Many waters cannot quench love* • Beat their swords into plowshares • *Grind the faces of the poor* • The wolf also shall dwell with the lamb, and the leopard shall lie down with the kid • *Let us eat and drink; for tomorrow we shall die* • Set thine house in order • *A voice crying in the wilderness* • No peace for the wicked • *See eye to eye* • Cut off out of the land of the living • *Balm in Gilead* • Can the leopard change his spots? • *The parting of the ways* • A Daniel in the lions' den - Aslan ininde bir Danyal • *They have sown the wind, and they shall reap the whirlwind* • Sodom and Gomorrah • *Man shall not live by bread alone – İnsan sadece ekmekle yaşayamaz* • Get thee behind me Satan • *The salt of the earth* • Hide your light under a bushel • *Turn the other cheek – Diğer yanağını çevir* • Go the extra mile • *Moth and rust doth corrupt* • Cast your pearls before swine • *Wolf in sheep's clothing – Kuzu postundaki kurt* • Weeping and gnashing of teeth • *Gadarene swine* • New wine in old bottles – Eski şişedeki yeni şarap • *Shake off the dust of your feet - Ayağının tozunu silkele* • He that is not with me is against me - Benimle olmayan bana karşıdır • *Judgement of Solomon* • Fell upon stony ground • *A prophet is not without honour, save in his own country* • The crumbs from the table • *Sign of the times* • Den of thieves - Hırsız ini • *Pharisee* • Whited sepulchre • *Wars and rumours of wars* • Good and faithful servant • *Separate the sheep from the goats* • I wash my hands of it • *The sabbath was made for man, and not man for the Sabbath - Sebt günü insanlar içindir, insanlar Sebt için değil* • Suffer the little children • *The widow's mite*

• Physician heal thyself • *Good Samaritan* • Passed by on the other side • *Grapes of wrath – Gazap üzümleri* • Lost sheep – Kayıp koyun • *Prodigal son* • A great gulf fixed • *Whose shoe latchet I am not worthy to unloose* • Cast the first stone • *Jesus wept* • Greater love hath no man than this • *Doubting Thomas* • Road to Damascus • *A law unto himself* • Through a glass darkly • *Death, where is thy sting?* • A thorn in the flesh • *Fallen from grace* • Filthy lucre • *The root of all evil – Tüm kötülüklerin kaynağı* • Fight the good fight • *All flesh is as grass* • The weaker vessel • *I am Alpha and Omega* • Armageddon • *De profundis* • Quo vadis • *Rain on the just and on the unjust - Haklının da haksızın da üzerine yağan yağmur*

Tüm bu deyim, ifade ve kalıplar doğrudan doğruya Kral James'in İncil'inden alınmıştır. Demek ki İncil'i bilmemek, İngiliz yazını için büyük bir kayıptır. Aşağıdaki dörtlük Lord Justice Bowen tarafından yazılmış son derece güzel bir şiirdir:

The rain it reineth on the just,	Haklının da üzerine yağıyor yağmur
And also on the unjust fella.	Haksızın da
But chiefly on the just, because	Ama haklının üzerine daha çok yağıyor yağmur,
The unjust hath the just's umbrella.	Çünkü haksızın elinde haklının şemsiyesi var.

Ancak, Matta'nın İncil'ine başvurmazsanız (Matta 5:45) buradaki anıştırmanın ne olduğunu anlayamazsınız. (Güneşin kötünün ve iyinin üzerinde doğması için yağmuru haklı ve haksız üzerine gönderdi) *My Fair Lady*'deki Eliza Dolittle'ın fantezilerindeki püf noktayı anlamak için Vaftizci Yahya'nın sonuna ilgisiz olmamış olmanız gerekir:

> "Thanks a lot, King,'says I in a manner well bred,
> But all I want is Enry Iggins''ead.'
>
> Teşekkürler Kralım, teşekkürler derim nezaketle
> Ama benim tek istediğim Enry Iggins'ın başı

Bana göre en güzel hafif komedilerin yazarı olan P.G. Wodehouse'ın yapıtlarında benim yukarıda listesini çıkarttığım İncil'den alınmış ifadelerin bahse girerim ki yarısını bulabilirsiniz. (Ne var ki Google'da hepsini bulamayabilirsiniz. Örneğin; Darb-ı Meseller 6.6'daki "Teyze ile Perişan" adlı hikâyeyi bulamadım). Wodehouse[1] kuralı, dile yerleşen atasözü ve deyimleri içermese de diğer İncil terimleri açısından oldukça zengindir. Şimdi de Bertie Woostre'nin akşamdan kalma birisini kalkarken canlandırmasına kulak verin: "Sanki kafamın üzerinden bir silindir geçiyor, tıpkı Heber'in karısı Jael'in söylediği cinsten silindir değil bunlar, daha da kötüsü." Bertie, bu tür bilgileri ile övünç duymakta ve bunun tümünü kutsal metinlere borçlu.

[1] Esprili romanları ve hikâyeleri ile tanınan bir İngiliz yazar (1881-1975) *-ed.n.*

İngilizce komik metinler için geçerli olanlar, ciddi edebiyat için daha da geçerlidir. Naseeb Shaheen[1], Shakespare'nin yapıtlarında geçen bin üç yüzden fazla İncil alıntısı referansın geniş bir şekilde kullanıldığını söyler.[152] Virginia'da Fair Fox'ta basılan Kutsal Kitap Edebiyatı Raporu (söylenildiğine göre kötü şöhretli Templeton Vakfı tarafından finanse edilmiş) birçok örnek sunar ve kutsal kitap edebiyatının, kendi konularının tam olarak anlaşılması için çok gerekli olduğu üzerinde, İngiliz Edebiyatı öğretmenlerinin ezici bir çoğunluğunun anlaştığını iddia eder.[153] Kuşkusuz benzeri durum, Fransız, Alman, Rus, İtalyan, İspanyol ve diğer büyük Avrupa yazınları için de geçerlidir.[153] Arapça ve Hintçe konuşanlar için de Kuran ve Bhagavad Gita'yı bilmek, herhalde kendi kültürel miraslarının tam olarak anlaşılması için gereklidir. Son olarak, listeyi tamamlamak için, Wagner'i (esprili bir şekilde söylendiği gibi, müziği kulağa, sahip olduğu Yahudi düşmanı fikirlerinden iyi gelir) Norveç tanrıları hakkında bilginiz olmadan takdir edemezsiniz. Ve tabiki, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi dinlerin kültürel ve edebi geleneklerine olan duygusal bağımızı koruyabiliriz, hatta doğum ve ölümlerde düzenlenen dini törenlere bile, bu törenlerin tarihinde yatan doğaüstü inançlara kapılmadan, katılabiliriz. Tanrıya inanmayı, çok değerli bir hazineden vazgeçmeden bırakabiliriz.

[1] Profesör Naseeb Shaheen, Shaekspare konusunda tanınan uluslararası bir otoritedir. *-ed.n.*

BÖLÜM 10

Çok Gerekli Bir Boşluk (mu?)

"Birkaç ışık yılı uzaklıktaki bir galaksiyi 100 inçlik bir teleskopla takip etmekten veya 100 milyon yıllık bir fosili ya da 500.000 yıllık taştan yapılmış bir aleti elinizde tutmaktan veya Büyük Kanyon isimli uçsuz bucaksız bir uçurumun eşiğinde durmaktan veya gözlerini kâinatın başlangıcına dikerek baktıktan sonra bunu görmemezlikten gelmeyen bir bilim insanını dinlemekten daha sarsıcı ne olabilir? Bilim çok gizemli ve bir o kadar da kutsaldır."

MICHAEL SHERMER

"Bu kitap çok gerekli bir boşluğu dolduracaktır." Espri işe yarıyor çünkü birbirine zıt her iki anlamı da veriyor. Bu arada bu bilinen bir espriydi fakat beni asıl şaşırtan yayıncılar tarafından masumane bir şekilde kullanılıyor olmasıdır. Örneğin, "Yeniyapısalcılık akımı kapsamında geçerli olan literatürdeki çok önemli bir boşluğu" dolduran bir kitap için http://www.kcl.ac.uk/kis/schools/hums/french/pgr/tqr.html adresini ziyaret edin. Dürüst olmak gerekirse, Michel Foucault, Roland Barthes, Julia Kristeva ve tüm diğer havalı bir şekilde Fransızca konuşmayı seven (frankofonik) ikonları konu alan bu kitabı mevcut bilgileri tekrarlamanın ötesine geçemeyen lüzumsuz bir kitap olarak tarif etmek oldukça mantıklı görünüyor.

Din çok gerekli bir boşluğu doldurur mu? Beynimizde doldurulması zorunlu olan Tanrı şeklinde bir boşluk olduğu sık sık ima edilir: Tanrı insanların psikolojik bir gereksinimidir (bir hayali arkadaş, bir baba, bir ağabey, günah çıkarılan bir papaz, bir sırdaş olarak) ve Tanrı var olsun ya da olmasın bu mutlaka karşılanması gereken bir ihtiyaçtır. Diğer yandan, Tanrı farklı bir şeyle doldurduğumuzda bizim için daha yararlı olacak bir boşluğu dolduruyor olabilir mi? Bilim, sanat, bir arkadaş ya da hümanizm Tanrının yerini alabilir mi? Ahretteki yaşamı arzulamak yerine, gerçek dünyadaki yaşamı sevmek bizim için daha yararlı olabilir mi? Belki de doğa sevgisi ya da büyük böcek bilimci E.O Wilson'un deyimiyle Biophilia (canlıları ve yaşayan sistemleri sevmek) bu boşluğu en güzel şekilde doldurabilir değil mi?

Dinin insan yaşamında başlıca dört rolü olduğu öğretilir: Açıklama, tavsiye, teselli ve telkin. Din, geçmişten bugüne insanoğlunun varlığını ve içinde bulunduğumuz evrenin yapısını açıklamaya soyunmuştur. Fakat dinin bu rolü artık tamamen bitmiş ve 4. Bölümde açıkladığım üzere yerini bilime bırakmıştır. Tavsiye demekle, nasıl hareket etmemiz gerektiğiyle ilgili ahlaki eğitimi kastediyorum ki Bölüm 6 ve 7'de buna değindim. Sanırım avuntu ve telkin konusunda pek de adil davranmadım ve bu son bölümde bunları kısaca ele alacağım. İlk önce avuntuyu irdeleyeceğim ve bunun için, dinsel inançla benzerlikleri olduğunu düşündüğüm çocukluk fenomeni "hayali arkadaş" konusuyla sözlerime başlamak isterim.

BİNKER

Muhtemelen Christopher Robin, Domuzcuk ve Ayı Winnie'nin kendisiyle gerçekten konuştuklarına inanmıyordu. Ancak Binker farklı mıydı?

Binker (ona böyle diyorum) benim bir sırrımdır,
Ve Binker kendimi hiç yalnız hissetmememin nedenidir.
Yuvada oynarken, basamaklarda otururken,
Meşgul olduğum her yerde, Binker benimle
Ah, babacığım çok zekidir; o çok zeki insanlardandır,
Annemse dünya kurulduğundan beri annelerin en iyisidir,
Dadım da öyle ki ben ona Dadıcık derim.
Ama onlar Binker'i göremezler ki.
Binker hep konuşur çünkü konuşmayı ona ben öğrettim
Bazen komiklik olsun diye de konuşur,
Bazen de kükrermiş gibi bağırarak boğazını temizler.
Bunu ona ben yaptırıyorum çünkü bazen boğazı acıyor.
Ah, babacığım çok zeki; o çok zeki insanlardandır,
Annem dünya kurulduğundan beri annelerin en iyisidir,
Dadım da öyle ki ben ona Dadıcık derim.
Ama onlar Binker'i tanımazlar ki.
Binker'la ben parkta koşarken o aslanlar kadar cesurdur;
Binker'la ben karanlığa uzanırken o kaplanlar kadar cesur;
Binker filler kadar cesurdur. O hiç ama hiç ağlamaz...
Sadece (başkaları gibi) gözüne sabun kaçınca ağlar.
Ah, babacığım çok zekidir; o çok zeki insanlardandır,
Annem dünya kurulduğundan beri annelerin en iyisidir,
Dadım da öyle ki ben ona Dadıcık derim,
Ama onlar Binker gibi değiller ki.
Binker açgözlü değildir ama yemeyi çok sever,
İnsanlar bana şeker verirken aslında onlara,
"Ah, Binker çikolata istiyor bana iki çikolata verir misiniz?" demeyi isterim,
Bir tane de onun için yiyorum çünkü dişleri daha çok yeni.
Babamı çok seviyorum ama oyun oynamaya vakti yok,
Annemi çok seviyorum ama o bazen bir yerlere gidiyor,
Dadım saçımı taramak istediğinde görüyorum onu...
Ama Binker hep var, Binker, o hep yanımda.

A. A. MILNE, Şimdi Altı Yaşındayız[1]

Hayali arkadaş fenomeni, sıradan çocukluk dönemi inançlarının dışında tutulabilecek daha farklı ve çok daha inandırıcı türden bir hayal midir? Buna kendi deneyimlerimle cevap vermem pek mümkün değil. Tıpkı çoğu ebeveynin yaptığı gibi, benim annem de çocukça laflarımı bir kitaba yazmıştı. Aya giden adam, bir yarışçı ya da bir Babil'li rolü yapmak gibi sıradan numaralara ek olarak, su değirmeni görevi gören bir baykuş gibi ikinci derece numaralara çok düşkündüm ki sonunda özüme dönerdim (şimdi Richard numarası yapan küçük bir çocuğum). Gerçekten bunlardan biri olduğuma hiçbir zaman inanmamıştım ve bunların çocukluk dönemi için normal

[1] İzin alınarak kopyalanmıştır

oyunlar olduğunu düşünüyorum. Fakat benim Binker'im hiç olmadı. Şayet hayali arkadaşları olan normal çocukların birer yetişkin olduktan sonraki itiraflarına güvenebilirsek, en azından bazılarının bu hayallerin varlığına gerçekten inandıklarını ve bazı koşullarda bunları belirgin ve canlı halüsinasyonlar olarak gördüklerini göz ardı edemeyiz. Sanırım çocukluk çağı Binker fenomeni yetişkinlerdeki dinsel inançları kavramakta iyi bir örnek teşkil etmekte. Psikologların bu konuyu bu bakış açısıyla inceleyip incelemediklerini bilmiyorum ama hiç kuşkusuz kayda değer bir çalışma olurdu. Bir arkadaş ve sıkı bir dost olan Binker'le geçecek bir ömür: Bu şüphesiz Tanrının oynadığı bir rol; ve eğer bırakıp gitseydi yeri doldurulamayacak bir boşluk.

Başka bir çocuğun, bir kızın, "küçük bir mor adamı" vardı. Bu varlık, kız için gerçek, görülebilen bir varlıktı çünkü mor adam etrafa ışık saçarak ve vızıltılar çıkararak kendisini belli ediyordu. Küçük mor adam onu devamlı görmeye gelirdi, özellikle de kız yalnızken. Ancak kız büyüdükçe mor adam daha az gelmeye başlamıştı. Bir gün, kız oyun parkına gitmek üzereyken küçük mor adam her zamanki gibi vızıldayarak geldi ve artık onu göremeyeceğini söyledi. Bu haber küçük kızı üzmüştü ama mor adamın dediğine göre, artık büyüyordu ve ileride buna ihtiyacı olmayacaktı. Ve mor adam başka küçük çocuklarla ilgilenebilmek için gitti. Mor adam giderken kıza bir söz verdi. Bir gün gerçekten ihtiyaç duyduğunda geri döneceğim. Yıllar sonra bir gün, kız çok sıkıntıya düştüğü ve geleceğiyle ilgili önemli bir kararı veremediği bir anda mor adam rüyasında beliriverdi. Rüyasında, yatak odası kapısının açıldığını ve içeriye bir yığın kitabın girdiğini gördü, kitapları küçük mor adam getirmişti. Kız bunu üniversiteye gitmesi konusunda bir öğüt diye yorumladı ve sonradan anlaşıldı ki bu aslında çok yararlı bir öğüttü. Bu öykü beni epey duygulandırır ve diğer yandan, hayali tanrıların insan yaşamındaki avuntu verici ve yol gösterici rolünü anlamama yardımcı olur. Böylesi varlıklar yalnızca hayallerde var olabilir ancak yine de çocuklar için tamamen gerçeklerdir. Bu tür hayaller avutur ve de iyi öğütler verir. Hatta daha faydalı bile olabilirler; hayali arkadaşların ve hayali ilahların tüm dikkatlerini acı çekenlere vermelerine yeten, vakitleri ve sabırları vardır. Aynı zamanda bir psikiyatr veya profesyonel bir danışmandan daha ucuzdurlar.

Tanrılar, avutmak ve yol göstermek konusunda bir tür psikolojik "pedamorfoz" olarak Binker'lerin evrim geçirmiş halleri midir? Pedamorfoz, çocukluk özelliklerinin yetişkinlik sürecinde de devam etmesidir. Pekinez cinsi köpeklerin pedamorfik yüzleri vardır: Yetişkin pekinezlerin yüzleri yavru pekinezlerden farksızdır. Bu, tıpkı bizim şişkin alınlarımız ve kısa çenelerimiz gibi insani karakteristiklerin gelişiminde olduğu gibi, önemi yaygın olarak kabul edilen ve iyi

bilinen bir evrim örneğidir. Evrimciler biz insanları genç maymunlar olarak tanımlarlar ki genç şempanze ve gorillerin yetişkin şempanze ve gorillerden daha fazla insana benzedikleri su götürmez bir gerçektir. Dinler aslen, çocukların Binker'lerinden vazgeçtikleri anları, nesiller boyunca, giderek daha fazla ertelemeleriyle gelişmiş olabilir mi? Tıpkı evrim geçiren alınlarımızın düzleşmesini ve çenelerimizin uzamasını yavaşlatmamızda olduğu gibi.

Sanırım eksik bilgi vermemek adına, aksi olasılığı da incelemeliyiz. Tanrıların çok eski Binker'lerin evrim geçirmiş halleri olduğunu varsaymayı bir kenara bırakıp, Binker'lerin çok eski tanrıların evrim geçirmiş halleri olduklarını düşünebilir miyiz? Elbette bu pek mantıklı görünmüyor. Bu konuyu, Amerikan psikoloğu Julian Jaynes'in oldukça tuhaf başlıklı ve bir o kadar da tuhaf içerikli kitabı İki İdareli Aklın Çöküşünde Bilincin Kaynağı'nı okurken düşünmeye başladım. Nadir bir tür olan bu kitap ya baştan aşağı bir zaman kaybı ya da tam aksine, bir dehanın ürünüydü ama kesinlikle ikisinin arası değildi! Muhtemelen zaman kaybıydı ama yine de bahsetmeye devam edeceğim.

Jaynes, çoğu insanın kendi düşünce yöntemini "kendisi" ve zihninde yarattığı bir iç kahraman arasındaki bir çeşit diyalog olarak algıladığına dikkat çekiyor. Günümüzde bu her iki "sesin" de kendimize ait olduğunu düşünüyoruz; aksi takdirde akli dengemizi yitirmiş sayılırız. Bu durum kısa bir süreliğine Evelyn Waugh'un başına gelmişti. Dürüst olmaktan hiç çekinmeyen Waugh düştüğü bu kötü durumu bir arkadaşına açıkça itiraf etmişti: "Seni uzun zamandır görmüyordum ama zaten o zamandan beri çok az kişiyle görüştüm. Delirdiğimden haberin var mı?" Waugh iyileştikten sonra Gilbert Pinfold'un Çilesi isimli bir roman yazdı. Bu kitapta sanrılar gördüğü dönemi ve duyduğu sesleri anlattı.

Jaynes, M.Ö. 1000'den önceki zamanlarda yaşayan insanların çoğunun, bu ikinci seslerin (Gilbert Pinfold sesi) kendi zihinlerinden kaynaklandığını bilmediklerini iddia ediyor. Pinfold sesinin bir tanrı olduğunu sandılar. O insanlara göre bu ses Apollo, Astarte, Yahweh ya da onlara öğüt veya emirler veren daha küçük bir aile tanrısına ait olmalıydı. Hatta Jaynes, bu tanrı seslerinin kaynağını bile teşhis etmişti. Sesler beynin konuşmayı yöneten yarı küresinin tam karşısında bulunan bölgeden geliyordu. "İki İdareli Aklın Çöküşü" Jayne'e göre tarihi bir değişimdi. O an, insanların kaynağını anlayamadıkları sesin aslında kendi iç sesleri olduğu gerçeğinin tarihte su yüzüne çıktığı andı. Hatta Jaynes daha da ileri giderek bu tarihi değişimi insan bilincinin şafağı olarak tanımlar.

Yaratıcı tanrı Ptah hakkındaki eski bir Mısır kitabesinde, diğer pek çok tanrının Ptah'ın "sesi" ya da "dilinin" varyasyonları oldu-

şu ifade edilir. Metnin [illegible] "ses" kelimesi sözlük anlamıyla dikkate alınmaz ve diğer tanrılar, "[Ptah'ın] aklının amaca yönelik uyarlamaları" olarak yorumlanır. Jaynes, bu gibi bilgi ve tecrübeye dayalı yorumları kabul etmez ve kelimeyi sözlük anlamıyla dikkate alır. Ona göre tanrılar insanların kafalarının içinde konuşan hayali seslerdi. Jaynes bu tür tanrıların ölü kralların anılarından doğduğunu iddia eder ki söz konusu durumda, konuşma üslubu etkin olan krallara ait hayali sesler, insanları kontrol altında tutabilecek niteliktedir. Tezini inandırıcı bulun ya da bulmayın, Jaynes'in kitabı din konulu bir kitapta bahsedilecek kadar ilginçtir.

Şimdi, tanrıların ve Binker'lerin akraba olmasıyla ilgili bir teori kurmak için Jaynes'den ödünç aldığım olasılığa geri dönüyorum ancak pedamorfoz teorisinin tersine gideceğiz. Bu şu sonuca ulaşıyor; iki idareli aklın çöküşü bir anda değil ancak hayali seslerin ve görüntülerin artık gerçek olarak algılanmadıkları anın giderek daha erken bir zamana, yani çocukluk çağına çekilmesiyle gerçekleşti. Pedamorfoz varsayımının tersini düşünürsek, hayali tanrılar ilk önce yetişkin kafalarda yok oldu ve bu durum giderek daha erken bir zamanda, çocukluğun çok erken safhalarında gerçekleşmeye başladı; günümüzdeyse sadece Binker ya da küçük mor adam fenomenleri olarak sağ kaldılar. Teorinin bu uyarlamasındaki problem, tanrıların bugünün yetişkinlerin zihninde de ısrarla var olmaya devam etmesine herhangi bir açıklama getiremiyor olmasıdır.

Tanrıların binkerlerin atası olduklarını ya da bu fikrin tam tersini onaylamadan, her ikisini de aynı psikolojik yatkınlığın yan ürünleri olarak görmek daha mantıklı olabilir. Tanrılar ve Binker'lerin ortak yönü rahatlatıcı bir güce sahip olmalarıdır ve fikirleri sınamak konusunda canlı birer ses kartı gibidirler. Aslında 5. Bölümdeki din evriminin psikolojik yan ürünleri teorisinin ötesine geçmiş sayılmayız.

AVUNTU - TESELLİ

Tanrının bizi teselli etmede oynadığı önemli role ve eğer Tanrı yoksa, yerine bir şey koymamak için sergilediğimiz insancıl itiraza karşı koymanın zamanı geldi. Tanrının büyük olasılıkla var olmadığı ve ahlaklı bireyler olmakta ona gerek duymadığımızı onaylayanların çoğu en güçlü hamlelerini sona saklarlar: ve insanların sözümona psikolojik ya da duygusal tanrı gereksiniminden bahsederler. İnsanlar saldırgan bir tutumla dinin yerini alacak şeyin ne olduğunu sorarlar. Tek arkadaşları tanrı olan, ölümle pençeleşen hastalara, gözleri yaşlı hasta yakınlarına ve yalnız Eleanor Rigby'ye ne yapmalarını önerirsiniz?

Doğrusu bu tarz bir sorunun özlü bir sözle yanıtlanması gereksizdir. Avutma gücünün olması, dinin gerçek olduğunun ispatı olamaz. Din ve Tanrı inancına ayrıcalık tanısak da; Tanrının varlığına inanmanın insan psikolojisi ve sağlıklı bir duygu dünyası için elzem olduğu kesin bir şekilde kanıtlanmış olsaydı da; dünyadaki tüm ateistler, merhametsiz evrensel endişenin güdümüyle intihara sürüklenen çaresiz sinir hastaları olsalardı da, bu saydıklarımın hiç birinin dinsel inancın gerçek olduğunun kanıtlanmasına herhangi bir katkısı olmazdı. Bunlar yalnızca, kendinizi Tanrının var olduğuna ikna etmenin (gerçekten var olmasa da) çekiciliğini kanıtlayabilirdi. Daha önce bahsettiğim üzere, Dennett, Büyüyü Bozmak *(Breaking The Spell)* kitabında, Tanrıya inanmakla, inanca inanmak arasındaki farkı açıklar: Her ne kadar sahte olsa da, inanılması çekici olan bir inanç: "Tanrım, inançsızlığım konusunda bana yardım edeceğine inanıyorum" (Mark 9: 24). İnançları sallantıda olan ama yine de dine sadık olan insanlar, bunları diğer insanlara öğretmeye teşvik edilirler. Bir şeyi yeterince tekrarladığınızda, kendinizi bunun gerçek olduğuna ikna etmeyi başarabilirsiniz. Sanırım hepimiz dinsel inanç görüşünden yararlanıp, inanç karşıtı saldırılara içerlerken aynı zamanda da inançsız olduklarını gönülsüzce itiraf eden insanlarla tanışmışızdır.

Dennett'in altını çizdiği bu ayrımı okuduğumdan beri, bunu tekrar tekrar kullanma fırsatı buldum. Tanıdığım ateistlerin çoğunun ateizmlerini bir sahte dindarlık perdesinin arkasına sakladıklarını söylemekle herhalde abartmış olmam. Bu kişiler doğaüstü herhangi bir güce inanmazlar ancak mantıksız inanç için belirsiz bir hissi barındırmaya devam ederler. İnanca inanırlar. Birçok insanın 'X gerçektir' ifadesiyle, 'İnsanların X'in gerçek olduğuna inanmak zorunda olmaları makuldur' ifadesi arasındaki farkın ne olduğunu görünürde açıklayamıyor olması şaşırtıcıdır. Belki de bu mantık hatasına bile bile düşmüyor ancak, gerçeğin insani duyguların karşısında daha önemsiz olduğunu düşünüyorlardır. İnsani duyguları kötülemek istemem. Ama neyi tartıştığımızı açığa kavuşturmamız gerekiyor: duygular mı gerçekler mi? Her ikisi de önemlidir ancak tamamen farklı şeylerdir.

Az önceki kuramsal düşüncem ölçüsüz ve yanlıştı. Ateistlerin mutsuzluk ve umutsuzluk hissiyle yaşamalarına yol açan, genel bir eğilimlerinin olduğuna dair bir kanıt olmadığını biliyorum. Bazı ateistler mutludur. Bazılarıysa acınacak haldedir. Bunun yanı sıra, bazı Hıristiyanlar, Yahudiler, Müslümanlar, Hindular ve Budistler de acınacak haldeyken, bazıları mutludur. Mutluluk ve inanç (ya da inançsızlık) ilişkisi üzerine istatistiksel kanıtlar olabilir fakat öyle ya da böyle bunun güçlü bir etkisi olduğu konusunda kuşkularım var. Doğrusu, Tanrısız yaşadığımızda bunalıma gireceğimize dair iyi bir

neden olup olmadığının sorgulanmasını daha ilginç buluyorum. Tüm bunları bir kenara bırakıp, bu kitabı bir insanın doğaüstü inançlar barındırmadan mutlu ve tatminkâr bir yaşam sürebileceğinin oldukça inanılır bir gerçek olduğunu kanıtlayarak bitireceğim. Öncelikle, avuntu verici dinin karşı taleplerini incelemeliyim.

Avuntu, Kısaltılmış Oxford Sözlüğüne göre ruhsal sıkıntı ya da kederin yatıştırılması olarak açıklanmaktadır. Avuntuyu ikiye ayıracağım:

1. **Doğrudan fiziksel avuntu.** Bomboş bir dağda gece vakti mahsur kalan bir adam avuntuyu, büyük, sıcak bir St. Bernard köpeğinde ve elbette köpeğin boynundaki şarap fıçısında bulabilir. Ağlayan bir çocuk, kendisini kucaklayan güçlü kollar ve kulağına fısıldanan güven tazeleyici sözlerle avunabilir.
2. **Önceden kabul edilmeyen gerçekleri keşfederek veya mevcut gerçekleri yeni bir bakış açısıyla irdeleyerek avuntu.** Kocasını savaşta kaybetmiş bir kadın, kocasından hamile kalmış olduğunu fark ederek ya da kocasının bir kahraman gibi öldüğünü düşünerek avunabilir. Ayrıca, mevcut bir durumu yeni bir bakış açısıyla ele alarak da avunabiliriz. Bir filozof, yaşlı bir adamın öldüğü anın özel bir durum olmadığını belirtebilir. Bu, yaşamı aniden son bularak değil ama yaşlanarak uzun zaman önce "ölmüş" bir çocuktur. Shakespeare'in kahramanlarının her biri, her yedi senede bir değişim geçirerek "ölürler." Bu noktadan bakıldığında, yaşlı adamın sona eren yaşamı, yaşamı boyunca başına gelen yavaş "ölümler"'den sadece sonuncusudur.[154] Ölebilme ihtimalinden hoşlanmayan bir adam bu farklı bakış açısını avutucu bulabilir veya bulmayabilir fakat bu, düşünme yoluyla avuntuya bir örnek teşkil eder. Mark Twain'in ölüm korkusundan kurtulma yöntemi farklıdır: "Ölümden korkmuyorum. Ben doğmadan milyarlarca ve milyarlarca yıl önce ölmüştüm ve bundan en küçük bir rahatsızlık duymamıştım." Bakış açısı kaçınılmaz ölüm gerçeği hakkında hiçbir şeyi değiştirmez. Fakat bu kaçınılmazlıkla baş edebilmemiz adına bize farklı farklı bakış açıları sunulmuştur ki bunlarla kendimizi avutmamız mümkündür. Thomas Jefferson da ölüm korkusunu yenmişti ve görünen o ki ölümden sonra yaşamın hiçbir çeşidine inanmazdı. Christopher Hitchens'ın açıklamasına göre: "Son günlerini yaşayan Jefferson, yaklaşmakta olan sonundan bir beklentisi olmadığını ve bununla korkmadan yüzleşebildiğini arkadaşlarına defalarca belirtmişti. Onun bir 'Hıristiyan olmadığını' en açık ifadelerle söylemek mümkündü."

Zamanın entellektüelleri, Bertrand Russell'ın 1925 seneli denemesi "İnandığım Şey"de yer verdiği, etkili beyanını duymaya hazırlardı:

> İnanıyorum ki öldüğümde çürüyeceğim ve egomdan geriye hiçbir şey kalmayacak. Genç değilim ve yaşamı seviyorum. Fakat yok olma düşüncesinin dehşetiyle titremeyi küçümsemek zorundayım. Mutluluk her şeye rağmen gerçek mutluluktur çünkü mutlaka bir gün biter; sevgi ve felsefe de değerlerini yitirmez çünkü bunlar da sonsuza kadar sürmez. Çoğu zaman insan ancak darağacına gidince gururunu hatırlar; hiç kuşkusuz aynı gurur bize insanın dünyadaki konumu hakkında içtenlikle düşünmeyi öğretmelidir. Bilimin açılmış pencereleri ilk başta bizi geleneksel efsanelerin sıcacık içtenliği için endişelendirmiş olsa da, sonuçta, taze hava güç kazandırır ve büyük boşlukların kendine has bir ihtişamı vardır.

Russell'ın bu denemesini daha on altı yaşındayken, okulun kütüphanesinde okuduğumda çok etkilenmiş fakat zamanla bunu unutmuştum. Dolayısıyla, 2003'de *Bir Şeytanın Papazı*'nı yazarken Russel'ın fikirlerine farkında olmadan bağlı kalmış olabilirim.

> Yaşama böyle bakmakta görkemden fazlası vardır ki cehalet engeline takılanlar için bilim, soğuk ve kasvetliymiş gibi görünecektir. Lakin mantık yoluyla, keskin merak rüzgârına hiç yılmadan göğüs germekle edinilecek derin bir tazelenme hissi vardır: Yeats'in "Yıldızlar civarında esen merak rüzgârları."

Din, mesela bilime kıyasla, yukarıda bahsettiğim bu iki tip avuntu vermede ne kadar başarılıdır? Önce birinci tip avuntuyu ele aldığımızda, her ne kadar tamamen farazi olsalar da Tanrının güçlü kollarının, tıpkı bir arkadaşın gerçek kolları ya da boynunda bir şarap fıçısı taşıyan St Bernard köpeği gibi, avuntu verici olabileceği fikri oldukça akla yatkındır. Fakat elbette sistematik ilaç kullanımı da avuntu sağlayabilir; ve bu genellikle şaraptan daha etkilidir.

İkinci tip avuntuya baktığımızda, burada dinin son derece etkili olduğuna inanmak hiç güç değildir. Deprem gibi bir felakete maruz kalan insanlar, sıklıkla, bunun Tanrının sırrına erişilmez eylemlerinin bir parçası olduğunun hayalini kurarak avuntu türettiklerini beyan ederler: Hiç şüphesiz zaman içinde Tanrı hayırlı şeyler de gönderecektir. Ölümden korkan birisinin içtenlikle ölümsüz bir ruha sahip olduğuna inanması bu kişiyi avutabilecektir; elbette ki öldükten sonra cehenneme veya Araf'a gitmeyeceğini düşünürse.[1] Sahte inançlar

[1] Araf, bazı din ve inançların ahiret kavramlarında yer alan, kötüler ve iyilerin nihai ahiret mekânları arasın-

en az gerçekleri kadar avutucu olabilir, ta ki gerçeklerin su yüzüne çıktığı ana kadar. Bu durum gayri dinsel inançlar için de geçerlidir. Kanser hastalığının son safhasına girmiş ve ölmek üzere olan birisi, hem hastalığın olumlu yönde seyrettiğini söyleyen bir doktorun yalanlarıyla ve hem de bunun aksine, gerçekten iyileşiyor olduğu haberini alarak avunabilecektir. Ölümden sonraki yaşama içtenlikle inanmak, söz konusu olan hayal kırıklığına karşı bağışıklık olduğunda, yalan söyleyen bir doktora inanmaktan daha etkindir. Doktorun yalanı ancak ve ancak belirtilerin barizleşmeye başladığı ana kadar etkisini sürdürebilecektir. Ölümden sonra yaşama inanan birisi, asla hayal kırıklığına uğramayacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan anketler, ülke nüfusunun neredeyse yüzde doksan beşinin ölümden sonra yaşama inandığı izlenimini uyandırmakta. Bu iddiaya kaç kişinin gerçekten, kalben inandığını merak etmekten kendimi alamıyorum. Bu insanlar gerçekten samimi olsalardı, hepsinin Ampleforth Başrahibi'ninkine benzer bir tutum sergilemeleri gerekmez miydi? Kardinal Basil Hume, ona ölmek üzere olduğunu söylediğinde, başrahip, Kardinal adına çok sevinmişti: "Tebrikler! Bu harika bir haber, keşke ben de seninle gelebilseydim."[155] Başrahip, öyle görünüyor ki gerçekten samimi bir inançlıydı. Ancak bu öykü tam anlamıyla nadir ve beklenmedik bir durumu yansıttığı için dikkatimizi çeker. Hatta bizi bir parça eğlendirirken şu karikatürü anımsatabilir; karikatürde 'savaşma seviş' pankartı taşıyan, anadan üryan genç bir kadını seyreden bir adam şöyle bağırır, "İşte samimiyet diye ben buna derim!" Bir arkadaşlarının ölmek üzere olduğunu duyan Hıristiyan ve Müslümanların hepsi neden başrahibinkine benzer bir ifadeye başvurmazlar? Bir doktor, dindar bir kadına sadece birkaç aylık ömrünün kaldığını söylediğinde, bu kadın neden Seyşeller'de bir tatil kazanmış gibi heyecanla gülümsemez, 'Sabırsızlıkla bekliyorum!' demez? Kadını ölüm yatağında ziyaret eden inançlı kişiler, neden daha önceleri ölmüş yakınları için "Robert amcayı görürsen selamlarımızı söyle" gibi mesajlar göndermezler?

Dindar insanlar ölümle karşılaştıklarında neden böyle davranmazlar? Bunun sebebi, inanırmış numarası yaptıkları safsatalara içtenlikle inanmamaları olabilir mi? Belki de hem inanıyor hem de ölüm *sürecindeki* acılardan korkuyorlardır. Bizim türümüz, bazı mantıklı gerekçeler ışığında, ızdırabını bir veterinerde acı çekmeden sonlandırmasına izin verilmeyen tek türdür. O halde neden ötenazi ve uzman doktor destekli intihara lafını esirgemez biçimde karşı koyanlar hep dindarlardır? Dindar insanların, tıpkı 'Ampleforth Başrahibi' veya 'Seyşeller tatili' örneklerinde olduğu gibi, dünya yaşantısına yakışık-

da olduğuna inanılan yerdir. Burada insanlar günahlardan arınmak için acı çekerler. -*ed.n.*

sızca sarılma olasılığı en düşük topluluk olması gerekmez mi? Ancak gündelik yaşamda karşınıza çıkan ötenazi ya da uzman destekli intihar karşıtlarının hepsinin dindar olduğuna yüksek bir tutara bahse girebilirsiniz. Öldürmenin her türünün günah olması, ellerindeki tek resmi mazeret olabilir. Ancak, öldürmenin cennette son bulacak bir yolculuğa hız kazandıracağına samimiyetle inanıyorsanız, bu durumda neden günah olsun?

Uzman destekli intihar karşısında benim tutumum, tüm bunların aksine, Mark Twain'in daha önce bahsettiğim gözlemiyle şekillenmişti. Buna göre, ölmemin hiç doğmamış olmamdan hiçbir farkı olmayacak; Kral William veya dinozorlar veya trilobitler[1] zamanında nasıl idiysem, bugün de öyle olacağım. Bunun korkulur bir yanı yok ancak ölüm süreci, bireyin şansına bağlı olarak, elbette acılı ve tatsız olabilir; bu, genel anestezi yardımıyla korunmaya alışık hale geldiğimiz türden bir deneyimdir, tıpkı bir apandisit ameliyatında olduğu gibi. Ev hayvanınız ölümcül acılar içine girmişse, onu genel anesteziyle bu durumdan kurtaracak bir veteriner çağırmadığınızda acımasızlıkla itham edilirsiniz. Ancak doktorunuz, siz acı çekerek ölmek üzereyken tamamıyla aynı merhametli hizmeti sizden esirgemediğinde, cinayet suçuyla dava edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Ben ölmek üzereyken hayatımın genel anesteziyle sonlandırılmasını isterim ki bu talebim, apandisit ameliyatı olmak isteyen bir hastanınkinden farksızdır. Ancak bana bu hak tanınmayacaktır çünkü ben *Canis familiaris* (köpek) ya da *Felis catus* (kedi) türlerinin bir üyesi olarak değil, şanssız tür *Homo sapiens*'in bir üyesi olarak dünyaya geldim. Kaldı ki İsviçre, Hollanda ya da Oregon gibi daha aydın bölgelerde yaşıyor olsaydım bu isteğim yerine getirilirdi. Böylesi gelişmiş ülkelerin sayısı neden bu kadar azdır? Bunun en önemli sebebi dinin etkisidir.

Apandisitin alınmasıyla yaşamının alınması arasında önemli bir fark olduğu öne sürülebilir. Gerçekten fark yoktur; her halükârda öleceksiniz yoktur. Eğer ölümden sonraki yaşama dair samimi bir inancınız varsa da fark yoktur. Eğer bu inancı içtenlikle benimsemişseniz, sizin için ölüm sadece bir yaşamdan diğerine geçiştir. Eğer bu geçiş acılıysa, tıpkı anestezi almadan apandisitinizi aldırmayacağınız gibi, bunun da acısız olmasını arzulayabilirsiniz. Ötenazi ya da destekli intihara karşı direnmesi gereken kişiler ölümü bir geçişten ziyade bir son olarak görenler olması gerekirken, bu merhametli yöntemleri tek destekleyenler biziz.[2]

[1] Paleozoik dönem de yaşamış deniz eklem bacaklısı fosil. *-ed.n.*

[2] Amerikan ateistlerin ölüm karşısındaki tutumu üzerine yapılan bir araştırma şöyle sonuçlar verdi: Bu kişilerin yüzde 50'si bir anma töreni istemiş; Yüzde 99'u, destekli intihar isteyenlerin bu taleplerinin gerçekleştirilmesini ve bu kişilerden yüzde 75'i bu yöntemin zamanı geldiğinde kendileri üzerinde uygulanmasını talep etmiş; Yüzde 100'ü, dindar hastane elemanlarıyla temas etmeyi istememiş. Bkz: http://nursestoner.com/myresearch.html.

Peki, ölümü mesleği gereği sıradan bir olay gibi karşılayan ve yaşamını yaşlılara bakmakla geçirmiş kıdemli hemşire arkadaşımın gözlemlerinden hangi sonuçları çıkarabiliriz? Yıllar boyunca edindiği deneyimlerle, ölümden en çok korkanların dindar insanlar olduğunu fark etmiş. Elbette bu gözlemi istatistiksel olarak kanıtlanmalıdır fakat haklı olduğunu varsaydığımızda, bu tuhaf durumu nasıl açıklayabiliriz? Bu durumdan yola çıkarak, dinin ölüm konusunda görünürde herhangi bir rahatlatıcı etkisinin olmadığını öne sürebiliriz.[1] Katolikler konusuna gelirsek, belki de onları korkutan Araf'tır. Aziz Kardinal Hume bir arkadaşına şu sözlerle veda etmiş: "Pekâlâ, hoşça kal o zaman. Araf'ta görüşeceğimize inanıyorum." Oysa ki *Benim* inandığım, bu uysal yaşlı gözlerde inançsız ve titrek bir kıvılcımın çaktığıdır.

Araf öğretisi, teolojik zihnin mantığa ters işleyişini gözler önüne serer. Araf bir tür kutsal mekândır (Ellis Adası) ve cehenneme gidemeyecek kadar az günah işlemiş ancak cennetin günahtan arındırılmış bölgesine girmeden önce ıslah edici ve arıtıcı bir kontrol noktasında kısa bir süre beklemesi gereken ölü ruhların toplandığı, Hades'in bekleme odasıdır. Ortaçağda, Kilise para karşılığı "günah bağışlardı". Para karşılığında, Araf'tan affedilecek olan birkaç gün satın alınırdı ve Kilise gerçekten de (akıl almaz bir cüretle) satın alınan günlerin sayısını belirten sertifikalar hazırlardı. Roma Katolik Kilisesi özel olarak keşfedilmiş bu "hastalıklı edinimlere" sahip olanların kurumuydu. Bu para tuzaklarının hepsi hiç kuşkusuz tarihte en büyük hileler arasında yerini almalıdır. Ancak bu ortaçağ hilelerine eşdeğer Nijerya Internet rezaleti sahtekârlık konusunda daha başarılıdır.

1903 yılına kadar Papa X. Pius hâlâ hiyerarşik düzene göre Araf'tan azat edilen günlerin cetvelini yapardı, şöyle ki; kardinallere iki yüz gün, başpiskoposlara yüz gün, piskoposlara sadece elli gün. Bu zaman zarfında, zevkler artık doğrudan doğruya parayla satılmıyordu.

Ortaçağda bile Araf'tan kurtulmak için para tek kaynak değildi. Dua ederek de ödeyebilirdiniz. Ya siz kendiniz ölmeden önce dua edebilirdiniz veya ölümünüzden sonra başkalarının sizin için dua etmesiyle. Duaları parayla da alabilirdiniz. Zenginseniz eğer ruhunuzu sonsuzluğa hazırlayabilirdiniz. Benim kendi Oxford Kolejim, New College 1379 yılında (o zaman yeniydi) yüzyılın büyük hayırseverlerinden biri, Winchester Piskoposu Wykeham'lı William tarafından kurulmuştu. Bir ortaçağ piskoposu, bilginin otoyoluna (Tanrıya) kontrol elde ederek çağının Bill Gates'i olabiliyor ve çok zengin biri haline gelebiliyordu. Bölgesi çok genişti ve Wykeham zenginliğini ve

[1] Dindarlığın ilerleyen yaşlarda artmasıyla ilgili şahane bir espri bulan Avustralyalı bir dostuma kulak verelim: 'Finale mi hazırlanıyorsun?'

nüfuzunu iki büyük eğitim kurumuna yatırmıştı. Biri Winchester'de diğer ise Oxford'da. Eğitim Wykeham için önemliydi fakat altı yüzüncü yıl dönümü nedeniyle 1979 yılında yayımlanan New College resmi tarihinde anıldığı gibi kolejin kuruluşunun temel amacı "ruhunun huzur bulmasına aracılık etmesi içindi." Şapelin hizmetine on papaz, üç memur ve on altı korist atamış ve "kolejin gelirinin düşmesi halinde kendilerinin alıkonacağını" emretmiştir. Wykeham New College'i altı yüz yıldan fazla bir süre tek başına yaşayan bir organizma gibi devamlı varlığını sürdüren, kendi kendini seçen bir yönetime, bir cemaatin ellerine terk etmişti.

Galiba yüzyıllar boyu ruhuna dua etmeye devam etmemiz için bize güvenmişti. Bugün kolejin sadece bir papazı var[1] ve hiç memuru yok. Yüzyıllar boyu Wykeham'in Araf için gelip geçen duacıları her yıl iki duacı azalarak giderek damla damla eriyip bitmiştir. Sadece koristlerin gücü arttıkça artmış olup müzikleri gerçekten büyüleyicidir. Ben bile bu cemaatin bir üyesi ve bu güvene ihanette bulunmuş olarak içimde suçluluğun verdiği üzüntü hissetmekteyim. Kendi zamanını anlamak için, Wykeham, vücudu dondurup depremlerden, isyanlardan, nükleer savaşlardan ve diğer felaketlerden izole ederek ölüme neden olan hastalığın tedavisinin gelecek bir zamanda tıp ilmi tarafından bulununcaya kadar koruyan ve o zaman çözmeyi öğrenerek tedaviyi garantileyen bir kriyojenik şirkete büyük bir meblağı peşinat olarak ödeyen bugünün zenginine eşdeğer davranış gösteriyordu. New College'in son cemaati olarak kurucumuzla yapılan sözleşmeden cayıyor muyuz? Eğer öyleyse, bizler iyi insanlarız. Yüzlerce ortaçağ bağışçısı mirasçılarına güvenerek öldüler. Kendilerine Araf için dua etmeleri karşılığı çok iyi para ödediler. Şu an ihanete uğramış olan bu güvenlere karşılık, sonsuzluk adına Avrupa Ortaçağ sanat ve mimari hazinelerinin ne kadarının peşinat olarak ödendiğini merak etmekten kendimi alamıyorum. Fakat beni bu Araf öğretisi hakkında gerçekten büyüleyen şey teologların bu konuda ileri sürdükleri şey: kanıt o kadar şaşırtıcı şekilde zayıftı ki, emin bir şekilde ilan edilen havalı güven bilakis çok komik bir şey haline geliyordu. Katolik Ansiklopedisinde Araf konusunun başında "kanıtlar" denen bir bölüm vardır. Araf'ın varlığına temel kanıt budur. Eğer ölen kimse dünyada yaptıkları günahlarına dayanarak cennete veya cehenneme gittiyse, onlar için dua etmenin anlamı olmayacaktır. "Tanrının gözünün önünden uzaklaştırılmış olanlara teselli vermeye cesaret eden duacının gücüne inanç yoksa ölüye dua niye", ve hâlâ ölüler için dua ediyoruz, değil mi? O zaman Araf var olmalı yoksa duacılarımız amaçsız kalırlar! Bu gösterilenler teolojik akıldan geçenler için ciddi bir örnektir. Bu önemli *non sequitur (sonuçsuzluk)* Teselli Tartışma-

[1] Kadın – Piskopos William duysaydı ne yapardı?

sının daha büyük çapta olan başka bir tür yayılmasında yansıtılır. Bir Tanrı olmalıdır çünkü eğer olmasaydı, yaşam boş, amaçsız, çaresiz, anlamsızlık ve değersizlik çölüne dönerdi. Mantığın daha ilk engelde düştüğüne işaret etmek için bu ne kadar gerekli olabilir? Belki yaşam boştur. Belki de ölülerimize dua *edenler* gerçekten amaçsızdırlar. Aksini tahmin etmek kanıtlamaya uğraştığımız o çok önemli sonucun gerçeğini tahmin etmektir. İddia edilen kıyas açıkça dolambaçlı bir iddiadır. Eşiniz (karınız) olmadan yaşamınız dayanılmaz, verimsiz ve boş olabilir fakat bu onu maalesef geri getirmez. Bu başka kişinin (çocuklar olması durumunda aile, yetişkin olması durumunda Tanrı) size yaşamınızın anlam ve amacını verecek sorumluluğu yüklendiği varsayımında bana çocukça gelen bir şey var. Bu biraz, bileklerini burktukları an etrafta dava edecek birini arayanların çocukluğuna benziyor. Benim iyiliğimden başka biri sorumlu olmalı ve canım yanarsa suçlanacak başka biri olmalı. Gerçekten de Tanrı ihtiyacının ardında yatan çocukluk bu mu? Yine Binker'e mi dönüyoruz yoksa? Gerçek bir yetişkin bakış açısıyla kıyaslanacak olursa, anlamlı olduğu kadar dolu ve yapmayı seçtiğimiz kadar harika olan bizim hayatımız mı? O yaşamı gerçekten de harika bir hale getirebiliriz. Eğer bilim maddi türden olmayan bir teselli verirse, işte o da son konum olan, esinlenmeyle birleşir.

Esinlenme

Kullanmak zorunda olduğum, mantıksal değil de sözsel (retorik) olduğu için hafif olumsuz bir etkisi olan anlatma tarzım, kişisel zevk meselesi veya şahsi bir karardır. Buna daha önce de başvurmuştum, ve diğerleri de. Sadece güncel örneklerden sayarsak; Soluk Mavi Nokta'da *(Pale Blue Dot)* Carl Sagan, Biofili'de *(Biophilia)* E.O.Wilson, Bilimin Ruhu'nda *(The Soul of Science)* Michael Shermer, Doğrulamalar'da *(Affirmations)* Paul Kurtz. Gökkuşağını Çözmek *(Unweaving the Rainbow)* kitabımda, DNA bileşimlerinin piyangosunun potansiyel olarak vurmayabileceği, insanların muazzam çoğunluğunun, aslında hiçbir zaman doğamayabileceği gerçeği yüzünden, yaşadığımız için ne kadar şanslı olduğumuzu iletmeye çalıştım. Burada olabilecek kadar şanslı olan bizlere, hayatın görece kısalığını, zamanın devasa cetvelindeki lazer inceliğindeki ışıklı çentiği hayal ederek tasvir ettim. Bu ışıktan önceki ve sonraki her şey, ölü geçmişin veya bilinmeyen geleceğin karanlığıyla örtülüdür. Kendimizi bu ışığın içinde bulduğumuz için aşırı derecede şanslıyız. Zamanımız ne kadar kısa görünürse görünsün, eğer bir saniyesini boşa har-

carsak, kasvetli veya anlamsız veya (bir çocuk gibi) sıkıcı olduğundan yakınırsak, bu hiçbir zaman hayata gelmeleri bile önerilmeyecek şu doğmamış trilyonlara yapılmış hissiz bir hakaret olarak gözükmeyecek midir? Birçok ateistin benden iyi söylediği gibi, bir tek hayatımız olduğu bilgisi, onu en değerli şey yapmalıdır. Uygun olarak, ateist bakış açısı, hayatı doğrular ve yükseltir. Aynı zamanda hiçbir zaman şahsi yanılgıyla (gerçek dünyayı anlamakta başarısızlıkla), hüsnükuruntuyla veya hayatın kendilerine bir şeyler borçlu olduğunu düşünenlerin kendine acımasıyla lekelenmez.
Emily Dickinson söyle demiş

> "Hiçbir zaman tekrar gelmeyeceğidir
> Hayatı bu kadar tatlı yapan"

Tanrının ölümü bir boşluk bırakacaksa, değişik insanlar değişik yöntemlerle bu boşluğu dolduracaklardır. Benim yöntemim, iyi bir doz bilim, gerçek dünya hakkındaki gerçekleri bulmak için dürüst ve sistematik bir çabayı içerir. İnsanın evreni anlama çabasından anladığım, bir model oluşturma girişimidir. Hepimiz, içinde bulunduğumuz bu dünyanın bir modelini kafamızda oluştururuz. Dünyanın minimum modeli, atalarımızın için de hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları modeldi. Benzetim yazılımı, doğal seçilim tarafından oluşturuldu ve hatalarından ayıklandı. Ve en çok Afrika çayırlarındaki atalarımızın dünyasına mahirdi: orta büyüklükteki cisimlerin birbirlerine görece orta hızlarda hareket ettikleri üç boyutlu bir dünya. Ve beklenmeyen bir ikramiye olarak, beynimiz, atalarımızın hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğu, vasat faydalı dünya modelinden çok daha gelişmişini barındırabilecek şekle dönüştü. Sanat ve bilim bu ikramiyenin göstergeleridir. Bilimin, ruhu tatmin eden ve zihni açan gücünü göstermek için son bir resim çizmeme izin verin.

TÜM BURKALARIN ANASI

Sokaklarımızda görülebilecek en üzüntü verici görüntülerden birisi, baştan ayağa kadar şekilsiz siyah bir kumaşa sarmalanmış ve dünyaya küçük bir yarıktan bakan kadın imajıdır. Burka sadece kadınlara eziyetin bir aracı olmakla kalmayıp özgürlüklerine ve güzelliklerine yapılmış dini bir baskıdır da; sadece korkunç erkek acımasızlığı değil, acı şekilde yıldırılmış bir dişi boyun eğişi. Örtüdeki dar yarığı başka bir şeyin simgesi olarak kullanmak istiyorum.

Gözlerimiz dünyayı elektromanyetik tayf içindeki dar yarıktan görür. Görünür ışık, uzun ucunda radyo dalgaları, kısa ucunda gama ışınları olan uçsuz bucaksız karanlık tayfta bir çentiktir. Görüş yarığı aşağı yukarı standart genişlikte olan, sözgelimi 2,5 santim, devasa siyah bir burka hayal edin. Yarığın üzerindeki siyah kumaşın genişliği görünmez tayfın kısa dalga ucunu temsil ederse, ve yarığın altındaki siyah kumaş görünmez tayfın uzun dalga kısmını gösteriyorsa, 2,5 santimlik yarığa uygun ölçekte olacak burkanın boyu ne kadar olmalıdır? Ölçmeye çalıştığımız büyüklük o kadar devasadır ki logaritmik ölçekler kullanmadan akla yatkın bir şekilde tarif etmek zordur. Böyle bir kitabın son bölümü ortalığa logaritmalar saçmak için uygun bir yer değildir fakat inanın bana söz konusu şey bütün burkaların anası olacaktır. Eteğin bir parçasını oluşturan radyo dalgalarından başın üzerindeki gama ışınlarına kadar, tayfın karanlık kısmını temsil eden kilometrelerce siyah kumaşla karşılaştırılınca, 2,5 santimlik görünür ışık penceresi minnacık kalır. Bilimin bizim için yaptığı şey bu pencereyi genişletmektir. Öyle bir genişletir ki, hapseden siyah elbise neredeyse tamamen düşer ve algılarımızı havadar ve canlandırıcı bir özgürlükte serbest bırakır.

Optik teleskoplar gökleri taramak için cam mercekler ve aynaları kullanırlar, ve görebildikleri şey bizim görünür ışık dediğimiz dalga boyunun dar bandında ışıma yapan yıldızlardır. Fakat diğer teleskoplar, X ışını veya radyo dalgalarını görerek bize alternatif gece gökleri bereketini sunarlar. Daha küçük ölçekte, uygun filtrelerle donatılmış kameralar mor ötesini 'görebilir' ve, bizim gözlerimizin yardım almadan tam olarak göremeyeceği, görünüşte böcek gözleri için 'tasarlanmış', yabancı şerit ve nokta çeşitleri içeren çiçeklerin fotoğraflarını çekebilir. Böcek gözlerinin, bizimle benzer bir tayfsal penceresi vardır. Fakat burkanın hafifçe üstüne kaymıştır: kırmızıyı göremezler ve mor ötesinin ilerisine bizden daha fazla geçmişlerdir ('mor ötesi bahçe'ye[1]).

Dar ışık penceresinin etkileyici bir şekilde genişletilmesi mecazı bize bilimin diğer alanlarında hizmet eder. Orta hızları ve orta büyüklükleri algılayabilecek organ ve sinir sistemleriyle dünyayı görüyor, bir sürü salonu olan büyüklükler müzesi yakınlarında yaşıyoruz. Birkaç kilometre ila (dağın tepesinin görüntüsü), milimetrenin 10 da biri (iğnenin ucu) arasındaki ebatlarda değişen cisimlerle birlikte, evimizdeyiz. Bu aralığın dışında hayal gücümüz bile sakattır ve aletlerin ve matematiğin yardımına ihtiyaç duyarız. (Çok şükür ki bu yöntemleri uygulayabiliyoruz) Hayal gücümüzün tatminkâr olduğu *büyüklülüklerin aralığı, mesafeler ve hızlar*, küçük ucunda kuantum

[1] 'Mor Ötesi Bahçe' (*The Ultraviolet Garden*), beş Kraliyet Enstitüsü Noel Konferansımdan birisinin adıydı. Bütün konferanslar Richard Dawkins Vakfı web sitesi olan www.richarddawkins.net adresine konulmuş olacaktır.

garipliğinin boyutları, büyük ucunda ise Einstein kozmolojisinin boyutları olan bir ölçeğin devasa ihtimal aralığının ortasında, küçük bir banttır.

Hayal gücümüz, atalarımızın alışık olduğu dar aralık dışındaki mesafelerle uğraşabilmek için hüzünlü bir şekilde eksik donanımlıdır. Elektronları, protonları ve nötronları temsil eden bir top kümesi etrafında yörüngede olan küçük bir top olarak canlandırmaya çalışırız. Hiç de böyle değildir. Elektronlar küçük toplar gibi değildir. Tanıdığımız hiçbir şey gibi değildirler. Gerçekliğin uzak ufuklarına uçmaya çalıştığımızda, "benzeme"nin bir anlama gelip gelmediği bile açık değildir. Hayal gücümüz hâlâ kuantum yakınlarına işleyecek kadar donanımlı değildir. Bu ölçekte hiçbir şey maddenin davranması gerektiği (düşünmek için evrimleştiğimiz tarzda) gibi davranmaz. Işık hızının fark edilir bir kesrindeki hızla hareket eden cisimlerle de baş edemeyiz. Sağduyu düşmemize izin verir çünkü sağduyu hiçbir şeyin çok hızlı hareket etmediği, hiçbir şeyin çok küçük veya çok büyük olmadığı bir dünyada evrimleşmişti.

J. B. S. Haldane'ın yazdığı ünlü makale *Olası Dünyalar*'ın *(Possible Worlds)* sonunda şöyle yazar, "Kişisel sanıma göre, evren bizim hayal ettiğimizden daha garip olmakla kalmayıp, hayal edebileceğimizden de gariptir... Şüphem odur ki, herhangi bir felsefede hayal edilmiş veya edilebilecek, cennette ve dünyada olduğu söylenen şeylerden daha fazlası bile aslında vardır." Aklıma gelmişken, Haldane tarafından hatırlatılan ünlü Hamlet sözünün hatalı okunmuş olması ilgimi çekti.

Normal vurgu '*senin*' dir:

> Cennette ve dünyada daha fazla şey vardır, Horatio,
> *Senin* felsefende hayal edilenden daha fazla.

Aslında, bu satırlar sıklıkla gürültülü bir şekilde, Horatio'nun sığ rasyonalistler ve kuşkucuların *(septiklerin)* savunucusu olduğu ima edilerek alıntılanır. Fakat bazı âlimler *senin* kelimesini neredeyse yok ederek vurguyu *felsefe* kelimesine verirler: '... *felsefede* hayal edilenden daha fazla *(... than are dreamt of in* ***my*** *philosophy.)* İkinci yorumun Haldane'nin *herhangi bir* felsefesini dikkate alması dışında, oluşan farkın günümüzdeki herhangi bir amaç için bir anlamı yoktur.

Bu kitabın adandığı kişi, konuyu komedi alanına taşıyarak, kendine bilimin yabancılığından bir hayat yaratmıştır. Aşağıdaki satırlar daha önce bahsettiğim, 1988 de Cambridge'de yaptığım aynı doğaçlama konuşmadan alınmıştır: "Büyük bir çekim kuyusunun dibinde yaşadığımız gerçeği, nükleer bir ateş topunun yüz elli milyar kilometre ötesinde dolaşan gazla kaplı bir gezegenin yüzeyinde yaşamamız,

ve bunun çok normal olduğunu düşünmek, kesinlikle bakış açımızın ne kadar eğri olması gerektiğinin bir işaretidir." Diğer bilimkurgu yazarları, bilimin tuhaflıklarını, gizemli bir his yaratmak için kullanırlar, Douglas Adams ise güldürmek için kullanır. (*Otostopçunun Galaksi Rehberi (Hitchhiker's Guide to the Galaxy)* isimli kitabı okuyanlar 'sonsuz olasılıksızlık arabası'nı örnek olarak akıllarına getirebilirler) Gülme tartışmaya açık olarak, modern fiziğin en garip paradokslarına verilebilecek en iyi cevaptır. Bazen alternatifinin ağlamak olduğunu düşünürüm.

Yirminci yüzyıl bilimsel ilerlemesinin pek bilinmeyen zirvesi olan kuantum mekaniği, gerçek dünya ile ilgili başarılı öngörüler yapar. Richard Feynman kendi kesinliğini, Kuzey Amerika'nın genişliği gibi büyük bir mesafenin öngördüğü uzunluğu, bir insan saçı kadar yanılgıyla ölçmesine benzetir. Bu öngörüsel başarı kuantum teorisinin, bildiğimiz herhangi bir şey kadar, hatta en gerçekçi sağduyu gerçeği kadar doğru olması gerektiği anlamına gelir. Yine de kuantum teorisinin, bu öngörüleri iletmesi için yapması gereken varsayımlar büyük Feynman'ı bile şunları söylemeye itmiştir: "Eğer kuantum teorisini anladığınızı düşünüyorsanız ... kuantum teorisini anlamamışsınızdır." (bu alıntının birçok versiyonu vardır fakat yukarıdaki bana en temiz gelenidir)

Kuantum teorisi o kadar gariptir ki fizikçiler iki değişik paradoksal yorumundan birine başvururlar. Başvurmak doğru kelimedir. David Deutsch, Gerçekliğin Kumaşı *(The Fabric of Reality)* isimli kitabında kuantum teorisinin "birçok dünya" yorumunu kucaklar. Sebebi, belki de bu yorumlama hakkında söyleyebileceğiniz en kötü şeyin mantıksız bir şekilde *savurgan* olması olduğudur. Kitap, sonsuz ve hızla artan tamamıyla (kuantum mekanik deneylerinin küçük penceresi hariç) saptanamaz paralel evrenlerin olduğunu farz eder. Bu evrenlerin bazılarında ben zaten öldüm. Küçük bir kısmında yeşil bir bıyığınız var. Ve böyle şeyler.

Alternatif olan 'Kopenhag yorumu'[1] eşit derecede inanılmazdır. Savurgan değil sadece yıkıcı paradoksluktadır. Erwin Schrödinger, bu yorumu kedisinin başından geçen bir olayla hicveder. Schrödinger'in kedisi, içinde kuantum mekanik olayla tetiklenen bir öldürme mekanizması bulunan kutuya kapatılır. Kapağı açmadan kedinin ölüp ölmediğini bilmiyoruzdur. Bununla birlikte sağduyumuz bize kedinin kutu içinde ya canlı ya da ölü olması gerektiğini söyler. Kopenhag yorumu sağduyumuzu yalanlar: kutuyu açmadan önce olan her şey bir ihtimaldir. Kutuyu açar açmaz dalga fonksiyonu çöker biz sadece bir sonuçla karşılaşırız: kedi ölü veya diridir. Kapağı açana kadar ise ne ölüydü ne diriydi.

[1] Copenhagen interpretation

'Birçok dünya' yorumunda ise aynı durumda, kedi bazı evrenlerde ölü bazılarında sağdır. Her iki yorumlama da insan sezilerini veya sağduyusunu tatmin etmez. Fakat daha maço olan fizikçiler buna aldırmaz. Önemli olan şey, matematik çalışmaların ve öngörülerin deneylerle onaylanmış olmasıdır. Çoğumuz onları kavramak için yeterli değiliz. Gerçekte neler olduğuyla ilgili bir çeşit canlandırmaya ihtiyacımız var gibi görünüyor. Bu arada, ben, Schrödinger'in, kedi senaryosuyla Kopenhag yorumunda gördüğü saçmalığı sergilemek istediğini anlıyorum.

Biyolog Lewis Wolpert, modern fiziğin tuhaflığının tıpkı buzdağının görünen yüzü gibi olduğunu düşünüyor. Teknolojinin aksine bilim, sağduyuya zorbalık eder.[156] İşte gözde bir örnek: bir bardak su içtiğiniz her seferinde, kuvvetli bir ihtimalle, Oliver Cromwell'in mesanesinden geçmiş en az bir molekülü bünyenize katmış olacaksınız. Bu sadece basit olasılık teorisidir. Bir bardaktaki moleküllerin sayısı, dünyadaki bardakların sayısından oldukça fazladır. Bu yüzden ne zaman dolu bir bardak su alsak, dünyada var olan suyun oldukça büyük bir oranına bakıyoruzdur. Tabii ki Cromwell veya mesane ile ilgili özel bir durum yoktur. Tam şu anda, Cycad[1] ağacının yanında duran, soldan üçüncü iguanodon'un[2] dışarı saldığı bir azot atomunu solumadınız mı? Böyle bir varsayımın doğru olma ihtimaliyle kalmayıp, bunun neden olduğunu anlayabilecek kadar ayrıcalıklı olduğunuz bu dünyada yaşamaktan mutlu değil misiniz? Ve bunu etraftaki insanların birine, sizin fikriniz veya inancınız olarak değil fakat onların gerçekte olduğu bir şey olarak anlattığınızda, ve onlar mantığınızı anladıklarında, kendilerini kabul etmek zorunda hissedecekler mi? Belki de bu, Carl Sagan'ın *Şeytan Avlayan Dünya: Karanlıktaki Bir Mum Olarak Bilim*[3] isimli kitabını yazmasını sağlayan güdüyü anlatırken kastettiği şeyle aynı görüş açısıydı: 'Bilimi anlatmamak bana ters gelir. Âşık olduğunuzda bunu dünyaya haykırmak istersiniz. Bu kitap benim bilimle ömür boyu yaşadığım aşk macerasını yansıtan kişisel bir beyandır.'

Karmaşık hayatın evrimi, aslında hayatın bir evrende fizik kuralarına uygun varlığı, muhteşem şaşırtıcıdır veya şaşırmanın sadece, bu şaşırtıcı sürecin bir ürünü olan beyinde olabilen bir duygu olması gerçeği sayesinde olabilir. Varlığımızın şaşırtıcı olmaması gerektiği gibi bir insancıl his vardır. Bunun aşırı derecede şaşırtıcı olduğunda ısrar eden insan dostlarımı temsil ettiğimi düşünmek hoşuma gider.

Şunu düşünün. Gezegenlerden birinde, muhtemelen bütün evrendeki gezegenlerin sadece birinde, normalde bir yığın kayadan daha karmaşık bir şey oluşturamayan moleküller, kendilerini kaya

[1] Cycad ağaçları çok eski çağda yaşamış bir ağaç türüdür. *-ed.n.*
[2] İki ayaklı otçul bir dinozor türü. *-ed.n.*
[3] *The Demon-Haunted World: Science as a Candle in the Dark*

büyüklüğünde hayret verici karmaşıklıkta, koşabilen, zıplayabilen, yüzebilen, uçabilen, görebilen, duyabilen ve diğer hareketli karmaşık yığınları yakalayıp yiyebilen bir şeyde bir araya getiriyorlar; Bazı durumlarda düşünebiliyor ve hissediyorlar, ayrıca diğer karmaşık madde yığınlarına âşık da oluyorlar. Olayın aslında nasıl olduğunu anlıyoruz, ama sadece 1859'dan beri. 1859'dan önce her şey gerçekten *çok çok* garip görünüyor olmalıydı. Darwin'e çok teşekkür ederiz ki her şey şu anda sadece *çok* garip. Işıldayan asaleti, insan ruhunu yükseltme gücü muhtemelen benzersiz (dünyanın evrenin merkezi olmadığını fark eden Kopernik hariç) olan Darwin, burkanın penceresini kavradı ve çekip açarak, kavrayışın içeri sel gibi girmesini sağladı. Büyük yirminci yüzyıl filozofu Ludwig Wittgenstein bir keresinde arkadaşına "Söyle bana" diye sordu, "niye herkes daima, bir kişi için Dünyanın döndüğünü sanmak yerine Güneşin Dünya etrafında döndüğünü sanmanın daha doğal olduğunu söyler?" Arkadaşı cevapladı, "Nedeni apaçık bir şekilde Güneşin Dünya etrafında dönüyor gibi *gözükmesidir.*" Wittgenstein yanıtladı, "Peki Dünya dönüyormuş gibi gözükseydi, nasıl gözüküyor olacaktı?" Bazen, Wittgenstein'ın bu diyalogunu, konferanslarda dinleyicileri güldürmek için anlatırım. Aksine sersemlemiş görünür, sessizliğe gömülürler.

Beyinlerimizin evrimleştiği sınırlı dünyada, küçük nesnelerin hareket etmesi, hareketin arkaplanı gibi gözüken büyük nesnelerin hareket etmesinden daha olasıdır. Dünya dönerken yakınımızda olduğu için bize büyük görünen cisimler (dağlar, ağaçlar ve binalar, arazi), güneş ve yıldız gibi gökyüzündeki cisimlere görece, birbirleriyle ve gözlemciyle tam bir eşzamanlılıkla hareket eder. Evrimleşmiş beyinlerimiz, ön plandaki dağlar ve ağaçlar yerine, onların üzerine bir hareket yanılsaması tasarlar.

Şimdi yukarıda sözü edilen noktayı sürdürmek istiyorum. Dünyayı görüş tarzımız (ve bazı şeyleri sezgisel olarak anlamamızın kolay bazılarının ise zor olması), beyinlerimizin kendisinin evrimleşmiş organlar olması yüzündendir: Hayatta kalmamızı etkileyen nesnelerin ne çok küçük ne de çok büyük olduğu bir dünyada (ben buna Orta Dünya diyeceğim) hayatta kalmamıza yardımcı olmak için evrimleşmiş yerleşik beyinler; nesnelerin ya hareketsiz durduğu ya da ışık hızına oranla yavaşça hareket ettiği bir dünya; ve çok olasılıksızın güvenle imkansız olarak ele alınabildiği bir yer. Zihinsel burka penceremiz dardır çünkü atalarımızın hayatta kalmasını sağlaması için daha geniş olması gerekmiyordu.

Bilim bize, bütün gelişmiş sezgilerimizin aksine, kristaller ve kayalar gibi görünüşte katı olan cisimlerin neredeyse tamamen boşluktan oluştuğunu öğretmiştir. Bilindik bir örnekte, atomun çekirdeği, büyük bir spor stadyumunun ortasındaki sinekle betimlenmiş-

tir. Komşu atomlar stadyumun dışındadır. En sert, katı ve sıkı kaya gerçekte hemen hemen tamamen boşluktan oluşur. Öyleyse neden kayalar katı, sert ve delinmesi zor gözükür?

Wittgenstein'ın bu soruyu nasıl cevaplamış olabileceğini hayal etmeye çalışmayacağım. Fakat evrimci bir biyolog olarak şöyle cevaplardım. Beynimiz, dünyada gezinmemize yardımcı olmak üzere vücudumuzun çalıştığı ölçekte evrimleşti. Asla atomik dünyada gezinmek için evrimleşmedik. Eğer böyle olsaydı, muhtemelen beynimiz kayaları büyük bir boşluk olarak algılardı. Kayalar elimize sert ve delinmez bir his verir çünkü elimiz bu kayaları delemez. Ellerimizin delememesinin sebebi, ebatlardan ve maddeyi oluşturan parçacıkların farklılıklarından ileri gelmez. Aslında, bu 'katı' maddelerdeki çok boşluklu parçacıklarla bağlantılı güç alanları ile ilgilidir. Beynimiz için, katılılık ve delinmezlik gibi kavramlar oluşturmak çok yararlıdır çünkü böyle kavramlar, içinde, birbirinin yerini dolduramayan maddelerin bulunduğu dünyada gezinebilmemiz için yararlıdır.

Bu noktada, John Ronson'un 'Keçilere Bakan Adamlar'ından mizahi bir bakış:

> Bu hikâye gerçektir. 1983 yazı. Tümgeneral Albert Stubblebine III, Virginia Arlinton'da bulunan ofisinde, masasının arkasında, sandalyesinde oturuyor ve sayısız ödülü asılı olan duvara bakıyordu. Ödüller, uzun ve seçkin bir kariyerin detaylarıydılar. Emrindeki on altı bin askerle, Amerikan ordusunda haberalma teşkilatının başındaydı ... Bakarken geçmiş ödüllerden çok, duvarın kendisini inceliyordu. Düşüncesi korkutmasına rağmen, yapması gereken bir şey olduğunu hissediyordu. Yapılması gereken seçim hakkında düşünüyordu. Ofisinde kalabilir veya bir sonraki ofise gidebilirdi. Ve kararını verdi. Bir sonraki ofise gidiyordu ... Ayağa kalktı, masasının arkasından ayrıldı ve yürümeye başladı. Düşünüyordu, zaten atom büyük oranda neden oluşmuştur? Boşluk! Adımlarını hızlandırdı. Ben büyük oranda neden oluşuyorum? Düşündü. Atomlar! Neredeyse koşuyordu. Duvar büyük oranda neden oluşur? Düşündü. Atomlar! Yapmam gereken tek şey boşlukları kaynaştırmak ... Ardından General Stubblebine'in burnu, ofisinin duvarına büyük bir gürültüyle vurdu. Kahretsin, diye düşündü. Duvarından geçmeye çalışırken sürekli başarısızlığa uğraması yüzünden şaşkına dönmüştü.

Emekli olduktan sonra, şu anda eşiyle birlikte yönettiği organizasyonun web sitesinde General Stubblebine uygun bir şekilde "üstün bir düşünür" olarak tasvir edilmiştir. Organizasyon Amerika Sağlık

Özgürlüğü adını taşımakta, size hangi doz ve yöntemleri kullanabileceğinizi dikte eden şirketler olmadan, katkı maddeleri (vitaminler, mineraller, amino asitler v.s.), şifalı otlar, homeopatik ilaçlar ve organik gıdalar (böcek ve yabani ot öldürücü ilaçlarla ve antibiyotiklerle kirletilmemiş) ile uğraşmaktadır. Değerli vücut sıvılarını burada saymıyorum bile.

Orta Dünya'da evrimleştiğimiz için "Bir tümgeneral, tümgeneraller ve diğer Orta Dünya cisimlerinin hareket ettiği normal bir hızla hareket ederse, ve yine duvar gibi katı bir Orta Dünya cismine çarparsa, ilerleyişi acılı bir şekilde durur" fikrini kavramanın kolay olduğunu sezeriz. Beynimiz, gerçekte engin boşluklardan oluşan duvarın arasından geçen bir nötrino gibi bir şey olmayı hayal edebilecek yapılarla donatılmamıştır. Bilincimiz, maddeler ışık hızına yakın bir hızda yol alırsa neler olacağıyla da uğraşmaz.

Hatta, Orta Dünya'da evrim geçiren ve eğitilen, yardımsız insan sezgilerimiz, Galileo bize "bir top güllesi ve kuş tüyü, hava sürtünmesi olmazsa, yüksek bir kuleden bırakıldığı zaman, yere aynı anda düşer" dediği zaman inanmakta zorlanır. Bunun sebebi ise Orta Dünya'da her zaman hava sürtünmesinin olmasıdır. Eğer bir vakumda evrimleşseydik, top güllesi ve kuş tüyünün yere aynı anda düşeceğini beklerdik. Orta Dünya'nın sakinleri olarak evrimleştik ve bu hayal gücümüzün sınırlarını çizdi. Burka'mızın dar penceresi, eğer çok yetenekli değilsek ve özel olarak eğitilmediysek, sadece Orta Dünya'yı görmemize izin verecektir.

Biz hayvanların, sadece Orta Dünya'da değil, atom ve elektronların oluşturduğu mikro dünyada da hayatta kalmamızı söyleyen bir hissimiz vardır. Düşünmemizi ve hayal etmemizi sağlayan sinir sinyalleri, Mikro Dünya'daki aktivitelere bağımlıdır. Fakat, vahşi atalarımız, Mikro Dünya'yı anlamamıza yarayacak herhangi bir hareket yapmak veya karar vermek zorunda kalmadılar. Eğer moleküllerin ısıl hareketleriyle sürekli sarsılan bir bakteri olsaydık, olay değişirdi. Ancak biz Orta Dünyalılar Brown Hareketi'ni[1] görebilmek için oldukça büyük hantal bir kütleyiz. Benzer şekilde, yaşamımız yerçekiminin egemenliği altındadır, fakat nazik yüzey geriliminden neredeyse tamamen habersiziz. Küçük bir böcek için bu öncelik tamamen terstir ve böcek yüzey gerilimini en hassas konu olarak görecektir.

Steve Grand, "Yaratılış: Hayat ve Nasıl Yapıldığı" *(Creation: Life and How to Make It)* isimli kitabında maddenin kendisiyle meşgul olmamıza neredeyse saldırır. Sadece katı maddelerden oluşmuş 'şeylerin' tümüyle 'gerçek' olduğunu düşünmek gibi bir eğilimimiz var. Bir vakumdaki elektromanyetik salınımın 'dalgaları' gerçekdışı

[1] Gaz ve sıvı ortamlarda duran mikroskobik parçacıkların, çevredeki moleküllerin etkisiyle yaptıkları rastgele hareket. *-ed.n.*

gibi görünür. Viktorya döneminde yaşayanlar, dalgaların bir materyal ortamda olması gerektiğini düşündüler. Böyle bir ortam olmadığından, bir tane icat ettiler ve adına ışığı taşıyan eter dediler. Bu gerçek(!) şeyi bulmamızın tek sebebi atalarımızın, maddenin yararlı bir yapı olduğu Orta Dünya'da evrimleşmesiydi.

Öte yandan, biz Orta Dünyalılar bile, içindeki madde sürekli değişmesine rağmen, bir girdabın, bir kayanın gerçekliği gibi bir şey olduğunu anlayabiliriz. Tanzanya'nın kurak düzlüklerinde, Masai'nin kutsal volkanı Ol Donyo Lengai'nin[1] gölgesinde, 1969 daki patlamayla oluşmuş bir kül kumulu vardır. Kumul rüzgârla oyularak, değişik şekiller almıştır. Fakat güzel olan şey, kumulun bütünüyle hareket etmesidir. Teknik olarak barchan olarak bilinen şeydir. Bütün kumul batıya doğru yılda 17 metre yürümektedir. Hilal şeklini korur ve boynuzları istikametinde gizlice ilerler. Rüzgâr yüzeydeki kumları sığ tepenin yukarısına süpürür. Sonrasında, kabartının tepesine ulaşan her kum tanesi, yuvarlanarak hilalin içindeki dik yamaçtan aşağı kayar.

Aslında, bir barchan bile bir dalgadan daha fazla bir 'şey'dir. Bir dalga, açık deniz boyunca yatay olarak ilerliyor görünür, fakat su molekülleri dikey hareket ederler. Benzer şekilde, ses dalgaları hoparlörden dinleyicilere doğru yol alır, fakat hava molekülleri yol almaz. Hava moleküllerinin yol aldığı duruma ses yerine rüzgâr denir. Steve Ground sizin ve benim de kalıcı 'şey'lerden çok dalgalara benzediğimize dikkat çeker. Okuyucularını düşünmeye davet eder...

> ... çocukluğunuzdaki bir olaydan. Net olarak hatırladığınız bir şey, görebildiğiniz bir şey, hissettiğiniz, hatta belki kokusunu duyduğunuz, sanki gerçekten ordaymışsınız gibi. Her şeyin ötesinde, siz aslında gerçekten ordaydınız değil mi? Başka türlü nasıl hatırlardınız? Fakat işte bomba: orada *değildiniz*. Şu anda vücudunuzda bulunan tek bir atom bile, bu olay olduğunda orada değildi ... Madde bir yerden bir yere akar ve anlık olarak sizi oluşturmak için bir araya gelir. Bu yüzden, ne olursanız olun, artık yapıldığınız madde değilsiniz. Eğer bu ensenizdeki kılları dimdik yapmıyorsa, yapana kadar tekrar tekrar okuyun, çünkü bu çok önemli.

'Gerçek', basit bir güvenle kullanabileceğimiz bir kelime değildir. Eğer bir nötrino, nötrino boyutunda atalarından evrimleşip bir beyin sahibi olsaydı, kayaların 'gerçekte' büyük oranda boşluktan olduğunu söyleyecekti. Bizim, kayaların içinden geçemeyen, orta büyüklükteki atalarımızdan evrimleşen beyinlerimiz var. Böylece bizim 'gerçeğimiz' kayaların katı olduğu 'gerçeği'. Bir hayvanın 'gerçeği',

[1] Ol Donyo Lengai, kuzey Tanzanya'da bulunan 2878m yüksekliğinde aktif bir volkandır. *-ed.n.*

beyninin hayatta kalmayı başarmak için neye ihtiyacı varsa onu sağlayan bir 'gerçek'. Ve birçok değişik tür böyle farklı dünyalarda yaşadığı için, rahatsız edici çeşitlilikte 'gerçekler' olacaktır.

Bizim gördüğümüz haliyle gerçek dünya yalın bir gerçek dünya değil fakat düzenlenmiş ve ayarlanmış duyu verileriyle oluşturulmuş bir model gerçek dünyadır. Gerçek dünya ile baş edebilmemiz için oluşturulmuş, gerçek dünyanın kullanışlı bir modeli. Modelin doğası, nasıl bir hayvan olduğumuza bağlıdır. Uçan bir hayvan, yürüyen, tırmanan ve yüzen bir hayvandan farklı bir dünya modeline ihtiyaç duyar. Her ne kadar dünyalarının kesişmesi gerekli olsa bile, yırtıcılar avlarından farklı bir modele ihtiyaç duyarlar. Bir maymunun beyni, dallar ve gövdelerin oluşturduğu üç boyutlu labirentle baş edebilecek kapasitede yazılıma sahip olmalıdır. Bir su kayıkçısı böceğinin beyni, böcek, Edwin Abbott'ın Düz Topraklar'ında[1] bir gölün yüzeyinde yaşadığı için, üç boyutlu yazılıma ihtiyaç duymayacaktır. Bir köstebeğin dünyanın modelini oluşturmak için kullandığı yazılımı, yer altı kullanımı için özelleşmiş olacaktır. Bir köstebek sıçanının dünyayı temsil eden yazılımı muhtemelen köstebeğinkine benzer olacaktır. Fakat köstebek sıçanı gibi bir kemirgen olmasına rağmen normal sıçan muhtemelen daha çok maymununkine benzeyen bir dünya oluşturucu yazılıma sahip olacaktır.

"Kör Saatçi" adlı kitabımda ve başka yerlerde yarasaların gözleriyle renkleri görebilecekleri tahmininde bulunmuştum. Yarasanın ihtiyaç duyduğu dünya modeli, böcekleri yakalamak için üç boyutlu dünyada dolaşmak için olmalıdır. Kesinlikle büyük oranda benzeyen görevleri gerçekleştirmek için bir kırlangıcın ihtiyaç duyduğu modele benzer olmalıdır. Yarasaların modellerindeki değişkenleri yenilemek için yankıları, kırlangıçların ise ışığı kullandığı gerçeği özgün taraflarını oluşturur. Yankının bazı kullanışlı açılarının, belki de yüzeyin akustik dokusunun, 'kırmızı' ve 'mavi' gibi içsel renk etiketleri olarak kullanıldığını iddia ediyorum. Tıpkı kırlangıçların ışığın uzun ve kısa dalga boylarını çarpıcı renk etiketleri olarak kullandığı gibi. Mesele şudur ki modelin doğasını yöneten şey, kullanılan duyuların çeşitlerinden ziyade modelin kullanılma amacıdır. Yarasalardan alınan ders budur. Akıl modelinin genel yapısı, duyu sinirlerinin devamlı ilettiği verilere karşın, hayvanın yaşam tarzının (kanatlarından, ayaklarından ve kuyruğundan daha az olmamak üzere) bir uyarlamasıdır.

J. B. S. Haldane, yukarıda alıntı yaptığım, 'olası dünyalar' makalesinde, dünyaları kokunun hâkimiyetinde olan hayvanlar hakkında bazı şeyler anlatmıştır. Köpeklerin kaprilik asit ve kaprolik asit gibi benzer iki uçucu yağ asidinin milyonda bir oranında sulandırılmış

[1] Düztopraklar: Birçok Boyutun Aşk Hikâyesi (*Flatland: A Romance of Many Dimensions*), Edwin Abbott (ilahiyatçı ve okul öğretmeni) tarafından yazılmış, günümüzde hâlâ matematik ve bilgisayar bilimleri öğrencileri arasında popüler olan bir 19.yy klasiğidir. Diğer boyutlar gibi kavramlar hakkında eğitim gören öğrenciler için yararlı bir kitap olarak değerlendirir. *-ed.n.*

çözeltilerini birbirinden ayırt edebildiğini fark etmiştir. Aralarındaki tek fark, kaprilik asidin ana molekül zinciri, kaproik asidin ana molekül zincirinden iki karbon atomu uzun olmasıydı. Haldane'nin tahminine göre, bir köpek, (bir insanın, çıkardıkları notalar vasıtasıyla piyano tellerini sınıflandırabildiği gibi) kokudaki moleküllerin ağırlığı sayesinde asitleri ayırt edebilirdi.

Tek farkı, ana zincirinde fazladan iki karbon atomuna daha sahip olmak olan benzer bir yağ asidi de kaprik asittir. Hayatında daha önce bir kaprik asitle karşılaşmamış bir köpek, (bizim daha önce duyduğumuz trompet seslerinin hepsinden bir nota yüksek bir trompet sesi duyduğumuzda rahatsız olduğumuzdan) daha fazla rahatsız olmayacaktır. Bir köpek veya gergedana, koku karışımlarının ahenkli notalar gibi geleceğini tahmin etmek bana tamamen mantıklı geliyor. Belki de akortsuzluklar vardır. Melodiler kesin bir zamanlamayla başlayan ve duran notalardan oluştuğu için muhtemelen melodi gibi değillerdir. Veya belki de köpekler ve gergedanlar renkli kokluyorlardır. Bu durumda konu yarasalarda olana benzer olacaktır.

Bir kez daha belirtelim, renk olarak adlandırdığımız algılar, dış dünyadaki önemli farklılıkları etiketlemek için beynimiz tarafından kullanılan araçlardır. Çarpıcı renklerin (filozofların qualia[1] olarak adlandırdıkları) ışıkların özel dalga boylarıyla içsel bir bağlantısı yoktur. Bu çarpıcı renkler, beynin, dış gerçekliğin modelini çıkartırken, hayvanı ilgilendiren önemli noktaları ayırt etmek için *kullandığı* içsel etiketlerdir. İnsanlarda veya kuşlarda bu, değişik dalga boyları anlamına gelir. Yarasalar için ise (tahminde bulunuyorum) bu, farklı yankı özellikleri ve dokular olmalı, belki yansıtıcı yüzeyler için kırmızı, kadife yüzeyler için mavi, pütürüklü yüzeyler için yeşil. Bir köpek veya gergedan içinse bu neden kokular olmasın? Bir yarasa veya gergedanın, bir su kayıkçısı veya köstebeğin, bakterinin veya kabuk böceğinin yabancı dünyalarını hayal etme gücü, burkalarımızın siyah kumaşını çeken ve bize, zevk vermek için, orada ne olduğunu daha geniş bir açıdan gösteren bilimin ayrıcalıklarından biridir.

Orta Dünya mecazı, başka tayf ölçeklerine de uyar. Sezgilerimizin ve hayal gücümüzün bize sağladığı benzer dar pencere ile bir olasılıksızlık ölçeği yapabiliriz. Olasılıksızlık tayfının bir aşırı uç noktasında imkânsız olarak tanımladığımız olaylar olmalıdır. Mucizeler oldukça imkânsız olaylardır. Meryem ananın bir heykeli bize el sallayabilirdi. Kristal yapıyı oluşturan atomların hepsi ileri geri titrerler. Çok fazla atom olduğundan ve hareket yönleri ortak olmadığından, Orta Dünya'da gördüğümüz haliyle heykelin eli kaya gibi sert ve hareketsizdir. Fakat eli oluşturan, salınan atomların hepsi, aynı anda aynı yöne hareket edebilirdi. Tekrar ve tekrar ... Bu durumda el oy-

[1] Felsefede, algılanan veya yaşanan şeylerin niteliği veya özelliği. *-ed.n.*

nardı ve biz heykeli bize el sallarken görebilirdik. Fakat karşı ihtimaller o kadar büyüktür ki, bu sayıyı evrenin başlangıcında yazmaya başlasaydınız hâlâ sıfırlarını eklemeye devam ediyor olurdunuz. Böyle olasılıksızlıkları hesaplama gücü (ellerimizi umutsuzluğa bırakmaktansa olanaksıza yakını hesaplama gücü), bilimin insan ruhunu özgürleştiren yararları için başka bir örnektir.

Orta Dünya'daki evrim, oldukça olanaksız olayları işleyebilmemiz için bizi yeterli donanımla donatmamıştır. Fakat astronomik boşluğun veya jeolojik zamanın enginliğinde, Orta Dünya'da imkânsız görünen olaylar, kaçınılmaz olabilir. Bilim, alışık olduğumuz olasılık tayfını gördüğümüz dar pencereyi zorlayarak hızla genişletir. Bir zamanlar sınırın dışında görünen veya ejderhaların yaşadığı olasılık bölgelerine, bilim, hesaplama ve kanıt ile girmemizi sağlayarak bizi özgürleştirir. Yaşamın kökeninin olasılıksızlığını ve imkânsıza yakın bir kimyasal olayın bile yeterli gezegen yılı verildiğinde gerçekleşmesi gerektiğini ele aldığımız, her biri kendi kuralları ve değişkenlerine sahip olan muhtemel evrenleri ve azınlıkta olan yaşam dostu yerlerin birisinde olmamızı gerektiren insancı ilkeyi incelediğimiz 4. bölümde penceremizi zaten genişlettik.

Haldane'nin 'tahmin edebileceğimizden de garip' sözünü nasıl yorumlamalıyız? Tahmin edilebilenden (prensipte) daha garip mi? Veya sadece, beynimize Orta Dünya'daki çıraklığında verilmiş kısıtlamalar olduğunda tahmin edebildiğimizden mi daha garip? Eğitim ve çalışmayla, siyah burkamızı yırtarak ve çok küçüğün, çok büyüğün ve çok hızlının sezgisel kavrayışını (matematiksel kavrayış gibi) kazanarak kendimizi Orta Dünya'dan azat edebilecek miyiz? Cevabı gerçekten bilmiyorum fakat insanoğlunun kavrayışın sınırlarını zorladığı bir zamanda, (sonunda sınırların olmadığını keşfetmiş olabileceğimiz zamandan bile daha iyi bir zamanda), yaşadığım için çok heyecanlıyım.

DİNDEN KURTULMAK İÇİN YARDIMA İHTİYACI OLANLARA, KISMİ BİR YARARLI ADRESLER LİSTESİ

Aşağıdaki listenin güncel bir halini www.richarddawkins.net adresinde tutmaya çalışacağım. Aşağıdaki listenin çoğunun İngilizce konuşan ülkelerden oluştuğu için özür dilerim.

Amerika

American Atheists
PO Box 5733, Parsippany, NJ 07054-6733
Voicemail: 1-908-276-7300 Fax: 1-908-276-7402
Email: info@atheists.org www.atheists.org

American Humanist Association
1777 T Street, NW, Washington, DC 20009-7125
Tel: (202) 238-9088 Ücretsiz: 1-800-837-3792
Fax: (202) 238-9003 www.americanhumanist.org

Atheist Alliance International
PO Box 26867, Los Angeles, CA 90026
Ücretsiz: 1-866-HERETIC E mail: info@atheistalliance.org www.atheistalliance.org

The Brights
PO Box 163418, Sacramento, CA 95816 USA
Email: the-brights@the-brights.net www.the-brights.net

Center For Inquiry Transnational
Council for Secular Humanism
Campus Freethought Alliance
Center for Inquiry – On Campus

African Americans for Humanism
3965 Rensch Road, Amherst, NY 14228
Tel: (716) 636-4869 Fax: (716) 636-1733
Email: info@secularhumanism.org www.centerforinquiry.net
www.secularhumanism.org www.campusfreethought.org
www.secularhumanism.org/index.php?section=aah&page=index

Freedom From Religion Foundation
PO Box 750, Madison, WI 53701
Tel: (608) 256-5800 Email: info@ffrf.org www.ffrf.org

Freethought Society of Greater Philadelphia
PO Box 242, Pocopson, PA 19366-0242
Tel: (610) 793-2737 Fax: (610) 793-2569
Email: fsgp@freethought.org www.fsgp.org/

Institute for Humanist Studies
48 Howard St, Albany, NY 12207
Tel: (518) 432-7820 Fax: (518) 432-7821 www.humaniststudies.org

International Humanist and Ethical Union – USA

Appignani Bioethics Center
PO Box 4104, Grand Central Station, New York, NY 10162
Tel: (212) 687-3324 Fax: (212) 661-4188

Internet Infidels
PO Box 142, Colorado Springs, CO 80901-0142
Fax: (877) 501-5113 www.infidels.org

James Randi Educational Foundation
201 S.E. 12th St (E. Davie Blvd), Fort Lauderdale, FL 33316-1815
Tel: (954) 467-1112 Fax: (954) 467-1660
Email: jref@randi.org www.randi.org

Secular Coalition for America
PO Box 53330, Washington, DC 20009-9997
Tel: (202) 299-1091 www.secular.org

Secular Student Alliance
PO Box 3246, Columbus, OH 43210
Ücretsiz Voicemail / Fax: 1-877-842-9474
Email: ssa@secularstudents.org www.secularstudents.org

The Skeptics Society
PO Box 338, Altadena, CA 91001
Tel: (626) 794-3119 Fax: (626) 794-1301
Email: editorial@skeptic.com www.skeptic.com

Society for Humanistic Judaism
28611 W. 12 Mile Rd, Farmington Hills, MI 48334
Tel: (248) 478-7610 Fax: (248) 478-3159
Email: info@shj.org www.shj.org

İngiltere

British Humanist Association
1 Gower Street, London WC1E 6HD
Tel: 020 7079 3580 Fax: 020 7079 3588
Email: info@humanism.org.uk www.humanism.org.uk

International Humanist and Ethical Union – UK
1 Gower Street, London WC1E 6HD
Tel: 020 7631 3170 Fax: 020 7631 3171 www.iheu.org/

National Secular Society
25 Red Lion Square, London WC1R 4RL
Tel: 020 7404 3126 Fax: 0870 762 8971 www.secularism.org.uk/

New Humanist
1 Gower Street, London WC1E 6HD
Tel: 020 7436 1151 Fax: 020 7079 3588
Email: info@newhumanist.org.uk www.newhumanist.org.uk

Rationalist Press Association
1 Gower Street, London WC1E 6HD
Tel: 020 7436 1151 Fax: 020 7079 3588
Email: info@rationalist.org.uk www.rationalist.org.uk/

South Place Ethical Society (UK)

Conway Hall, Red Lion Square, London WC1R 4RL
Tel: 020 7242 8037/4 Fax: 020 7242 8036
Email: library@ethicalsoc.org.uk www.ethicalsoc.org.uk

Kanada

Humanist Association of Canada
PO Box 8752, Station T, Ottawa, Ontario, K1G 3J1
Tel: 877-HUMANS-1 Fax: (613) 739-4801
Email: HAC@Humanists.ca http://hac.humanists.net/

Avustralya

Australian Skeptics
PO Box 268, Roseville, NSW 2069
Tel: 02 9417 2071 Email: skeptics@bdsn.com.au www.skeptics.com.au

Council of Australian Humanist Societies
GPO Box 1555, Melbourne, Victoria 3001.
Tel: 613 5974 4096 Email: AMcPhate@bigpond.net.au
http://home.vicnet.net.au/~humanist/resources/cahs.html

Yeni Zellanda

New Zealand Skeptics
NZCSICOP Inc.
PO Box 29-492, Christchurch
Email: skeptics@spis.co.nz http://skeptics.org.nz

Humanist Society of New Zealand
PO Box 3372, Wellington
Email: jeffhunt90@yahoo.co.nz www.humanist.org.nz/

Hindistan

Rationalist International
PO Box 9110, New Delhi 110091
Tel: + 91-11-556 990 12
Email: info@rationalistinternational.net www.rationalistinternational.net/

İslami

Apostates of Islam
www.apostatesofislam.com/index.htm
Dr Homa Darabi Foundation
(Islami kurallar altında olan kadın ve çocukların haklarını ilerletmek için)
PO Box 11049, Truckee, CA 96162, USA
Tel (530) 582 4197 Fax (530) 582 0156
Email: homa@homa.org www.homa.org/

FaithFreedom.org
www.faithfreedom.org/index.htm
Institute for the Secularization of Islamic Society
Email: info@SecularIslam.org www.secularislam.org/Default.htm

SÖZÜ GEÇEN VEYA TAVSİYE EDİLEN KİTAPLAR

Adams, D. (2003). *The Salmon of Doubt. London:* Pan.
Alexander, R. D. and Tinkle, D. W., eds (1981). *Natural Selection and Social Behavior.* New York: Chiron Press.
Anon. (1985). *Life – How Did It Get Here? By Evolution or by Creation?* New York: Watchtower Bible and Tract Society.
Ashton, J. F., ed. (1999). *In Six Days: Why 50 Scientists Choose to Believe in Creation.* Sydney: New Holland.
Atkins, P. W. (1992). *Creation Revisited.* Oxford: W. H. Freeman.
Atran, S. (2002). *In Gods We Trust.* Oxford: Oxford University Press.
Attenborough, D. (1960). *Quest in Paradise.* London: Lutterworth.
Aunger, R. (2002). *The Electric Meme: A New Theory of How We Think.* New York: Free Press.
Baggini, J. (2003). *Atheism: A Very Short Introduction.* Oxford: Oxford University Press.
Barber, N. (1988). *Lords of the Golden Horn.* London: Arrow.
Barker, D. (1992). *Losing Faith in Faith. Madison,* WI: Freedom From Religion Foundation.
Barker, E. (1984). *The Making of a Moonie: Brainwashing or Choice?* Oxford: Blackwell.
Barrow, J. D. and Tipler, F. J. (1988). *The Anthropic Cosmological Principle.* New York: Oxford University Press.
Baynes, N. H., ed. (1942). *The Speeches of Adolf Hitler, vol. 1.* Oxford: Oxford University Press.
Behe, M. J. (1996). *Darwin's Black Box.* New York: Simon & Schuster.
Beit-Hallahmi, B. and Argyle, M. (1997). *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience.* London: Routledge.
Berlinerblau, J. (2005). *The Secular Bible: Why Nonbelievers Must Take Religion Seriously.* Cambridge: Cambridge University Press.
Blackmore, S. (1999). *The Meme Machine.* Oxford: Oxford University Press.
Blaker, K., ed. (2003). *The Fundamentals of Extremism: The Christian Right in America.* Plymouth, MI: New Boston.
Bouquet, A. C. (1956). *Comparative Religion.* Harmondsworth: Penguin.
Boyd, R. and Richerson, P. J. (1985). *Culture and the Evolutionary Process.* Chicago: University of Chicago Press.
Boyer, P. (2001). *Religion Explained.* London: Heinemann.
Brodie, R. (1996). *Virus of the Mind: The New Science of the Meme.* Seattle: Integral Press.
Buckman, R. (2000). *Can We Be Good without God?* Toronto: Viking.
Bullock, A. (1991). *Hitler and Stalin.* London: HarperCollins.
Bullock, A. (2005). *Hitler: A Study in Tyranny.* London: Penguin.
Buss, D. M., ed. (2005). *The Handbook of Evolutionary Psychology.* Hoboken, NJ: Wiley.
Cairns-Smith, A. G. (1985). *Seven Clues to the Origin of Life.* Cambridge: Cambridge University Press.
Comins, N. F. (1993). *What if the Moon Didn't Exist?* New York: HarperCollins.
Coulter, A. (2006). *Godless: The Church of Liberation.* New York: Crown Forum.
Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species by Means of Natural Selection.* London: John Murray.
Dawkins, M. Stamp (1980). *Animal Suffering.* London: Chapman & Hall.
Dawkins, R. (1976). *The Selfish Gene.* Oxford: Oxford University Press.
Dawkins, R. (1982). *The Extended Phenotype.* Oxford: W. H. Freeman.
Dawkins, R. (1986). *The Blind Watchmaker.* Harlow: Longman.
Dawkins, R. (1995). *River Out of Eden.* London: Weidenfeld & Nicolson.
Dawkins, R. (1996). *Climbing Mount Improbable.* New York: Norton.
Dawkins, R. (1998). *Unweaving the Rainbow.* London: Penguin.
Dawkins, R. (2003). *A Devil's Chaplain: Selected Essays.* London: Weidenfeld & Nicolson.
Dennett, D. (1995). *Darwin's Dangerous Idea.* New York: Simon & Schuster.
Dennett, D. C. (1987). *The Intentional Stance.* Cambridge, MA: MIT Press.
Dennett, D. C. (2003). *Freedom Evolves.* London: Viking.

Dennett, D. C. (2006). *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon*. London: Viking.
Deutsch, D. (1997). *The Fabric of Reality*. London: Allen Lane.
Distin, K. (2005). *The Selfish Meme: A Critical Reassessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
Dostoevsky, F. (1994). *The Karamazov Brothers*. Oxford: Oxford University Press.
Ehrman, B. D. (2003a). *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*. Oxford: Oxford University Press.
Ehrman, B. D. (2003b). *Lost Scriptures: Books that Did Not Make It into the New Testament*. Oxford: Oxford University Press.
Ehrman, B. D. (2006). *Whose Word Is It?* London: Continuum.
Fisher, H. (2004). *Why We Love: The Nature and Chemistry of Romantic Love*. New York: Holt.
Forrest, B. and Gross, P. R. (2004). *Creationism's Trojan Horse: The Wedge of Intelligent Design*. Oxford: Oxford University Press.
Frazer, J. G. (1994). *The Golden Bough*. London: Chancellor Press.
Freeman, C. (2002). *The Closing of the Western Mind*. London: Heinemann.
Galouye, D. F. (1964). *Counterfeit World*. London: Gollancz.
Glover, J. (2006). *Choosing Children*. Oxford: Oxford University Press.
Goodenough, U. (1998). *The Sacred Depths of Nature*. New York: Oxford University Press.
Goodwin, J. (1994). *Price of Honour: Muslim Women Lift the Veil of Silence on the Islamic World*. London: Little, Brown.
Gould, S. J. (1999). *Rocks of Ages: Science and Religion in the Fullness of Life*. New York: Ballantine.
Grafen, A. and Ridley, M., eds (2006). *Richard Dawkins: How a Scientist Changed the Way We Think*. Oxford: Oxford University Press.
Grand, S. (2000). *Creation: Life and How to Make It*. London: Weidenfeld & Nicolson.
Grayling, A. C. (2003). *What Is Good? The Search for the Best Way to Live*. London: Weidenfeld & Nicolson.
Gregory, R. L. (1997). *Eye and Brain*. Princeton: Princeton University Press.
Halbertal, M. and Margalit, A. (1992). *Idolatry*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
Harris, S. (2004). *The End of Faith: Religion, Terror and the Future of Reason*. New York: Norton.
Harris, S. (2006). *Letter to a Christian Nation*. New York: Knopf.
Haught, J. A. (1996). *2000 Years of Disbelief: Famous People with the Courage to Doubt*. Buffalo, NY: Prometheus.
Hauser, M. (2006). *Moral Minds: How Nature Designed our Universal Sense of Right and Wrong*. New York: Ecco.
Hawking, S. (1988). *A Brief History of Time*. London: Bantam.
Henderson, B. (2006). *The Gospel of the Flying Spaghetti Monster*. New York: Villard.
Hinde, R. A. (1999). *Why Gods Persist: A Scientific Approach to Religion*. London: Routledge.
Hinde, R. A. (2002). *Why Good Is Good: The Sources of Morality*. London: Routledge.
Hitchens, C. (1995). *The Missionary Position: Mother Teresa in Theory and Practice*. London: Verso.
Hitchens, C. (2005). *Thomas Jefferson: Author of America*. New York: HarperCollins.
Hodges, A. (1983). *Alan Turing: The Enigma*. New York: Simon & Schuster.
Holloway, R. (1999). *Godless Morality: Keeping Religion out of Ethics*. Edinburgh: Canongate.
Holloway, R. (2001). *Doubts and Loves: What is Left of Christianity*. Edinburgh: Canongate.
Humphrey, N. (2002). *The Mind Made Flesh: Frontiers of Psychology and Evolution*. Oxford: Oxford University Press.
Huxley, A. (2003). *The Perennial Philosophy*. New York: Harper.
Huxley, A. (2004). *Point Counter Point*. London: Vintage.
Huxley, T. H. (1871). *Lay Sermons, Addresses and Reviews*. New York: Appleton.
Huxley, T. H. (1931). *Lectures and Essays*. London: Watts.
Jacoby, S. (2004). *Freethinkers: A History of American Secularism*. New York: Holt.
Jammer, M. (2002). *Einstein and Religion*. Princeton: Princeton University Press.

Jaynes, J. (1976). *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind.* Boston: Houghton Mifflin.
Juergensmeyer, M. (2000). *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence.* Berkeley: University of California Press.
Kennedy, L. (1999). *All in the Mind: A Farewell to God.* London:Hodder & Stoughton.
Kertzer, D. I. (1998). *The Kidnapping of Edgardo Mortara.* New York:Vintage.
Kilduff, M. and Javers, R. (1978). *The Suicide Cult.* New York: Bantam.
Kurtz, P., ed. (2003). *Science and Religion: Are They Compatible?* Amherst, NY: Prometheus.
Kurtz, P. (2004). *Affirmations: Joyful and Creative Exuberance.* Amherst, NY: Prometheus.
Kurtz, P. and Madigan, T. J., eds (1994). *Challenges to the Enlightenment: In Defense of Reason and Science.* Amherst, NY: Prometheus.
Lane, B. (1996). *Killer Cults.* London: Headline.
Lane Fox, R. (1992). *The Unauthorized Version.* London: Penguin.
Levitt, N. (1999) *Prometheus Bedeviled.* New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
Loftus, E. and Ketcham, K. (1994). *The Myth of Repressed Memory: False Memories and Allegations of Sexual Abuse.* New York: St Martin's.
McGrath, A. (2004). *Dawkins' God: Genes, Memes and the Meaning of Life.* Oxford: Blackwell.
Mackie, J. L. (1985). *The Miracle of Theism.* Oxford: Clarendon Press.
Medawar, P. B. (1982). *Pluto's Republic.* Oxford: Oxford University Press.
Medawar, P. B. and Medawar, J. S. (1977). *The Life Science: Current Ideas of Biology.* London: Wildwood House.
Miller, Kenneth (1999). *Finding Darwin's God.* New York: HarperCollins.
Mills, D. (2006). *Atheist Universe: The Thinking Person's Answer to Christian Fundamentalism.* Berkeley: Ulysses Books.
Mitford, N. and Waugh, E. (2001). *The Letters of Nancy Mitford and Evelyn Waugh.* New York: Houghton Mifflin.
Mooney, C. (2005). *The Republican War on Science.* Cambridge, MA: Basic Books.
Perica, V. (2002). *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States.* New York: Oxford University Press.
Phillips, K. (2006). *American Theocracy.* New York: Viking.
Pinker, S. (1997). *How the Mind Works.* London: Allen Lane.
Pinker, S. (2002). *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature.* London: Allen Lane.
Plimer, I. (1994). *Telling Lies for God: Reason vs Creationism.* Milsons Point, NSW: Random House.
Polkinghorne, J. (1994). *Science and Christian Belief: Theological Reflections of a Bottom-Up Thinker.* London: SPCK.
Rees, M. (1999). *Just Six Numbers.* London: Weidenfeld & Nicolson.
Rees, M. (2001). *Our Cosmic Habitat.* London: Weidenfeld & Nicolson.
Reeves, T. C. (1996). *The Empty Church: The Suicide of Liberal Christianity.* New York: Simon & Schuster.
Richerson, P. J. and Boyd, R. (2005). *Not by Genes Alone: How Culture Transformed Human Evolution.* Chicago: University of Chicago Press.
Ridley, Mark (2000). *Mendel's Demon: Gene Justice and the Complexity of Life.* London: Weidenfeld & Nicolson.
Ridley, Matt (1997). *The Origins of Virtue.* London: Penguin.
Ronson, J. (2005). *The Men Who Stare at Goats.* New York: Simon & Schuster.
Ruse, M. (1982). *Darwinism Defended: A Guide to the Evolution Controversies.* Reading, MA: Addison-Wesley.
Russell, B. (1957). *Why I Am Not a Christian.* London: Routledge.
Russell, B. (1993). *The Quotable Bertrand Russell.* Amherst, NY: Prometheus.
Russell, B. (1997a). *The Collected Papers of Bertrand Russell,* vol. 2: *Last Philosophical Testament, 1943–1968.* London: Routledge.
Russell, B. (1997b). *Collected Papers,* vol. 11, ed. J. C. Slater and P. Köllner. London: Routledge.
Russell, B. (1997c). *Religion and Science.* Oxford: Oxford University Press.
Ruthven, M. (1989). *The Divine Supermarket: Travels in Search of the Soul of America.* London: Chatto & Windus.

Sagan, C. (1995). *Pale Blue Dot*. London: Headline.
Sagan, C. (1996). *The Demon-Haunted World: Science as a Candle in the Dark*. London: Headline.
Scott, E. C. (2004). *Evolution vs. Creationism: An Introduction*. Westport, CT: Greenwood.
Shennan, S. (2002). *Genes, Memes and Human History*. London: Thames & Hudson.
Shermer, M. (1997). *Why People Believe Weird Things: Pseudoscience, Superstition and Other Confusions of Our Time*. New York: W. H. Freeman.
Shermer, M. (1999). *How We Believe: The Search for God in an Age of Science*. New York: W. H. Freeman.
Shermer, M. (2004). *The Science of Good and Evil: Why People Cheat, Gossip, Care, Share, and Follow the Golden Rule*. New York: Holt.
Shermer, M. (2005). *Science Friction: Where the Known Meets the Unknown*. New York: Holt.
Shermer, M. (2006). *The Soul of Science*. Los Angeles: Skeptics Society.
Silver, L. M. (2006). *Challenging Nature: The Clash of Science and Spirituality at the New Frontiers of Life*. New York: HarperCollins.
Singer, P. (1990). *Animal Liberation*. London: Jonathan Cape.
Singer, P. (1994). *Ethics*. Oxford: Oxford University Press.
Smith, K. (1995). *Ken's Guide to the Bible*. New York: Blast Books.
Smolin, L. (1997). *The Life of the Cosmos*. London: Weidenfeld & Nicolson.
Smythies, J. (2006). *Bitter Fruit*. Charleston, SC: Booksurge.
Spong, J. S. (2005). *The Sins of Scripture*. San Francisco: Harper.
Stannard, R. (1993). *Doing Away with God? Creation and the Big Bang*. London: Pickering.
Steer, R. (2003). *Letter to an Influential Atheist*. Carlisle: Authentic Lifestyle Press.
Stenger, V. J. (2003). *Has Science Found God? The Latest Results in the Search for Purpose in the Universe*. New York: Prometheus.
Susskind, L. (2006). *The Cosmic Landscape: String Theory and the Illusion of Intelligent Design*. New York: Little, Brown.
Swinburne, R. (1996). *Is There a God?* Oxford: Oxford University Press.
Swinburne, R. (2004). *The Existence of God*. Oxford: Oxford University Press.
Taverne, R. (2005). *The March of Unreason: Science, Democracy and the New Fundamentalism*. Oxford: Oxford University Press.
Tiger, L. (1979). *Optimism: The Biology of Hope*. New York: Simon & Schuster.
Toland, J. (1991). *Adolf Hitler: The Definitive Biography*. New York: Anchor.
Trivers, R. L. (1985). *Social Evolution*. Menlo Park, CA: Benjamin/Cummings.
Unwin, S. (2003). *The Probability of God: A Simple Calculation that Proves the Ultimate Truth*. New York: Crown Forum.
Vermes, G. (2000). *The Changing Faces of Jesus*. London: Allen Lane.
Ward, K. (1996). *God, Chance and Necessity*. Oxford: Oneworld.
Warraq, I. (1995). *Why I Am Not a Muslim*. New York: Prometheus.
Weinberg, S. (1993). *Dreams of a Final Theory*. London: Vintage.
Wells, G. A. (1986). *Did Jesus Exist?* London: Pemberton.
Wheen, F. (2004). *How Mumbo-Jumbo Conquered the World: A Short History of Modern Delusions*. London: Fourth Estate.
Williams, W., ed. (1998). *The Values of Science: Oxford Amnesty Lectures 1997*. Boulder, CO: Westview.
Wilson, A. N. (1993). *Jesus*. London: Flamingo.
Wilson, A. N. (1999). *God's Funeral*. London: John Murray.
Wilson, D. S. (2002). *Darwin's Cathedral: Evolution, Religion and the Nature of Society*. Chicago: University of Chicago Press.
Wilson, E. O. (1984). *Biophilia*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
Winston, R. (2005). *The Story of God*. London: Transworld/BBC.
Wolpert, L. (1992). *The Unnatural Nature of Science*. London: Faber & Faber.
Wolpert, L. (2006). *Six Impossible Things Before Breakfast: The Evolutionary Origins of Belief*. London: Faber & Faber.
Young, M. and Edis, T., eds (2006). *Why Intelligent Design Fails: A Scientific Critique of the New Creationism*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Notlar

Önsöz

1 Wendy Kaminer, 'The last taboo: why America needs atheism', New Republic, 14 Ekim 96; http://www.positiveatheism.org/writ/kaminer.htm.
2 Dr Zoë Hawkins, Dr Beata Adams ve Dr Paul St John Smith, kişisel iletişim.

Bölüm 1: İçten İnanan Bir İnançsız

Haklı İtibar

3 The television documentary of which the interview was a part was accompanied by a book (Winston 2005).
4 Dennett (2006).

Haksız İtibar

5 The full speech is transcribed in Adams (2003) as 'Is there an artificial God?'
6 Perica (2002). Ayrıca http://www.historycooperative.org/journals/ahr/108.5/br_151.html.
7 'Dolly and the cloth heads', in Dawkins (2003).
8 http://scotus.ap.org/scotus/04-1084p.zo.pdf.
9 R. Dawkins, 'The irrationality of faith', New Statesman (London), 31 Mart 1989.
10 Columbus Dispatch, 19 Ağustos 2005.
11 Los Angeles Times, 10 Nisan 2006.
12 http://gatewaypundit.blogspot.com/2006/02/islamic-society-ofdenmark-used-fake.html.
13 http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4686536.stm; http://www.neandernews.com/?cat=6.
14 Independent, 5 Şubat 2006.
15 Andrew Mueller, 'Sir Iqbal ile bir tartışma', Independent on Sunday, 2 Nisan 2006, Pazar Yorumu bölümü, 12–16.

Bölüm 2: Tanrı Varsayımı

16 Mitford ve Waugh (2001).

Polytheism

17 http://www.newadvent.org/cathen/06608b.htm.
18 http://www.catholic-forum.com/saints/indexsnt.htm?NF=1.

Laiklik, Amerika'nın Kurucuları ve Amerika'nın Dini

19 Kongre Kayıtları, 16 Eylül 1981.
20 http://www.stephenjaygould.org/ctrl/buckner_tripoli.html.
21 Giles Fraser, 'Yeniden dirilen din ülke papazını yoketti (Resurgent religion has done away with the country vicar)', Guardian, 13 Nisan 2006.
22 Robert I. Sherman, Free Inquiry 8: 4, Sonbahar 1988, 16.
23 N. Angier, 'Yalnız bir ateistin itiraları', New York Times Dergisi, 14 Ocak 2001: http://www.geocities.com/mindstuff/Angier.html.
24 http://www.fsgp.org/adsn.html.
25 Öldürülmesinin tek sebebi ateist olması olan bir adamın öldürüldüğü oldukça garip bir olayın tekrar ele alındığı Büyük Philadelphia Özgürdüşünce Toplumu (Freethought Society of Greater Philadelphia) gazetesi Mart/Nisan 2006. http://www.fsgp.org/newsletters/newsletter_2006_0304.pdf adresinde 'The murder of Larry Hooper' kısmına bakın.
26 http://www.hinduonnet.com/thehindu/mag/2001/11/18/stories/2001111800070400.htm.

Bilinemezciliğin (Agnostisizmin) Yetersizliği

27 Quentin de la Bédoyère, Catholic Herald, 3 Şubat 2006.
28 Carl Sagan, 'The burden of skepticism', Skeptical Inquirer 12, Sonbahar 1987.
29 I discussed this case in Dawkins (1998).
30 T. H. Huxley, 'Agnosticism' (1889), repr. in Huxley (1931). The complete text of 'Agnosticism' şu adreste de bulunmaktadır http://www.infidels.org/library/historical/thomas_huxley/huxley_wace/part_02.html.
31 Russell, 'Is there a God?' (1952), repr. in Russell (1997b).

32 Andrew Mueller, 'Sir Iqbal ile bir tartışma', Independent on Sunday, 2 Nisan 2006, Pazar Yorumu bölümü, 12–16.
33 New York Times, 29 Ağustos 2005. Henderson'a da bakabilirsiniz. (2006).
34 Henderson (2006).
35 http://www.lulu.com/content/267888.

Büyük Dua Deneyi
36 H. Benson et al., 'Study of the therapeutic effects of intercessory prayer (STEP) in cardiac bypass patients', American Heart Journal 151: 4, 2006, 934–42.
37 Richard Swinburne, in Science and Theology News, 7 Nisan 2006, http://www.stnews.org/Commentary-2772.htm.
38 New York Times, 11 Nisan 2006.

Neville Chamberlain Evrimciler Okulu
39 Dava tutanaklarında ve kitaplarda (Örneğin Ruse (1982)). Playboy'daki makalesi Nisan 2006 da yayımlandı.
40 Jerry Coyne'un cevabı Playboy'un Ağustos 2006 tarihli nüshasında çıkmıştır.
41 Madeleine Bunting, Guardian, 27 Mart 2006.
42 Dan Dennett'in cevabı Guardian'ın 4 Nisan 2006 tarihli sayısında çıkmıştır.
43 http://scienceblogs.com/pharyngula/2006/03/the_dawkinsdennett_boogeyman.php; http://scienceblogs.com/pharyngula/2006/02/our_double_standard.php; http://scienceblogs.com/pharyngula/2006/02/the_rusedennett_feud.php.

Küçük Yeşil Adamlar
44 http://vo.obspm.fr/exoplanetes/encyclo/encycl.html.
45 Dennett (1995).

Bölüm 3: Tanrının Varlığı Yönünde Kanıtlar

Ontolojik Kanıtlar ve Diğer Olası (Önsel) Kanıtlar
46 http://www.iep.utm.edu/o/ont-arg.htm. Gasking'in 'kanıt' ı http://www.uq.edu.au/~pdwgrey/pubs/gasking.html. adresinde

Kişisel Deneyimden Kanıt
47 The whole subject of illusions is discussed by Richard Gregory in a series of books including Gregory (1997).
48 My own attempt at spelling out the explanation is on pp. 268–9 of Dawkins (1998).
49 http://www.sofc.org/Spirituality/s-of-fatima.htm.

Kutsal Kitaptan Kanıt
50 Tom Flynn, 'Matthew vs. Luke', Free Inquiry 25: 1, 2004, 34–45; Robert Gillooly, 'Shedding light on the light of the world', Free Inquiry 25: 1, 2004, 27–30.
51 Erhman (2006). See also Ehrman (2003a, b).

Sevilen Dindar Bilim İnsanlarından Kanıt
52 Beit-Hallahmi and Argyle (1997).
53 E. J. Larson and L. Witham, 'Öndegelen bilimadamları hâlâ Tanrı'yı reddediyor. (Leading scientists still reject God)', Nature 394, 1998, 313.
54 http://www.leaderu.com/ftissues/ft9610/reeves.html gives a particularly interesting analysis of historical trends in American religious opinion by Thomas C. Reeves, Professor of History at the University of Wisconsin, based on Reeves (1996).
55 http://www.answersingenesis.org/docs/3506.asp.
56 R. Elisabeth Cornwell and Michael Stirrat, manuscript in preparation, 2006.
57 P. Bell, 'Would you believe it?', Mensa Dergisi, Şubat 2002, 12–13.

Bölüm 4: Tanrı Neden Neredeyse Kesin Olarak Yoktur

Nihai Boeing 747
58 An exhaustive review of the provenance, usages and quotations of this analogy is given,

from a creationist point of view, by Gert Korthof, at http://home.wxs.nl/~gkorthof/kortho46a.htm.

Bir Bilinçlendirici Olarak Doğal Seçilim
59 Adams (2002), p. 99. My 'Lament for Douglas', written the day after his death, is reprinted as the Epilogue to The Salmon of Doubt, and also in A Devil's Chaplain, which also has my eulogy at his memorial meeting in the Church of St Martin-in-the-Fields.
60 Interview in Der Spiegel, 26 Aralık 2005.
61 Susskind (2006: 17).

Boşluk İbadeti
62 Behe (1996).
63 http://www.millerandlevine.com/km/evol/design2/article.html.
64 This account of the Dover trial, including the quotations, is from A. Bottaro, M. A. Inlay and N. J. Matzke, 'Immunology in the spotlight at the Dover "Intelligent Design" trial', Nature Immunology 7, 2006, 433–5.
65 J. Coyne, 'God in the details: the biochemical challenge to evolution', Nature 383, 1996, 227–8. The article by Coyne and me, 'One side can be wrong', was published in the Guardian, 1 Eylül. 2005: http://www.guardian.co.uk/life/feature/story/0,13026,1559743,00.html. The quotation from the 'eloquent blogger' is at http://www.religionisbullshit.net/blog/2005_09_01_archive.php.
66 Dawkins (1995).

İnsancı İlke: Gezegen Versiyonu
67 Carter admitted later that a better name for the overall principle would be 'cognizability principle' rather than the already entrenched term 'anthropic principle': B. Carter, 'The anthropic principle and its implications for biological evolution', Philosophical Transactions of the Royal Society of London A, 310, 1983, 347–63. For a book-length discussion of the anthropic principle, see Barrow and Tipler (1988).
68 Comins (1993).
69 I spelled this argument out more fully in The Blind Watchmaker (Dawkins 1986).

İnsancı İlke: Kozmolojik Versiyon
70 Murray Gell-Mann, quoted by John Brockman on the 'Edge' website, http://www.edge.org/3rd_culture/bios/smolin.html.
71 Ward (1996: 99); Polkinghorne (1994: 55).

Cambridge'de Bir Söyleşi
72 J. Horgan, 'The Templeton Foundation: a skeptic's take', Chronicle of Higher Education, 7 April 2006. See also http://www.edge.org/3rd_culture/horgan06/horgan06_index.html.
73 P. B. Medawar, review of The Phenomenon of Man, repr. in Medawar (1982: 242).
74 Dennett (1995: 155).

Bölüm 5: Dinin Kökeni

Darwincilik Emreder
75 Quoted in Dawkins (1982: 30).
76 K. Sterelny, 'The perverse primate', in Grafen and Ridley (2006:213–23).

Grup Seçilimi
77 N. A. Chagnon, 'Terminological kinship, genealogical relatedness and village fissioning among the Yanomamö Indians', in Alexander and Tinkle (1981: ch. 28).
78 C. Darwin, The Descent of Man (New York: Appleton, 1871), vol. 1, 156.

Başka Bişeyin Yan Ürünü Olarak Din

79 Quoted in Blaker (2003: 7).

Dine Dönük Psikolojik İstek

80 See e.g. Buss (2005).
81 Deborah Keleman, 'Are children "intuitive theists"?', Psychological Science 15: 5, 2004, 295–301.
82 Dennett (1987).
83 Guardian, 31 Ocak 2006.
84 Smythies (2006).
85 http://jmm.aaa.net.au/articles/14223.htm.

Bölüm 6: Ahlakın Kökeni: Neden İyiyiz?

86 The movie itself, which is very good, can be obtained at http://www.thegodmovie.com/index.php.

Ahlakın Kökeni Hakkında Bir Durum Araştırması

87 M. Hauser and P. Singer, 'Morality without religion', Free Inquiry 26: 1, 2006, 18–19.

Eğer Tanrı Yoksa Neden İyiyiz?

88 Dostoevsky (1994: bk 2, ch. 6, p. 87).
89 Hinde (2002). See also Singer (1994), Grayling (2003), Glover (2006).

Bölüm 7: 'İyi' Kitap ve Değişen Ahlak Anlayışı

90 Lane Fox (1992); Berlinerblau (2005).
91 Holloway (1999, 2005). Richard Holloway's 'recovering Christian' line is in a book review in the Guardian, 15 Şubat 2003: http://books.guardian.co.uk/reviews/scienceandnature/0,6121,894941,00.html. The Scottish journalist Muriel Gray wrote a beautiful account of my Edinburgh dialogue with Bishop Holloway in the (Glasgow) Herald: http://www.sundayherald.com/44517.

Eski Ahit

92 For a frightening collection of sermons by American clergymen, blaming hurricane Katrina on human 'sin', see http://universist.org/neworleans.htm.
93 Pat Robertson, reported by the BBC at http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4427144.stm.

Yeni Ahit Daha İyi midir?

94 R. Dawkins, 'Atheists for Jesus', Free Inquiry 25: 1, 2005, 9–10.
96 For a thoughtful analysis of techniques used by cults, see Barker (1984). More journalistic accounts of modern cults are given by Lane (1996) and Kilduff and Javers (1978).
97 Paul Vallely and Andrew Buncombe, 'History of Christianity: Gospel according to Judas', Independent, 7 April 2006.
98 Vermes (2000).

Komşunu Sev

99 Hartung's paper was originally published in Skeptic 3: 4, 1995, but is now most readily available at http://www.lrainc.com/swtaboo/taboos/ltn01.html.
100 Smith (1995).
101 Guardian, 12 Mart 2002: http://books.guardian.co.uk/departments/politicsphilosophyandsociety/story/0,,664342,00.html.
102 N. D. Glenn, 'Interreligious marriage in the United States: patterns and recent trends', Journal of Marriage and the Family 44: 3, 1982, 555–66.

Zamanla Değişen Ahlak Anlayışı

103 http://www.ebonmusings.org/atheism/new10c.html.

104 Huxley (1871).
105 http://www.classic-literature.co.uk/american-authors/19th-century/abraham-lincoln/the-writings-of-abrahamlincoln-04/.

Peki Ya Hitler ve Stalin? Onlar Ateist Değiller miydi?

106 Bullock (1991).
107 Bullock (2005).
108 http://www.ffrf.org/fttoday/1997/march97/holocaust.html. This article by Richard E. Smith, originally published in Freethought Today, March 1997, has a large number of relevant quotations from Hitler and other Nazis, giving their sources. Unless otherwise stated, my quotations are from Smith's article.
109 http://homepages.paradise.net.nz/mischedj/ca_hitler.html.
110 Bullock (2005: 96).
111 Adolf Hitler, speech of 12 April 1922. In Baynes (1942: 19–20).
112 Bullock (2005: 43).
113 This quotation, and the following one, are from Anne Nicol Gaylor's article on Hitler's religion, http://www.ffrf.org/fttoday/back/hitler.html.
114 http://www.contra-mundum.org/schirrmacher/NS_Religion.pdf.

Bölüm 8: Dinin Sakıncası Nedir? Neden Saldırgan Olmak Gerekir?

Aşırı Tutuculuk ve Bilimin Altüst Edilmesi

115 From 'What is true?', ch. 1.2 of Dawkins (2003).
116 Both my quotations from Wise come from his contribution to the 1999 book In Six Days, an anthology of essays by young-Earth creationists (Ashton 1999).

Saltçılığın Karanlık Yüzü

117 Warraq (1995: 175).
118 John William Gott's imprisonment for calling Jesus a clown is mentioned in The Indypedia, published by the Independent, 29 Nisan 2006. The attempted prosecution of the BBC for blasphemy is in BBC news, 10 Jan. 2005: http://news.bbc.co.uk/1/hi/entertainment/tv_and_radio/4161109.stm.
119 http://adultthought.ucsd.edu/Culture_War/The_American_Taliban.html.

İnanç ve Eşcinsellik

120 Hodges (1983).
121 This and the remaining quotations in this section are from the American Taliban site already listed: http://adultthought.ucsd.edu/Culture_War/The_American_Taliban.html.
122 http://adultthought.ucsd.edu/Culture_War/The_American_Taliban.html.
123 From Pastor Phelps's Westboro Baptist Church official website, godhatesfags.com: http://www.godhatesfags.com/fliers/jan2006/20060131_coretta-scott-king-funeral.pdf.

İnanç ve İnsan Hayatının Kutsallığı

124 See Mooney (2005). Also Silver (2006), which arrived when this book was in final proof, too late to be discussed as fully as I would have liked.
125 For an interesting analysis of what makes Texas different in this respect, see http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/execution/readings/texas.html.
126 http://en.wikipedia.org/wiki/Karla_Faye_Tucker.
127 These Randall Terry quotes are from the same American Taliban site as before: http://adultthought.ucsd.edu/Culture_War/The_American_Taliban.html.
128 Reported on Fox news: http://www.foxnews.com/story/0,2933,96286,00.html.
129 M. Stamp Dawkins (1980).

Büyük Beethoven Safsatası

130 http://www.warroom.com/ethical.htm.
131 Medawar and Medawar (1977).

'Ilımlı' İnancın Bağnazlığa Güç Katması

132 Johann Hari's article, originally published in the Independent, 15 July 2005, can be found at http://www.johannhari.com/archive/article.php?id=640.
133 Village Voice, 18 May 2004:
http://www.villagevoice.com/news/0420,perlstein,53582,1.html.
134 Harris (2004: 29).
135 Nasra Hassan, 'An arsenal of believers', New Yorker, 19 Kasım 2001.
See also http://www.bintjbeil.com/articles/en/011119_hassan.html.

Bölüm 9: Çocukluk, İstismar ve Dinden Kaçış

Fiziksel ve Ruhsal İstismar

136 BBC haberlerinde geçtiği şekilde: http://news.bbc.co.uk/1/hi/wales/901723.stm.
137 Loftus ve Ketcham (1994).
138 Irish Times gazetesinde John Waters'a bakın: http://oneinfour.org/news/news2003/roots/.
139 Associated Press, 10 Haziran 2005: http://www.rickross.com/reference/clergy/clergy426.html.
140 http://www.av1611.org/hell.html.

Çocukları Korumak

141 N. Humphrey, 'What shall we tell the children?', in Williams (1998); repr. in Humphrey (2002).
142 http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/conlaw/yoder.html.

Bir Eğitim Skandalı

143 Guardian, 15 Ocak 2005:
http://www.guardian.co.uk/weekend/story/0,,1389500,00.html.
144 Times Educational Supplement, 15 Haziran 2005.
145 http://www.telegraph.co.uk/opinion/main.jhtml?xml=/opinion/2002/03/18/do1801.xml
146 Guardian, 15 Ocak 2005: http://www.guardian.co.uk/weekend/story/0,,1389500,00.html.
147 Mektup metnini şu adreste bulabilirsiniz http://www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A734302
148 British Humanist Association News, Mart - Nisan 2006.
149 Observer, 22 Haziran 2004:
http://observer.guardian.co.uk/magazine/story/0,11913,1258506,00.html.

Bilinçlenme Tekrar Artıyor

150 The Oxford Dictionary takes 'gay' back to American prison slang in 1935. In 1955 Peter Wildeblood, in his famous book Against the Law, found it necessary to define 'gay' as 'an American euphemism for homosexual'.
151 http://uepengland.com/forum/index.php?showtopic=184&mode=linear.

Edebi Kültürün Bir Parçası Olarak Dini Eğitim

152 Shaheen has written three books, anthologizing biblical references in the comedies, tragedies and histories separately. The summary count of 1,300 is mentioned in http://www.shakespearefellowship.org/virtualclassroom/StritmatterShaheenRev.htm.
153 http://www.bibleliteracy.org/Secure/Documents/BibleLiteracyReport2005.pdf.

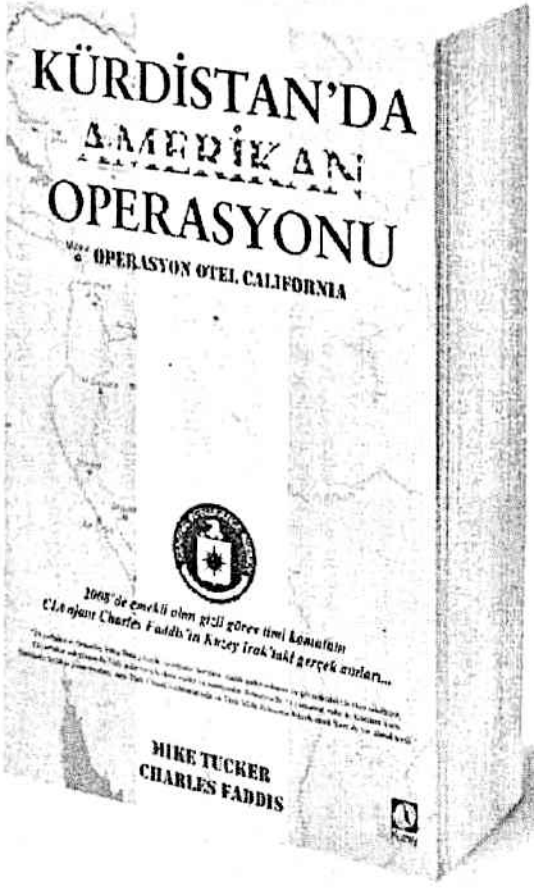
Bölüm 10: Çok Gerekli Bir Boşluk (mu?)

Teselli

154 From memory, I attribute this argument to the Oxford philosopher Derek Parfitt. I have not researched its origins thoroughly because I am using it only as a passing example of philosophical consolation.
155 BBC Haberlerinde belirtildiği gibi:
http://news.bbc.co.uk/1/hi/special_report/1999/06/99/cardinal_hume_funeral/376263.stm.

Bütün Burkaların Anası

156 Wolpert (1992).

"Diyarbakır o zamanlar Vahşi Batı gibiydi. Gittiğiniz her yere silahlı gidiyordunuz ve çevrenizdeki herkes silahlıydı. Diyarbakır sokaklarında Türk askerleriyle dolu cipler ve kamyonlar dolaşıyordu. O zamanlar, tabii ki Kürtlere karşı Türklerle birlikte çalışıyordum, ama Türk Ulusal İstihbaratında ve Türk Milli Polisinde birçok etnik Kürt de yer almaktaydı."

2008'de emekli olan gizli görev timi komutanı CIA ajanı Charles Faddis'in Kuzey Irak'taki gerçek anıları...

internet satış ucuzluk adisi

RICHARD DAWKINS

BİR ŞEYTAN'IN PAPAZI

internet satış ucuzluk adisi

İNSANLARI KENDİNİZE NASIL AŞIK EDERSİNİZ?

Bir İnsanı Kendinize Aşık Etmek İçin Aşkın Doğası Hakkındaki Bilimsel Çalışmalara Dayanan 85 Teknik

'İnsanları Kendinize Nasıl Aşık Edersiniz?', Herkesi Kendine Aşık Etti
"Bu kitabı yazdığı için Leil'e aşığım – siz de olacaksınız!"
- Larry King, CNN'deki ünlü 'Larry King Live' show'unda.

"Bu kitap başlığından içeriğine varıncaya kadar tek kelimeyle dayanılmaz. Kalbinizi ve aşkınızı nasıl diri tutabileceğinizi bize anlattığı için Leil Lowndes'a tebrikler."
- Liz Smith, serbest köşeyazarı

Seçmece sevgilinin tadı bir başka!
'Bir insanı kendinize aşık etmenin 85 yolu' başlıklı bir yazı görünce yolunu değiştirenlerdenseniz, yanılıyorsunuz derim. Leil Lowndes yeni kitabında, istediğiniz insanı kendinize aşık etmenin yollarını gösteriyor ama son derece bilimsel verilere dayanarak. Okuyunca insan gerçekten istediği insanı kendine aşık edebileceğine ikna da oluyor! Üstelik denemesi bedava...
- ELELE Türkiye Dergisi

Leil
LOWNDES

Orjinal İsim : How to Make Anyone Fall in Love With You
Orjinal Dil : İngilizce
Çevirmen : Tonguç Çulhaöz
İlk Basım : Mayıs - 2006
Baskı : Sayfalar : 55 gr. Kitap kağıdı Kapak : 4 Renk Baskı 380gr. Amrkn. Br.
Ayrıntı : 13,5 x 19,5 cm 324 gr
ISBN : 9944- 315-02-8 **Barkod :** 9789944315029 **Fiyat :** 12,85 YTL

İNSAN İLİŞKİLERİNDE BAŞARILI OLMANIN YOLLARI

Başarının 92 Sırrı

"Yeni yetenekleriniz sayesinde buz kütlelerini yalnızca kırmakla kalmayacak, aynı zamanda da hepsini eriteceksiniz."
-Larry King

"Düşünen insan için gerçek bir rehber... sohbet kabiliyetleriniz için kullanabileceğiniz paha biçilmez bir kaynak.
-Sally Jesse Raphael

Daha önceleri hiç şu her şeyi elde etmiş gibi görünen başarılı insanlara gıpta ettiğiniz olmuş mudur? En iyi işlerde çalışır, en eğlenceli partilerde kendinden emin tavırlarıyla sohbet eder ve ilgi çekici dostluklar kurarlar. İş toplantılarında yaptıkları mükemmel ötesi konuşmalar da cabası.

Ancak, sizden daha akıllı olmadıkları gibi sizden daha iyi görünmezler de, buna ihtiyaç bile duymazlar. Başarılarının sırrı ustaca kullandıkları iletişim yeteneklerinde yatar. Leil Lowndes'in kullanımı kolay ve etkili doksan iki tekniğiyle hayatınız, aşkınız ve işinizde mutlak başarıyı yakalamanın yollarını keşfedin ve bir iletişim üstadı olun.

Leil
LOWNDES

Orjinal İsim : How to Talk to Anyone –'96 92 Little Tricks For Big Success in Relationships
Orjinal Dil : İngilizce
Çevirmen : Tonguç Çulhaöz
İlk Basım : Ekim - 2006
Baskı : Sayfalar : 60 gr. Kitap kağıdı Kapak : 4 Renk Baskı 380gr. Amrkn. Br.
Ayrıntı : 13,5 x 19,5 cm 282 gr
ISBN : 9944-315-07-9 **Barkod :** 9789944315074 **Fiyat :** 12,85 YTL

internet satış ucuzluk adisi

'Richard Dawkins'in "Tanrı Yanılgısı" kitabı, ateistten din adamına kadar herkes tarafından okunmalı. Eğer onun acımasız akılcılığı sizi bir noktada öfkelendirmiyorsa, muhtemelen canlı değilsiniz'

Julian Barnes

'Çok önemli bir kitap, özellikle de bu günlerde ...görkemli bir kitap, kolay anlaşılır ve akıllıca, gerçekten ustalıklı'

Ian McEwan

'Richard Dawkins'in "Tanrı Yanılgısı" kitabında bir tanecik donuk sayfa yok. Berraklığına, zekasına ve doğru sözüne tezahürat yapmayı istememe neden oluyor'

Claire Tomalin

'Bu yıl okuduğum en heyecan verici şey ...İnsan her sayfasını okurken, tektanrılı aşırı dinciler bunun onda birini bile sindirebilseler, dünyanın çok daha güvenli ve barışçıl bir yer olacağını düşünmeden edemiyor'

Spectator

TANRI YANILGISI

zamanlaması mükemmel, coşkulu ve parlakça savunulmuş

"...eğlenceli, oldukça bilgilendirici, görkemli yazılmış ...aldığımız ilk dini eğitimden bu yana başımıza bela olan boş inançlardan kaynaklanan bu zırvalara kapıldığımız için zekice azarlanıyoruz"

Rod Liddle, *Sunday Times*

"Heyecanlı ve neşeli bir kitap. Dawkins, kuvvetli tezlerinin tüm gücüyle kükreyerek geliyor..."

Joan Bakewell, *Guardian*

"Ateşli, akıllıca, eğlenceli, moral verici ve hepsinin ötesinde ölümcül derecede lüzumlu..."

Daily Express

"Tanrı Yanılgısı olağanüstü ilginç bir kitap... parıldayan dili ile anlatılmış bu kitap sadece okumayı bir zevk haline getirmekle kalmıyor, aynı zamanda geniş bir yelpazede düşünmemiz için beynimizi uyarıyor"

Financial Times

"Dawkins, bir gölge süper güç tarafından sarmalanmış, elverişli ve rahat bir ortamda bulunan bir insan dünyasına ihtiyaç duymayan okuyuculara bir parça akıl ve entelektüel bakışla haz veriyor"

Herald Tribune

"Dünyayı bir kez daha yıkayan, köpüklü bir boş inanç gelgitine karşı, bütün kariyeri boyunca hayatın kendisinin zor ve muhteşem sebebini kanıtlayan büyük bir bilimadamından, fevkalade savaşçı bir atak"

Johann Hari, *Independent*

ISBN 978-99-44-315-11-1
9 789944 315111
Kuzey
www.kuzeyyayinlari.com

KİTAP

RICHARD
TANRI YANILGISI